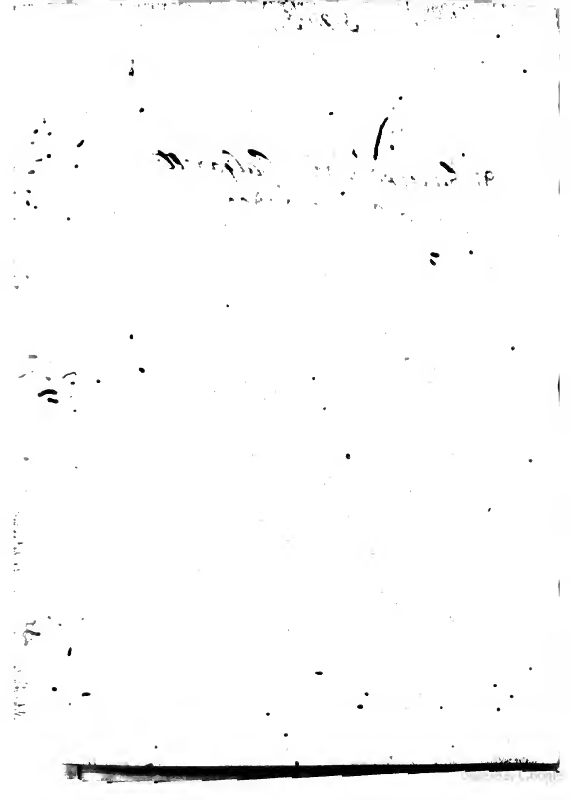

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE
In memoria
di
GALGANETTO GALGANETTI
(1897-1917)
Dono della Famiglia

J·M·J·

Di Giuseppe maria Galgonetti
30 Giugno 1800

DEGL' ISTORICI DELLE COSE VENEZIANE,

I quali hanno scritto per Pubblico Decreto,

TOMO QUINTO,

CHE COMPRENDE I SEI PRIMI LIBRI DELL' ISTORIE VENEZIANE LATINAMENTE SCRITTE

DAL SENATORE

ANDREA MOROSINI.

Aggiuntavi la Vita dell' Autore, e un indice copiosissimo.

IN VENEZIA, MDCCXVIIII.

Appresso il Lovisa.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

ANDREAS MAUROCENUS SENATOR
RERUM VENETARUM SCRIPTOR
EXIMIUS.

ANDREAE MAUROCENI,

VENETI SENATORIS PRAESTANTISSIMI,

(a) V I T A,

(b) A NICOLAO CRASSO conſcripta.

A D

(c) DONATUM MAUROCENUM,

Senatorem ampliſſimum, rationibus publicis ad calculum revocandis, provocationibus dandis, & quaeſtionibus habendis tota Venetae ditionis Continente ſummo cum imperio IIIvirum.

Notis illuſtravit & auxit

D. PETRUS-CATHARINUS ZENUS,
Venetus, e Clericor. Regular. Congregatione Somaſchenſi.

(a) *Vita*) Prodiit haec *Vita Venetiis*, *apud Evangeliſtam Deuchinum*, 1621. in fol.

(b) *A* Nicolao Craſſo *conſcripta*) *Nicolaus Craſſus*, cognomento *Junior*, avum habuit *Nicolaum Craſſum*, *Seniorem* dictum, qui magna cum eloquentiae ac integritatis laude Venetiis in patrio foro inter cauſſarum patronos verſatus eſt; patrem vero *Marcum*, qui, alia vitae ratione inita, praeclariſſimis muneribus functus, quae *civibus originariis* (hoc nomine honeſtiſſimum hominum ordinem Reipublicae operam, ſine ſuffragii jure, praeſtantium ſignificamus) mandari ſolent, Magnus regni cretenſis Cancellarius III. kal. maj. anno 1612. renunciatus eſt. *Nicolaus Junior*, avi veſtigiis inſiſtens, cauſſas in foro agere maluit, nullique diſertiſſimorum oratorum eloquentiae laude ſecundus fuit. Multa ſcripſit latine, Italice, ſoluta, ac ligata oratione; quodque paucis contigit, omnia praeclare. De ejus vita, ejuſque operibus conſule librum, cui titulus Inſcriptus: *Le Glorie degli Incogniti*, &c. impreſſum Venetiis, apud Franciſcum Valvaſenſem, 1647. in 4. pag. 341.

(c) Donatum Maurocenum) Quam conjunctim & amanter ſecum vixerint *Donatus* hic, & noſter *Andreas*, cum ex iſta *Craſſi* epiſtola, tum maxime ex iis quae infra dicemus, manifeſtum fiet.

NI-

NICOLAUS CRASSUS DONATO MAUROCENO, VENETO SENATORI.

Multa sunt, Donate, Senator amplissime, quae meam olim in Cretam profectionem caram mihi, atque fructuosam admodum faciant. Etenim & apud maximos illos Triumviros, quaestionibus exercendis summo cum imperio in oriente praefectos, fisci patronus, operam meam, quantula ea cumque est, Reipublicae (qua nihil unquam antiquius habui) multos annos praestiti; & patrem regni ipsius Cretae Magnum, ut vocant, Cancellarium designatum lubens, eas in regiones secutus sum; & quidquid denique in orientis regionibus Respublica possidet, Corcyram, Zacynthum, Cephalleniam, Cytheram, & Cretam exacte, diligenterque non intueri modo, quod pergratissimum accidit; sed etiam perlustrare, earumque gentium mores, instituta, leges penitus, atque exacte pernoscere licuit. Veruntamen biennium illud, quo tu pernobilis regni, Reipublicae nomine, Ducem egisti, tibique praecipue pro munere quidem meo, sed multo magis pro maxima tua in me benignitate semper adhaesi, incredibile dictu est, quantum attulerit mihi voluptatis, & fructus. Occurrunt animo saepius quae inter nos de literarum studiis frequentissime disserebamus: occurrunt sermones tui, non eruditi modo, & humanissimi; sed graves etiam, & optimi, a quibus & instructior, & melior etiam discessisse me semper arbitror: occurrit eximia illa tua in annona curanda diligentia, in jure dicendo aequitas, & sapientia, in delictis puniendis pietate mixta severitas; sed praecipue in dignitatibus, & muneribus ex legum praescripto tribuendis posita in oculis omnium, jureque jurando firmata integritas; ut exemplo non minus, quam sapienter institutis, quod principem virum in primis decet, in commune consuleres. Haec sane omnia, dum jucundissima quadam commemoratione mecum ipse reputo, venit in mentem tristis ille, & acerbus nobis allatus nuncius, dum una essemus, de ANDREAE MAUROCENI, *Senatoris amplissimi, obitu, tibi sane & studiorum similitudine, & perveteri necessitudine conjunctissimi, & quem ego praecipue inter omnes unum amore, atque reverentia singulari prosecutus fueram; simulque & gravissimus animorum nostrorum sensus, & voces illae tuae, quibus me, ut* Vitam *ejus scribendam aggrederer, cohortatus es. Id vero, sicuti celeriter pollicitus fui, inque me facturum recepi, sic brevi quoque pro viribus effecissem, nisi multis, magnisque cum domesticis, tum forensibus negotiis implicatus, vix toto in triennio huic tantulae scriptioni tempus habuissem, atque id summis occupationibus quoque ereptum. Quod igitur hoc nomine tibi debeo, cum tu saepius cunctantem excitare soleas, nec diutius sustineri solutio possit, utcumque valeo, persolvere decrevi; tuae vero benignitatis est, quod ab iis, quibus non est solvendo, lentisque nominibus fieri solet, quodcumque offero, licet nec justi ponderis, nec melioris notae, aequi bonique ducere non tantum, sed inita etiam, subductaque ratione, si quid ex promissis amplius debeam, ut debeo certe plurimum, benigne tamen id omne condonare, atque adeo remittere. Vale.*

Venetiis, pridie kal. sept. M. DC. XXI.

AN-

ANDREAE MAUROCENI VITA.

NDREAE MAUROCENI, Senatoris amplissimi, Vitam literis mandare decrevi; non quod clarissimo nomini, & ad omnis posteritatis memoriam venerando aliquid splendoris tenebricosa scriptione possit accedere; sed ut in oculis civium nostrorum, atque in auribus omnium gentium, & nationum positum sit exemplar perfecti, atque numeris omnibus absoluti Senatoris, quod, veluti sanctissimum virtutis simulacrum, in Republica consecratum respicere possint omnes, auspicatoque colere, & venerari. Etenim si colligere, atque in unum conferre velis virtutes omnes, ut pacis, togaeque artibus clarum, planeque divinum civem effingas, & cunctis gentibus, atque aetatibus spectandum proponas: non alium profecto effeceris, quam MAUROCENUM, in quo difficile sit statuere, utrum ingenii, & doctrinae, an morum, & virtutis gloria magis eminuerit. Si qua vero aetas hujuscemodi viros tulerit, ut haec nostra tulit, operae pretium semper, atque e Republica fore existimavi, eorum praeclara dicta, factaque in album referri; ut non modo recentissima quaeque, & praeclarissima exempla, sed etiam spes ipsa gloriae, quae mortalium animos plurimum allicere, atque ad se attrahere solita est, juvenes ad imitandum impellat, ubi dignae virtutes, & egregia in rempublicam merita, veris quidem & meritis laudibus celebrari, atque doctorum hominum scriptis aeternitati commendari explorate cognoverint. Quod autem solet ceteris hac in re negotium facessere, de hoc ego susque deque, idque palam testor: multos videlicet futuros, qui vitio gentis humanae, historiae fidem infirmare conentur: cum ita natura comparatum sit, ut ea solum facile credant homines, quae se studio, atque labore, & ingenio praestare confidunt: quidquid autem longe distat, atque clarissimum eminet, fictum potius credere velint, quam se victos fateri. Etenim quaecumque scribo, multos, eosdemque magnos, & omni exceptione majores testes habent, quos passim laudare, si lubet, liceat: nec ullus esse potest mendacio locus, dum ea narrantur, quae, cum heri, aut nudiustertius inspecta fuerint, civitati universae tam nota sunt, quam quae notissima. Illud ingenue fatendum est, munus me suscepisse pulcherrimum, cuique nullo modo par sim futurus, si rebus ipsis orationis vis, & ornamenta respondere debeant. Verumtamen, cum omnia in MAUROCENO virtus, atque doctrina occupaverit, nullusque obtrectationi, & invidiae locus esse possit, aberit haec mea scribendi ratio ab omni artificio; quo Senatoris optimi virtus ipsa, non torquibus, & phaleris ornata, sed nuda, simplexque sine fuco, & fallaciis, oculis omnium spectanda subjiciatur. Sola igitur rerum commemoratione officio meo satisfaciam, quod aruspices olim in rebus divinis usurpabant, id vere, atque ex animo praefatus, *nihil addo de meo*.

Duae res in unum, eumdemque hominem aut vix, aut nullo modo convenire solent, summa in quavis arte liberali eruditio, & in republica administranda prudentia singularis: in quibus singulis qui primas ferunt, eos in ma-

magna semper laude positos admiramur. Hae igitur ambae ad MAUROCENUM honestandum ita concurrunt, difficile ut fuerit statuere, utrum prius, magisve summum debeat praedicari. Etenim si, quam literarum studiis diligentem, & assiduam operam dedit sine intermissione, quaeque posteritati reliquit suae doctrinae, atque adeo facundiae eximiae monumenta praeclarissima, inspexeris; eumdem a Reipublicae administratione unquam recessisse, vix animum induxeris, ut credere valeas: sin autem tantarum Reipublicae dignitatum, quibus est omnibus egregie perfunctus, rationem habueris; eumdem literarum studiis tantopere addictum fuisse, nulla tibi ipse ratione persuadere poteris. At ille veram animi quietem, & tranquillitatem in bene, praeclareque agendo, non in otio reponens, & quidquid publicis negotiis subtrahere licebat, in suis deliciis, atque amoribus, id est in literis omnibus, libero homine dignis, avidissime conterere solitus, eruditissimi juxta viri, ac Senatoris prudentissimi personas duas gravissimas unus egregie sustinebat. Quaproper nos duas illius, tanquam duum virum, vitas posteritati jure optimo mandare debemus. Enimvero, cum talis, tantusque extiterit ANDREAS, non multum est illi ad nominis commendationem de claritate domestici generis petendum: nobis tamen, qui tantum posteritati virum describere constituimus, paucula quaedam videntur necessario dicenda.

Primum nobilitatis gradum facere consueverunt, in civitate nobilissima, & maxima natum educari; deinde claris parentibus ortum esse. Natus igitur est MAUROCENUS Venetiis, clarissima post homines natos, atque optima civitate, quam, si libertatis arcem, justitiae thronum, prudentiae regiam, Italiae ocellum, christianae reipublicae propugnaculum dixeris, vera quidem praedicabis, sed omnium sermonibus pervulgata, & longe minora veris; nullamque omnino vocem reperies, quae magnitudinem ejus comprehendere valeat; & quidquid dixeris, minus erit. Siquidem nemo tantis est naturae, atque industriae praesidiis instructus, qui urbis amplitudinem, situm, leges, instituta non modo oratione consequi speret, sed admiratione omnino possit adaequare. Cum vero antiquitas ipsa in humanis rebus proxime ad Deos accedere videatur, & fiant, quae sunt a praesenti memoria longe remota, quasi veneranda canicie quadam, multo sanctiora; haud facile dictu est, quantum clarissimo generi dignitatis adjungat temporis vetustas. At in Veneta Republica illud, ut alia omnia, sapientissime, ac prudentissime constitutum est, ut ii tantummodo ad reipublicae administrationem admittantur, qui vel ab urbe condita, perpetua, atque incorrupta majorum serie ad hanc usque aetatem impollutum genus traxere, vel ab ingentibus meritis civitatis, atque adeo comitiorum jure donati, successionis legitimae, & nunquam interruptae continuationem praeseferunt. Quod cum ita sit, inter eas familias MAUROCENI numerantur, quae cum ipsamet Republica de antiquitate certantes, dubium faciunt, utrum eas tantae patriae filias, anne matres merito appelles; cum illud pro certo habere debeas, nullam omnino reperiri, nullam excogitari posse majorem generis claritatem. Eminent vero praecipue MAUROCENI, cum omni tempore belli, pacisque artibus clarissimi floruerint; neque desint in pervetusto familiae splendore & (*a*) tres in Republica Du-

(*a*) *tres in Rep. Duces*) Magnum magnorum virorum proventum qualibet aetate tulit gens MAUROCENA, qui belli togaeque artibus, gestis domi forisque supremis magistratibus clari, ecclesiasticis dignitatibus insignes, literarum doctrinaeque laudibus celebres, nobilitatem

Duces, & omnes honorum gradus, quos eadem tribuit, & cardinaliciae, *(a)* quas vocant, purpurae, & regale *(b)* fastigium. Igitur ex hac gente natus est *Andreas* ipse, simulque sol eum hominem vidit, & patricium, non factum, sed natum, virtutisque splendore a clarissima suae gentis stirpe nunquam discedentem, ex quo magnam sibi gloriae accessionem fecit. Quemadmodum enim qui propria virtute non fulgent, alienae laudis gloriam aucupari, inque se trasferre non debent: ita qui ad majorum gloriam proprias virtutes adjungunt, duplicem mihi promereri laudem videntur; non minus quod nepotes fuerint, quam quod digni nepotes.

Ortus est *Andreas*, fortunato admodum, faustoque siderum concursu, postridie idus februarii anno a Christo nato M. D. LVIII. qui Veneto more numerabatur adhuc M. D. LVII. Patrem habuit *Jacobum*, virum prisca virtute, & fide, & Senatorem amplissimum, qui, multis exantlatis laboribus, publicisque muneribus summa cum laude perfunctus, Reipublicae *Consiliarius*, qui inter summos honores habetur, renunciatus fuerat: avum *Andream*, qui virtutibus universis, pietate praecipue, atque innocentia inter omnes eminens, Cretae, ubi Reipublicae nomine, summo cum imperio praefectum agebat, cum ingenti regni totius dolore, atque lacrimis, bieunio post *Andream* nepotem natum diem obiit, atque caelum, unde prius venerat, veluti jure postliminii, revisit. Mater vero fuit *Caecilia*, *Pauli Cornelii* filia, divi Marci Procuratoris, quae dignitas, secundum Principem, primum obtinet in Republica locum: sicuti *Cornelia* gens amplissima, atque nobilissima, *(c)* praeter Reipublicae Ducem, innumerabilesque Senatores, omnes continuos annos in supremis dignitatibus egregie versatos, *(d)* quamplurimos etiam tulit purpuratos Ecclesiae Pa-

b tres;

---

sem antiquissimam, & Reipublicae coaevam maxime illustrarunt. Singulos enumerare immensi prope operis esset. Quos tres in Republica Duces memorat *Crassus*, fuere *Dominicus*, anno 1148. ad principatum evectus; *Marinus*, 1249. *Michael*, 1382. Postremis hisce temporibus eamdem dignitatem consecutus est *Franciscus*, qui *Peloponnesiacus* ob *Peloponnesum* domitam dictus est. Tertium supremo rei maritimae praefecto, anno 1688. Reipublicae principatus delatus est: Reipublicae Principi, quartum suprema rei maritimae praefectura.

(*a*) *& cardinaliciae purpurae*) *Petrus Maurocenus*, insignis jurisconsultus, a Gregorio XII. cardinalicia purpura donatus est. Hujus breviter meminere *Marcus Mantua* in *Epitome illustrium virorum, qui vel scripserunt, vel jurisprudentiam publice docuerunt*, &c. *Patavii, Gratiosus Perchacinus excudebat anno* 1555. in 8. pag. 54. & *Guidus Pancirollus De claris legum interpretibus*, *Venetiis*, *apud Marcum Antonium Brogiollum*, 1637. in 4. pag. 448. Eamdem dignitatem in gentem *Maurocenam* intulit deinde *Joannes-Franciscus*, cujus vitam scripsit *Stephanus Cosmus*, id temporis Congregationis Clericorum Regularium e Somascha Praepositus Generalis, dein Archiepiscopus Spalatensis. Exstat ita inscripta: *Memorie della vita di* Gio. Francesco Morosini, *Cardinale di S. R. Chiesa, e Vescovo di Brescia. In Venetia, appresso Gio. Battista Catani*, 1676. in 4.

(*b*) *& regale fastigium*) dictum intellige de *Thomasina Maurocena* quae *Stephano*, Ungariae principi, nupta *Andream* peperit, cognomento *Venetum*, Ungarorum regem. Vide sis *Sabellici* editionem postremam pag. 245.

(*c*) *praeter Reipublicae Ducem*) Haec cum *Crassus* scriberet, uno tantum Principe gens *Cornelia* gloriabatur, *Marco* scilicet, qui anno 1365. Princeps est renunciatus. Deinceps vero anno 1625. *Joannes* I. Dux creatus est; & anno 1659. *Franciscus*, ejus filius. Nunc JOANNES II. *Francisci* nepos, idem fastigium tenet.

(*d*) *quam plurimos etiam tulit purpuratos Ecclesiae patres*) Sex e gente *Cornelia* Cardinales recensere poterat *Crassus*: *Marcum* ab Alexandro VI. anno 1492. renunciatum; *Franciscum*, a Clemente VII. anno 1523. *Andream*, a Paullo III. anno 1534. *Aloysium*, a Julio III. anno 1550. *Federicum*, a Sixto V. anno 1585. & juniorem *Franciscum*, a Clemente VIII. anno 1592. Ego duos alios adjicio inferioribus temporibus inter Cardinales cooptatos: *Federicum* juniorem

ab

tres; neque solum (*a*) Reges, (*b*) sed etiam qui regnum ipsum incredibili, at maxime pia liberalitate patriae donaverint.

Tam clari vero parentes, cum nihil antiquius haberent, quam ut filium domesticis, hoc est sanctissimis praeceptis imbuerent, haud difficulter puerum, ad omnia summa natum, quique sive felicitate quadam, sive naturae bonitate rectam sponte viam ingrediebatur, ad suam consuetudinem, moremque deduxerunt. Ubi per aetatem licuit, praeceptorem ille nactus haud vulgarem, *Bernardinum* (*c*) *Parthenium*, qui non latinas modo sed graecas etiam literas egregie doceret, puerilibus in studiis non se pueriliter gerebat: immo vero usque adeo supra aequales adolescentes se se extulit, ut jam inde apud omnes magnam sui, nec illam sane dubiam, expectationem concitaret. (*d*) Erat enim celeri captu, expedita ratione, tenacique memoria ad prodigium stupendus, & elucebat ubique ingenium peracre, quodque caput est, gravitate quadam temperatum, & ad omne literarum genus bene, feliciterque natum; ut magister verba dumtaxat in promptu haberet, non verbera, magisque testis, & admirator, quam doctor existeret.

(*e*) Jam vero puram, & emendatam latini sermonis elegantiam imbiberat,

---

ab Urbano VIII. anno 1623. & ab Innocentio XII. anno 1698. GEORGIUM, JOANNIS Ducis fratrem, qui patavinam ecclesiam summa cum lande moderatur.

(*a*) *neque solum reges*) *Catharina Cornelia*, *Jacobi* II. Cypriorum regis uxor fuit, parens vero *Jacobi* III. cui etiam immatura morte praerepto ex mariti testamento successit.

(*b*) *Sed etiam qui regnum ... patriae donaverint.*) Eadem Cypri regnum libere Venetae Reipublicae largita est. Legendus hac de re *Petrus Bembus Histor. Ven.* editionis nostrae pag. 17.

(*c*) *praeceptorem ille nactus haud vulgarem*, Bernardinum Parthenium) Cum *Parthenius* erudiendis ac probandis iis, qui cancellariae muneribus fungi debent, praefectus esset, *Cancellariae magistrum* vocamus, *Joanni-Baptistae Rasario* suffectus est, ut graecas literas Venetiis publice traderet. Constat ex Senatus consulto VI. kal. novemb. 1573. edito, exscriptumque habeo ex *Regesto* IIIvirum rei literariae, pag. 257. Natus erat Spilimbergi, pago hand ignobili in Forojulio. Edidit *Commentarios in Horatii Flacci carmina atque Epodos. Ven. apud Dom. Nicolinum* 1584. in. 4. item *de Imitatione poetica libros quinque*, primum italice *Ven. ap. Gab. Jolitum* 1560. in 4. deinde latine *Ven. ap. Lud. Avancium*, 1565. in 4. Verum auctor *Vitae Fr. Paulli Veneti, ex ordine Servorum*, sub narrationis suae initium memorat, *Maurocenum*, una cum aliis pluribus ex Veneta nobilitate pueris, grammaticae ac rhetoricae rudimenta accepisse ab *Ambrosio Morello*, ejusdem *Paulli* avunculo. At *Lollinus* in *Mauroceni vita*, quam huic statim subjiciemus, narrat eum in literis graecis *Parthenio* doctore usum esse, latinis vero *Baldo-Antonio Penna*.

(*d*) *Erat enim celeri captu*, &c.) Qua ingenii vi polleret *Andreas*, quod dederit primorum studiorum specimen, narrat *Aurelius Palazzolus*, *Panegyrico in funere* Andreae Mauroceni, edito *Ven. typ. Andr. Muschii*, 1620. in 4. „ Quae vero traderet praeceptor illius, ac mode- „ rator, ita excipiebat, ut non excipere, sed expromere videretur, quae dudum impressa, & „ insculpta laterent in animo. Quotidie sumebat aliquid, quod legeret, seponeret, stylo tra- „ deret, &c. „

(*e*) *Jam vero puram & emendatam latini sermonis elegantiam imbiberat*, &c.) Postquam humanioribus literis, quantum satis puero fuerat, operam dederat, ad philosophiam, adhuc in patria degens, se totum contulit. Testatur *Palazzolus* laudato *Panegyrico*. „ Cum musarum, „ poetarum, historicorum saltus peragrasset, & quasi accurata apis, atque solicita collegisset, „ quidquid dulce videretur, ac suave ex illorum floribus delibandum, tandem in PHILOSO- „ PHORUM penetralibus consedit & abdidit se. „ Narrat porro idem auctor, quantum in rebus philosophicis profecerit, cujus rei argumento fuisse memorat theses publice cum summa laude apud frequentissimam illustrium virorum coronam propugnatas. Id vero clarius etiam inde colligitur, quod anno 1586. XI. kal. jun. cum ad Senatum de publico philosophiae doctore legendo relatum esset, quod munus a prima harum scholarum institutione patriciis hominibus semper delatum est, *Andreae Mauroceni* rationem habitam, cum magna ejus lande, inveni,

rat, cum a verbis ad res ipsas opportune conversus, (*a*) *Aloysium Pisaurum*, virum patricium, logicam, & philosophiam e Senatus consulto publice profitentem audire coepit. Is vero adolescentem amplexus, in eam viam, qua ex vera, solidaque virtute in caelum itur, recta deduxit; cum mentis altitudinem, omni ex parte perfectam, homines ex philosophia sibi comparare doceret, non ad ostentationem, & inanem sapientiae laudem; sed ad usum vitae necessarium, & ad virtutem per semetipsam expetendam. Hinc virtutis amore inflammatus adolescens, omnem curam, & diligentiam in studiis ponere, omnemque movere lapidem non cessavit, ut supra facundiae laudem, philosophiae peritissimus evaderet: quod tanta animi alacritate, tantaque contentione procuravit, ut nihil fere temporis amitteret; immo vero cum quiescere aliquando vellet, & animum relaxare, non ludis, aut inertiae se dabat, ut alii, qui solent

Ludere par impar, equitare in arundine longa;

sed argumentandi rationes omnes, captiosasque dialecticorum probabilitates summa cum voluptate, atque fructu percurrebat: tantamque sibi argumentorum supellectilem comparaverat, ut in differendo subtilis, & omnium acutissimus dialecticus haberetur; posfetque de omni re, quaecumque in disceptationem vocaretur, in utramque partem copiosissime disputare; & cunctis illis ludicris exercitationibus, quibus, ut Graecorum more juvenum alantur ingenia, solet unus aliquid proponere, quod ceteri oppugnare aggrediantur, ipsemet semper non interesse, quam praeesse, magis videretur. Non tamen diu velitationibus illis operam navavit, cum sophistarum, aut agyrtarum verius artificium subodoratus, clamaret: *Nolle se rem omnium pretiosissimam, tempus videlicet, in commenticiis, futilibusque quaestionibus miserrime perdere, ex quarum disputatione nunquam doctior, sed infestior saepe vaeritatis hostis discedere valeas: severeque plectendos* diceret *doctores illos, qui, pellucidis, atque purissimis Aristotelis, & Platonis fontibus omissis, unde vera, solidaque philosophia hauriri potest, lutulentas, & salebrosas recentiorum paludes, vepribus, atque dumetis undique consaeptas adolescentibus exhibent; ubi barbari, atque imperiti homines, contentionis cupidiores, quam veritatis, excogitatis distinctionum figmentis, & argumentorum improbe detortis conclusionibus, altissimas scientiarum contemplationes, non ad veritatis lucem, sed ad cimmerias tenebras, perpetuis verborum involucris, infaustis ominibus dirigunt, miseramque philosophiam, non vitae amplius, morumque magistram, non naturae, caelorumque indagatricem; sed artem faciunt ad fallendum vulgus captiosam, atque nugatoriam, in qua hominum quoque ingeniosissimorum totas aetates sine ullo fructu contritas passim est videre.*

Cum itaque *Mauroceni* prima aetas, tam vario virtutum genere florens, tamquam ver, futuram anni ubertatem maximam ostenderet, Pata-

 vium

veni, competitoribus *Luca Molino* in rebus philosophicis doctissimo viro, & *Angelo Gabrielio*, qui alios suffragiis vicit.

(*a*) Aloysium Pisaurum .... *audire coepit.*) Hoc idem *Crassus* affirmat in eo opere quod inscribitur, *Pisaura gens*, edito *Ven. ap. her. Combi*, 1652. in 4. pag. 75. „ At docendi muneri addictus (*Pisaurus*, philosophiae in patrio gymnasio professor) ita se gessit, ut ex ejus academia, quasi ex equo trojano, amplissimi viri prodierint, *Augustinus Valerius*, ANDREAS MAUROCENUS, historicus, &c. „ Hallucinatur hic autem Crassus, dum inter *Pisauri* auditores *Valerium* hunc recenset, qui aliquot ante illum annos professus erat, & quem *Andreas* noster adhuc PUER *in Veneto gymnasio philosophiam interpretantem audiverat*, ut ipse testatur ad *Lollinum* scribens, *Opusculorum* pag. 221. Consule *Diarium italicum literatorum*, tomo V. pagg. 373. & 378.

(*a*) *cum*

vium ſe contulit; ubi (*a*) cum (*b*) *Franciſcum Piccolomineum*, (*c*) philoſophum præſtantiſſimum, audiret, nihil ſibi ad omnem diligentiam reliqui facere, ceſſare nunquam, ſibi ipſi inſtare, atque egregio cum ſemetipſo certamine inſtituto, quotidie doctior evadere; ſaepius comites, & famulos omnes a ſe dimittere, quo liberius, remotis arbitris, dulciſſimis literarum ſtudiis accuratius vacaret; nunquam ſe minus otioſum, quam cum otioſus, nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet, praedicare, ut ne cum ceſſare quidem opus eſſet, in ſuo ſtudio ceſſaret, & dum animum relaxaret, tamen acrius intenderet. Nihil profecto tam alte natura conſtituit, quo labor, & diligentia non poſſit eniti. His artibus ille ingenuas omnes diſciplinas non leviter, aut perſunctorie; ſed ſerio diligenterque amplexus, ſtudiorum proſpero curſu, & feraci vigiliarum proventu ad ſummam, & inuſitatam multiplicis doctrinae ſegetem pervenit, cum praecellentis ingenii velocitate, captu-

(*a*) *cum* Franciſcum Piccolomineum, &c.) Gens *Piccolominea* non antiquitate ſolum originis, ſed magnorum virorum quocumque genere clarorum fecunditate nobilis eſt. Ortus eſt *Franciſcus* Senis in Etruria, ubi familiae ſedes. Primum logicam in patria; dein Maceratae, ac Peruſiae philoſophiam docuit. A Senatu Veneto accitus anno 1560. philoſophiam extraordinariam in prima ſede, ac paullo poſt ordinariam in prima pariter ſede Patavii profeſſus eſt. Ita ajunt *Jacobus-Philippus Tomaſinus* in *Illuſtrium virorum elogiis*, *Patavii*, *ap. Don. Paſquardum & ſocium*, 1630. in. 4. ac *Antonius Riccobonus de Gymnaſio Patavino*, *Patavii*, *ap. Franc. Bolzettam*, 1598. in 4. Ex *Regeſto* tamen IIIvirum patavini gymnaſii moderatorum apparet, ex philoſophiae extraordinariae exedra ad ſecundam ſedem ordinariae, hinc ad primam provectum; rum literas graecas ac latinas tradera juſſum, donec iterum primae philoſophiae ordinariae ſedi reſtitutus eſt. Adeundum hoc *Regeſtum* pagg. 229. 241. 245. 254. 262. 272. 276.

(*b*) *cum* Franciſcum Piccolomineum... *audiret*) Non unum tamen *Piccolomineum* audivit, ſed alios etiam doctiſſimos viros, quibus id temporis gymnaſium illud florebat. Id teſtatur *Lollinus* in ejus *Vita*; *Jacobus* etiam *Gaddius* in *Elogiographo* edito *Florentiae*, *typ. Amatoris Maſſae*, *& ſoc.* 1637. in 4. pag. 115. *Si trasferì all'italica Atene, madre di Venezia, e nutrice della ſapienza, per adattarſi più facilmente l'ali di Platone; dove dimorando lungamente, abbracciò la geometria, la muſica, e l'altre parti della matematica, e della filoſofia. Di queſta i due lumi immortali*, Franceſco Piccolomeni, *e* Jacopo Zabarella, *emoli e principi di fazzione letteraria, parimente amò e oſſervò*. Sed luculentior teſtis *Andreas* ipſe, qui quadam epiſtola ad *Aloyſium Lollinum*, Belluni epiſcopum, virum doctiſſimum, ſibique maxima familiarite conjunctum, quae exſtar inter ejuſdem *Andreae Opuſcula* pag. 212. his verbis eorum temporum meminit. „ O praeclara tempora, cum nobilitatis Venetae flos in ampliſſimo ac pulcherrimo „ literarum theatro ſeſe ad egregios mores, atque diſciplinas effingeret. Erant omnigena eru„ ditione praeſtantes viri *Federicus Pendaſius*, *Franciſcus Piccolomineus*, *Jacobus Zabarella*, qui „ philoſophiam profitebantur. Erat *Thomas Peregrinus*, peripateticae ſupernaturalis philoſo„ phiae columen, qui metaphyſica interpretabatur. Erat *Melchior* ille *Guillandinus*, ingenua„ rum artium promptuarium, qui amoeniſſimo praeſidebat horto, plantarumque omnium „ imagines mente complexus, portento ſimilis, cunctos ad ſtuporem uſque excitabat. Quot ibi de „ abditis rerum cauſis, de naturae arcanis diſceptationes? &c „ Neque hic praeteriri debet, quam tunc amicitiam cum *Joanne Franciſco Muſſato* inierit, viro literis graecis & latinis ornatiſſimo, cujus obitum, cum in id tempus incidiſſet, quo *Maurocenus* erat IIIvir literarius, deflet ipse brevi elogio, quod inter ejus *Opuſcula* exſtat, pag. 191. „ Quonam meo „ fato contigiſſe dicam, *Joannes Franciſce Muſſate*, ut qui tuam olim eximiam ſapientiam „ ADOLESCENS ſuſpexerim (ah nimium ſero) extrema tua, mea jam incipiente ſenecta „ fructum ferre coeperim? Summo id felicitatis reponebam loco, me proximis hiſce annis in„ ter hujuſce gymnaſii Moderatores a Senatu cooptatum, talem virum nactum, quicum de „ iis rebus communicarem, de iiſque diſſererem ſtudiis, quibus JUVENTAM alueram, &c.

(*c*) *philoſophum praeſtantiſſimum audiret*) Ut juriſprudentiae ac theologiae potius, quam philoſophiae operam daret, Patavium *Maurocenum* conceſſiſſe, teſtari videtur *Palazzolus* in *panegyrico*. „ Latinis igitur literis Venetiis diligenter excultus, ibidem in philoſophiae „ ſtudio magna cum cura exercitatus, Patavium ad percipiendum ſtudium LEGUM, ac RERUM DIVINARUM conceſſit. „

(*a*) *Elo-*

ptuque illo fere incredibili, vanis, ac futilibus quaestionibus prorsus abdicatis, disciplinas omnes egregias complecteretur: eas vero philosophiae partes, quibus mores formantur, & rerum humanarum, ac divinarum arcana exquiruntur, non calleret modo perexacte, sed in omni vita praeclarissime quoque exprimeret; sapientiaeque studium eximium non solum verbis, aut rerum abditarum exquisita scientia, sed morum gravitate, ac vitae innocentia praeseferret.

(a) Eloquentiam praecipue coluit, atque exercuit, quae a natura ad salutem, & conservationem hominum data, in qualibet republica semper primas tenuit, prudentique viro non utilis tantummodo, sed necessaria omnino videtur existere. Nam cogitatione, & animo si quis multa comprehendat, at oratione quod velit explicare nesciat, perinde est, quasi nihil ille cogitarit: sapientiamque sine eloquentia thesaurum quidem, sed latentem in tenebris, penitusque abditum, cui nequeat patere aditus, non inepte dixeris. (b) Cum itaque inhonestis omnibus voluptatibus nuntium *Andreas* remisisset, vitamque in literarum studiis suavissimam viveret, triennium in praeclarissimo Patavino gymnasio non sine ingenti fructu gloriose peregit.

(c) Ubi vero Patavio, sicut per alias Italiae civitates, importunissima pestilentia vagari coepit, inde invitus discedere coactus est: non tamen intermisit, immo diligentius exercuit honestissima, & liberalissima literarum studia, ut iis ornatus, excultus, atque expolitus, speciosaque & ingenti doctrinae multiplicis, & historiarum supellectile comparata, ad rempublicam accederet instructissimus: cives illos, veluti detestabilem pestem execrari solitus, qui literarum rudes rempublicam administrandam suscipiunt, ut civitatis periculo, quin etiam exitio civilem tandem prudentiam sibi ferro comparent. Sic igitur per omnes ille dignitatis gradus ad supremam existimationis, & nominis claritatem pervenit, cum propter ingentia ejus merita honores omnes, super alios alii continuati, eidem deferrentur; ille vero praestantissimis etiam literarum studiis, quae vel maximis in occupationibus,

---

(a) *Eloquentiam praecipue coluit*) Accipe a *Palazzolo* uberiora de exercitationibus iis, quibus eloquentiam Patavii excoluit. „ Interdum in illis Musarum umbraculis, ubi erant conventus, ac concursus hominum praestantissimorum, e suggestu dicentem, docentem, disputantem, interpretantem, laudantem, quaerentem, vituperantem, commenta pulcherrima, atque dignissima afferentem audires: intelligentiam, aciem, industriam, eruditionem memoriam notares. Ubi vero perorasset, & finem fecisset dicendi, summis plausibus, ac clamoribus excipiebatur. „

(b) *Cum itaque inhonestis omnibus voluptatibus nuncium* Andreas *remisisset*) Quam alienus ab hujusmodi voluptatibus fuerit *Andreas*, alibi luculentissimo testimonio apparebit. Pudicitiam vero Patavii, ubi adolescentibus maxima & frequentissima pericula, sanctissime ab ipso cultam, praeter *Lollinum* in ejus vita, narrat etiam *Palazzolus*. „ Contra ille pudicitiam & continentiam osculatus ac complexus est, ac ita complexus, ut nullae unquam sirenes, quae in hoc maris sinu innatare plurimae ac formosissimae celebrantur, mellitis eum verbis, & ad fallendum compositis irretiverint, infatuaverint; sed (permirum atque perrarum) rationem quasi gubernaculum in hoc humanae vitae cursu adhibens, & rectam insistens viam cum immortali conjunctam gloria, quasi Argonauta vellus aureum, idest integritatem atque pudorem in portum, ad extremum videlicet spiritum invexit, &c. „ Subjicit deinde auctor, quibus potissimum rationibus inoffensam vitam inter tot insidias decurrerit; scilicet otium declinando, opem a Superis precibus, sacramentorum usu, aliisque pietatis christianae exercitationibus implorando.

(c) *Ubi vero Patavio.... pestilentia vagari coepit*) Teterrimam ejus anni, qui 1576. fuit, pestilentiam describit *Maurocenus*, *Historiae* suae libro XII. pag. 492. Narrat autem *Palazzolus*, *Maurocenum* Venetias rediisse, non ob pestilentiae metum, sed ob confectum studiorum suo-

nibus, & muneribus nunquam intermisit, familiae vetustissimae gloriam a majoribus hereditariam, ac veluti per manus acceptam non tantum conservaret; sed enixe etiam augeret, atque amplificaret.

(*a*) Illud autem admiratione dignum admodum videtur, cum haec ageret *Maurocenus*, dum aliud ageret: tot nihilominus, tantaque conscripsisse, quae praecellentis, rarique ingenii existunt monumenta, cum veteribus etiam optimis comparanda, quorum gratia etiamnum post obitum sibi ipse superstes immortali eruditionis, & eloquentiae laude commendetur. Neque tamen sunt adhuc tanti viri scripta in vulgus edita; sed a doctis hominibus prae manibus habentur, cum ille ab omni ambitione remotus longissime, facilitatem istam edendi quaecumque scripseris, saepius improbaret; praeclareque constitueret, qui scribit, ut doctrinam vulget, nullatenus eum doctrinae inservire, sed gloriae. (*b*) Extant vero, *De Rebus Venetis in Syria gestis* liber singularis: *De iis, quae Veneta Respublica ad Histriae oras gessit adversus Othonem, Federici Imperatoris filium*, libri duo: *Tractatus de forma Reipublicae Venetae*: *Icon*, seu *vita Christophori Valerii*: *Leonardi Donati, Venetorum Principis, Vita*: *Villa Hieronymi Fabritii ab Aquapendente*: praeter alia quamplurima opuscula, quae non minus eruditionem, & acumen, quam scribendi peritiam, elegantiamque abunde testantur.

Verum nihil praeclarius, atque ad famam posteritatis splendidius extitit, quam *Rerum Venetarum* uberrima *Historia*. Hanc Xvirum decreto, (*c*)cum anno M. D. XCVIII. *Paulo Parutae*, doctissimo viro, & Senatori praeclarissimo, eo in munere suffectus esset, latine scripsit, quaecumque Respublica gessisset ab anno M. D. XXI. usque ad M. DC. XV. diligenter complexus; eidem vero licet manus extrema nondum accesserit (nam (*d*) carptim scribere necesse-

---

suorum curriculum. „ Postquam scientiarum orbem obivit, nihilque esse amplius videre„ tur, quod ille non perlustrasset, perlustratum non cognovisset, in patriam reversus est. „

(*a*) *Illud autem mirum...cum haec ageret* Maurocenus, &c.) Mirum sane videri debet, quod tantus Senator, a prima adolescentia ad rempublicam ingressus, numquam non gravissimis curis occupatus, tantum otii nactus fuit, ut tot alia, quorum bona pars in lucem est edita, nedum hanc tantae molis, tantique laboris *Historiam*, conscripserit. Paullo post itaque ait *Crassus*. „ Carptim scribere necessario cogebatur, siquid a publicis negotiis temporis vaca„ ret; quaeque intermiserat, recolere vix otium erat; nedum ornare, expolire, atque ela„ borare. „ Eadem affirmat etiam in *Panegyrico Palazzolus*. „ Obruebat nimirum viri ani„ mum Respublica: idest rerum contentio maximarum. Lucubrabat. Ad primam lucem ibat „ in Senatum. Reversus domum, quod reliquum temporis, studiis reddebat. Perire omne „ tempus arbitrabatur, quod scriptis non daret, literis non impertiret. „ Quae omnia non oratorie amplificat auctor, sed citra ullum artificium simpliciter narrat. Neque enim laudat orator, sed medicus ejus aegritudinis caussas scrutatur, qua *Andreas* decessit. His accedit *Paullus Maurocenus*, qui ea epistola, qua Antonio Priolo Duci, & Excelso Xvirum Concilio fratris *Andreae Historiam* nuncupat, ait „ In illa conscribenda, quod a publicis cu- „ „ ris, & corporis aegritudinibus temporis reliquum erat, id omne fere ipsum contrivisse. „

(*b*) *Extant vero*, &c.) Operum omnium, quae *Andreas* conscripsit, tum quae typis edita, tum quae calamo tantum exarata, ad calcem ejus vitae luculentum elenchum dabimus.

(*c*) *cum* Paulo Parutae... *eo in munere suffectus esset*, &c.) Historiae rerum Venetarum scribendae munus injunctum est *Mauroceno* Xvirum decreto anno 1598. X. kal. jan. post *Paulli Parutae* Equitis & divi Marci Procuratoris obitum. Anno vero 1599. IIII. kal. jan. Xviri pariter decrevere, ut ipsi quotannis ducenti ducati solverentur: quod etiam *Paullo Parutae* decretum fuisse, patet ex ejus *Vita* nuperrime cum ejus *Historia* edita.

(*d*) *nam carptim scribere cogebatur*) Exstat inter *Andreae Opuscula* pag. 199. epistola ad „*Lollinum*, qua ipse de se idem testatur. „ Id unum me mordet, angit, atque excruciat „ quod *Historiam*, quam summis vigiliis fere usque ad haec tempora perduxi, ad umbilicum „ adducere nequeo: neque enim vel semihoram diei ac noctis quietam ducere licet.

(*a*) quae-

ceffario cogebatur, fi quid a publicis negotiis temporis vacaret, (*a*) quaeque intermiferat recolere vix otium erat, nedum ornare, expolire, atque elaborare) nulla (*b*) tamen ex iis defiderantur, quaecumque in graviffima, &

(*a*) *quaeque intermifferat, recolere vix otium*, &c.) Non dubitat tamen afferere *Palazzolus*, quaecumque Seoator ofter dictaret, ita elaborata fuiffe vifa, ut oovis curis eadem expolire mioime opus effet. „ Raro commutabat, quae fcriberet: rarios delebat. Omnia fluebant, acumen ftyli fubibant; ut quae illi fpoote, & oullo pene ftodio excidiffeot, aptiora videreotur, quam aliorum, qui cootinuo eamdem tundunt incudem, extundunt, & excudunt labore, &c. „

(*b*) *nulla tamen ex iis defiderantur*, &c.) Longum effet, omnia afferre de hac *rerum Venetarum Hiftoria* teftimonia: omnia tameo praetermittenda non funt. *Joannes-Henricus Boeclerus Bibliographia critica*; *Lipfiae*, *fumpt. heredum Jo. Groffi*, 1725. in 8. pag. 284. „ *Andreae Maurpceni Hiftoria Veneta* mioime fperoenda eft; fed merito PRAECIPUIS io rebus Venetorum MONUMENTIS accenfetur. „ *Jacobus Gaddius* vol. II. de *Scriptor. non Ecclefiaft. Lugd. ex typogr. Jo. Pet. Cancel*, 1649. in fol. pag. 8. haud multis *Mauroceuum* laudat: „ *Maurocenus Andreas* feoator & HISTORICUS inter Venetos NOBILISSIMUS fuit. „ Idem fufius in *Elogiographo*, pag. 116. *Compofe, oltre alcune operette, la* Storia Veneziana *divifa in molti libri, abbracciando i più notabili avvenimenti all' Europa, e all' Afia nel paffato fecolo fucceduti. Non fi troverà, tra' moderni almeno, iftoriografo latino più copiofo, e diligente, e grave, nè che difcorra meglio degl' intereffi della Republica, e de' Principi, del* Morofini, *il quale merita d' effere chiamato, a guifa del gran Tito Livio Padovano, al mio parere*, IDEA DI NOBIL ISTORICO, LATTEO FIUME DI ELOQUENZA ROMANA, *veramente maravigliofa in un Senatore, profondo in molte fcienze, e ne' maneggi publici occupato.* Haec eadem oratoriis ornamentia conveftita *Palazzolus* tulerat. „ Haec (*per Venetos facta*) ille tam praeclare complexus eft, ut fi beati cenfendi funt ii, qui aot faciunt fcribenda, aut legenda fcribunt, beatum Seoatum, beatum *Maurocenum* fateamur: illom quod fecerit: honc quod fcripferit. Divina tuis factis Refpublica es; his fcriptis fempiterna. At qoo ftylo complexus? profecutus? eo oimirum, ot copia Livium, verborum elegaotia Caefarem, frequentia feoteotiarum Thucydidem fuperaverit, pofteris praeripuerit palmam fui confeqoendi, &c. „ *Nicolaus Craffus*, hujus *Vitae* aoctor, alibi, oimirum in *Patriciorum Venetorum elogiis*; *Venetiis*, *ap. Euang. Deuchinum*, 1612. io 4. hifce verbis opus illud claodit „ multa affirmaos, vel confulto praetermiffa, vel ftrictim expreffa, oe videreotur in hiftoriam haec *Elogia* evadere: & vero praeclara facinora explicata uberius, ex *Venetis hiftoriis* peti poteruot, ab iis praefertim, quas *Andreas Maurocenus*, Seoator ampliffimus, maximus *Sapiens*, & iocredibili facundia, & latini fermoois elegaotia, & rerum geftarum fide, volgaturus eft. „ Inter vivos enim degebat *Maurocenus*, cum *Craffus* haec fcriberet. Addendum etiam, quae fuerit *Aloyfii Lollini* de hac *Hiftoria* fententia, quemadmodum apparet ex quadam ad *Andream* epiftola, inter ejus *Epiftolas mifcellaneas* edita *Belluni*, *typ. Franc. Vieceri* 1642. in 4. pag. 324. „ Accedit tui ingenii praeftantia cum eruditiooe omolgena conjuncta; fermonis vero latini copia tam dives, tam beata, ut vel ingeoti *Venetae Hiftoriae* fcribendae argomento, cujus fub poodere compiures viri florentis facuodiae fuccubuere, ooo modo foffectura, verum etiam fuperfutura videatur. „ Neque hic ea praetereunda funt, quae habet *Octavius Ferrarius* pag. 327. *Operum variorum*. *Patavii*, *typ. her. Pauli Frambotti*, 1668. in 4. „ *Andreas* fiquidem, Senator fpectatiffimus, Senatus coofulto *Venetae civitatis Hiftoriam* a *Bembi* fine condere juffus, iojuocto muneri, atque omnium expectatiooi praeclare fatisfecit. *Bembo* quidem fcribendi elegaotia haud ita par, quod viro in fpecula honorum locato, & ideo magna femper, ac varia domi, forifque curaoti, comeodae orationi tempus defuerit. Sed operis magnitudine, coofilii praeftantia, libertate, & rerum maximarum ufu, oemine inferior. Nihil uoquam falfi aufus, quod privato homini oequsquam impune ceffiffet. Quippe contineotia Regum bella rebus Venetis adnexa, & implicita, oagnas oeceffitates, bellorumque caufas, & modos, curafque ancipites tradens, quibus ille magoam parteoi, aut interfuerat, aut praefuerat, ut aliquid gratiae daret, ounqoam aoimum induxit; ac potentiorum offeofas, quas veri ftudio fibi fubeuodas videbat, infuper habuit. „ Accedat & celeberrimus *Fortunius Licetus*. Hic cum editurus effet quatuor libros *de his qui diu vivunt fine alimento*; prodiere autem *Patavii*, *ap. Pet. Bertellium*, 1612. io fol. eofque iofcriberet *Andreae Mauroceno*, graviffima illa nuncupatoria epiftola ipfum ita alloqoitur: „ Ea fiquidem vitae integritate, *judicii* gravitate, *ingenii* praeftantia, & cum ceteris difciplinis omni-

& praeclarissima historia expetenda sunt. (a) Ingressus fuerat italico sermone eam contexere, ubi *Paruta* desierat, inde initio ducto: verumtamen cum non modo suis civibus, Italisque hominibus, sed exteris etiam, & longinquis nationibus scribendum probe animadverteret; ne rerum gestarum memoria intra Italiae fines circumscripta, & conclusa contineretur, immo propagaretur quam latissime ad omnium notitiam; propterea instituit retexere, quae prius orsus fuerat, atque altius ea repetere, & latine perscribere, (b) quae italice prodita literis a *Paruta* fuerant. Cum autem dicen-

„ mnibus, tum sacra theologia, naturali moralique philosophia, eloquentia vero praesertim „ pollere te, Serenissimae Reipublicae compertum est, ut non solum in summis & arduis negotiis te consulto & moderatore libentissime felicissimeque uti consueverit; verum etiam ex „ innumeris alta sapientia claris te unum olim elegerit, qui rerum a Venetis gloriose gestarum *Historiam* perpetuis famae annalibus insereres. Tu vero (mirum dictu) & sublimibus, „ frequentibus assiduisque urbis magistratibus numquam deficiens, & musarum studiis sedulo „ invigilans, simul Rempublicam praeclare gessisti, & praeclara Reipublicae gesta conscripsisti, &c. „

(a) *Ingressus fuerat italico sermone*, &c.) Contrarium de *Mauroceno* ac de *Paruta* contigit. Huic latine *Historiam* suam orso; ut narrat *Apostolus Zenus*, frater germanus meus, & cui non pauca eorum debeo, quae hic narrantur, in ejus *Vita*, quae ipsius *Historiae* per Lovisam nuper editae, praemissa est; placuit deinde italicis literis ex integro mandare. *Maurocenus* autem, *ingressus italico sermone eam contexere*, mutata deinde sententia, *instituit retexere quae prius orsus fuerat, & latine perscribere*. Hinc, quam varia sit hominum mens, satis apparet, cum alii iisdem rationibus capiantur, quibus alii deterrentur. Ex *Parutae epistola*, quae ejusdem vitae inserta est, inter ceteras hac potissimum ratione ad *Historiam* italice scribendam adductus ille videri potest. *Oltre ciò mi pareva non poter fuggire ogni biasimo, s'io tanto stimato havessi il* PIACERE AGLI STRANIERI *col porre ogni mio studio nella* lingua latina, *a' fini loro partecipe*, l' Historia *delle cose nostre, che niuna opera, o cura havessi voluto porre per piacere a' nostri medesimi Italiani: molti de' quali, persone per altro di alto ingegno, per havere altrove volta l' industria loro, non hanno cognitione della lingua latina*. Contra vero *Mauroceno* pulchrum visum est, si ea lingua scriberet, qua legi & ab exteris posset. Id ipse testatur in prooemio *Historiae* suae, pagina hujus editionis secunda. „ Post cujus obitum (nimirum *Paulli Parutae*) cum mihi a supremo Decemvirum Consilio injunctum esset, ut scriptis re- „ rum, quae nostra aetate gestae sunt, memoriam complecterer, cupieretque animus, NON „ INTRA UNIUS PROVINCIAE FINES, sed quacumque priscae Romanorum linguae „ notitia pervasit, nobilissimae atque antiquissimae Reipublicae gesta perlegi, &c. „

(a) *quae italice prodita literis a* Paruta *fuerant*.) Eadem etiam ratione, ut scilicet exteris quoque gentibus per Venetos fortiter & sapienter facta innotescerent, nequaquam *Historiae* „ suae initium inde sumpsit, ubi *Paruta* desierat, hoc est ab anno M.D.LII. verum operae „ pretium se facturum existimavit (ita in eodem prooemio) si altitta scriptorum exordia duce- „ ret, atque ab iis potissimum temporibus, quae post pacem Bruxellis inter Franciscum, Gal- „ lorum regem, & Carolum, Belgarum tunc ducem initam, & cum Venetis inducias pa- „ ctas sequuta sunt. „ Ex iis igitur quae apud *Parutam* leguntur, rebus tantum omissis, quae ab anno M.D.XIII. per septem insequentes contigerant, *Historiam* suam exorsus ab anno M.D.XXI. quo ad Reipublicae principatum evectus est *Antonius Grimanus*, ntira felicitate ad annum usque M.DC.XV. perduxit. Et fortasse interjectos eos septem annos complecti narratione meditabatur: sed praepropera mors prohibuit; ut etiam prohibuit, ne ea complecteretur, quae postremis vitae suae annis gesta sunt, quod *Paullus* frater in laudata nuncupatoria epistola videtur innuere. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM ne su- „ meret, neve ad proxima propius accederet, fata obstitere. „

Non abs re erit hic significare, usque a *Lollini* aetate fuisse aliquos, qui italice vertere latinam *Mauroceni Historiam* conati sunt. Adeantur *Lollini* Epistolae pag. 251. „ Audio, „ te ne, an fratrem tuum? utriusque enim nomen ad nos fama detulit, de HISTORIA „ MAUROCENA IN ETRUSCUM SERMONEM VERTENDA cogitare; nec cona- „ tum improbo, in multorum sane commodum cessurum. Quotus enim quisque nunc Roma- „ na tractat, nisi Orbilius aliquis, in ludo verbere irrito adigens conaturum gregem, ut „ bilingues fiant? „ Quis fuerit is, cui epistolam hanc Lollinus dedit, divinare minime ausim. Id pro comperto affirmare possum, *Laurentium Pignorium* Mauroceni *Historiam*, priusquam ede-

V I T A.

dicendi formae variae sint, ac multiplices, quas Hermogenes, &
ci rhetores ideas nominarunt; duo tamen praecipua dicendi ge
existimantur: brevius unum, ac pressius; uberius alterum, ma
sum: optimum utrumque, quodque jure quodam suo magnos a
que etiam laudatores habeat. Utrum autem ex iis alteri praefe
nullum certe in consilium adhibere, praeter temetipsum potes
natura duce, quo genius rapit, eo propendeas, ne invita,
Minerva, hanc potius, quam illam dicendi rationem amplecti
autem cum egregie calleret Maurocenus, licet brevem, &
nam orationem plurimum laudaret, uti aureum nummum eo
quo argenteos plures repraesentat una exigua nota; naturali ta
propensione, & longo studio quaesita facundia amplum potius,
sum dicendi genus consectatus est, quod veluti magnum aliquo
gnati pondus, eo jucundius, atque majoris pretii habetur, qu
plius:.nec alia praestantioris boni nota insignior est, quam quo
fusum in plura emanet uberius. Liber ille vere aureus de
Brutum; cui tantum Maurocenus ipse tribuere erat solit
manibus, aut e sinu vix unquam dimitteret; quaenam dicend
usu, atque in pretio essent, quando praeclara illa lumina eloque
bant, Antonii, Crassi, Cottae, Caesares, Hortensii, atque Cice
acte demonstrat. Quantum mutaverint tempora paulo post, cog
iis, qui, Flavia gente orbi dominante, proximisque deinceps ae
persunt autores; praecipue vero ex Historiis, & Annalibus Taciti
saecula multa in tenebris, ac situ perpetua quasi oblivione sepultus
hinc erutus nuper, quamvis & lacer, & mutilus, eruditorum nu
omnium studio excolitur. Avorum nostrorum memoria sensus a
cum primum latinae literae, intermortuae jampridem, reviviscere co
atque ornari denuo; ipsa quod scripta multa doctorum hominum testan
enim in oratione profecto, ut in rebus omnibus circuitus &
bis quidam in idem recurrens, ut recidant in usum praesentem, atc
centur, quaecumque temporis intervallo fieri jam desierant. Cerni
quotidie in tota hominum vita, in officiis, in moribus, in judiciis,
bus; nedum in habitu & cultu, & gestu, & sermonibus. Quae c
rocenus omnia egregie perpenderet, quamvis contractum, & nih
orationis genus hac nostra aetate perciperet probatius haberi; natur
alterum illud uberius, ac fusius, ad quod etiam sponte, ac futura
ferebatur, consulto praetulit: ea certe quasi praesagitione, praestantiss
quae prius extiterant tempora, ut in condenda historia facund
imitari constituant Livium potius, quam Tacitum, illum Haec
dem, ut constat, minus; addo etiam non magis prudentem.

c

ederetur, emendare, suasque notas adjicere animo agitasse. Testatur hoc idem Lo
stola ad Pignorium, pag. 291. „ De MAUROCENA HISTORIA pauca adjiciam te
a te RECUDI non accurate minus, quam amanter, quid ni gaudeam, alienissimo te
parentis lima destitutam? &c. „ Huic epistolae cum responderet Pignorius (exstat ejus ep
ter Lollinianas pag. 292.) fatetur quidem Mauroceni Historiam in manus sumpsisse
purgat se, quod susceptum opus minime perfecit. „ Ad Historiam, quam innuis,
NOTAVI mearum nescio quid ineptiarum; & malui inscitiae notam subire, quam
ciositatis. Universam ne perlustrarem, vetuit moles atlantea occupationum, quibus opp
quaeque oppresso exprimunt ingenuorum studiorum & memoriam, & ipsum paene no (

de liberalibus *Mauroceni* studiis, ac de praeclaris ingenii monumentis posteritati ab eo relictis quae diceremus, habuimus.

Non modo autem praeclara studia, & literas ipsas; sed literatos etiam viros, atque studiis deditos, quod in magno Senatore summae laudis locum occupat; in oculis ferebat, atque adeo in sinu fovebat. Etenim cum ad ipsum literati omnes, tamquam communem doctorum hominum parentem, confugerent; ille vero eruditorum hominum colloquiis remittere frequenter animum videretur; inde factum est, (a) ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam cupidissimè cuncti ventitarent, nec ullus tamen esset, qui non inde instructior discederet. Præclare statuerat ille magnum virum decere, nullum habere, nisi quem Respublica haberet, inimicum: amicos vero; quos recte latinus orator optimam, & pulcherrimam vitae supellectilem appellabat; omni studio enitebatur sibi comparare; sed ejus notae, ut amici cujusque animum cum suo commiscere, & unum pene ex duobus efficere liceret. Quam ob rem cum ingenium illi non fucatum, aut fallax; sed simplex, & verax, nulloque simulationis artificio eruditum esset, assentationis acerrimus hostis videbatur, quae modo in locum invasit veritatis, & ingenuae, quæ inter amicos maxime decet, libertatis loquendi. Immo vero ex hominum vultu mores colligere solitus, eos tamquam humanae societatis pestes evitabat, qui vitiis maximis polluti, & contaminati, virtutis speciem fuco, & quibusdam veluti medicamentis illitam ostentare solent; quorum insidiis nihil potest esse in hominum necessitudine foedius, nihil perniciosius. Siquidem ubi parum aperta improbitas obesse potest, cum solo aspectu, quo nihil sit omnino deformius, cunctos a se deterreat; propterea formam honestatis gerere, & innocentiae personam induere solet, ut iis veluti cuniculis simplicium hominum mentes expugnet, atque ita in vitiorum potestatem impellat, ac pertrahat. Eloquentiam quoque a sapientia sejunctam, & sordibus inquinatam inter domesticae necessitudinis jura non admisit; eos prae ceteris omnibus odio habens, quibus, ut caesis antiquorum victimis, nihil praeter linguam, & ventrem superaret.

Honestissimos ergo, atque doctissimos amicos expetiit, quorum omnium non virtute magis, & doctrina, quam amore, & arctissimo necessitatis vinculo gregem ducit (b) *Aloysius Lollinus*, Venetus patricius, & Bellunensis Episcopus. Is graecis, latinisque literis impense eruditus, philosophus, si quis alius, theologusque sapientissimus, literatorum omnium nostrae aetatis summus dictator, non solum liberali omni arte, ac doctrina, sed etiam scribendi elegantia omnem provocare antiquitatem facile potest: cum

(a) *ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam, omnes ventitarent.*) „ Erat
„ *Maurocena* domus conventus elegantiae, literarum domicilium, museum humanitatis, eru-
„ ditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium sacrarium augustissimum. „ *Palazzol.*
in *Paneg.* *Maurocenus* ipse ita ad *Lollinum* scribit, de vitae ratione, quam cum aeque docto
ac sibi amicissimo praesule, Patavio reversus, duxerat. Exstat epistola inter ejus *Opuscula*,
pag. 211. „ Mutuis alloquiis, frequentibus congressionibus aiebantur animi. In tuis, IN-
„ QUE NOSTRIS AEDIBUS de rerum natura, de moribus, de divinis rebus disputationes
„ habebantur. Aderant multi, quos perdiscendi studium attrahebat; ex nostra nobilitate ali-
quot; intererat *Nicolaus*, frater meus, &c. „ Adeatur etiam auctor *Vitae Fr. Paulli Veneti*, ex ordine Servorum, pag. 71.

(b) Aloysius Lollinus, &c.) De *Aloysio Lollino* sermo recurret in *Mauroceni Vita* ab eodem exposita.

(a) *ut*

cum incorruptis, & plane aureis moribus, vitaeque innocentia, omnium cumulo, praesulis sanctissimi personam a Pontifice max positam peregregie, summoque cum omnium ordinum amore, multis ab hinc annis sustineat, atque tueatur. Hunc M ineunte ferme aetate praecipue, insigniterque inter omnes dilex alter in Reipublicae administratione Venetiis, alter vero in commissae cura Belluni, viveret; commune sui desiderium absen longis quoque epistolis mutuo leniebant, multaque latine simul (a) ut incredibilem hujuscemodi epistolae, si unquam evulgentu minibus voluptatem, & fructum allaturae sint. (b) Octavi Bonum, & (c) Joannem Basadonnam, quorum alter vii praeturam, alter vero Brixiae praefecturam, gerunt, politi eloquentia, & sacrarum, ac multarum disciplinarum doctrina i demque Senatores eminentissimos impense coluit. Arctissime ve est (d) Donatum Maurocenum, quem maximarum virtutum

c 2

(a) *ut incredibilem hujuscemodi* Epistolae, &c.) *Lollini Epistolae* in lucem inscriptae: Aloysii Lollini, *Patritii Veneti, & Belluni Antistitis, viri praeclar miscellaneae*, &c. *Bellunensi* typis *Francisci Vieceri*, 1642. in 4. Nitidioribus mum opus.

(b) Octavianum *quoque* Bonum) Quae *Maurocenum* inter ac *Bonum* amic ret, inde apparet, quod *Lollinus* huic *Lacrymas* suas *in funere Andreae Maurocen* vissimo illo phalaecio,

„ Cui donum lacrymabile hoc Thalia

„ Scriptum carmine dat Simonidaeo,

„ Moestitudine tetricum severa?

„ An tibi optime convenit BONE uni?

„ Non quod te hilaremque, gaudiisque

„ Perfusum velit omnibus; libellus

„ Funus sed quia continet sodalis;

„ Nulli qui mage flebilis suorum,

„ Quam tibi, decus Adriae, recessit. „

Idem *Lollinus* in *Epistolis* pag. 137. ad nomen ejus moresque scitissime alludens, *virum plane nominis sui* laboranti sectio adhiberetur, vero 372. *aevi nostri Catonem*. Ejus obitum, dum vel xametro, quo plurima narrat, cum ibidem, tum pag. 349. deflet, addito longiore c rem nullibi clarius significavit, quae viventi acciderant. Suum tamen erga *Octavi. lum* scribens, pag. 381. in haec erupit: „ Accedit *Octaviani Boni* obitus. FRA mihi ALTER erat, non naturae JURE, sed amoris, &c. „ Haec omnia eo liben randa duxi, quod aeque *Lollini* ac *Mauroceni* amicus esset *Bonus*. Ceterum *Boni* minere in suis *Historiis Maurocenus* & *Baptista Nanius*.

(c) *& Joannem* Basadonnam) *Octavius Ferrarius* in *Pplo Veneto*, qui inter ejus ria extat pag. 330. perhonorifice memorat „ *Joannem Basadonnam*, non exacta mo dentia, atque administrandae Reip. artibus, sed altioribus studiis inclytum, qu mana mens caelo admisceatur, orbesque aethereos scandens, instinctu Numinis plena: effata mortalibus communicat. „

(d) *Arctissime vero complexus est* Donatum Maurocenum) Non sanguinis, sed am culo *Maurocenos Andream & Donatum* conjunctos fuisse, declarat *Crassus* ex epistola *Andreae Vitam Donato* inscribit. Quanta etiam cum *Donato* sibi esset necessitudo, te *dreas* ipse iis epistolis, quae extant pagg. 186. 193. 195. 196. 205. 241. Praecipue 204. cum *Nicolao Contareno* scriberet, ita *Donatum* commendat. „ Socium habes pulcherrimi instituti *Donatum Maurocenum*, virum clarissimum, in cujus ore & pect nerva & Mercurius certam veluti sedem sibi defixisse videntur, &c. „ Inter *Lolliniana* plurimae ad hunc datae inveniuntur. Cum vero *Lollinus* ad *Andream* nostrum liter quae extant pag. 133. „ Erit, ait, fortasse apud te, dum haec leges, *Donatus nus*, idem & horarum omnium comes, & doctrina ac comitate excultissimus: nam te

tiarum concursus, supra suavissimos mores, admirabilemque integritatem, ad Reipublicae munia vel invitum traxit; nec minus clarum facit ad praesens, & illustre, quam perpetuum, & memorabile posteris ejus nomen. (*a*) *Christophorum Valerium*, Senatorem numeris omnibus absolutum, qui e Byzantina legatione rediens, Corcyrae diem obiit, tristeque cunctis ordinibus desiderium sui reliquit, & amavit unice, & luxit graviter, atque acerbe. (*b*) Longum vero esset omnes Venetos patricios, eosdemque doctissimos viros recensere, quibus familiariter admodum usus est. (*c*) Unum omittere non possum *Nicolaum Maurocenum* fratrem, eruditione clarissimum, atque graece, hebraice, & latine cumprimis doctum, qui ob ingentem literarum peritiam Reipublicae *Bibliothecarius*, cum primos honorum gradus, quosque per aetatem poterat, obtinuisset, jam septimum *continentis*, ut dicitur, *Sapiens* certissimum nunquam interiturae felicitatis locum inter caelites jampridem promeritus est; ampliora munera in Republica consecuturus, si praecoci morte in aetatis robore raptus non fuisset. Hunc non modo pro fraterna necessitudine, sed ob multas etiam, magnasque virtutes dilexit unice, & studiorum omnium socium, & autorem habuit, tulitque mortem ejus aliquantum acerbius, quam instituta vitae ratio permitteret, ac philosophia, a qua tamen doloris incredilis remedium haud incassum petiit.

(*a*) Jo-

„ LAELIO TUO istic feriari, quae utriusque vestrum est concordia, vix induci possum, ut
„ credam. „

(a) Christophorum Valerium) Meminit *Valerii Maurocenus* in sua *Historia* ad annum 1612. pag. 706. editionis prioris. Quam vero illi esset amicus, argumento est *Elogium* illud, quod inter ejus *Opuscula* legitur pag. 161. de quo alibi longior nobis futurus est sermo.

(b) *Longum vero esset omnes Venetos patricios*, &c.) Praeter eos, quos *Crassus* enumerat patricii ordinis, ex ipsius *Mauroceni* epistolis pag. 175. colligi potest, familiariter usum esse *Maurocenum Francisco Ericio*, qui deinceps Venetiarum Dux creatus est. Huic data est epistolarum, prima, ubi amoenissimam villam *Fabricii ab Aquapendente* describit; nec non altera, quam invenies pag 207. qua *Elogium Christophori Valerii* a se elucubratum illi misit. Sed luculentius habeo testimonium in ejusdem *Ericii* Principis vita a *Marco Trivisano* conscripta, quam Venetiis impressit Jo. Petrus Pinellus anno 1651. in 4. Ibi pag. 64. haec habentur: *Furono di* Francesco (*Erizzo*) AMICI *tutti i buoni*, *e virtuosi cittadini: ma alcuno non fu cotanto congiunto d' affetto, e d' intrinsichezza, quanto* Girolamo *Soranzo Cavaliere e Procuratore di san Marco*, *Battista Nani*, Andrea, e Paolo Morosini, *fratelli*, *ambi scrittori eccellentissimi de' nostri Annali*, & *Istorie: quattro lumi al suo tempo splendidissimi di questa gloriosa patria*. Amicissime etiam complexus est *Benedictum Sanutum*, de cujus obitu sic ad *Prevotium* scribit, pag. 233. „ De illustrissimi viri *Benedicti Sanuti* obitu (quem recte se habere pridie intellexe-
„ ram) nuncio accepto, cohorrui. Affinis atque AMICI casum dolui vehementer. Eum enim
„ amisi, quo nec virtute, atque integritate praestantiorem, nec mihi multis nominibus CHA-
„ RIOREM unquam habui, &c. „

(c) *Unum omittere non possum* Nicolaum Maurocenum *fratrem*) Merito ita *Nicolaum*, *Andreae* fratrem, commendat *Crassus*, quamquam satis commendare tantum Senatorem nemo umquam potest. Decessit anno 1602. nocte, quae kalendas martias insecuta, cum *Sapiens Continentis* esset, ut in *necrologio* parochiali sancti Lucae: sed kalendis ipsis decessisse testatur *epitaphium*, quod ejus tumulo fortasse inscribendum *Andreas* frater confecerat; quodque aureis characteribus exaratum legi in libello ubi descriptum est Senatusconsultum, quo *Nicolao* marcianae bibliothecae praefectura demandata est anno 1601. 9. kal. decemb., una cum librorum Bessarionis elencho, qui in bibliotheca eadem asservantur. Tale vero est epitaphium.

NICOLAO. MAVROCENO

SENATORI. INTEGERRIMO. RELIGIONE. EXIMIO. RERVM. VSV. PRAESTANTI. REIPVBLICAE. INSIGNI. DOCTRINA. QVINTVM CONTINENTIS. SAPIENTI. EO. IN. MVNERE. TERRIS. AD. COELVM. SUB-

LA-

V I T A.

(a) Josephum quoque Bonfadium illi ordini civium, qui Reipublicae
tis, erudiendo, ac probando Decemvirum decreto praefectum,
facrarum peritia, & philosophiae studiis, tum humanioribus li
perpolitum, tantum adamavit, & magnifecit, ut ei Jacobum
nepotes magni spiritus, & ingenii admirabilis, quos non minu
ligebat erudiendos tradiderit, eumdemque studiorum omni
consultorem adhibere voluerit: (b) Joannem Sozomenum, jurifco
graecas literas publice profitetur: (c) Aurelium Palazzolum, phi
medicum praeclarissimum: & Franciscum Cortesium, philosophi
triusque peritum, musarum omnium amores, atque delicias,

LATO. ANDREAS. FRATER. INCONSOLABILITER. MOERENS
LVCTVS. ET. AMORIS. ERGO
VIX. AN. XXXXI. MENS. V. DIES. XX. OBIIT. M. DC. II. KAL
Nicolaus Orationes duas, clarorum virorum opus, ex Italicis latinas fecit: altera
Georgius Trissinus Andreae Gritto; altera, qua Franciscus Quernus, N. N. Rep
principatum gratulantur. His accedit tertia, ab ipso composita de philosophia
literarum studiis conjungenda. Manu exscriptae in papiraceo libello in 4. exstan
Cornelium, Georgii Senatoris amplissimi filium, apud quem etiam alia non pauc
nostrorum monumenta. Illi enim Maurocenae gentis familiae, ex qua Andre
nuper masculis omnibus destitutae, ornatissimae duae feminae supersunt, u
Zacharia Mauroceno genitae, qui scriptoris nostri f
fuit. Prior Petro Capellio, Andreae filio, Paulli nepote, qui Reipublicae nostrae lumi
gnae spei juveni Jacobo, Dominici filio, clarissimo Reipublicae nostrae redeat se
noster ita cum Lollino Cornelio, nupsit. Sed ut ad Nicolaum redeat, pa
ra ad ejusdem Andreae data ad eum epistola, que inter Opuscula invenitur,
est. „ Immaturo fato vitam spectantia leguntur, acerbissimam fratris morte
mihi omnes voluptatis ablatus est mihi SUAVISSIMUS FRATER, tui amanti.
(a) Josephum quoque ac jucunditatis sensus eripuit. „
rocenus Bonfadium diligeret Bonfadium) Quae hic Crassus attulit, satis probant, q
publicam nostram amorem, quantique faceret. Bonfadii vero doctrinam, eiusqu
forma disputatio, adversus probat ea, quae ab ipso edita est De civilis administra
Barclajum, atque Justum Lipsium oppugnantes aristocratiam, praecipue vero Jo. Bodinum
que Venetiis ex praelo Andreae Muschii anno 1616. in 4. ejusdem Bonfadii Ora
recte instituendis Venetorum civium, quicumque ad arcana Reipublicae sunt adsciscen
(b) Joannem Sozomenum) Lollino ac Mauroceno carum fuisse Sozomenum, ipse
gnificat, Maurocenum scribens pag. 113. „Misit ad me nuper SOZOMENUS NO.
scriptiones vivificae crucis duas graecas, &c. „ Non literas graecas tradidisse So
tummodo, sed bibliothecae marcianae custodem datum fuisse, praeterea librorum in
dorum examen illi commissum, apparet ex Regesto gymnasii Patavini Moderat
333. 378. Edidit Sozomenus decem Venetiis, ex typogr. Andr. Muschii, 1623. in 4. Platonis
sive de justo libros additis notis & argumentis, e graeco in latinum, & ex dialogo in perpetuum sermonem
ptae, Joanni Sozomeno Patri, Julio fratri, in divi Laurentii martyris aede, ad aram Beatae Virginis in ca
Episcopus, monumentum posuit anno iubilei M DC. posterisque & sibi Claudius Sozomenus
dotavit. Eam autem aram idem Claud
(c) Aurelium Palazzolum) Palazzolo medico uti consueverat Maurocenus. Inn
lazzolus ipse, cum mortuum laudaturus, de morbo quo decessit, verba facit. C
Maurocenus faceret testatur hujus ad Lollinum epistola, pag. 223. „ Aurelii P
medici, cujus solerti opera utor, Panegyricum in Plazenii anatomen, quem, me
his diebus exhibuit, ad te mitto. Est sane Aurelius ipse tibi, ob singularem benig
atque eximiam virtutem tuam, addictus, ac plane devinctus. „ Huic autem e
Lollinus respondet. „ De Palazzoli elogio plurimum te amo. Diu est, cum viro
ditionem faveo, eximiumque in te colendo studium atque pietatem multi facio.
mo luculentior testis Palazzolo ipso, qui funebri laudatione Maecenatem suum i
tur. „ Tu, ubi scripta aliquot mea (dicerem obscura, nisi ingenii tui splendor
fer) perlegisti, me nondum tibi de facie notum, sed sola commendatum fama virt

buit. (*a*) Patavii autem; praeter *Vincentium Contarenum*, (*b*) heu, quondam meum, (*c*) qui humaniores literas publice profitebatur, ac eruditione incomparabili, politioribus literis, & morum candore effecit, (*d*) ut magnos illos Scaligeros, & Lipsios Italia exteris nationibus non invideret; (*e*) (*f*) *Laurentium*

,, probitatis, amore, quid amore? etiam laude prosecutus es. Tu me voluntate accersisti, ,, humanitate tractasti, liberalitate affecisti. Tu me scriptis tuis pulcherrimis ac politissimis ,, detinebas. Tu me destinabas, quamquam mei imbecillitatem ingenii tantae imparem provinciae praemeferrem, Patavium, ubi e superiore aliqua sede docendi munere fungi pos- ,, sem, &c. ,,

(a) *Patavii autem, praeter* Vincentium Contarenum, &c.) Postquam *Contareno Lollinus* miserat suas *Lacrymas in funere Andreae Mauroceni*; responsumque honoris plenum ab ipso acceperat, iterum eidem scribit, hortaturque, ut tantum amicum a se illaudatum ne sineret. Exstat epistola pag. 206. ,, Quem (*Maurocenum* scilicet) cum tu PERINDE CO- ,, LUERIS AC EGO, non est seu humanitatis, qua cedis nemini, sive facultatis, qua ce- ,, teris praestas, ejus nomen, quantum in te est, oblivione sinere urgeri. Unus tu, nec me ,, fallit amor, AMICO, nobis importunissimo tempore erepto, otium paucarum horarum ,, nactus, parentare potes elogio meritis ejus digniori, quam vel meum, vel ullius fuerit, ,, &c. ,, Ceterum viventi adhuc *Mauroceno* dederat sui erga ipsum amoris clarissimum argumentum *Contarenus*, cum ipsi, una ac Marco-Antonio Memo, Procuratori, Antonioque Priolo, Equiti ac Procuratori, quorum uterque Reipublicae Princeps deinde salutatus est, id vero temporis cum *Mauroceno* rei literariae triumviratum gerebat, eruditissimum opus dicavit *de frumentaria Romanorum largitione*, editum primum *Venetiis*, *apud Nicolaum Polum*, 1609. in 4. deinde ultra montes non semel recusum.

(b) *heu quondam meum*) Diem suum obierat *Vincentius* ab anno usque 1619.

(c) *humaniores literas*, &c.) Eas Patavii profitebatur *Contarenus*, hac illi provincia anno 1603. demandata. Anno autem 1617. ut *Tomasinus* in *Elogiis* refert, pag. 179. abdicato docendi munere, Polam concesserat, urbem olim nobilem in Istria, ut Romanarum antiquitatum semesa monumenta, quorum illic maxima copia, colligeret. Sed insalubri caelo, torridaque anni tempestate cum letalem morbum contraxisset, statim se Venetias recepit; ubi, nulla medicorum ope morbo umquam remisso, decessit eodem anno XIIII. kal. sept. Verum in anno recensendo, quo *Contarenus* exstinctus, non *Tomasini* quidem, sed operarum erratum puto: neque enim 1617. sed 1619. legendum existimo. Namque primum cum *Lollinus* iis epistolis, quae pag. 206. & 207. leguntur, cum ipso agat de *Lacrymis* a se editis in *Mauroceni* funere; constat eumdem *Mauroceno*, qui non nisi anno 1618. obiit, superstitem fuisse. Praeterea haec excerpsi ex *necrologio* ecclesiae sancti Benedicti Venetiarum. 1619. *adi* 19. *agosto.* *L' Eccellentiss. Sig.* Vicenzo Contarini, *q.* Alvise, *d' anni* 49. *ammalato già giorni dieci di febre maligna*, &c. In eadem sanbenedictina ecclesia tumulatus pariter fuit *Contarenus*. Praeter relatas ad ipsum *Lollini* epistolas, alia etiam exstat pag. 108. qua *Contareno* Pola ex Istria reditum gratulatur.

(d) *ut Scaligeros & Lipsios*, &c.) *Tomasinus* affirmat, tantam fuisse *Contareno* eruditionem, ut vulgo *Italiae Lipsius* appellaretur. Lipsii tamen illum adversarium potius quam imitatorem dixerim. In opere quod edidit *Variarum lectionum*, frequentius acriusque nemine, quam Lipsium impugnat. Liber vero *de frumentaria Romanorum largitione*, & *de militari Romanorum stipendio commentarius*, ut Lipsio contradiceret, editi sunt, cum ita civem suum *Petrum Bembum* ulturum se profiteatur. Alium similis argumenti libellum paraverat in Lipsium, quem inscripserat *de Romanorum re nummaria*. Exstat in *Maurocena* bibliotheca manu descriptus, quem si exorari se sineret nobilissimus & praestantissimus *Georgius Cornelius*, monumentorum literariorum *Maurocenae* domus heres dignissimus, ut ex iis tenebris emittere liceret in lucem, cum optime de literatis hominibus mereretur, tum uberrimum laudis fructum suo nomini compararet.

(e) Laurentium *quoque* Pignorium, & Martinum Sandellium Contareno *conjunctissimos*) Vigesimam primam *Symbolarum epistolicarum Pignorius Andreae Mauroceno* misit, gymnasii Patavini tum Moderatori. Hujus epistolae illie est finis: Sandellius, & Contarenus *salvere te jubent*. Vide clarissimorum virorum trigam, quiqua inter se conjuncti erant caritate, eadem *Maurocenum* nostrum prosequebantur.

(f) Laurentium Pignorium) Praeter eam, quam modo laudavimus, Epistolam, alia etiam *Pignorius* sui erga *Maurocenum* amoris dat testimonia. Praeit *Lollini Lacrymis Pignorii* epistola, quae tota demortui laudibus, ac suae in eum voluntatis testimoniis referta est. Habes etiam hexametrum carmen ad *Lollinum*, quo *Pignorius* ejus dolorem ob communis amici jacturam levare

VITA.

tium quoque Pignorium, & (a) Martinum Sandellium, Contareno conjunctissi per omnia pares, amore, & veneratione summa profecutus est.
At non solum doctrina, & amicorum delectus tantum virum apu commendavit plurimum, immo vero, quod aliis fermonibus cunct fuit. Etenim sic ille modestiam, & gravitatem fermonibus obscoenitate tulit, ut nec mendacium, nec intemperantius dictum, nec frau vel joco probare posset, adeoque ab omni verborum obscoenitate ret, ut Vestalibus arbitris loqui crederes. Neque vero sermone fo omni etiam vita pietatem supra quam dici possit egregie coluit; sinceram, omninoque nudam; non contractione frontis, obtorta gravi supercilio arcessitam; non fictam, & incessu, & motu, bla tione ad hominum opiniones captandas simulate compositam: pelles illos odio vatiniano prosequeretur, qui pietate, & religi nummis adulterinis, simplicibus hominibus fucum facere soliti virorum nomen sibi conciliant immerito. Ea vero continentia rantia fuit, ut eximias formae pulchritudines, non libidinis nentiae, ac virtutis incitamenta crederet: divitias, quas fortunae vocant, ipse insidias diceret, quas magnanimus vir ctus jure quodam suo contemnat, atque despiciat. Magnus celsusque animus, si immani, & effera habendi siti correptus n nullum opulentius, atque praestantius patrimonium habere pote ingentis virtutis, aeternaeque gloriae: at vero si avara febri ae perit, ut aeger aeque aureo, ac ligneo in lecto male cubat, cum bum continenter ferat: sic nihil refert utrum in divitiis, an in tê aegrum animum ponat; suum secum trahit inexplebile desider mnia contemnere quilibet potest; cuncta possidere nemo. Andreas divitias omnes pro nihilo duceret, divitum etiam elatorum infla

vare nititur: ne hic plura addam de Pignorii studio in emendanda illustrandaqu Historia, quod supra innui; qua de re in epistola ibi laudata ita Lollinus ad e bit: „ Facis, quod istam tuam FIDEM in AMICOS etiam fato functos decet mae Mauroceni consulis, PIETATI sedulitatique TUAE multum debiturae. etiam erga Pignorium amorem testatur Maurocenus laudibus illis, quibus Elogium li, Principis a Pignorio conscriptum prosecutus est. Vide ejus Opusculorum paginam ubi haec occurrunt: „ Salve interim, Pignori, pignore quolibet CARIOR, ac Tomasinus in Elogiis
(a) & Martinum Sandellium) De Sandellio afferre plura non possum quam haec, cem exstant operis italici: Nuovo discorso di Torquato Tasso, nel quale si ha notitia cidenti della sua vita, &c. publicato da D. Martino Sandelli, Padovano: prodiit Jo. Bapt. Martinum, 1629. in 4. Ho letto, e copiato io Martino Sandelli, Dottore l'altra legge, e Rettore in san Martino di Padova, il soprascritto Discorso del S Tasso, &c. Quam arcte Andream Sandellius, Sandellium Andreas noster complecter liquere puto ex brevi illo, sed elegantissimo elogio, quo Lollini Lacrymas Sandellio dat: ante ipsas Lacrymas una cum aliorum lucubrationibus editum est.
Non his tamen solummodo, quos Crassus recensuit, ex eruditorum numero, am Maurocenus. Ex ipsius epistolis carissimos illi fuisse colligo Fabricium ab Aqua penda 175. 197. 200. Joannem-Franciscum Mussatum, pagg. 194. & 205. Prosperum Alpinum cujus etiam filium Alpinum, adhuc adolescentem, graviter commendat pag. 234. votium, pagg. 198. 200. 224. 227. 235. 243. Angelum Grillum, Casinensem, pag. 207. ninum, pag. 225. Alexandrum Synclisticum, pag. 230. praeter alios quamplurimos, quaquam extremus fuit, omnium laude dignus, Fortunius Licetus.

odio prosecutus, (*a*) aditu facilis, congressu suavis, colloquio perhumanus, nihil unquam aut sermone insolens, aut incessu superbum; sed comitatem, benignitatem, modestiam semper praeseferebat; alacrique vultu, & humanioribus responsis quoslibet vel infimae fortunae homines a se dimittebat; & quod rarum in homine praecipue alto loco nato solet esse, humanitate, ac liberalitate animi facile cunctos superabat. Facere tamen non potuit, quin ardens, & concitatum ingenium ardenti aliquando affectu moveretur, ad iram plus aequo pronus. At si bene calculum ponas, quotus quisque est, qui non moveatur affectu? Iram ille tamen ut sumebat facile, facilius deponebat, omnemque cum ea scabitudinem ex animo sine cicatrice: quod hominem doctum, & vere sapientem non dedecet. Etenim ut incultis, asperisque regionibus diutius nives haerent; plano solo statim elabuntur: sic in pectoribus humanis feras mentes ira longius obsidet, eruditas praeterlabitur. Nec aliud est in omni *Andreae* privata vita, quod aliquam vel ab iniquo rerum aestimatore reprehensionem mereri possit, licet diligentissima indagatione cuncta perquirere a domesticis voluerimus: *tecti* namque *ad alienos esse possumus, intimi multo apertiora videant, necesse est*. *Cic.* At ille viam ingressus, quam praeclare Socrates ad gloriam proximam, & veluti compendiariam dicebat esse, ut qualis haberi vellet, talis esset; ab ea numquam recessit, eamdemque semper vitae rationem constanter secutus, idem semper & alienis, & intimis, vir probus pariter, & doctus non magis visus est, quam reapse fuit. Hactenus quae domesticum ejus studium, & privatam vitam exornarunt, exiliter quidem, & jejune, sed vere, atque fideliter scripsimus. Reliquum modo est, ut quae in Republica gesserit videamus, quo tantum virum posteritas omnis religiosa cum veneratione jure merito colat.

Cum igitur adolescens *Maurocenus*, non minori probitatis, quam eruditionis fama clarus, velnti lenocinio quodam virtutis, & bonarum artium cunctis ordinibus commendatus, ac probatus esset, & praestantioris ingenii dotibus ad laudem emineret; vix togam virilem sumpserat, comitiorumque jure potitus erat, cum vigesimo aetatis anno, qui fuit M.D.LXXVIII. (*b*) VIII idus julii magistratus ei magno suffragiorum consensu delatus est ex iis, qui adolescentibus patriciis committi solent. Hi venumdandis pignoribus triumviri, de jure etiam congrui in urbe sententias ferunt, contractus omnes examinant, quosque ex legum praescripto celebratos cognoverint, iis, ut ratis, subscribunt. Creditoribus suffragantur, ut quae facile auferri, aut abscondi possint, res debitoris, eas magistratus interdicto remorari, ac sistere valeant. Quicumque vero testibus aliquid probare voluerit, ut veritas omni tempore constare, ipse autem ubique eorum testimonio uti queat, apud hos praecipue IIIviros testes illos producit: qui cum ad perpetuam actorum memoriam examinari dicantur, ex ea re praesertim his judicibus *Examinatorum* nomen merito fuit inditum; quorum tribunal inter ea, quae divi Marci

Cu-

„ (a) *aditu facilis*, &c.) Pariter in sua panegyri *Palazzolus*. „ Ille vero sic omnibus se „ dabat ordinibus, sic vultum componebat, ut nemo esset, qui non vel humanitate captus, „ vel oratione devinctus abiret. „

(b) VIII. *idus julii*) Pridie. nonas julii, non autem VIII. idus contigit. Porro quae spectant ad magistratus *Mauroceno* delatos, omnia attenta cura ex monumentis iis collegi, quibus designati majoribus minoribusque comitiis per annos & dies magistratus summa fide digesti sunt. Horum mihi copiam fecere viri patricii, cum generis nobilitate, tum maxime egregiis virtutibus clarissimi *Bernardus Bembus*, Jacobi filius, & *Joannes-Baptista Venerius*, Sebastiani filius.

(a) *in*

Curiae appellant, numeratur. Hoc igitur in munere cum *Andreas* se Principis in cognoscendo personam gerere oportere, & public- tem sustinere, servare leges, & fidei suae commissa munia no- modo, sed etiam exactissime obire; diligentia singulari tribuna- cupabat, postremus deserebat, quo nemo studium, atque ejus derare posset. Quodque mirifice gloriam ejus, & famam apud pro magistratus ipsius dignitate, ac jurisdictione praeclaram o- ctus, gravem & luculentam in XLvirali concilio orationem ha- modi virum in jure dicundo se praebuit, quo nemo modestia, tate, aut dignitate potior haberetur.

Cum vero primum per aetatem sibi fuit integrum, ardenti & communis consuetudinis impetu candidatus effectus, ingenti plausu, ac Senatorum fere cunctis suffragiis *ordinum Sapiens* est fuit annus M.D.LXXXXIII. XV.kal. aprilis. *Ordinum Sapientes* v que nobilissimos juvenes, qui non ante XXV. aetatis annum & non nisi senatorum suffragiis eliguntur, ut in excelso atque cis collegio sex continuis mensibus intersint iis omnibus, quae publica videntur consultatione indigere, suamque dicendi senten- dique jus habeant: praecipue de iis ad *Collegium*, atque Senatu- quae ad maritimam Reipublicae ditionem pertinent, unde *Sapien-* lim dicebantur. Hic aditus est ad ostendendam virtutem, & glo- dam, cum in praeclarissima frequentis Senatus luce, quod imi- juvenes diu audire possint, & suimet etiam in dicendo pericu- necessario debeant, ut non solum adolescentibus in celeberrimo ill- bis terrarum consessu, qua discendo, qua dicendo civilem prude- pisci liceat; sed seniores etiam, longeque prudentissimi Senatores juvenum quasi delectum habere possint, & ex eo numero quoscum res viderint, designare: ut Senatus mihi ho um juvenum quoddam dam, & gymnasium, hi vero juvenes Reipublicae initium quoddam si seminarium Senatus esse videantur. In horum igitur numerum *Andreas*, vultu, sermone, sententia, expeditoque consilio supra possit admirabilis, totum se, quantus erat, brevi tempore explicu- id eximiae suae virtutis specimen dedit, quo non magnam modo mam, & opinionem fecit; sed concitatam quam maximam expe- visus est etiam longo jam intervallo superasse. Etenim in agendo, tra- hominum ingeniis tum senilis quaedam in eo maturitas appare- in magnis, arduisque negotiis capessendis alacritas, nec in gerendis deesse comperiebatur.

Vix autem magno de capite, atque amplissimo munere pro aetate perfun- gravissima etiam statuisset, fortunisque hominum judicia intus, ut penitus in cute absolutum cognoscere, atque ita in civem perfectissim- numeris omnibus creatus est, judicem evadere, VIII. idus novembris anni XLvir sibi comparaverat, ut, quam prudentia, & eloquentia, atque mam, nec frustra, in praeclaro quoque gravitatis, & justitiae f- siam vocari possunt, quaereret. Habent, quaecumque in forensem co- ad collegia, conciliaque singula proprios judices suos, a quibus tamen ralia sunt numero tria. Ad primum sententiarum fere omnium, qu- gentorum aureorum summam excedunt, quaeque ab urbanis magi- feruntur, aut ab iis, qui in suburbanis, *ducatus* nomine appellatis

cunt, provocatio spectat, quod *civile vetus* vocatur. Referuntur ad alterum quae in cuncta Reipublicae ditione terra marique judicantur, si eamdem vim aureorum quingentorum superaverint. Hoc *civile novum* appellant. Tertium vero de iis cognoscit praecipue, quae crimina attingunt, ideoque capitale, vulgo *criminale* dicitur. Horum omnium conciliorum insignis est autoritas, atque in judiciis exercendis integritas, & sapientia singularis. Reipublicae vero dignitatem, & majestatem excelso throno, in quo consident sui cujusque concilii praesides, quos *Capita* vocant, sententiarumque autoritate repraesentant. Contra eas namque, si ratae, atque ex legum praescripto latae fuerint, ne hiscere quidem cuiquam fas est; & quidquam sanctius, atque augustius in tota Reipublicae administratione vix existimatur. Hisce in conciliis, qui extra ordinem suffecti non fuerint in aliorum locum, biennium agere summum possunt, cum post octo menses XLviri, qui *civiles novi* vocantur, in *civile vetus* continuo transeant; tandemque post menses totidem XLviri capitales evadant. Hisce vero & Senatus ingrediendi, ac in eo ferendi suffragii, quod praeclarum inprimis, & eximium habetur, jus datur. Neque tamen haec ipsa concilia cuiquam quo minus alios ad magistratus provehatur, impedimento esse possunt, antequam in capitale concilium cooptetur.

Andreas ergo primum (*a*) in *civile vetus* adscitus, cum justi, & aequi tenax periculo facto ostendisset, se doctrina quidem, & facundia in paucissimis esse; virtute vero, & integritate supra ceteros eminere, octo dumtaxat mensibus elapsis, (*b*) IIIvir *Auditor novus* sententiarum renuntiatus est; honestissimum sane munus, & quod ego inter Reipublicae maxima haud injutia posuerim. Etenim quicumque in Reipublicae provincia qualibet judicantur, ad IIIviros *Auditores novos* provocare possunt, sicuti ab urbanis magistratibus ad *veteres Auditores* totidem: quibus omnibus aut provocantem a se rejicere, aut adeundi suos XLviros copiam facere est integrum. Cuicumque etiam est opus *Auditorum* auxilium, literas ab iis flagitat, facileque impetrat, per quas magistratibus universis in provinciis mandant, quidquid justum, & legibus atque juri consentaneum videtur. Quod sicuti immensi, ac prope infiniti est operis; ita justum cum primis, & salutarem, sed prudentem, atque etiam peritum judicem requirit; idque eo magis, quod unius tantum sententia aut provocationem, aut literas ratas habet, quamvis alii collegae omnino dissentiant. Hoc sane in munere *Maurocenus* praeclare ostendit, neminem aut justius, quam gravem virum, aut prudentius, quam doctum imperare posse. Etenim grato, ac pleno dignitatis aspectu summa aequitate jus dicere, tueri ab injuria infirmos; facile cuicumque, datis literis, opem ferre; facilius, ubi magistratui, ut solet, verba data congnosceret, auferre suffragium: uno verbo magistratum illum ita gerere, ut propter hoc ipsum valde celebre, & memorabile nomen ejusdem in foro adhuc vigeat.

Obtinuit etiam dignitates ex earum numero, quae annuos Reipublicae fructus curare consueverunt; quaeque ad publicas impensas faciendas attributae sunt, ut nullum prorsus extiterit muneris in civitate genus, quod non obivisse, aut

(a) *in civile vetus adscitus*) Immo in *civile novum* adscitum fuisse invenio in citatis comitiorum commentariis.

(b) *IIIvir Auditor novus renunciatus est*) Nimirum anno 1584. postridie nonas jul.

(a) *Pro-*

aut non attigisse saltem videretur. (a) *Provisor* itaque, ut aju
praefectus anno M.D.LXXXIX. & M.D.XCI. (b) *Rationibus*, ut d
teribus; is in magistratibus publicas res tractavit, ut suas, man
ut ab alienis, abstinuit: ubi vero ex legum praescripto pecun
pro rata portione, ut fit, illi obveniebat ex iis, quae vel a ta
bus, vel ab aliis inflictae poenae nomine exiguntur, donabat lu
ctis quidquid sibi obtigisset: cum veram virtutis vim esse dicere
illicitis, sed licitis etiam in rebus liberam se, & invictam pr
ullo publico quaestu commisceri.

Sic virtutis commendatione verius, quam suffragiis elatus s
semper honores, & majora praemia perpetuis in Rempublicam
promereretur, anno M.D.XCIII. prid. kal. (c) aprilis creatus est
tor communis: cujus ampla, & permagna Venetiis potestas, & di
pe cui universa prope Respublica permittitur. Jus ille dicit siv
causa constet falsi, perjurii, & eorum, quae vi, clam, ac dolo
tur; sive ex controversia de iis, quae Princeps benemerentibus
giri solet. Reorum quaestionibus praeest, contra quos etiam ap
lia concilia causas agit. Ad eum provocant quicumque in Rei
tione, atque in ipsa urbe judicia criminum, aut magnarum reru
lata injusta, aut irrita arbitrantur. Collegia quotquot sunt in Re
iam sanctiora, ingreditur, atque egreditur, pro voluntatis arbit
tus consultis, & Xvirum decretis, legibus omnibus, cum libet,
nicia potestate intercedit. Quaeque *Auditor* civilibus in controve
dem *Advocator* in criminibus jure suo agit. Quod autem peramplu
nestissimum est, quaecumque judicem proprium habere non viden
magnam quamdam autoritatem praecipue requirunt, ad ipsos II
vocatores deferuntur, qui purpurea, vereque senatoria toga, incessu
jestate tantae Reipublicae decus, & publicam dignitatem sustinent
praeseferunt. Ad hoc igitur munus praeclarissimum *Maurocenus* cum
eruditae facundiae laudem, firmissima latera, & gestum oris deco
lisset, ex historiarum, & civilis doctrinae cognitione singularem p
bus gratiam, & venerem adjungebat. (d) Quod vero summae p
fuit, ingenitaeque probitatis, iniquioris causae nunquam defens
to nativi sermonis candore Patrum animos demulcebat, ut eos in q
let partem facile pertraheret; quippe qui tam acri, quam solitus e
tione, quamvis non contenderet, autoritate tamen ipsa vehementer
veret, ac fide. Dicebat vero forensi stylo, copiose, ac dilucide, &
celeri admodum, ac volubili; sed partite, distincte, necnon verbis p
ut magnam eloquentiae suae famam egregie sustineret, & augeret i
ae majorem faceret; negotiumque nullum fere susciperet, quod non a

(a) *Provisor officiis*, VIII. kal. quinctil. anno 1589.
(b) *Rationibus veteribus*, Idibus dec. 1591.
(c) *prid. kal. aprilis*, &c.) *Mauroceno* gravissimus hic magistratus demandatus est
mart. non autem april. anno 1594. qui more Veneto adhuc erat 1593. Ita comiti
anni commentarius.
(d) *Quod vero summae prudentiae*, &c.) Qualem se in hoc magistratu gesserit M
declarat ejus laudator *Palazzollus*. „ Hunc magistratum, qui justitiae fundament
sic administravit ac gessit, ut tam benignum, quam justum & probi, & improbi ex
tur. Non illum illius argento hamus cepit: non opertus laqueus praeda irretivit:
gnitas, non munera illum, non dicam frangere, sed ne flectere unquam potuit a rect

tum finem, exitumque sua facundia perduceret. Porro admirabili severitatis, & clementiae temperamento justitiam coluit; in proditores acerrimus, cum in reliquis criminibus puniendis exorabilem se, lenemque facile praeberet. Collegarum munia rogatus obsequio verius, quam ambitione adductus minime refugere, facilitate, & suavitate morum aequales allicere, inferioribus, ac egentibus praesto esse consueverat. In foro autem, ubi aliquando simplicitas calliditate, pudor impudentia, facundia verbositate, & veritas mendacio vincitur, aures ipse omnibus, nemo ipsi verba dare poterat. Ex hoc itaque munere veluti gradu facto, cum honores summos, tum quae summos parit honores, incredibilem benevolentiam sibi civium omnium peperit.

Quapropter statim (*a*) inter *Sapientes* adscitus fuit, quos *continentis* appellant, ex eorum numero, quibus Reipublicae gubernacula committuntur. Hi namque in excelso Ducis *Collegio* consultant omnia, praecipue vero quae milites attingunt, & Reipublicae ditionem in continente, unde eis nomen inditum: leges quoque in Senatu rogant, & alia simul amplissima munera obire solent. Horum in collegium adhibitus *Andreas*, concitatum illud, & forense orationis genus, quo IIIvir *Advocator* usus fuerat, mirum quantum immutavit. Etenim cum nihil vulgare, aut exiguum agitaret animo, senatoriam indutus gravitatem, non rerum tumore, & sententiarum vanissimo strepitu, non mellitis verborum globulis, dictisque quasi papavere, & sesamo sparsis; sed gravi, solida, & maxime nervosa oratione exactae prudentiae, atque senatoriae facundiae nomen consecutus est: cum nullus omnium vel suavi, blandoque sermonis genere alliciendis animis, vel concitato verborum fulgure perterrendis efficacior, atque vehementior existimaretur. Nihil autem antiquius unquam duxit, quam in rebus tractandis eam fidem, & animi fortitudinem egregie tueri, quae a boni civis officio, constantique erga Rempublicam studio neutiquam recederet. Quo factum est, ut cum arduum valde sit hominum expectationi jam excitatae semper respondere; semper ille tamen, ut in ceteris fecerat dignitatibus, hominum de se opinionem facillime superaret: gratissima vero patria tanti viri spem in honoribus tribuendis vinceret, cum ei non solum (*b*) tres continuos annos per vices idem munus permitteret; sed etiam (*c*) IIIvirum *Advocatorem*, (*d*) non petentem, sed ne cogitantem quidem, iterum crearet; (*e*) eodemque anno, qui fuit M.D.XCVII. quod ejus praecipua in excelso collegio egeret opera, optaret (*f*) quartum *continentis Sapientem*, moxque insequentibus annis tam frequenter,

(a) *Inter Sapientes adscitus fuit, quos continentis appellant*) Anno 1595. XII. kal. april. primum inter *continentis Sapientes Andreas* cooptatus est.

(b) *tres continuos annos*, &c.) Idem etiam munus *Mauroceno* Senatus detulit iterum anno 1596. V. kal. april. tertium autem anno 1597. pridie easdem kalendas.

(c) III*virum Advocatorem* . . . *iterum crearet*.) Iterum creatus est IIIvir *Advocator* anno 1597. VII. kal. nov.

(d) *non petentem*, &c.) „ Huic (nempe *Sapientum* eorum muneri, qui continentem moderantur) tanta fide, vigilantia, integritate, sapientia praefuit, ut legum denuo *Tribunum* creaverint NON PRENSANTEM, NON PETENTEM. „ *Palazz. in Paneg.*

(e) *eodemque anno*, &c.) Anno 1597. tertium adscitus inter *Sapientes continentis Maurocenus*, ut diximus, non quartum. Ita ex comitiorum commentariis.

(f) *quartum continentis Sapientem*, &c.) Quartum igitur hoc munere perfunctus est anno 1599. cum pridie kal. apr. renunciatus esset.

(a) ut

V I T A.

ter, (a) ut denique undecimum, quod perpaucis accidere solet
fuerit capessere hanc partem Reipublicae. in Senatum lectus
Anno tamen M.DC.VIII. kal. octobris, (b) ingentem numer
praeclarissimorum in *Maurocena* gente civium ob difficillimum semper
senatoriam dignitatem pro meritis aspirat, Cautum enim
ximeque operosum in eum gradum conscendere. Qua
ne plures quinque ex eadem gente in Senatum legantur. *Maurocena* gente
multae familiae, plurimique lectissimi viri e copia diffi
equo Trojano prodeant, ipsa virtutis, & meritorum *Andreas* ipse f
ipsis reddunt ad Senatum aditum: quem tamen praecellentis do
buit, cum senatoriam prudentiam singularem, magnique anim
dio, & multo rerum usu constitutam gereret, quae gratiam illi
stantis ingenii documenta quotidie daret, admirationemque vir
conciliarent propter egregiam opinionem, & incredi
Ad supremum itaque honestissimae famae decus, principes viros
tatem evasit in gravissimis rebus; cumque inter quae inter
suo censeretur, (c) eam obtinuit brevi dignitatem, quam nomine
publicae habetur ab omnibus, nec minus re, quos *Ordinum* &
Sapientis nomine designatur. Hi pariter atque ii, sed numero s
vocari diximus, Senatorum suffragiis eliguntur; longoque
ex iis, qui in Senatu ipso principem locum obtinent, multum pos
& maximis in Rempublicam meritis ceteros omnes fuerint,
runt. His ipsis, ubi tantam dignitatem semel adepti *Consiliariis* con
riam vestem nunquam deponere fas est, quod etiam

(a) *ut denique undecimum, &c.*) Siquidem inter *continentis Sapientes* cooptatus
nis 1600. V. kal. apr. 1601. prid. kal. apr. 1602. III. ante easdem kalendas; 160
jul. eademque pariter die annis 1604. 1605. ac demum VI. kal. sept. anno 1617.
(b) *in Senatum lectus est.*) Terdecies in Senatum lectus est *Maurocenus*, ut test
saepius commentarii; cum per alios annos amplissimorum magistratuum, quos ger
in Senatum nihilominus secum suffragii jure admitteretur.
(c) *eam obtinuit dignitatem, quae ... Magni Sapientis nomine designatur.*) Mag
quem etiam *Sapientem consilii* vocamus, amplissima dignitas primum delata est M
no 1605. postridie kal. oct.
(d) *Senatoriam vestem nunquam deponere fas est*) *Andreae* nostri aetate consuetudo
Venetiis obtinebat, ut qui semel *Consilii Sapiens* aut *Consiliarius* fuisset, praeterea q
ordinis insignia consecuti essent, totius vitae tempore vestem laxis, & ad terram flu
nicis gestarent, quam ducalem vocant, ideo fortasse, quod taliter manicatam vestem in
li *Duci* ferre mos fuit. Quamplurimi propterea ex patriciis erant, qui ita induti fr
Anno itaque M.DC.XXXVI. *Andrea Mauroceno*, *Paulli*, qui *Andreae* nostro ac Jo
filio, ac Antonio Venerio, *Consiliariis*, nec non Joanne-Baptista Fuscareno, ac C
novicehio, qui inter quadragintaviralis consilii *Capita* erant, referentibus, *Majus* san
sit, ne cui per totum vitae tempus *ducalem* vestem indui, praeterquam aedis
Procuratoribus, Principis fratri, ejusve filio natu maximo, ac Magno Cancellario
ceteri, abdicato magistratu, laxioribus etiam manicis vestem, quae magistratus in
exuerent. Equitibus vero interiores vestes purpurei coloris, communi tamen aliis patrici
perinducta, togae praecingendae zonam auro praetextam, aureisque bullis, au
praetextam *stolam* gestare, permissum esset: *stolam* vocamus vulgo, patriciae vestis b
pendicem duabus ferme ulnis longam, dimidia latam, non illi quidem assutam, sed
quae expassa ex capite, cui tegendo antiquitus, ut narrant, cucullus erat, in sini
merum dejecta est. Hanc auro praetextam, ordinis insigne, nostris etiam tempori
tes ferunt; vestium purpurearum usu interjectis temporibus sponte sua intercidit, &
nemine. Id memorant Baptista Nanius Historiae Reipublicae Venetae tomo priore, n
der Vianolus Historiae Venetae parte altera, ad annum 1636. Qui insuper narrant,

cos magistratus, qui certo temporis spatio definiri solent; ex iis autem, qui perpetuam obtinent dignitatem, *Procuratoribus* divi Marci, Equitumque ordini conceditur; praeterea nemini. Senos hi menses, ut *Sapientes* alii, munus obeunt; quod si recte, atque e republica sapienter gesserint, iterum, ac saepius per vices idem, sed electi, subeunt. *Andreas* vero cum anno M.DC.V. V.idus octobris ad excelsam hanc dignitatem pervenisset, eamdem etiam posterioribus annis, dum sapientissimi, atque prudentissimi civis opera Respublica egeret, usque ad annum M. DC. XVII. (a) undecimum summa cum laude consecutus est, tanto Reipub. fructu, & cunctorum Senatorium applausu, ut supremis vitae suae temporibus, cum semestre tantae dignitati obeundae spatium legibus definitum esset, totidemque intervallum mensium expectandum foret, ne tamen hujus viri exacta prudentia, & spectata virtus in excelso Collegio tamdiu desideraretur, id consilii a sapientissimis viris initum fuerit, (b) quo *Sapiens continenti* praefectus eligeretur: titulo quidem infra *Magnos Sapientes*; re tamen ipsa, si publicum spectetur judicium, supra eximias quasque dignitates. Atque ita, quod perpaucis admodum contingere consuevit, bonorum omnium consensu *Mauroceno* tributum est, ut non per vices, quemadmodum cives alii solent; sed continuo, & sine ulla intermissione, suam operam praestaret Reipublicae.

Qua de causa (c) *Consiliarius* etiam anno M. DC. X. dictus est. Quod munus, ut relinqueret aliis locum, amplius non quaesivit. Verumtamen XXIV. continuos annos, qua *Continentis*, qua *Magnus Sapiens* & *Consiliarius* in purpura semper, cui tantis virtutibus splendorem addebat non vulgarem, ad Reipublicae clavum conspicuus resedit, ne quam officii intermissionem facere, aut pati videretur.

Tanta vero floruit sapientiae opinione, ut non modo cunctorum belli, pacisque consiliorum particeps, quae dignitatis, & honoris illius partes erant; sed saepius quoque autor, gravissima quaeque Reipublicae negotia summa cum gloria tractaret, ac prospere conficeret. Cum vero tantam dignitatis accessionem sibi factam perspiceret, vir suavi quadam comitate cunctis ordinibus semper carus, nescio quomodo benignitatem quoque auxisse visus est; ut egregia quadam ratione modestiam cum animo praecelso, cum mansuetudine majestatem temperaret, & raram faceret gravitas cum humanitate mixturam, nullique difficilem, aut morosum unquam se praeberet; immo vultus alacritate, & blandi sermonis efficacia eos etiam, qui repulsam patiebantur, laetos a se dimitteret. Quamobrem saepius idem stadium percucurrit, repetitis, ut fieri solet, ejusdem honoris vicibus, in quo sibi ipsi tamquam

fuisse, ipsum Reipublicae Principem Franciscum Ericium; Franciscum Basadonnam, Joannem Pisanum, Dominicum Ruzzinum *Consiliarios*; ac Franciscum Barbadicum, ex quadragintaviralis consilii *Capitibus*; eosque *Majori Consilio* nequidquam auctores fuisse, ne se rogari, nisi lenita nimis invidiosae legis severitate pateretur; latae vero contra eorum sententiam legi intercedere etiam frustra conatos esse *Advocatores communis*, ut appellant, Hieronymos Trivisanum ac Pisaurum, ac Marinum Bragadinum.

(a) *undecimum consecutus est*) Accipe temporum seriem, quibus deinceps hac tanti in Republica momenti dignitate ornatus est *Andreas* noster. 1606. IIII. kal. oct. 1608. XVII. kal: maj. 1609. III. kal. apr. 1611. III. non. dec. 1613. Prid. kal. jan. 1614. 1615. eadem die; 1616. V. kal. jan. 1617. III. ante easdem kalendas.

(b) *quo Sapiens continenti praefectus eligeretur*.) Incidit hoc in diem VI. ante kal. sept. anno 1617. ut supra innuimus.

(c) *Consiliarius anno* M. D.X.) XI. kal. sept.

(a) Xvi-

quam alteri aemulabatur, quaedamque rerum gestarum ad ge
tio fieri videbatur; cum melior semper prudentiorque haberet
cum etiam prudentiorem, ac meliorem omnino fieri non posse
virtutis clarissimae admirationem verteret in stuporem. Siquid
praedicere videbatur, ut qui prudentissimum vocaret, minus
deberet, quamque veritas ferret. Quae autem fuerint acta i
atque celeberrimo illo orbis terrae Senatu, totis XXIV. a
Maurocenus eidem praefuit verius, quam interfuit, *Historia* ab
tissime perscripta satis superque declarat. Quam vero ipse p
bus secutus fuerit, cum ipse nusquam in animum suum indux
quenter habuit gravissimas, & celeberrimas conciones, in vulg
alios potius, eosdemque sapientissimos Senatores placitorum
autores; non mihi videtur aequum modo ea particulatim nar
ne verbo quidem annuere voluerit. Detur igitur sapientissima
modestiae, aut prudentiae, aut certe non dubiae voluntati,
pse actorum fere omnium consultor fuerit, nescire tamen poste
ria illius valeat, quam in partem propenderit, & sententiam d
certo sciant omnes, nihil unquam illi sanctius Reipublicae dig
omnia duxisse libertate posteriora. Honores quippe satis tem
ptus, iisdem semper artibus exercuit, quibus adeptus erat pe
dus ascendens; quo vero celsiore loco viri egregii posita fuit &
pietas; eo etiam clarius, & splendidius in Republica enituit, c
piens magnus, & *Consiliarius*, qui duo magistratus amplissimi omni
summi habentur, in excelso Collegio, tamquam in specula c
quam longissime prospicere, Remque publicam sua vigilantia,
ab omni perturbatione vacuam reddere sui muneris esse judicaret.
Magnum, est in Republica nostra, ac fortasse omnium maximum
rum Concilium, in quo una cum Xviris Princeps ipse, atque se
rii Principi assidentes, non modo in atrocioribus criminibus jus d
etiam quaecumque ad Reipublicae quietem spectare maxime viden
toritate vere suprema decernunt, ac sanciunt. Scribas Reipublicae
ex altero eodemque honestissimo civium ordine cunctos creant. Pa
cujusvis generis omnes culpae ab ipsis praecipue & cognoscuntur, &
tur. Quod si cives regere, quam hostes vincere praeclarius est, atq
tur, majorem profecto gloriam sanctissimis legibus, & judiciis, qu
sium, aut exercituum imperatores partis victoriis, parare sibi De
credendum est. *Maurocenus* autem hoc in concilio non unam, aut a
sed leges Decemvirum omnes ex concilii totius consulto, una cum I
Contareno, Equite, ac divi Marci Procuratore sapientissimo, atque
mo Senatore, digessit, composuit, ac e tenebris ferme, & squalor
cem restituit; magnumque illud opus permagni usus, atque fruct
Senatoribus debet ferre acceptum Respublica. In judiciis vero cu
ad lenitatem, quam ad severitatem natura propensus esset; severio
judex existimabatur. Res enim publicas duabus praecipue rebus con
praemio, & poena frequenter in ore habebat: proinde neque ratio
que justitiae convenire magnum illud Xvirum concilium, quod gr

(a) *Xvirum Concilium*, &c.) *Maurocenus* ter in sanctissimum Xvirum Collegium
est: primum scilicet anno 1606. III. non. dec. iterum anno 1615. X. kal. sept. tertiu
VIII. id. sext.

tantum, ac atrocissima quaeque delicta punire solet, ad humanitatem, & indulgentiam traducere: cum magna scelerum facinora non solum ad poenam, sed multo magis ad exemplum, atque adeo metum conspicuis, atrocibusque suppliciis ex usu Reipublicae debeant jure vindicari. Non tamen ipsi, quod aliis fere semper contingit, severa virtus vel comparavit pro laude probrum, vel odium, aut invidiam peperit pro gratia: immo vero, quod arduum apud mortales in primis accidit, cum summa gloria benevolentiam quamdam singularem, omniumque civium studia numquam non conciliavit. Sciebant enim omnes, integerrimum virum delicta cuncta non odio dumtaxat habere, sed acerbe etiam castiganda, & coercenda ducere; nihilominus quosque reos, ac sontes acerbo cum animi sensu fere invitum punire.

Multas praeterea, easdemque maximas dignitates obtinuit, quas nimis longum esset singulas referre, sic omnes honorum ordines, & gradus emensus, ut in dies majori laude cumulatus ad majora conscenderet. (a) Creantur, cum Princeps diem obiit, emendandis, si quid opus est, legibus Vviri, qui

---

(a) *Creantur emendandis legibus Vviri.*) Trium diversorum magistratuum hic, & insequenti oratione mentio fit a *Crasso*, quorum inter se discimen paucis juvat subjicere. Primus, qui peullo post inirum novi Ducis principatum, non eutem *cum Princeps diem obiit*, creatur, Vvirum est *legibus corrigendis*. Eorum munus setis lucide hic *Crassus* exponit. Alter est *Ducis promissioni corrigendae*. Vviri pariter gerunt, ii vero statim a Dueis obitu, interregni tempore creati; qui leges ad Ducem spectantes emendat, ipsas abrogantes, derogantes, subrogantes, ut opus videtur: ques serveturum se quoniam Dux tecens salutatus, jurejurando interposito, *promittit*, iisdem *promissio ducalis* nomen vulgo est factum. Vviri autem officio perfuncti, magistratu se se abdicent. Tertius IIIvirum est *Quaesitorum*: vulgus *Inquisitores* dicit. Interregni tempore & hi creantur. Eorum muneris est, in vitam demortui Principis *inquirere*, ac de servata *promissione* cognoscere. Hinc aliquando contigit, ut multa ejus heredibus irrogaretur. Vide *Franciscum Sansovinum* ad calcem libri XI. descriptionis Venetiarum, vulgo *la Venetia*. Omnes hi magistretus majoribus comitiis, creantur: eorum tamen nullus ulli umquam, praeterquam senatoriis viris, prudentia, morum integritate, summorumque magistratuum administretione clarissimis demandatur.

Exstincto Marco-Antonio Memo Principi *Andreas* IIIvir Quaesitor datus est anno 1615. postridie kal. nov. At *promissioni ducali* corrigendae Vviratum semel iterumque gessit eodem anno 1618. prima post obitum Joannis Bembi XIII. kal. apr. deinde IIII. id maj. post obitum Nicolai Donati creatus.

Iisdem Principibus recens inauguratis, Vvir legibus corrigendis ter *Maurocenus* est delectus. Primum Marco-Antonio Memo principatum gerente, anno 1612. X. kal. jan. Iterum 1616. VI. kal. quinct. Joanne Bembo principatum ineunte. Tertium post Nicolai Donati inaugurationem, 1618. prid. non maj. Eorum quae tertium Vvir gesserit *Maurocenus*, nihil memoriae proditum est. Etenim Donati Principis obitu primum, mox etiam ipsius *Mauroceni*, qui paulio post Antonii Prioli inaugurationem decessit, nihil memorabile fieri potuit. Contra *Mauroceni* collegarumque acta, Principibus Memo ac Bembo, digesta sunt in *Volumine statutorum, legum, ac jurium DD. Venetorum*, quod prodiit Venetiis, typis Pinellianis, 1665. in 4. pag. 290. & 293. a. Quin etiam conditarum per ipsum legum, cum primum hoc magistratu functus est, idem meminit in sua Historia, sub exitum anni 1613. „ Domi, ex veteri Reipublicae in„ stituto, cum ab inito Marci-Antonii Memi principatu *quinque* instaurandis *corrigendisque le*„ *gibus*, majoribus comitiis delecti fuissent: Nicolaus Donatus, Leonardi Ducis frater: A„ loysius Georgius: Leonardus Mocenicus: Antonius Grimanus: *Andreas Maurocenus*: ii, „ inter se consultatione habita, leges de testamentis scripto, vel in procinctu condendis, de„ que dotibus solvendis, majoribus comitiis tulere, quibus iniquorum hominum malignitati & fraudi obviam itum, &c. „

Alium etiam magistratum anno 1605. IIII. kal. apr. Senatus suffragiis delatum *Maurocenus* gessit, custodiae legum praepositus: *legum Conservatorem* dicimus. Alium antem *custodiendis*, alium *corrigendis legibus* magistratum esse, ex ipso nomine apparet: quemadmodum alium esse *corrigendis legibus*, alium *corrigendae promissioni ducali* Vviratum, ex iis quae supra dicta sunt, colligi potest: ille enim, quae ad civitatis universae regimen spectant; hic, quae ad Principis

qui non modo legum vitia corrigere, ut nomen indicat (nam leg...
res vulgo nominantur) sed easdem condere, & antiquare novis roga...
sunt. Id autem praeclarissime Respublica constitutum habet, ut...
que interregnum accidit, cum leges omnes per sapientissimos ill...
cutiantur, tum eae praesertim, quae Ducis personam attingun...
nit, novarum legum rogationibus corrigantur. Aliis autem II...
datur hoc munus, qui prudentia, & integritate quam maxi...
Accedunt etiam IIIviri totidem ejusdem notae, qui in mortui...
ligenter inquirant; bene atque ex legum praescripto, an secu...
qui ex eo, quo funguntur, munere *Inquisitores* appellantur: P...
atque laudabili maxime ratione, cum diu salva consistere non...
blica, nisi perpetua in ea legum vigeat autoritas; neque tyra...
exoriri possit, ubi, circumscripta certis legibus potestate, ex e...
ex hominum arbitrio universa geruntur. Has dignitates, ut ple...
non sibi semel, sed iterum delatas, ac saepius, nunquam fast...
nihil ex rebus humanis *Maurocenus* praeclarius, quam de patri...
arbitraretur; nullumque ex magnis laboribus perhorresceret, nu...
vis se indignum existimaret; sed quodcumque Senatus impone...
alacri semper, atque lubenti animo perferret.

(a) Patavino quoque gymnasio moderando IIIvir *Reformator*, ...
frequenter creatus (hic honos eis tantum viris tribui consuevit, q...
doctrinae nomine commendantur, quique autoritatem, & glor...
mis in Rempublicam meritis consecuti sunt) oblatum munus, per ...
mum, atque celeberrimum, libentius etiam propterea obire v...
quod publice in tanto gymnasio literas profitentes (b) non modo ...
poterat eruditos homines, sed promovere, juvare, ac ornare facil...

pis auctoritatem respiciunt, leges instaurat & emendat: quod fortasse minus a Cr...
versum est.

(a) *Patavino quoque gymnasio moderando*, &c.) Patavinum gymnasium, universi...
literariam ter moderatus. Haec provincia primum illi collata anno 1608. V. id. f...
1612. IIII. non. aug. Tertium IIII. non. sept. 1616. quem magistratum cum ger...
functus est.

(b) *non modo cognoscere poterat eruditos homines, sed promovere*) Quantum ab e...
viris, ex iis praecipue qui in Patavino gymnasio publice docebant, *Maurocenus* ne...
varetur ac diligeretur, supra memoravimus. Paucis modo quos ille ad ejusdem gym...
fellia promoverit, referemus.

Id *Mauroceno* se debuisse vir eruditione plurimisque editis operibus clarissimus...
Licetus ipse testatus est. Quod nuncupato ejus nomini opere quod inscribitur: *De his q*...
vunt sine alimento. ... grati animi sui significationem a se factum esse profess...

Fortunius libro *de propriorum operum historia*, quem edidit *Patavii*, typis *Paulli* F...
1634. in 4. hisce verbis: „ Dicavi volumen *Andreae Mauroceno*, Senatori Veneto, ...
tavini gymnasii moderator anno M. DC. VIIII. cum collegis Triumviris literariis M...
TAVINAM AD CATHEDRAM PHILOSOPHIAE primum extra ordinem...
VERAT atque traduxerat. „ Toties laudatus Bellunensis Episcopus ita epistolam...
tum exorsus est, pag. 209. „ Magno non ita pridem teste studii erga te mei, coo...
sponsore tui in me amoris, sum Privatus *Andrea Mauroceno*, utriusque nostrum cu...
mo, &c. „

Anno 1617. prid. non. oct. juri canonico horis vespertinis docendo ut praeficeret...
ram dedit, *Alexander Synclitiicus*, qui a *Tomasino* dicitur „ vir omni laude dignus, ...
ter juris professores Primarius, consiliis & voce toto orbe celeberrimus. „ Adi L...
Epistolas, pagg. 8. ac 22. nec non *Mauroceni Opuscula* pag. 230.

Mauroceni quoque praecipue opera *Joannes Prevotius*, vir doctissimus, quemque...
rimi faciebat, honestissimo stipendio conductus est, ut *simplicia* in hortis patavinis...

Procuratoriam, quam vocant, dignitatem, quae, Principem exceperis, primas obtinet, idcirco non obtinuit, quia nunquam petiit: neque illa solet unquam tribui, nisi candidatis; nec ipse candidatum profiteri voluit, ab omni ambitione quippe longe remotissimus.

Qui tamen eminentissimum locum occupant, honorum duo gradus, Ducis, & sacri Præsidis, sive Patriarchae; ii *Mauroceno* utrique haud quaquam petenti, immo ne tale quidquam suspicanti, parum abfuit, quin obtigerint, ultro demandati. (*a*) Etenim anno M.DC.XV. cum in Matthaei Zanis, Patriarchae sanctissimi, locum Venetum de more civem sufficere oporteret; solerentque Patres Senatorem aliquem designare illustri pietatis, & doctrinae laude celebratum: *Maurocenus* inter ceteros, licet *consenentis Sapiens*, neque adhuc maximis illis, ad quas paucis post mensibus pervenit, dignitatibus functus, suffragatorum multorum voluntatem, immo civitatis universae studium in se unus converterat. Ita certabant in eo virtutes omnes tanto fastigio dignae, scientia, facundia, mores integri, & quae primas agit, innocentia vitae, atque in Deum Optimum Maximum pietas singularis. Neque certe illi tantam veluti de manibus eripere dignitatem quispiam praeter eum poterat, qui tum creatus fuit, Franciscus Vendramenus, Senator amplissimus, qui deinde a Paulo V. Pontifice Maximo Cardinalis est dictus.

(*b*) Anno vero M.DC.XVIII. qui postremus ejus vitae annus quoque fuit; cum in Duce eligendo, qui Joanni Bembo succederet, electores inter se haud facile convenirent, eosque commemorare pergerent, atque nominare, qui etiamsi candidati non flagitabant, tam excelsum tamen honoris apicem merebantur: ipse quoque relatus est facile in eorum numerum, eumque suffragiorum numerum obtinuit, qui virtutem, & maxima in Rempublicam viri merita testaretur, & aeque rerum aestimatori cuique facillime ostenderet: cum ille, audita re, subridens, *Laetari se multum*, diceret, *habuisse Rempublicam non solum Nicolaum Donatum, qui Princeps renunciatus tandem fuerat, sed alios etiam quamplurimos qui sibi praeferri possent: oportere cives probos nullius ambitionis, sed unius Reipublicae rationem maximam habere, ut dignioribus ceteri semper non gravate concedant, & oblatus etiam magistratus respuatur constanter, si minus rei gerendae nos aptos sentiamus; atque adeo, si res ita ferat, deponatur omnino*,

ret, ut *Tomasinus* affirmat in *Elogiis virorum literis & sapientia illustrium*, cum *Prevotii* elogium affert. „ Viro cl. *Prospero Alpino* jam satis defuncto, *Andreae* potissimum *Mauroce-* „ *ni* consilio horti juxta publici cura, addita LX. florenis, ipsi (*Prevotio*) committitur. „ Ex *Mauroceni* epistolis quae exstat pag. 235. ad *Prevotium* data, ipsi hanc novam provinciam demandatam videtur gratulari.

(a) *Etenim anno* M.DC.XV.) Senatus novo Patriarchae in locum Matthaei Zanis creando habitus est V. kal. sept. anno M.DC.V. non autem M.DC.XV. ut *Crassus* narrat: sed typographi errorem puto. Centum & septem suffragia *Maurocenum* crearunt. Praelatus nihilominus illi est Franciscus Vendramenus, centum triginta tribus suffragiis creatus.

(b) *Anno vero* M.DC.XVIII.) Joanni Bembo exstincto cum Principem suffecturi unus & quadraginta electores convenissent, ea fuere inter Patres certamina, ut quamvis suffragia iniri VIII. kal. april. coepissent, nonis tantum april. subrogato Nicolao Donato, conventus dimissus sit. Quinquies & tricies inita suffragia sunt: clarissimorum procerum nomina calculis subjecta, inter quos *Mauroceni* nostri habita est ratio. Cum enim III. kal. apr. decimotertio suffragia inirentur, primo *Maurocenus* novem suffragiis probatus est: undecim deinde, cum III. non. apr. jam vicesimonono in suffragia iretur: postea duodecim, cum prid. non. ejusdem mensis fessi certaminibus Patres tricesimoquarto ad suffragia essent vocati. Neque aliud certe tanto Senatori obsuit, quominus Reipublicae Princeps renunciaretur, quam nondum matura supremo magistratui aetas, qui non nisi confecto maximorum honorum curriculo, valde senibus deferri solet.

(a) *cum*

mnino, ut praestantioribus viris, & praecipue senioribus, quippe qui magis idonei videantur, permitti queat.

At paulo post, (*a*) cum tot jam annos Reipublicae causa & in excelso collegio labores maximos subiret, & quae incurrere solent, subcisiva tempora perire sine fructu nulla pateretur, sed literarum studiis, & Historiae scribendae daret, (*b*) sensim debilitatis, ac ingravescente etiam aetate fractis corpusculi viribus, tantis oneribus ferendis diutius par esse non po-

(a) *rum tot jam annos*) Difficile dictu est, quibus quantisque, & quam assiduis curis ea Reipublicae pars administretur, quae ad *Consilii Sapientes* pertinet. *Aloysius Lollinus* datis ad Senatorem nostrum literis, pag. 11. maxime exercitam *Sapientum* vitam ita describit: ,, Oc- ,,
cupationes sane vero publicae ἐξαμλωβιας Castoras vos reddunt, proceres politicos. ,,
Semissis anni cuique integer ita a vobis Reipublicae insumitur, ut vix respirandi otium su- ,,
persit. Semissis vitae munis fit reliquus, nec ille quidem totus, aut omnino liber, cujus ,,
quippe pars non quotacumque, sed plerumque potior, eisdem ferme distinetur curis. ,, Etenim *Maurocenus* per sex alios menses, post abdicatum *Sapientis* munus, gravissimis, ideoque curarum plenis magistratibus, ut solet, praeficiebatur, ne umquam vacaret. Propterea aliam ad eum epistolam pag. 325. ita incipit: ,, Nimium siles, vir amplissime, hoc est, ut ego qui- ,,
dem interpretor, NIMIUM TE PUBLICA RES OCCUPAT, cui aetatem, cogitationes ,,
omnes, linguam devovisti. Etsi te silere ἄκυρον fortasse fuerit dixisse, cum tu interea con- ,,
cionibus tuis curiam demulceas; gravioribusque curis otium rependis nuper valetudini in- ,,
sumptum. ,, Quantum tamen vir patriae amantissimus laboris in Reipublicae administrationem impenderit, *Maurocena* ipso luculentius nemo significavit, qui consanguineo & amico suo *Nicolao Contareno*, ut ex ejus *Opusculis* apparet, pag. 209. quietem qua ille Patavii fruebatur ,,
sibi quoque maxima optans, haec scribit: ,, Quid vetat (dices) quo minus huc convoles? An ,,
te fatigem narrando, quae melius, quam ego, nosti? Vivendi hoc implicatum curis genus ,,
quod perhorresco, fugientem me sequitur, vitaeque meae brevis summam intercipit: expel- ,,
lere si connitar, tamen usque recurret. Quid plura? NULLA MIHI REQUIES A RE- ,,
BUS PUBLICIS, quae nocturnis diurnisque negotiis corpus animumque ipsum deterunt. ,,
Ideoque epistola etiam ad *Lollinum*, pag. 199. conquestus est, publicis se curis impediri, quo minus affectam *Historiam* suam ultima admota manu perficeret. ,, Id unum me mordet, an- ,,
git, atque excruciat, quod HISTORIAM, quam summis vigiliis fere usque ad haec tem- ,,
pora perduxi, AD UMBILICUM ADDUCERE NEQUEO; neque enim vel semihoram ,,
diei ac noctis quietam ducere licet: annuet fortasse meis votis aliquando Deus opt. max. ,,

(b) *sensim debilitatis... ac fractis corpusculi viribus*, &c.) Mirum nemini, quod viro tam molestis aliis ex aliis curis implicito, neque ideo a musis alieno ita corpus debilitatum sit, ut aetate in senium vergente multis gravissimisque morbis affectus fuerit. Primum extremo suae vitae tempore vehementissimo oculorum dolore afflictari coepit. Hac de re ita ad *Prevotium*, medicum celeberrimum, scribit. pag. 201. ,, Ego, mi *Prevoti*, anni hujus initio, cum non- ,,
dum bene confirmatus ad Collegium accessissem, in graviorem morbum incidi; nam VE- ,,
HEMENTISSIMIS OCULORUM DOLORIBUS alternis noctibus EXCRUCIOR, quas ,,
saepe insomnes traduco; neque adhuc remedia vincere malum queunt, &c. ,, Quotannis, statis tempestatibus, hujusmodi dolore captum intelligo; siquidem quadam epistola. pag. 214. sibi ait amici *Lollini* literas redditas ,, ANNIVERSARIO fere OCULORUM DOLORE ,,
LABORANTI, atque in tenebricoso loco sedenti. ,, Cui epistolae non inficetum responsum dat *Lollinus* his verbis, quod inter *Epistolas miscellaneas* extat pag. 150. quamvis operarum incuria sit 350. ,, Illud medio de fonte tot leporum peramarum fuit, quod te OPHTHAL- ,,
MIA laborasse scribis. Te ne adeo, quem totum oculeum esse in Reipublicae, literarum- ,,
que rem in primis foret, OCULORUM laboribus tentari? Irascor Asclepiadum cohorti ,,
cujus crimen est, quod tantum doctrinarum lumen tenebras inhabitat, &c. ,, Ad oculorum dolorem, alium quoque accessisse, *Lollino* deinde significat *Maurocenus*. ,, Unde nam exor- ,,
diar, Praesul amplissime? an a tuis suavissimis literis, an a meis acerbissimis doloribus? Il- ,,
lae animum erigunt, recreant, pascunt; hi corpus deprimunt, torquent, excruciant. ,,
Nam cum anni initio ab ophthalmia, qua mirum in modum vexatus fueram, convaluis- ,,
sem, atque iterum ad Collegii pensum rediissem, me gravior morbus excepit, quo alter- ,,
nis noctibus CAPITIS OCULORUMQUE DOLORE vehementissime maceror; neque ,,
ullis adhuc remediis pertinax malum evinci potuit; medici potius morbi novitate atque obs- ,,
tinatione vincuntur. ,, Non ideo tamen musarum amantissimum virum potuisse umquam a li-

potuit. (a) Itaque cum in Senatu maximis de rebus semel atque iterum disseruisset, acerrimeque & concitate admodum perorasset, ut in more habebat, continuo morbum ex ingenti labore contraxit, qui levis prius, ac nullius fere momenti creditus, brevi in adeo periculosum, & gravem evasit, ut, saeviente atrociter febre, decem dierum spatio os illud eloquentissimum, & sapientissimum aeterno damnarit silentio. Cum autem periculosius aegrotaret, gliscente in dies morbo, sacris, quae ad expiandum animum pertinent, rite procuratis, contractas animi sordes religiose diluit; epuloque caelesti, quo sanctissimum CHRISTI JESU corpus porrigitur, confirmatus, XIII. kal. julii ex hominibus non magis exemptus, quam exaequatus, si hoc fas est dictu, Divis ipsis, immortalitatem recepit verius, quam mortem obivit. Moriens sine ullo vultus, & corporis motu, adeo placide, ac tranquille ex hac vita decessit, ut videretur levi somno sopitus quiescere: neque sanctius quisquam, aut lenius diem extremum clausit. Neque modo luctus, & lacrymas ordinibus cunctis; sed huic aetati magnum, ac triste desiderium sui, posteris etiam virtutis memoriam sempiternam reliquit. (b) Lugebat Senatus, moerebat equester ordo, plebs erat quasi senio, & squalore confecta; omnis aetas, sexus, & gradus afflictabatur; domus denique, &

,, a literarum studiis avocari, ex iisquae sequuntur, intelligo: ,, Ex his, quae mea nunc sit
,, vitae ratio, cognoscere potes. A publicis negotiis abstinere cogor: sed id in lucro repone-
,, rem, nisi mihi lectione & scriptione penitus interdictum esset. Aures tantum restant, quae
,, me auditu exercent: anagnoste, idest lectore utor, qui labantem quandoque animum le-
,, ctione parum operosa, at utiliori sustentet. ,, *Angelo Grillo*, Casinensi, epistola, quae inter *Opuscula* invenitur pag. 207. aliud etiam anniversarium valetudinis suae vitium *Maurocenus* narrat. ,, ANNIVERSARIO STOMACHI DOLORE jam aliquot dies LABORAN-
,, TI mihi nihil vel ad leniendos cruciatus opportunius, vel ad constantiam salubrius, tui de
,, me memoria accidere potuit, &c.,

(a) *Itaque cum in Senatu*, &c.) Extremi illius morbi, quo decessit, caussas & vim ita describit medicus ac laudator ejus *Palazzolus*. ,, Sed dum in Senatu vela in altum pro-
,, vehunt, ac multi subinde venti irascendi, dolendi, indignandi abripiunt orantem, ex
,, multa atque contenta jactatione naufragium fecit. Sic enim incaluit, ut bilis in summum
,, corporis effusa sit. Dixi, & quantum in me fuit, contendi, ut decumberet, & per ali-
,, quot dies a publicis curis avocaret animum. Satis fractum, satis confectum esse. *At Se-*
,, *natum*, inquit, *cogendum jussi. Salus mea plane mihi invisa, si non sit cum Reipublicae sa-*
,, *lute conjuncta*. O vocem patriae salutarem, &c. Accitus tandem *Amaltheus* (*Octavius* nempe, *Hieronymi* filius, clarissimi viri) ille Aesculapius, ille

,, —— *Quo non praesentius ullum*
,, *Auxilium venit* ——

,, Adhibita a nobis sunt quaecumque studium, industria, ingenium arte, experientia, exer-
,, citatione consequi potest. Sed morbi pervicacia conatus omnes elusit: praesertim cum in-
,, commoda uteretur valetudine, & multis studiis atque vigiliis exhausta, &c. Ideirco defun-
,, cto inspiciendi & exenterandi causa dissecto, jecoris, lienis, & pulmonis pars, qua altior
,, & editior, sanguine & tamquam spiritu carere jam coeperat. Ad haec * *oc-*
,, *caluerat* ductus, qua bilis in primis ad intestina fertur; ut nulla jam relevare eum, & in
,, integrum restituere vel industria, vel remedia possent. Ita divinus ille animus summum il-
,, lum locum & excelsum, plenum stellarum repetiit. ,,

* *forte* occalluerat

(b) *Lugebat Senatus*, &c.) ,, Luctuosus fuit omnibus illius obitus atque discessus. Te
,, enim, *Maurocene* optime ac sapientissime, jam enim te mea haec vox affatur & alloquitur,
,, ubi ubi es; te, inquam, Collegium, quod sapientiae acumine quasi admirabile reddidisti;
,, forum, quod negotiis plenum, controversiis perturbatum, jure & aequitate placasti; comi-
,, tia, quae facundia & eloquentia detinuisti; Ecclesia, quam religione ac sanctitate ornasti;
,, domus, ubi pietatem; Senatus, ubi fidem posuisti; bibliotheca libris optimis, & undique
,, conquisitis instructa; & illa, illa inquam lucerna, socia lucubrationum tuarum, lugere,
,, ac patronum suum requirere quodammodo visae sunt. ,, *Aurel. Palazzol. in Paneg.*

(a) Ni-

& plateae tam beneficum, tam salutarem, & prudentem senatorem deflere videbantur. Fuit omnium cum gemitu ad divi Lucae tumulatus. *Paulus frater*; dicerem ego tantarum virtutum heres, si aut debitas laudes pateretur ejus viri modestia, aut res ipsa palam, quod existit, non loqueretur; *hic* igitur, quem minorem natu, sed non ulla virtute *Andreas*, veluti filium unice dilexit, veluti genitor ab eo vicissim observatus, sepulchrum de more faciundum, exstruendumque curavit.

Famam quidem tam clari nominis nullus tumulus, nulla unquam teget vetustas temporis, nulla oblivio. *(a) Nicolaus Contarenus*, ejus consobrinus, Senator gravissimus, in Veneta Historia conscribenda Decemvirum jussu confestim substitutus est: vir non modo literis, atque adeo disciplinis omnibus mirum in modum excultus, & eloquentissimus; sed qui pro temporum ratione a musis ad martem deflectere, utilemque Reipublicae & gloriosam sibi operam militiae, & in castris, ubi *(b)* summo cum imperio praefectum agit, praestare possit.

Non esset hercle, quod *Mauroceni* formam, atque effigiem referrem, cum illa non tam nobilium artificum expressa tabulis, aut signis, quam alte in hominum praestantissimorum mentibus impressa perenni, ac nunquam intermoriturae gloriae memoria sit jam conservata; *(c) Jacobus* autem nepos, jam *ordinum Sapiens*, ipso ingenuae frontis honore tanti patrui imaginem; sed multo magis moribus, & doctrina ita referat, ut tam egregii nepotis causa beati *Andreae* manes habeant, unde supra humanae felicitatis fastigium efferre se valeant. Facies fuit illi non multo rubore suffusa; sed quasi repraesentaret animum, decora, modesta, & ingenua: lata frons, promissa barba, oculi hilariores, & venusti; sed qui assiduo literarum studio nonnihil lippitudinis contraxerant, qua vel invitus *Andreas* literarum amorem ubique ostentaret: statura breviori, atque humiliori, quam cum elato capitis integumento, socculisque ac incessu incassum augere tentaret: excelsa ingentis animi magnitudine, & tantis virtutibus, veluti cumulis superimpositis, mirum quantum amplificavit, atque in majus extulit. Ita vero natura compara-

(a) Nicolaus Contarenus, *ejus consobrinus*, &c.) *Amitinus Andreae Mauroceno* proprie fuit *Nicolaus Contarenus*. Siquidem hunc *Joannes-Gabriel Contarenus*, *Nicolai* filius, Senator amplissimus, ex *Paulla Maurocena* susceperat, lectissima femina, *Andreae Mauroceni* filia, ac *Jacobi*, *Andreae* nostri parentis, sorore. *Contarenus* vero, sicuti *Andreae* in Historiae conscribendae munere, ita *Nicolao*, *Andreae* fratri, in Nicenae bibliothecae praefectura suffectus est. Anno tandem 1630. januario mense patriae principatum obtinuit. Exstat apud heredes, praestantissimos viros, manu exarata, duosque in tomos digesta *Venetarum rerum historia*, quam ille ab anno 1597. exorsus, usque ad sua tempora deduxit, sermone italico descriptam. Etiamnum adolescens Venetiis, ex typographia Joannis-Baptistae Somaschi, 1576. in 4. librum satis doctum evulgavit *De perfectione rerum*; qui editus iterum est Lugduni, apud Franciscum Feure, 1587. in 8. Vide praefationem ad *Sabellici* historias. *Nicolaum Contarenum Maurocenus Opusculorum* pag. 202. appellat *virum philosophicis disciplinis ornatissimum*; ubi etiam magnificas ejus aedes Patavii in Vantio sitas luculenter describit, laudatque otium ejus, & cum literatis viris consuetudinem *Lollinus Contareno* scribens *Epistol.* pag. 54. *Philosophi* cognomentum addit; *eoque* cognomento ait illum *communi consensione civium vocari* Habuit autem *Andreas Nicolaum*, non tam cognationis, quam amicitiae jure sibi devinctum in primis: quod satis probant eae, quae in iisdem *Opusculis* epistolae occurrunt, pagg. 202. 209. 240. 245.

(b) *summo cum imperio praefectum agit*) Legatus cum imperio in Reipublicae ditionibus ultra Mincium erat tunc Nicolaus, *Provisorem* vulgo dicimus, quae legatio ipsi fuerat demandata anno 1621. XIIII. kal. mart.

(c) Jacobus, *jam ordinum Sapiens*) anno 1620. VIII. kal. oct. eam a Senatu dignitatem obtinuit.

ratum est, ut qui nos movet animus, brevi corpore inclusus, tamquam collectis minori in ambitu viribus, majori virtute membra regere, & facilius ad excogitandum moveri, celeriusque cuncta comprehendere, & explicare videatur. Nos itaque, quando ante oculos obversabitur species tanti Senatoris, tum intelligere debemus, eum, quem jam descripsimus, animum excelsum, ingentem in brevi corpore adfuisse una cum tot, tantisque prorsus admirandis naturae, ingenii, & virtutum omnium ornamentis; atque ita ceu magni hospitis exiguum hospitium, quod fieri saepe videmus, venerabundi admirari.

Reliquum modo esset, ut praeterea apophthegmata, seu brevia quaedam dicta memoriae mandarem, ex quibus longe clarius, & apertius, cum ab intimis sensibus proficiscantur, quam ex oris lineamentis mores hominum judicari possunt; talis enim plurimum hominibus oratio, qualis vita: nec unquam fere alius serio dictis, alius animo color. Enimvero neque nos ea diligenter potuimus colligere, quae collecta integrum & bene longum volumen exigerent; & *Maurocenus* sermone quotidiano veteribus potius elegantium scriptorum dictis usurpandis, quam recentibus a se excogitatis delectabatur. Nonnulla tamen attingam, perpaucis contentus, quae curioso lectori satis esse possint. Cum igitur quemdam hortaretur, donum ut recusaret; ille vero nihil jucundius esse diceret, quam rem magni pretii nullo pretio obtinere, subjecit *Andreas: At saepe maximum pretium ejus rei existit, pro qua nullum datur*. Cum dolori alter plus aequo indulgeret, tempusque medicinam facturum diceret frequenter: *Vulgus*, inquit *Andreas*, *diu ferendo solet, prudentes diu cogitando leviorem facere molestiam debent*. Cum quidam *sclopetti*, ut modo vocant, incertum ictum reprehendens, militem, qui satis non collimaret, acriter castigaret, ridens Andreas, *An putas*, inquit, *hominem, quia fulmen accipit, Jovem esse?* Nonnulli hominum, Deorumque fidem implorabant, pacis nomine, & specie non semel decepti, cum Andreas populos quosdam esse diceret, *quibus nihil fidei habendum: eum pacis, & belli nominibus, tamquam nummis utantur, non ad fidem praestandam, sed ad arces, & civitates sibi comparandas: meliores certe eum bellum aperte movent, quam cum pacis, & amicitiae nomine insidias tegunt*. Cum vero legibus cunctis, necnon magistratibus in omni vita religiosissime obtemperaret, *Nihil hominibus gravius esse*, ajebat, *quam injuste servire: nihil vero suavius quam juste parere*. Cum amicus quoddam ejus dictum liberius carperet, & vetus illud usurparet, *Veritas odium parit: Immo*, inquit Andreas, *quod in hominibus fieri frequenter videmus, ut nepos avum suum potius referat, quam patrem; id etiam in veritate usuvenit, ut ea, quae ex amore nascitur, amorem; odium vero parere soleat, quae oritur ex odio*. *Amicorum offensiones, non aurificis trutina, sed quadam amoris lance ponderandas*, affirmabat. Blaterones quosdam, & qui nihil penitus tacere possunt, *bajulorum pessimum esse genus quoddam*, praedicabat: *Quid enim gravius hominem illum ferre posse, cui tacere grave sit, natura cuique levissimum?* Divinas preces aliquando altius domi recitabat: cum amicus argueret, ille vero statim: *An igitur me rogare existimas, quae palam etiam non possim?* Cum virum quemdam nobilissimum solaretur, dixisse illi memini: *Ut fumus non nisi alta, atque summa petit, sic ambitio, qui sunt in altissimo loco, praecipue persequitur: verumtamen quo petit altiora, aeque ac fumus, eo citius evanescit*. Hoc veluti oraculo huic scriptioni finis imponendus: tanti vero Senatoris illustris memoria grata cum recordatione perpetuo celebranda, ut amplissimo civi, tam praeclare de Republica merito, si non meritis par gratia, at certe pro viribus nostris debita referri videatur.

LE-

LECTORI.

ANDREAE MAUROCENI *Vitam duo aetatis suae clarissima lumina, ipsi aequales atque amicissimi enarrarunt :* Aloysius Lollinus, *Bellunensis Episcopus ; &* Nicolaus Crassus. *Utramque in hac nova ejus* Historiae *editione daturus ; quam* Crassus *exposuit, praemisi ; cum uberior mihi visa sit, ac ex ea lucidius appareat, qui cum privatim tum publice tantus vir fuerit. Accipe nunc alteram,* Lollini *opus, quae priorem quoque Historiae editionem praeit. Neque enim committam ; quod toties in aliis jure reprehenditur, ut aliquid eorum desiderari hic velim, quae primum excusam historiam ornant. Satis praeterea hunc* Lollini *laborem commendant sermonis elegantia; stili etiam, nisi forte alicui supra hujusmodi scriptionis genus exsurgere videatur, juncta suavitati granditas ; sed praecipue clarum auctoris nomen ; ac ea, quae ab ineunte adolescentia cum* Mauroceno *nostro ipsi intercessit necessitudo, quam morum similitudo facile inter eos conciliavit, eorumdemque studiorum communio. Si qua cupis mutuae inter tantos viros amicitiae testimonia, adi* Lollini Epistolas Miscellaneas, *quarum haud paucas ad* Maurocenum *datas invenies, plures etiam ad alios, ubi* Mauroceni *mentio saepissime recurrit : adi lucubrationes illas, quibus amici obitum* Lollinus *deflet, quarum suo loco nos quoque meminerimus ; ne quid addam de hac* Vita, *quam auctor scripsisse tantum profitetur, ut esset* AMORIS FIDEI*que suae* MONUMENTUM : *adi* Mauroceni *ipsius epistolas inter ejus* Opuscula, *haud multas illas quidem, sed pro dimidia ferme parte* Lollino *scriptas. Ipse tamen me tenere minime possum, quin ad hujus tam arctae familiariaritatis argumentum pauca hic afferam excerpta ex quadam ejus epistola, ad* Lollinum *suum data* Venetiis, idibus decembris, *M. DC. XVI. quae exstat inter* Opuscula, *pag.* 211. *quod eo libentius facio, quod hinc etiam nonnulla ad scribentis vitam spectantia colligi possunt.*

„ *Quid enim ad memoriam jucundius, quam illius temporis reminisci, quo, post turcicum bellum, pace cum potentissimo rege icta, anno superioris saeculi septuagesimoquarto, felici meo fato in celeberrimo totius orbis gymnasio* TE PRIMUM AGNOVI. *Dii boni ! quantum sublimis ingenii tui virtus eluxit? quos in omni scientiarum genere profectus edebas? quam in omnium ore versabaris, dum aedes tuae omnium studiosorum perfugium essent? Nihil tunc mihi optatius, quam te videre, audire, alloqui, jucundissimos sermones de communibus studiis serere. O praeclara tempora! cum nobilitatis Venetae flos in amplissimo ac pulcherrimo literarum theatro sese ad egregios mores, atque disciplinas effingeret, &c.* „

Transiere beata illa otia: in patriam concessimus. Toga virili sumpta, aliquantisper ego e statione deflexi. Tu pervigil, acer dies noctesque cum linguarum cognitioni, tum scientiis impense operam navabas. Mutuis alloquiis, frequentibus congressionibus alebantur animi. In tuis, inque nostris aedibus de rerum natura, de moribus, de divinis rebus disputationes habebantur. Aderant multi, quos perdiscendi studium attrahebat, ex nostra nobilitate aliquot : intererat Nicolaus, *frater meus, qui te unice colebat, quem tu mirifice adeo diligebas, ut numquam sejungeremini.* (a) *Alcyonios recolo dies, quibus per liquentia haec lateque extenta stagna incre-*

(a) *Alcyonios recolo dies*) Aut mysteria ipse mihi fingo, aut *alcyonii dies* hic non sereni tantum sunt & pacati. Quis enim tanta serenitate dies, quo nostris, non solum per intersecantes urbem euripos, sed *per late extenta stagna* mos sit vehi ? Num & *alcyonis* sereni tantum sunt dies apud *Lollinum* epistola ad Maurocenum, pag. 67? „ Sic nunc consilii tui rationem probo vehementer, quod ejusmodi tuis gravissimis occupationibus diverticulum paraveris, ubi quasi de via fessus, & complures dies sis aliquando libentissime, & ALCYONIIS „ vel

,, incredibili voluptate vehebamur. Sed cum ego, ac frater ad rempublicam vocaremur,
,, tu eam vitae rationem instituisti, qua studiis & tranquillitati commodius consulere
,, posses. Nam Bellunensis Antistes creatus, pietatis, religionisque officia cum o-
,, mnium literarum genere ita conjunxisti, ut hodie (parce, precor, neque id assenta-
,, tioni, a qua longissime absum, tribuito) θαῦμα habearis. Immaturo fato ablatus
,, est mihi suavissimus frater, tuique amantissimus, qui mihi omnes voluptatis ac ju-
,, cunditatis sensus eripuit: solus stadium hoc publicorum munerum percurrere coactus
,, sum, quam laboriose, quanta cum meae valetudinis jactura, non commemoro. Inca-
,, nui, consenui, jam ad calcem deveni, cito colligenda vasa sunt. At tu, amplissime
,, Praesul, eumdem semper vitae tenorem servans, diu vivas laetus, felix, cunctis cu-
,, mulatus bonis; quique ex uberrimis sapientiae fontibus sacrum replesti pectus, pate-
,, re quaeso, ut inde stillae aliquot ad nos dimanent. Jam satis in vitae nostrae cam-
,, po expatiatus sum, jam vividis coloribus expressam brevem hanc mortalitatis usu-
,, ram animo inspexi. Utinam, quemadmodum PARIBUS licet dissimilibus, PAS-
,, SIBUS hoc quidquid spatii fuit, emensi sumus ad eamdem metam, perennem nempe
,, beatitudinem, perveniamus. Vide, obsecro, Antistes optime, quo me imaginatio
,, rapuit. Agnosce fratris olim mihi carissimi, tibi addictissimi manes, meamque in
,, te observantiam; studium fove, atque amplectere: idque pro certo habeas, nihil in
,, hac vita contingere mihi jucundius posse, quam si abs te, viro egregio, quem sum-
,, ma veneratione prosequor, me vicissim amari intellexero. ,,

Ceterum huic Vitae vix pauca adjiciam, praeter aliquas margini numerorum notas, quibus admonearis, ut ea quae Lollinus narrat, cum iis conferas, quae a Crasso, aut in nostris ad Crassum Adnotationibus afferuntur.

• ,, vel media in terum hyeme FRUARIS. ,, Si quid latet, puto utrumque ad illud aucupii genus alludere, quod capiendis mergis per hyemem, eosque potissimum dies, qui *alcyonii* proprie e doctis vocantur, nobilitea nostra exercet. Est autem jucundum quidem, sed laboris plenum ac difficultatis. Nemque parvulis levissimisque cymbulis, in hunc unum usum constructis, mollibus pulvinis instrati, quantum late patent aestuarie, aliquando etiam longius in altum provecti, hac illac circumvehuntur, ut marinas aves in undis, in quas cibum captantes assidue se immergunt, tandem emergentes excipiant. Has autem gracile caput aqua efferentes (cibo enim infarsae ceterum corpus aegre trahere foras possunt) ut aspiciunt, statim in genua erecti, globum ex argilla ea arte arcu emittunt, ut capite petitas externent, & stuporem velut quemdam injiciant. Ita paene intermortuas, & summis aquis supernatantes cymba assecuti, praeda potiuntur. Quoniam vero per quam difficilis est tam certus ictus, quoties prospere directus est, ob gaudium vectores cymbae aureo, vel saltem argenteo nummo graviori donant; aves vero domum delatas, expansis alis, foribus effigere solent in orbem, aliamve figuram pro earum numero dispositas, honesti laxamenti, captaeque ex eo voluptatis argumentum. Hoc exercitationis genere oblectatos *Maurocenum* ac *Lollinum*, adhuc praecipue juvenes cum suspicor, eorum laudibus nequaquam obtrectare mihi videor. Ceterum de auctoris mente lector judicet.

AN-

ANDREAE MAUROCENI,
SENATORIS PRAESTANTISSIMI,
(*) V I T A,
(**) AUCTORE AMPLISSIMO VIRO
ALOYSIO LOLLINO,
BELLUNENSIUM EPISCOPO.

(*) *Vita*) Hujus *Vitae* a se perscriptae meminit idem *Lollinus* epistola quae exstat pag. 129. ad *Henricum Catharinum Davilam*, clarum illum bellorum civilium gallicorum scriptorem. ,, *Historiae Mauroceni* nostri sub praelo sunt, quibus ego auctarium paro VITAM AU- ,, CTORIS. Pannum purpurae, inquies. Quid agerem? importunis amicorum precibus ur- ,, gebar: ii non aliter, quam parendo, sibi satisfieri passuri erant. ,, In eamdem sententiam pag. 301. scribit etiam *Bartholomaeo*, Carthusiae Vedanae praefecto, quem nunciatum ipsi fuerat, aggressum fuisse *vitam cujusdam ordinis sui columinis & coryphaei*. ,, Similis plane ,, nobis desudatus est labor, ANDREAE MAUROCENI, amicorum omnium optimi, ,, DICTA, FACTA, MORES lineis apellaeis dignos, describentibus rudi penicillo. Hic ,, pudorem forsitan in me requires, qui majores nido alas explicarim. Quid facerem? nemo ,, alius erat, qui se exotari pateretur, ut subiret onus. Usque adeo nos arcta hodie annona ,, premit eorum pariter, qui scribenda faciant, & qui facta scriptis exprimant, & qua de- ,, cet arte. ,, Alia quoque epistola pag. 298. hanc vitam eidem emendandam mittit. ,, MAU- ,, ROCENI Vitam ad te mittn. Non tam a te laudari pergratum fuerit, quam corripi. Il- ,, lud amori, morique tribuam, hoc libertati, alienique profectus studio, quo flagrare ma- ,, xime par est, tantum ab obtrectatione & livore dissitos, quantum candori propinres & ,, dilectionl. ,, Verum quo in pretio habenda illa sit, satis declarat *Laurentius Pignorius* epi- stola ad *Lollinum*, inter *Lollinianas* pag. 293. ,, LUCUBRATIONEM TUAM ut vide- ,, rem, permisit vir amplissimus Donatus Maurocenus, elegantem illam profecto, & multum ,, decoris addituram historicae scriptioni *Mauroceni* nostri. ,,

(**) *Auctore* Aloysio Lollino) Antiquissimi *Lollinorum* gens in eam patriciorum Veneto- rum coloniam transcripta est, quae Senatusconsulto in Cretam deducta fuit. ALOYSIUS, *Paulli*

Paulli filius, hujus nobilissimae gentis ultimus fuit; quo exsti[illegible]o, in nomen adscita est, fortunarum etiam heres, *Justinianorum* paris nobilitatis familia[illegible] qui nunc Justiniani-Lolli-ni appellantur. Ille enim ecclesiasticam vitam amplexus, re[illegible]nciatus est Bellunensis Episcopus a Clemente VIII. anno 1596. IIII. kal. sextil. teste *Ughel*[illegible] *Italia Sacra*, tomo V. col. 197. Urbano VIII. sedente, ipsum vita functum idem narrat an[illegible] *millesimo sexcentesimo vigesimo* SEXTO. Verum *Ughelli* erratum facile deprehendes, si [illegible]pud eumdem legeris, *Joannem*] *Delphinum* datum fuisse *Lollino* successorem eodem anno [illegible]26. V. id. febr. Neque enim fieri potuit, ut tam paucos dies dumtaxat Bellunensis sedes [illegible]caverit. Praeterea, *Donatus Bernardius*, cujus & infra meminero, Opuscula *Lollini* duo [illegible] quibus titulus; *Praefatio Iambico carmini NOCTUA inscripto destinata*, &c. & *Epistolica* [illegible] *Differtatio de non deserendo grege*: edidit Venetiis, anno M.DC.XXV. ut ex libri fronte [illegible]paret. Hic autem epistola nuncupatoria, data IDIBUS AUGUSTI ejusdem anni, qua illa[illegible]btulit *Amplissimo Jurisconsultorum Bellunensium Collegio*, cum vocet *Lollinum* τὸν μακαρίτην [illegible]ibique affirmet ab eo multiplicem atque amplam divini ingenii supellectilem LEGATAM; pla[illegible] significat, optimum doctissimumque Antistitem idibus augusti anni 1625. jam defunctum. [illegible]c vero certiora afferam hujus rei argumenta, ajo, apud *Bartholomaeum Colinum*, nobilem [illegible] Bellunensem; qui modo ad transigendas civitatis suae res Venetiis degit, inspectum a me [illegible]*Lollini testamentum*, ipsius manu conscriptum anno 1624. V. id. nov. cui adnotatum est a pu[illegible]ico notario, eum defunctum esse anno 1625. hora septima ejus noctis quae diem IIII. ant[illegible] kal. april. praecedit. In sede cathedrali Bellunensi, in medio presbyterio est *Lollini* tu[illegible]ulus cum epitaphio:

ALOYSII . LOLLINI . EPISCO[illegible]
QVOD
MORTI . OBNOXIVM . FVER[illegible]T
HIC . CONDITVR
M. DC. XXV

In librum Actorum ejusdem ecclesiae cathedralis haec relata su[illegible]:

M. DC. XXV. *kal. aprilis* ANNO SACRO

Obitus Illustris. & Reverendiss. D. D. ALOYSII LOLLINI, *Episcopi Belluni, summo omnium hominum, ordinumque moerore in ecclesia nostra cathedrali, quam honestissimo funere, post laudationem, atque omne genus pietatis, honoris, & officii flebiliter sepulti.*

Recenset *Ughellus* nonnulla ex ejus operibus, non tamen omnia; atque in his etiam non semel est emendandus. Vivens *Lollinus* nihil typis evulgavit, nisi fallor, praeter *Lacrymas in Mauroceni funere*, quarum crebro occurrit in meis hisce *adnotationibus* mentio; atque hanc, quae *Historiam* praeit, *Mauroceni Vitam*. Moriens *Donato Bernardio*, civi Bellunensi, familiari suo, quidquid scripserat, legavit, ut apud ipsum custodiretur, vel etiam, si ita illi visum esset, heredum suorum aere evulgaretur. Si quis cupit, quinam fuerint *Lollini* mores quaenam vita, intelligere, ab ipso *Lollino* quaerat, praecipue inter Opera, quibus titulus, *Episcopalium curarum characteres*, pag. 153. in *Differtatione epistolari de non deferendo grege*; ac pag. 237. in *Soliloquio*; quaerat etiam inter *Epistolas Miscellaneas*, pag. 455. in epistola ad *Laurentium Regosiam*. Operum vero, quae ipse inedita reliquit, luculentus index exstat in praefato opusculo, quod inscribitur: *Praefatio iambico carmini NOCTUA inscripto destinata, in qua suarum lucubrationum recensum agit*, &c. atque in *Additamenta* quod eidem opusculo subjecit *Donatus Bernardius*, *quo* Aloysii Lollini *operum recensum persequitur*. Bona horum pars, eodem *Bernardio* curante, jam prodiit in lucem, & continetur in *Episcopalium curarum characteribus*, atque in *Miscellaneis Epistolis*; quibus adjiciendum est parvum *Carminum* volumen. Optime quidem de re literaria mereretur, qui omnium simul, sive editorum, sive nondum editorum operum novam nitidamque editionem evulgandam curaret.

ANDREAE MAUROCENI VITA.

ARAM omni aetate avem probum simul, ac doctum hominem si quando in lucem edit saeculi nostri victa situ, effoetaque viribus senectus, haud sane minori gaudio perfundi omnes deberemus, quam Aegyptii olim, religionibus maxime addicta natio, Api adinvento. Quod enim Dei immortalis beneficium humano est coetui praesentius, ac conducibilius, quam indigenae virtutis exemplo vivo, ac spiranti minime destitui? quod moribus sibi exprimendum juventus statuat, cives aemulentur, admirentur exteri, perbeatamque praedicent civitatem illam, cujus e gremio tantum lumen sub hanc sequioris aevi vesperam emerserit, documento apud omnes maxime futurum, necdum intercidisse disciplinam morum, seminave penitus exaruisse gignendis heroibus idonea. Nam cum ex toto humani generis asse vix sextulam decutias literatorum; ex hoc vero exiguo numero perrari sint, qui morum probitatem literis adjunxerint, quale decus erit, quam praeclarum, unum esse de tam paucis, de tam pene nullis? Quod ego sane decus patriae meae gratularer ANDREAE MAUROCENI, praestantissimi civis, causa promeritum, si apud ejusdem postrema merito deflentem gratulationi locus ullus foret. Sed moerorem justum illum quidem, & funeri tam Reipublicae acerbo debitum tempus edax rerum animis absterget: memoriae tanti viri ne quid idem obsit; neu qua nomen ejus intercipiat oblivio, enitendum est nobis summa ope, quibus in vita nihil fuit ejus amicitia jucundius. Atque utinam non impar foret operi ingenium: extaret per omne aevum adversus vetustatis injurias hoc amoris, fideique meae monumentum, veritati non minus sacrum, quam virtuti; cui fraudi esse non debet, quotiescumque in aliquo civium ultra legem communibus ingeniis praescriptam eminet, si ejus praeclara opera sic ad historiae fidem literis mandantur, ut nihil prorsum Momi detur auribus, quod magnopere audire cupiant: naevos enim in praestanti forma anxie scrutari, ubi nulli sunt, vel aspectum fallunt, non tam ego indicium esse libertatis, quam livoris puto. *Mauroceno* parentes fuere (1) *Jacobus*, Senator laticlavius, & *Caecilia Cornelia*, femina lectissima, Paulli Procuratoris Marciani filia, primariae claritatis ambo apud suos, & vetustate, imaginibusque majorum inclytae, quos sub nomine quemque suo dicere quid attinet nemini indictos? (*a*) Dies ejus natalis incidit in idus februarias anni post Christum natum M.D.LVII. qui fuit urbis augusto augurio conditae M.C.XLII. Fratres geminos habuit (*b*) *Nicolaum*, (*c*) & *Paullum*, quorum hic ei superstes adhuc vivit; (2) ille fratris fata antevertit natu licet minor.

(a) *pag.* viiii. *lin.* 10

(b) *pag.* xx. *lin.* 9.

(c) *pag.* xxxvii. *lin.* 2.

f 2 In

(1) Jacobus *Senator*) *Jacobus*, Andreae filius, Jacobi nepos, ortus est IIII. id. jul. anno 1530. Hic ex *Caecilia*, Paulli Cornelii, Marcii procuratoris filia, quam anno 1557. duxerat, tres liberos suscepit: *Andream* nostrum id. febr. anni 1558. qui Veneto more adhuc erat 1557. *Nicolaum* anno 1560. postr. kal. sept. *Paullum* kal. oct. anno 1566.

(2) *ille fratris fata antevertit*) Siquidem duos & quadraginta annos nondum integros natus vivere desiit *Nicolaus*, postr. kal. mart. anno 1602.

(a) pag. x. lin. 9.

In puero ab usque teneris unguiculis indoles emicuit summa, quae disciplina domestica paullatim exculta ad virtutem, atque pietatem sic increvit, ut specimen futuri profectus daret minime vulgaris. (a) Grammaticis est usus adolescens *Baldo-Antonio Penna* latine, & *Bernardino Parthenio* graece, apprime eruditis, sub quibus linguarum elegantia atque ubertate principum rudimenta hausit, jam tum animo prospiciens, iter sibi earum ope pronius futurum ad scientiarum metam cursu pertingendam. Neque enim juvenis laudis festinus, ac doctrinae sincerioris avidus unquam ab epidemico nostrorum hominum errore abripi est passus, falso opinantium philologiae, ac philosophiae finales lapides inter se diremptos multo magis esse, quam Phrygum, Mysorumque res olim fuerint : nihil illis foederis, commercii nihil invicem intercedere : hostilia, ac impacata omnia aeternis dissidiis sejungi. Sed doctissimorum virorum, qui in Musarum, Sophiaeque castris agmen ducunt, exempla relegens, studiorum malo genitos illos reputabat, qui res a proprietatibus verborum, quibus copulantur, tamquam vi illata divellentes, vel infantem sapientiam per vasta barbariae spatia sectantur, vel inani loquendi profluentiae, linguaeque volubilitati consuescunt, forensium instar formulariorum, quibus verbigerari invicem non modo munus, sed & census est. Et profecto si anormis quaedam philosophia, & nulli sectae addicta peteretur, aequius ferremus; nunc vero, orbe peripateticorum legibus parente, quis non istis liberiori stomacho succenseat, qui Aristotelem florentis facundiae virum, cujus in verba perquam religiose jurant, laboris vel odio, vel taedio non nisi semilatine, vel mixobarbare potius obloquentem audiunt ipsi plane Opici, omnisque eruditionis penitus expertes? Non neminem sane appellare possem supercilio Lycaeum fulcientem, *cui nulla alia versio adhuc innotuit Aristotelicarum scriptionum praeter eam, qua Averroes usus est Arabs, nativam gentis barbariem praeseferentem, unde ad nos venit latinis prius auribus ignota. Fas mihi sit comperta proloqui, ac testata omnibus, qui politioribus studiis ducuntur : nihil est profecto aureis veterum philosophorum eloquentiae fluminibus, quam istorum coenosi lacus dissimilius. Unde ne sibi esset hauriendum, operam dabat *Maurocenus* sedulam, ut in grammaticorum, rhetorumque scholis non paullo accuratius erudiretur, quam mos hodie obtinet multorum non alibi magis, quam in id genus studiis ludi a pueris operam existimantium; ideoque infulsorum quorumdam autorum dispendiosa compendia sectantium. Nec conatus successu caruit, labore pertinaci, cui nihil non proclive, comitatus. Vixdum ephebos ingressus talis erat, quales provectioris aetatis condiscipuli perquam sane pauci : posse graecis latina jungere, orationemque tam uberi vena profluentem ad Ciceronis exemplum meditari, quam vincire numeris, Musisque felici rudimento innotescere.

(b) pag. xi. lin. 1.

Exinde philologiae spatia emensum dialectica excepit, ut eum, quo cursum ingenii maxime direxerat, ad limen porro sisteret Lycaei. (b) Doctor erat *Aloysius Pisaurus*, philosophiae peripateticae professor, qui cathedrae ex Senatusconsulto praesidebat per id tempus, vir familiae amplissimae splendore, egregiaque propriae virtutis laude non minus, quam tirocinio *Mauroceni* celebris. Neque enim quemvis de trivio poscebat perspecta jam ingenii juvenis subtilitas, & quae de praeceptoris judicio judicare non inepte posset. Exprimi non potest, quam ille sitim avide expleverit in illimibus rivis doctrinarum, qui cum ab uno omnes dimanent fonte, male sane faciunt, qui tamquam imperiti aquileges alter ab altero ne excipiatur, excitato quasi

trans-

transversim aggere impediunt. Non arctiori virtutes fibula inter se nectuntur, aut venae per corpus invicem commeant sequacius. Nec Plato, etsi nonnullis aliter videtur, ab hac sententia diversus abiit, cum in republica a se primum instituta lege lata cavit, ne quis plures unus artes scilicet exerceat: aliorsum enim cautio illa respicit, neque septa sellulariarum artium egreditur; alioquin legifer ipse reus agi posset violatae a se scitae legis, qui nullam liberalem artem non perfecte calluit, idem poeta summus, conditorque dialogorum disertissimus, quos petitis ex omni scientiarum genere floribus refersit.

(a) Verum ubi quod satis esset operae *Maurocenus* in patria studiis impendit, Athenas Euganeas se contulit, ratus inde profectui suo incrementi non parum accessurum ob urbis, & doctorum autoritatem. Florebat illa tempestate *Franciscus Piccolhomineus*, & *Jacobus Zabarella*, nobile par philosophorum, quorum ille Averroidarum princeps, hic Alexandreae sectae propugnator acer habebatur. Unde inter eos studio partium incensos crudum in dies odium, asperrimaque aemulatio gliscebat, dum alter copias parat adversus alterum ea contentione animorum, ut non in circo olim Veneta factio Prasinae adversata fuerit implacabilius. *Maurocenus Piccolhominei* in disputando ubertate, acumine *Zabarellae* captus, ambos, qua erat morum lenitate, summe coluit, ambobus eo in primis carus, quod ab obtrectatione juxta, & favore partium intactus, hominum diversas quidem, sed praeclaras dotes pari pietate observaret. Idem Pomponio Attico aetas sua praestantissimorum, si ulla unquam alia, virorum ferax summae laudi vertit, quod, fide salva, officioque amicitiae debito incolumi, Q. Hortensium, & M. Ciceronem, adversis inter se se in foro studiis certantes, pulcherrimique laboris aemulos, pariter dilexerit, ab utrisque aeque cultus, dilectusque. Patavii per quam diu fuit *Maurocenus* genio suo obsecutus, qui non alia voluptate ducebatur, quam quae a literis orta in literis ipsis quasi eodem orbe repetito acquiescit. Quid enim quaeso aliud ageret potissimum juvenis frugi, constantiaeque inexuperabilis adversus exitiales pestes saeculi luxum, aleam, libidinem? Virginis eum senectae fuisse, quasi alterum Origenem Adamantium, alibi ex familiarium relatu diximus. (b) Unus nempe discendi amor gloria flagrantem animum incessens, degeneres inde caducarum rerum reliquarum omnium cupidines, veluti clavus clavo truditur, dispulerat. Quod de Hippolyto quoque, Thesei filio, mortalium castissimo, fabulae testantur, qui non tam venatus, ut ajunt, quam sapientiae studio (erat enim is Orphicae philosophiae summe deditus) ab omni cogitatione venerea abstinuit, caecus ad formosas. Obversatur animo haud illepidi facti recordatio, quae ad fidem dictis adstruendam mire facit. Commigrarat Patavium e fornice Veneto hilaribus Thais una omnium sacerrima, ut juventutem ad pudorem natam a Minervae sacris ad Veneris volutabrum, & Bacchi orgia traduceret. Hujus ille cum fores praeteriret uno atque altero sodali comitatus, quibus mulieris fraus non ignota erat, forte accidit, ut illex in vestibulo aedium sederet aucupio intenta: quae ut juvenes accedentes vidit, obviam ultro prodiens, iis verbis, eo gestu manuum, eo nutu, vultuque illos prosecuta est nunquam sibi ne de facie quidem ante cognitos, ut nihil potuerit fieri amantius: quae non omnino gratuitae benevolentiae imitamenta *Maurocenus*, ut erat ingenuo, experteque nequitiarum animo, non aliorsum est interpretatus, quam si officii ergo dicerentur. Ubi nunc, luxuria rerum potiente, in necdum ingresso ephebos puero tantum invenias doli incapacitatis, quantum

in

(a) pag. xii. lin. 1.

(b) pag. xiii. not. b.

in illo fuit sub ipso aetatis vere, firma valetudine corporis, habitu de caelo re plurimum trahente, tam vero vegeto ingenio, ut subtilissimarum rerum disquisitionibus par esset? Ita profecto fit, defixa omnibus horis virtuti, veritatique vestigandae cogitatio indocilitatem hanc parit animorum ad ea, quorum ignoratio nobis expediret magis.

Jam omnes philosophiae partes haud perfunctorie perceperat; geometrici quoque pulveris, observationumque astronomicarum non omnino expers; primores jurisconsultorum audierat: specimen dederat in musicis, peritus diagrammatum harmonicorum, nec indoctus canere ad fides, quas Socratem ferunt Conone magistro admodum senem attigisse: cum mentem subiit mirari, quanto olei, operaeque impendio nihil plane scire disceremus. Admirationem augebant Sexti Empirici Pyrrhonicae adversus disciplinas dissertationes, quem ille sane librum matutinis horis, ut erat indefessi studii, versabat, antequam ad professores Peripati accederet, ut haberet, quem cum eis conferret, praeferretque; quod ii sententiis semel sibi sociatis nunquam, ne veritatis quidem vi compulsi, nuncium remittunt, ille ingenue fatetur sibi ignota esse, quae non liquent: dissentiendique, ac exercendi ingenii libertate utitur, si quis alius veterum Academicorum, quos non indisertos fuisse tradit Cicero., plena gravitatis, ac subtilitatis. (a) Aderam tum forte, ut saepe alias, cum verba sibi data a philosophia quereretur, anxius ecquodnam porro ad fontem iter sectaretur, unde cupidinem sciendi humanis sensibus a natura insitam explere posset. *Haerere se, non ut olim Hercules Prodicius in bivio, sed in curriculo plane ipso studiorum, tot in diverticula, tot in vias secto: nec satis itineri tot salebris impedito glomere fili destitutum fidere: Philosophiam quidem hujusmodi splendidis promissis animum allicere:*

(a) *pag. xi. lin.* 22.

Lucret. lib. 1. v 49.

Jam tibi de summa caeli ratione, Deumque
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam.

Audin' quam magnifice? causas rerum ad quas etiamnum caligat humanum genus, & quicquid ubique, & quicquid nusquam est, in medium proponit vestigandum; terras, tractus maris, circumfusum aerem, lunae aethera finitimum, caeli templa stellimicantia, & quaecumque iis dirimuntur, seu Epicuri intermundia illa sint, sive atomi, seu immensa spatia inanitatis. Haec quidni Sophiae candidato salivam moveant, dum secum reputat, sibi mortalium uni naturae dimoto velo, sinus pandi, aeternitatis adyta patere, obvia astra fieri terros incolenti? Tali plane mercede vel Cratetis pera maxime placeret, nisi spem, atque adeo adsurgentem coeptis animi ardorem timor frigefaceret, ne tam praeclara pollicita aurae differant. Qui sane timor ut non de nihilo natus videatur, facit discors philosophorum de rebus etiam minimis dissensio. Ajunt, negant, ambigunt de lana caprina saepenumero, aut de fumi umbra, studio rixandi inflammati, veritatis plus nimio securi. Hinc aestum fluitantis animi in adversum litus jurisconsultorum quosdam rapuisse, sed nullum operae ob pretium. Nam qui domi elegantiores literas gustassent, eas periculum esse ne plane dediscant, si istorum elingues glossas audire pergant, qui gemmea veterum jurisprudentum dicta, candore Romani eloquii nitentia, suis interpretationibus infuscant. Nam amoeniora illa artium organicarum non tanti esse, ut in iis immorari quisquam multum debeat, aliorum gratia inventa, & pueris potius quasi melimela relinquenda, ante pedem quam ulterius promoveant in Musarum graviorum penetralia. Se quidem, dicebat, *postquam nec philosophia promissa expedit, nec leges satis legitime traduntur, & disciplinae mathematicae, quas* superficiarias *Seneca appellat, metam illam nequeunt contingere, quae effuso humanarum cogitationum cursui proponitur in hoc vitae circo, quaesitae rei si non ipsum cubile, at saltem vestigium aliquod comperisse haud ita pridem, dum forte die feriato scho-*

scholas ea fine introisset, ut exiret in forum profecturus. Ibi enim Dominicani sodali-
cii doctorem audisse primum sacrorum bibliorum, qui Genesis *inscribitur, interpre-*
tantem mirifica rerum subtilissimarum ubertate. Ab eo se ita captum, ut non sine nu-
mine Divum eo se pedes duxisse crederet. Fixum itaque esse, immotumque sibi, aliis
curis procul ablegatis, non alibi jacere cogitationum suarum ancoram, quam in illa
statione omnium tutissima. Quod & porro haud cunctanter praestitit, se totum
theologorum praesertim antiquorum lectioni applicans, unde se una opera
haurire pietatem, literas, eloquentiam dicebat. (a) pag. xiii. lin. 18.

(a) Patavio digressus *Maurocenus*, non cruda adhuc, ut plerique omnes, studia,
sed ingens secum nomen, summamque eximiae doctrinae laudem ad suos re-
tulit: in congressibus absque assentatione blandus; in disputando, ubi pleri-
que contentiosis pertinaciis rixas, & clamores quaerunt, placidissimus; er-
ga omnes exprompti officii, ac facilitatis. Nihil enim vir ad lenitatem natus
magis oderat, quam refractaria, ac retrorsa ingenia quorumdam, qui tanta
asperitate morum inhorrescunt, ut ea in familiari colloquio omnino negligant,
quae & sibi honesta, & aliis grata esse possint, offensae, ac gratiae pariter se-
curi; quos etiam *humani generis paliuros* apto satis nomine vocabat: sicuti
quos in Principum aulis ambitio torquet mala, aut spes coenatica, *Ixionios*
amicos appellare erat solitus; ad parasitos Heliogabali alludens, quos labes
illa augustae dignitatis, Caesarum carcinoma, aquariae rotae alligatos situla-
rum ritu sic circumraptabat, ut modo caput in altum tollerent, modo mer- (b) pag. xxxviii.
gerentur per vertiginem. (b) Hujusmodi hominis sales transmarino lepore, lin. 10.
thymoque plane Artico respersi ab amicis quamplurimi narrantur. Nos non-
nullos in gratiam lectorum memorabimus. Amico utebatur fluxae, & letheae
propemodum memoriae; quem cum audisset morbo difficili implicitum in eo
esse, ut ad plures iret, ad circumstantes conversus, *Quam vereor*, inquit;
ne familiaris noster bonae vir memoriae, & quidem Mnemosyne inconsulta, brevi fiat.
Sic enim de mortuis loqui mos obtinuit, valetque id dicti apud nos tantun-
dem, quantum *ὁ μακαρίτης* apud Graecos olim, vel apud Latinos veteres, si
Persio Satyrarum scriptori credimus, beatulus. In eodem genere ponendum
est, quod *literaria nucleo cassa putamina* vocabat rerum inanes, sed tantum ore
obstreperos disputatores. Eximie scitum item illud ejus dictum de viro bar-
ba tenus sapiente, qui tonsorum tabernas cane pejus, & angue devitabat;
Haud inconsulto eum sane facere, qui sibi ne pilum quidem de sua sapientia demi pa-
teretur. Idem civium quemdam nactus ingenii minime exprompti, sed rerum
semel apprehensarum retinentis, cum id illi plus nimio doleret, nec natu-
ram tamquam novercam incusandi finem faceret: *Quin tu potius*, inquit, *ti-*
bi gratularis, qui ingenium habeas non aureum, quod Socrates a Diis sibi dari votis
postulabat, sed gemmeum plane, & cui cognationis cum adamante multum intercedat:
fuit habitum aegre se insculpi si-
vitium hoc scilicet quantivis pretii semper ipsum pati quoddam est erectae in-
nere doctrinarum notis, seu quia discere congruens; sive quod raptim hausta repen-
doli, & ad actionem natae parum Catoni Uticensi accidisse, quo nihil ha-
te effluunt: idem Plutarcho teste quod Graeciae in suorum laudes diser-
bet Romana gravitas memorabilius, Stoicae porticus columini, cujus ingenium
tae regerat: idem Cleanthi, duricerio pugillari comparabat. *Equidem*
praeceptor Zeno (si fas ita loqui) *qui quodlibet discunt, dediscunt e vestigio,*
perdociles istos, ajebat, *nihil moror, & gypsatae recens tabulae persimiles, quos e-*
obliviosos, hodie rudiarios, cras rudes, fuerit. Plura in hanc sententiam addebat,
rudire brevis perinde labor, ac vanus festinanti nihil est necesse.
quae singillatim recensere ad ulteriora

Haec

Haec sane ratio, & tamquam vitae cursus *Mauroce*[illegible] fuit publicis curis non-dum occupato: haec provincia tam ampla ditione circumscripta, quam philologiae, artiumque liberalium fines late patent; in quarum ille spatiis assidue ingenii vires exercebat, negotioso otio indulgens, & nunc stylum lectione alens, nunc commentationibus variis exercens, nunc modo controversias declamitans, modo disputans de natura cum amicis, quorum ita copia florebat,
(a) pag. xviii. lin. 8. ut (*a*) ad ejus aedes tamquam ad Athenaeum quoddam concursus fieret studiosorum, quibus populosa civitas, & commerciis exterorum celebris maxime abundat.
(b) pag. xxiiii. lin. 26. (*b*) Ad rempublicam accessit jam famae inauguratus, cum primum ei licuit per annalem legem, vigesimum quintum fere natus annum, itinere ad honores prono, nempe quod ejus majores illustribus presserant vestigiis, (3) pater etiam tum tereret, Senator priscae innocentiae, & qui exemplo, dictisque filium admonere posset muneris suscepti, unius omnium, quae juventuti patriciae contingunt laboriosissimi simul, simul honestissimi. Nam ejus qui compotes evadunt vocanturque vulgo *Sapientes ordinum*, sanctioris Collegii pars fiunt, quotidie in commune consulunt, indictis diebus in Senatum veniunt, sententiam rogantur, quamvis jus ferendi suffragii non habeant. Eo ille in munere ita se amplissimo Ordini probavit, ut in ejus sententiam Senatusconsulta non raro fierent. Erat enim hominis oratio ad persuadendum maxime apposita, rerum, verborumque juxta dives, neque parum vehemens. Accedebat actio, quae in artibus rhetorum est instar omnium, non illa elumbis, languidave, sed quae firmitate laterum, & vocis gestusque moderatione auditores, cum in Senatu necessitas censendi inci-
(c) pag. xxxvii. lin. 27. disset, & oblectaret in primis, & moveret plurimum. (*c*) Unam in eo staturae legitima mensura brevioris dignitatem ne admodum desideraremus, vir alioquin anxii cultus corporis indiligens, altiori subere mulleis suppacto, sedulo adnitebatur, haud ita tamen, ut non eisdem jocis dicacium appeteretur, quibus sua aetas Licinium Calvum, oratorem disertissimum, per urbanam lasciviam fuit prosecuta. Quos ipse liberae civitatis, & in dicteria profusae jocos non aliter, quam homines belli soleant, ferebat juvenis adhuc, & per comitatem, affectatam hodie plerisque, sibi plane ingenitam, aequalium coetibus se inserens; praesertim cum *non sui juris fuisse diceret, ea proceritate nasci, ut caput ad fornicem Fabii demitteret: Tydeo modo similis evaderet, non se multum Polyphemis invisurum*.

Varie opinionibus veterum certatum fuit, liceret, nec ne rempublicam capessere viro sapienti: plerisque quidem molestissimi hujus muneris vacationem ei in omne tempus tribuentibus, veritis, credo, ne sublimibus curis assuetus, a quibus nonnulli ne avocarentur, opes, urbesque ipsas doctrinae studiis posthabuere, humilia ista tamquam se indigna aut fastidiret, aut plane negligeret: aliis vero non ante in communium rerum procurationem sapientem ire permittentibus, quam tempora tulissent, nodusque tali vindice dignus incidisset aliquis; tum demum illum quasi scenicum ex machina Deum accessurum, laturumque auxilium; ficulneum medius fidius, atque perridiculum futurum, nisi prius partem reipublicae aliquam serio attigerit, in eaque se exercuerit, regendo per vices, parendoque: quae eximia est, & laudibus nunquam pro dignitate adaequanda rerumpublicarum temperatio,

(3) *pater etiam tum tereret*) Ad *Sapientum* subsellia promotos utrumque filium, *Andream* & *Nicolaum*, quae magna fuit ejus felicitas, *Jacobus* vidit; hoc tamen infelix pater, quod *Nicolao* superstes fuit, cum tandem solum obierit anno 1604. mense aprili.

(4) *Ma-*

tio; praesertim ubi ornamenta Senatus, & beneficia comitiorum non minore virtute retinentur, quam primo comparata fuerant. Currum ut non temere auriga regat, tempore illi opus est, vigilique opera; nec gubernatori sedere ad clavum lex nautica permittit, nisi prius proreta fuerit, & tu artem difficillimam omnium, quas usus reperit, aut genuit industria, populos regendi, quatriduo edisci posse arbitraris? Haec cum dici, eredique soleant stultissime, *Maurocenus* quidem, etiamsi aliae rationes deforent, exemplo suo litem hanc diremit adversus eos, qui sapientem, tamquam negotiis imparem, atque subineptum, a vestibulo curiae longe arcent: idem studiis bonus, rebusque agendis habilis; veluti Asteropaeus alter, utramque Spartam, quam Dei beneficio, virtuteque sua nactus fuerat, pariter exornans, totidem ferme annos, quot ab ipsis civilis ejus vitae initiis ad ultimum usque aetatis tempus interjectos vixit. Quas enim ille ferias subsecivas a labore habuit, cui nullus fere dies sine linea est conditus, nulla nox effluxit cogitatione publici boni haud interfecta?

(a) Per omnes honorum urbanorum gradus, quibus summa in patria auctoritas acquiritur, ivit inoffenso pede ambitionis juxta, ac repulsae expers, quamvis in ea tempora incidisset, cum mores ad honorum appetitionem nimiam incubuerunt. Mature accusator reorum publicus ereatus fuit, quod munus justitiae Venetae pro telo est ad gravia crimina poenis coercenda. (4) Mature in Senatorium ordinem allectus, &, si quid ad rem facit, adhuc filius; cui ille nomini cum longam aetatem pro pietate sua precaretur, haud frustra fuit, patre indeflexis pene viribus vigente, florenteque non tam propriae, quam nati laudis praeconio. Exinde ad clavum Reipublicae diutius persedit praeconsultor major, qui magistratus in primis & putatur, & est revera longe maximus, postquam res continentis, quae Venetae ditioni accensetur, (b)cum *Nicolao* fratre, virorum (utinam non olim) optimo, publicoque ob summam eruditionem Bibliothecario, ita procurasset vicibus alternis, ut raro admodum exemplo alter alteri, veluti Pollux Castori succederet, donec in terris esse *Nicolao* licuit; quod haud diuturnum fuit, Deo ipsum quadragenario paulo majorem eo evocante, quo se hinc statione peracta ingentes animi, singularique virtute praediti recipiunt. (c) Procurationem Marcianam, quam & meritum viri, ipso licet recusante, flagitabat, & suffragatorum ei consensio pridem destinaverat, mors nec dum satis matura, si aetatem cogitas, eripuit, indignantibus bonis fata obstitisse, quominus singulari ejus virtuti magnus in patria honos, & supremo propinquus haberetur. (d) Etsi erant, qui praefecturam sacrorum illi praeoptarent memoria meritorum, & in futurum spe, rati nihil, ipso aris praesidente, quod in rem Venetam foret, numen negaturum. Nulli certe civium sua aetate publica pietas, cum maxima decora honorum contulisset, majora se ei debere ita est conquesta, vt ingrata pene sibi videretur: illum quoque, imo illum maxime, inter eos numerans, quibuscum paria facere pro benefactis nemo, licet officiosus, sane possit.

(a) pag. xxiiii. lin. 26. & seqq.

(b) pag. xx. lin. 8.

(c) pag. xxxiiii. lin. 1.

(d) pag. xxxiiii. lin. 5.

Profecto cum eorum fere omnium, qui reipublicae operam impendunt, vita, veluti mimus quidam fit ex multis permixtus actibus statariis non minus, quam motoriis, dum vel provincias ex magistratibus urbanis fortiuntur, paludamentisve praetextas mutant, vel ad Reges magnis de rebus le-

 gati

(4) *Mature in senatorium ordinem allectus, &... adhuc filius*) In Senatum lectus est primum, viro adhuc patre, anno 1600. VIII. kal. oct.

gati adeunt: ejusmodi vero munera eximiam dignitatem habeant voluptate etiam cum aliqua conjunctam, quae partim ex remissione animorum oritur non eisdem semper cogitationibus vacantium, partim ex perlustratione variarum regionum, morum externorum observantia, officii amplissimi splendore: *Mauroceno* eo major debetur laus, non sane quod, occasionibus peregrinationum saepius omissis, certe non captatis, quibus Ulysseae prudentiae commeatus quaeritur, domi veluti alter Vatias Servilius tamquam in conditivo situs, nunquam se in lucem, diemque proferens senuerit; sed quia ei in ipsa urbe provincia contigit laboriosior, & quam universam ferme Rempublicam complectebatur fide, ac sedulitate. Nam assidue in stativis quasi radicibus defixum permanere, nec unquam ne transversum quidem unguem a procuratione publica discedere, haud ego quicquam humanarum virium, quae continuatione non minus, quam uniformitate operis lassantur, sed divinarum mentium proprium putaverim, quibus contagio corporis non adimit, ne caelo tantum vacent, unoque, ac perenni obtutu omni alia solutae cura idem speculentur, Deo, quamvis immenso intervallo, proximae. Haec mea mens eventu citius firmata, quam putaram, quamque Reipublicae intereat, quae *Mauroceni* operam tam diuturnam voluisset, quam assidua fuit. Sed quis se tot laboribus parem esse postulet, qui nec Talus sit, quem totum ex aere conflatum perhibent, nec Didymus ille vetus Criticus, cui indefatigabile studium in literis Chalcenderi cognomentum fecit? In dies senili specie magis apparere, licet intra senem; caput festinata canitie albescere; oculorum habetari acies; vultus rugis exarari; vigor ille corporis, in quem tanta moles curarum incubuerat, paulatim carpi, & ab animo tamquam commeatum causariae missionis petere, sed frustra. Fixum scilicet ei animo haerebat, Senatoris esse vitam in ipso munere relinquere non minus, quam Imperatoris populi Romani, stantem morte praeveniri, quod Vespasianus dixisse traditur, dum in eo esset, ut Divus fieret. Et profecto nusquam vir patriae bono natus mori, quam in patria, debuit convenientius; ut ubi tot animi ejus praeclara monumenta retinentur, ibi & corporis tumulum posteri suspicerent, argumentum lacrymarum, indicem virtutis.

Aegre ab ipso demum fuit impetratum, ut saltem feriis vindemialibus, cum Senatus infrequens habetur, Patavium secederet in aedes Superantianas, quas sui in hanc rem praecipue conduxerant peramoena ad Medoaci ripam urbis regione, ne deesset locus, ubi animi vires recolligeret, si adhibuisset, publicis curis fatigatus, quibus (*a*) praefectura, tutelaque legum auctarii loco accedebat, Atheniensium Nomophilaciae nomine non magis, quam munere ipso comparanda. Eo se ille, cum rusticatione minus caperetur, curiae, hoc est, curis assuetus, nonnunquam transferebat brevi, pervioque itinere, otiandi animo; quem tamen novae subinde occupationes ita distrahebant, ut mutasse curas, non abjecisse videretur. (*b*) Admittendi erant domi professores, consilia cum eis crebro ineunda ex suscepto munere literarii Triumviri. Quod sane illi munus distractissimo tantis negotiorum curis, ut commendationis, & materiae doctos officii demerendi afferebat plurimum, ita & molestiae non parum, dum academiae Italicarum celeberrimae, quam sibi exornandam sumpserat, rationibus opportune cupiens consultum, eo undique, propositis honorariis, ingenia praeclara, & in nomen liberalium artium studiis itura vocat, providetque sedulo, ne vel juventutis libera nimis, ut fit, lascivia morum disciplina exolesceret, vel doctorum indiligentia. Quae, ex quo ambitio animos incessit, scholas agminibus juniorum sti-

(a) *pag.* xxxii. *lin.* 15.

(b) *pag.* xxxiii. *lin.* 20.

stipatos ingredi, adeo in immensum crevit, ut jam serie inversa praeceptores discipuli vectigales habeant; leges ei feriandi non modo praescribant pro arbitrio, verum etiam ne ultra laconicam clepsydram praelegant, frustra adversum perditum hunc morem obnitentibus Triumviris. Atque utinam ne tanta licentia literis aliquando afferat justitium, ne dum ferias scholis longiores. Nam quem fervor ille aetatis timeat in abrupta praeceps, postquam timeri a magistris coepit? Quos, nisi dicto paruerint, pastoricia fistula excipiunt, aut ita solos in scholis subito destituunt, ut surdis auditoribus, pluteis utantur. Asservantur apud nos in scriniis Musarum, ejus literae Patavio ad me transmissae, in quibus seria jocis quasi insiticiis, ut saepe, temperans ita argutatur: *Mutationem laborum refectionis sibi esse loco; curas, veluti convivales olim umbras summates viros ad coenas, se, quocumque pedem extulit, iniussas prosequi; Achatem suum illas esse, si vera de ejus nominis etymo a Virgilianis interpretibus narrantur, de voce graeca id deflecti, quae in latinum versa solicitudinem significat, estque Rempublicam administrantibus comes omnium horarum.* Tempus erit (ut ingentium virorum vestigia cupide noscuntur, monstranturque) quo posteri gestient invisere penates, quos tantus implevit hospes; quae spatia ejus inambulationes; qui remissiones horti excepere; nec minori celebritate memorabitur angulus ille felix amoenorum moenium Medoaci fluctibus amcinctus, quam olim Lucrini littus Publii Scipionis secessu nobile; nisi ingrati esse voluerimus erga viri meritum, qui non, ut Hermes vialis intento digito, sed officio, sermone, &, quod sermone ipso multo est praestantius, exemplo iter suis civibus monstrabat ad virtutem.

Locus me admonet, ut aliquid dicam de selectarum *Epistolarum* voluminibus, quas ille ad diversos dedit perquamplurimas philologas, historicas, familiares, scribendi genere facili, & illaborato (comendae enim orationi gravior jam annis non immorabatur) sed perspicuo, sententiisque crebris, quasi gemmarum coloribus distincto. Inter eas longitudine, & elegantia pariter excellit (nam longissima earum quaeque, quod de Archilochi iambis critici dicebant) ferme est pulcherrima, qua *villam Hieronymi Fabricii*, *Pendentiaquensis Medici*, describit, vel depingit verius adeo iconice, ut insanas hominis substructiones, hortos pensiles, collesque felicium arborum consitos nemoribus, quos ille, Xerses e chirurgo factus, e manubiis aegrorum in planitie suburbana excitarat, lectori ob oculos ponat intuendos. Sed quid ego peplum aestimare pergo de lacinia? (a) Ingentis opus argumenti, studiique condidit, unde viri ingenium penitus cognoscitur, *Historiam rerum Venetarum* ex decreto Decemvirum, *Paulo Parutae*, qui prius in eodem scriptionis genere stylum summa cum laude exercuerat, suffectus. Hoc opus, cui tot annorum subcessiva tempora dicaverat, magna ex parte affectum, etsi mors tamquam violentus tribunus intercessit, ne perficeretur, cura tamen *Pauli*, Senatoris optimi, & *Jacobi* filii, juvenis lectissimi (quae est eorum in fratrem patruumque pietas) minime committet, ut cum blattis diutius luctetur: votis certe studiosorum minus expetitum ut in lucem prodeat, ejus quantumvis properata facere non poterit editio. (b) In eo (vide mores ab inani jactantia immensis sane spatiis diremptos) cum res, ipso jam publicis consiliis admoto summopereque adnitente, decretas in Senatu memoraret, nunquam iaduci potuit, ut de se, praeclarisque suis inter diversa sentientes dissertationibus verbum ullum faceret, magna historicorum omnis aevi exempla secuturus, si fecisset. (c) Ejusdem quoque varia *opuscula*, *elogiaque* quamplurima leguntur, quibus ille, ad historiam veluti praeludens, amicorum supremis parentavit: quorum,

(a) pag. xiiii. lin. 10.

(b) pag. xxxi. lin. 6.

(c) pag. xiiii. lin. 13.

rum, dum viverent, familiam ducebant *Christophorus Valerius*, & *Joannes-Franciscus Mussatus*, alter florentis facundiae Senator, alter literariae dignitatis columen apud Patavinos.

(a) pag. xxxvi. lin. 8. (*a*) Postremo cum aeger curis in Senatum praeses publici consilii venisset, ibique suborta, ut fit, in Curia acriori altercatione, semel atque iterum solito vehementius dixisset e suggestu, excandefacto per vocis, laterumque contentionem corpore, in icterum primum incidit, morbum candori pectoris ejus parum consentaneum: deinde intra paucos dies, succedente virium defectu, sancte, & qua eum pietate in Deum decuit, vitae diem extremum clausit XIII. kalen. julii, anno M. DC. XVIII. devexa sane aetate, non negamus, neque ideo tamen tam praecipiti, ut in extrema, quod ajunt, tegula illi standum foret; vixdum enim annum LX. expleverat, immortali senio, vel juventute potius dignissimus. (b) pag. xxvii. lin. 23. (*b*) Corpore crasso magis, quam procero fuit, cervice leviter erecta, facie bene lata, dignitatis plena, oculis micantibus, laetisque, & qui animi mores praeseferent; barba, ac capillo, dum eis, per canitiem, sui coloris esse licuit, subrufo; voce qualem futuro oratori rhetores praescribunt, clara, concioni pergrata, & phonasci opera minus indigente; aspectu denique ita liberali, ut in eo morum probitatem facile agnosceres, ingenii vim non invitus crederes. Somnus ei fuit brevis, & vigiliis saepe intercisus: cibus paratu, concoctuque facilis: potus in dies multo intra heminam. Cultus, supellectilis, pecuniae contemptor extitit mirus; &, si bibliothecae instruendae studium excipitur, nullius earum ferme rerum appetens, quibus mortalium mentes ad insaniam usque capiuntur. Inambulationibus, quoties a *sedentario opere* (sic munus senatorium vocabat) otium dabatur, ita oblectare animum solebat, ut Peripateticum germanum facile agnosceres. Harum socios habebat amicorum obvios, vir apprime comis, & cujus familiares virtutes, atque penetrales forensibus, ac senatoriis non impares humanitas infucata ita condiebat, ut philtri esset loco ad omnium sibi studia concilianda. Sermones erant tempestivi ex eorum genere, qui vel rimosis auribus tuto committuntur; nam arcana rerum, quibus stat publica securitas, non ille sane aliter tegebat, quam olim sacra opertanea solebant, qui Eleusiniis mysteriis initiabantur. Theatralibus ludis, omnique spectaculorum genere, etiam cum per aetatem licebat, obfirmato animo abstinuit non minus, quam Herculano sacrificio mulieres; illud subinde repetens, *sibi minime verendum esse, ne oblectamentum otio suo deesset, donec typographorum operae praela contorquerent; aut amanuensis calamo, anagnostes lingua uti posset:* ii enim, si quis feriatus inciderat dies, aut ab interventoribus omnino vacuus illi, scenici, ii circenses erant, nihil minus timenti, quam se sibi remotis arbitris relinqui.

(5) Elatus fuit funere privato, luctu publico; (6) virginali serto caput redi-

---

(5) *Elatus fuit funere privato, luctu publico*, &c.) Eadem legito apud *Jacobum Gaddium* in *Elogiographo*, pag 117. *Fu publicamente pianto, benche sepolto con essequie private, coronato il capo di laurea virginale*, &c. *Fu onorato di nobili elogj dalli amici, infra i quali Monsignore* Luigi Lollino, *Vescovo di* FELTRE, *sodisfece all' obbligo dell' amicizia con diverse* Poesie, *e col descrivere la* Vita *del rapito amico, con esemplare carità, e con eloquenza mirabile*. Fallitur tamen hic *Gaddius* dum *Lollinum* FELTRENSEM episcopum pro *Bellunensi* vocat, fortasse deceptus, vel quia *Feltria* est *Belluno* contermina; vel quia *Feltrensis* & *Bellunensis* ecclesia aliquando ab uno regebantur Antistite.

(6) *virginali serto redimitus*) Mos est Venetiis, ut puellis puerisque, qui illibato aetatis flore decesserint, serto, dum efferuntur, tempora praecingantur, quod scilicet *aureolam*, qua in

redimitus, quod ex relatu sacerdotis, quo ille ad sacras confessiones uti era
solitus, vitae ejus caste, puriterque actae debebatur. Tumulum certatim
logiographi monumentales celebrarunt. (7) Ego, ne clam Musas meus e
dolor, excessum optimi, quem in caelo, ut opinio est, merita locaru
non uno genere carminum deflevi; quae, inculta licet, alia affectum
in lacrymas effusum exprimunt, nec timor est, ne judicio favor virtu
bitus officiat, haud aegre sum passus exorari ab amicis, uti ederentu
mul ut posteris (si quid tamen mei ad posteros perveniet) contestatum
mento aliquo relinquerem, mihi Mauroceni notum etiam post fata vivere
rumque ab oblivione intactum, fama, qua virtus, qua lite
scuntur.

---

in caelis insigniri virginitatem theologi docent, apud populum significet. Hactenus
nota, grandiores etiam natu viros, vel bona ducitur, fama
probante, honestari, pulcherrimum apud nos testimonium, neque secus vitae innoce
tem ab omni voluptatum genere vitae hoc Mauroceno vel ipso etiam
Lollinum, & Gaddius in Elogiographo, l. c. alii sentient. A
(7) *Ego, ne clam meus esset dolor*, &c.) Non potuit Lollinus natum, testatur
significare quo amore viventem *Andream* sit complexus, quo suum
edito ad amici laudem, moeroris que sui testimonium, libello per dolore futurisque aeta
sii Lollini, *Episcopi Bellunensis*, *Lacrymae in funere Andreae* Mauroceni more mortuum pr
scriptorisque rerum Venetarum disertissimi. *Patavii*, *typis Laurentii Pasquati impress*
valis, 1619. *in* 4. Constant eae *Lacrymae* prosa oratione breviuscula, & Epicedio car
succedunt alia non uno metri genere contexta epigrammata. Symbola, cui titulus
fine, italice viri ejus aetatis eruditissimi, ac Mauroceno amicissimi, quorum lucubra
Lollinianas Lacrymas praecedunt. Omnibus praeit ejusdem Lollini, falaeciums ad O
Bonum, quod nuncupatoriae epistolae locum videtur implere, subsequitur *Laurentii*
epistola ad Lectorem, ubi sub initium converso ad extinctum Andream Mauroceno sermone,
lini Lacrymas laudat. „ Fortunateam tui memoriam, cui praeter
tiae, humanitatis, caritatis in patriam, moderationis, integritatis laudatissima, &
quam internioritura ornamenta, haec demum a fato, & pene posthuma contigit
ut *Lollini* praeconium nancisceretur. „ Lollineas, pro sua animi moderatione
iisdem *Lacrymis* rescribit viro clarissimo *Vincentio Contareno*, qui illas legerat, &
laudibus extulerat. „ Non ita me meaque perdite depereo, ut non videam, siquid
placui, quae in *Andreae Mauroceni*, funere conscripsi, argumenti esse potius, quam a
quae, ubi affectus doloris ac desiderii deferbuit, quam sit in me exigua, facile cogn
vel ex harum literarum scriptione. Ille mihi ingenium animosque dictus faciebat etiam
fata, cujus vivi amore nihil in vita habui jucundius, &c. „ Vide *Lollini Epistolas*, pa
Aliis quoque literis ad *Henricum-Catharinum Davilam*, pag. 227. *carmina* haec ait,
amici magni fata eluxerat, *crudo adhuc dolore*, *medicinam adhiberi sibi* patienta
Octaviano Bono *clam se edi ea fuisse*. Tum haec subjicit „ In his haud sane video, q
probere possis, praeter argumentum: quod ingenii vires si non fovit, certe, quod vere
dum jure fuerat, minime oppressit tanta mole virtutis dignitatisque, &c. „

ANDREAE MAUROCENI
OPERUM
ELENCHUS.

MUlta *Andreas Maurocenus* posteris reliquit ingenii sui monumenta, omnia tamen in privatis scriniis latentia, calamo tantum exarata. Quamquam enim publica luce dignissimum erat quidquid ipse perscripserat; homo tamen modestissimus, judicioque suo parum fidens, nihil, quod mihi quidem constet, evulgari vivens passus est. *Paullo* ejus fratre, magna doctrina viro, ac praestantissimo Senatore, curante, post auctoris obitum, nonnulla ex ipsius operibus in lucem emissa sunt. Horum tandem elenchum subjicio.

Opera edita.

I. *Historia Veneta, ab anno* M. D. XXI. *usque ad annum* M. DC. XV. *Venetiis, apud Antonium Pinellum*, M. DC. XXIII. in folio. Duodeviginti libros complectitur. *Paullus Maurocenus, Andreae* frater, eam Duci Antonio Priolo, & Excelso Xvirum Consilio inscribit. Epistola nuncupatoria Ducem Priolum allocutus, minime dubitare se, ait, quantam capiat vel inter mortuos *Andreas* frater voluptatem, quod opus hoc sub amplissimi ejus nominis patrocinio evulgatur; „ ea potissimum ratione adductus, ut quem summa semper observantia [co- „ luit, quocum in plerisque obenndis muneribus insudavit, cujus amorem arque benevolentiam „ fuerat expertus; eumdem quoque patronum vigiliarum suarum nancisceretur. „ Quamquam vero *Historiam* suam *Andreas* exorsus est ab anno 1521. ex eadem tamen *Paulli* nuncupatoria epistola apparet, longius ipsum, nisi mors prohibuisset, petiturum ejus initium fuisse. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM NE SUMERET, neve ad proxima „ accederet, FATA OBSTITERE. „ Crediderim, illinc *Andream* narrationis suae initium capturum, ubi *Petrus Bembus* desiit, ut continenti serie per *Sabellicum*, *Bembum*, & *Maurocenum*, latinis literis tradita essent a primis Reipublicae temporibus rei Venetae monumenta. Fieri etiam potuit, ut a condita Venetiarum urbe ad sua tempora historiam deducere moliretur, sorte ut nimiae *Sabellici* credulitati, ac indiligentiae mederetur. De *Mauroceno* ejusque *Historia Georgius-Matthias Konigius* in *Bibliotheca veteri, & nova*, &c. *Altordorfii, typis Henrici Mayeri*, 1678. in fol. pag. 521. haec habet: „ MAUROCENUS (Andr.) Senator Venetus, condidit *Historiam Venetam* AB AN. 1612. AD AN. 1615. &c. „ Apertissimus hic error *Konigii* est, cum *Maurocenam Historiam*, quae propemodum ἑκατονταετῆς est, τριετηρικὴν faciat.

II. *Opusculorum, cum ejusdem Epistolis, pars prima. Venetiis, apud Antonium Pinellum*, 1625. In 8. Haec quoque *Paullus*, fratre defuncto, publici juris fecit, ac Joanni Cornelio, Principi, dicavit, quae ait, ab eo, dum a publicis muneribus vacabat, mediisque in laboribus *Venetae* conscribendae *Historiae*, lucubrata. Porro subjicit, nihil tantae venerationi convenientius, nihil accommodatius a se praestari posse, quam amplissimo nomini atque auctoritati Cornelii Principis haec *Opuscula* commendare: „ Non ignarus aba te eadem humanitate ac beni- „ gnitate accipienda, qua eximiam ipsam fratris mei erga te reverentiam reminisci & recorda- „ ri solitus es. Ille fortasse, tecum dum in Reipublicae magistratibus obeundis insudavit, aut „ in privatis congressibus, aliquid ex hisce *libellis* haud raro contulerit. Hos enim vera pie- „ tate atque religione refertos, quam in omni vita coluit ac praesetulit, non ignorabat, gu- „ stui, atque adeo mentis tuae sensui mirifice convenire: cum ex isto sublimi & excelso so- „ lio non modo propria pietatis luce eximie splendeas, sed Reipublicae totius religionem „ & sanctitatem ad vivum expressam, glorioso & praeclarissimo exemplo repraesentes. „ Haec autem sunt *Opuscula*, quae *prima* hac *parte* continentur, quae tamen una adhuc in lucem prodiit.

1. pag. 5. *De beati Thomae Aquinatis vita, obitu, gestis, moribus, doctrina, scriptis commentarius*. De hac *Vita* velut seorsim a ceteris *Opusculis* edita nonnulli meminere.

2. pag. 53. *De sacris lipsanis, sive reliquiis in divi Marci templo inventis*. Joannes Cornelius; id temporis aedis sancti Marci Procurator, deinde Venetiarum Dux, anno 1624. postridie idus maj. creatus; cum anno 1617. ejusdem aedis, cui in singulos annos singuli Procuratores praesunt, praefecturam iniisset, ac XV. kal. maj. a praecessore suo Francisco Mauroceno, de manu, ut ajunt, in manum traditum, marcianum gazophilacium acciperet; quodam

dans in loco, quem observarat nemo, magnam sacrarum *reliquiarum* vim, quarum omnis memoria exciderat, latentem detexit. Hujus successus historiam suse perscripsit vir genere, doctrina, ac morum sanctitate insignis *Joannes Theupolus*, tum marcianea basilicae Primicerius, deinde Venetiarum Patriarcha, anno 1619. VI. idus oct. renunciatne; ac in lucem eodem anno 1717. in 4. emisit typis Pinellianis, cujus altera editio priori auctior, hunc titulum praefert: *Trattato delle santissime reliquie, ultimamente trovate nel santuario della chiesa de san Marco*. Haec eadem hoc *Opusculo* persequitur *Maurocenus*. Hujus opellaa idem meminit duabus ad *Lollinum* epistolis, quarum prima, pag. 242. eam ad *Lollinum* missurum se pollicetur; altera, pag. 200. missam a se ait. Huic vero cum *Lollinus* rescriberet, peg. 216. *hanc ingenii ejus foeturam* vocat *doctam, piam, elegantem, & eo magis ornatam, quo inelaboratior videtur*. Meminit etiam alibi *Maurocenus* scilicet in *Historia expeditionum Terrae sanctae*, cujus infra sermo erit, pag. 205. *Si trova nelle publiche memorie, che essendosi nel tempo del principato di Giacomo Tiepolo acceso il fuoco, dove erano riservate e custodite con altre queste due pretiosissime reliquie* (crucis scilicet Redemptoris fragmentum in minorem crucem conversum, ac sanguinis ampulla, miraculo ex Christi imagine expressi) *furono ambedoi ritrovate illese; del qual miracoloso accidente havendo diffusamente scritto nel trattato* de sacris lipsanis in divi Marci templo inventis, *ad esso rimetto il curioso lettore.*

3. pag. 73. *Meditationes*, quatuor numero: *Christus pedes discipulorum abluens; Christus crucifixus; Christus resurgens; Beatissimae Virginis encomium*. Stilo tenui ac perspicuo scriptae sunt; et piis sententiis refertae, ut satis ostendant, quam assiduus in sacris bibliis, sanctisque Petribus evolvendis auctor fuerit.

4. pag. 99. *De zoophagia, & antropophagia commentarius*. Eruditissimus hic tractetus, in dialogi modum conscriptus, in duas dividitur partes. Priori perre, permissa ne sit homini *zoophagia*, hoc est animalium esus; altera, cur *antropophagia* interdicta sit, hoc est cur vetiti homines hominibus vesci, invastigatur. Duo tamen alia prius auctor quaarit; num scilicet ante diluvium animalium carne vesci hominibus liceret; deinde cur post diluvium ejus esu permisso, cum sanguine tamen edere Deus vetuerit. Ex hoc doctissimo Opusculo intelliges etiem, quibus praecipue oblectaretur tantus Senetor, cum, publicis curis ab animo dimissis, rus concederet. Nimirum maxima ipsi voluptas erat, Patavinam Carthusiam adira, ibique mutuis cum optimis illis coenobitis sermonibus aliquot diei horas fallere. ,, Ad aedes illas (*Carthusianorum*) nonnunquam, cum Patavium vel valetudinis, vel studiorum causa accedo, diver- ,, tera, beatoque illo otio frui solitus sum, &c. ,, Id epparet quoque ex duabus epistolis *Stephano Galesio*, Patavinae Carthusiaa praefecto, ab ipso datis. Prioris, quae exstat pag. 190. hoc est initium. ,, Ficus seu caricas ad te mitto, &c. ,, Est autem haec non eruditionis solum, sed salium etiam & leporum plena, quibus illud fructuum genus commendat. Eucharistica altera ob missa sibi jucundissima pome axstat pag. 242. Atque hic, ,, Utinam vero, inquit, temp rum conditione, & te adeundi, & amplissimi istius coenobii invisendi mihi po- ,, testas non praeriperetur. Nihil optatius, nihil ad levandas animi molestias opportunius ac- ,, cidere posset. ,, Quo tempore, quaqua de caussa dialogus hic conscriptus sit, narrat auctor, qui illum his claudit. ,, Haec, dum gravi oculorum morbo laborarem, neque domo pe- ,, dem efferre possem, ac mihi lectio omnis interdicta asset, subcisivis horis, dum inducies mi- ,, hi cruciatus daret, animi aegritudinis levandae causa, de *zoophagia* & *anthropophagia* exci- ,, pieoti dictavi anno M. DC. XV. mense octobri. ,,

5. peg. 143. *In Joannis Bembi, Serenissimi Principis obitu, elogium*. Cum *Bembus*, civilibus bellicisque artibus clarissimus Princeps, anno 1618. XIIII. kal. april. feto functus sit; inter aa, quae sub vitae exitum Maurocenus scripsit, hoc *Elogium* est recensendum. *Lollinus* ea epistola, quae pag. 221. legitur, ita de eo scribit: ,, Miro me quodam modo affecit BEMBUS ,, TUUS, cujus tu non tam postrema defles, quam famam, vitemque adeo ipsam extendis ,, decorosissimis praeconiis, unus, vel cum paucis, artem illam callens, qua fit, ne quos ama- ,, mus, etiam post funera ipsa, Lethes oblivia excipiant. ,,

6. pag. 150. *De Aloysio Georgio, divi Marci Procuratore, elogium. Vincentius Coronellus* in *Catalogo Procuratorum divi Marci* mortuum refert *Aloysium Georgium* XIIII. kal. febr. anno 1615. m. v. cum tamen ea die minime decesserit, verum in majoribus Comitiis ejus mors evulgeta sit, eique successor datus. *Ericius Puteanus* preestantissimo huic Senetori epistolam dedit, quae exstat pag. 371. inter ejus epistolas, quibus hic titulus est inscriptus: Ericii Puteani *Epistolarum atticarum promulsis in centurias tres distributa. Coloniae, sumptibus heredum Lazari Zetneri*, 1636. in 8.

7. pag. 161. *Christophori Valerii elogium*. Deflet hoc opusculo *Valerii* mortem, quam obiit Corcyrae prid. kal. quinctil. anno 1615. cum ax Byzantina legetione in patriam rediret; captaque occasione, quae ab ipso, dum viveret, praeclare gesta erant, breviter enarrat. Hunc *Maurocenus* vivens titulum opusculo inscripserat: *Icon Christophori Valerii*. Occurrit pag. 207.

207. ejus epiſtola, qua hoc alogium *Francisco Ericio* ſuo miſit. Pollicitus fuerat etiam, ſe illud ad *Lollinum* miſſuturum; quod eum facere cunctatus eſſet, *Lollinus*, datis ad eum literis, quae pag. 3. exſtant, cum ipſo conqueſtus eſt. Miſiſſe tamen aliquando, apparet ex ea quae ſeqnitur epiſtola, pag. 4. qua *Lollinus* venuſtiſſimam Incubrationem graviter laudat. Epiſtola ſic incipit: „ ICONA VALERIANAM, ſumma abs te rhetorum arte picturatam, ſimul „ ac perſpexi, ita ſum miratus, ut idem da ea plana ſenſerim, quod de Phidiae ſtatua anti- „ quitas, quam ob id *canona* appellatam ferunt, quod eadem aemulari ſtudia volentibus, re- „ gulae eſſet loco, &c. „ Exit autem in haec verba. „ Vale decus noſtrum, & carmen, „ quod his adjunxi de VALERIANA EFFIGIE, ſi vacat, perlege. Brevitate ſua, puto, „ impetrabit, ut ne ineptiſſimum tibi videatur, etſi id mihi ne illa quidem ſatis perſuadeat; „ adeo ſum in foetus uatura ἄστοργος. „ Porro apiſtolae epigramma adnectitur hoc titulo: *De Imagine* Chriſtophori Valerii *ab* Andrea Mauroceno *deſcripta*. Haud injucundam rem facturum lectoribus ſpero, ſi illud excripſero.

Non hanc colore Zeuxis, aere aut Phidias
IMAGINEM *effinxit: ſtylo*
Sed Mauroceuus *aureo. Hinc injurias*
Contemnet aevi, ſaeculis
Ceſſura nullis: ſed per ora civium
Latura laudatum virum,
Cui ſaeva mors nil abſtulit, ni obnoxium
Mortalitati quod fuit.
Vitam perennem nominis ſed reddidit
Illi ſodalis optimus.

Redditae ſibi cum hoc carmine epiſtolae ita *Maurocenus* reſcripſit pag. 114. „ VALERII „ ICONA ita exornaſti, atque in bono lumine collocaſti, ut tuo munere fortaſſe illam atu- „ diti oculi non dedignaturi ſint; licet τὸ πάρεργον majus τῷ ἔργῳ videatur. „

8. pag. 171. *De arrogantia*.

9. pag. 185. *Epiſtolae*. Haud multae hae plurimarum earum quas moriens reliquit, deſiderium magnopere augent. Omnium prima *Franciſco Ericio* data eſt kal. quinctil. auno 1614. laudaturque a *Lollino* datis ad eumdem *Maurocenum* literis. Vide ſis *Epiſtolas Lollinianas*, pag. 65. Quoniam vero haec ad *Ericium* epiſtola, ob rerum quas continet nobilitatem, a nonnullis ceu peculiare *Opuſculum* celebratur, juvat ejus argumentum referre. Deſcribit hic *Ericio Maurocenus* amoeniſſimam ac magnificentiſſimam agri Patavini villam quam *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente, conſtruxerat*. Huc ab honorato *Sene* ampliſſimus Senator *Andreas* vocatus fuerat, lautoque convivio exceptus. Acroamata interpoſita ſunt; piſcatio deinde, ac cicurum beſtiarum, quae ad id alebantur, venatio. Prodiit tandem quaedam Dianae habitu, triumphali curru vecta, quae *Fabricii* librum *De muſculorum artificio*, auro tectum, *Mauroceno* porrexit. Feſtivjorem nobilioremque donandorum maecenatibus ſuis operum rationem quis excogitet? Nuncupatoria *Fabricii* epiſtola graviſſimis ſententiis referta eſt; ea autem latini ſermonis elegantia, quae omnia ejus opera valde commendat. Quamvis multa ſe debere Ariſtoteli ac Galeno profiteatur, minime tamen, hic ait, ſe ingrati animi notam timere, quod ab ipſis in hoc tractatu diverſus abit, *coactus diuturna obſervatione, quae ſaepe veritatis index eſt*. Porro pergit: „ Quod ſi qui erunt mihi tam iniqui, ut negent, vel rem ita ſe habere, vel „ a veteri perſuaſione fuiſſe diſcedendum, faciam te judicem, *Maurocene* illuſtriſſime, qui o- „ mnium bonarum artium cognitionem, theologiae, philoſophiae, medicinae politiorum praeci- „ pue literarum ita cum civili prudentia conjuuxiſti, ut aeque in Veneto, atque in literario „ Senatu ſis princeps, teque Reſpublica, ut ſemper rebus maximis adminiſtrandis, ita Hiſtoriis „ ſcribendis, literiſque & earum amatoribus fovendis, praefecerit. Tu ſi me abſolvis; quod „ facies ut ſpero, pro tua ſapientia; negligam eos, qui a te diſſentient, quem tantopere „ omnes admirantur, &c. „ Sed iterum ad *Mauroceni Epiſtolas*.

Pag. 194. *Epicedium* occurrit in mortem *Joannis-Franciſci Muſſati*, cujus ſupra meminimus. Pag. 214. quorumdam Venetorum patriciorum laudes, plurimarum rerum ſcientia clariſſimorum, epiſtola ad *Lollinum* complectitur. Ii ſunt undecim illi, quos HEROAS SUOS vocitare *Lollinus* conſueverat, totidem elegantiſſimis epigrammatis ab ipſo celebratos. Exſtant haec epigrammata inter *Lollinianas Epiſtolas* pag. 139. una cum literis, quibus eadem *Henrico-Catharino Davilae* miſerat: quae omnia ſtatim excipit *Davilae* reſponſum; duae deinde *Lollini* ad *Maurocenum* hac de re epiſtolae. Pag. 225. *Lollino* ſuo nunciat, *Octavium Meninum*, politiorum literarum in gymnaſio Veneto profeſſorem, fatis conceſſiſſe: quod anno 1617. X. kal. apr. accidit. Pag. 236. cum *Lollino* nunciaret, Reipublicae Principem creatum Antonium Priolum, qui id temporis pacis cum Auſtriacis ſequeſter in Curictam, Liburniae inſulam, a Senatu miſſus, procul a patria aberat: pergit eos omnes enumerare, quibus abſentibus ſuprema Rei-

pu-

publicae dignitas collata est. Juvat legere, quid huic epistolae *Lollinus* rescribat. Exstat responsum inter *Lollinianas Miscellaneas* pag. 203. datum *Belluni*, *tertio idus junias*, M.DC. XVIII.

III. *Leonardi Donati*, *Venetiarum Principis*, *Vita*. *Venetiis*, *apud Antonium Pinellum*, 1628. In 4. Meminit hujus operis idem *Maurocenus* in *Historia* ad annum 1612. quo loco Donati obitum narrat. „ Quae pro patria egerit (*Donatus*) quot legationes obierit, quos tum domi, tum foris magistratus gesserit, ALIO LOCO A NOBIS EXARATA SUNT. „

IIII. *L'Imprese & espeditioni di Terra santa; & l'Acquisto fatto dell' imperio di Costantinopoli dalla Serenissima Republica di Venetia*, *di* ANDREA MOROSINI, *Senatore Venetiano*. *In Venetia appresso Antonio Pinelli*, 1627. in 4. Frater *Andreas Paullus* Historiam hanc Joanni Cornelio, Principi, inscribit. In duas velut partes tota divisa est. Prior pars hunc titulum praefert: *Delle imprese & espeditioni della Republica di Venetia per l'acquisto e difesa de' luochi di Terra santa*, *di* Andrea Morosini, *Senatore Venetiano*, *tradotte dal latino in volgare*. Hunc altera pars, quae pag. 89. incipit, tresque libros complectitur: *L'acquisto che la Republica di Venetia, confederata con Prencipi Francesi, fece dell' imperio di Costantinopoli*, *di* Andrea Morosini, *Senatore Venetiano*. Pag. 91. refert *Maurocenus*, quibus caussis adductus hanc Historiam scribendam susceperit. *Hanno di questa espeditione fatta mentione li nostri, & alcuno esterno historico ancora: ma quelli molto ristrettamente l'hanno rappresentata; e questi non havendo havuta cognitione delle cose Venete, ne hanno solo imperfettamente potuto spiegare alcuna parte. Hora io havendo osservato diligentemente li scritti al mondo publicati in questa materia, & havuto opportunità di vedere diverse scritture, recondite ne gli publici archivj, nelle quali si conserva memoria delle publiche attioni, spero di potere non inutilmente impiegare la fatica, e lo studio mio.*

Si frontem hujus operis dumtaxat inspexisset *Vincentius Placcius*, eum certe minime tot errorum argueremus, in quos foedissime lapsus est in *Theatro anonymorum*, *pseudonymorum*, &c. *Hamburgi*, *sumptibus viduae Gothofredi*, 1708. in fol. ubi pag. 2699. num. DXXXI. illud inter *auctorum anonymorum* opera his verbis recenset:

„ TERRAE SANCTAE INVASIO: sive *L'Impresa di* TERRA SANTA *Angeli* MOROSINI in *Rhodianis* n. 15. & *Scaven.* n. 53. memoratur, opus mihi nondum visum, sed „ quod ex illis esse censeo, quae obiter attingit *Janus Nicius Erithraeus* in ejus elogio, quod „ est n. 54. *Pinacothecae* par. 3. ubi librum etiam ipsius cui titulus *Flores Italici*, editum Ve- „ netiis 1604. in 4. merito laudat hisce verbis: *Quantum Vir ille latinis ac graecis in primis* „ *literis praestiterit, praesertim declarat ille verissimis ac justissimis elatus in coelum laudibus li-* „ *ber, quem* Flores Italicae linguae *inscriptum edidit. Aliquot etiam, Etrusco sermone, tum soluta ora-* „ *tione, tum versibus, ab eo scripta narrantur: unde liceat intelligere, summum illud ingenium,* „ *quamcumque in partem se dedisset, sui semper simile extitisse.* „

XV. Scaven. 53. „

L'Impresa di Terra Santa del MOROSINI *vernacule* (idest Italice) *tantum editus liber*. „ *Incognitus equidem mihi, sed quem de invasione aut occupatione Terrae Sanctae sive Palesti-* „ *nae tractare ex inscriptione conjecturo.* „

Ecce tibi *Placcii* errata.

1. TERRAE SANCTAE INVASIO. *Invasio* igitur (quando ita latine loqui maluit) Venetorum aliorumque Christianorum expeditio ad eam a barbaris invasoribus recuperandam ac tuendam? *Placcius* certe titulo male exscripto, pejusque intellecto deceptus est, atque enarrari in illa historia credidit, quomodo sacerrima ea loca infideles barbaraeque gentes occuparint.

2. *Sive* L'impresa *di* TERRA SANTA. Mutilus titulus est, aliusque videri potest. Integrum supra attuli.

3. *Angeli* MOROSINI. *Maurocenum* latine dicimus, vernacule *Morosini*. Sed id latuerit alienae regionis hominem. ANGELUM vero *Maurocenum* nostrum cur vocat? Cum apud *Janum-Nicium Erithraeum* nomen occurrit *Angeli Morosini*, continuo ipsum esse eum putat, qui hanc Historiam edidit? At enim *Aliquot etiam* ETRUSCO SERMONE *ab eo* SCRIPTA ibidem narrantur. Qui *aliquot* igitur *etrusco sermone scripsit*, ille est, qui & hanc Historiam scripsit? Sit ipsa *etrusco sermone scripta*, dubitare saltem debuit *Placcius*, illene *Angelus* fuerit, credere siquidem non debuit, eam exigui adeo esse pretii, ut qui *Flores italicae linguae* ab Angelo editos memoraverit, Historiam hanc *obiter attigerit*, seu potius suppresso nomine indicaverit.

4. *Angeli* MOROSINI. Haudquaquam MOROSINUS, sed MONOSINUS eruditus ille, ac optime de etrusca lingua meritus vir, cujus eo loco elogium contexit *Erithraeus*. Typographi tamen illud mendum fuit, qui eruditissimum opus *Coloniae Ubiorum* evulgavit, cum auctor Romae degeret, seu fortasse ne inter vivos quidem amplius degeret, ut ad calcem ipsius tertii tomi fatetur ipse typographus.

5. *Ubi librum ipsius, cui titulus* FLORES ITALICI, &c. *merito laudat*. FLORES ITA-

LI-

LICI quandonam editi a *Monosino*? Debuit saltem, cum haec scriberet, oculos ad *Eribrari* elogium *Placcius* advertere, ubi librum FLORES ITALICAE LINGUAE *inscriptum edidisse* memorat. Ceterum germanus integerque libro illi titulus, non FLORES inscribitur, sed FLORIS *italicae linguae libri novem*, &c.

6. Sed inter *anonymorum* opera cur *Placcius* hanc Historiam rejicit, quae ANDREAE MAUROCENI auctoris nomen & prima fronte, & utriusque partis initio praesefert. Sed omnium venia *Placcio* danda est, a quo *memoratur opus* NONDUM VISUM. Nisi forte acrius reprehendendi ii sint, qui *opera a se numquam visa memorare* audent, & de iis judicium ferre.

Haec tantum *Andreae Mauroceni* opera publici juris, quod sciam, facta sunt. Alia quoque ab eo relicta comperimus, quae quo seposita sint, quis divinet? Forsan aliqua plagiariorum, quorum natio numquam & nusquam non frequens, manus non effugerunt, qui pro suis ea venditare ausi sunt. Inter ea, quae ab ipso relicta sunt, haec ad meam notitiam pervenere.

Opera nondum edita.

V. *Epistolae*; quarum aliquot reliquisse volumina, supra num. II. 8. memoravimus. De his ita *Lollinus* in ejus *Vita*: „ Locus me admonet, ut aliquid dicam de selectarum EPISTO-„ LARUM VOLUMINIBUS, quas ille ad diversoa dedit QUAMPLURIMAS, philologas, „ historicas, familiarea, scribendi genere facili & illaborato (comendae enim orationi gra-„ vior jam annis non immorabatur) sed perspicuo, sententiisque crebris, quasi gemmarum „ coloribus distincto. „ Ubi vero lateant, maximo rei literariae damno, industriam meam adhuc fugit. Non dubito, quin *Janus Gruterus* suam *Magnam Inscriptionum Collectionem* his quoque locupletarit; idque eo conjicio, quod auctoris nostri praeclarissimi nomen lego in *indice eorum, qui scriptis privatis illi profuerunt*. Aliae id genus epistolae in manus pervenere *Fortunii Liceti*, a quo libro I. *de Lucernis antiquorum reconditis*, cap. VIIII. col. 16. Utinensis editionis, 1652. in fol. inter eos qui de *lucerna Olibii atestina* testimonium perhibuere, citatur *Andreas Maurocenus* „ Venetus, gloria, pietate, probitate, sapientia, eruditio-„ ne, ac nobilitate in principe Republica spectatissimus, quem nuper extinctum

Lucr. lib. iii. „ *Insatiabiliter deflebimus, aeternumque*
„ *Nulla dies nobis moerorem e pectore demet.* „

VI. *De iis quae Veneta Respublica ad Istriae oras gessit adversus Othonem, Federici Imperatoris filium, libri duo.*

VII. *Tractatus de forma Reipublicae Venetae*. Duo haec *Mauroceni* opera memorantur a *Crasso* in ejus *Vita*, pag. XIIII. quibus ab eodem etiam adjungitur *Villa Hieronymi Fabricii ab Aquapendente*. Verum hoc titulo nihil aliud significatur, quam *Mauroceni* ad *Ericium epistola*, quae omnium editarum prima est, ut supra innuimus; de qua honestissimum est *Lollini* judicium, cum in *Mauroceni Vita* de *Epistolis* verba facit, quas moriens reliquit: „ Inter EAS (*Epistolas*) longitudine & elegantia pariter excellit (nam longissima earum „ quaeque, quod de Archilochi iambis critici dicebant, ferme est pulcherrima) qua VIL-„ LAM *Hieronymi Fabricii*, *Pendentiaquensis medici*, describit, vel depingit verius; adeo „ iconice, ut insanas hominis substructiones, hortos pensiles, collesque felicium arborum con-„ sitos nemoribus, quos ille, XERSES e CHIRURGO factus, e manubiis aegrorum in pla-„ nitie suburbana excitarat, lectori ob oculos ponat intuendos. „

VIII. *Elogium Pompeji Justiniani*. Hujus operis notitiam *Aloysio Lollino* debemus, qui *Epistol.* pag. 15. haec *Mauroceno* suo scribit: „ Nunc ELOGIUM ad regulam Tullianam „ efformatum, quo POMPEJI JUSTINIANI funus luctuosum Reipublicae prosequeris, in „ ore ac manibus versatur, &c. „ Fortissimus hic & nobilissimus Ligur, cum esset Venetarum copiarum magister in Forojulio, anno 1615. ineunte mense septembri, glande plumbea trajectis iliis, perfractoque *osse sacro*, pulcherrimam mortem occubuit. Id narrant *Nanius*, aliique rerum Venetarum scriptores. Enucleatius tamen tanti viri necem persequitur *Antonius Grimanus*, tunc in Forojulio Legatus cum imperio, datis hac de re literis ad Senatum eodem anno, prid. non. septemb. quas *Michael Justinianus*, secum a patruo meo clarae memoriae, *Francisco Zeno*, Episcopo Justinopolitano, communicatas, inseruit tertiae parti *Epistolarum memorabilium*, quas edidit Romae, typis Tinassi, anno 1675.

VIIII. *Carmina*. Nequid tamen simulem, nullum aliud offendi *Mauroceni carmen*, praeterquam unum tetrastichon in *Lollini* sui laudem, quod exstat inter ipsius epistolas, pag. 210. *Lollinus* praeterea in *Epistolis Miscellaneis*, pag. 24. memorat *Mauroceni* distichon in laudem *Joannis-Francisci Mussati*.

SYL-

S Y L L A B U S

Auctorum, *qui de* Mauroceno, *ejusque scriptis testimonium tulerunt*.

Praeter scriptores illos plurimos, quorum testimonia passim retuli, dum non fortasse indiligens, quae ad *Maurocenum* spectant, hactenus observavi, ipsius etiam alii nonnulli cum laude meminere, quorum nomina dumtaxat, adjecto operum titulo, placet hic referre.

Paullus Benius: *Orationes quinque & septuaginta*, &c. *His accesserunt epistolae & praefationes*, &c. *Venetiis*, *apud Jo. Guerilium*, 1625. in 4. Habes in *epistolis & praefationibus*, pag. 28. *Benii* praefationem ad *Andream Maurocenum* pro *Summo Summo*, qui eidem *Andreae* suas theses philosophicas dicat.

Jacobus Fiorelli. *Detti e fatti memorabili del Senato e Patritii Veneti*. *In Venezia*, *presso Combi e La Non*, 1672. in 4. saepius in hoc opere citatur *Maurocenus*.

Joannes Palatius: *Fasti ducales*, &c. *Venetiis typis Hieronymi Albrizzi*, 1696. in 4. Crebro hic *Mauroceni* nomen invenies.

Christianus Gryphius: *Dissertatio isagogica de scriptoribus historiam saeculi* XVII. *illustrantibus*. *Lipsiae*, *apud Thomam Fritsch*, 1708. in 8. pag. 456.

Langlet de Fresnoy: *Metodo per istudiare l' Istoria*, &c. *Tomo* II. *In Venezia*, *appresso Sebastiano Coleti*, 1716. in 8. Pag. 257. inter eos, qui Venetae Reipublicae historiam scripserunt, suus, isque honestissimus locus est *Mauroceno*.

Jacobus Albericius: *Catalogo de gli scrittori Venetiani*, &c. *In Bologna*, *presso gli heredi di Giovanni Rossi*, 1605. in 4. pag. 9.

Augustinus Superbius: *Trionfo glorioso d' Eroi illustri & eminenti dell' inclita & maravigliosa città di Venetia*, &c. *In Venetia*, *per Evangelista Deuchino*, 1629. in 4. libro tertio, pag. 105.

Franciscus Pona: *Elogia utroque Latii stilo conscripta*. *Veronae imprimebat Tamus*, 1629. in 4. pag. XLIV.

Petrus-Angelus Zenus: *Memoria de' scrittori Veneti patritii*, &c. *Venetia*, *presso Paolo Baglioni*, 1662. in 12. pag. 95.

Franciscus Sansovinus: *Venetia*, *città nobilissima*, *& singolare*, *descritta in* XIIII. *libri*, &c. *In Venetia*, *appresso Steffano Curti*, 1663. in 4. In *Additionibus Justiniani Martinoni*, pag. 1.

Quae *Mauroceni* memoriam magis illustrarent, haud plura collegi. Unum illud superest, scilicet ut lectores meos admoneam, ne temere *Andreae*, Venetae Historiae scriptori, alterius. *Andreae Mauroceni*, qui ejusdem fere coaetaneus fuit, sed ex alia tamen *Maurocenorum* familia, opus illud adscribant, quod ita inscriptum circumfertur: *Corsi di penna*, *e catena di materie sopra l' isola della Cessalonia di* Andrea Morosini, *fo del Sig.* Piero, *nella quale è stato Proveditore l' anno* 1621. *e* 1622. *In Venetia*, *appresso Evangelista Deuchino* 1628. in 4.

Caveant etiam, ne *Andream* nostrum cum eo confundant *Andrea Mauroceno*, cujus meminit *Leander Albertus* in *Descriptione totius Italiae*, edita primum *Bononiae*, *per Anselmum Giaccarelli*, 1550. in folio, pag. 465. his verbis: ANDREA MOROSINO, & Hermolao Donato, *benche di continovo fossero occupati nel governo della città & de 'l stato*, *nondimeno dimostraro*, *quanto fossero litterati*, *lasciando dopo se l'* HISTORIE *de i suoi tempi descritti in* VERSI HEROICI. Unde haec hauserit de duobus illis amplissimis Venetae Reipublicae Senatoribus, qui medio decimoquincto saeculo floruerunt, *Albertus*, conjectare minime audeo: nisi forte illius oculis obversatus est *Blondus Flavius*, *Forolivienses*, qui in *Italia illustrata*, edita una cum aliis ejus *operibus*, *Basileae*, *in officina Frobeniana*, 1531. in folio, pag. 373. utrumque recenset inter Venetos doctrina praestantes, suaque aetate adhuc viventes: „ ANDREAS- „

que

que MAUROCENUS bonarum artium ſtudiis ornatus, ſapientiae, & gu- „ bernanda Republica peritiae gloriam habet: & *Hermolaus Donatus*, etſi ge- „ renda republica fuit occupatiſſimus, in literis adeo eſt imbutùs, ut cum „ HISTORIAM teneat, tum HEROIGOS VERSUS ſaepe compoſuerit ele- „ gantes. „ Verum ex his verbis (ne quid de *Donato* dicam) nemo umquam mihi perſuadebit, *Maurocenum* hunc *Andream* aut HISTORIAM ſcripſiſſe, aut VERSUS factitaſſe.

ANDREAE MAUROCENI, SENATORIS, HISTORIA VENETA

Ab anno M. D. XXI.

Usque ad annum

M. DC. XV.

In quinque Partes tributa.

SERENISSIMO
VENETIARUM PRINCIPI
ANTONIO PRIOLO,
Et Excelſo
DECEM-VIRUM CONCILIO
PAULUS MAUROCENUS.

I Quid nobis in votis ſupereſt poſt hujus vitæ curriculum, Sereniſſime Princeps, illud eſſe in primis fratri meo mihi perſuadeo, ut Veneta Hiſtoria, in qua conſcribenda, quod a publicis curis, & corporis ægritudinibus temporis reliquum erat, id omne fere contrivit, ſub ampliſſimi nominis tui patrocinio evulgaretur; ea potiſſimum ratione adducto, ut quem ſumma ſemper obſervantia coluit, quocum in pleriſque obeundis muneribus inſudavit, cujus amorem, atque benevolentiam fuerat expertus; eumdem quoque pa-

tronum vigiliarum suarum nancisceretur. Id cum omnino contigisse videam, praeclare mecum, cui nihil magis est infixum animo, quam illius inhaerere voluntati, actum existimo. Tibi, Serenissime Princeps, igitur hoc opus nuncupo; quod centum fere annorum complectitur spatium, in quo majorum tuorum merita recensentur, tua saltem attinguntur. Quod si fratri meo recentiorum temporum res gestas explicare licuisset, plura quidem, & tuae virtutis decora, & in patriam merita, quibus ad supremae hujus dignitatis evectus es fastigium, enumerasset. Vobis vero, Patres Optimi, quod vestrum est, defero. Supremo enim illi istius augustissimi concilii mandato, nescio id oneris, an honoris dixerim, fuit injunctum, cui satis ipse pro viribus facere nixus est. Sed, ab altioribus, uti moliebatur, initium ne sumeret, neve ad proxima propius accederet, fata obstitere. Vestrum est, Patres Amplissimi, quae Reipublicae gesta continent, auctoritate tueri: civis, qui animam fere ipsam in publicis exercendis muneribus effudit, labores benignitate amplecti: operi, quod imploramus praesidium, elargiri. Majora, Princeps Augustissime, Praeclarissimi Viri, vobis, quibus est publica salus concredita, deberi fateor; verum minus propterea gratum hoc fratris mei, meaeque observantiae pignus futurum non arbitror: nostri enim addictissimi animi quod testari magis possit obsequium non suppetit: quod maximum habemus, obtulimus.

Venetiis, kalendis januarii. CIↃIↃCXXIII.

DU-

DUCES VENETI

Quorum principatus Andreæ Mauroceni Historia complectitur.

LXXV.	LEONARDUS LAURETANUS.
LXXVI.	ANTONIUS GRIMANUS.
LXXVII.	ANDREAS GRITUS.
LXXVIII.	PETRUS LANDUS.
LXXVIIII.	FRANCISCUS DONATUS.
LXXX.	MARCUS-ANTONIUS TRIVISANUS.
LXXXI.	FRANCISCUS VENERIUS.
LXXXII.	LAURENTIUS PRIOLUS.
LXXXIII.	HIERONYMUS PRIOLUS.
LXXXIIII.	PETRUS LAURETANUS.
LXXXV.	ALOYSIUS MOCENICUS.
LXXXVI.	SEBASTIANUS VENERIUS.
LXXXVII.	NICOLAUS PONTIUS.
LXXXVIII.	PASCHALIS CICONIA.
LXXXVIIII.	MARINUS GRIMANUS.
LXXXX.	LEONARDUS DONATUS.
LXXXXI.	MARCUS-ANTONIUS MEMUS.
LXXXXII.	JOANNES BEMBUS.
LXXXXIII.	NICOLAUS DONATUS.
LXXXXIIII.	ANTONIUS PRIOLUS,

EPITOME.

Qui rerum status anno 1518. *tota Europa esset, exponitur. Venetiis, Leonardo Donato exstincto, princeps Antonius Grimanus creatus est. Leo X. pontifex rerum in Italia novandarum cupidus, ut ad fœdus cum Galliæ rege feriendum Venetos secum traheret, primum omni ope annixus, mox novam cum Cæsare societatem contra Gallos iniit. Venetus quidquid ex fœdere Gallis debebat, quidquid ex pactis induciis Cæsari, fideliter præstitit. Galli mediolanensi ditione a Cæsare anis exuti. Suleimanus, Turcarum imperator, in Pannoniam irrupit. Quominus petenti Ludovico regi auxilia mitterent, Italiæ motus Venetis impedimento fuere. Post Leonis mortem iterum eorum, qui Gallo in Italia favebant, animi erecti. Hadrianus VI. pontifex renunciatus. Pro mediolanensis ditionis imperio acrius inter Gallos, ac Cæsareanos certamen. Alexandria Cæsareani, Novaria Galli potiti sunt. Frustra hi deinde & Mediolanum, & Ticinum aggressi: tandem accepta ad Picoccam fœdissima clade, Laudem-Pompejam, Cremonam, Genuam amisere, ac tota Italia cedere coacti sunt. Rhodos fortiter ab equitibus Hierosolymitanis propugnata, tandem in Suleimani potestatem venit: illis Melita ad religionis suæ sedem firmandam a Cæsare concessa. Cæsar, & Angliæ rex ad societatem contra Gallos ineundam Rempublicam illicere, frustra conati sunt. Grimano mortuo, ad patriæ principatum Andreas Gritus evectus est. Fœdus inter Cæsarem, ac Rempublicam ictum. Gallus, maris præfecto Gauferio in Italiam misso, novos in Insubribus motus civit. Hadrianus pontifex e vivis excessit, ac Clemens VII. illi suffectus est. Galli iterum tota Italia depulsi, quibus tamen in novam ejus recuperandæ spem, ipsius regis adventu, erectis, de sanciendo cum ipsis fœdere magnis contentionibus apud Patres cum actum esset, nihil certi statutum est. Ad Ticinum male a Gallis pugnatum, ac Franciscus rex a Cæsareanis captus est.*

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

PARS PRIMA.

LIBER PRIMUS.

UAE mortalibus gravia, & atrocia acerrimis bellorum casibus accidere solent, cuncta fere Reipublicæ Venetæ octo annorum spatio contigere, quo invidiæ, atque odii stimulis acti Europæ Principes, adversus ipsam fœdere Cameraci inito, exarsere. Julius Pontifex Maximus, Maximilianus Imperator, Ludovicus Galliæ, Ferdinandus Hispaniæ Reges socia arma sumpsere, ut imperio Venetis adempto, illorum nomen delerent, ac penitus excinderent. Hinc fœdæ direptiones, adversa prælia, oppidorum vastationes, urbium oppugnationes, populorum cædes, quibus terrestre imperium debilitatum, pene collapsum foret; nisi Senatus in tot adversis constantia, atque prudentia, civium egregia virtus sævientem fortunæ vim fortiter excepissent, ac mortales omnes

supergressæ casus, minanti exitium hosti invictis viribus restitissent; ut, quamvis aliquando Respublica exagitari durioribus procellis, ac temporum illorum calamitate premi visa sit, nunquam tamen convelli, vel concuti potuerit; quinimmo animi infracto robore, & opibus, quibus abunde civitas pollet, hostium impetu repulso, conatibusque repressis, tandem amissa recuperaverit, pristinumque imperii decus cum dignitate retinuerit. Quæ omnia, uti gesta sunt, a Petro Bembo, & Paulo Paruta clarissimis viris literis fuere mandata: ille, post Marcum Antonium Sabellicum Decemvirum decreto conscribendæ Historiæ Venetæ onere suscepto, rerum seriem usque ad obitum Julii Summi Pontificis perduxit; ex quo tempore fœdus cum eodem Pontifice, ac Ferdinando Hispaniæ Rege adversus Gallos percussum illius excessu diremptum est: hic vero subsequutam temporum successionem Italico sermone usque ad annum M.D.LII. posteris transmisit; post cujus obitum, cum mihi a supremo Decemvirum Consilio injunctum esset, ut scriptis rerum, quæ nostra ætate gestæ sunt, memoriam complecterer, cuperetque animus non intra unius provinciæ fines, sed quacumque priscæ Romanorum linguæ notitia pervasit, nobilissimæ, atque antiquissimæ Reipublicæ gesta perlegi, operæ pretium me facturum existimavi, si altius scriptorum meorum exordia ducerem, atque ab iis potissimum temporibus inciperem, quæ, post pacem Bruxellis inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum Belgarum tunc Ducem initam, & cum Venetis inducias pactas, sequuta sunt. Inde sumere initium, Deo juvante, placuit, ac subsequentium annorum res gestas conscribere: ingens sane opus, nec minori labore, quam utilitate refertum; siquidem clarissimæ, amplissimæque Reipublicæ, quæ domi, quæ foris acciderint, pace acta, belloque administrata sint, nobis erunt explicanda; quibus artibus coalescere civium animi, ac singulari concordiæ nexu ingentes pro patria labores exantlare, potuerint; urbs ædificiorum publicorum magnificentia, mortalium undique confluentium frequentia, divitiis, ac viribus aucta, & illustrata, optimis legibus, severioribus judiciis firmata, bella cum potentissimis gentibus suscepta. Quæ sane omnia rerum cognitionem, atque usum, dicendi vim & copiam incredibilem exposcere videntur; ea si minus afferre ad institutum opus

pos-

potero, conabor certe diligentia, & ſtudio certare, ne omnino impar ad provinciam ſuſtinendam videar, quam mihi a ſupremo Conſilio demandatam alacri animo ſuſcepiſſe fateor, ut in re, qua nulla ad utilitatem, ac ſplendorem præſtantior eſſe poteſt, patriæ operam præſtarem, & quantum in me eſſet, labentem rerum memoriam erigerem, ac civium præſtantiſſimorum egregia facta ab interitu vindicarem.

Atque ut ea, quæ dicenda ſunt, facilius intelligantur, quinam rerum ſtatus, quæ Reipublicæ facies, qui ſummorum 1521
Principum animus hoc tempore fuerit, paulo altius initio repetito, nobis explicandum videtur. Nam variis bellorum caſibus Venetis jactatis, cum ſatis conſtaret, haud facile factu eſſe, Rempublicam antiquitate, civili prudentia, opibus, atque rerum terra, marique geſtarum gloria illuſtrem, e ſtatu dejicere, averſis a bello Principum animis; Bruxellis inter Franciſcum Galliæ Regem, Maximilianumque Imperatorem pace inita, a Cæſare, ac Venetis octo menſium induciæ pactæ fuere; ut interea de firmanda pace ageretur: in quibus, ut, quæ Maximilianus Reipublicæ ademerat, Veronamque præſertim, reſtitueret, cautum fuit. His peractis, de renovandis iterum induciis agi cœptum, Galliæ Rege auctoritate, & opere adnitente, ut ad pacem ineundam aditus pateſieret. Andegavum miſſi, penes quos rei tractandæ ſumma auctoritas foret, ab Imperatore Philibertus Præpoſitus Trajectenſis, & Hieronymus Borducius Briſatii Præfectus, a Senatu Antonius Juſtinianus. In annos quinque induciæ pactæ, quo tempore ab armis abſtineretur, nil hoſtile utrimque ageretur; terra, marique cuncta pacata forent; non conſilio, non armis, non pecunia, non belli machinis hoſtes juvarentur. Sancita hæc fuere anno ab humani generis reparatione M.DX.VIII. menſe ſeptembri. Quibus compoſitis, optata diu pacis ſpes orbi Chriſtiano affulgere cœpit, ſummiſque votis a cunctis expetebatur, ut arma, quibus miſere per tot annos Italia, atque Europa diſſidiis Principum vexatæ, ac laceratæ fuerant, in communis hoſtis Chriſtianæ Reipublicæ perniciem verterentur. Verum non ita fata Italiæ tulere; ſed nova diſſenſionum ſeges, libidine dominandi, veluti pabulo, aucta creſcere in dies, novos motus ciere, clades cladibus adglomerare: nam Maximiliano defuncto, cum Carolus Philippi filius, ejus nepos,

1521 cui nuper Hispaniæ regna amplissima, Ferdinando, & Helisabeta vita functis, obvenerant, quique Neapolitanorum regnum adeptus fuerat, licet adversante Francisco Galliarum Rege, in demortui Maximiliani Imperatoris locum suffectus esset, odia, quæ jam restincta videbantur, recrudescere, ambitio transversos potentissimos Principes agere, Italia per tot annos armis labefactata æmulationes alere, atque excipere, ac materiam ad arma exercenda præbere cœpit; cum Cæsar opulentissima Insubrum ditione privari, quam ad se Imperii jure spectare censebat, ægre ferret; neque Galliarum Rex a Neapolitano regno excludi, quod priores Reges hereditario nomine poscentes vi armisque ceperant, æquo animo pateretur: jamque in dies ali occulta inimicitiæ semina, alienari Principum mentes, ut si qua vel exigua occasio redintegrandi belli foret, turbari iterum res Italæ, divina, & humana misceri facile possent. Sed imminenti malorum fato unum id obsistere videbatur, quod, quæ voluntas Italorum Principum, quæ inclinatio animorum futura esset, non satis erat exploratum: utram vero in partem vires provinciæ propenderent, maximum ad bellum conficiendum momentum erant habituræ. Respublica Veneta armis diu conflictata, quæ, fœdere cum Francisco Rege inito, ad Mediolanum tuendum tenebatur, motus bellorum denuo excitari, pacem labefactari ægre admodum latura videbatur; cum ob imminentis belli Turcici suspicionem; tum quod annuatim classibus parandis, mari tutando, imperio terrestri, ac maritimo defendendo publicæ vires, ac privatæ civium opes absumerentur, neque pares ad utrumque bellum sustinendum essent. Leonem Pontificem Maximum in summo dignitatis gradu collocatum, Urbini ditionibus, pulso Duce, sibi adjectis, nova appetere, ac moliri: religione, & pace florentem Italiam, in qua satis amplum imperium obtineret, novis bellorum eventibus objicere credibile non erat; cum Reges, qui opibus, imperio, viribus summopere pollebant, si semel in aciem descendissent, verendum foret, ne is, cui victoria afflaret (ut est hominum, ac præcipue Regum ingenium regnandi appetens) universam Italiam excurreret, legesque omnibus imponere adniteretur. Florentina Respublica, quæ nil, nisi ad Leonis Pontificis nutum agebat, nunquam sua consilia ab illius voluntate sejunctura videba-

batur. Genuenses, qui in clientela Gallorum Re
scebant, ab ejus sententia minime recessuros con
censes, ac Senenses precaria libertate utentes, ne
neque moliri quidquam poterant. Federico Go
Mantua parebat, nullæ rerum novandarum aut vir
erant. Alphonsus Estensis, Ferrariæ Dux, cui Mut
gium Lepidi urbes ademptæ fuerant, illarum recup
desiderio flagrabat; attamen cum nullos sui consili
speraret, potius in Regis auctoritate, quam armis
fuerat. Franciscus vero Sfortia, Ludovici Insubrum o
filius, Tridenti, urbe in faucibus Italiæ sita, degeba
mnem occasionem intentus, qua se benignius fortuna
ret, ut nullis ærumnis fessum animum ad pristinum
adipiscendum erigeret, qui a Gallo oblatas condition
natus, nulla vel temporum asperitate, vel fortunæ in
adduci potuerat, ut juri suo cederet; immo varia agit
mo consilia, externos, Italosque Principes, ut suis affli
bus opem ferrent, implorare non desierat; attamen q
tus in Francisco vigebant, non tantæ molis erant, ut
Italiæ turbare possent, cum Insubres in potestatem pot
mi Regis concessissent, quem bello lacessere, neque f
neque in promptu erat: cum præsertim nuper sibi Hel
adjecisset, invictæque gentis armis nullum sibi aut grav
formidolosum bellum inferri posse censeret.

Is igitur Italorum Principum status ea tempestate:
erat, cur quieti, ac paci bellorum motus, & curas ar
rent, cum repente veteribus Italiæ calamitatibus recente
ctæ, bella bellis cumulata sunt, ac Respublica, quæ t
rebus maxime intenta erat, quibus cives præteritis labo
fessi recrearentur, quæ pace, belloque ad illam ornan
atque confirmandam pertinerent, instaurarentur, denuo
jactari fluctibus, easdemque subire tempestates coacta est.
tempore Leonardus Lauretanus Princeps ex humanis exc
singularis, & egregius civis, qui difficillimis temporibu
vum Reipublicæ tenuerat, vel hoc uno summæ felicitatis
pos, quod quam tot pressam calamitatibus, ac fluctibus
mersam Rempublicam conspexerat, eamdem imperio,
que florentem reliquerit. In ejus locum suffectus est An
Grit[illegible]nus jam nonagesimum annum ingressus: civis,
ali

1521 alius, prosperis, adversisque rebus adeo varie iactatus, ut humanæ sortis spectaculum censeri merito possit. Nam anno M.ID. classis imperator adversus Bajazetem summo Patrum consensu creatus, cum ad Methonem cum classe Turcica male pugnatum esset, ad Prodonum bene rei gerendæ occasiones amissæ, Naupactum in hostium potestatem venisset, imperio illi abrogato, subleċtoque Malchione Trivisano, causam ex vinculis apud totius nobilitatis concilium dicere coactus, rerum capitalium Triumviris Nicolao Michaele Doctore & Equite, Marco Sanuto, & Paulo Pisano Equite, anno M.D. tertio idus junii, Divi Marci procuratoria dignitate adempta, in Illyrici maris insulas Apsorum, & Crepsam exilio damnatus est: verum novem postea emensis annis, ita rerum vicissitudine ferente, qua mortalia cuncta agitantur, Triumviris Bernardo Bembo, Marino Justiniano, Aloysio Gradonico Majoribus Comitiis legem ferentibus, eodem mense junio, universis fere civium suffragiis ab exilio revocatus, ac patriæ restitutus, statimque ad priorem evectus dignitatis gradum, undecimo post anno amplissimus illi honor delatus est.

Suffragia fuere 1260.

Principe igitur Antonio Grimano creato, tertio nonas quintilis anno M.D.XXI. etsi nondum ad arma palam ventum esset: attamen bellorum semina jam exorta, firmioribus nixa radicibus, acerbos propediem fructus editura videbantur; nam fastus, ac dominandi libido, duæ animorum pestes, quæ mortales sæpe in summa mala præcipitarunt, jam animum Leonis invaserant, qui in flore ætatis, summaque in auctoritate constitutus, assentatoribus undique septus, sui Pontificatus monumenta parum diuturna, & illustria rebatur fore, nisi ad aliquod egregium facinus animum adjecisset, quo memoriam ipsius quam maxime propagaret. Itaque omnibus modis statuit Galliarum Regem in amicitiam allicere, specie ad Italiæ quietem firmandam, re, ut, Carolo regno Neapolitano exuto, cujus potiundi desiderio æstuare Francisci Regis animum noverat, Ecclesiasticum imperium, privatasque fortunas ingentibus dignitatum, atque opum incrementis attolleret. Cum vero publicæ retinendæ pacis studiosum Senatum Venetum intelligeret, neque Reipublicæ rationes a Rege sejungi posse animadverteret, in eo in primis summa contentione laborandum duxit, ut defendendæ Italiæ obtentu fœdus sanciretur, quo

si

si quis arma in provinciam inferret, hostis judicaret
mirum consilio, ut Cæsar, cujus in dies potentia,
ctoritas augebatur, si armatus Italiam ingredi vellet
ni consilio, & viribus arceretur: non minus enim
quam Venetis suspecta Imperatorum arma, vires, co
per fuerant. Huic se societati adjungendi Italis Pr
quatuor mensium spatium tribueretur. Si quis advers
ta moliretur, fœderave cum hostibus privato consilio
aut pactis aliquid adversum pacisceretur, illum tanqu
stem persequendi reliquis jus esset. Hac demum societ
hil aliis, quæ Pontifici, aut Reipublicæ cum Rege inte
rent, fœderibus derogaretur.

Hæc omnia cum ad pacem Italiæ magis firmandam
nerent, libenter a Patribus audiebantur; licet de Pon
voluntate nonnunquam ambigui vererentur, ne privatis c
liis ad novas res animum fortunæ illecebris corruptum
verteret; nam superioribus mensibus Antonium Pacium P
riensem Episcopum ad Helvetios miserat, ut sex millia P
rum, qui in Ecclesiæ ditiones statim iter maturarent, con
beret; quod cum facile ex fœdere nuper percusso a pagis
petrasset, milites per Mediolanensem agrum in Flaminia
& Picenum pervenerant, stipendiaque ære Pontificio mereb
Primo non sine variis rumoribus, quonam hæc destinarent
deinde constanti omnium opinione arma in Neapolitanam
peditionem comparari. Quæ cum non obscure Leonem no
res meditari, bellisque Italiam rursus exarsuram indicaren
Marco Foscaro Legato Senatus mandavit, Pontifici signif
ret, quod undique opinione hominum, voceque ferretu
Neapolitanum regnum Helvetios invasuros, eo vehemen
Senatum commoveri; nam quemadmodum Cæsari armato
Italiam adventanti communibus viribus obsistere, ac in r
tuam defensionem conspirare, id a nemine jure reprehens
iri censeret; ita illum ultro armis lacessere, ac fortasse n
ejusmodi opinantem excitare, a publica utilitate sejunctum
se. Quis enim non maxime verendum existimet, si bello
tatur Cæsar, Germanos bellicosissimam gentem illum or
ope, studio, viribus adjuturam, atque homines, alias a re
Cæsaris aversos, contumeliam ad se pertinere existimaturo
in nostram perniciem denique consensuros? Huc accede
quo

1521 quod hæresum pestis, quæ illos teterrimo veneno infecerat; Luthero majores, & acriores spiritus sumente, Pontificiæque auctoritati acerbius adversante, ingentia incrementa sumptura, ac libere debacchatura videretur; potentiam quinimmo, viresque Turcarum communium hostium augeri, qui Gazelle nuper devicto, nihil non sibi adversus Pannonias, Italiam, atque adeo universam Rempublicam Christianam superbe polliceantur; ac, si semel bellum in hanc provinciam irruperit, quis non tristia omnia ominetur? Dum ferrum, quo adversus barbaras gentes pugnandum, illarumque sanguine inficiendum foret, in nostra viscera propria dextera convertatur? Hæc cum Pontifice agebantur. Joanni Baduario Oratori apud Galliarum Regem in mandatis datum: de iis, quæ in Italia gerantur, Regem, ac Magnum Cancellarium certiorem faciat; constanter polliceatur, si de tuenda Italia agatur, cum Rege Rempublicam in arma ituram, totis viribus adversus Cæsarem, omnesque alios certaturam; contra valde periculosum censere, Cæsarem hoc rerum statu ad bellum lacessitum urgere.

Mandata ad Baduarium Orato. rem in Gallia.

Nullum interea officii genus, quo Venetos sibi adjungeret, a Carolo prætermittebatur, magnum in Reipublicæ potentia, ac viribus momentum ad res feliciter gerendas fore ratus: pollicita adjiciebantur; quodcunque in Venetorum urbibus, atque agris imperio jus esset, id ultro novis titulis concessurum. Ea Patres, qui & temporis longinquitati, qua humana imperia, non secus ac reliqua mortalia, vicissitudinibus subjiciuntur, & gentium legibus, belloque, ac justis armis niterentur, nihili ducere, neque semel Gallo præstitam fidem fallendam existimare. Decretam Cæsari non modo pro Imperii dignitate adepta legationem, verum etiam Franciscum Contarenum, Gasparis Contareni loco ordinarium Legatum designatum, ne ullam Galliarum Regis animo suspicionem injicerent, cunctari jusserunt. Inde Carolus Venetorum amicitiæ, ac fœderis spe dejectus, Philibertum Legatum in Galliam mittit, qui de pace cum Francisco ageret, ut Regum conjunctionis metu perterritos, funesta adhuc præteritarum cladium memoria animis hærente, ad se attraheret. Cum Henrico Angliæ Rege conqueritur, Venetos, neque pacta cum Maximiliano servasse, neque oblatam pacem amplecti velle. Quibus in speciem agitatis, eo minor a Regibus fides habeba-

Franciscus Contarenus Orator ad Cæsarem.

ba-

batur, quod eodem tempore concordiæ nomen fe
Cæsar usurpans cuncta ad bellum summo nixu co
atque expediret. Itaque Franciscus rem omnem Jo
duario Legato aperit, acriusque ad bellum incitatus
nis ad Ardresium oppidum in colloquium cum Anglo
dit; pacem nuper sanctam firmat; Venetorum amicitia
officiorum genere fovet; ut nuper sibi natæ filiæ sacr
abluendæ adsisteret, Senatum invitat, Legato id mun
nomine obeunte.

Ceterum Pontificis animus nunquam acquiescere, n
fidue rebus studere, plura in speciem, quæ ad pacem
rent, Reipublicæ ostentare, in id omnes nervos inten
ut imperii amplificandi, nominisque provehendi materia
raret. Quæ cum eo spectarent, ut iterum turbatis rebus
novas bellorum procellas Italia conjiceretur, Senatum in
mam suspicionem adduxerant, ne cum Gallo Pontifex ar
ri vinculo junctus Rempublicam in ingentes difficultates
pelleret; cum inter cetera, ut perduelles, ac facinorosi
mines a mutuis regionibus hinc, atque inde communibus
mis summoverentur, pœnisque afficerentur; quo Estenses
raria pelleret, Italica societate caveri vellet. Quibus perm
Patres, qui antea mandata subscribendi fœderis Oratori
derant, S. C. revocarunt, Regique significarunt, mirari n
suboriri quotidie impedimenta, ut non propugnandæ Ital
sed belli excitandi his fœderibus a Leone fundamenta jacer
tur; dum tantum non aperte Cæsarem, provinciasque, quil
belli faces admoverentur, designaret. Quid vero quod p
duellionis, & criminum reos persequi omnibus modis stat
ret? id enim præterquam quod plurimum rationibus Rei
blicæ officeret, cujus militum Præfecti exteris provinciis c
publica stipendia facerent, aperte innuere, illius animo, ut F
rariensis Dux avito imperio pelleretur, penitus insedisse; q
quantum momenti habitura essent, nemo non videret; d
de communi firmanda societate, ac ne Cæsar in Italiam
ma inferret, actum fuit, ultro, ac lubenti animo Senatum
sensisse: modo non de tuenda Italia agi, sed ut cuncta b
lorum tumultibus misceantur, quæ ex pactionibus Regi Se
tus teneretur, alacri animo præstaturum; iis, quæ a Leo
proponerentur nullo pacto aures præbiturum. Itaque fœd
quam

1521 quamplurimis difficultatibus implicitum differri in dies; Rex quin etiam secretiori cum Pontifice firmandæ societati moras nectere, vel quod Leonis artes, cujus animum antea expertus fuerat, vereretur, vel quia Cæsare multis difficultatibus septo, sibi vero cunctis ex sententia fluentibus, absque aliorum ope per se satis ad bellum gerendum expeditus videretur. Leo quoque plurimas antea sibi a Gallis illatas injurias mente repetere; aliquando, ne summi Principes in Pontificii imperii perniciem arma jungerent, vereri; incredibili nonnunquam Parmæ, Placentiæ, ac Ferrariæ urbium obtinendarum desiderio flagrare; quæ Mediolani a Lautrechio, & Tarbellensi Episcopo juri Ecclesiastico adversa gererentur, non æquo animo pati; ut tandem non absque omnium admiratione, quod, qui paulo ante ingenti ardore animi Francisci amicitiam concupiverat, is momento mutata sententia Carolo adhærens Italicam pacem turbare, Cæsaris potentiam sibi antea invisam augere, atque innumeris se se periculis objectare decreverit. Angebatur Cæsaris animus ob Cantabriæ a Gallis illatum bellum: Mediolanensium extorrum spes, Helvetiorum nuper cum Rege inita societas maxime exstimulabant: difficile igitur non fuit, ut quos utilitatis species permoverat, societas quoque devinciret. Mutua itaque defensio Hetruriæ, ac Mediceæ familiæ patrocinium, Mediolanensis expeditio, Parmæ, & Placentiæ Pontificiæ ditioni adjectio, Francisci Sfortiæ Tridenti tunc vitam agentis in paternum imperium restitutio, Ferrariensis oppugnatio, jurisjurandi, quo Cæsar Neapolitano regno potiri vetabatur, absolutio secreto pacta. Ea priusquam in vulgus emanarent, statuunt clam per insidias, aut repentino aliquo armorum tumultu Gallos inopinato adoriri. Genua, quæ tunc in Regis clientela quiescebat, tentata, Mediolanensis ditionis urbes per dolos petitæ; sed utraque inani prorsus eventu contigere.

Fœdus inter Pontificem, & Cæsarem.

Senatus Venetus, ad quem nonnihil de consiliis a Leone mutatis pervenerat, latenter, astu, ac dolis belli initia tegi ratus, ut validiori præsidio urbes, arcesque firmarentur, decrevit: trium millium Italorum peditum delectum statim haberi jussit; si majore numero opus esset, id Sapientum Collegio permissum: cumque Thomas Scudus Lautrechii frater, ac Tarbellensis, ut Theodorus Triultius copiarum Reipublicæ

cæ summus Præfectus cum cataphractis, leviorisque equitibus ad Insubrum fines adequitaret, a Senatu ex fœdere concessum est. Triultio, ut suas cohortes manos duceret, injunctum; Paulo Nannio Bergomi Legati munere delato, ut statim se ei adjungeret, ma. Dum hæc agerentur, Scudus, cui, quæ occulto adver gem pararentur, innotuerant, Regium lepidi Galliæ næ urbem per insidias aggredi statuit, inde rei patran portunitatem, & occasionem nactus, quod quamplures subrum extorres, quos Pontifex a suis finibus arcere tur, convenissent. Itaque ad viii. kal. julii summo man quadringentis levioris armaturæ equitibus Regium proficis Illum Federicus Bozzolus, ejus nominis oppidi in Mantu rum finibus Regulus, cum mille peditibus subsequitur cum venisset, Franciscum Guicciardinum jam ea de re ce rem factum ad colloquium accersit, qui omnibus, quæ ad tandam urbem spectarent, dispositis, ultro extra portas ad ibi dum mutuo conqueruntur, Scudus, quod exules adve pactiones intra mœnia recipiantur; Guicciardinus, quod armis Scudus fines pontificios esset ingressus, forte porta dam ad excipienda frumenta disclusa, Galli irrumpere con tur: verum statim pulsi, clausisque portis, tumultu excita displosis repente nonnullis tormentis, funduntur. Scudus summa trepidatione ab urbis Præfecto illæsus dimittitur. ad Pontificem perlatis, graviter de Rege conqueritur: nil jusmodi meritum per summam injuriam bello peti, dolo urbes tentari; atque iis de rebus cum Oratoribus Princip acerbe admodum, ac graviter agit; multa in Scudum, plurima in Regem exaggerat, qui cum occasionem ab amicitia discedendi diu quæsiverit, nulla inventa, aperte b jam moliatur. Reipublicæ Oratore accersito, quæ Regii a sina, exponit; ignorare, cur armis illum lacessere sibi R in animum induxerit; statutum sibi, ac firmum esse, quacu que ratione Ecclesiæ jura, ac Pontificiam dignitatem sustir re: hoc uno vehementer angi, quod nondum coalitæ Ital cicatrices denuo refricandæ sint, iisque certandum armis, q bus Christiani nominis hostes pessum iri oporteret. Colleg Cardinalium vocato, in Regem acriter invehitur, Cæsaris p

1521 tatem, ac religionem extollit; Italiæ incolumitatem, totius Christianæ Reipublicæ salutem in illius societate contineri ostendit.

Senatus, cum ea, quæ adhuc premere, ac celare Leo cupiebat, palam erumpere animadverteret, ut quantum opera, & consilio posset, nutantem Italiæ pacem firmaret, graviter per Oratorem Pontificem alloquitur: quo loco res Christianæ sint, exponit; quæ, si bellum oriatur, incommoda provincia, per tot annos injurias bellorum perpessa, denuo subitura sit, docet: a Leone flagitat, priusquam adversus Regem moveat, illum de iis, quæ nuper acciderant, certiorem faciat; qua mente, quo erga illum animo sit, exploret; omnia experiatur antequam in aleam belli descendat; nihil eorum, quæ multorum sermonibus vulgata fuerant, de Rege suspicari, qui omnibus pietatis officiis sanctissimam Sedem sit prosequutus: dein factum lenire; quæ a Scudo ad Regium lepidi acta essent, non ad pacem labefactandam; sed ad extorrum facinorosorum hominum perniciem spectasse, quos rumor increbuerat, hostilia adversus Gallos, eorumque oppida meditari: de propensa Pontificis in commune bonum voluntate Senatum non ambigere: ceterum ad arma summos Principes redire, nunquam magnis caruisse periculis; nunc vero cum validissimo exercitu Suleimanus Pannoniis immineat, quis dubitet, his dissidiis illi non ad amplissimum modo Hungariæ regnum, verum ad reliquas Europæ provincias atque adeo ad Italiam ipsam aditum parari? quibus sane avertendis, cui onus incumberet, nisi illi, qui summum dignitatis, & auctoritatis imperium in terris obtineret? His convertere Pontificis animum ad pacis studia Senatus nitebatur. Atque eodem tempore, ne imparata Respublica offendi posset, decretum est, ut cataphracti equites lustrarentur, in eorum qui deessent locum, novi deligerentur; quadringenti levioris armaturæ reliquis adjicerentur; sex Italorum peditum millia conscriberentur, mille & quadringenti ex Sedunensibus, mille ex Ræthis publicis stipendiis adlegerentur: petente Lautrechio, ut auctoritate, ac disciplinæ bellicæ laude insignis, quicum de bello administrando, deque Insubribus tuendis consilia communicaret, civis Mediolanum mitteretur, Andreæ Grito, qui magna apud suos,

Andreas Gritus ad Lautrechiũ mittitur.

suos, summa apud exteros Principes excellentis vi
nione florebat, id oneris injunctum est. Legatus cu
auctoritate Hieronymus Pesareus spectatæ vir prude
fortitudinis a Senatu declaratur.

Interea Pontifex cum Gallo inimicitias palam exerc
lum rationi, nullum Senatus precibus locum dare,
spirare; nam de illo administrando cum Joanne E
Cæsaris Legato agere cœperat; Prosperum Columnam
tia rei militaris clarum, Romam accersiverat, ut iis,
tantam rem conficiendam necessaria forent, communi
prospiceretur; copiarum vero suarum imperatorem Fed
Mantuanorum Principem delegit, ex cujus ditionibus,
tu, vel propinquitate plurima adjumenta peti possent,
tos illi cataphractos, totidem leviores equites imperat;
que omnis rei bene gerendæ spes in celeritate sita esset
primis statuunt, ut Pontificiis, Hetruscisque junctis cataph
sexcentis, ac totidem ferme, qui tum in Neapolitano r
Cæsareanis aderant, a finibus Ecclesiæ Mediolanensis age
rideretur; sex Italorum peditum millia deligerentur; duo
spanorum, qui in Genuæ litoribus erant, ad exercitum i
Mutinam, ac Regium castra habiturum transirent; duo i
Neapolitanorum millia Aterni Marchio duceret; mutuis P
tificis, Cæsarisque sumptibus quatuor Germanorum, duo
thorum peditum millia evocarentur: his Helvetiorum ad
millia accedebant ex iis, quos ante Pistoriensis Episcop
Pontificis jussu, in Italiam ductaverat, cum reliqui dom
reversi fuissent: denique ut ab Helvetiis sex millia, juxta P
tificis fœdus, peterentur, decrevere; neve gens illa Gallis
lio esset, postularetur, cum fœdera Pontificia longe Gall
priora esse Leo affirmaret. His viribus a Lario lacu move
atque Insubrum ditionem aggredi in animo erat: neque
ficile, ut fortuna cœptis responderet, rebantur; cum ob
biles exulum familias, quæ viribus, auctoritate, &
entium numero plurimum ea in regione pollebant; tum
populorum ingens, erga Gallorum nomen, odium, qui a
litibus gravia, & intoleranda perpessi, cum neque Rex
pecuniæ inopiam satis provideret, neque Præfecti ob neg
gentiam obsisterent, incredibilis, quo Regem prosequebantu

 stu-

1521 studii, & benevolentiæ obliti, ut est plebis natura novarum rerum appetens, omnia sursum, deorsumque misceri, & agitari cupiebant.

Harum rerum, bellique jam a Pontifice, & Cæsare adversus Regem declarati fama in Gallias perlata, qua opulentissimam Mediolanensem regionem validissimo exercitu aggressuros ferebatur, Regem permovit, ut nihil, quod ad hostium conatus arcendos opportunum foret, prætermitteret; idque in primis cum in Venetorum fœdere situm esse existimaret, Lautrechio, qui illius nomine toti regioni præesset, in Italiam misso mandaverat, ne quid Insubres detrimenti paterentur summa ope provideret; a Republica quæcunque ex fœdere tenerетur, requireret: sex porro peditum millia, sexcentos cataphractos equites Venetos præstare pactionibus fœderis cautum erat: præterea decem millia Helvetiæ gentis adcersiri, sex Gallorum millia in Italiam proficisci, magnam Italorum peditum manum conscribi jubet: his copiis aut æquo cum hoste marte certare, aut vim illius, conatusque repellere posse arbitratus. Verum Columna neque Neapolitanorum, neque Germanorum militum adventu expectato, reliquis collectis copiis, Ravennæ, Forocornelii, Bononiæ, Mutinæ, Regii lepidi præsidis relictis, ad millia passuum quinque prope Parmam proficiscitur, spe haud exigua fretus, si Helvetii Regi milites non dedissent, oppidanique aversis a Gallo animis aliquid novi molirentur, fore, ut nullo negotio urbe potiretur. Verum Helvetii pactos ex fœdere Regi milites permiserant, quorum dum delectus haberetur, Georgius Suprasaxius Mediolanum cum quatuor Sedunensium millibus venerat; Lautrechius ad Parmam tuendam Scudum cum hastatis quadringentis, ac quinque Italorum peditum millibus miserat: Senatus ad Pontem vicum, ut Gallis præsto essent, copias cogi jusserat. Proinde Columna non omnino suis viribus fidens, in Parma expugnanda operam amissurum veritus, ni Aterni Marchio cum trecentis hastatis, ac duobus Hispanorum millibus ex Neapolitano regno adventaret, ac Germani ad sex millia adessent, nihil moliebatur. Cum vero ex Aeniponti comitatu in Mediolanensem agrum, nisi per Reipublicæ Venetæ fines, aditus non pateret, Cæsar a Senatu

pe-

petebat, ut Germanis iter per Veronensium fines facere permitteret, id summi beneficii loco a Republica accepturum. 1521 Caroli postulatis Senatus decreto ita responsum: Omnibus semper benevolentiæ, ac observantiæ officiis Rempublicam Cæsarem prosequutam esse; quod iis, quæ nunc petantur, assentiri nequeat, vehementer angi, propensæ voluntati fœdus obsistere, quod jurejurando cum Gallorum Rege pepigisset; infringendum haud dubio, si Germanos per Venetorum fines transire sineret: Cæsarem summopere exorare, ut qui status Reipublicæ Christianæ, quorsum dissidia hæc sint evasura, singulari prudentia expenderet; ne virus hoc in omnia Reipublicæ Christianæ membra diffundatur, prospiceret; pietatis, & magni animi sui esse omnes cogitationes, & curas in Reipublicæ Christianæ pace defigere. Ita Senatus decreto Cæsari responsum. Interea quanam ratione Germanis militibus, si per Veronesem agrum transire velint, obsistendum esset, consulitur: plerisque id nullo modo fieri posse, vel aditum multitudine, vel regionis latitudine contendentibus: Triultio licet difficultates inspicienti, conari nihilominus aliquid placebat: præcipuos in Veronensium fines ingressus summa diligentia custodiri; ac, si majoris aliquid momenti conficiendum foret, inter Pischeriam, & Lonatum munitionem erigi, qua situs opportunitate transitum Germanis præcludi posse sibi persuaserat. Verum, vel temporis angustia, vel immutatis Lautrechii consiliis, res ad exitum perduci non potuit, nonnullis tantum locis ad hostes aditu prohibendos custodiæ adhibitæ, atque iis præsertim, e quibus facilior ingressus esset futurus, ad Croariam nempe, Gavardum, & Clusam inter montium fauces sitam arcem, quam amnis Athesis præterlabitur, in quo catenam transversam duxere. Interim vero Lautrechio petente, ut copiæ Venetæ cum Gallicis jungerentur, quamquam moleste ferret Senatus exercitum a suis finibus discedere, ne militum incursionibus agri diriperentur, tamen ne fœderi deesset, in Cremonenses copias duci assensus est; instante vero Lautrechio, ut Padum trajicerent, legato præcipitur, ut si ita in rem esse censeret, ultra Padum nostros cum Gallis jungeret. Interea Germani milites, nostris clusis, per montium asperas ac confragosos saltus cum ad Baldi montis radices accessissent,

Triultii consilia de munitione prope Lonatum erigenda.

Cæsareani Parmā aggrediuntur.

1521 sissent, incolumes in Cæsareanorum castra ad Parmam pervenere, quo etiam Aterni Marchio nuper cum Hispanis advenerat. Itaque propius admoto exercitu, civitas obsideri, & tormentis quati ab ea parte cœpta est, quam Parma flumine sejunctam, ad occasum vergentem, incolæ *Caput pontis* vocant. Lautrechius cum quingentis hastatis equitibus, septem Helvetiorum, quatuor Gallorum millibus, una cum Theodoro Triultio Venetorum Præfecto, qui quadringentos cataphractos, & quatuor millia peditum ductabat, Pado trajecto, lento itinere ripas amnis legens progreditur; dum interea sex Helvetiorum millia, qui a pagis Regi concessi fuerant, iter maturarent, id animo agitans, ut, vel cum hostibus manum consereret, aut si detrectarent, obsessæ urbi, cui frater præerat, opem ferret; quem per nuntios de rerum statu monitum, Gallicæ virtutis, sibi creditæ urbis, suæque existimationis meminisset, hortatur; cito cum exercitu, ut cum hoste pugnam capessat, ac civitatem obsidione liberet, adfuturum; certior namque a Scudo factus fuerat, paucos adhuc dies civitatem defendi posse. Itaque postridie ad viginti millia passuum ab urbe cum copiis pervenit, cataphractis præmissis, qui usque ad hostium castra citato cursu se se proriperent; verum dum hostes, omnibus ad oppugnationem instructis, acrius in mœnium eversionem incumbunt; Galli Capite pontis relicto, ultra Parmam amnem pacato agmine, cum majoribus tormentis se recipiunt. Hostes mane per murorum ruinas ingressi ea civitatis parte potiuntur, non sine oppidanorum applausu, ac lætitia; quippe qui Ecclesiæ imperium summopere concupiverant; licet statim ingens gaudium mœror, ac luctus exceperit; nam eorum domus, ac supellex prædæ loco Pontificiis militibus cessere. Eam redintegrandæ pugnæ opportunitatem nisi elabi Scudus passus esset, milites rapinæ intentos facile erat fundere, ac rursus civitate potiri. Hostes egesta humo, impedimentis perfractis, quibus portas Galli obsepserant, tormenta in amnis margine constituunt, atque in adversam fluminis ripam displodunt. Dum hæc summo studio aguntur, Lautrechius cum exercitu ad Tarum flumen, quod septem millia passuum ab urbe distat, accedit. Eodem tempore rumor affertur, Alphonsum Ferrariæ Ducem centum ca-

Parma cis amnem capta a Columna, & direpta.

cataphractis, ducentis levioribus equitibus, duobus peditum millibus, quingentis Corsicis, quos Lautrechius miserat, æneisque tormentis duodecim improviso Finalis, Sanctique Felicis oppida adortum in suam potestatem redegisse. His nuntiis perculsi hostes summa trepidatione, oppugnationis relinquendæ consilia capiunt, veriti, ne a Lautrechio, quem appropinquare ferebatur, ad pugnam cogerentur, simul ne Ferrariæ Dux augendi imperii majores spiritus, atque opportunitates sumeret. Itaque duodecimo, postquam advenerant, die castra movent: Lautrechius, validiori præsidio urbe firmata, arcem Alam ditionis Parmensis oppidum ad Padum deditione recipit, atque inter Divi Secundi oppidum, Tarumque castra locat. 1521 *Finalis & Sancti Felicis oppida a Ferrariense capta.*

Infausto eventu Parma oppugnata, haud leves inter fœderatos suspiciones exortæ sunt. Leo repentinum Columnæ discessum carpere; Cæsareanorum cunctandi artes timere, ne urbis potiundæ, qua flagrabat, cupiditate ad extorquendam ab eo immanem, qua maxime in belli sumptus egebant, pecuniæ vim uterentur, hæsitare. Cæsar vero Leonis ambigua consilia, atque inconstantiam suspecta habere; ne iis, quæ ex fœdere ad illum spectarent potitus, quo æstu commotus repente a Gallis ad se transierat, eodem reciprocante raptus ad Gallos deferretur, vereri. Itaque denuo Venetos ad belli societatem, legato ordinario Alphonso Santio Venetias misso, solicitabat: ex ea magna ad Rempublicam emolumenta perventura; non minus sibi, quam Venetis Italiæ pacem cordi esse: ne putarent Insubrum accessione propagandi in Italia Imperii materiam quærere, cum ultro sancte polliceatur, Mediolanenses ditiones Francisco Sfortiæ Barensi Duci concessurum. Verum, neque ullo officiorum genere, neque pollicitis, ut a fœdere Gallico descisceret, Senatus moveri, aut flecti potuit. *Cæsar per Santium Legatum Venetos ad societatem allicit.* *Venetorum constantia in Gallorum amicitia.*

Interim Helvetii superatis Alpibus Cremonam veniunt, quorum adventu permoti hostes a Divi Lazari ad Lenzium fluvium ea parte, qua Regium respicit, profecti, haud paucos dies ibi commorati sunt; cum interea nil memoratu dignum accideret, fœderatarumque copiarum vires, atque existimatio imminuta opinione hominum excidisset. Cæsareani cœptis minime desistendum rati, sex millium Italorum peditum delectum habere, duodecim Helvetiorum millia, Ennium Filonardum

1521 dum Verulensem Episcopum evocare, Mediolanensemque agrum invadere totis viribus statuunt. Et quoniam exercitus Gallici, & Veneti propinquitate, vel acie certandum, vel commeatu laborandum norant, trans Padum copias ducere decernunt, ponteque ad Brixellum oppidum, in Padi ripa positum, extructo, kal. octobris amne trajecto, castra ad Casale majus posuere; quo tempore Julius Cardinalis Mediceus Legatus a Leone supervenit. Lautrechius vero ponte sex millibus supra Brixellum passuum Pado instrato, copias in Cremonensem agrum perduxit, cumque hostes ad Ollium amnem quatuor castrametationibus pervenisse, atque ad Rebeccam oppidum e regione Pontis vici substitisse, per exploratores nuntiaretur; statim impedimentis Cremonæ relictis, cum universis Gallorum, & Venetorum copiis ad Divi Martini quinque a Rebecca millibus celerrime Lautrechius proficiscitur, eo consilio, si hostes iter maturarent, ut obvius copiam pugnandi faceret. Qua re vehementer commotus Columna non ultra progredi, sed Helvetios adventantes opperiri statuit. Verum tertio die Lautrechius, castris ad Bordellanum positis, tormentorum partem trans Ollium ad Pontem vicum misit. Pilæ ferreæ in hostium castra ingenti strepitu jaciebantur, quo periculo perterriti, quarta noctis vigilia summo silentio motis castris, exercitum ad Gabionetam oppidum ducunt; inde manum conserere cum nostris detrectantes ad Ostianum castrametantur.

Ferrarienses ad Finalem profligati.

Dum nil agendo tempus utrinque teritur, Pistoriensis Episcopus, ac Vitellius Helvetiorum, atque Italorum manu Ferrarienses ad Finale oppidum inopinantes aggressi fundunt, ac cædunt, Duce ipso quam celerrime se Ferrariam recipiente, qui cum valde suis rebus timeret, suppetias a Senatu enixe flagitabat; ne amicum, ac propinquum Reipublicæ Principem desereret, ne hostes sancti Georgii peninsulam ingredi summo civium quoque Venetorum detrimento pateretur; minora saltem navigia ad se, resque suas tutandas mitteret. Senatum, quin Ducis voluntati assentiretur, Pontificis auctoritas in primis permovebat; neque enim cum Leone apertas inimicitias exercere e Republica esse censebat, cum ea, quæ ex fœdere ad Mediolanum defendendum Galliarum Regi præstaret, nec

Cæ-

Cæsareanis induciis, nec Pontificiis rebus adversari constanter affirmaret. Eodem ferme tempore, eademque de causa cum per Oratorem Villierium Rex petiisset, ut Senatus Ferrariensi summam militiæ Præfecturam mandaret, exorari non potuit, inclinatum jam in hyemem anni tempus, ac cataphractorum conscribendorum equitum difficultatem causatus. Dum hæc agerentur, Helvetii Sedunensis Cardinalis auspiciis per Alpes iter in Italiam moliebantur; qua de re cum rumor increbuisset, Bergomi, & Brixiæ Magistratus, ut aditus intercluderent, adnixi, in Sebino lacu lembos, ac rates ad oppositas ripas, ne facultas transeundi foret, sisti jusserant; Lautrechius Gallos equites cataphractos una cum aliquot ex Venetis levioribus Pandeomio Gallo duce ad Ollii pontem misit, ut fluminis trajectu Helvetios prohiberent. Verum conatus vano eventu cecidere; nam nocturno tempore per lacum vecti in Brixiensium fines pervenere, non absque suspicione, adjumenta illis ad trajiciendum exhibita a nostris fuisse, cum lembos, ratesque loco motas summo mane fuisse constaret. Helvetii cum primum oppositam attigere ripam, ab Hispanorum, aliorumque militum manu excepti in itinere quamplurima regionis accolis detrimenta attulere. Sed inter hæc prætereundum non est, quod ad Ottolengum satis amplum agri Brixiensis oppidum contigit: id Cæsareani, ac Pontificii milites ita fœde diripuerunt, ut in eo crudelitatis, avaritiæ, aut impietatis nulla non exempla reliquerint; non ætati, non sexui parcitum; fortunæ direptæ; feminæ ludibrio, & libidini habitæ; captivi abducti, in cunctos sævitum, & quod omnem immanitatem, atque impietatem exsuperat, sacratissima vasa, quibus Christi Dei corpus asservatur, furto sublata, Eucharistia abjecta, quæ barbaris quoque horrorem incutere poterant. Helvetii quoque, licet iis Brixiæ Magistratus jussu commeatus, & omnia necessaria abunde suppeditarentur, equis, atque aliis jumentis quamplurimis abactis, luctuosam agrestibus memoriam reliquere. His de rebus cum Cæsare Senatus vehementer conquestus est, quod induciarum tempore ejusmodi a suis militibus patrata forent, qualia ne bello quidem committere fas esset. Eodem cum Pontifice officii genere egit, quæ in religionem egerant milites gravius expressa, captivorum libertas, atque,

1521

Helvetii per Brixienses transeunt.

1521 atque, ut damna farcirentur, petitum. Principes militum facinora partim deteſtari, partim excuſare conati, captivos reſtitui juſſere.

Helvetii tandem Ollio trajecto, hoſtium caſtris ſe adjunxere, ingenti omnium admiratione, quod, qui nunquam invicem dimicare conſueverant, pars Gallorum, pars Hiſpanorum ſtipendiis merentes infeſta in ſe invicem ſigna ferrent. Verum non alia re, quam pecunia duci, ali, & contineri exercitus compertum eſt. Ceterum novo rei exemplo perculſæ procerum mentes ad conciliandos animos bellicoſiſſimæ nationis, armaque iiſdem auſpiciis connectenda nuntios utrinque mittunt, qui ad illos, quos Sedunenſis Cardinalis in Italiam duxerat, profecti fuerant, in itinere deprehenduntur; qui ad Gallorum exercitum deſignati erant, mandata exequuntur: peſſimo conſilio, non abſque infamiæ nota, ſub adverſis ſignis ab eadem gente pugnari, civilia arma nunc primum acui, atque exerceri: quonam impetu, quo œſtro perciti furerent? fera corda mollirent, ab infauſta militia diſcederent, in patriam redirent, neve partam a majoribus gloriam, neu florentem Rempublicam fœda contentione commacularent, ac miſerrime diſtraherent. Hæc tantum apud eam gentem potuere, ut plerique Lautrechium auri, argentique inopia laborantem deſererent, ac per ſummum dedecus priſco amicitiæ jure, recentique Gallorum fœdere poſthabito, in patriam reverterentur. Hujuſcemodi moribus vel loci natura, vel domeſtica diſciplina ea gens imbuta eſt, ferocia, ingenti ſpiritu, bellica virtute, noſtra, patrumque memoria illuſtris, ſterili ſolo, montium anguſtiis, ſaxorum crepidinibus fere inacceſſa. Ut pauca inter ſe, eaque potiſſimum religionis cauſa, bella exercuere; ita quamplurimas in Europa pugnas alienis ſtipendiis edidere, quibus Helvetio nomini ingentem gloriam, egregios titulos peperere: quæ eximia bellicæ virtutis decora (ut nil undequaque perfectum mortalibus natura conceſſit) inconſtantiæ, tumultus erga duces, ac parum ſinceræ fidei notis nonnunquam aſperſa fuere. Helvetiis dilabentibus, cum exercitus robur imminutum, ac fortunam trepidare Lautrechius inſpiceret, anxius animi, ac de rerum ſumma ſolicitus, præſidio Cremonæ, & Piſleoni relicto, caſtra ad Caſſanum admovit,

ut

ut hostes Abduæ fluminis transitu totis viribus arceret; id 1521
haud difficulter aggerum altitudine, pugnæ disparitate, mili-
tum virtute, consequi posse ratus. Hostes, ad Rivoltam exer-
citu admoto, de Abdua tranando, extruendoque inter Rivol-
tam, & Cassanum ponte, consilia ineunt; sed cum vel rei
difficultate, vel Gallorum imminentium copiis deterrerentur,
Columna secreto, intempesta nocte, parvis lembis ad Vaprium
quinque millibus a Cassano passuum, nonnullos milites in ul-
teriorem ripam exponit. Ii editiorem quemdam locum occu-
pant, ut reliquis succedentibus auxilio sint, ac, licet vehe-
mentius obsistente Scudo, qui ad tutandum fluvium, hostes-
que ripa prohibendos cum quadringentis cataphractis, Gallo-
rum peditum manu, majoribusque tormentis a fratre missus
fuerat, evasere, ac trans Abduam pervenere. Scudus spe fru-
stratus Cassanum se recepit. Lautrechius vero de transitu ho- *Lautrechius cum Triultio Mediolanum se recipit.*
stium certior factus cum Gallorum, Venetorumque reliquis
copiis una cum Triultio, Mediolanum, totius regionis caput,
ingreditur, ad Laudem Pompejam Reipublicæ legato cum tor-
mentis, suarumque copiarum parte relicto. Hostes ad Meli-
gnanum oppidum, Mediolanum & Ticinum inter castrametan-
tur, eo consilio, ut, nisi valido præsidio firmatam Mediola-
ni urbem aggredi, saltem Ticinum regredi possent.
Sed cum declinare Gallorum res, aversamque ab iis fortu-
nam cernerent, animos, ut adversus Mediolanum suarum vi-
rium periculum facerent, erexerant; tum popularium studiis,
atque animorum inclinatione, quos rerum novarum spes non-
nunquam præcipites agere solet; tum exercitus intra mœnia *Columna Mediolanum aggreditur.*
inclusi consternatione accensi: quæ Pontificiis, ac Cæsareanis,
ut afflanti sinum fortunæ explicarent, spiritus addiderant. Ita-
que ad xiij. kal. novembris, in vesperam vergente die, sub-
urbia aggrediuntur, quæ Lautrechius, ne hostis, illis captis,
faciliorem sibi ad expugnationem aditum aperiret, munienda
curaverat. Ad munitionem prope Ludovicam portam, cujus
custodia Theodoro Triultio, & Andreæ Grito obvenerat, a
scloppetariis militibus pugnari cœptum: primo congressu Hi-
spani arcentur, ac funduntur; paulo post redintegrata pugna,
militum magno numero aucti, ignibus fabrefactis, vehemen-
tiori impetu invehuntur; munitiones, quæ parum eminebant,
con-

1521 conscendunt; cumque impares Veneti ad Hispanos sus[illegible]endos essent, Triultius, quam iniquo loco res esset, Lautrech[illegible]um doceri jubet, ut Helvetiorum manu subveniat, petit; h[illegible]s imperata detrectantibus, totidem numero Aquitanos flagit[illegible]; tandem Petro Navarro cum paucis peditibus subsidio mi[illegible], Veneti ab hoste pressi, perturbatis ordinibus, loco ce[illegible]re coguntur; idem Helvetii, qui haud longe aberant, fece[illegible]; [illegible] vore omnia, trepidatione, ac tumultu replentur. Host[illegible] netis fusis, Theodoro Triultio summo Præfecto, M[illegible] Bua, Aloysio Marino Reipublicæ a secretis, atque aliis [illegible] Andrea Grito se cum Gallis in civitatem recipiente, [illegible] na, ac Ticinensi porta cum exercitu urbem ingrediuntur. Lautrechius noctis horrore, populi levitate, inopinato hostium adventu perculsus, nil egregii consilii capere; non hostes, qui metu soluti nullo ordine in civitate, ac suburbiis vagabantur, adoriri; non suos adhortari, ac sistere; cuncta in pejus labanti animo subjicere; tandem paululum ad arcis aream moratus, intempesta nocte Mediolano relicto, cum Gallorum, ac Venetorum copiis Comum se recepit: ibi quinquaginta cataphractos equites, ac sexcentos pedites præsidio sub Palicia imponit, Abduaque ad Leucum trajecto, cum reliquis copiis in Bergomatem agrum contendit. Ita Gallorum parta, ac sperata decora fere momento fortuna, Mediolano erepto, prorsus evertit; cum Lautrechius in amplissima civitate cum exercitu tutum se esse, neque hujuscemodi facinus ausuros hostes arbitraretur. Verum ita se res mortalium habent, ut earum sæpe exitus, neque consiliis, neque sententiis hominum respondeant, ac nonnunquam rerum maximarum opportunitates, aut omissæ, aut ultro susceptæ modo infaustos, modo præclaros exitus habuerint. Pontificis, ac Cæsaris exercitus, qui paulo ante Parma inglorius, ac pene in fugam versus abscesserat, neque Insubrum vicos, ne dum urbes, attigerat, felici audacia caput regionis adortus, non bellicis admotis machinis, non nobili prælio depugnans, horæ momento ingentem victoriam est adeptus. Atque, ut plerumque fit, ut nutantibus, inclinatisque rebus, nec officiis, nec minis populus in fide contineri queat, Mediolano (arce tantum incolumi) amisso, Ticinum, Laus, Placentia, Parma, ac Novocomum ultro in hostium

Theodorus Triultius a fœderatis captus.

Lautrechius Mediolanum deserit.

Complures urbes a Gallis deficiunt.

1521 Cremona a Lautrechio recepta.

ſtium Poteſtatem conceſſere : Cremonæ trepidari cœptum, ci-
ves ad arma concurrere, univerſaque civitas in defectionem
verſa, arce excepta, ad partes Cæſaris acceſſerat; ſed Lautre-
chio c m exercitu adventante, per nuntios delicti venia pe-
tita, a que accepta, rurſus in fidem recepta eſt.
His erum ſucceſſibus ſuſpenſi Patres, tantam repente re-
rum m tationem ſequutam anxiis animis expendebant, tan-
tam in perii acceſſionem Cæſari momento factam, Italiæ, ac
Reipub icæ metuendam rati: nam regno Neapolitano, Inſu-
brum pulentiſſima regione, quam ſummopere concupiverat,
adjecta Pontifice ſibi multis beneficiis obſtricto, ac præſenti
ſucceſſu devincto, quo victoria impotens animus ſeſe tolleret,
circumſ ectabant, efferentemne fortunam cohiberet? An laxa-
tis hab nis, nullam juſtitiæ legibus inſitam Regibus dominan-
di libid nem coerceret? Attritas Gallorum res, propinqua jam
hyeme, nec ſuppleri exercitum, nec novas copias a Rege mit-
ti poſſe cataphractos Reipublicæ Pedites, ac levioris armatu-
ræ equi s valde imminutos, recentique clade male affectos;
vires R ipublicæ ad belli molem ſuſtinendam univerſam im-
pares e e: quocirca præſentibus rebus accommodatis conſiliis,
Pontifici partam victoriam gratulantur, felicia illi, proſperaque
ſemper optaſſe; a veteri obſervantia erga ſanctiſſimam illam
Sedem lurimis pace, belloque teſtatam officiis, numquam ſe
receſſuro ; ſuppetias Gallorum Regi fœderis nexu adactos tu-
liſſe; in ucias cum Cæſare ſervaſſe, nullas pacis æquas con-
ditiones ſpernatos, ut Chriſtiana Reſpublica per tot annos
bellorum caſus magno cum damno experta ab inteſtinis diſ-
ſidiis co quieſceret, ac communi hoſti communi conſilio ob-
ſiſtere p ilēt. Alphonſus Santius Cæſaris Orator Patrum Col-
legium a it; Gallos poſt Mediolanenſem cladem intra Reipu-
blicæ fine s exceptos a noſtris foveri graviter conqueritur, per-
ſpicua in Pontificem, ac Cæſarem inimicitiæ ſigna edita exag-
gerat; h niſi cito proviſum ſit, Cæſarem totis viribus ob-
viam itur um. Senatus quæ acta ſint neceſſitate temporum ex-
cuſat; G llico fœderi deeſſe abſque fidei nota non licuiſſe; nil
contra inc ucias actum; optima ſemper in Cæſarem mente fuiſ-
ſe, nequ e diu in ſuis agris Gallos moraturos. His officiis
Cæſarean rum animos lenire, ardorem reſtinguere conatur,
ve-

Cæſaris legatus de Venetis conqueritur.

Venetorum excuſatio.

1521 veritus ne victoria insolens hostis, induciarum legibus [illegible] perfractis, cuncta ad libitum misceret, ac quacunque faci[illegible] esset aditus irrumperet. Itaque Andreæ Grito Legato ma[illegible]datur, Lautrechio suadeat, ut exercitum a Venetis finibus i[illegible] Ferrarienses ducat; soli fertilitate, ac frugum ubertate o[illegible]nia ad commeatum necessaria abunde regionem suppeditaturar[illegible] cum præsertim Alphonsus per suos nuntios nuper Lautrec[illegible] suaque Regi auxilio fore significasset, ac quamplurimæ [illegible] me gerendæ occasiones locorum opportunitate capi po[illegible] id si omnino abnuat, quam maximam saltem copiar[illegible] tem eo mittat, cum reliquis in Veronæ, ac Vicentiæ [illegible] moretur; ne si intra Brixiensem, ac Bergomatem agrum exercitum continere velit, bellum in Reipublicæ viscera eliciat, infensis præsertim erga Hispanos incolarum animis, qui recentium injuriarum haud immemores, nulla periculorum habita ratione, cuncta ausuri viderentur. Verum Lautrechius a Reipublicæ finibus amovere copias noluit. Interim Oratori apud Galliarum Regem injungitur: cladem in Insubribus acceptam Reipublicæ nomine doleat; de communium rerum statu edoceat, omnem spem in eo sitam esse, qui fortunæ malignitatem, ac improsperos eventus sua virtute corrigere possit: quocirca inexhaustis potentissimi regni viribus nitatur, labentes res sustinere, equitatus, peditatusque magnam vim in Italiam mittere: fore, ut hostes pecunia laborantes, munitionibus, atque arcibus adhuc Gallis obtemperantibus, non diutius victoriæ fructu lætentur. Dum hæc fiunt, atque omnium animi eo intendunt, quo, post summa felicitate, ac facilitate partam a Cæsareanis victoriam, res evasuræ essent, inopinato Leonis Pontificis obitu omnis eventuum, ac consiliorum ratio immutata est; qui cum ingentem lætitiam ex Mediolanensi victoria cepisset, animoque multo majora evolveret, ac spe jam potiretur, febricula paucis diebus confectus, v. non. decembris, non absque exhibiti veneni suspicione, e vita excessit vir excellenti ingenio, regia liberalitate, præsertim in eos qui ingenuis excolendis artibus incumberent, atque antiquitatis gloriam egregia aliqua virtute æmularentur: humanæ felicitatis votis supra reliquos mortales felix; nisi Italiam, quæ post præteritorum bellorum clades respirare videbatur, denuo

Leonis Pontificis obitus.

in

in eos [illegible] lem fluctus, ac molestias conjecisset: erga Venetos in 1521
speciem [illegible] propensus, re ipsa infensus, quæcunque potuerat ad- *Leo infensus in Venetos.*
versus [illegible] illos machinatus.

Dum [illegible] variis rerum casibus Italia jactatur, ac potentissimi
Christi [illegible] æ Reipublicæ Principes implacabili odio, armisque
acerrim [illegible] decertant, Turcarum vires Principum dissidiis in dies
magis [illegible] ugebantur; gens Christiano nomini infensa, nemine
obsisten [illegible] e, libere debacchari, atque Europæ exitium meditari
cœpera [illegible]: eo sane ambitio, ac vecordia mortalium animos ade-
gerat, [illegible] t ne de tantis quidem rebus cogitarent, & dum acrius
invicem [illegible] insurgerent, ac plusquam civilibus odiis præliarentur, *Turcicarum rerum expositio.*
nil sane [illegible] i, nil pensi haberent. His factum fuerat, ut Selymus
Bajazeti [illegible] filius superioribus annis regnum adeptus, magnis vi-
ctoriis [illegible] ttomanæ gentis nomen nobilitaret, qui cum omnia
regnand [illegible] cupiditate minora existimaret, patre adhuc vivente,
regnum [illegible] invaserat. Fratribus Acomate, & Corcuto interfectis,
Prætoria [illegible] iorum militum favore ad Imperium evectus, ingenii
ferocitat [illegible], bellica virtute, vasto spiritu, animo supra quam di-
ci posset [illegible] gloriæ, ac regnandi avido, ut regni fines augeret
primum [illegible] Sophum Persarum Regem armis in Perside aggressus
acie vic [illegible] rat, Taurisium occupaverat, magnam amplissimæ il-
lius regi [illegible] nis partem subegerat. Mox vetusta, ac præpotenti
Mamaluc [illegible] orum gente, quæ Aegipto, Syriæque per trecentos
annos in [illegible] eritaverat, tribus præliis victa, ac deleta; Memphi
amplissim [illegible], ac celeberrima civitate in potestatem redacta; exi-
guo tem [illegible] ris intervallo Syriam omnem, atque Aegyptum Ot-
tomanico [illegible] imperio adjecerat. His autem regnorum accessioni-
bus & m [illegible] aritimarum, & terrestrium copiarum robore, atque
immensa [illegible] uri copia maximos spiritus sibi sumpserat; siti inex-
plebili re [illegible] nandi ardens animus, quo plura armis adeptus fue-
rat, eo a [illegible] majora niteretur, Pannoniisque non modo, verum
etiam Ita [illegible] iæ illius arma essent formidolosa. Verum medio re-
rum cursu [illegible] interceptus apud Chiurdum Thraciæ pagum anno
M.D.XX. [illegible] postquam octo annos imperasset, spes omnes cum vi-
ta amisera [illegible] t, Suleimano filio imperio amplissimo relicto, qui
a patris c [illegible] udelitate abhorrens, bellica virtute haud dispar
non exigu [illegible] Ottomanis imperii incrementa peperit: nam regni
initio Ga [illegible] elem Syriæ Præfectum novos motus cientem, ac
Ma-

1521 Mamalucorum nomen, Tripoli, & Beritho clarissimis occupatis urbibus, erigere conantem, praelio fudit, ac provinciae pristinam tranquillitatem restituit.

Mox hoc anno M. D. XXI. bellum Pannoniis inferre decrevit, Christianorum dissidiis nobilissimo regno nullo negotio potiturum ratus. Huic Ludovicus Ladislai filius vix primae juventae annos ingressus praeerat, rerum usu, militari scientia ad regia obeunda munera, atque ad tantam molem difficillimo tempore sustinendam parum idoneus; regni proceribus dissimili sententia, consimili affectu imperium in diversa trahentibus. Itaque Suleimanus, ingenti exercitu comparato, Byzantio egressus, iter per Thraciam, ac Moesiam in Pannonias arripuit, Albam Graecam regni illius celeberrimam urbem, ac Turcarum manubiis jam inde ab Amurathis temporibus refertam oppugnaturus, uno & eodem tempore classe ad Christianorum Principum vires distinendas Hellesponto emissa. Quae res Senatum impulere, ut Legato severiorem maris custodiam committeret; Corcyrae, Maleae, Cretae, ac Cypri nonnullis triremibus relictis, ut cum reliqua classe se in sinum Adriaticum reciperet, mandaret. Ludovicus cum primum certior factus esset, universum Ottomanici belli impetum in suum regnum erupturum, ut potentissimo hosti omni conatu obsisteret, summa ope nitebatur: & quoniam impares ad tantum onus sustinendum suas vires noverat, ad Christianos Principes, Respublicasque conversus literas mittit; de rerum suarum, deque regni statu docet, auxilia implorat; ut, nisi sui regni periculo, saltem proprii commodi rationibus ad opem illi praestandam permoverentur, ne regno Hungarico adepto, aditus Christiani nominis hosti in Germaniam, Italiam, ac reliquas Europae provincias pateret. Eae literae Laurentio Aurio Doctori, Reipublicae Legato traduntur, quae Venetias transmissae ad reliquos Principes mittuntur. Cum Aurio Rex graviter agit, exorat, Senatum suadeat, ut priscae cum Pannoniae Regibus societatis meminerit; hortetur, ne in tot rerum angustiis regno amplissimo, Venetique nominis studiosissimo deesse velit. Haec eadem Philippus Mora Agriensis Episcopus Regis Orator Senatui significanda curavit, qui vetere in Hungariae Reges benevolentia, ac studio omni ope, & apud Christianos Principes

Ludovici Hungariae Regis literae ad Christianos Principes.

Laurentius Aurius Venetus Orator in Pannonia.

cipes

ficiis, & pecuniæ vi Hungaricas res juvare nixus fue- 1521
em Oratori ex fœdere triginta aureorum millibus per-
Verum temporum conditionibus, quin præsentibus po-
ssentiretur, remorabatur; præcipue vero in Italiæ præ-
urente bello, quod per tot annos Venetorum civium
d parum debilitaverat. Itaque S. C. Legato respon-
: Quæ prospera, vel adversa regno Hungarico acci-
semper veluti propria Rempublicam existimasse; ob
quod Pannoniæ a potentissimo Turcarum Rege im-
vehementer commoveri; verum eo loco Venetas res
præteritorum temporum casibus attritas, nihilominus
belli Italici tempestates incidere necesse sit: quocir-
vicem dolere, fateri nihil illis accidere posse,
reliquas Europæ partes pertineat, adversi belli fluctibus in
dentibus, priscæ in nobilissimum regnum benevolen-
ietatis signa edituram. Sed cum Turcarum ingenti
summum discrimen Pannonias adduci Ludovicus
atque ab omnibus Christianæ Reipublicæ Proceribus
dulo flagitaret, Joannem Statilium Evursiensem Præ-
qui a Senatu denuo opem, auxiliumque imploraret,
misit: illum xij. kal. octobris Sapientum Collegium
in hanc sententiam locutum esse constat.

Joannis Statilii Hungariæ Legati oratio.

i Pannonicarum rerum status, Princeps Serenissime,
Patres, vobis notum esse Ludovicus Hungariæ Rex
deat; quique erga amplissimum regnum vester ani-
r fuerit, illustribus argumentis nullo non tempore per-
attamen ut me extraordinarium Legatum ad vos mit-
ima permoverunt; præpotentis Turcarum gentis ad-
nnonias bellum, hostium numero, ac viribus formido-
nime ad tantum onus sustinendum pares regni vires;
istius Reipublicæ in illud semper spectata, atque
ficia; Regis vobis addictissimi in gravissimo hoc Se-
, ac præsens fiducia. Neque enim antea Ottomana
i Hungarico inimica, quæ semper crudeles iras, im-
dium nobiscum exercuit, aut militum copia, aut tor-
apparatu instructior, aut imperatoris virtute magis
regnum nostrum invasit; qui cum immensum fere un-
tum numerum comparaverit, armis, equis, viris bel-

1521 bellicis machinis undique septus minas intentat, ingentem impetum frementis belli in nos effusurus. Ad quod si alio unquam tempore repellendum nostræ opes dispares fuere, hoc certe superioribus exhaustæ cladibus, ne ad sustinendum quidem pares erunt; nisi a reliquis Principibus, quorum de re maxime agitur, periclitanti regno subveniatur, ne propugnaculum, ac veluti murum barbaris objectum, ingenti totius Reipublicæ Christianæ damno, hostes transgrediantur. Tot undique circumseptus angustiis Ludovicus quid faciat? quos imploret? nisi eosdemmet principes, ac illos præsertim, quorum salus in Hungariæ defensione continetur? quorum res, illa labefactata, consistere nullo modo possunt? quique mutuis secum necessitudinis, ac benevolentiæ officiis semper conjuncti fuerint? inter quos quis ignorat, præstantissimam hanc Rempublicam potiores partes semper tenuisse? quippe quæ exactis temporibus Pannoniæ Reges coluerit, atque ab iisdem summo honoris, atque existimationis gradu habita sit. Inde illa fœdera fluxere, quibus adstricti sæpius dextras vestras inimicorum sanguine aspersistis, opima spolia reportastis, teterrimis Christiani nominis hostibus obstitistis. Ii nunc, proh dolor, adeo insolentes, ac jactabundi efferuntur, ut quod nullo unquam tempore cogitarunt, modo sibi ultro spondeant, ut postquam ferro, cæde, flammis omnia miscuerint, in caput, ac cervices nostras servitute, & armis desævierint, amplissimis, ac omni rerum copia affluentibus provinciis potiantur. His subactis facilem sibi aditum ad Italiam oppugnandam fore arbitrantur, quæ hoc præcipue regno nititur, ut si illud (quod Deus Optimus Maximus avertat) detrimenti aliquid patiatur, proculdubio ad hanc quoque præcellentem, ceterisque gentibus admirandam provinciam tabes illa, ac pestis pervasura sit. Quid igitur vos potentissimæ Reipublicæ Proceres, qui amplum in Italia imperium possidetis; qui Dalmatiam, Epyrum, Peloponnesi, ac Macedoniæ partem, Aegæi insulas; ad hæc Cretam, atque Cyprum nobilissima regna in potestate habetis, facere oportet? Majores vestri, nondum tantis incrementis Turcarum imperio aucto, cum bella ab Ottomanis ingruerent, Pannoniæ semper rebus opem tulere, illius salutem a vestra sejungi non posse statuere. Quid potissimum a vobis, Patres, hoc tempore agendum est, dum jactabundus potentissimus, ac

 1521

ac effer[illegible]us hostis cum valido exercitu, ingentibus, tum equestri-
bus, tu[illegible]m pedestribus copiis, vehementiori, insuetoque impetu
Pannon[illegible]as aggressus, Albam Græcam totius regni arcem, olim
eorumde[illegible]n trophæis hostium decoratam oppugnet? quam si, quod
maxime[illegible]veremur, in suam potestatem redegerit; quid erit impe-
dimento[illegible]quominus hoc præpotenti præsidio, veluti quodam fir-
missimo[illegible]ggere, comminuto, non undique rapidissimi torrentis
more, n[illegible]naci impetu furens cuncta dejiciat, atque prosternat?
Tunc v[illegible]s ad Forijulii, Dalmatiæ, Epyri, aliasque provincias
animum[illegible]onvertere necesse erit; munire oppida, urbes validio-
ribus pr[illegible]sidiis firmare, immensos prope sumptus subire, de qui-
bus dum[illegible]Pannoniæ stant, dum viget Hungaricum regnum,
vobis ne[illegible]cogitare quidem necesse est. Quid? quod accessione
hac fort[illegible]or effectus hostis vires maritimas augebit, classes tri-
remium n[illegible]umero majores ex Hellesponti faucibus educet, ac Res-
publica[illegible]estra ancipiti terrestri, maritimoque imperio tutando
distenta[illegible]debilior ad hostium incursus perferendos fiet? Hæc,
ut afflict[illegible]regno, dum fieri potest, dum tempus est, dum sinit
occasio,[illegible]ubveniatis, summopere hortantur. Non exercitus depo-
scit Lud[illegible]vicus, non classes, non bellicos apparatus; novit bel-
li faces r[illegible]ursus in Italia arsuras, novit classibus vobis ad ma-
ritimas o[illegible]as, provinciasque vestras tutandas opus esse. Auri
tantum,[illegible]argentique vim flagitat, quæ in usus rei militaris, in
defendenc[illegible]s urbibus, in alendo exercitu erogari queat. Res no-
stræ eo a[illegible]ductæ sunt, Patres, ut si inutili cunctatione prola-
tando tem[illegible]us teritur, in aperto periculo versemur: cogemur
enim (q[illegible]d vix præ lacrimis effari queo) nisi per summam
ignaviam[illegible]ac dedecus ultro captivitatem subire velimus, nul-
lius rei r[illegible]tione habita, cum hoste dimicare; non eventus Al-
bæ Græca[illegible]terrebit, non incertus exitus retinebit, non si ante
oculos mor[illegible]obversetur, consilia immutabimus; eo enim redacti
sumus, ii[illegible]angustiis premimur, ut vel invitis, aut cum hoste
pugnandu[illegible], fortunæque alea subeunda sit, aut ab iis pacis le-
ges accipie[illegible]ndæ, qui sæpius a gente Hungarica pulsi, ac turpi-
ter victi[illegible]nt; quorum altero nil indignius, aut fœdius; altero
nil acerbi[illegible]s, aut durius esse potest. Quo igitur major adven-
tantis peri[illegible]uli metus, debilior rerum Pannonicarum status,
quo magis[illegible]extimescenda clades imminet, quæ ad vos usque

1521 *atque adeo totam Christianam Rempublicam permanabit, eo magis subvenite amplissimo regno, labentibus rebus succurrite; Ludovico Regi vestræ Reipublicæ amicissimo, in juventæ flore, quod allicere vehementius ad pietatem debet, constituto, ferte opem. Id Rex pro veteri fœdere, pro vestra benevolentia sibi pollicetur; id amplissimum regnum expectat; id ego vos præstaturos confido, ut, qui ad hoc peragendum negotium missus bona spe in vestrum conspectum prodierim, gratia, auxilioque fultus meliori eventu, atque omine revertar.*

Hac oratione omnium animi vehementer commoti sunt. Princeps, ut moris est, pauca de propensa Reipublicæ erga Regem, Hungaricamque gentem voluntate, & studio respondet. Res statim ad Senatum delata, dum dissentientibus sententiis agitatur, Albam Græcam a Turcis expugnatam nuntii attulere. Hæc in Pannonia agebantur. Cum interea Leonis Pontificis obitu cursus ille victoriæ, quo magnopere hostes efferebantur, debilitari, ac languescere paulatim cœpit: nam qui Pontificiis stipendiis merebant, Leonis morte audita, digredi, ac deserere signa cœpere: Cæsareani vero argenti inopia tantam copiarum vim alere non poterant, ut propterea magnam militum partem dimittere cogerentur; Helvetiis, mille quingentis circiter exceptis, abeundi facultas permissa. Germani quoque trans Alpes, Florentini in Hetruriam iter arripuere. Itaque qui antea inopinato Mediolani eventu perculsi fuerant, paulatim abjecto metu, ad meliorem spem animos erexere. Nam Ferrariensis Dux, producta centum cataphractorum, trecentorum levioris armaturæ equitum, duorumque millium peditum manu, sponte Bondini, Finalisque oppida, Mutinæ, ac Carfagnanæ montes deditione recepit; nulloque negotio Lugo, & Bagnacavallo potitus, ad Centensem urbem castra admoverat. Andreæ vero Grito Legato Senatus mandaverat, ut pedite, atque equite quantum posset, Lautrechium juvaret: Theodori Triultii, qui adhuc apud hostes captivus detinebatur, loco, Pompejo Castroæ cataphractorum equitum cura mandata est. Lautrechius cum Parmam haud satis firmo præsidio teneri per exploratores intellexisset, ut aliquo facinore præteritarum cladium notam deleret, urbem expugnare statuit; in ea septingenti Itali pedites, quinquaginta cataphracti

Albæ Græcæ expugnatio.

ade-

aderan[illegible]. Summa totius rei Bonavallio, Federico Bozzolo, & 1521
Marco [illegible] Antonio Columnæ committitur: *spes in celeritate*, atque
in host[illegible]ium negligentia sita erat. Bonavallius trecentis cataphra-
ctis; [illegible]ozzolus, & Columna Gallorum alter, alter Venetorum
quinqu[illegible] millium militum manu (nam Andreas Gritus Lega-
tus, [illegible] utrechio flagitante, tot ex *nostris* dederat, quot Gallis
juncti [illegible] d Parmam recuperandam *sufficerent*) ad Turricellam
duodec[illegible]m a Parma millibus, Pado *trajecto*, nullo obsistente, in-
quæ n[illegible]per ab Hispanis direpta fuerat, urbis partem,
grediur[illegible]ur; sequenti die alteram partem, quæ *trans Parmam*
amnem[illegible]sita est, aggredi *statuunt*. Hostes, ne *in adversam no-*
stri rip[illegible]m evaderent, *hastis arcere*, *saxis dejicere*, glandibus
percute[illegible]e, ut tandem militum audacia oppidanorum virtute,
cum t[illegible]mentorum bellicorum inopia *laborarent*, *frustra flumi-*
nis tran[illegible]itu pertentato, referre pedem, *cœptisque desistere* coa-
cti fuer[illegible]nt. Itaque oppugnatione relicta, *pridie kal. januarii*
cis Pad[illegible]m se recepere. Quo etiam tempore *Helvetii*, Legatis Helvetiorum Legati ad Venetos.
cum lit[illegible]ris missis, Senatui gratias egere, *quod turbulentissi-*
mis tem[illegible]oribus Christianissimo Regi auxilium *tulisset*, ac, ne
in post[illegible]rum amplissimo regno ulla in re deesset, enixe exo-
rarunt [illegible] summum in illo Italiæ, Reipublicæque Christianæ
semper [illegible] præsidium fore. Legatis perbenigne *responsum*, hono-
rificequ[illegible] excepti, ac dimissi sunt.

M. D. XXII. 1522

INter bell[illegible]a in Insubribus arma quiescebant, nihilque, quod ad
animis, [illegible] summam spectaret, agebatur, eo conversis omnium
que exit[illegible] quisnam in Leonis Pontificis locum cooptaretur, qui-
Italiæ, [illegible]s comitiorum futurus esset; cum plurimum ad pacem
neret, [illegible]tque ad universæ Christianæ Reipublicæ statum perti-
Christia[illegible]ua mente is futurus esset, cujus summa semper apud
nis obit[illegible]os Principes extiterat auctoritas. Itaque Senatus, Leo-
teras de[illegible] audito, ad Cardinalium Collegium plenas officii li-
habitis [illegible]erat, quibus eos graviter hortabatur, ut privatis post-
ut illi p[illegible]ationibus, id tantummodo attentissime prospicerent,
tate, pr[illegible]ontificatus onus sustinendum committeretur, qui pie-
st. [illegible]dentia, ceterisque virtutibus ornatus, religionem nu-

1522 tantem tueri, saluti publicæ consulere, atque Italiam pristinæ quieti, ac paci restituere posset. Coactis igitur, decembri mense exeunte, Cardinalium Comitiis, de successore Leoni deligendo per aliquot dies actum est, Julio Cardinali Mediceo, qui auctoritate, opibus, ac gratia ceteris anteibat, ut voti compos fieret, summo studio adnitente; inde mora oborta, ac dies aliquot in perquirendis sententiis absumpti. Inde Horatius, ac Joannes Paulus Baleonii fratres ad Perusiam, in qua principatum obtinuerant, occupandam illecti, ducentis cataphractis, trecentis levioribus equitibus, ac quinque peditum millibus, tertio nonas januarii urbem oppugnare adorti, septem gravioribus tormentis moenia quatere incipiunt; pluribus locis eodem tempore acerrime pugnatur: milites urbem ingredi conati maxima virtute a propugnatoribus repelluntur. Verum cum . . . Vitellius, qui subsidio missus fuerat, plumbeæ glandis ictu vulneratus discessum pararet, fratres Baleonii Perusia potiuntur.

Baleonii Perusia potiuntur.

His Romæ auditis, Pontificem Leoni quamprimum sufficere Patres nituntur, summam illam dignitatis auctoritatem imminentibus bellis, ac Principum dissidiis poscentibus. Cum igitur, qui Comitiis intererant, in præsentes convenire non possent, VI. idus januarii de more Cardinalium sententiis exquisitis, præter opinionem Pontificatus honos, non absque ingenti omnium, atque eorum etiam, qui aderant, admiratione, Hadriano Tortosæ Cardinali delatus est, ex aliorum dissensionibus ad illud fastigium evecto; neque enim patria, (nam in Batavis ortus) nec rerum Italicarum usu, nunquam enim in Italia fuerat; neque Cardinalium favore, & gratia, quibus fama tantum notus erat, subnixus ad eam dignitatem pervenerat. Fuerat is Cæsaris præceptor, atque illius auctoritate in Cardinalium Collegium cooptatus, universam fere ætatem procul a negotiis, & curis traduxerat, senioque confectus in Hispania degebat, ac Vellutæ Cantabriæ civitate dem, ne dum Pontificatu nuntium accepit, quem ne mente quidem votis expetiverat. Senatus illi officii, ac observantiæ refertis literis gratulatus, quo loco Italiæ, ac Christianæ Reipublicæ res essent, ob oculos posuit, atque ad pacem inter Principes conciliandam vehementi affectu est cohortatus.

Hadriani VI. Pontificis electio.

Le-

 1522

Legati[illegible] præstantissimorum civium decreta, qui Romam adven-
tanti [illegible]atulationis munus obirent, pietatemque publicam erga
Romar[illegible]s Pontifices de more testarentur. Fuere hi Aloysius *Oratores a Venetis ad Pontificem designati.*
Mocen[illegible]us Eques: Antonius Justinianus Doctor: Vincentius
Capell[illegible]s: Marcus Dandulus Doctor, & Eques: Petrus Pe-
sareus [illegible] Marcus Foscarus, qui cum Bononiam pervenissent,
ob pes[illegible]lentiæ luem, quæ eo anno in Italia grassabatur, red- *Pestilentia in Italia.*
ire in [illegible] patriam coacti sunt. Ante Hadriani vero in Italiam
advent[illegible]m a tribus ex Cardinalium Collegio, qui singuli per
mensem [illegible] præerant, *Pontificis absentis* loco res administraban-
tur; q[illegible]ibus, ut plerumque fit, *dissentientibus*, ac in Reipu-
blicæ [illegible]ra privato commodo *inhiantibus*, quotidie omnia in
pejus l[illegible]bebantur. Nam ad *Perusiæ civitatis mutationem* illud
quoque [illegible] accesserat, ut *Franciscus Maria Feltrius e Ruverensi*
familia Urbini Dux cum septem circiter *peditum millibus* in
Senens[illegible]n agrum irrumperet, atque *usque ad urbis* mœnia pro-
gressus [illegible]uncta metu, ac terrore repleret; trecentas auri libras
sibi per[illegible]olvi, mutarique civitatis statum *exposceret*.
Sed [illegible]dventantium Helvetiorum rumore, ac *Joannis Medi-*
cei, qu[illegible]e Gallia Cisalpina ad opem *Senensibus ferendam* in
Hetruri[illegible]m profectus fuerat, metu cœptis desistere, inchoatas-
que spe[illegible]s relinquere coactus fuit. Neque vero quietiores in In-
subribu[illegible] res erant; quamvis enim Pontificatus interregno pu-
gnandi [illegible]rdor, ut diximus, imminutus videretur, neque post
Mediol[illegible]um a Cæsareanis captum aliquod memoratu dignum
facinus [illegible]deretur; tamen animorum ad bellum propensio in
dies ac[illegible]batur. Dum Galli præteritæ cladis fortunam virtute
corriger[illegible], Hispani penitus ex Insubribus, atque adeo tota Ita-
lia pelle[illegible]e contendunt; hinc Alexandria a Cæsareanis militi- *Alexandria a Cæsareanis occupata.*
bus occu[illegible]patur, ab Hasta Galli pelluntur. Franciscus Gallorum
Rex, c[illegible]m prosperos Cæsaris successus, Mediolanum amissum,
præcipu[illegible]s urbes in hostium potestatem redactas, exercitum de-
bilitatu[illegible], ac prope deletum intelligeret, animi anxius mali-
gnitati [illegible]ortunæ eo vehementius occurrendum ratus, quo se
Insubrur[illegible] possessione indignius pulsum fuisse ferebat, quam-
primum [illegible]se in Italiam venturum vulgaverat, Lugdunum men-
sis april[illegible]s initio se contulerat, maris Præfectum Gratianopolim
præmise[illegible]at, atque in id omne studium converterat, ut recen-
tibus

1522 tibus auxiliis, ac viribus copiæ augerentur, majorique conatu nova in Italiam expeditio pararetur. Helvetiorum præterea supplementum in Galliam Cisalpinam mittendum curaverat, quod pro vetere amicitia, ac fœdere Pagi præstitere: decem peditum millia sub auspiciis Renati Sabaudiæ nothi, magni Galliæ Magistri, ac Galeatii Sanseverinatis magni Scutiferi per Lepontias Alpes, quas hodie *Divi Bernardi*, ac *Gotbardi montes* vocant, in Cisalpinos mittuntur: Venetos, ne Cæsaris pollicitis illecti mentem flecterent, in officio retinere conabatur. Andreæ quoque Grito Legato literas dederat, quibus de suo in Italiam adventu, deque copiarum numero complura significabat. Proinde Senatus majori spe ductus sedulo ad bellum necessaria comparare: nullis sumptibus parcere: Gallos commeatibus, tormentario pulvere, pecunia ad militum stipendia juvare. Cæsar iis, quæ in Gallia gerebantur, cognitis, minime cunctandum ratus, octo peditum Germanorum millia, ut copias novo subsidio auctas firmiores redderet, conscribit: per Oratorem Santium, ut per Reipublicæ fines tuto, ac libere transire liceat, postulat; id amicitiæ, ac induciarum jure, quæ sibi cum Venetis intercederent, deberi: quod sane eo consilio fiebat, ut qua Veneti mente erga Cæsarem essent, dignosceretur; cum ad retinendam, ac firmandam Insubrum possessionem illorum amicitiam plurimum conducere Carolus intelligeret, eosque ad suas partes attrahere, jam inde a belli initiis adnixus fuisset: neque desperabat fore, ut superioribus annis bellorum calamitates experti animos ad pacem flecterent. Senatus ancipiti cogitatione distentus; cum hinc Gallico fœdere detineretur; inde Cæsarem præpotentem, ac finitimum sibi infensum reddere nollet, consiliorum cunctatione tempus terebat. Ea res, ut rursus Collegium Patrum adiret, Santium permovit: quænam de Germanorum transitu publica voluntas sit, exquirit: admitterene illos, an arcere velint: nihil dissimulanter agendum: infestone, an amico in Cæsarem animo sint, aperte promendum; id Imperatoris nomine petere: amicitiamne illius amplecti, suisque rebus favere, an inimicitias exercere, ac bellum malint; non minus Cæsarem amicum, quam hostem experturos. Senatus, variis consultationibus re agitata, tandem hunc in modum re-

spon-

1522

spondi [illegible] : Eadem semper mente erga *Cæsarem* fuisse, summæ
in illu [illegible] benevolentiæ, atque *observantiæ* argumenta dedisse;
quo mi [illegible] us id, quod maxime cuperet, *re* præstare queat, Gal-
lico fo [illegible] ere detineri.

Inter [illegible] n Lautrechium ad copias quam celerrime instaurandas,
milites [illegible] ficiendos, cuncta studio, ac diligentia superanda sum-
mopere urget; Hieronymus Adurnus, qui ad milites in Ita-
liam du [illegible] tandos a Cæsare missus fuerat, licet a Rhætis Vultu-
renæ v [illegible] llis transitu prohibitus; ratione tamen itineris mutata,
montis [illegible] acumine superato, quo valles disterminantur, per Ca-
monica [illegible], ac Bergomates inopinanter, atque adeo citato iti-
nere cu [illegible] n Germanis in Abduanam glaream se contulit, ut
Magistra [illegible] us, qui Bergomi præerant ne remorari quidem illos;
ne dum [illegible] arcere potuerint; licet prius ab Andrea Grito Lega-
to, ut [illegible] dventantibus in montium faucibus obviam irent, at-
que iter [illegible] intercluderent, milites instruere, ac parare jussi fuis-
sent. P [illegible] osper Columna Mediolani belli sede constituta, dies,
noctesqu [illegible] aggeres firmare: fossas excavare: castella, munitio-
nesque [illegible] rigere: nec labori, nec vigiliis parcere: amplissima
urbe m [illegible] nita, Gallorum impetus sustinere, Venetorumque vi-
res repe [illegible] lere facile posse sperabat. Itaque septingentos cata-
phractos [illegible], totidem levioris armaturæ equites, ac duodecim pe-
ditum m [illegible] illia ad urbis custodiam disponit. Reliquorum subsi-
dio opp [illegible] orum: Novariam Philippum Torniellum cum duo-
bus ped [illegible] um millibus: Alexandriam Nestorem Vicecomitem
cum mil [illegible], ac quingentis Italis: Ticinum Antonium Levam
cum du [illegible] us Germanorum, mille Italorum peditum numero
mittit. [illegible] Mediolanensem vero arcem Gallis obtinentibus, ne
sibi ex e [illegible] in civitatem aditum patefacerent, veritus, atque ut
iis omne [illegible] n, vel commeatus importandi, vel subsidia militum
introduc [illegible] ndi facultatem adimeret, maximi operis vallum ad
mille pa [illegible] uum erigi mandaverat, quo omnes aditus quibus,
vel a no [illegible] tris ad arcem, vel ab arce ad nostros perveniri pos-
set, præc [illegible] luderentur; atque ut Francisci Sfortiæ adventu po-
pulum, [illegible] ui ingenti illius visendi desiderio flagrabat, magis in
fide confi [illegible] rmaret, alacrioresque spiritus ad urbem tuendam ad-
deret, A [illegible] durnum Tridentum, ubi adhuc Sfortia morabatur,
ac sex pe [illegible] ditum Germanorum millia jam in armis habebat,
misit;

1522 misit; ut quamprimum per Veronensium, & Mantuanorum fines iter caperet. Interea Lautrechius sæpius a Senatu ad præclarum aliquod facinus incitatus, una cum Theodoro Triultio summo militiæ Venetæ Præfecto, qui nuper, viginti aureorum millium summa Cæsareanis soluta, captivitate se liberaverat, atque Andrea Grito Legato copias lustrare: milites ad munera obeunda impellere: de belli administratione consilia inire. Inde omnibus junctis copiis, Helvetiorum, qui jam in Cisalpinam Galliam descenderant, auxiliis exercitu aucto, kal. martii Abdua trajecto, ad duo millia passuum ab arce inter Vercellensem, & Novocomensem viam castrametantur; ac primum explicata acie vallum adoriri, & summa vi expugnare statuunt; sed vel rei difficultate, vel hostium alacritate, vel populi favore, atque inclinatione deterriti destitere: unicam ad victoriam de hostibus reportandam viam existimante Lautrechio, si mora tempus terendo ad rei frumentariæ, ac pecuniæ inopiam hostes redigerentur. Id ut facilius consequi posset, extorrum equitum Mediolanensium, qui exercitum sequebantur, opera agros vastari, totam regionem diripi, commeatus prohiberi jubet: aquas, quæ per canales in civitatem influunt, alio duci: molas, quibus triticum in farinam redigitur, perfringendas curat: pecuniam hostibus, cum neque a Cæsare, neque ab aliis suppeditaretur, civibus perpetuis impensis ad maximam inopiam redactis, diuturnique belli laboribus fessis, ad quotidianos sumptus nequaquam suffecturam arbitratus. Verum tot obsessæ urbis difficultates libenti animo ea spe fulti Mediolanenses perferebant, qua sibi veterem Sfortiadum dominatum pollicebantur; adeo in Gallicum nomen infensi, ut omnia potius extrema subire, quam illorum imperium perpeti mallent. Interim Franciscus Sfortia cum Germanis militibus Tridento discedens, arce, quæ in Venetorum finibus sita est, occupata, nullo obsistente, per Veronensem agrum in Mantuanorum fines progressus, Pado ad Casale majus trajecto, incolumem se Placentiam, inde Ticinum contulit.

Theodorus Triultius a captivitate liberatus.

Mediolanum a Lautrechio obsessum.

Lautrechius de Sfortiæ, ac Germanorum adventu certior factus; ne Prosperi Columnæ, quæ Mediolani detinebantur, copiis robur quoque Germanorum accederet, Ticinensi via ad Cas-

Castiar ... um, quinque a Mediolano passuum millibus, castra 1522
locat. Veneti ad Binascum eadem via, Divorum Angeli, &
Colum ... ani oppidis captis, consedere. Nuntio allato, a Scu-
do Lau ... echii fratre nuper ex Galliis reverso, pecunia, quam
secum ... tulerat, Genuæ milites comparari, Lautrechius Fede-
ricum ... ozzolum cum quadringentis cataphractis, ac septem
millibus ... partim Helvetiorum, partim Italorum peditum ob-
viam m ... ttit, ut conjunctis copiis iter in Insubres maturent.
Mantua ... us Ticino egressus, quo facilius sejunctos opprimere
posset, ... ambalum profectus, numero hostium perterritus, re
infecta ... evertitur. Nostri ad Gambalum, junctis cum Scudo
copiis, ... Novariam iter faciunt, ac bellicis machinis, quæ in
arce rep ... riebantur, mœnia quatiunt; mox per ruinas, pro-
stratosqu ... muros civitatem invadunt. Propugnatores alacri ani-
mo imp ... tum excipiunt: utrinque pro mœnibus pugna com-
mittitur ... nonnunquam Galli repelluntur; verum sæpius red-
integrata ... pugna, omnibus fere, qui custodiæ præerant, mi-
litibus i ... terfectis, Philippo Torniello Præfecto capto, civitate
potiuntu ... Interim vero Sfortia Germanis stipatus militibus a
Prospero ... Columna exceptus, ingenti lætitia, ac plausu Medio-
lanum ... greditur, Mantuano Principe cum duobus peditum
millibus ... trecentis levioribus, ac quinquaginta cataphractis
equitibus ... Ticini relicto.

Novaria a Gallis expugnata.

Ducis ... Ticino discessu, imminuto militum præsidio, oc-
casionem ... actus Lautrechius, motis signis, eo citato itinere
contendit ... statimque ad urbem castra locat: nec minori ce-
leritate ... olumna, ut periculo subveniat, mille e Cyrno in-
sula, ac ... nonnullos præterea Hispanos milites oppidanis sub-
sidio mit ... t, qui eximia virtute per medios hostes ad urbem
sibi aditu ... n, nonnullis interfectis, faciunt. Nostris a duobus
lateribus ... œnia verberantibus, atque ad trecentos cubitos fe-
re solo ... quatis, Helvetii moræ impatientes copiam sibi ur-
bis invad ... ndæ fieri petunt: verum duces ardorem animorum
lenire, at ... que nil temere tentandum rati cunctatione utuntur;
cum eode ... n tempore Petrus Navarrus vir arcium expugnan-
darum, ... tque oppugnandarum ea tempestate peritissimus,
subterrane ... os cuniculos ageret, quibus immensi operis propu-
gnaculum subruere, ac disjicere statuerat, ut per illius ruinas
tu-

Lautrechius Ticinum aggreditur.

1522 tuto miles invadere urbem posset; atque interea ponte supra Ticinum amnem strato, levioris armaturæ equites e castris usque ad portas urbis adequitando, hostes ab exitu, atque ingressu arcerent. In iis, qui civitati præsidio erant, militibus summa constantia, ac virtus: nullo labori die, aut noctu parcere: intrepide militiæ munera obire: nihil per socordiam agere. Verum opera, quæ a Navarro curabantur, ægre ad exitum perduci poterant, majoraque tormenta Laude, ac Crema submitti duces jusserant. Ita sensim rei bene gerendæ spes dilabebatur: nam ad alia incommoda illud quoque accesserat, ut, neque terrestri itinere ob aquarum ingentem copiam, quæ cælo fluxerant; neque Ticino imbribus aucto, adverso cursu commeatus in castra importari possent. Qua opportunitate Columna usus cum universis copiis Mediolano egressus, ad Binascum medio inter Ticinum, ac Mediolanum itinere castrametatur. Centum e cataphractis equitibus, antequam de Columnæ itinere ab exploratoribus nuntiaretur, ad vastandos agros a nostris missi, cum in primum hostium agmen incidissent, quidam vulneribus confossi: nonnulli capti: reliqui fuga saluti consulere coguntur. Nostri, cum Mediolano Columnam egressum, neque amplius octo passuum millibus ab exercitu castrametatum intelligerent, hæsitabundi quidnam consilii capiendum esset, hærebant; ad Ticinine mœnia nihil agendo tempus tererent, an eventu ancipiti aditum in urbem molirentur: illud conceptam opinionem imminuere: id non absque periculo experiri posse; cum Helvetios, si res parum prospere succederet, quod statuto tempore stipendia non accepissent, abituros vererentur; jamque commeatuum difficultate laborare exercitus inciperet: si vero fortuna annuisset, a furentibus militibus, ad victoriam anhelantibus universa civitate direpta, præda onustos, nullo ordine, nulla disciplina, non ducum imperia, non minas auditeros; propinquum hostem recenti milite, novis viribus exercitum, quo uno fœderati niterentur, in summum discrimen adducturos. His permotus Andreas Gritus Legatus Ticino amoveri copias, tuto, ac munito loco castra haberi suadebat, atque ibi Gallorum Regem, quem cito transgressurum Alpes ferebatur, operiri oportere. Unum huic consilio officere videbatur,

quod Helvetii, qui neque rationibus, neque precibus 1522
o contineri poterant, aut missionem, aut pugnam cum
gitabant. Dum hæc varie apud nostros agitantur, ho-
Carthusianorum cœnobium, prope septum, quod vi-
llium passuum ambitu ad venatum olim Insubrum Du-
o sepserant (*Parcum* vulgo appellant) ad tria passuum
astra ponunt. Id cum Lautrechius persensisset, neque
tuto iis in locis morari posse exercitum cerneret, *Lautrechius a Ticinensi oppugnatione discedit.*
clicto, ad Landrianum vicum proficiscitur; inde Mo-
petiit, ut leviorum equitum auxilio pecunia nuper e
ronam delata reciperetur; quod ne fieret, ab An-
cecomite, qui cum quingentis peditibus, ac nonnul-
ris armaturæ equitibus a Hieronymo Morono missus,
m oppidum haud procul Arona consederat, prohi-

s cum movisse Lautrechium cognovissent, Binascum,
rtunitate illius loci potiretur, exiguo inter utrosque
intervallo rediere. Verum ingens pecuniæ inopia,
rorum conatus retardaverat, in dies augeri. Helve-
us jam persolvendi stipendii tempus aderat, vetere
stituto nullas moras admittere, conqueri, vociferari:
se conditione a penatibus abstractos, ut animam, &
vili pretio æstimarent: non hæc egregia pro Galliæ
acinora meruisse, pro quibus sæpe sanguinem cum
derant, ex quorum vulneribus non minus gloriæ
mis Regibus, quam sibi sanguinis manasset: paratos
onfertas hostium acies impetum facere: periculum
ilitarisque disciplinæ fortissimæ gentis Lautrechius ede-
era die aciem instrueret: nullum non fidei, robo-
gregiæ virtutis argumentum adversus hostes præstatu-
abnuat, iter in patriam, ad domos, conjuges, fi-
omnia studio in Gallos minora duxerant, arreptu-
de rebus, atque de Helvetiorum animis ab Andrea
ato, & Paulo Nannio Bergomi Præfecto Senatus
tus; ne ob illorum discessum aliquod detrimenti Ref-
peret, ut Lautrechio suaderent, mandaverat; si Hel-
ssionem molirentur, ac trans Alpes iter maturarent,
um exercitu; tum ad milites incolumes servandos;
tum

1522 tum ad agros, & oppida tutanda intra Venetorum fines reciperet : summum in illis ad prosperos belli eventus momentum habiturum : curarent præterea, ne Gallica præsidia in urbes immitterentur, ne hostis, inde occasione arrepta, in nostras ditiones eliceretur. At oblatum pugnandi studium, quamvis summo periculo conjunctum Lautrechius animadverteret, ac quantum exorando, adhortando, pollicendo posset, Helvetiorum ardorem restinguere conaretur, nihil impetrare valuit. Ex duobus igitur extremis consiliis illud est amplexus, quod in speciem dignius, ac ad bellum profligandum aptius existimavit, dubiumque pugnæ exitum periclitari, quam Helvetios dimittere satius duxit.

Prælium ad Piccocam. Itaque cum hostes ad Piccocam tribus a Mediolano millibus castra locasse intellexisset, solis exortu curatis corporibus, Modoetia recta exercitum movit, ut hostes, quos castris contineri noverat, neque exituros putabat, totis viribus aggrederetur. Helvetios primum duplici agmine cum æneis tormentis quatuordecim præmittit : iis Babo Naldius cum octingentis Venetorum scloppetariis adjungitur : hos medium agmen cum hastatis Gallorum equitibus subsequitur ; Veneti pedites cum novem bellicis machinis in postrema acie locantur, quam cataphracti in duas turmas sejuncti claudebant. Helvetiis primus aggrediendi castra injunctus est labor, in quorum fronte Germanorum militum robur, Georgio Frandispergio duce, Prosper Columna collocaverat, qui loci opportunitate non parum ad Helvetiorum impetum sustinendum juvabantur : domus enim aderat valde opportuna, undique hortorum amœnitate, qui profundis fossis sejungebantur, circumsepta, agrorumque fertilitate, aquarum irriguis fontibus conspicua, intra quos exercitum communiverat : itaque & natura loci, & militum virtute hostium impetum, quos adventare crebri speculatores attulerant, sustinere posse sibi pollicebatur, illos palam victos dictitans. Fertur enim ad Hieronymum Moronum, qui paulo ante in castra venerat, conversum, bono animo esse jussisse ; nam si eo loco prælium committere hostes vellent, victoriam in manibus tenere. Milites itaque in armis esse jubet, ordines disponit, quæ cuique agenda sint, præcipit ; ad Franciscum Sfortiam nuntios mittit, ut quotquot e populo ad arma ca-

capienda idoneos possit, illico secum ad exercitum ducat: 1522
quod tanto civium ardore, ac concursu effectum est, ut cum
quadringentis equitibus, ac sex circiter peditum millibus, re-
liquis ad urbis custodiam moenia circum dispositis, statim in
castra advolarit. Sub cujus adventum Helvetii, quibus gra-
viores c[illegible] partes in praelio sustinendas Lautrechius commiserat,
adversa[illegible] castrorum frontem adoriuntur; sed cum prae fossa-
rum altitudine (quod in primis optaverant) bellicas hostium
machinas aggredi non possent, magno conatu transilire fossas
nituntur, Germanis peditibus, Georgio Frandispergio, ut di-
ximus, duce, strenue pro vallo propugnantibus, acriterque
obsistentibus: illis contra in castra penetrare conantibus, Ger-
manis[illegible]que propellentibus, qui loci opportunitate freti eo majo-
re nisu pugnabant, quo plus verebantur, ne cum hoste fos-
sas praetergresso, ancipiti marte certare cogerentur. Dum atrox
pugna utrinque committitur, a latere dextro Helvetii ab Hi-
[illegible] peditibus ingenti minorum tormentorum procella effusa
[illegible]rantur. Tum omnes intrepide pericula subire, morien-
[illegible] vestigiis haerere, nec socios inultos pati. Utrique sum-
[illegible] animorum ardore dimicantibus, Scudus a leva trecentis
[illegible] peditumque globo circumductis, a tergo hostes ag-
[illegible] patentique aditu invento, in mediam aciem irrum-
[illegible] alios obtruncat, alios perterrefacit: verum cum numero
[illegible] praeter copiisque, quas secum Mediolano Sfortia eduxe-
[illegible] spem Caesareanos auctos animadverteret, referre
[illegible] coactus. A dextra Lautrechius equitum ala, quam
[illegible] hostes rubra cruce adornaverat, Gallis albam ge-
[illegible] simul cum hostibus in castra irrupturum sibi per-
[illegible] sed astu detecto, Columna suis militibus spicarum,
quae jam in agris excreverant, manipulos capiti imponere jus-
[illegible] Lautrechii conatus elusit. Igitur Helvetii, quibus certami-
nis pondus relictum fuerat, licet insita militari virtute, ac fe-
rocitate acriter pugnando in castra penetrare niterentur, natu-
ra loci, fossarum altitudine, Germanorum robore tandem fes-
si, paulatim cedere coacti, ordinata cum tormentis, ac
sarcinis, extremo Venetorum agmine, Modoetiam se
recepere. Eo die ex Helvetiis ad tria millia, cum decem Helvetiorum internecio.
septem eorum ducibus occidere; pauci ex Caesareanis deside-
rati.

1522 rati sunt. Licet nonnulli insignes viri eo in prælio obiverint, oriente Sole, ad Ticinum oppugnandum, quod in Abduæ fluminis ripa situm est, Lautrechius haud parum recenti clade perculsus, cum exercitu proficiscitur. Helvetii infelici eventu ad profectionem arrecti missionem denuo flagitare; ni concederetur, relictis signis, in patriam recta ituros minari. Cum nihil a Lautrechio prætermitteretur, quod ad eos continendos spectaret, præmiis, ac pollicitationibus eorum duces onerando, ut omni officio sedare furentes animos contenderent, cum frustra operam impendi cerneret, strato super Abduam ponte, Helvetiis per Bergomatem agrum in patriam reditum concessit: Renatus quoque Sabaudiæ nothus, Galeatius Sanseverinas, Momorantius, Palicia, atque alii Gallorum procere trans Alpes abiere.

Senatus de iis, quæ ad Piccocam evenerant, certior factus, Helvetios domum profectos, magnam Gallorum partem moliri in Gallias iter; Gallicas vero vires debilitatas, ac pene prostratas animadverteret, ne Reipublicæ copiæ, quæ ad sex millium peditum numerum redactæ fuerant, in finibus hostium diutius morarentur, ex Andreæ Griti Legati consilio censuit, atque ut cis Abduam se reciperent, neque hostile aliquid in Insubribus molirentur, decrevit; ne felici successu elatus hostis Venetas ditiones invaderet, atque locum in iis ad castra statuenda deligeret. Lautrechius adversa fortuna perculsus, ac ingenti spe, qua tota Italia Cæsarem pellere sibi pollicebatur, dejectus, ut præsentibus rebus, quo melius posset, opem ferret, cum extra oppida, atque urbes tuto contineri exercitus non posset, ultra Abduam manere, ac cataphractis equitibus, Italis peditibus, atque Helvetiis nonnullis, qui ab exercitu discedere noluerant, Cremonam validioribus præsidia augere, Laudem, Pisleonem, Cratis copiis, majorique subsidiis firmare decrevit; donec instaurantibus rebus exercitu comparato, suis in Italia periclitantibus rebus Rex præsto esset; id unum hoc rerum statu tantum sufficere posse arbitratus, si Cæsareani recenti victoria jactabundi ulterius non progrederentur. Cui sane rei fortuna favere initio visa est: nam a Germanis, qui Tridento cum Francisco Sfortia in Insubres venerant, menstruum stipendium, victoriæ præmium, sibi solvi flagitantibus tumultuari cœptum, ne-

neque apud illos rationi ulli, vel precibus locus; contenden- 1522
te licet [illegible] Hieronymo Adurno, qui eos in Italiam ductaverat,
hostibus [illegible], qui incolumes, servatis tormentis se receperant,
non de[illegible]bellatis, pecuniam sibi minime deberi; resque eo pro-
cessit, [illegible]t reliquos milites ad seditionem sollicitando, hostilia
ducibus [illegible] minarentur; manus quoque in Prosperum Columnam
injectur[illegible]s, ni postulata praestaret, vociferantes; ut Franciscus
Sfortia [illegible] ne victoriae fructus militum arrogantia in discrimen ad-
duceret [illegible]r, triginta dierum spatio efflagitatum a militibus mu-
nus po[illegible]liceri coactus fuerit. Ardore militum restincto, Caesa-
reani [illegible]udem oppugnare aggressi, cum omnia tumultus, ac
terroris plena invenissent, urbe, quae semper miro studio no-
stris fa[illegible]verat, potiuntur. Nam cum equitum cataphractorum
turmas Lautrechius subsidio misisset, peditibus eodem itinere
Lauder[illegible]n contendentibus, hostes opinione celerius ad urbem
profect[illegible]i, inopinantes Gallos, nondum stationibus dispositis,
perturb[illegible]atos, ac rei novitate perculsos offendunt; suburbio
potiunt[illegible]ur: territis propugnatoribus, fugaque salutem quaeren-
tibus, [illegible] facilis ascensus militibus per aggeres, ac muros in ur-
bem f[illegible]it: plures capti: caesi nonnulli: reliqui impedimen-
tis exu[illegible]i, Abdua trajecto, in tutiora loca se receperunt: urbs
foede [illegible]irepta: cives in servitutem redacti. Calamitate amicae
urbis [illegible]udita, statim Andreas Gritus Legatus, & Paulus Nan-
nius B[illegible]ergomum, & Cremam, quae non longe a Laude di-
stant, [illegible]validiori praesidio firmant, copias sub signis cogunt;
tum, ut ad omnem belli eventum praesto essent; tum, ut
agri, atque incolae ab hostium incursionibus tutiores redderen-
tur. Senatus, ne Caesareani Laude potiti Cremonam aggrede-
rentur veritus, per Legatum Lautrechium hortatur, ut cum
exercitu Cremonam proficiscatur, quo facilius cum Scudo fra-
tre, quem civitati praefecerat, junctis viribus, hostium cona-
tus repellere, atque urbem defendere queat; id recte admi-
nistrandi belli rationes exposcere, ut praecipuae urbi in Insu-
bribus periclitanti subveniatur: si intra Reipublicae fines se re-
cipiat, hostes belli impetum in Venetos effusuros; inde plu-
rimum Reipublicae detrimenti, nil opis suis rebus perventu-
rum: tuto in agris Gallorum reliquias contineri non posse; ne
si oppidis, atque urbibus excipiantur, periculosum esse, prae-

Laus Pompeja a foederatis capta.

1522 præteritorum recenti memoria oppidani permoti adversus ipsos commoveantur: satius itaque ac tutius esse Cremonam contendere. Hæc Grito, ut Lautrechio suaderet, Senatus mandavit; ab iis si aversus esset, aditum ei in Brixiensem, ac Veronensem agrum permitteret. Lautrechius cum nuper Scudum fratrem Cremonæ præfecisset, animi anxius, ac ob res parum prospere gestas solicitus, in Brixienses se recepit, ac paucos dies in ea regione commoratus, copiarum, quæ superant, imperio fratri relicto, familia comitatus, per Ræthorum, atque Helvetiorum fines in Galliam reversus est.

Pisleo a Davalo captus.

Prosper vero Columna, Laude direpta, ad Pisleonem Davalum reliquit, qui, incolumitate civibus pacta, statim oppido est potitus. Ipse cum exercitus robore, Abdua superato, ad Cremonam castra admovit; Scudus urbis Præfectus, cum se imparem illi tuendæ nosset, Gallorum copias imminutas, aliunde auxilia frustra expectari, ad concordiam cum Columna ineundam animum flexit: ea vero his conditionibus sancita est: ut quadraginta dierum spatio elapso, Cremona Cæsari restitueretur, Scudo cum militibus, explicatis vexillis, tormentis bellicis, ac sarcinis omnibus in Galliam reverti liberum, ac tutum esset; ni interea e Galliis exercitus mitteretur, qui, aut flumen Padum trajiceret, aut in Insubribus civitatem aliquam militum præsidio firmatam expugnaret: interim ab armis utrinque abstineretur; captivi ultro, citroque redderentur; oppida quæcunque in Gallorum potestate essent, Mediolanensi, Cremonensi, Novariensique exceptis arcibus, statuto dierum intervallo elapso, in Cæsaris potestate essent. Pactionibus jurejurando confirmatis, obsidibusque a Scudo datis, Columna animum ad Genuam occupandam convertit, haud exigua spe fretus, si quam celerrime civitatem dissidiis civilibus laborantem adoriretur, neque aliquid hujuscemodi timentem fore, ut ea potitus, tota Italia Galli excluderentur. Itaque statim cum exercitu Genuam contendit, Antoniotto, ac Hieronymo Adurnis fratribus comitantibus, quorum factio Fulgosiis inimica, sæpius de patriæ imperio cum illa certaverat, ac variis eventibus nobilem urbem civili dissensione fœdaverat. Octavianus Fulgosius, qui tunc Rempublicam administrabat, suis admodum gratus, rerum usu præstans,

Cremonæ deditio a Scudo pacta.

ftans, excellens ingenio, verum ob ægritudinem ad munera 1522
belli exercenda parum idoneus, de hostium adventu certior
factus, Federici Salernitani Antistitis opera fretus, duo Italorum
peditum millia ad urbis custodiam disponit, quos in Liguribus
Fulgosiæ familiæ, nominisque studiosos noverat, omnes
in armis esse jubet. Nuntios citato itinere in Galliam
mittit, qui Regem de civitatis statu, ac consiliis hostium doceant;
Cæsareanos, in Insubribus bello pene confecto, nihil
antiquius duxisse, quam Genuam, quæ semper Gallicis rebus
faverat, occupare; proinde enixe Regem orare, ut nutantes
Genuensium res validis auxiliis quam celerrime firmare velit;
ne illis periclitantibus, omni spe Mediolani recuperandi dejiciatur.
Rex cum cladem apud Piccocam a Lautrechio acceptam,
dedendæ Cremonæ urbis conditiones, copias non imminutas
modo, verum fere deletas intellexisset; licet ingentem
animo molestiam caperet, nihilominus & suopte ingenio
ductus, cui semper Italicarum rerum memoria hærebat, &
Venetorum adhortationibus, qui ex fœdere eamdem cum Gallo
fortunam subire cogebantur, incitatus, novos militum delectus
habere, equitatum comparare, nulli sumptui parcere decreverat,
ut labentem in hac provincia Gallorum fortunam sustinere,
atque erigere posset. Itaque duodecim peditum millia,
quingentos cataphractos, levioris armaturæ equites mille
delegerat, qui Ruberto Scoto duce in Italiam properarent.
Et quoniam Genuensium successus urgebant, ut duabus triremibus
confestim Genuam contenderet, Petro Navarro mandavit.

Interim Ferdinandus Davalus cum Italis, atque Hispanis peditibus
propius ad mœnia accedit; per tubicinem literas ad
urbis Præfectos mittit, quibus postulat, ut intra dici spatium
Gallos omnes ex urbe ejiciant; supremum Reipublicæ magistratum
Adurno restituant; classem, maritimasque civitatis vires
ad Cæsaris nutum comparent: in reliquis suis legibus usuros:
si abnuant, hostilia omnia subituros. His auditis, cum in
urbe novis semper tumultibus agitata diversæ civium sententiæ
essent, plerique vero tutiora speciosis consiliis anteferrent, Benedictus
Vivaldus ad Davalum mittitur, ut de componendis
rebus cum illo agat. Id dum sedulo fit, Hispani (ea forte die
illis, qui juxta mœnia munia in custodienda
stationes agebant,

1522 da civitate negligentius obeuntibus, turrim prope portam tormentorum ictibus fere solo æquaverant) inscio Davalo, & cum Vivaldo de pactionibus agente, per diruti muri ruinas acriter impetu facto, turrim occupant; ingenti clamore oborto, cum signis exercitu convolante, ac qua primi cœperant irrumpente. Davalus a disceptatione digressus celeriter accurrit, Columnam, qui cum Germanis, ac omni fere equitatu ab ea parte, quam Bisamnem vocant, constiterat, de eventu statim docet, ut cum reliquis copiis urbem ingrediatur, admonet; ipse altera ex parte ordinato agmine incedit. Cæsareani, nullo obsistente, cum omnia fugæ, timoris, terrorisque plena invenissent, civitate potiuntur. Magnus militum, civiumque numerus cum Præfecto prætorii, ac Salernitano Antistite naves ingressi per occiduum litus Massiliam contendunt. Octavianus Fulgosius se ultro in Ferdinandi Davali potestate constituit; Petrus Navarrus, ac plerique alii ab hostibus captivi fiunt; tota urbs diripitur; diuturnitate temporum, civium laboribus, atque industria congestæ divitiæ vix ad militum cupiditatem explendam suffecere. Ita parvo labore ea urbs Cæsari adjecta est, quæ semper ad res Italiæ summum momentum attulerat. Antoniottus Adurnus Dux declaratur, qui arci, quam *Castellettum* vocant, admotis tormentis, triduo in potestatem recipit. Dum hæc agerentur, Veneti ad instaurandum exercitum Franciscum Gallorum Regem eo vehementius hortabantur; quod cum prospera omnia Cæsareani experirentur, Gallis adversa cuncta evenirent; nisi nova subsidia in Italiam a Rege mitterentur, pertimescendum videbatur, ne Carolus, nullo adversante, quas sibi libuisset leges Italis imponeret; ac tandem bellum in Venetos fines converteret. Quocirca nullum officii genus a Senatu prætermittebatur, ut recentia Gallorum auxilia eliceret. Franciscus Clementem Sangam cubicularium per dispositos equos Venetias mittit: is literas quarto idus junii Lutetia ad Senatum attulit, quibus petebat, ut iis, quæ Clemens regio nomine diceret, veluti ab illius ore depromerentur, fidem præstaret: simul, ut quæ illius erga res Italiæ, atque Rempublicam mens esset, quamprimum intelligeret; alio itinere Comitem Beljojosum misisse. Is cum ad urbem accessisset, Patrum Collegium ingressus Regis mandata in hanc sententiam exposuisse fertur.

Genua a Davalo capta, & direpta.

Quo

Quo animo Franciscus potentissimus Galliarum Rex erga am-
imum istum Senatum fuerit, vos Patres optime nostis, 1522
difficillimis temporibus illius amicitiam experti, non exi- Clementis
inde commoda, atque ornamenta retulistis. Necessitudinem, [illegible] Gallia [illegible] oratio.
Venetæ Reipublicæ cum præteritis Gallorum Regibus in-
ssit, non modo colere, verum augere, arctiusque adstrin-
conatus est: id vero se effecisse summopere lætatur; cum
iam Senatus fidem, atque constantiam turbulentis tempe-
us expertus fuerit, cujus memoriam nunquam sibi ex ani-
abi passurum summa adseveratione testatur. Hæc enim,
uper in causa Mediolanensi summa alacritate præstiti-
rgumenta propensæ vestræ in Regem voluntatis fuere;
opiis, pecunia, commeatu Regem amicum juvistis, quod
ta sint minus prospere acciderint, fortunæ, quæ pluri-
bellis potest, non ignaviæ, non incuriæ tribuenda sunt.
egie navatam operam quamplurimum se debere Reipubli-
ncifcus profitetur; & cum res, & occasio postulabunt,
que omnia una cum amplissimo, ac potentissimo regno li-
ro Reipublicæ vestræ incolumitate, ac dignitate pollice-
unc vero rerum præsenti statu, quæ vestra sententia sit,
consilium poscit, quidnam ad res Italiæ sustinendas,
igendus facto sit opus: non ex illius mente rerum Ita-
memoria excidit; non amicorum oblitus est, qui cum
ibertatem, ac dignitatem istius provinciæ arma junxe-
t animo ampla Insubrum possessio, justis adepta titu-
vindicata; nullis sumptibus, nullis laboribus, nullis
parcendum statuit, donec a Cæsareanis occupata re-
it; non illi exercitus, non Duces, non socii deerunt,
toria insolescentes hostes coercere, ac pellere possit.
ad copias attinet, duodecim peditum millia Alpium
runt; sexcenti cataphracti equites in promptu sunt;
s machinis cito Obigninus aderit; hos prope maris
cum Regiis cobortibus, ac reliqua nobilitate subse-
iter arripuit; Allobrogum Dux ducentos cataphra-
illia peditum pollicetur. Populi cito Hispanorum do-
rtæsi, atque a Prospero Columna multis oneribus
in Gallorum Regem studii, ac voluntatis ignicu-
nt, qui primis nuntiis nova spe arrecti arma ci-

1522 *cipient. Helvetiorum duodecim millia regia stipendia merent, qui ad* XVJ. *kal. julii in Insubribus esse constituerant; sed ob varias difficultates re ad publica concilia delata, ut omnes moras abrumperet, trimestre illis stipendium Rex obtulit. His coactis viribus, non modo hostes superaturum; verum etiam aliquid Gallico, ac Veneto dignum nomine editurum sperat, idque in primis, si vestris conjunctis copiis, socia arma in hostes versa fuerint. Interea dum exercitus cogantur, dum copiae in Italia lustrentur, ac omnia ad bellum necessaria expediantur, an Cremona restituenda, vel potius ex pactione a Scudo inita Caesareanis tradenda sit, exquirit; neque veretur, ne consulta Veneti Senatus ejusmodi sint, quae a praestantissimis viris, atque in maximis gerendis rebus versatis manare, atque expectari solent.*

Senatus ad Sangam responsio. In Senatu re agitata, ita responsum est: *Summam semper in Republica erga amplissimum Galliae regnum, Regemque omnibus regiis virtutibus ornatum benevolentiam, atque observantiam extitisse, cujus eximiam voluntatem perspectam saepius, ac cognitam intimo animi affectu perpetuo prosequeretur: prospera illi, feliciaque cuncta non optasse modo; verum omni opera, & studio diligenter curasse: id in votis semper habuisse, ut Insubres in Galliarum potentissimi Regis imperio essent; ut bellum majoribus viribus redintegretur, nihil praetermittendum censere. Ceterum hoc tempore vehementer commoveri, quod Helvetii, quorum magnum in bellis nomen, summa apud omnes existimatio sit, moras nectendo, opportune adesse non possint: id si contingat, quisnam rerum exitus futurus sit, cum restituendae Caesareanis Cremonae tempus prope adsit, in incerto esse: quapropter e re communi Senatum arbitrari, a Thoma Cardinali Eboracensi Henrici Angliae regis nomine oblatas in biennium inducias amplecti oportere, ut interea reparatis viribus, communi consilio, majoribus copiis, certiori spe bellum renovari, & administrari queat.* Verum improsperi Genuae successus Gallorum omnique sublevandae in Italia rebus incredibilem jacturam attulere, fortunae spe Regem deturbarunt; qui licet novos delectus habuisset, magnam militum, ac bellicarum machinarum copiam parasset, suisque opem ferre, praeteritasque clades corrigere ingenti spiritu conaretur; Genuae amissione

exercitum, qui jam, superatis Alpibus, ad Villa- 1522
icum in Astensi agro pervenerat, in Galliam revo-
ut Scudo, omni auxilii spe abjecta, de Cremona
gitandum fuerit. Cum vero Columnæ fidem vere-
etenti, ut sibi tuto in Allobroges copias ducere
rte negaverat, a summo militiæ Præfecto, atque
to Legato cum cataphractorum equitatu, ac pedi-
Cremonæ habebat, Reipublicæ finibus recipi petiit.
de iis, quæ a regio exercitu agerentur, certior
tusque mentem intelligeret, initio cunctatus, mox
entia Scudo respondet: quod tutum illi in Allo-
negetur, vehementer mirari: si denuo instet, at-
pactaque servaturum confirmet, æquitati demum
cessurum sperare. Grito vero mittendi tubicinis in
stra facultas concessa, qui, Cremona tradita, Scu-
copiis tutum iter Senatus nomine peteret, uti
nuit; nam deditione facta, conditionibusque ex
ratis, Scudus cum Gallorum reliquiis, ac tormen-
itinere, in Gallias est profectus. Ita paucorum.
tio ditissima, ac omnium rerum affluentissima re-
pravis consiliis, vel fortunæ adversitate Galli in
e: qua in re ita se Veneti gessere, ut, neque
Francisco obstricti fuerant, deessent, neque Ca-
Regi fide, qua ad tuendos Insubres tenebantur,
derent. Rex per nuntios, atque Oratores, ac
Annam Momorantium, qui summæ apud eum
ctoritatis locum obtinebat, id sæpius Patribus est

Cremonæ deditio.

Casparem Contarenum Reipublicæ Oratorem,
te, ac perhumaniter exceptum, omnibus benevo-
ntis est prosequutus; cumque in Angliam ad col-
Henrico, apud quem Antonius Surianus pro
atione fungebatur, descendisset, cum utrisque de
, aut induciis instaurandis egit. Interea Gallicis
lpes profectis, Cæsarisque exercitu, pecuniæ ino-
que incommodis quotidie dilabentibus militibus,
natus copias in stativa duci decrevit; lapsam
iplinam restitui; Cremæ, & Bergomi præsidia

Caspar Contarenus ad Cæsarem Orator. Colloquium inter Cæsarem, & Angliæ Regem. Antonius Surianus Orator ad Angliæ regem.

 au-

1522 augeri; levioris armaturæ equites in Bergomati, atque Asulano agro commorari; Olii amnis ripas sæpius excurrere, ut hac ratione oppidis, atque agris limitaneis prospiceretur: pedites ad duo millia sub Antonio Tifernate, Babone Naldo, Sevasto Narniensi Præfectis, redacti; levioris Epirotarum equitatus dimidiæ parti missio concessa. Per hos dies Horatii Ballionii defuncti loco Camillus Ursinorum nobili familia ortus Reipublicæ militiæ est adscriptus; sexaginta auri libræ in annum tributæ; centum cataphractorum equitum præfectura concessa. Andreæ vero Grito Legato, qui strenuam turbulentissimis temporibus Reipublicæ operam navaverat, reditum in patriam petenti, pacatis in Italia, atque in Gallia Cisalpina rebus, Senatus concessit; qui post ingentes labores pro patria susceptos summis laudibus ornatus, honorificentissime a gratulabunda civitate exceptus est. Atque hæc in Italia usque ad sextilem mensem gesta fuere.

Neque minus hoc anno Ottomanorum arma Reipublicæ Christianæ gravia, atque infesta fuere; nec Veneti, qui maximos in Gallia Cisalpina labores, sumptusque subierant, Turcici belli suspicione caruere. Nam felicibus prioris anni successibus elatus Suleimanus, Christianorumque Principum continentibus bellis incitatus, opportunum tempus adesse ratus, quo animum gloriæ cupidum, juventæ ardore inflammatum, nova regnorum accessione ad famam supra mortales eveheret, anni initio ingentem classem, ex insula Coo, atque aliis locis multitudine fabrorum Byzantium accita, omnique navali materia comparata, moliri cœpit. Is vero rumor per Europam pervagatus omnium animos solicitos habebat, atque illorum præsertim, qui finitimi Turcarum ditionibus erant. Complures in Italicam expeditionem parari; huc maritimas, terrestresque vires tendere opinabantur, in quam, si semel belli faces intulisset, intestinis dissidiis laborantem, multorum Principum imperio distractam partem adjicere, haud difficile esset, aliquam suo imperio pta, ingentem Maumethemque æmulari, qui Hidrunte captum, incusserat Italis terrorem, licet cito illius obitu disjectum, existimabant, Rhodum alii Suleimanum armis petiturum incensum, atque erga Hierosolymitanos milites incredibili odio insito illas ulciscendi injurias desiderio percitum,

e quotidie a religionis illius militibus Turcis infe- 1522
cum ex Mitylene, Euboea, Peloponneso, Achaja,
Lyciæ continenti frequentes populorum querelæ
r; depopulari agros; pecora abigi; diripi urbes;
rvitute affici; infesta maria; nusquam tutum navi-
dum illi, qui Damascum, Alexandriam, Mem-
lcidem, Lesbum, Coum, ac denique Byzantium
it, innumeris se periculis objectare, ac plerumque
rcimonia, vitam denique ipsam amittere cogeren-
cerant, qui expeditionem in Cyprum insulam pa-
inum ajebant, quod opulentissimum regnum, Sy-
Sultano Pater ademerat, suo imperio adjicere sta-
cyram alii invasurum dicebant, insulæ opportuni-
initimæ, qua frænum Italiæ injici posset, ille-
bantur suspiciones, quod æstate ineunte a Turca-
anusbejus Orator ad Senatum missus graviter con-
at, in Venetorum insulis piratas excipi, transfu-
itum perfugium ad nostros esse, multis incommo-
imentis Mussulmanos affici, in eosque præsertim,
s insulas incolebant, invectus fuerat, quos præ-
os Turcas invadere, rapinarum participes fieri di-
a infesta, nil tutum in Aegæo mari esse.
otus Senatus, ne imparata Respublica invenire-
a triremes partim in urbe, partim Cretæ, atque
atiæ instrui decrevit; classis Imperator Dominicus
rocuratoria, & equestri dignitate, majoribus co-
tiatus est. Literæ Senatus ad Augustinum Amu-
Legatum datæ, quibus subditos in officio contine-
, quos prædonum socios, atque adjutores fuisse,
anaque Turcis, cum quibus Respublica servari pa-
intulisse constaret, graviter, ac severe animadver-
r. Janusbejus triginta argenti libris donatus Ve-
t. Rumore vero belli aucto, neque adhuc cer-
ionam apparatus verterentur, Trivisanus Impe-
julii ab urbe discedere, atque ad classem decem
is auctam proficisci, ac quamprimum ad Maleæ
navigare, in Cretamque cum universa classe se
s est: injunctum, ut quæ Imperator Turcarum
moli-

Janusbejus a Suleimano Venetias missus.

Venetorum decreta de Classe augenda. Dominicus Trivisanus Classis imperator.

Mandata Senatus ad Trivisanum.

1522 molirctur omni diligentia exploraret: si in Cyprum impetum facturus esset, nihil quod ad opulentissimum, ac nobilissimum regnum conservandum attineret, prætermitteret; quem sibi videretur triremium numerum ad Tamassum, quam Famagustam vocant, præcipuam insulæ civitatem, ejusque portum custodiendum mitteret; Senatui constitutum esse, si de populorum salute, ac maritimis suis rebus agatur, quæcunque desiderari, aut expectari possint, incunctanter, ac fortiter præstaret; sin vero in alias regiones bellorum turbines ciendi forent, in id omni studio intenderet, ne aliquid Venetis ditionibus detrimenti inferretur. Adjectum, ut quæcunque agenda forent, adhibitis de more in concilium Legatis, decerneret. Nam amplissimam dignitatem, atque auctoritatem, qua major a Republica tribui civibus non solet, majores nostri quibusdam veluti terminis circumscriptam esse voluerunt: quocirca classis Imperatori duos Legatos, qui de gravissimis rebus una consulerent, addidere; quæ a duobus decreta essent, ea mature facta, atque rata fore statuerunt; quæ vero ad navigationis iter dirigendum, crimina coercenda, omnes in officio continendos, ad militaria impigre, & fortiter obeunda munera spectarent, has solius Imperatoris partes esse decrevere; in eodem vitæ, necisque summam potestatem posuere, quam sane nullus, neque domi, neque foris magistratus habet, cum suprema auctoritas, ac majestas apud consilia tantum sit, in quibus absque provocatione decernitur.

Classis Venetæ Imperatoris auctoritas.

Suleimanus Rhodum aggreditur.

Suleimanus tandem Rhodum, clarissimam totius antiquitatis testimonio insulam, in Carpathio mari sitam, per ducentos, ac quatuordecim annos Hierosolymitanis militibus subjectam, Christianæ Reipublicæ propugnaculum, expugnare decrevit; atque ad vi. kal. Julias cum classe trecentarum navium Rhodum appulit; in eaque oppugnanda omnes industriæ, ac laboris nervos intendit, ut, vel diuturnitate temporis, vel operum magnitudine, vel maritimarum, & terrestrium copiarum numero insulam subigeret. Nam exposita magna militum, & agrestium hominum multitudine, illi primum colle eminentiori occupato, bellicis tormentis in urbem ejaculari; hi vero vineas ducere, exstruere aggeres, vallo, & fossa circumdare, subterraneis laboribus die, noctuque exerceri, quibus excisæ

rupes

npi montibus æquati, complanata fossatis montium 1522
ique vero minor bellicus terra, marique apparatus ad
n insulam oppugnandam esse debuit: nam Philip-
us Lilladamus summus sacræ militiæ Magister cum
præclaris, ac fortibus viris constanter adeo, ac for-
ntissimi hostis vim excepit, ut eximia virtutis, mi-
roboris exempla in ea insula tutanda posteris reli-
'ugnatum est acriter omni certaminum genere: Tur-
ræda, pro gloria, pro imperio: Rhodii pro laribus, pro
, pro religione certarunt: nullus ordo, nulla ætas, non
'n profani cadenti patriæ defuere; stetissetque Rho-
aut cum infirmiori hoste, aut majoribus auxiliis pu-
fuisset. Suleimanus Byzantio v. kal. septembris in
:rvenit, labantem militum disciplinam restituit, atque
ionem vergentem exercitum adhortatione, & severi-
npescuit: obstinatis animis, instauratis corporis viri-
:que urgente Imperatoris præsentia, cuncta intentiore
, & militum cura agebantur; vallo undique cingere,
os ducere, fossas agere, immanibus tormentis ingentes
excutere. Contra Rhodii eruptionibus nocturnis in ope-
stodias, diurnis in hostes irruere, stragem edere, in
vertere, libramenta plumbi, aut saxorum robustos sti-
ferventem picem, atque alia hujusce generis in appro-
ntes jacere: tantaque constantia adversus tot mala du-
it animos, ut nonnunquam Suleimanus de rei exitu
iret. Verum urbe tormentis disjecta, cuniculis suffossa,
is publicis, privatisque eversis, cæde, labore, vulneri-
nfecti milites, vehementem fortunæ impetum, cum
auxilii spe destituerentur, diu sustinere non poterant.

Hadriani Pontificis in Italiam adventus.

Hadrianus Pontifex Maximus, qui nuper ex Hispaniis in
a venerat, Pontificatus administratione suscepta, ingra-
te ætate, neque rerum usu gravissima, ac turbulentissi-
npestate tanto sustinendo oneri satis aptus, quamvis com-
m Reipublicæ Christianæ causam amplexus, labenti fa-
Rhodiorum militiæ subsidia minime miserat. Quinimmo
Hispanorum millia, quos secum adduxerat, adversus illo-
sententiam, qui ea militum manu subveniendum Cruci-
censebant, Cæsaris in Italia copiis in supplementum ad-
junge-

1522 jungere decrevit. Neque vero Carolus Imperator, neque Franciscus Galliæ Rex, ad quorum alterum Magnus Magister Ludovicum Andugum equitem, ad alterum plures ex Gallis equitibus miserat, armis inter se certantes, suppetias cadenti Rhodo attulere. Venetis, quibus recens cum Ottomano pax confirmata fuerat, nihil erat causæ, cur potentissimum Regem lacesserent, illiusque gentis impetum in suas ditiones excitarent, cum qua per quinquaginta ferme annos multa opum jactura, sanguinisque effusione dimicaverant; cum, præsertim Christiani Principes, qui difficillimis temporibus illos adversus communes hostes juvare debuissent, vel imperii avidi, vel felicitatis invidi in summas calamitates conjecissent, ut inter potentissimos Reges constituti, hinc Europæ Principum armis, inde Ottomanorum viribus premerentur. Sed neque in Rhodiensi bello parva a nostris adjumenta allata sunt; nam priusquam classis Turcica ad insulam applicuisset, ab Equitibus in Cretam missi fuerant, qui vina coemerent, sagittariorumque Cretensium manum, quorum illa regio maxime ferax est, compararent. Joannes quoque Antonius Bruladius Venetus, fama futuri belli per Aegæum diffusa, commeatus cum delecto juvenum numero Rhodum importavit; atque ob egregie navatam operam a Rhodiensibus equestri dignitate est insignitus. Advenit præterea e Creta Gabriel Martinengus Brixia civitate ortus, cujus mira in operibus bellicis fabricandis virtus tota illa obsidione enituit; præcipue vero in cuniculis eludendis, quos hostis insuperabili labore, vel ob aquæ scaturigines, vel ob indomitæ silicis occursum ad mœnia ducere conabatur. Tandem Suleimani obstinata constantia, ingens militum, atque agrestium numerus, quos classe secum advexerat, virtutem equitum, turres, fossas, aggeres, omniaque impedimenta vicit. Nam mense decembri, die Natali Redemptoris humani generis Jesu Christi dicata, urbem his conditionibus est ingressus; nempe, ut Divorum templa inviolata manerent; singulis propriæ religionis servandæ facultas daretur; qui in Rhodo manerent, per quinquennium a tributis immunes essent; qui abire vellent, iis naves, & commeatus in Cretam darentur; tormenta bellica asportandi liberum jus esset. Ita infeliciter amissa Rhodus, pulchritudine, opulentia, opportunitate,

Rhodiorum deditio.

gio portu spectata, ut merito horreum, armamen- 1522
ue arx Christianorum vocari posset. Equites do-
patria pulsi, humanisque omnibus incommodis af-
hyberno tempore impositi, innumeris periculis de-
i denique tempestatibus, ac procellis in ipsos sæ-
dem ad Candidam Cretæ insulæ primariam urbem
Ibi a Dominico Trivisano classis Imperatore, uni-
civitate, Magnus Magister honorifice, atque haud
nis est exceptus; qui instaurata classe, recentibus
commeatu instructa, cum postea mense februario
isset, mari Aegeo, ac Ionio emenso, Corcyræ a
magistratu omnibus humanitatis, benevolentiæque
tus, Romam ad Summum Pontificem pervenit. Is,
ligionis Hierosolymitanæ privilegiis confirmatis, au-
ut a Carolo Imperatore in Melita insula, quæ in
ri sita est, sedes Equitibus assignarentur.

Melita a Cæsare Equitibus Hierosolymitanis assignata.

Rhodus acriter a Turcis obsideretur, majoraque in
imanus virium incrementa sumeret, vel tacentibus
us Christianæ res per se ipsæ pacis, ac concordiæ
exposcere videbantur. Ac sane Hadrianus Pontifex
n commune bonum propensus, Senatusque Veneti li-
itatus, omnes Principes, ut ad pacis studia se con-
t, atque ab armis discederent, sedulo adhortabatur;
rmatis, ac conjunctis viribus, quæ intestinis bellis de-
fuerant, Turcis Italiæ minitantibus obsisteretur. Ve-
e ad speciem magis, quam ad veritatem Principum
excipiebantur; quamvis Carolus Imperator, Gallis ex
na Gallia ejectis, Lautrechio Alpes transgresso, ut In-
is tuto potiretur, mirum in modum rebus suis condu-
tistimaret; si pace cum Venetis inita, illorum auxilia
l nuper adeptam provinciam retinendam adjungeret.
opter cum in Britanniam, coram de communibus cum
o rebus acturus, navigaret, ut Rempublicam in suas
traheret, vehementer laboraverat; eaque de re, & per
um, ac per magnum Cancellarium, Palentiæque Episco-
cum Gaspare Contareno graviter egerat: neque minus
enrico cordi erat, qui cum Cæsare foedus percusserat;
e Thomas Cardinalis Archiepiscopus Eboracensis, cujus
summa

1522 summa in Angliæ regno erat auctoritas, per maris Præfectum; Antonio Suriano, ac Gaspare Contareno Reipublicæ Legatis ad se vocatis, ad pacem, atque amicitiam cum Cæsare renovandam adhortatus, ut cuncta ex utilitate, ac dignitate Reipublicæ agerentur, omne studium, operamque pollicitus fuerat. In Italia quoque eadem de re Prorex Neapolitanus cum magistratu Veronensi egit; illud in primis sciscitatus, an, Gallis Insubrum ditione pulsis, inito antea cum Rege fœdere Respublica obstringeretur. Senatus, quemadmodum a Galliarum Regis amicitia desciscere, neque e dignitate esse, neque rebus suis conducere arbitrabatur; ita Cæsaris prorsus postulata renuere minime tutum esse censebat: pacem cum omnibus Principibus colere, id proprium Reipublicæ esse; cum eo Imperatore præsertim, quem semper summa fuerat observantia prosequuta, cujus ditiones in limitibus Ferdinandi illius fratris positæ sint. Verum ambiguis rerum eventibus minime certa consilia aptare prudenter Senatus volebat: licet enim Cremonam Cæsar recepisset: Gallorum reliquiæ fere omnes in Galliam profectæ fuissent: tribus arcibus exceptis, cuncta in Cæsareanorum potestatem concessissent; attamen Rex minime æquo animo laturus videbatur, se perampla regione in ea provincia exutum fuisse, in qua de primatu cum Hispanis certaverat, atque primas auctoritatis partes obtinuerat; immo sequenti anno cum ingentibus copiis Alpes transiturum variis rumoribus perferebatur. Cæsar contra, & novis societatibus, & militibus conscribendis, oppidis firmandis intentus, nihil, quod ad confirmandum nuper partum Insubrum imperium spectaret, omittebat. Id ut facilius assequi posset, Venetos amicos, ac socios sibi reddere conabatur, eaque in re Henrici Angliæ Regis auctoritate, atque adhortationibus utebatur; ac fœderi inter illos percusso, Venetis trimestre spatium statutum fuerat, quo, compositis cum Carolo controversiis, eodem societatis vinculo adstringerentur. Mox per Alphonsum Santium ordinarium Oratorem Cæsar his de rebus cum Venetis egit. Verum cum Senatus rem cunctationibus traheret, neque aliquid de illius voluntate certum elicere posset, Oratores extraordinarios Venetias ad hoc peragendum negotium mittere decrevere. Richardus Paccus primus ab Henrico Legatus venit, qui

Fœdus inter Cæsarem, & Angliæ Regem.

Richardus Paccus Regis Angliæ Orator ad Venetos.

-mine vehementi oratione ad pacem cum Cæsare 1522
atres est cohortatus: ea firmata, ut arctiori fœ-
arolo, & Henrico se conjungerent, multis ratio-
. Demum in Gallos movere Rempublicam est co-
dventanti in Italiam Regi sociis armis cum Cæsa-
Ienrico obviam iret. His postulatis decreto Sena- Venetorum responsio.
um est: quod ad pacem cum Cæsare ineundam at-
il ea re magis Rempublicam optare; quod de no-
adjiciebatur, nisi prius cum Cæsare rebus composi-
non posse. Tandem quod Respublica adversus Gal-
, ac socios arma sumat, id a veteri majorum in-
ui amicitias, ac fœdera semper sancte coluissent,
abhorrere: illud summis votis exoptasse; id mo-
, ut semotis odiis, ac bellorum tumultibus repres-
Christiana Respublica miserandum in modum dis-
Regum potentissimorum animi in mutuam concor-
cemque conspirent: Pontificem per literas ea in re
a se cohortatum, ut omnes industriæ, atque auctori-
os intenderet, quo divinum hoc pacis bonum orbi
illucesceret, graviſſimum hoc negotium suscepisse;
esignasse, qui Cæsarem, Galliæ, Angliæque Reges
, suadeant, moneant, ut restinctis, odiis, ac simul-
blatis, ab armis abstineant, eaque in immaniſſimos
religionis hostes convertant. Quis enim neget huc
oculos obverti, cum Turcas anno elapso Albam græ-
ugnasse, modo Rhodum invasisse animadverterint?
æque Reipublicæ præsidium pace niti non fateatur?
is exitus futurus sit, Rempublicam valde esse folici-
nunc, non de armorum apparatu instruendo; sed po-
communi inter Principes pace firmanda agendum vi-
Paucis postea diebus interjectis, cum Hieronymus
s extraordinarius Cæsaris Legatus Venetias appulisset,
decembris una cum ordinario ejusdem, atque Angliæ
Oratoribus Principem, ac Collegii Patres adiit; non-
ie præmissis, quæ ad benevolentiam, propensamque Im-
is erga Rempublicam voluntatem significandam specta- Hieronymi Adurni, Cæsaris oratoris, oratio.
n hanc sententiam est loquutus.
Cæsaris mentem, atque animum norunt, ii testari pos-
sunt,

1522 sunt, Amplissimi Patres, nulla re magis commoveri, atque angi, quam bellorum hisce dissidiis, quibus miserrime superioribus annis Europa, ac præsertim Italia conflagravit; quibus actus communis hostis, imperii propagandi occasione oblata, nihil non egit, ut Christianos Principes inter se mutuis bellis attritos, summis damnis, & cladibus afficeret. Inde in Pannonias cum ingenti exercitu profectus, Albam græcam, aliaque potentissimi quondam regni oppida expugnavit. Hoc anno Rhodum, classe innumeris navigiis instructa, est aggressus. Et tamen hæc arma, quæ in Ottomanum hostem converti oportebat, in nosmetipsos convertuntur: sanguinem nostrum exhauriunt, tabescente, ut ita dicam, peramplo hoc, & vasto Christianæ Reipublicæ corpore. Ac vos, qui maritimis copiis, & viribus superioribus tempestatibus magna cum ea gente bella gessistis, ob eos turbines, qui Cisalpinam Galliam afflixere, egregios illos vestros spiritus remittere, ac fere abjicere coacti estis. Doluit Cæsar bellis quassatam Rempublicam vestram per tot annos, vires, thesauros insumpsisse: neque inter armorum strepitus illius animus a pace unquam cum vobis aversus fuit; unum id semper optavit, ut dissidia, quæ inter domum Austriacam, Venetamque Rempublicam exarserant, concordia, ac fœderis nexibus delerentur; cum præsertim earum, quæ Vormaciæ per quinquennium pactæ sunt, induciarum tempus elapsum fuerit; meque potissimum delegit, qui illius mentem, atque sententiam aperirem, potentissimique Imperatoris nomine a Veneta Republica pacem peterem. Enim vero id summo honoris loco haberi debet, quod Carolus Imperator, inter Christianos Principes supremum adeptus dignitatis fastigium, potentia, opibus, belli, pacisque artibus florens, tot regnorum possessione pollens, ultro pacem, ac pristinam vobiscum amicitiam enixe cupiat, ac flagitet, atque ejusmodi conditionibus sanciendam velit, quibus maxime Reipublicæ vestræ decori, & utilitati prospectum sit. Quid enim, si recte cuncta æqua æstimatione metiri velimus, rebus vestris conducibilius accidere potest, quam Gallos, qui jam intra proprios fines se recepere, atque paucis exceptis oppidis cito casuris, nihil reliqui in Insubribus obtinent, Gallia Cisalpina prohibere, quietemque illam, ac pacem diuturno tempore servare, quam post multos labo-

us, pericula Cæsar in hac provincia peperit? 1522
rat, si Gallus, superatis Alpibus, cum exercitu
im ingrediatur, fore, ut brevi a præferoci, &
gente divina, humanaque misceantur? cuncta
diis, sanguine manent? Contra si pax, ac fœdus
m hanc Rempublicam pecuniis, viribus, classi-
Carolumque potentissimum Imperatorem firmetur,
m provinciam Gallos invadere, qua nuper Cæ-
expulsi fuere; neque si audeant, aliquid perfe-
x Italiæ quam longissima, ac diuturna immorta-
Venetæ Reipublicæ beneficio partu erit. An ve-
o illud censeri debet, quod insolens Turcarum
i ex nostris malis tantos sibi spiritus, viresque
nti hoc fœdere inter Cæsarem, ac Rempublicam
, ab illis, quæ jamdiu meditatur, ac molitur,
estræque res toto oriente in dies summa cum uti-
; & ab eo metu, ac sumptibus immunes eritis,
s a Turca annuatim classibus jactamini. Hæc
; ac præclara bona non aliunde vobis, quam ex
ere, quæ in manibus vestris sunt, manare pos-
a potestate est, aut iterum novis bellorum casi-
Rempublicam, atque Italiam objicere; aut, si re-
te, ac tempore uti velitis, tranquillitatem, ac
i, quam neque fortunæ eventus turbare, neque
is præpotens, labefactare, ac convellere queat.
emini, si, societate cum Cæsare inita, Gallos Ita-
is, vel irrumpentibus communi consilio, viribus,
voluerites.

fine dicendi imposito, quid ad Cæsaris postu-
dum sit, Senatus consulitur. Collegii Sapientes,
s est, antequam ad Senatum ulla de re refera-
consilium capiendum sit, diu, ac diligenter,
que rationibus, exquirere, Adurno hujusmodi
o respondendum esse censebant. Quod Cæsar
amanter adeo, ac perbenigne complexus esset,
virum Hieronymum Adurnum Oratorem ad il-
ingentes illi haberi, atque agi a Senatu gratias:
pacem attinet, nunquam ab illius studiis alie-
num

1522 *num fuisse; pace alitam Rempublicam, cum omnibus Principibus illam inviolatam servare; nusquam ad arma, nisi lacessitam descendisse; summopere cupere, cum eo præsertim Imperatore, qui omnibus regiis virtutibus sit excultus, cum quo eximia virtus cum summa fortuna conjuncta sit, pacem habere; proinde conditiones, quæ justitiæ, & æquitati consentiant, libenti animo amplexuram. Ceterum, quod ad Gallos ab Insubribus repellendos, si in Italiam armati descendant, pertinet, ea de re, nisi prius de illis, quæ ad statum Christianæ Reipublicæ, resque Italicas firmandas, attinent, agatur, nihil certi a Senatu responderi posse.* Hujusmodi consulto in Senatu recitato, antequam in suffragia iretur, Lucas Tronus consilii Sapiens ita contra dicere est exorsus.

Lucæ Troni oratio. *Si rerum humanarum idem semper esset status, Patres amplissimi, neque variantis fortunæ vicissitudinibus, veluti fluctibus, involverentur; eisdem eventibus eadem semper consilia adhibenda forent; neque publicarum, privatarumque actionum regina, atque administratrix prudentia, quæ semper in hoc augustissimo Senatu viguit, tantum in libertate tuenda, atque in vestro regendo, ac provehendo imperio valuisset. Verum ea demum sapientissimorum, ac præstantissimorum civium summa virtus semper habita est, ad tempora, rerumque mutationes decreta quoque, atque consilia immutare, neque ita suis sensibus inhærere, ut ab illis nulla, neque ratione, neque auctoritate divelli queant, quorum hoc pertinaciæ, illud veræ constantiæ nomen mihi mereri videtur. Jam satis, Patres optimi, Gallis favimus; jam omnia a nobis veræ fidei, atque amicitiæ argumenta præstita sunt; fœderibus, quæ cum illis nobiscum intercesserant, abunde satisfactum est; commeatu, pecunia, viribus a nobis adjuti sunt; ut in Mediolani possessione retinerentur nihil prætermissum: armis Carolum, cum quo nobis induciæ erant, lacescere veriti non fuimus; Leonis Pontificis Maximi conatibus adversi fuimus. Vel hostium virtute, vel Ducum pravis consiliis, vel fortuna, quæ omnia in bellis potest, Galli devicti sunt; Italia vel ejecti. Vel sponte cedentes abiere; vix parvæ reliquiæ in Insubribus modo adsunt, quæ cito a Cæsareanis conficientur. Gallorum, Rex, qui, Mediolano stante, sæpius se cum ingenti exercitu equitum, ac peditum transgressu-*

jactabat, atque ad opem laboranti provinciæ fe- 1522
une adfuturum prædicabat; licet militibus non-
am præmissis, Cremonam dedere hostibus Scudum
eptis aut immutata voluntate, aut necessitate coa-
modo omnia fere in potestatem Cæsaris concesse-
vero incerti rumores de ejus in Italiam adventu
uem initio veris futurum autumant; putamusne,
i ita prolapsis rebus minime effecit, id modo hac
iclinatione facturum, & cum Imperatore, qui co-
is, commeatu, amicitiis Insubres firmavit, pugna-
r vero, ut Gallorum genti, quæ pene Italiæ oblita
ienti Reipublicæ damno, exiguo, ac fere nullo eo-
lo præsto simus, terrestre imperium, quod immensa
nagnis laboribus, summis vigiliis ex hostium pene
ipuimus, in eosdem bellorum, ac turbinum anfra-
emus? ac cum tota Austriaca domo graves, atque
s exercebimus? ut elapsis jam induciis, quas cum il-
iæ pepigimus, in agros, in oppida, in subditos belli
veluti turbo, feratur? ut terrestre imperium, quod la-
ibus, vel a Carolo Imperatore, vel a Ferdinando
Austriæ Archiduce continuato ambitu circumcingi-
a, sanguine, cædeque redundet? Hæc longe ab iis
onsilia esse reor, quibus majores nostri hanc Rempu-
r tot sæculorum successiones felici fato administrarunt;
a semper speciosis consiliis prætulere; neque incertis
a semper speciosis consiliis prætulere; neque incertis
ntibus æternum fortunam Reipublicæ loquar? quid præcla-
amquam quid ego de dignitate speciosius, quam a vobis
d illustrius, quid inquam speciosius, Oratorem missi-
num Imperatorem ultro pacem petere, Oratorem missi-
ad societatem ineundam, ad veterem reconciliandam
m illius nomine hortaretur, atque invitaret? Cui sane
pportunitati nisi obviam iverimus; si consilia hæc a-
fuerimus, cito in easdem angustias relabemur; dum
n propinquum hostem experiemur; Gallorum longinqua,
rta auxilia, aliquando etiam frustra, implorabimus,
xpectabimus; quasi vero satis laborum a nobis exantla-
i se; quasi non usque ad satietatem calamitates, quæ satis
n comites esse solent, experti fuerimus. An non ma-

1522 *malorum cives nostri, populi, qui in vestra tutela conquiescere debuerant, perpessi sunt? Videte quæso, ne sero tandem suscepti vos consilii pœniteat; pacis, bellique vobis optione oblata, hoc potius, quam illam amplexos esse. Quod ad me attinet, ita existimo Imperatoris postulatis aliqua in parte assentiendum esse, atque ex decreto Senatus Adurno respondendum: Gallis rursus in Italiam ad Mediolanum recuperandum redeuntibus, vos illos pecunia, armis, commeatibus non adjuturos. Id sane ad pacem cum dignitate, atque utilitate firmandam maximo erit adjumento, atque ab illis vos malis servabit incolumes, his quæ (utinam falsus sim vates) nobis imminent, nisi, verbis relictis, quæ dare difficile Imperatori est, quæ mens Reipublicæ insit, Hieronymo Adurno aperuerimus.* Cum a Trono peroratum esset, ita Georgium Cornelium Equitem respondisse ferunt.

Georgii Cornelii oratio.

Inficiari non possum, Senatores optimi, illos, qui hujus auctoritatem loci contingunt, cum suis consiliis gratum, ac plausibile pacis nomen prætendunt, quamplurimos in suam sententiam trahere; cum natura comparatum sit, ut omnes potius otii securitatem, quam laborum incertos exitus amplectantur; atque ii præsertim, qui bellorum difficillimos casus experti, calamitatem pertæsi, nomina etiam præliorum, ac certaminum perhorrescunt. Verum illud summa attentione, atque industria inspiciendum, ac providendum reor; ne nimio pacis studio, ac desiderio incensi in bellum eo periculosius ruamus, quo nonnunquam pax non minus grato, quam insidiis pleno nomine obtegitur. Quidquid per tot annos, tot laboribus, tot sumptibus vestra constantia, civium virtute subivimus, eo spectavit, ut tutam pacem consequeremini. Non enim ambitio, ut plerosque mortalium, transversos vos egit, ut regnandi cupidine bella e bellis sereretis: at libertas cum hac civitate orta integre semper, inviolateque servata; imperium a vestris majoribus legitime partum, ut aliorum libidini, ac furori obsisteretis, justis armis vos induit. Hanc animis vestris opinionem insidere, eandemque omnes vos sententiam amplecti, & optime novi, & vehementer lætor: quæ cum ita sint, quisnam ad pacem consequendam tutior aditus, an Troni sententia, vel potius Patrum Collegii decreto aperiatur, differendum est. Ille Cæsaris

vi-

…tiam, dignitatem commendat, magni facit, extollit; 1521 …obur, conatus parvipendit, fortissimæ illius gentis ar…em hebescere sibi persuadet, gladiosque illos, & mu…cros toties inimicorum suorum jugulis admoverunt, vel…gina reconditos torpere arbitratur; neque ex illa un…uctos iri existimat. Ego contra, & Cæsarem, & …n Regem plurimi facio, neque id modo agitur, ut cui …imorum Principum primæ partes sint attribuendæ, decer… in eo potius totius deliberationis cardo versatur, an e…ra sit, Imperatori vos obstringi, Gallis in Italiam ve…us auxilia non præstaturos. Id porro si ullo unquam tem…ab animis vestris alienum, atque ab utilitate publica se…um fuit, hoc potissimum esse oportet, in quo res adeo in …piti sunt, ut quisnam illarum exitus sit futurus, quonam …morum Principum odia, injuriæ vicissim acceptæ, atque il…e erupturæ sint, conjectura assequi difficillimum sit. An ve…rbitramini, prudentissimi Senatores, Imperatorem de concor… vobiscum ineunda frustra solicitum esse, resque vestras, …æ per tot annos a Maximiliano, cujus in locum ad imperii …picem Carolus evectus est, dolo, ac vi petitæ, & vexatæ …uerunt, illi curæ, & cordi esse? Quidquid agit, quidquid co…itat, quidquid molitur, eo spectat, ut nobilissimæ, ac quondam florentissimæ istius provinciæ, Italiæ inquam, quæ vetus Imperatorum sedes, ac domicilium fuit, arbiter, ac moderator sit; hoc adepto, cuncta ex animi voluntate in universa Christiana Republica facturum sibi pollicetur. Huic rei vestram cum Gallorum Rege societatem obsistere novit; neque illi, quo minus voti compos fiat, aliud magis esse impedimento. Quo fit, ut prudentibus viris, atque iis, qui in Republica administranda vitam exegerunt, mirum non videatur, si Cæsar vos a Gallorum abstrahere amicitia, modo minas intentando, modo illecebris pertentando, nullum non lapidem movendo contendat; cujus si voti compos fiat, quis nescit vobis illas pacis conditiones, quæ sibi in primis usui esse possint, impositurum? vestris auctum viribus? Insubrum opulentissimas ditiones defensurum? Atque hæc illi Tronus ultro concedere mihi videtur; nam quod vix animo assequi possum, si illud a vobis impetrat Cæsar, ut a fœdere Gallico recedatis, Regique Alpes transgresso auxi-

1522 *xilia denegetis, quis ambigit, non in potestate Cæsaris pacem, bellumque futurum? tantumque ausurum, quantum illi non ratio, ac fides; sed dominandi libido suppeditaverit? Tunc vero quo se vertet amplissimus iste Senatus? ad Regemne, quem nulla lacessitus injuria contempserit, ac læserit? an ad Pontificem, qui licet optima erga Rempublicam mente sit, beneficiis tamen Cæsaris devinctum esse, parum facultate, pecunia, ac viribus posse nemo non novit? ad reliquosne Italiæ Principes, qui e nutu Imperatoris pendent? A Cæsare ipso, a Cæsare, inquam, nobis aut pacis conditiones, aut belli eventus expectandi erunt; quarum rerum periculum, an dedecus majus futurum sit, dicere horret animus. Pacem amplectendam Collegii Patres censent; verum illam, quæ speciosi nominis obtentu, bellum nobis ingens, ac tetrum non importet: a Gallorum amicitia non recedendum; Cæsari publicam fidem non obstringendam; mentem illius, sensusque altius explorandos; ac tum demum concordiam ineundam esse, cum securitatem, ac dignitatem Reipublicæ secum allatura sit. Huic ego sententiæ vos suffragaturos reor, ab iisque consiliis non recessuros, quibus Rempublicam tot undique periculis circumseptam, incolumem, integram eximia cum prudentiæ laude servastis.*

Cum dicendi finem Cornelius fecisset, frequentibus suffragiis Senatusconsultum ex Collegii sententia factum est, quo Adurno de more perlecto, ab illo nonnulla de pace ineunda disceptata fuere, multa proposita, quæ, tum ad Vormacienses inducias instaurandas, tum ad novas pactiones firmandas attinerent. Ea res cum multis implicita difficultatibus videretur, quæ & longissimis disceptationibus, ac multo tempore egeret, tres e Sapientum Collegio a Senatu delecti sunt, quibus mandatum est, ut re inter ipsos, ac Cæsaris oratores discussa, de ea ad Senatum referrent. Fuere hi Aloysius Mocenicus Eques, unus e sex viris, qui Principi adsidere solent, qui *Consiliarii* vocantur; Georgius Cornelius Procuratoriæ dignitatis, Marcus Antonius Venerius Doctor; quorum ille *Sapientis*, ut dicimus *Consilii*; hic autem continentis locum in Collegio obtinebant. Hadrianus Pontifex Maximus de iis, quæ Hieronymus Adurnus Cæsaris nomine Reipublicæ significaverat, edocetur, qui mirum in modum pro Christianorum Prin-

Principum concordia, ac præsertim Italiæ pace restituenda laborabat, ac perbenigno Rempublicam animo amplexus sæpius ad pacis studia fuerat cohortatus, præclaraque voluntatis in Venetos testimonia ediderat. Nam cum Henricus Angliæ Rex Rempublicam adversus Gallorum Regem, cum illo, ac Cæsare mutuis fœderibus arma jungere nolle ægre ferret, quo animi dolorem aperta aliqua significatione Reipublicæ ostenderet, illius onerarias triremes, quæ pro mercaturis convehendis, vel asportandis quotannis ad Britanniæ oras appellere consueverant, detinendas curaverat. Pontifex vero sponte, antequam quidquam ea de re Senatus cum eo communicasset, literas ad Regem misit, quibus illum hortabatur, atque enixe rogabat, ut Venetas triremes, ex quibus mutua in commune commodum commercia augerentur, sui gratia ex Anglia solvere permitteret, uti a Rege effectum est: uberrimæ ob id a Senatu Hadriano per literas gratiæ actæ fuere. Atque hæc anno acta sunt. 1522

Angliæ Rex triremes onerarias detentas Venetis restituit.

M. D. XXIII.

VErum amissæ Rhodi jactura omnium mentes stupore defixerat, intestinarum dissensionum acerbis casibus ante oculos obversantibus, ut insolitus cunctos terror occuparet, ac jam cervicibus Italiæ potentissimum hostem imminentem perhorrescerent; eaque res potissimum Hadriani animum perculerat, cujus infausto Pontificatu pestilentiæ fœditas, bellorum ardor, Christianæ Reipublicæ clades contigerant. Itaque propensus ille erga publicam pacem animus, quem initio patefecerat, recentium calamitatum concursu in dies magis accendebatur, ut tandem agitare, ac moliri cœperit, quo omnes Christiani orbis Principes, simultatibus depositis, perturbationumque sedatis fluctibus, concordiæ, fœderumque nexu adstricti adversus Turcas arma, viresque sociarent. Et quoniam tantam rem perficere non opis humanæ, verum divinæ virtutis erat, cum Principum corda in Dei Optimi Maximi manu sint, omni pompa, ac fastu abjecto, orationibus, jejuniis, omnibusque pietatis officiis, quibus iratum mortalibus divinum numen, ex sanctissimo Christianæ religionis præscripto, pla- 1523

1523 placari, ac conciliari solet, navandam in primis operam curavit. Mox ad Christianos Principes literas dedit, quibus pro munere sibi imposito hortabatur, ac monebat, ut illos tandem jactatæ, atque afflictæ Christianæ Reipublicæ misereſceret; atque ad Venetos ob eam rem Laurentium Campegium Feltrensem Episcopum miserat; quem loco Polensis Oratorem designaverat. Is enixe Pontificis nomine Senatum rogavit: *Ut qui cogitationes, consilia, actiones ad concordiam, pacemque direxisset, turbulentissima tempestate, qua Petri navis patenti pelago prehensa, atra bellorum, ac dissensionum nube omnia involvente, premeretur, ab iisdem consiliis non abhorreret, quibus per tot ætatum seriem ingentem gloriam adeptus fuerat. Respiceret exundantia maria, terrasque tot hominum sanguine, qui pretioso Christi cruore redempti forent; Eubœam, Peloponnesum, Rhodum supplices ad victricia olim Venetorum signa manus tendere, ut ab infanda barbaræ gentis servitute vindicarentur; Pontifici statutum esse, animi ardore, & contentione summa conniti, ut Christianos Principes adversus communem, immanissimumque religionis hostem sancito fœdere connecteret, ac devinciret: Rempublicam vehementer hortari, ac rogare, pace cum Cæsare firmata, cum reliquis Christianis Regibus, ac Principibus arma sumeret; neque diutius torpescere ingentes quondam Venetorum civium spiritus pateretur, ut jugo barbarorum miserrimæ servitutis tot gentibus, urbibus, provinciis liberatis, regna ab illis per nostram socordiam occupata eriperentur; ac denique ex eorum manibus Dei Servatoris nostri universo orbi adorandum sepulchrum avelleretur: non ignorare magnos veterum avorum animos adhuc in Republica vigere; illustria de hostibus insignia ad propagandam religionem, atque imperium reportata menti infixa esse; quæ licet hoc tempore ob clades superioribus annis a Republica acceptas, ob ingentes communis hostis terrestres, maritimasque copias, ob illa, quæ in eorum faucibus regna, ac provincias possidet, consopita jacere videantur; non ambigit Summus Pontifex Hadrianus, quin omnium Christiani nominis Regum, ac Principum armis excitata haud absimilia, præclara, atque egregia facinora cum Christiani Venetique nominis gloria sit editura*. In hanc sententiam

Laurentii Campegii Pontificis ad Venetos Oratoris officia.

tiam loquuto Campegio a Senatu responsum est: *Summis laudibus extollere sanctissimi Pontificis mentem, curam, solicitudinem pro communi pace, concordiaque susceptam, ex qua eximii fructus ad publicam utilitatem, immortalemque Hadriani Pontificatus memoriam manatura sint: nil a Republica ardentiori affectu exoptatum ullo unquam tempore fuisse; ab honestis pacis conditionibus nunquam aversum fore, testari, quae statim ad illum, cum ad summum dignitatis fastigium pervenisset, Senatus perscripserat. Ceterum quod ad foedus cum aliis Principibus adversus Turcas ineundum attineret, nulli altius menti haerere quot damna, & clades ab ea gente illatae sint, postquam malo nostro crescere Ottomanorum potentia coepit; cum, quae post Byzantium orientalium Imperatorum sedem occupatum, a Republica per quinquaginta annos continentia bella gesta sint, quibus cives occumbere, diripi urbes, spoliari ditissimas insulas oculis pene ipsis Senatus conspexerit; ut nulla sit gens, quae, tum publici, tum privati commodi causa illorum potentiam repressam, atque imminutam vehementius cupere, magisque niti debeat: utinam vero summo huic Pontifici concessum foret, ut praeteritorum saeculorum praeclara facta instauraret, ac sacro foedere adstrictos Christianos Principes in communem hostem impelleret: quis enim ambigat, si semel pia arma susceperint, atque in illum unanimi consensu, consilio, viribus bellum intulerint, non in eandem mentem Venetos quoque consensuros? nemo sane, neque animum, neque quotquot cogi poterunt copias, neque praeclaros ausus desiderabit.* 1523 Senatus responsio. Verum egregius iste, cunctisque laudibus superior Hadriani Pontificis conatus eumdem finem habuit, quem Leonis tempora experta fuerant: nam speciosis, ac inanibus consiliis jactata Christianae Reipublicae vulnera refricarunt; ac gravi quodam veluti veterno oppressam patefecerunt; nedum ut ex iis fructus aliquis pristinae majorum virtutis, atque gloriae colligi potuerit; cum gravioribus multo calamitatibus Europa, atque Italia praesertim (ut suo dicemus loco) redundaverint.

Ceterum pax inter Caesarem, ac Venetos agitari coepta, variis obortis difficultatibus, ac disceptationibus trahebatur, cum ingentem auri vim Caesaris Oratores a Republica peterent,

1523 rent, ad quam persolvendam Senatus nullo pacto adduci poterat: deinde, cum pro Insubribus tuendis, ac Francisco Sfortia in Mediolanensi imperio retinendo se fœdere obstringi Senatus minime abnueret; Cæsareanis eodem fœdere ad Neapolitanum regnum defendendum teneri Venetos placebat; quod ne a Senatu probaretur, id in causa erat, ne Turcæ quibus per immensam fere longitudinem Venetæ ditiones finitimæ sunt, inde ad pacem turbandam occasionem arriperent; cum ex Neapolitano regno facilis in Epirum, Græciam, aliasque provincias in visceribus Ottomanici imperii trajectus sit; neque timendum videretur, ut dum staret Mediolanum, copiæque illud Cæsaris, ac Reipublicæ tuerentur, hostes Neapolitanum regnum invaderent; cum haud quaquam tutum Senatus censeret, Reipublicæ copias tam longe a suis finibus abesse, ut terrestre imperium viribus destitutum, hostium injuriis, atque libidini pateret. Præterea haud parvi momenti controversiæ accedebant de exulibus revocandis, de bonis restituendis. De Vormaciensibus quoque pactionibus inter Ferdinandum, & Carolum Imperatorem fratres, ac Venetos multa supererant, quæ non facile explicari poterant, præsentiamque Oratoris, qui Ferdinandi nomine ageret, exposcerent; ut negotium ob varias, quæ in dies oriebantur, difficultates, brevi temporis intervallo perfici non posset. Pontifex vero omnibus de rebus a Senatu edoctus, cum vereretur, ne privatæ inter Cæsarem, ac Rempublicam controversiæ communi pacis bono essent impedimento, adhortando, omnia in se recepturum pollicendo nitebatur, ne levioribus difficultatibus eximium communis concordiæ fructum, ac præsentissimum Christianis rebus auxilium cunctationibus, atque ancipiti consilio moraretur. Per eos dies Balthassar Glesius Ferdinandi Archiducis nomine Venetias accessit, ut (quod maxime ad rem perficiendam necessarium videbatur) quæ de finibus controversiæ inter illum, ac Rempublicam versabantur, definiret, pacique subscriberet; quæ cum ejusmodi essent, ut neque facile, neque cito expediri possent, atque interim Caroli, & Henrici Oratores ad negotium perficiendum urgerent, eoque nonnunquam dicendo proveherentur, jam induciarum tempus elapsum esse; nisi quamprimum quænam illius mens esset

Balthassar Glesius Ferdinandi Orator ad Venetos.

esset. Senatus patefaceret, adversus Rempublicam arma motu- 1523
ros; inopinato Hieronymi Adurni obitu superioribus difficul- *Hieronymi Adurni obitus.*
tatibus accedente, quinam rei exitus futurus esset, dispici haud satis poterat. Interea Gallorum Rex de iis, quæ a Cæsaris Legatis cum Patribus agebantur, certior factus, Venetorum consilia suspecta habere; vereri, ne Cæsari Venetis reconciliatis, difficilior illi in Italiam aditus, atque Insubrum oppugnatio fieret. Quapropter, ut Senatum a Cæsareano fœdere averteret, se quamprimum cum ingenti exercitu Alpes transgressurum, Joanni Baduario Reipublicæ Oratori significaverat; ac, ne de illius voluntate ambigi posset, Rentium Ceritem, Ambrosium Florentinum Venetias misit, qui una cum Vilierio Ordinario Legato Patrum Collegium ingressi, quæ mens in Italicam expeditionem Francisci foret, exposuerunt, præpotentem Regem pedite, equite, pecunia, bellicis machinis cito Italiam ingressurum; Senatum rogare, ut in mutuo fœdere, quod antea percussum fuerat, permaneret: Gallis cum suis copiis, ac viribus præsto foret; id cum veteri Reipublicæ in Regem benevolentiæ, atque amicitiæ, tum ipsius in Rempublicam meritis responsurum. Senatus, cum in re admodum ancipiti, ac perplexa versaretur, hinc Cæsaris, inde Regis Oratoribus illius amicitiam petentibus, aliquid certi pronunciare difficile admodum erat; ne alterius partis in se odium, atque arma provocaret. Licet enim cum Cæsare de pacis conditionibus agitaretur, Adurni morte negotium intermissum fuerat; Gallorum vero vires, Regisque Insubres invadendi consilium Patrum animos valde suspensos tenebant, ut, neque deserere inchoatas concordiæ ineundæ rationes, neque Gallis quidquam aperte, aut negare, aut polliceri vellent. Tandem ita Senatus consulto responsum est. *Optima semper mente erga potentissimum, atque invictissimum Regem Rempublicam fuisse; cunctis semper studii, atque observantiæ officiis coluisse, quæ superioribus annis præstiterit argumento esse; de auxiliis in Italiam venturo subministrandis nil esse, quod modo ageretur; cum Summus Pontifex de communi inter Christianos Principes concordia summopere solicitus, id sedulo meditaretur, ut, semotis armis, tandem quies orbi Christiano con- affulgeret, ac Pannoniis trepidantibus, bellique incendio fla-*

Rentius Ceri, & Ambrosius Florentinus Galli Oratores ad Venetos.

1523 *flagraturis cito subveniretur, ne communis hostis ferrum in amplissimi regni viscera, nullo repugnante, ac obsistente, miserrime adigeret: apud Cardinalium Collegium dixisse, sibi Principes omnes monere in animo esse, ut in triennium, vel quinquennium inducias paciscantur; ni id faciant, anathematis pœnas additurum. Cum itaque res ita se haberent, de armis inferendis certi quidquam minime afferre posse; ne Respublica communi huic bono obstitisse, ac spem, quæ mortalium animos ad pacem erexerat, immaturo, ac præcipiti consilio turbasse videretur.*

Antonii Grimani Principis obitus. Anno 1612. interregno Principis Donati antiquata lex hæc fuit.

Pridie kal. maji Senatus consulto Gallicis Oratoribus de more perlecto: nonis Antonii Grimani Principis obitus est subsequutus. Inde cum ob ducalia comitia Senatus cogi non posset, publica consilia expediri nequibant: ita enim ex majorum veteri instituto inolevit, ut, Principe defuncto, priusquam successor sublegatur, nihil, quod ad Rempublicam pertineat, neque Senatus decretis, neque aliorum consiliorum, aut magistratuum sententiis sanciri queat: adeo tota ratio illorum Comitiorum perplexa est, ut ad omnem ambitum tollendum a prudentissimis, ac religiosissimis viris inventa videatur.

Andreæ Griti, & Georgii Cornelii comparatio.

Erant ea tempestate duo clarissimi, ac præstantissimi cives, Reipublicæ lumina, qui eximiis in patriam meritis ceteris antecibant, Andreas Gritus, & Georgius Cornelius: ambo clarissimis natalibus, rerum agendarum usu, egregia in Rempublicam pietate conspicui, per omnes honorum gradus ad Procuratoriam dignitatem evecti. Gritus difficillimis temporibus pace, belloque clarus, apud summos Reges, ac Principes in honore habitus, innumera fortitudinis, ac prudentiæ facinora pro patria ediderat, illiusque singularis virtus in Patavio recipiendo, ac propugnando mirum in modum superioribus annis illuxerat. Cornelius, vir integritate, atque affabilitate singulis civitatis ordinibus in primis carus habebatur: fama est, illum in Senatu quidquid de publica dignitate, atque utilitate esse sentiret, admirabili eloquentia perfecisse. Verum illi ad memoriam in omnem posteritatem producendam, celebritatemque nominis propagandam peculiare, atque insigne fuit, quod opulentissimum, & nobilissimum Cypri regnum ex illius domo ad Rempublicam transtulit, ac ingenti dono, in-

sueto

sueto mortalibus exemplo, patria aucta, atque ornata fuerat. 1523
In tot præstantissimarum virtutum, ac meritorum concursu, Andreæ Gritti fortitudo, labores pro patria suscepti, captivitates, pugnæ antelatæ sunt. Nam cum Patres ad unum & quadraginta, ad quos Ducis creatio lege spectat, xvij. kal. Junias Curiam essent ingressi, sequenti die Gritus Princeps renuntiatus est: qui postea per multos annos arduis tempestatibus consilio, virtute, mira prudentia in Reipublicæ administratione excelluit.

Andreæ Criti Principis electio.

Cæsar, audito Hieronymi Adurni obitu, Marino Caracciolo, qui postea a Paulo tertio in Cardinalium collegium cooptatus est, ac tunc Orator ad Pontificem fuerat designatus, ut Adurni loco Venetias accederet, inchoatumque negotium eodem studio susciperet, imperavit. Quocirca intentiore studio intermissa pacis tractatio revocatur: quotidie Cæsareanis Oratoribus Collegium adeuntibus, petentibusque ut moræ, ac cunctationum causæ tollerentur; amplectendamne Patres Cæsaris amicitiam, ac pacem censerent, non obscuris verbis patefacerent. Senatu sæpius coacto, ob diversas sententias nihil decerni poterat, cum majori parti quidquam in re tam ardua non liqueret: quamvis enim Collegii Patres cum Cæsare pacem firmandam arbitrarentur, atque ea de re decretum tulissent; complures acerrime oppugnabant, neque a vetere cum Gallo fœdere, atque amicitia recedendum esse contendebant; qui si, ut constanti omnium prædicatione ferebatur, in Italiam armatus descendisset, pro ingenita gentis ferocia, ac viribus, Regis præsentia haud difficulter Cremonæ arci opem laturus, ac Mediolano potiturus videbatur. Cæsareanos pecunia laborare; quamplurimarum rerum inopia premi; jam præda, ac rapinis alienos, a Gallisque aversos populorum animos ad veteris dominationis desiderium redire; ea si contingerent, Rempublicam in illius impetum omnem irati Regis excepturam; eo acrius fines illius invasurum, quo magis ob spretam amicitiam, fœdusque fractum, se ab ea lacessitum fuisse sentiret. *Vires, ajebant isti, Gallorum summo Reipublicæ damno experti sumus, qui cum primum, licet immerito, a Republicæ amicitia regnandi cupidine, descivissent, nobis ingentem calamitatum cumulum intulere: cæde, ferro, sanguine nostra oppida,*

Marinus Caracciolus Cæsaris Orator ad Venetos.

1523 *da, agrique redundarunt : neque antea tot malis finis impositus fuit, quam in pristinam cum iis amicitiam, ac gratiam rediremus. Franciscus hic, qui nunc rerum potitur, fœdere vobiscum icto, ad imperium recuperandum sociis vos armis adjuvit; cui sane, quod Brixia, Veronaque amplissimis, ac ditissimis urbibus potiamini, acceptum referre debetis. Illum igitur Regem, qui post regni suscepta gubernacula semper amicus, sociusque vester fuit, adversus amicitiæ jura, ac fœderis religionem deserere, in animum inducetis? vos, inquam, qui semper beneficiorum memores nullo unquam tempore ingratitudinis notam subiistis; scilicet, ut Carolus Imperator, acerrimus illius hostis, nullo contradicente, in Italia dominetur, atque ea provincia, quæ ad Græciam, Macedoniam obtinendam, atque adeo ad totam Europam coercendam situs natura, virium robore opportuna semper est habita, sibi ad Christianam Rempublicam moderandam, ac subigendam gradum paret, atque adstruat? Quid enim, quominus illam integre possideat, Cæsari deest? amplissimum regnum Neapolitanum possidet : Insubribus potitur : Pontifex illi opera, & studio favet : reliqui Italiæ Principes, vel fide, vel officiis devincti sunt. Vos, inquam, vos illi estis, quibus, si in Galliæ Regis amicitia perseverare inconcussa opinio fuerit, librare potentissimorum Principum opes, regnandique immodicam cupiditatem compescere datum sit : cum immortali gloria vestram auctoritatem reliqui Principes sequentur. Italia libertatem, ac splendorem vobis acceptum referet.*

Contra iis, qui temporum conditionem, præsentemque rerum statum attentiore cura dispiciebant, minime tutum videbatur, Vormaciensibus induciis elapsis, cum Cæsareanis ob Insubres subjectos, ac Mediolanensem arcem nuper in deditionem acceptam, tumescentibus iterum ad bellum redire qui ob propinquitatem momento in agros, oppidaque Reipublicæ irruere poterant, pacemque honestam certo, ac difficili bello anteferendam esse Senatui auctores erant; satisfactum jam esse Gallicis fœderibus, copiis, pecunia, tormentis : illorum rebus in Galliam Cisalpinam opem latam fuisse : modo ejectos, atque Italia pulsos, nihil, præter Cremonensem arcem, eamque cito in hostes casuram, possidere. *Quid faciat Se-*

Senatus? Bellumne cum Imperatore, cum quo semper inducias servasse affirmarit, modo suscipiat, dum cunctis bellicis rebus instructus apparatus iste regius in dies friget, atque elanguescit? Quid enim si Anglus, ut frequenti rumore increbuit, in Galliam impetum fecerit? An regni sui oblitus periclitanti Italiae, Venetaeque Reipublicae opem feret? Tot igitur procellis patriam objectabimus? ut praeterita vulnera, cicatrice nondum coalita, acerbius recrudescant? Quid vero vobis ipsis, quid ad Italiae, vel libertatem, vel dignitatem optatius accidere potest, quam Insubrum imperium retroactis aetatibus propriis Principibus parere assuetum, ad Franciscum Sfortiam pervenire? Vos, neque Gallum, neque Caesarem finitimos habere, qui aliquando Reipublicae felicitati invidere, atque illius imperio inhiare queant; quod paucis ante annis, Ludovico Mediolano ejecto, summo cum damno experti estis. In Insubrum enim regione is Princeps erit, a quo turbandae quietis, ciendique belli nullum vobis erit periculum pertimescendum: id porro in vestra est potestate; si pacem, ac foedus, quod ultro Imperator offert, amplectamini; si quieta, securaque consilia dubiis, atque incertis anteferre volueritis. 1523

Dum inter diversas sententias Patrum animi fluctuarent, Princeps Gritus gravi oratione Senatum alloquutus, dicendi vi, quae non mediocris in illo fuisse fertur, atque auctoritate, quam ex assiduo maximarum rerum usu sibi comparaverat, tandem animos ad pacem nutantes Senatores flectere potuit, ut amicitia, ac foedus cum Caesare decerneretur. Ac sane hoc loco non parum miror; non modo a Francisco Guicciardino, verum etiam a Petro Justiniano Venetarum rerum conscio, scriptis mandatum fuisse, Andream Gritum ad supremae dignitatis in Republica fastigium nondum evectum, ut Venetos in Gallorum amicitia, ac foedere retineret, vehementer laborasse, iisque in Senatu acri se oratione opposuisse, qui Caesari assentiendum suadebant: eundem mox Principatu decoratum, nulla amplius ea in re verba ad Patres habere voluisse; ne, qui diu in Galliis immoratus esset, certa quadam erga gentem illam propensione duci videretur: nam Gritum in Senatu pro foedere loquutum fuisse, ancipitesque animos ad certa impulisse constat. Vetus quippe mos semper in Senatu fuit, ut, cum de

Andreas Gritus pacem cum Caesare suadet.

1523 de gravissimis rebus agitur, qui prudentia, ac rerum usu opitulari patriæ consilio possint, quacunque privati commodi ratione semota, liberrime in suggestu, quæ sentiant, eloquantur.

Fœdus inter Cæsarem ac Venetos. Quod igitur faustum, felixque esset, pax, & fœdus iiij. kal. augusti in hanc sententiam inita sunt. Carolo, Divina favente clementia, Romanorum Imperatori electo (ita enim antequam coronam de more suscipiant, vocari pervetusta consuetudine Imperatores consuevere) nihil unquam antiquius fuisse, quam iis non modo malis, ac calamitatibus obviam ire, quibus nobilissima Italiæ provincia bellis præteritis afflicta, atque attrita, non sine gravi Reipublicæ Christianæ jactura fuerat, verum in posterum turbari, ac vexari posset: proinde veram, certamque pacem, ac quietem firmare, ut inde communis inter omnes Principes concordiæ bonum manare quo ad hanc rem consequendam nihil conducibilius, nihil firmius esse, quam si pacis, fœderisque nexu cum Illustrissimo Andrea Grito, Dei gratia Duce, & Excellentissimo Venetiarum Dominio (his enim verbis pacta inter Principes, ac Rempublicam concipiuntur) adstringeretur: His de causis ad communem præsertim utilitatem spectantibus, cujus semper Veneta Respublica studiosissima fuerat, summi, sanctissimique Hadriani Sexti Pontificis, Serenissimique ac potentissimi Henrici Angliæ Regis, fidei defensoris; intervenientibus Thoma Campegio electo Feltrensi, sanctissimi Pontificis Legato, Richardo Pacco consiliario, & primario a Secretis, atque Angliæ Regis Oratore, tractatione primum Hieronymi Adurni, qui vitam cum morte commutavit, mox Marini Caraccioli Protonotarii Apostolici, ac Alphonsi Sanches Consiliariorum, apud Rempublicam Cæsaris nomine Oratorum munere fungentium; in id Serenissimo Domino Ferdinando Hispaniarum Infante, & Principe, Cæsaris fratre, per Balthassarem Glesium ejus Consiliarium, Oratoremque concurrente, cum clarissimis viris Aloysio Mocenico Equite Consiliario, Georgio Cornelio Equite Procuratore Sancti Marci, & Marco Antonio Venerio Doctore, Illustrissimi Ducis, & Dominii procuratoribus, ad pacis, ac fœderis pactiones devenere, quæ inter ipsum sacratissimum & invictissimum Imperatorem, ac Illustrissimum Ducem, Excel-

cellentissimumque Dominium Venetiarum ratæ, firmæque sint. 1523
Illarum summa capita hæc fuere.

Præteritorum bellorum memoria inter Maximilianum, ac Rempublicam deleta, ac penitus sublata, mutua pax, eademque perpetuo sanciatur.

Qua vulgata, ultro, citroque iniri commercia terra, marique regiones utrinque adiri queant; piratæ, genus hominum invisum, pellantur, excindantur; qui hoc vitæ institutum arripuerint, merita nece pœnas luant.

Extorribus in patriam receptis, jus civium amissum restituatur: quæ bona fisco adjudicata fuerint, in eis jus non habeant: quinque aureorum millia illorum vice singulis annis pen[...]ntur.

Quæ loca, atque oppida Venetis a Ferdinando ex Vorma[...]ibus conditionibus adhuc reddita non fuere, restituantur. Ducentorum aureorum millia octo annorum spatio, singulis [...]nti quinque millia, persolvat Cæsari Respublica: solutione, minime te- prius oppidis, locisque a Ferdinando receptis, [...]tur.

Hæc pacis conditionibus continebantur. Fœdere vero cavetur: Ut Franciscus Sfortia Mediolani Dux quingentos Itatos cataphractos in Insubribus pace, belloque aleret; cujus rei se sponsorem, ac vadem Cæsar promitteret.

Si adversus Ducem, aut Venetos bellum moveretur, cataphractorum numerum ad octingentos augere Cæsar deberet, adjecto sex peditum millium, ac quingentorum levioris armaturæ equitum numero, tormentorumque bellicorum apparatu; ut his viribus aucti hostium impetus arcerent, suosque fines tuerentur.

Contra vero Veneti Insubrum ditione bello petita, ac vexata, præsto futuros, omnique ope Ducem adjuturos; cataphractos octingentos, quingentos levioris armaturæ equites, sex mille Italos pedites, præter bellicas machinas, subsidio missuros polliceantur.

Neapolitano regno a quovis Christiano Principe, Summo Pontifice Hadriano excepto, bellis lacessito, quindecim triremes, omni bellico apparatu instructæ a Republica in eas oras ad regnum tuendum mittantur. Ha-

1523 *Hadrianus Pontifex, Henricus Angliæ Rex pace hac, atque fœderibus, si illis libuerit, honorifice excipiantur, eorumque conservatores sunto.*

Qui ambarum partium fœderati, ac socii fuerint, eadem pace, ac fœdere comprehendantur. A Cæsare adscripti fuere Reges Lusitaniæ, Pannoniæ, & Poloniæ: Sabaudiæ Dux: Florentina Respublica, Julius Mediceus Cardinalis, omnesque ejus gentiles: Antonius Adurnus Genuæ Dux: Mantuæ Marchio: Senarum, & Lucæ civitates: Marchio Montisferrati.

Sex mensium spatium tam Cæsari, quam Reipublicæ ad aliorum, quos vellent, nomina apponenda constitutum est.

Xviii. kal. septembris pax, fœdusque inter Cæsarem, Rempublicamque ac reliquos fœderatos ictum, solemni ritu ac more promulgatum est; & ne Senatus liberalitas desiderari posset, Marinus Caracciolus Cæsaris Orator, qui in gravissimis negotiis tractandis sedulam, optimamque operam naverat, quinquaginta auri libris donatus est. Ad Cæsarem duo præstantissimi Senatores, Andreas Naugerius, Laurentius Priolus; ad Ferdinandum vero Carolus Contarenus, ut pacem, fœdusque Reipublicæ nomine gratularentur, a Senatu missi sunt. Ad Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, qui eadem de causa Franciscum Tabernam ad Patres miserat, ut idem officii genus præstaret, Marcus Antonius Venerius Legatus deligitur.

Pace, ac fœderibus inter Cæsarem, & Venetos Hadriani Summi Pontificis auctoritate percussis, satis pacatas, ac firmas res Italiæ fore, Gallorumque Rex suspicione Anglici belli domi detentus nihil hoc anno in Italia moturus videbatur. Verum, ut in rerum eventibus, ac Principum gestis pernoscendis, debilia, atque infirma sunt hominum judicia; quæ remorari Regem ab ea expeditione poterant, vehementiores illi, atque acriores spiritus addidere: nunquam enim præteritæ cladis memoria ex animo effluxerat, extimulabatque adeo amissa Insubrum regio, ut omnibus potius se objectare periculis, omnia subire incommoda, quam sibi a Cæsare illatas injurias perpeti posse videretur. Itaque quam maximum potest Gallorum, atque Italorum peditum, atque equitum numerum pa-

rat:

rat: bellicas machinas, tormentarii pulveris, jumentorum, vehiculorumque apparatus ingentes adhibet: tributa indicendo, vectigalia oppignerando, decumas a Sacerdotibus exigendo, quam maximam potest pecuniæ summam coacervat: ab Helvetiis per nuntios petit, ut cum primum in Taurinorum campos descenderit, peditum suæ gentis subsidia mittant. Iis de rebus instructum quamprimum Regem in Italiam cum exercitu venturum ore omnium circumferebatur; cum præcipue impetus ille, quem Henricus Angliæ Rex se effusurum in Gallias jactaverat, paulatim elanguisset; neque Cæsar aliquid extra Italiam moliri posset, quod Regem ab instituto revocaret. Itaque Franciscus Lugdunum contendit, ut loci opportunitate; tum ea, quæ ad bellum necessaria essent, urgeret; tum ut brevius illi in Italiam iter foret. Veneti cum haud dubie rursus Italiam bello conflagraturam animadverterent, nihil quod, vel ad fœderis conditiones servandas, vel ad proprios fines tuendos pertineret, omittendum duxere. Theodoro Triultio summo militiæ Præfecto, quod partes Gallorum sequeretur, plurimisque cum ea gente affinitatibus, atque officiis adstrictus esset, ob navatam Reipublicæ operam gratiæ a Senatu actæ: Franciscus Maria e Ruverensi familia in ejus locum suffectus est; vir scientia militari, ac prudentia clarus, qui ereptum sibi per injuriam avitum imperium egregio conatu armis recuperaverat, ac nuper ab Hadriano Pontifice in gratiam receptus, legitimæ possessionis titulos consequutus fuerat, omnesque illius ditiones suscipere in clientelam Senatus pollicitus est. Copiis, quas ea tempestate Respublica in Cisalpinis habebat, sex Italorum peditum millium numerus adjectus; levioris armaturæ equitatus trecentis equitibus auctus est; urbes, atque arces validioribus præsidiis instauratæ, mille pedites subsidio missi. Leonardus Haimus Legatus a Senatu renunciatus, atque ut cum Urbinate ad exercitum proficisceretur, constitutum est; statimque Præfecti cataphractorum equitum ad Olii fluminis ripas se conferre jussi, ut fines Reipublicæ defendere, ac ad omnes rerum eventus in promptu esse possent.

Theodorus Triultius a Venetis stipendiis dimissus. Franciscus Maria Urbini Dux in locum Triultii suffectus.

Leonardus Haimus Legatus in castris.

1523

Interea de Regis adventu fama increbrescente, qui Gallorum partibus favebant, novas res moliri cœpere. Leo Comes Car-

1523 Carpensis oppidum, quo Cæsar Alberto fratri, uti perduellionis reo adempto, Columnam donaverat, per insidias occupat. Galeatius Biragus Valentiam oppidum juxta Padum situm in suam potestatem redigit, arcemque, deditione ab oppidanis facta, recipit. Qua re ab Antonio Leva, qui Hastam cum Hispano peditatu, ac levioribus equitibus ad continendos in fide populorum animos a Columna missus fuerat, intellecta, cum militum manu Valentiam profectus, neque natura, neque arte munitum oppidum biduo expugnat; cum arcem tormentis quatere cœpisset, deditione statim accepit, quadringentis interfectis, nonnullis captivis factis; inter quos ipse Biragus fuit. Verum dum Regem, qui se Lugdunum contulerat, quamprimum in Italiam venturum nemo ambigeret, novæ ortæ rerum rationes, præter omnium opinionem, illum alia omnia opinantem a suscepto itinere prohibuerunt. Præbuit mutandæ sententiæ occasionem Carolus Borbonius Dux regii stemmatis nobilitate, potentia, ac honorum insignibus (nam Equitum magistri munere fungebatur) apud Gallos longe clarissimus. Is, quod aliquot ante annos regio favore, & gratia excidisset, parumque sibi in regno administrando auctoritatis tribui iniquo animo pateretur, ac nuper aliquot ex paterna hæreditate, & Borbonensi ducatu oppida a regina in litem deducta essent, occulta odii, ac irarum semina animo conceperat. Opportunum itaque tempus adesse ratus, dum Rex trans Alpes profectus in Italicum bellum incumberet, aliquid adversus illum in Galliis facinoris patrandi: per Hadrianum Baurenum Cæsaris Oratorem, qui simulata veste mercatorem ementitus, ad illum profectus fuerat, cum Carolo, atque Henrico Anglorum Rege secretos tractatus habuerat, deque Gallorum regno cum illis pactus dicebatur; nempe ut Alpes transgresso Rege, ipse cum duodecim millibus peditum, qui communi Principum ære compararentur, Burgundiæ fines ingrederetur, magna spe subnixus, Rege absente, gratia, & auctoritate, qua plurimum apud omnes posset, facile amplissimi regni parte aliqua potiturum. Quapropter Molinii sub ægrotantis specie, ut sua consilia tegeret, substiterat, Rexque illum benevola animi significatione inviserat; cui, cum Lugdunum pervenisset, clarioraque in dies initæ conjurationis indicia

Carolus Borbonius a Rege Galliæ deficit.

cia

cia deferrentur, detecta, ac patefacta sua consilia Borbonius persentiens, duobus tantum comitatus, clam ad Sequanorum fines, qui Cæsari parebant, se recepit. 1523

Rex de illius fuga edoctus, cum Germanos pedites Burgundiæ finibus appropinquare audivisset, periculi plenum esse ratus, si in regni visceribus atrocissima conjuratione patefacta, illo deserto, in Italiam proficisceretur, Gulielmum Gauferium maris Præfectum (Galli *Admirallum* vocant) in Italiam mittit; qui cum mille octingentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac triginta millium peditum numero, nullo obsistente, Insubrum ditionem ingressus, usque ad Ticinum amnem pervenit. In itinere Novaria, quæ, consulto Francisco Sfortia, arce excepta, deditionem fecit, ac Viglevano receptis: nam Prosper Columna cum motus in Galliis, quos Borbonius conciverat, Regisque de profectione immutatum consilium intellexisset, in eam spem adductus fuerat, ut hoc anno Italica expeditio intermitteretur; quocirca nihil earum rerum, quæ, vel ad repellendos hostes, vel ad civitates ab eorum impetu tutandas pertinerent, comparaverat; inopinatoque hostium adventu, neque milites, qui ad pauciorem numerum redacti erant, augere, aut colligere, neque bellica tormenta parare, nec mœnia diruta, strataque reficere, aut municiones erigere poterat: id illi eo rerum statu unum erat consilium, ad Ticinum amnem coactis copiis, Gallos transitu prohibere. Itaque quatuor Hispanorum, totidemque Germanorum peditum millibus, ac equitibus quotquot poterat collectis, ipse, licet gravi morbo conflictatus, lectica deferri, atque in citeriori fluminis ripa consistere voluit. Verum secus, atque ille reputaverat, accidit; cum enim ad amnem Galli pervenissent, pertentatisque vadis, ob diuturnam siccitatem facilem transitum fore animadverterent, ad quatuor millia passuum ab hostium castris, nullo contranitente, idibus septembris, pars pedibus, pars lembis flumen tranarunt, eidem ponte superjecto, quo futuro tormenta bellica duci possent. Columna inani eventu consilium cecidisse sero inspiciens; gravioribus tormentis Mediolanum præmissis, eodem cum exercitu contendit: qua ex re tantum timoris, ac trepidationis urbi injectum fuerat, ut, si ea occasione usus Gauferius confestim cum copiis adfuisset, civitate potiturus foret. Dum

Gauferii in Italiam adventus.

1523 Dum hæc agerentur, Gallorumque cœptis fortuna adspiraret, Senatus Leonardo Haimo Legato mandaverat, ut cum quadringentis cataphractis, ac trium millium peditum numero, Ollio trajecto, in Abduanam glaream profectus inter Bergomatum, ac Cremensium fines opportuno ad utrasque urbes subveniendas loco castra haberet: ad Cremam, quæ magis patere hostibus videbatur, tutandam Christophorus Albanensis, ac Burghesius ductores cum trecentis peditibus subsidio missi fuere. Sed cum nondum Urbinas in castra venisset, & Galli inter Binascum, & Abiatum, duodecim a Mediolano passuum millibus, castrametati fuissent, cunctabundus Legatus rem trahebat. Ceterum præclare gerendæ rei opportunitas, vel negligentia, vel copiarum omnium ad Ticinum amnem cogendarum studio, e manibus Gauserii effluxit. Dum enim ille in ulteriore fluminis ripa substitisset, Columnæ, Mediolanensiumque animi in meliorem spem erecti, omissis de relinquenda urbe consiliis, excipere, ac sustinere ingruentes Gallos decrevere. Quapropter, quæ ad Mediolanum retinendum idonea videbantur, summo studio perficere, præteritamque socordiam virtute, ac diligentia corrigere: aggeres lapsos reficere: Italicum peditatum augere: commeatus intra mœnia convehere: ad arma sæpius, atque ex improviso conclamare, ut quid spei, præsidiique in civibus reponendum foret, innotesceret. Quo factum est, ut brevi duodecim peditum millia, præter cives, in armis essent; ad hæc, ut Ticinum, ac Cremona præcipuæ Insubrum urbes hostium vim repellerent. Antonius Leva cum valida militum manu Ticinum missus; Cremona mille peditum præsidio aucta fuit: tribus egregie munitis urbibus, nihil a Gallis Columna pertimescendum ratus. Gauserius cum triduum in colligendis militibus operam impendisset, atque inter Binascum, & Abiatum oppida copias collegisset, Mediolanum versus proficiscitur, ac inter Romanam, & Ticinensem portam tormenta admovet: sed nimis arduam se aggressum rem conspicatus, externis militibus, atque armati populi numero subnixam urbem omnem impetum egregie excepturam, oppugnatoresque propulsaturam fore, gradum retroagere, expugnationis consilium deserere cogitur. Inde inter Laudensem, Ticinensemque viam positis castris, ad Modoe-

doetiam recipiendam partem copiarum mittit. Petrum Bajardum cum octo peditum millibus, equitatus robore, decem bellicis machinis ad Laudem oppugnandam proficisci jubet. *Modoetia* nullo negotio occupatur. Marchio Mantuanus, qui nuper cum equitibus quingentis, ac totidem peditibus ad exercitum venerat, cum se imparem ad hostes arcendos animadverteret, Parmæque, quod Pontifici militaret, subsidium importare vellet, Laude relicta, Cremam se contulit. Laude Gallus potitus est. Leonardus Haimus Legatus cum Modoetiam amissam, Laudem captam cerneret, Cremonam potituros hostes haud dubiis nuntiis intelligeret; ne ex ea parte Venetorum fines ab hostibus aliquid detrimenti acciperent, ad Pontem Vicum prope ripam Ollii fluminis situm copias statuit. 1523

Modoetia & Laus a Gallis capta.

Interea Feltrius Veneti exercitus Imperator in castra pervenerat: complures secum, quos in Flaminia, ac Piceno conscripserat milites adduxerat; cumque non procul a Ponte vico Mantuanorum Princeps suos milites collegisset, situs opportunitate id eventurum sperabat; ut, & Galli nostrorum propinquitate Cremona abstinerent; & Venetorum ditiones ab hostium incursibus tutiores redderentur: quorum alterum Columna magnopere optabat; alterum Senatui maxime cordi erat; atque in id, ut valde niteretur, Legato mandaverat. Cæsaris, ac Mediolani Ducis Oratores cum mirum in modum de Cremona tuenda soliciti essent, a Senatu petunt, ut quam celerrime subsidia Cremonam mitti, exercitum trans Ollium flumen in Cremonensi agro esse jubeat; hac una ratione Gallos consilia de illa oppugnanda relicturos: non tam exiguo numero, neque tam modicis viribus nostros esse, ut timorem illis incutere hostes possint, qui quinque millium peditum, ac quadringentorum cataphractorum equitum summam non excedant: ad solicitandos Patrum animos Prosper Columna, ac Franciscus Sfortia nuntios Venetias misere. Senatus quæcunque e re communi forent, atque præsertim ad Cremonam tuendam spectarent, imperaturum affirmat. Verum Galli a Cremonæ oppugnatione non destitere; ac primum arci, quæ adhuc in illorum potestate erat, subvenire statuunt. Federicus Bozzolus cum quadringentis hastatis, ac sex peditum millibus,

Urbinatis ad Venetorum exercitum adventus.

Federicus Bozzolus, & Rentius Ceres ad Cremonæ oppugnationem.

1523 libus, Rentio Cerite adjuncto, Abdua trajecto, Melenianum contendit: inde Cremonam adortus, quam centum cataphracti equites, ac peditum quatuor millia præsidio tenebant; tormentis admotis, postquam triduo urbis mœnia magno impetu quassata, ac diruta forent, dato signo milites corona urbem aggredi jussit; conatus irrito eventu cecidere; tum propugnatorum virtute; tum pluviis repente obortis, ac magnis imbribus quatriduo e cælo demissis.

Cremonæ igitur recuperandæ spe amissa, Gauserius, qui antea Mediolanensis expugnationis dubium, difficilemque exitum veritus, in aliis oppugnandis oppidis, atque urbibus tempus triverat, rursus cum omnibus copiis ad Mediolanum obsidendum revertitur, recenti spe adductus, ut commeatu intercludendo, hostes omnium rerum inopia pressos ad deditionem compelleret. *Mediolanensium inopia.* Quocirca Modoetiam, Mediolanumque inter parte copiarum collocata, a duobus lateribus urbs obsessa, tam iis, qui e Laudensi, ac Ticinensi agro, quam illis, qui ex Brianteis montibus commeatus in civitatem importari solent, carere cogebatur. Ad hæc frumentariis molis a Gallo disjectis, ac incensis; adeo ingens in civitate oppidanorum multitudine, ac militum referta annonæ caritas est oborta, ut supra centum hominum millia per aliquot dies leguminibus vesci coacti fuerint; donec molis, quæ manu versarentur, in civitate fabrefactis, huic incommodo obviam itum est. Civitas liberali victu assueta, rerum non modo affluentia privari, verum quoque in usus vitæ necessariis ægre intercludi patiebatur. Prosper Columna, ut hostes a cœpta obsidione averteret, Principi Mantuanorum mandaverat, ut cum Pontificio equitatu Ticinum profectus, ne annona ad castra hostium deferretur, omni contentione niteretur. Eodem tempore cum Venetorum copiæ ad Ticinum pervenissent, inopia urbis laxari, atque affatim in obsessam urbem cuncta confluere, cives afflicti sublevari cœpere. Veritusque Gallus, ne a nostris disjecto, aut occupato ponte, quem ad Viglevanum struxerat, qui alios obsidebat, exercitus penuria laboraret, copias, quæ Modoetiæ erant, ad se vocat; quo facto undique ex agris tanta tritici, vinique copia in urbem est invecta, ut omni spe per obsidionem potiundæ civitatis Præfectus maris exci-

excideret. Neque feliciorem in ea obtinenda eventum in insidiis est expertus, quæ detectæ exitium, atque infamiæ notam auctoribus intulere. Nam Morgantius Parmensis, occiso cohortis præfecto peditum Joannis Medicei, stationem ad sublicium pontem agente, qua extra urbis aggeres patebat aditus, ea se parte Gallos introducturum pollicitus fuerat: a Joanne Ferrariense Stephani Columnæ milite, qui proximas illi excubias agebat, & quem propositis hostium præmiis, ad se allicere tentaverat, proditio fuit ad ipsum Columnam delata, a quo, cum Joannes Mediceus detectos dolos cognovisset, Morgantius, ac facinoris socii more militari lanceis transfixi pœnas dedere.

1523 Gauferius Mediolanenses per insidias aggreditur.

Insidiæ detectæ: noxiorum pœnæ.

Cum igitur rerum eventibus sua frustrari consilia, nullamque benignioris fortunæ spem sibi relictam esse Gauferius animadverteret, ne, hieme jam adventante, ad munera belli obeunda opportunitas elaberetur, digredi ab urbe, obsidionisque metu Mediolanenses solvere coactus est; inde ad inducias animum convertit. Locus inter castra, urbemque deligitur, quo utrinque ad negotium pertractandum mitterentur; e Cæsareanis Ferdinandus Alarco, Hieronymus Moronus, Paulus Victorius Florentinus; e Gallis Galeatius Viccecomes, Thomas Baverrius conveniunt. Summa animorum contentione disceptatur: petunt hi bimestres inducias, ut interea aliqua inter Cæsarem, Regemque pacis ratio iniri posset, Insubresque variis fortunis triennio fere agitati tandem quiescerent: Principibus id gratum fore; assiduis incendiis, rapinis, cædibus exitum Mediolanenses inventuros: addunt, nulla magis in re, quam in bello incerta omnia esse, in quo eventus sæpius mortalium consiliis nusquam respondeant; uterentur itaque opportunitate, periculisque, ac metu Cisalpinam Galliam, atque Italiam solverent. Contra Cæsareani differebant, nunquam aversos se a pacis studiis fuisse, neque bellorum occasiones quæsivisse: ut pax Italiæ firmioribus radicibus coalesceret, Franciscum Sfortiam in avito imperio collocasse: Gallos arma in Italiam invexisse; pacem publicam perturbasse; ut Insubribus potirentur, cuncta molitos fuisse: pro Italiæ pace Pontificem, Venetos, reliquos Italiæ Principes cum Cæsare fœdere junxisse; eam consequi non posse, nisi quæ citra Ti-

1523 Ticinum Galli occupavere, sociis restituantur : quod si omnino ab Italia abstinuerint, si ita illis constitutum sit, tum de induciis agi posse : cumque propediem Carolus Lanojus in Insubres esset venturus, rem omnem in illud tempus rejiciebant : nihil enim ipso, vel invito, vel inscio, vel inconsulto facturos : is namque, Prospero Columna gravi morbo confecto atque in interitum vergente, ad bellum administrandum a Cæsare fuerat designatus. Multis igitur hinc, atque inde jactatis, re infecta discessum est, variisque incommodis Gauferii exercitu conflictato, quæ nivium ingentium copia e cælo irruente, procellis, ventorumque turbine aucta fuerant, urbis obsidione desperata, ab ea abscedere, atque ad Abiatum duodecim ab urbe passuum millibus castra ponere Gauferium coegere.

Hadriani Pontificis obitus.

Dum modo afflante, modo reflante fortuna res Galliæ Cisalpinæ agitantur, Hadrianus Summus Pontifex ex humanis excessit; vir sane, qui si optimam mentem, ac literarum studia, quibus imbutus fuerat, cum rerum usu, ac præcipue Italicarum notitia conjunxisset, celebriorem nominis famam posteris, præsentibus vero ingens sui desiderium reliquisset. Fuit is valde erga Venetam Rempublicam propensus; si vita longior adfuisset, clarioribus argumentis aliquando testaturus: constat enim Ravennæ, & Cerviæ urbes, quæ a Julio Pontifice Venetis ademptæ fuerant, Reipublicæ de re Christiana, ac sanctissima Sede optime meritæ restituere illum in animo habuisse. Romæ Cardinalium comitiis coactis, de subrogando Pontifice actum; cumque illorum, qui ad supremum dignitatis fastigium anhelabant, dissidiis, suffragantiumque affectibus res fere ad duos menses protracta esset, tandem xiiii. kal. decembris Julius Mediceus Cardinalis Pontifex Maximus deligitur, qui splendore familiæ, auctoritate, atque concepta de se apud omnes eximia opinione virtutis, aditum sibi ad amplissimum inter mortales dignitatis gradum struxerat; Clemens

Clementis vij. electio.

Septimus nuncupari voluit. Erant sane in eo viro quamplurima, vel natura, vel rerum usu, quæ in maximam spem omnes erexerant, fore, ut sedatis bellorum tempestatibus, illius virtute, atque consiliis tandem Italia conquiesceret : nam Leonis Pontificatu summæ rerum universæ præfectus gravissima ne-

negotia confecerat; pene solus imperii molem sustinuerat; 1523
maximi, atque infracti animi documenta præbuerat: morum gravitate, quam subtristis quidam, & cogitabundus adspectus comitabatur, ad magna, atque eximia agenda formatus; nil, nisi de maximis, semperque seriis rebus cogitare, atque ab omnibus voluptatum illecebris alienus, severam quamdam modestiam spirare videbatur. Compositi animi illud non mediocre argumentum extitit, quod vehementer musica oblectaretur; ut compertum sit, nullum ea tempestate in Italia fuisse, qui illo magis in ea liberali facultate excelleret.

Pontificatus initio infensum in Gallos animum, veteremque sibi infixam animo cogitationem inesse Italia Gallos pellendi, non obscure significavit: in Italiæ pacem vehementer propensus, Franciscum Sfortiam in Mediolanensi imperio retinendum esse, ut ea firmioribus radicibus coalesceret, censebat: verum quot, quantisque illius Pontificatu convulsa ruinis Italia, quot Romana urbs religionis sedes perturbationibus jactata, ac concussa fuerit, antequam pax affulgeret, suo loco pluribus nobis erit explicandum. Senatus Venetus Clementi primum per literas gratulatus; mox Oratores octo designavit, qui publico nomine consuetum officii munus obirent: fuere hi Thomas Contarenus, Hieronymus Pesareus, Marcus Dandulus, Laurentius Bragadenus, Nicolaus Teupolus, Dominicus Venerius, Aloysius Bonus, Vincentius Capellus. Mediolanensi obsidione soluta, e Gallia Narbonensi, atque ex Allobrogicis Alpibus summo studio milites cogere Gauferius enititur; Helvetiis instantissime missionem postulantibus, persolutis stipendiis, abeundi facultas concessa; cum reliquis copiis quatuor millium peditum Helvetiorum manu, ceterisque in hybernis commorari statuit; ut interim quæ a Rege subsidia mitti quotidie afferebatur, adventarent; ac, ne omnino belli consilia omisisse videretur, ad Aronam in Verbani lacus finibus munitissimum arte, naturaque oppidum, animum adjecit, Rentioque Ceriti viro impigro, plaeclarisque rebus in bello gestis insigni, ut cum septem Italorum peditum millibus summa vi illud aggrediatur, imperat. Ceres nihil moratus, citato gradu Aronam profectus, neque feliciorem, neque faci-

Oratores Veneti ad Pontificem designati.

Rentius Ceres frustra Aronam aggreditur.

1523 faciliorem fortunam votis Gallorum est expertus. Licet enim per triginta dies admotis tormentis mœnia arcis, quæ oppido imminet, atque ab hostium injuria tutissimum reddit, magno impetu, & horribili fragore quassata, & concussa forent, sæpiusque per murorum ruinas irrumpere milites conati fuissent; propugnatorum tamen virtute, quos Columna mille ducentis peditibus Mediolano emissis auxerat, hostibus repulsis, quamplurimorum edita strage, oppidum, situs opportunitate summum ad bellum conficiendum momentum allaturum, egregie tutati sunt. Hoc loco res erant, cum Carolus Lanojus Prorex e Neapolitano regno in Insubres venit; ad quem Senatus Oratorem Carolum Contarenum designavit, ut publico nomine de bello administrando consilia cum eo iniret, quæque in rem communem forent, Reique publicæ interessent, mature exequi posset. Atque in id tempus Proregis adventus incidit, quo Prosper Columna morbo octimestri consumptus ex humanis excessit; vir bellicæ virtutis gloria ea tempestate clarus, quique potissimum hanc laudem apud multos retulerit, ut ducibus illius temporis bella non minus consilio, ac prudentia, quam cæde, ac sanguine confici posse, ostendisse videatur.

Carolus Contarenus ad Lanojum Proregem orator.

Prosperi Columnæ obitus.

M. D. XXIIII.

1524 Rerum gerendarum initium a rationibus, consiliisque belli administrandi Prorex auspicandum duxit; atque ea de causa Metaurensium Dux summus Venetæ militiæ Præfectus, ac Leonardus Haimus Legatus Mediolanum convenere. Consiliorum summa fuit, omni ope nitendum, priusquam Galli sibi majora subsidia compararent, ac jam prope lapsas vires, animumque colligerent, ut bellum conficeretur: id vero consequi haud difficulter posse, si fœderatorum copiæ jungerentur, quæ peditum, atque equitum numero, ac virtute, Ducum peritia hostibus terrorem incuterent, Mediolanensibus animum adjicerent: non intra urbis mœnia in otio continendum exercitum esse, ne torpescant vires, hebescat ferocia militum; immo assiduo armorum usu, atque exercitatione alatur, ac sustentetur: quocirca castrorum loca tuto,

atque

atque opportuno situ deligenda, ut hostes commeatu prohiberi, atque ad omnem rerum inopiam redigi queant; aut, si vires experiundi opportunitas affulserit, manum haud dubia victoriæ spe conserere, ac profligare hostes possint: neque enim fortunæ aleam subire, & opulentissimæ ditionis imperium, sociorumque res incerto plerumque belli eventui objectare tutum fore censebant: mora, arte, studio tepentis Gallorum ardoris reliquias extingui posse; ac fortunæ inconstantia ereptum pulcherrimæ victoriæ fructum, in studio, prudentiaque præstantissimorum Ducum reponendum esse. His consiliis per Legatum Senatui significatis, ut Reipublicæ copiæ Cæsareanis conjungerentur, facultas Imperatori, ac Legato permissa est; injunctumque, ut oppidorum, ac urbium, quæ finitimæ hostibus sint, ratio habeatur, idque præsidii relinquatur, quod ad illas tuendas sufficiat; cum præcipue a Laudensibus timendum foret, ne duobus Helvetiorum millibus, quos illis Gauferius subsidio miserat, aucti, Cremonensium, ac Bergomatum fines invaderent: idque illis in primis curæ esset quantum studio, ac diligentia assequi possent, ut eo loco castra locarent, quo pugnandi optio a nostris ad hostes transferri non posset; ne, victoria, quæ jam præ manibus teneretur, per negligentiam amissa, Insubres in discrimen adducti. in eadem pericula Venetas ditiones traherent. His constitutis, cum pecunia Cæsareani laborarent, ne illius inopia mora maturandis consiliis injiceretur, ac quamprimum ex hybernis milites deduci possent, quam maximam possunt argenti vim undique colligunt, Clemente ad Cæsarem juvandum minimum in modum proclivi; qui cum viginti aureorum millia Cæsaris Oratori persolvi jussisset, Florentinis, Senensibus, ac Lucensibus auctor fuerat, ut quidquid ex fœdere debetent, acri animo ad Italiæ præsentem statum retinendum erogarent; neque Francisco Sfortia aliquid, quod ad avitum imperium spectaret, omittente, qui propensa Mediolanensium voluntate, cunctisque populorum in se inclinatis animis, nonaginta aureorum millibus, quæ statuto tempore redditurum se pollicetur, adjutus fuit. Neque minus ea in re Venetorum studium extitit, qui a Cæsare rogati decem & octo aureorum millia, quæ ex pace Veneta debebantur, cum nondum

1524 dum solutionis tempus adesset, grato in fœderatum Imperatorem animo numerari mandaverunt.

Dum pecuniæ, pediti, equiti, ac reliquis ad bellandum opportunis, ac necessariis rebus comparandis socii incumbunt, Joanni Mediceo Melenianum oppidum cum arce ultro, vi non expectata, in deditionem concessit; nec multo post Lanojus, Davalus, Mediceus equitum, peditumque robore suffulti Robechum, cui Bajardus cum trecentis levioribus equitibus, ac non parva peditum manu præerat, nocte intempesta adorti, hostes nil ejusmodi suspicantes, aut cæde affecere, aut armis, equisque ademptis, fugæ se committere compulere. Interim Gauferius ad Abiatum tuto, ac forti loco castra habebat, e quo ad certamen subeundum a nostris nulla, vel vi, vel astu cogeretur, Helvetiorum auxiliis adventantibus ad pugnam lacessere hostes, aleamque martis experiri tuto posse ratus. Cum interea crebris excursionibus suus miles ferro, incendiis, atque omni calamitatis genere in agros grassaretur, at Cæsareani Germanorum auxiliis aucti cum exercitu, qui cataphractis equitibus mille sexcentis, levioris armaturæ mille quingentis, Hispanorum septem, Germanorum duodecim peditum millibus, Italisque mille ac quingentis constabat, Mediolani præsidio quinque Italorum peditum millibus relictis, ad Binascum consedere; quo Metaurensium Dux Venetarum copiarum Præfectus cum sexcentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac sex peditum millibus accessit; oppidum situ opportunum ad milites continendos ratus, ne ab hoste lacessiti ad prælium ineundum cogi possent, cum usque ad Ticini fere suburbia protensum, civitatem munitam, firmoque præsidio vallatam pro munimento haberet. Ibi exploratis iis, quæ a Gallis gererentur, cum Gauferium cum octingentis cataphractis, Helvetiis undecim, Italis quatuor, Germanisque duobus millibus adhuc Abiati se continere intellexissent, neque annonæ affluentia, castrorum firmitate, situs natura, aut vi pelli, aut ulla ratione ad munitissimum locum deferendum compelli posse animadverterent; alias belli ineundas rationes Duces statuunt, ut nempe trans Ticinum amnem copiæ ducerentur: ita hostes commeatu prohiberi, civitates, atque oppida, quæ trans Ticinum obtinerent, occupari

Venetarum copiarum cum Cæsareanis conjunctio.

pari

pari posse; his Gallos permotos castra munitissima deserturos,
atque, ut rebus suis opem ferrent, divulsis, atque disjectis 1524
viribus, aut nostrorum virtute profligatum iri, aut Insubrum
provinciæ obtinendæ spe abjecta, in Galliam se recepturos.
Francisco itaque Sfortia, cum sex Italorum peditum millibus,
ut sua auctoritate populum in fide contineret, Mediolanum
regredi jusso, tribus confectis pontibus, Ticinum amnem fœderati exercitus trajiciunt: ad Gambalotum Cæsareani castrametantur.

Urbinas cum Trumeli castra ponere statuisset, medioque inter Ticinum, & Trumelum loco Garlascum oppidum interjaceret, quod commeatibus ex urbe in castra convehendis maximo nostris erat impedimento, magna vi illud aggredi statuit; tormentorumque impetu magna mœnium parte disjecta, ac solo æquata, qua aditus militibus intra oppidum per strata mœnia patebat, equite ex equo descendere jusso, ut una cum pedite per murorum ruinas invaderent, summa alacritate adhortatur. Præfectus, ac milites, qui Garlascum tenebant, nostros imperterriti excipiunt, atque initio propellunt. Tum Urbinas acrius instare: spiritus suis addere: adequitando, voce manu, nixu corporis incitare: labantes sustinere: ubi opus esset, pugnam vehementius redintegrare. Cujus virtute, ac exemplo ductores nonnulli, ac milites Veneti concitati fossas aquis oppletas mento tenus nobili ausu transiliunt: hoc facto, reliqui omnes impulsi per diruta mœnium spatia, ubi hostibus aggeri reficiendo distentis, minus ad nostros pellendos roboris inerat, conglobatione facta, urgere acrius, ac vehementiori conatu irruere. Hostes primum ad nostrorum impetum sustinendum impares loco cedere; mox trepidatione oborta, fuga salutem quærere: oppidum, quadringentis hostibus cæsis, aut captis, a Venetis direptum. Maximum inde ad annonam exercitui importandam commodum consequutum est; nec minor Urbinatis Ducis laus fuit, qui eo die egregii, fortisque Imperatoris decus tulit, suamque erga Rempublicam operam felici, atque egregio facinore commendavit.

Garlascum Urbinatis virtute captum.

Postquam Galli Ticinum amnem nostros trajecisse, Garlascum expugnatum fuisse intellexere; veriti, ne iis, quæ trans Tici-

1524 Ticinum obtinerent, Viglevano, ac reliquis Laumellensis regionis oppidis a nostris occupatis, commeatu intercepto, obsidione premerentur, Abiati mille peditibus, centumque equitibus relictis, Ticino superato, ad Viglevanum cum reliquis copiis consedere. Ibi cum omnia se inauspicato expertum, secum maris Præfectus reputaret; neque obsidione profecisse; neque levioribus pugnis tempus terendo bellum confici posse animadverteret, cum non longius a nostris duum passuum millibus abesset, extremum eventum experiri sibi in animum induxit, fœderatisque Ducibus pugnandi facultatem, exercitu in aciem explicato, per triduum præbuit: qui, licet virtute, & numero hostibus præstarent, a prælio tamen abstinere; neque in ancipites belli casus, quam sibi victoriam tenere videbantur, præcipitare satius esse existimarunt; cum præsertim exquisitis Mediolani de belli administrandi ratione sententiis, a prælio abstinendum Prorex Neapolitanus, Davalus, summus Venetæ militiæ Præfectus, ac Legatus censuissent; eandemque sententiam Senatus, tuta consilia incertis rerum eventibus anteferre solitus, probasset. Huc etiam illud accederet, quod ex interceptis hostium literis compertum fuerat, pecuniæ inopia adactos diutius militem sub signis continere non posse: quocirca quemadmodum Abjato expulerant, ita Viglevano deturbare Gallos nituntur, atque Sartiranum oppidum in citeriori Padi ripa ad commeatus, qui in castra hostium convehebantur, opportunum, cui Hugo Pepulus Bononiensis, equitum, ac Joannes Biragus cum quingentis peditibus, atque manu præerant, aggrediuntur. Primum tormentis mœnia stravere: mox ingruentes Hispani, quos ad duo millia Joannes Urbinas, cui oppidi expugnandi munus mandatum fuerat, secum adduxerat, ingenti edita propugnatorum strage, Ducibus in captivitatem redactis, oppidum, atque arcem in potestatem redegere; neque Gauserius, qui suis, Viglevano relicto, opem laturus contendebat, celeritate nostrorum præpeditus opportune suppetias ferre potuit; quinimo Mortariæ de rei eventu certior factus, subsistere coactus est. *Vercellenses Hieronymi Persii opera ad fœderatos accedunt.* Hoc secundo victoriæ cursu Vercellenses, Hieronymi Persii summæ apud illos auctoritatis viri consilio, atque opera a Gallis aversi ad Cæsareanos accessere; atque ab opulenta ci-

vitate

vitate affatim annonæ, & ceterarumque rerum copia exercitui subministrata est: inde fœderati majori spe subnixi, hostes undique circumcingere, atque reditum in Galliam intercludere parant; quocirca ad pagum, qui Arcus Marianus dicitur, Vercellas inter, & Novariam situm, contendunt. 1524

Gauferium, qui ad Novariam copias duxerat, ne penitus spem rei gerendæ abjiceret, hæc maxime sustinebant: primum, quod decem Helvetiorum millia, ac quadringentos e Gallia equites expectabat; alterum, quod ex Rhætia quina illius gentis peditum millia acciverat, qui per Bergomates in Cisalpinos descenderent, eo consilio, ut Abdua trajecto, um ad Laudem pervenissent, junctis copiis, nostros Medio- no metuentes a Laumellensi agro revocarent. Ob id a trius Rhætorum fœderatis pagis Martinus Roccolinus Orator netias missus fuerat; ut pro vetere illius gentis in Gallos pensiorem Rempublicam ad amicitiam regis amplexandam ortaretur: Rhætos, quæ illorum semper fuerat in Gallo- reges observantia, nullum, quod ab iis proficisci posset; ii gentis in Regem prætermissuros; armis, ac milite ad suis rebus ferendam propediem in Galliam Cisalpinam nsuros; Senatum rogare, ne Regi optime de se merito, que florentissimo deesset. Ad hæc Senatusconsulto re- um est: nullis casibus quidquam de Reipublicæ in Re- observantia imminutum; cur a fœdere cum Cæsare icto ret, nullam causam esse; quæ illo continerentur, ne oret, omni contentione, ac studio enixuram. Hi Rhæ- mo us, atque excursiones, quæ quotidie a militibus, de m insederant, in Bergomatum, & Cremensium fi- an, Senatum movere, ut trium Italorum peditum le- , quadringentorum Epirotarum, ac ducentorum n turæ equitum delectum haberi juberet, quo facilius b isti, atque a fluminis Abduæ transitu illius gentis rentur. Quapropter Joannes Maurus Legatus cum artem in Bergomates duxisset, iisque novo delectu manus accessisset, brevi quatuor peditum millium, rum equitum copias coegit, adjecta agrestium mul- quæ undique ad tuendos agros a Bergomi magi- batur. Franciscus quoque Sfortia cum totidem peditum

Martinus Roccolinus Rhætorum Orator ad Venetos.

Joannes Maurus Legatus in Bergomate.

1524 ditum millibus, ac ducentis equitibus eodem Joann[illegible] diccum miserat. Itaque Veneti, ac Sfortiadæ junctis [illegible] Rhætos transitu prohibere nituntur, ne (ut Galli su[illegible] re optabant) iis, qui Laude erant, adjungerentur. [illegible] bus igitur certaminibus potius, quam justo prælio ag[illegible] tur; leviores equites eo pugnæ genere assueti modo [illegible] re, modo fugæ simulatione longius elicere; tum vehe[illegible] ri impetu adoriri. Gens hujuscemodi præliis minime [illegible] cum triduo inter Abduam, Brembumque amnem octo [illegible] gomo passuum millibus substitisset; neque pecunia ad [illegible] dia persolvenda; neque commeatus ad alendos millites [illegible] nisset; moræ impatiens, tædio confecta, levitatem Galli [illegible] Rentiique Ceritis, qui eos ductaverat, negligentiam inculans, [illegible] eo, quo profecta erat, itinere in suos fines regressa est.

Abiatum a Sfortia expugnatum.

His gestis, ad Abiatum occupandum Sfortia animum adjecit; ac Joanne Mediceo cum militum manu præmisso, qui pontem disjiceret, quem in Ticino amne ad Bufalorum Galli struxerant, præsidioque firmaverant; mox ipse cum Mediolanensium popularium agmine, qui militiæ adscripti fuerant, eodem con[illegible] tendit; illiusque mœnibus ab oriente sole usque ad meridie[illegible] tormentis quassatis, summo ardore oppugnat. Propugnatori[illegible] bus, quamvis initio ingenti conatu hostem repellerent, ea [illegible]men vis animorum, aut corporum non fuit, ut milites per aggeres, fossasque aquis oppletas muro appropinquantes [illegible] nerent, atque impedirent, quin eodem die magna eorum cæde, oppidanorumque captivitate, locus opima præda refertus misere caperetur, ac diriperetur; licet relata ex hostibus spolia maxima postea cladis semina fuerint; ut pote quæ exitialis vi morbi correpta, pestiferam luem in Galliam Cisalpinam, ac præcipue Mediolanum diffuderint, quæ late plebem pervagata, in ea civitate quinquaginta ferme mortalium millia absumpserit.

Pestilentia ex hostium manubiis exorta.

Dum hæc gererentur, Gauferius, qui, ut diximus, ad Mortariam substiterat, fœderatorum exercitu adventante, Novariam se receperat: acrius a nostris obsidetur; commeatuum, qui e citeriore Ticini ripa in castra supportabantur, facultas adempta; multi pedites, atque equites belli incommodis affecti trans Alpes iter arripere; alii signa deserere; robur exercitus in dies debilitari, atque infringi; jam non

non ad belli decora Gauferius adspirare, sed reditum in Galliam incolumem moliri; quem periculi plenum absque Helvetiorum auxiliis mente circumspiciebat, quos, cum ad quinque millia, transgressis Alpibus, Eporediam pervenisse, atque ob aquarum copiam, quibus Sesites amnis præter solitum excreverat, trajicere non posse intellexisset, Novaria motis castris, instructa acie, ad Romananum ejusdem fluminis ripæ adjacens oppidum progreditur, ut trajecto flumine, sibique Helvetiis junctis tuto itinere in Galliam proficisci possit. His cognitis, fœderati propius hostes copias admovent; dissentientibus Ducibus, recusane hoste in patriam contendente, incruenta victoria potiri an pugna lacessitum in martis aleam elicere, ac cogi præsta et. Nonnulli, inter quos Prorex Neapolitanus erat, cum jam sex millia passuum hostes antevertissent, ulterius minime pro grediendum censebant. Carolus Borbonius, cui de Burgund a subigenda consilia pessimo conatu suscepta, irrito eventu ce sserant, atque ad exercitum in Italiam se contulerat, , qui semel a Rege defecerat, fidum, ac gnavum se Imperatori ostenderet, non hostium fuga contentos esse opportere, pleno gradu properantem victoriam excipiendam esse clama: ; tan umque eo die itineris conficiendum, ut postero hostem territu m, pavore, ac consternatione dejectos milites, vel ad nam proficiscentes pertraherent, vel in turpissimam fugam jectos insequerentur, palantes, turbatosque prosternerent. um consiliorum varietate, atque altercationibus cunctando us t itur; Galli intempesta nocte motis castris, ad diluii, n ondum inalbescente cælo obviis Helvetiis, qui Epo : con cederant, vado Sesitem amnem trajiciunt. Rumor de rum profectione in castra fœderatorum perlatus, multos ean orum militum ad amnem tranandum, hostesque perdo illexit. Hi nullo militaris disciplinæ ordine, absque ; , tumultuario nixu Sesite superato, postremum agmen l vioribus certaminibus lacessunt; variis ex partibus in ng unt. Sustinuere primo impetum Galli, neque ab itifl xere; mox in terrorem versi, minus virium ad obsibjecere; quippe qui quam celerrime itineri conficien dabant, septem bellicis tormentis, vexillis, aliisque mis in hostium potestatem relictis. Multi cæsi, fligati

1524

Gallorum ad amnem Sesitem profligatio.

mes, quantum fieri posset, trans Alpes copiæ reducerentur; tormentis, quæ itineri impedimento futura erant, neque per Augustæ Prætoriæ vallem, qua iter facturi erant, nisi vehiculis deferri possent, in arce novem passuum millibus ab Eporedia relictis; Cum interea Bothelinus, qui cum quadringentis equitibus subsidio Gallis Sebusium usque pervenerat, his auditis, in Gallias reversus esset. Fœderati, levioris armaturæ equite emisso, qui hostes insectaretur, tormentisque in potestatem redactis, quæ Galli cum gravioribus impedimentis reliquerant, ulterius minime progrediendum censuere. Legato namque Senatus Venetus significaverat, Insubrum fines egredi e Republica minime arbitrari: longius enim abductis copiis, neque Insubrum finibus, neque Venetis ditionibus recte consultum iri: at vero, si rationes belli ulterius progredi compellerent, ac in Montisferrati, vel in Sabaudiæ Ducis fines copiæ ductandæ forent, militum licentiam coerceret, Marchionique, ac Duci significaret, id a Senatu in mandatis habuisse, ut ab omni injuria eorum ditiones vendicaret. Legatus igitur Venetus ad Laudem, quæ Gallis parebat, recipiendam cum Metaurensium Duce; Davalus cum Hispanico peditatu ab Alexandriam occupandam proficiscuntur. Laus, cui Julius Severinas præerat, vi non expectata, ad nostros accessit. Alexandria, quæ Federici Bozzoli auspiciis in fide Gallorum continebatur, cum jam Alpes transgressum Gauserium certis nuntiis accepisset, ultro in Cæsareanorum potestatem concessit, Italis militibus in Gallias commeatu permisso, qui cum ad quinque millia essent, magno usui Francisco Regi fuere.

Urbinas Laudem occupat. Alexandria ultro Cæsareanis se dedit.

Hic eventus Gallicæ expeditionis fuit, quæ summo ardore, ingenti mortalium opinione suscepta, languescente primum concitatæ nationis impetu, mox imperatoris fastu, ac arrogantia repressa, impares exitus habuit: is enim qui minax, ac jactabundus Italiam summa vi, maximisque copiis ingressus fuerat, consilii inops, pavorisque plenus, accisis rebus, in Gallias reversus est. Senatus cum egregiam erga Cæsarem voluntatem re ipsa comprobasset, atque omnia, quibus

ex

ex fœdere Venetiis inito tenebatur, cumulate præstitisset; 1524
bello jam confecto, Petro Pesareo D. Marci Procuratori Legato in patriam reditum concessit; Joanni Mauro, qui Prætor Cremæ designatus, in Brixiensibus Legatus declaratus fuerat, ut peditibus, ac levioris armaturæ equitibus commeatu permisso, cataphractis in hyberna deductis, ipse Cremæ Præturam iniret, injunctum. Ita bellum, quod intra Italiæ viscera alebatur, disjectum, ac discussum est; ac Respublica in spem felicioris fortunæ erecta, bellorum se casibus Senatus prudentia, Ducum virtute subductam fuisse lætabatur; cum præsertim singulare omnium populorum in illam studium non obscuris argumentis renituisset; nam cum ob diuturnos bellorum labores, pecuniæ inopia Respublica premeretur, certatim singula oppida argenti, atque auri vim pro cujusque facultate contulere, quibus gratiæ a Senatu actæ: quæcumque ad illarum fortunas augendas pertinerent, summæ sibi curæ futura semper pollicitus est. Ad hæc autem quod egregiam erga Rempublicam fidem, atque operam Franciscus Maria, Metaurensium Dux, summus militiæ Præfectus, præstitisset, in eoque omnes imperatoriæ virtutes cumulatæ viderentur, quas fortunæ vicissitudine jactatus, domesticis sibi, externisque præclaris gestis comparaverat; maximum præterea, non modo apud Senatum, verum etiam apud omnes civitatis ordines favorem & gratiam iniisset, de suprema imperatoris exercitus dignitate illi tribuenda a Patribus actum est; cum præcipue plurima accederent, quæ non parum illi ad amplissimam consequendam dignitatem favere viderentur: ditiones imperio illius subjectæ ad læva Adriatici maris littora sitæ, quæ e regione Dalmatiæ Veneto obtemperanti respondent, haud mediocri usui Reipublicæ futuræ: nam frumenti maxime ferax ea pars Italiæ est, hominesque ad bella aptos gignit, ut commeatus, & milites momento præstare possit; quæ ad urbes, atque oppida Dalmatiæ tuenda magnum adjumentum afferre poterant.

His de causis Senatus imperatoria Metaurensem dignitate insignivit; iis conditionibus adjectis, ut trecentos ac vigintiquinque cataphractos, ducentos leviores equites in usus belli aleret: annuum illi stipendium octuaginta aureorum millia persolverentur, quorum quinquaginta in cataphractos, tri- ginta

1524 ginta millia in leviores equites impenderet : ad hæc quinque illi aureorum millia ære publico penderentur ; eaque omnia decora, ac privilegia, quæ terrestrium copiarum imperatoribus deferri solent, attributa sunt.

Nam vetere Reipublicæ instituto inolevit ; ut, quemadmodum navalium armorum suprema auctoritas penes patri[illegible] semper esset, qui, toga deposita, atque arma induti [illegible] milite, atque indigenarum maritima peritia ingentia fa[illegible] edidere, imperiique Veneti fines in Orientis longinqua[illegible] propagavere ; ita quæ ad terrestres pugnas tractandas spe[illegible] in exterorum ducum, quorum spectata in Rempublicam fide[illegible] que eximia virtus præclaris bellicis actionibus emineret [illegible] ratio perio, fidei, atque curæ committerentur. Cujus consilii [illegible] nes eas plerique retulerunt, ut Veneti, qui pacem inter cives, concordiamque semper summo studio aluissent, quieti publicæ perperam consultum existimaverint, civibus tantum auctoritatis impertiri ; exercitus subjicere ; summæ omnium rerum præficere ; ne dominandi assuetudine transversi clientelis, atque amicitiis nixi, popularique aura suffulti, opibus, atque imperio in publicam aliquando perniciem abuterentur. Usu namque compertum fuisse, ab iis respublicas sæpe labefactatas, ac pessumdatas, qui magnam auctoritatem nacti, civiumque privatas fortunas supergressi, sibi ad arripiendam dominationem gradus struxere. Romanorum exempla documento esse, qui cum exercituum imperatoribus Rempublicam permisissent, ii totis viribus ad dominandi libidinem, non ad imperii incrementa usi, patriam sanguine civili fœdatam, ac domesticarum tempestatum fluctibus obrutam, suis parere consiliis, ac nutibus coegere : quocirca nihil mirandum, si Veneti mortalium omnium publicæ libertatis studiosissimi, moderata imperia civibus tribuere, maritimaque gloria contenti terrestres copias exteris Ducibus subjecere. Verum non defuere, qui verius fortasse universam hujusce instituti rationem non alio, quam ad tempestatum illarum statum referendam duxere, quo in Italia complures Principes, Respublicæ, ac Reguli imperabant ; quique vel amplitudine familiæ illustres, vel militari disciplina clari erant, affinitatibus, clientelis atque amicitiis fulti quoscumque manu promptos, atque ingenio

nio ad militiæ munera obeunda idoneos existimarent, ad se 1524
trahebant, ut in eorum manibus quidquid, vel peditum, vel equitum roboris erat, reponeretur. Hos Principes, ac Respublicæ summa vi auri illectos, annuisque stipendiis obstrictos copiis præficiebant: illorum ductu, atque auspiciis limites non modo tuebantur, verum aliquando provehebant: inde Picinini, Sfortiæ, Fortebraccii, Carmaniolæ fluxere, qui egregie militiæ muneribus functi memoriam in omnem posteritatem propagarunt, humilique loco, abjectis parentibus orti, virtute sibi ad summos honores, atque imperia gradum fecere. In ea tempora cum Respublica Veneta incidisset, ubi terrestre imperium laudi maritimæ adjunxit, a procerum rerumque publicarum, quæ tunc in Italia florebant, exemplis non abhorrens, gravissima bella exterorum Ducum auspiciis gessit: cum interea, quæ ad classes, bellicosque maris apparatus, totamque navalem rem spectarent, civium virtute, ac disciplina administrarentur, quam, veluti propriam, cum Republica ortam, atque ab illius incunabulis exceptam majores nostri per varias temporum successiones posteris transmisere, nullamque maris oram, vel procellis infestam, vel piratis infamem, formidandam usquam censuerunt: opes, atque imperium a parvis initiis ad summam amplitudinem perduxere. Neque vero dubium videtur, ita si tempestates tulissent, quin plurimi bellica virtute, rerumque gestarum fama noti cives terrestribus pugnis præesse, neque minoribus terra, quam mari præclaris facinoribus Rempublicam illustrare potuerint. Verum ea, quæ arduis rerum maritimarum casibus, periculis, ac laboribus probata virtus enituit, ad continentis imperium adipiscendum, aut augendum Veneti minime utendum rati, a veteri instituto nunquam recessere, neque decursu temporum confirmatum immutari voluerunt. Quo fit, ut vani illi metus penitus a Venetorum magnanimitate alieni existimandi sint, quibus plerique permotos exteris magis, quam civibus terrestres copias committere solitos fuisse sibi persuaserunt; cum ingentes classes milite refertas eisdem tradiderint, atque in triumphi morem e præliis redeuntes in civitatis sinum hostium manubiis onustos exceperint. Verum, ut ad institutum revertar, Metaurensium Duce imperatore declarato, Joanni Fulgosio

1524 sio Genuensi, qui principatum in patria adeptus antea fuerat, centum cataphractorum equitum præfectura a Senatu [illegible] est; horum quinquaginta sub Alexandro; totidem sub re fratribus stipendia publica mererent. Aloysius Gonzaga dulfi filius militiæ Venetæ est ascriptus, annuum stipendio pacis tempore sexcenti aurei, bello mille decretum, quo tum cataphractis, aut ducentis levioris armaturæ equitibus publicæ militaret.

Hoc anno de munienda Jadera urbe, quæ Illyrici [illegible] est, variis consultationibus in Senatu agitatum; cum Suleimanus Turcarum Imperator post Albam Græcam in Pannoniam [illegible] occupatam, novis in dies oppidorum accessionibus imperii fines late propagaret, ac nuper Ostrovizzam sibi adjecisset, quod oppidum, a Laurana in agro Jaderensi posita haud longe distat, propinquitatemque ferocis, ac potentissimæ gentis provinciæ pertimescendam Senatus censeret. Nam terminatur Illyricum a septentrionali plaga Pannoniis; a meridionali vero Adriatico sinu; ab occasu Istria; ad orientem solem Mœsia, linea, quæ a Savi fluminis diverticulo ducta juxta Scardum montem protenta, Liburniam ab Epirotis disterminat. Urbium, atque oppidorum numero, incolarum frequentia ac ferocia, frugum ubertate, sinuum, ac portuum varietate, quibus universa ora maritima distinguitur, insignis provincia fere omnis ea tempestate Reipublicæ imperio continebat. Jadera inter civitates principatum obtinebat, archiepiscopali dignitate, agri fertilitate, & amplitudine, civium opibus, castellis, quorum tria, Laurana scilicet, Nadinum, ac Novigradum præcipua habebantur, longe ceteris anteibat; præteritisque temporibus sæpius cervices a Venetorum dominatu excutere ausa, sæpius domita, at repressa fuit. Hanc civitatem totius Illyrici primariam majoribus præsidiis firmare, vallo, fossa, propugnaculis munire; tum ad cives in officio continendos; tum ad hostes fortius sustinendos Senatus decrevit: ea omnia ita præstita fuere, ac subsequentibus temporibus cumulatius aucta, ut inter præcipuas Veneti imperii urbes, situs opportunitate, mœnium firmitate, ac propugnaculorum magnitudine merito connumerari queat.

Ostrovizza a Turcis occupata.

Jadera a Venetis munita.

Dum hæc summo studio geruntur, quies, quæ summa omnium

mnium lætitia Italiæ parta videbatur, brevi labefactata, ac convulsæ, majores exitiorum, ac cladium ruinas dedit. Franciscus Galliarum rex Gauserii turpi ex Italia discessu commotus, non per duces bellum gerere, sed ipse in Italiam cum ingenti exercitu ad Insubrum imperium recuperandum proficisci statuit. Ea re cum vehementer Cæsaris animus angeretur, antevertendum ratus, in Galliæ intima præcordia bellum inferre statuit, ut Regem a novis in Italia ciendis motibus revocaret; eo præsertim Caroli Borbonii consiliis, atque adhortatione ductus, quem, quod auctoritate, & opibus inter Gallicos proceres eminebat, maxime ad commovendos populos, ac res Gallorum turbandas aptum fore censeret: fieri posse, ut regno lacessito, de invadenda Italia Francisci consilia interturbaret, cœptisque, fortuna favente, Borbonii existimatione e parte aliqua Galliæ potiretur: cum in primis Henrici Angliæ Regis opes accederent, qui veteribus, recentibusque injuriis Gallis infensus, cum Imperatore se jure societatis devinxerat, ut si uterque diversis e regionibus; Cæsar ex Hispania, aut inferiori Germania; Anglus a Northmanis regnum eodem tempore aggrederentur, omnia illis prospera futura sperandum videretur. Magna præmia a Cæsare Borbonio proposita; ut in avitum imperium restitueretur; Narbonensis Galliæ regio adjiceretur; regiis titulis insigniretur. In eam maritimam Galliæ oram Cæsar arma invehenda duxit, quæ portuum, ac sinuum frequentia, & amplitudine ad comparandas atque augendas classes valde est opportuna, atque ob celeberrimum Massiliæ emporium ad negotia, quæ toto Mediterraneo exercentur, excipienda valde accommodata. 1524

Francisci Gallorum Regis de Italica expeditione decretum.

Borbonius itaque, ac Piscarius, quem Cæsar expeditioni præfecerat, cum quingentis cataphractis, octingentis levioribus equitibus, quatuor Hispanorum, trium Italorum, quinque Germanorum millibus peditum Nicæam proficiscuntur: & licet neque te a tantæ rei perficiendæ vires pares essent; mari vero regia lassis Cæsaream, cui Hugo Moncata præerat, superaret; o nia tamen Imperatoris decretum, & Caroli Borbonii consta ntia vicit. Cum exercitu Provinciam ingressi Taurentiæ turri (hodie Tolonem vocant) quæ portui imminet, expugnan . Aquæ Sextiæ urbs regionis primaria ultro in Cæsa-

Cæsareani in Galliam bellum inferunt.

Tolonea Cæsareanis capta.

1524 sareanorum potestatem venit — Illius auctoritatem alia minora
Aquensium deditio. oppida, nullo obsistente, seq[illegible]untur; cum enim quas hostibus
opponeret justas copias in ag[illegible]is rex non haberet, præfecti in-
tra urbium, oppidorumque m[illegible]œnia continere milites, quam
dubiam martis fortunam exp[illegible]iri malebant, donec —
Cæsareanorum in Galliam ing[illegible]essus valde inopinatus acciderat,
exercitum instruere, Germani[illegible]que & Helvetiis firmare posset.
Animis inde auctus Borboniu[illegible]s auctor erat, ut Rhodanum
trajecto, in intima Galliæ loca[illegible] exercitus duceretur; Rege im-
parato, pecunia laborante, [illegible]is copiis haud satis fidente, ex-
ternis subsidiis nudato, aditum[illegible] ad tutam, peramplamque de
hoste victoriam reportandam pa[illegible]tefieri. Vicit tamen Piscarii,
Cæsareani Massiliam aggrediuntur. Hispanorumque militum senten[illegible]tia, qui Massiliam oppugnan-
dam censebant, opportunitate loci adducti, qui ad Gallias
subigendas; atque ad Italiam invadendam alliceret. Universis
itaque copiis urbem aggrediuntur; dispositis tormentis mœnia

quatere; cuniculis occultos in civitatem aditus moliri; nihil
non experiri, ut perampla, nobilique Galliarum urbe potiren-
tur. Verum irrito cuncta conatu cessere; nam murorum fir-
Massiliæ Rentio Ceritis propugnatur. mitudo, militum virtus, Rentii Ceritis, cui ex Italia in Gal-
liam profecto civitatis tuendæ munus mandatum fuerat, præ-
stans rerum militarium usus, incolarum erga Regem incredi-
bilis amor, in hostes acre odium, fortissimo munimento erant.
His certa auxiliorum spes accedebat, quæ mari, terraque ma-
gno studio comparari certis nuntiis afferebatur; cum rex Avi-
nionem profectus ingentes copias undique colligeret. Cæsa-
reanis, neque pecunia in promptu erat, neque Anglus North-
mandiæ bellum intulerat, neque Cæsar ab Hispaniæ finibus
in Galliam irrumpere potuerat. Itaque cum quadraginta dies
in Massiliensi expugnatione contrivissent, tandem re despera-
ta, exercitu amoto, discessere, & quammaximis itineribus pot-
erant in Italiam contendere, minoribus tormentis in frustra
comminutis, mulorumque dorsis impositis; majoribus, quia
propter Alpium confragosa itinera duci non poterant, Genuam
navibus comportatis.

Galliarum rex Mediolanensis ditionis recuperandæ opportu-
nitatem advenisse arbitratus, si maximis, quas collegerat, co-
piis recta in Italiam proficisceretur, dum hostes improspero
Mas-

Massiliæ eventu animos demisissent, Helvetiorum peditum sex millibus, totidem Germanorum numero, ex Italia, Galliaque decem millibus delectis militibus, cataphractis equitibus ad duo millia, paribusque levioris armaturæ equitibus stipatus incredibili celeritate in Italiam contendit. Ferunt itineri accincto Ludovicam matrem significasse, antequam Alpes trajiceret, convenire se illum, & colloqui cupere; Regem licet omnibus pietatis officiis matrem in omni vita coluisset, veritum, ne muliebri affectu mentem nulla re immutandam flecteret, illius colloquium renuisse. Itaque Franciscus, per Alpes Cottias arrepto itinere, per Salassiorum fines progressus, eadem die prima cum acie Vercellas, qua etiam Davalus Albam cum equitibus, atque Hispanis peditibus pervenit, Germanis insequentibus, mox Borbonio Duce: postridie Davalus Alba ad vicum Iriæ juxta Padum profectus: proxima luce suas copias Ticini cum Prorege conjunxit. Tam inexpectato, celerique Regis in Italiam adventu perculsi Lanojus, Borbonius, ac Davalus, de bello administrando consiliis statim initis, Mediolanum robur exercitus traducere, Ticinum valido militum præsidio munire statuunt. Illi tuendo Antonium Levam cum trecentis cataphractis, ac quinque fere Germanorum peditum millibus præficiunt: cum reliquis ipsi copiis Mediolanum contendunt; Sfortiæ, qui Pisleoni erat, significant, ut nulla mora interjecta eodem conveniat. Verum eo in statu civitatem offenderunt, ut adversus ingentes Regis conatus defendere se illam posse diffiderent: pestilentia, quæ tota æstate sævierat, urbe deformata, summa frumenti, rerumque omnium inopia laborante. Ad hæc vero, cum mœnia, aggeres, propugnacula fere solo æquata essent, neque præ temporis angustia fossores, atque opifices ad ea reficienda vocari, aut comparari possent; Gallique cis Ticinum castrametari ab exploratoribus nuntiarentur; satius esse duxere, spe ad meliora tempora servata, fortunæ, ac felicitati hostium cedere. Quocirca edicitur, ut copiarum duces in crastinum parati copias in promptu habeant. Interea vero Franciscus Sfortia, qui cum suis Ticino movens vix duo passuum millia confecerat, a Ferdinando Castriota, tormentorum machinarumque ductore, de Gallorum sibi alicis amnem Ticinum transitu admonitus, veritus, ne quid

1524

Francisci Galliarum Regis in Italiam adventus.

Mediolanensis pestilentia.

1524 quid detrimenti in itinere accideret, consilio mutato, Ticinum revertitur.

Galli, qui victoriam in celeritate reposuerant, instructa acie ad urbem propius accedunt. Cæsareani commeatus quam maximam copiam possunt in arcem invehi jubent; Mediolano egressi Laudensi via proficiscuntur: vix Romana porta exierant, cum per Ticinensem, & Vercellensem Galli ingressi incruenta victoria Mediolano potiti sunt. Constans fuit opinio, ingentem eo die Gallos oblatam rei egregie gerendæ occasionem deseruisse, vehementiorique Mediolani urbis desiderio integra victoriæ laude privatos esse; qui si eodem animi ardore redeuntes ex Provincia Cæsareanos insequuti fuissent, longis itineribus defatigatos, cum plerique arma abjecissent, atque equos amisissent, profligare, ac delere potuissent: ne id fieret, Regis occupandæ urbis desiderium obstitit; cum mortalium ejusmodi sit ingenium, ut si quando rerum, quas ardenti animo concupivere, compotes fiant, partis detentus animus langueat, & contabescat, ac dum præsentibus fruitur, dispicere futura, vel prævidere nequeat. Ceterum erga Mediolanenses summa Regis clementia enituit, qui nil hostile a militibus fieri passus: ipse, nisi confecto bello, intra mœnia contineri decori regio minime convenire arbitratus, ne invisere quidem civitatem voluit. Verum quo potissimum Mediolanum adeptus victorem exercitum duceret, consulto, Ticinum, in quo summum ad profligandum bellum momentum inerat, aggredi statuit, veritus, ne si a tergo relinqueretur, circumveniri ab hoste exercitus posset. Relicto igitur Mediolani quantum satis esset militum præsidio, ipse cum ceteris copiis Ticinum contendit.

Gallorum in Italiam adventu, repentina rerum mutatione Italici principes perculsi, in summa animorum perplexitate versabantur; cum maxime timerent, ne prosperis rerum eventibus elatus, ac victoria impotens Galliarum rex, Cæsareanis ex Insubrum possessione ejectis, suum ad arbitrium res Italas componere statueret; cum illi alte animo insedisse videretur injuria, quam sibi ab Italis illatam rebatur, qui vetere illius amicitia, ac fœdere relicto, Cæsari accesserant: cujus ulciscendæ, Cæsareanorum debilitatis, fractisque viribus, copiarum

rum robore, ac numero potens, occasionem nactus videbatur: 1524
nam cataphractos Gallicos ad duo, Germanorum peditum octo, Helvetiorum sex, Italorum quatuor millia habebat: præterea milites voluntarios quamplurimos, qui prædæ spe illecti quotidie ad exercitum confluebant. Cæsareani contra, neque in acie vires ostentare, neque in agris copias explicare poterant; sed intra oppidorum munimenta continere se cogebantur, ut quacumque rex vellet, vix nullo obsistente, victor excurreret. Clemens Pontifex, ut fœderi, quod anno elapso inter Hadrianum, Carolum, ac Venetos ictum fuerat, subscriberet, adduci non potuit; cum adeo se Cæsari obstringi, ut in Gallorum Regis inimicitiam incideret, minime tutum censeret; in id vero incumbebat, ut pacis inter potentissimos principes conciliandæ, vel paciscendarum induciarum ratio iniretur; quorum illud a Cæsare; hoc a Rege minime probabatur. Veneti, qui de Gallorum in Italiam adventu fama gliscente, copias augeri, septem millium peditum, equitum mille delectum haberi jusserant, Urbinatem imperatorem, ut de gerendo bello consilium caperent, Venetias advocaverant; cataphractos equites, ut in omnes rerum eventus parati essent, in Veronensium fines miserant. Cum valido exercitu Regem celerrime Alpes transgressum, Mediolanum occupasse; ingentes victoria spiritus sumpsisse; totius sibi Italiæ principatum brevi polliceri; consilia pacis aspernari intellexissent: quonam difficillimis temporibus, tot procellarum, turbinumque imminente tempestate consilia publica fluerent, summopere soliciti erant. Adversus Regem proprio milite, externisque auxiliis præpotentem, antea amicitiæ, ac fœderis nexu Reipublicæ adstrictum, nisi summo periculo arma sumi posse pecuniæ difficultate, militum paucitate, Mediolani amissione attritas Cæsareanorum vires ad obsistendum exundantibus Gallorum copiis impares videbant. Quid si rex itidem secunda afflante fortuna, Ticinum adipisceretur? aut Cæsaris Duces, desperatis rebus, spe subsidiorum abjecta, Insubribus penitus excederent? timendum esse, ne rex injuriæ persequendæ stimulis actus, fines Reipublicæ ingressus, victricia adversus illam arma convertat: ad hos bellorum impetus sustinendos impares illius animum,

Urbinas Venetias evocatus.

1524 mum; qui licet in neutram partem initio pr[illegible]
tur, postquam tamen Gallos Mediolano potit[illegible], ne
Ecclesiæ ditiones superioribus annis diu bellis vexatas [illegible]
calamitatibus objiceret, a pactis, fœderisque cum Rege socie-
tate minime aversus esset; quippe qui cum Senatu ageret, ac
Gallorum amicitiam aspernaretur, pacique publicæ consuleret;
proprium illud Venetorum semper prudentiæ fuisse, pericula
primum saluberrimis consiliis repellere; in ea conjectos virtu-
te, constantiaque superare. Contra fœdera superiore anno san-
cte cum Imperatore icta mentes solicitabant, quibus deesse
indignum eo Senatu videbatur, qui jura amicitiæ etiam dissi-
tis gentibus, atque ab institutis, ac religione abhorrentibus
servasset. His fiebat, ut difficillima, ac periculi plena ea
deliberatio esset. Primum igitur Urbinate, copiarum Impera-
tore, & Petro Pesareo, qui denuo Legatus fuerat declaratus,
Venetiis discedere jussis, injunctum fuit, ut ne quid Republi-
cæ civitates, oppida, agri, incolæ detrimenti paterentur, omni
opera, curaque providerent; statimque Senatu convocato, dis-
sentientibus Senatorum, qui præcipui ea tempestate erant,
sententiis, disceptatur: Dominicusque Trivisanus, ac Aloysius
Mocenicus, qui tunc primi ordinis Præconsultores erant, at-
que prudentia, & eloquentia ea tempestate florebant, magnis
certaminibus e suggestu in Senatu acerrime pro utraque parte
disseruere. Primum Dominicum Trivisanum, Marcium Procu-
ratorem, ætate, rebusque pro patria terra marique gestis cla-
rum, in hanc sententiam dixisse ferunt.

Dominici Trivisani Procuratoris oratio.

*Si unquam ulla in re sapientiam vestram, maximumque re-
rum gerendarum usum, Amplissimi Patres, in consiliis capiun-
dis Respublica desideravit, eadem potissimum difficillimo hoc
tempore a vobis suo quodam jure requirit; ut qui ex cunctis
civibus propter egregiam virtutis opinionem in amplissimum Se-
natoriæ dignitatis gradum cooptati estis, iidem Senatorio mu-
nere, dum de rebus gravissimis decernendum est, strenue per-
fungamini. Non enim res hujusmodi agitur, quæ in utramvis
partem propendeant consilia, parum momenti ad publicam in-
columitatem allatura sit; sed hoc uno Senatusconsulto, bellumne
cum potentissimo Francisco Galliarum Rege suscipiendum, atque
hæc civitas, universumque imperium, quod nomini Veneto pa-
ret,*

ret, quieti, ac paci sapientia vestra restitutum, in majores angustias, bellorumque procellas conjiciendum sit; quæ adeo gravia mihi videntur, ut in hoc consilio capiendo rem omnem publicam, privatamque, divitias, imperium, per tot temporum successiones auctas, exaggeratasque nobilissimæ civitatis fortunas in discrimen adduci censeam. Quis enim adeo est rerum imperitus, ac ignarus, qui nesciat statim, adversus Regem victoria exultantem arreptis armis, ditiones vestras cunctas rapinis, cædibus, incendiis, atque omnibus bellorum calamitatibus conflagraturas? Quæ tot, atque ingentia mala, si prudentia arcere, si opportunis consiliis avertere vestrum est, Patres, nescio, cur speciosa magis, quam tuta, hac temporum conditione, hoc rerum statu, amplecti velimus. At cum Cæsare superiore anno fœdus percussum est; ne Mediolani imperio excidat, decertare, cuicumque hosti ingruenti pro viribus obviam ire debemus. Utinam vero is status rerum esset, atque ita Respublica se haberet, ut ea salva, atque incolumi hæc præstare possemus: urgemur undique non imminentium modo, sed præsentium periculorum mole, ut jam non de Mediolano tuendo, verum de imperio servando, hostibusque a Reipublicæ finibus arcendis agatur; cum rex quoquo versus arma victricia prosperis successibus insolescens verterit, novas præteritis victoriis sit cumulaturus. Expectabitisne illum hostem recenti injuria infensum? illiusque vindicandæ ingenti studio incensum? at quo exercitu? quo milite? quibus viribus? exundanti hujus torrentis vi, quæ munimenta, quos aggeres objicietis, ne perfractis repagulis, undique in perniciem vestram ruat? Cæsaris res in Italia periclitantes sustinuimus; Ducibus, commeatu, copiis, pecunia adjumento fuimus; fultum nostris auxiliis Mediolanum stetit; omnia, quæ a nobis proficisci possent, abunde, & cumulate præstitimus. Nunc omnium rerum facies immutata est. Rex cum prævalido exercitu in Italiæ præcordia irrupit: nullo negotio Cæsareanis urbem, totius regionis caput, ademit: anni tempus, prospere rei gerendæ opportunitas animum jam per se anhelantem ad majora impellunt. Cæsaris exercitus, neque opsto certamine cum hoste congredi, neque e mœnibus exire impidorum potest; Ticini, Laude, Cremonæ inclusi milites vel petum hostium perhorrescunt; auxilia incerta admodum lon-

1524 longinqua; pecunia, vel ad continendos veteres, vel ad novos comparandos milites summa inopia; Cæsar in extremæ Germaniæ oris degens, neque auctoritate, neque consilio, neque viribus jam labentibus, ac cito casuris rebus præsto esse potest. Quid igitur? nos, qui undique bellorum incendiis obsidemur, armis Gallorum circumcingimur, propriæ salutis obliviscemur? atque, ut Cæsaris res ruentes sustineamus, nos in malorum omnium barathrum, certamque perniciem conjiciemus? Id non virtus arduis in rebus a vobis semper testata; non prudentia; non venerandi istius toto orbe Senatus canities timere nos sinit. Nautæ profecto medio in mari fluctibus, ac procellis jactati, portum, quem recta tenere nequeant, ventis obsecundando, tempestatibus obsequendo, cursum flectendo, sæpe assequuntur; ita viri sapientes, atque ii, qui in rebuspublicis, imperiisque regendis floruere, consilia nonnunquam temporum rationibus accommodando, patriam e summis periculis eripuere. Exemplo, atque argumento nobis sit Clemens Pontifex Maximus, vir exactæ prudentiæ, atque in maximis gerendarum rerum curis innutritus, qui cum primum Pontificatus gubernacula suscepisset, medium se inter Imperatorem, regemque constituit, atque ut potentissimos principes in exitium Christianæ Reipublicæ dissidentes, restinctis odiis, conciliaret, enixe laboravit; cumque illorum animos a pacis studiis aversos intelligeret, Regem faucibus Italiæ hærentem ingens moliri bellum inspiceret; non exasperandum, sed officiis, benevolentiæque significationibus alliciendum, mulcendumque duxit. Modo vero cum eo, jam Mediolani potito, de fœdere sanciendo agere incepit. Ea res si ad exitum perducitur, Pontifex autem, & rex Galliæ, Republica prætermissa, consentiant; quos vobis Italos Principes amicitia devincietis? Florentinosne, qui Pontificis auctoritatem sequuntur? an Duces, qui neque viribus, neque auctoritate pollent; immo clientelis, & patrocinio aliorum nituntur? Ad mensem jam videre videor, Gallum, nullo contradicente, toti Italiæ fræna injicere, illamque pro arbitrio moderari: in nostros fines irrumpere: cuncta ferro, sanguine, incendiis, rapinis deformare. Contra vero si illius, quæ ultro a vobis petitur, amicitiam amplectimini, ad quam a Pontifice adhortamini, ab ipso Rege invitamini, omnia tu-

ta,

ta, tranquilla, felicia nobis polliceri possumus. Ad hæc Aloysium Mocenicum ita respondisse ferunt. 1524

Qui de rebus gravissimis statuunt, eos ab omni spe, metu, ira, odio, ceterisque humani animi perturbationibus vacuos, ac liberos esse decet; ne, si rationis loco, quam agendorum omnium regulam sane præstantissimam a Deo optimo maximo accepimus, animi motus sæpe illi adversos in consilium vocemus, recti specie decepti ea decreta amplectamur, quæ sæpe Respublicas cum ignominiæ nota maximis objectas periculis aliquando pessum dedere. Quod utique in consilio de tantis rebus capienda ne vobis accideret, verendum fortasse esset; nisi vestra constantia, Patres Amplissimi, arduis Reipublicæ temporibus, non huic modo civitati, sed Italiæ, atque universo orbi perspecta omnem mihi penitus hanc dubitationem ex animo eximeret. Quis enim, dum ex hoc loco summa auctoritate, & eloquentia amplissimum Virum differentem audivit; potius trepidatione, metu, terrore suadere vobis Gallorum amicitiam, quam ratione, aut præteritarum rerum exemplis non animadvertit? quasi vero larvis, ac terriculis majorum exempla, vestra instituta non maxime præponderent. Nemo sane ignorat, qua fide, integritate, constantia sanctissimi illi viri, qui nobis florentissimam istam Rempublicam, atque imperium, veluti per manus tradidere, societates, fœderaque coluerint; ut sæpe sociorum causa gravissima bella susceperint: non pericula, impetus hostium, cædes reformidarint: quo effectum est, ut summi Reges, ac nationes amicitiam vestram concupiverint; inde Venetum nomen usque ad extremas orbis regiones protentum immortalem gloriam huic Reipublicæ, ac peramplum imperium pepererit. Tot egregia decora a majoribus nostris parta, ut hoc uno Senatusconsulto obscurare velitis, auctor vobis est Trivisanus; dum, ut pacti superiori anno cum Cæsare fœderis obliviscamini, Galliarum Regis societatem amplectamini, eximia dicendi vi, & copia enixe contendit. Quoniam vero illud summopere ab institutis vestris abhorrere novit, ut nulla causa permoti societates, ac fœdera sanctissime icta, & confirmata dirimatis, atque convellatis, eo disputando orationem flectit; Gallos Mediolano potiri, viribus pollere, Regem quacumque velit armis sibi sternere iter posse, Ticinum vi

Aloysii Mocenici oratio.

1524 vi in suam potestatem redact[illegible]rum, res nostras eo loco esse
ut, nisi fœdere cum Gallis [illegible]ito, nulla nobis [illegible]
Quæ omnia si ita se haberent, ut Trivisanus disseruit, [illegible]
stantiæ tamen, ac dignitatis vestra esset, omnia prius experi-
ri, nihil prætermittere, ante[illegible]am ab oppigneratæ fidei vestra
testimoniis recederetis, sponsi[illegible]es, ac pacta infringeretis. Ve-
rum non ea est rerum conditio, ut ad extrema quæque non
evitandæ necessitatis remedia confugiendum sit, ut præcipites in
Gallorum amicitiam nullo consilio, nulla re urgente proruamus.
Nam quid rei est, cur copiis, & Ducibus Cæsaris parum fi-
damus? prælione sunt victi? an magna pars exercitus deleta?
an forte nulla auxiliis, copiisque augendis spes relicta? Inte-
ger exercitus; strenui, atque obstinati Duces; subsidia undi-
que accersuntur. At vero a Gallis ensibus vagina reconditis
Mediolanum in potestatem reductum; Cæsareani omnes in fu-
gam versi. Primum quæ illius civitatis conditio hoc tempore
fuerit, nemo non novit: pestilentia absumptos cives: urbem de-
sertam, cunctarum rerum inopia laborantem: diruta mœnia:
prostratos aggeres: ut ne minimum quidem pristini roboris, at-
que amplitudinis retineat. Deinde non fuga arrepta, ut fer-
tur, Cæsareani a Mediolano recessere; quinimo mature habito
inter prudentes, atque bellis administrandis assuetos Duces con-
silio, cum satius esse duxerint, peramplam civitatem, quam
tueri non sine maxima difficultate possent, hosti permittere,
quam robur copiarum in illa defendenda summis periculis obje-
ctare; Ticino, Alexandria, Cremona militum præsidiis firma-
tis, donec externo milite exercitu aucto, ad decertandum
acie cum hoste pares sint. Quis enim sibi persuadeat, Cæsa-
rem, qui amplissimum in Italia imperium, tot impensis, labo-
ribus, ac sanguine partum possideat, curam illius, vel retinen-
di, vel recuperandi abjicere omnem velle? Non hoc præterita
egregia facta; non mens; non ætas; non ardor, atque impe-
tus illi insidens ad gloriam; non imperatoriæ dignitatis apex
persuadent. Ex Germania, Hispania, & ceteris, quæ nomini
Austriaco parent, copias in Italiam mittet, omni ope, stu-
dio, conatu de Insubrum imperio cum Rege certaturus.
Quæ si contingant, quid, spreta illius amicitia; quid, con-
tempto fœdere, tunc vobis agendum erit? cum amicos longe, ho-
stes

stes prope, atque in sinu, ut ita dicam, habuerimus? At Pontifex, qui auctoritate plurimum valet, atque in utramvis partem pendeat, summum ad victoriam consequendam momentum affert, amicitiam Regis complectitur; de paciscendis cum illo fœderibus agit; vos hortatur, rogat, ne a suis diversa consilia ineatis. Facit sane Clemens, quod e re sua fore existimat; Cæsari, nulla pactorum conditione obstringitur; semper Gallis insita quadam patriæ propensione favit: nos Cæsari ex fœdere obstricti, neutri parti unquam addicti fuimus; amicitias publica utilitate, dignitateque metimur; neque Pontificis cohortationes apud nos majus pondus habere debent, quam commoda, ornamentaque Reipublicæ patiantur; cum idem Pontifex si aliquo minus fausto eventu (ut in bellis plerumque solet) Gallorum victoriam in dubium vocari senserit, qua facilitate modo Gallis; eadem tunc Cæsareanis adhæsurus sit. Vos vero, Patres sapientissimi, qui animi moderationis, constantiæque singularis apud omnes gentes laudem tulistis, videte, ne tam præpropera cum Gallo societas ex levitate potius animi, quam ex eodem moderationis, ac constantiæ fonte fluxisse videatur; cum præsertim Gallorum Regem nullo unquam tempore amicitiam vestram aspernaturum certum sit, nullum majus in Mediolanensi imperio retinendo firmamentum, quam amicitiam, societatemque vestram habiturum. 1524

Ob diversas Senatorum sententias eo die nihil a Senatu decerni potuit: quatriduo post eodem coacto, cum recentia Pontificis officia, quibus Patres ad Gallorum amicitiam trahere conabatur, accessissent, eorumque vires incrementa quotidie sumerent, Collegii Patres Marco Foscaro, apud Pontificem oratori, ita scribendum, mandandumque esse censuerunt, & iiij. kal. novembris ad Senatum retulere: Pontificem adiret; miram illius prudentiam, vigilantiam, qua pro communi ·eipublicæ Christianæ salute excubaret, Senatus nomine quam naximis posset laudibus extolleret: ab illius consiliis nunquam ılienum, aut aversum fore, totum hoc grave negotium in ejus uctoritate, consilio, voluntateque reponere, quem, ut sumnum in terris locum obtinentem decet, publicæ incolumitais custodem, ac vindicem haud dubiis argumentis perspexet. In hujuscemodi Senatusconsultum, Zacharia Bembo nen-

1524 nentis Præconsultore licet magna dicendi vi, atque impetu animi contradicente, frequentes Senatores ivere. Sequenti vero die ex Foscari literis acceptum est, Joannem Matthæum Gibertum omnium Clementis consiliorum participem, qui Datarii munere fungebatur, citatis equis ad Regem ab eo missum, ut de fœdere sanciendo ageret.

Cæsareani interea Duces, ut Ticinum fortiter adversus Gallos propugnarent, nihil prætermittunt: annonam omnis generis in urbem convehunt: stationes militum disponunt: molas frumentarias parant: pecuniam undique conquirunt: selectos fide, & solertia viros in Germaniam ad novos illius gentis delectus habendos mittunt. Ferdinando Davalo injungunt, ut Hispano milite Laudem in fide contineat, magnum in ea urbe momentum ad bellum esse, quod Abdua flumine, quo illius mœnia alluuntur, ad colligendas copias esset opportuna, eaque ab hostibus occupata, Ticino Germanorum supplemento subveniri non posset, omnisque trans Abduam ora cum Cremonensi agro in hostes foret concessura. *Gallorum* rex eorum omnium, quæ ad Ticini expugnationem necessaria essent, nihil prætermittebat; ac v. kal. novembris urbem aggressus ad Carthusianorum ædes quinque a Ticino passuum millibus castra locat, quæ dum propius admoventur, levioribus certaminibus propugnatorum virtutis periculum facit; mox disposito circa urbem exercitu, aptatis tormentis, biduum ab oriente, & occidente mœnia continenter quatiuntur; quorum ingenti impetu, ac vi nonnullis in locis diruta, ac prostrata, aditum in urbem patefecerant. Rex milites fossas transilire, & per murorum ruinas ordinata acie conscendere jubet. Gallorum virtuti, & audaciæ acriter Germani Hispani, atque oppidani obsistunt; utrinque compluribus cæsis, Galli repelluntur. Irrito eventu ingressu urbis tentato ad operas vinearum, aggerum, propugnaculorum, cuniculorumque divertit; quæ cum absque temporis mora ad exitum perduci non possent, ac nulla re propugnatorum constantiam imminui animadverteret, cunctationis impatiens, Ticinum amnem in duo distractum cornua; alterum civitatis mœnia alluens, præaltis, latisque aggeribus divertere ab urbe, atque uno, eodemque alveo deducere parat, ut ex ea parte urb-

turribus, & propugnaculis nudatam, ac profunditate tantum aquarum tutam, feliciori successu adoriatur. Sed incredibili prope hominum multitudine opere inchoato, immensisque in eo perficiendo exhaustis pecuniis, cum repente pluviæ incidissent, aquarum insueta, ac vehementiori copia irriti conatus cessere. 1524

Quapropter, neque vi, neque operibus Ticinum expugnari posse Galliarum rex expertus, obsidione civitatem premere, tum ad [illegible] rerum omnium inopiam redactam compellere ad deditionem statuit. Quæ cum brevi temporis intervallo perfici non possent, duriorem, atque animo conceperat, urbis expugnatione [illegible] Pontifex fore arbitratus, animi anceps, variis agitatus curis, quidnam potissimum tanta in re agendum esset, mente volutabat, totumque belli exitum ex Ticinensi oppugnatione pendere ratus, nihil undequaque tutum sibi decernere posse videbatur: defenso a Cæsareanis Ticino, Gallorum impetum retundi, vincique illos posse: urbe a Rege vi, aut deditione recepta, reliquam Insubrum ditionem statim in illius potestatem concessuram, ac reliquias Cæsareanorum exercitus brevi confectum iri. His fiebat, ut in Clemente pristinus ille ardor, quo cum Rege amicitia, ac fœdere jungi concupiverat, paulatim languesceret, & restingueretur, consiliumque a Ticinensis expugnationis exitu petendum censeret. Eam [illegible]m vocato ad se Reipublicæ oratori secreto aperuit. *Summa, inquit, prudentia hac tempestate, dum maximarum rerum momenta in ancipiti sunt, utendum, cunctatione opus esse, ne ex festinatis consiliis omnia in summa pericula prolabantur; proinde sibi constitutum esse, nihil hoc rerum statu [illegible] decernere; si Ticinum Cæsareani tuerentur, fœderi cum Rege ineundo moras nectere: contra si urbe Gallus potiatur, [illegible] cum Rege societatem, fœdusque inire, & a Cæsaris [illegible] flagitare, ut penitus Insubrum imperium Gallo cede[illegible] [illegible]entibus, illico bellum illaturum: cupere, ut moris est, [illegible] hac in re sit, intelligere.* Foscari literis, nonnullis consilium [illegible] perlectis, variæ fuere sententiæ; nonnullis [illegible] probabatur, rescribendumque censebant, Ticino ex[illegible] statim cum Rege societatem ineundam. Aloysio ve[illegible] [illegible] consilii Sapienti, licet Ticinum in Regis pote[illegible] sta-

1524 statem perveniret, nihil tamen, nisi denuo consulto Senatu, fieri placebat. *Quid enim si Cæsareani, Ticino amisso, adhuc milites sub signis continerent, atque haud dispares viribus, justo prælio cum hoste congredi vellent? quid si Gallus multa cum cæde, ac sanguine urbe potiretur? Temporis momento dubios humanarum rerum casus verti; plurimum fortunam in bellis posse; quocirca nihil incerto eventui committendum, neque aliquid absque Patrum consensu in re tanta perficiendum.* Qui alterius erant sententiæ, *summopere cavendum esse*, ajebant, *ne ambiguo responso Pontifex turbatus, atque in hac rerum fluctuatione incertus, Reipublicæ consilia suspecta, amicitiam parum fidam opinaretur, separatimque ab ea consilia caperet, quo nil periculosius, nil durius hoc tempore accidere posse: contra nil salubrius, & conducibilius, quam communia consilia, communem mentem cum Pontifice habere: nulli dubium esse, quin de toto belli eventu ex Ticinensi obsidione conjectari possit; unde non modo Galliæ Cisalpinæ, verum etiam totius Italiæ res pendere necesse sit.* Verum cum in neutram sententiam Senatores ivissent, Hieronymi Pesarei consilium audivit, ac probavit Senatus. Is neque Pontificis animum in suspicionem adducendum, neque statim Ticino occupato, fœderis conditiones amplectendas, quæ extremæ erant sententiæ, censebat: facile id assequi posse, si Foscarus Clementi ob oculos poneret, auctas senis Germanorum peditum millibus Cæsareanorum copias, comparatam ducentum quinquaginta aureorum millium pecuniam, Hispanorum militum auxilia, quæ propediem in Italiam ventura fama vulgaverat. Quid si Ticini expugnatio multo sanguine, cæde, detrimento Gallis constet? tunc (nisi importuna celeritate utendo, nimis anxii de Gallorum societate videamur) majori certe cum utilitate, ac dignitate totam rem transigi posse: neque vero hæc ea de causa dici, ut quidquam de illius egregia prudentia, & virtute ambigatur; sed, ut ad præstandam singularem animi gravitatem, ac moderationem, qua mirifice excelleret, eo magis inflammaretur; Senatum nunquam ab illius consiliis, ac voluntate alienum fore. Eodem fere tempore Prorex Carolum Aragonium, Franciscus Sfortia Equitem Bilium, Venetias misere, qui Patrum Collegium ingressi, voce, & scriptis in hanc sententiam sunt loquuti.

Carolus Aragonius & Eques Bilius a Prorege & Sfortia ad Venetos missi. Oratorum Aragonii, & Bilii oratio.

Ni-

Nihil unquam Cæsareæ, Catholicæque Majestati æque animo hæsisse, quam Italiam per multos annos gravissimis bellorum incendiis conflagrantem pristinæ dignitati, ac tranquillitati restituere: itaque cum primum ad Imperatoriæ dignitatis fastigium evectus est, hac in re omnes suæ potentiæ, amplissimorumque regnorum vires, ac nervos contulisse: idcirco ut Franciscum Sfortiam cognatum suum superioribus mensibus bello a Gallis petitum in imperio Mediolanensi retineret, nullis sumptibus, nullis laboribus pepercisse: Gallorum gentem hujus provinciæ subigendæ cupidam, a pacis consiliis semper aversam, a cervicibus Italiæ repulisse: duos summi nominis Duces, Lautrechium, & Gauferium cum copiis pene deletis, ut se in Gallias reciperent, coegisse: scire, ac testari Proregem, optimam, atque egregiam Imperatoris mentem; quæ ad se non spectarent, non modo non occupasse; sed ne concupivisse quidem, neque cogitasse: id sane pro communi salute summis votis exoptasse, ut omnes suis contenti, quiete, atque otio fruerentur. Huic tam humano generi præstabili voluntati unum Franciscum Galliarum Regem reluctari, qui ambitione, insitaque sibi inexplebili regnandi cupiditate nihil non moliatur, ac tertium fortunæ aleam in hac provincia experiri velit, si forte illius partem aliquam occupare, atque ad se rapere queat, humanis, divinisque haud quaquam parsurus. Hisce ausis, & conatibus pro Cæsaris dignitate, pro Italiæ incolumitate Proregi obsistere statutum esse, ac propediem exercitu decem Germanorum peditum millium adventante in aciem exire, cum Rege, aut ad Ticinum, aut quocumque Senatui libuerit certatum: proinde a Republica, quæ amicitia, & fœdere Cæsari adstricta esset, petere, ac flagitare, ut pedestribus, equestribusque copiis cum Cæsaris exercitu conjunctis, pulso ex Rege nobilissimam provinciam a Gallorum dominatione … certam victoriam polliceri: exercitum neque virtute, … numero cum hostibus conferendum; Hispanos milites ad … cum Davalo, cum Prorege, & Carolo Borbonio … Italorum millia esse; Novocomi in præsidiis mille, … Ticini quinque Ger… duo peditum millia contineri; totidem reperiri: … millia, quingentos Italos, Hispanos in iis quingentos … mille quingentos cataphractos. Se-

1524 *Sequanos numerari, leviores equites mille, præter decem Germanorum peditum millia, qui jam Alpes superassent, atque in Cisalpinæ Galliæ plana descenderent. His si Reipublicæ copiæ accederent, quis jam animo cumulatæ victoriæ gloriam præripere vereatur? Quapropter pro amicitia, pro fœdere superiore anno cum Cæsare percusso; pro Francisci Sfortiæ incolumitate, qui semper addictissimus Veneto nomini fuerat; pro Reipublicæ Venetæ gloria petere, hortari, orare, ut statim ea de re Senatus decernat, ne mora tempus terendo eximiæ rerum optime gerendarum occasiones præterlabantur.*

Franciscus rex Neapolitanos invadere statuit.

Dum in re tam gravi anceps Senatus cunctatione utitur, ex novarum rerum successibus novæ in nutante Pontificis mente cogitationes oboriuntur. Nam rex, ubi spei a se de Ticino celerrime occupando conceptæ exitum nunquam respondere animadvertit, copiarum partem ad Neapolitanum regnum invadendum mittere statuit; duorum alterum fore ratus; aut Proregem, ut suæ fidei commissum Neapolitanum regnum tueretur, Insubribus relictis, eo statim cum majori, validiorique copiarum parte convolaturum; aut, illo absente, copiis fere omnibus exutos Neapolitanos ægre suorum impetum laturos. Joanni itaque Scoto, Albaniæ Duci, id onus a Rege imponitur; ut sexcentis levioris armaturæ equitibus, ducentis cataphractis, quatuor Italorum peditum millibus ex universis copiis delectis, Apennini jugis superatis, in Neapolitanos impetum faciat. Rentio Ceriti mandat, ut iis militibus, quos ad classem, quæ adhuc in Herculis portu detinebatur, ducebat, præsto esset: complures ex Ursina familia adfuturos, quæ Gallicæ factioni semper studuerat; iis, ut in agro Romano quatuor peditum millium delectum haberent Franciscus jusserat. Quæ res Pontificis animum nil tale suspicantem vehementer perculere; augebatur, quod Gallorum exercitus per suos fines iter facturus esset. Ducum consilia, militum insolentiam pertimescebat; regno Neapolitano Regem potiri æquo animo pati non poterat. Si transitum Gallis per pontificios fines permitteret, Cæsarem illum pro hoste habiturum; sin vero renueret, Regis offensam subiturum; utroque bellum in fines illius allici; nec sine magno Italiæ discrimine Regem evehi: in clientela Ecclesiæ Neapolitanum regnum esse; ber

ciarium illius Cæsarem, qui nuper a Leone Neapolitanorum rex declaratus fuerit: se invito, atque inconsulto nil hujusmodi Regem moliri oportere. Omni itaque studio ab hac sententia illum avertere contendit; nondum perfecta Mediolanensi expeditione, Neapolitanum regnum invadere, periculi rem plenam esse; sejunctas copias, neque in Insubribus, neque Neapoli onus belli sustinere posse; Cæsareanos pecunia, recentibusque auxiliis auctos, in Gallia Cisalpina superiores futuros; magnam Italiæ partem, antequam in Neapolitanum regnum perveniat, emetiri exercitum oportere; interea classe milites, auxilia, ceteraque ad illius defensionem convehi posse. His pollicitationes adjiciebat, ut Mediolanensi ditione rex potiretur, omni ope enixurum. 1524

Dum hæc cum Rege ageret, Carolo pollicebatur, Gallos se nunquam Neapolitano regno potiri passurum; cunctis viribus illi adfuturum. Hoc pacto Principum spes alere, utrisque amicum, & gratum se reddere; atque, ut se ab implicita, & involuta consiliorum ratione explicaret, de concordia inter Regem, atque Imperatorem concilianda multa mente agitare. Id vero se consequi posse arbitrabatur, si Regi Insubres, Cæsari Neapolitani parerent, Franciscus Sfortia in Cardinalium Collegium cooptaretur, atque illi viginti aureorum millia singulis annis persolverentur. Hæc Marco Foscaro exponit: addit singula Sinuessano Duci Caroli Legato, ac Proregi significaturum; qui si cedere Insubribus velint, statim ad pacis conditiones venturum; si abnuant, bellum quoque indicturum; si eadem mente Veneti fuerint, eandemque fortunæ aleam subire velint, eodem adstrictos fœdere sibi adjuncturum: interea rogare, ne quid certi de Senatus sententia Cæsareanis respondeant; cunctatione utantur ac mora tempus trahant. Paulum Victorium statim ad Proregem mittit, qui nuntiet, Pontificem, uti in terris Christi vices sustinentem decet, nil vehementius cupere, quam ut restinctis aliquando odiis, bellisque fine imposito, pax toti orbi Christiano affulgeat; id ut facilius conficiat, arma sæpius iniquo Italiæ fato sumpta recondi sponsorem se, vademque statuere; nihil molestiæ Neapolitano regno Regem illaturum: si id moliretur, nullo

Clemens Paulum Victorium ad Lanojum mittit.

1524 lo pacto passurum ; summis votis optare, hortari, Insubres funestum tot incendiorum pabulum sibi oppignerari ; e Republica esse censere, ut Rex ea regione potiatur, potentissimique Principes haud exiguo singuli in Italia imperio contenti sint. Ad hæc Clementis postulata Prorex in hunc modum respondit : Sapienter a Cæsare Italiæ pacis diuturnitati consultum fuisse, dum superioribus annis cum Leone Pontifice Maximo communicatis consiliis, Franciscum Sfortiam Insubrum provinciæ præficere, Gallos penitus ex Italia ejicere statuerat : summis impensis, ingenti labore, magnis copiis instructis, votis fortunam non defuisse ; pulsos Italia Gallos, Sfortiæ imperium restitutum : mirari quanam tandem re permotus Pontifex novis rebus, consiliisque studere velit : si pax illi Italiæ, ut prædicat, cordi sit, gentem turbidam, inquietam, nova semper appetentem, ac molientem longe ab hujus provinciæ finibus arceat ; neque Principi, ad quem jure Insubres spectant, illorum imperium adimat ; si diversas rationes cogitationum, ac consiliorum inierit, Italiam, Christianamque Rempublicam continentibus bellorum fluctibus jactatum iri. Quod vero Mediolanensem ditionem Pontificis potestati permittat, id a Cæsare in mandatis non habere ; neque sibi suaderi posse, ullo unquam tempore id Cæsarem facturum : nihil sibi Imperatorem aliud præcepisse, quam, ut omni conatu, viribus, sanguine denique ipso Insubres tueretur ; nunquam se, vel metu, vel spe, vel si fœderati quoque arma adversus Imperatorem sumerent, ab officio recessurum. Sinuessanus eadem ferme Clementi respondit ; nullam se ad ea negotia perficienda facultatem habere ; verum de tota re ad Proregem scripturum.

Lanoji Proregis responsio.

Senatus, novis Pontificis consiliis intellectis, eo magis adducebatur, ut tempus proferendo nil certi Proregis, ac Ducis legatis responderet ; & præsertim, quoniam rumor de Neapolitana expeditione confirmatus suspicionem Patrum animis injecerat ; ne Prorex, ut regno sibi credito opem f- ret, Mediolanenses res desereret, ac Rempublicam G- rum viribus objiceret. Jam enim Albaniæ Dux, rebus ad politanam expeditionem comparatis, itineri se com- atque Apennini juga transgrediebatur ; qua re vr

Cæsareanorum animi angebantur; cum nondum auxiliis firmato exercitu, pecunia laborantes, duplici lacessiti bello, vel deserere Insubres, Galliarumque Regi ultro objicere, vel Neapolitanos copiis, ac subsidiis nudatos, hostium libidini relinquere cogerentur. Proregis mens cum primoribus, qui illi a consiliis erant, eo vergebat, ut, Insubribus relictis, cum copiis Neapolim quam maximis itineribus properarent; ne milite, ac Ducibus destitutum regnum, in quo vetus in Gallos populorum studium adhuc vigebat, imparatum hostes adorirentur. At Davalus, qui rei militaris disciplina, atque animi magnitudine ceteris anteibat, contra disserere; neque e Cæsaris dignitate; neque ex utilitate publica esse, paulo ante armis partum imperium per summum dedecus amittere; ac nondum signis collatis, nondum robur, ac virtutem hostium expertos, nullo incommodo accepto, oppida, urbes, populos prædæ loco Gallis relinquere. An non id invictum Cæsaris nomen perpetuæ notæ labe commaculatum posteritati mandaturum? an non amplissimum Italiæ imperium in discrimen adducere, si sponte derelicta Mediolanensi ditione, pro Neapolitano regno decertaretur? Sex millia Germanici peditatus robora jam in castris esse; totidem paulo post adventura; si adhuc ad non multos dies contineatur exercitus, rerum præclare gerendarum opportunitates ducum prudentiæ, virtuti militum non defuturas: ex hoc uno salutem Italiæ incolumitatem, ac decus Imperii pendere. Nam Insubribus amissis, & Gallicæ victoriæ fama per cunctorum populorum ora pervagata, Neapolitanum quoque regnum cito in hostium potestatem casurum: iisdem retentis, Neapolitanos non modo, & quidquid in Italia Cæsar obtinet, conservaturos; sed victoriæ certos fructus ingenti gloria cumulaturos. Vicit Davali sententia; verum ne penitus Neapolitanos deseruisse viderentur, Honorato Cajetano cum pecunia misso mandatur, ut cum regni primoribus equitatu, peditatuque delectu habito, Neapolitanum regnum qua ratione possent, tuerentur.... *Desunt nonnulla.* 1524

M. D.

1525

M. D. XXV.

Cum insequentis anni principio ad Ticinensem expugnationem cunctorum conversis animis, atque oculis, tantæ rei exitum solicitis mentibus homines præstolarentur, non cessabant Cæsaris duces cum Senatu agere, ut suas copias cum Cæsareano exercitu conjungeret, cum Rege de rerum summa dimicaturi. Ob eam causam Hieronymum Caracciolum Venetias misere, qui, Alphonso Santio ordinario Cæsaris legato, ac Mediolanensi oratore comitante, cum Patrum Collegium adiisset, ut in suam sententiam Senatum impelleret, multis, & gravissimis verbis egit: *Nunquam sibi in animum Proregem inducere potuisse, Rempublicam, quæ summa semper fide cum exteris quoque gentibus moribus, cultu, religione a nobis dissitis jura societatis coluerit, hac tempestate, hoc rerum statu Imperatori amico, & fœderato deesse velle, qui omnia cumulate præstiterit, quæ superiore anno pacta fuerint: neque satis scire, cur idem Senatus, qui paucis ante mensibus fortiter, ac summa cum laude in eadem causa arma induerit, nunc a se ipso dissentire videatur. Missos superioribus diebus a Prorege Neapolitano Carolum Aragonium; a Francisco Sfortia Equitem Bilium, ut de Cæsaris exercitu, de hostium viribus singillatim Senatum docerent, simulque hortarentur, ut cunctatione amota, Cæsaris exercitui suas copias sociaret: nondum hac in re Senatus mentem, ac sententiam percepisse; hinc hostes insolentiores factos nihil non audere; Insubres quotidie majoribus calamitatibus objici; multos hoc exemplo ab officio deterreri; quamplures Gallo accedere; nonnullos suspicione transversos agi; alios in perniciem Cæsaris nova consilia agitare: neque tamen Senatusconsultum aliquod fieri: Proregem existimare id accidere, quod Imperator, ac Legatus ex hac omnium copiarum conjunctione, ut fertur, detrimenti aliquid Rempublicam capere posse affirment; tamen Proregi, & summi nominis ducibus certa ratione constare, in hoc uno salutem, dignitatemque Reipublicæ, atque Italiæ totius repositam esse: ne quis vero pluris hostium vires, nostras minoris æquo æstimet,* cer-

Hieronymi Caraccioli Cæsareanorum Oratoris oratio.

certo illud constare, Gallorum, Ticino amne trajecto, haud parum diminutas, nostrorum auctas copias esse: post Mediolanum Gallico impetu occupatum nullo incommodo nostros affecisse; licet tunc Proregi, praeter Germanos, qui Ticinum tuerentur, sex Hispanorum, quatuor Italorum peditum millia tantum adessent: contra vero non parva hostibus damna nostros intulisse. Quis nescit postea Helvetios multos, complures Italos a Gallo discessisse? manum militum haud exiguam cum Duce Albaniae Neapolim versus contendisse? Rhaetorum tantummodo quatuor millia; mille Sedunenses accessisse? Nos vero sex Italorum, septem Germanorum millium numero copias auxisse? ut, si acie certandum sit, numero aut superiores, aut certe non impares futuri simus? ut interim militum robur, ac fortitudinem, Ducum dexteras victoriis assuetas, militarem disciplinam longo labore, & periculis partam silentio praeteream, quibus nos longe Gallis antecellere compertum est. His mille, ac sexcenti leviores equites accedunt, qui numero, & virtute praestant; cataphracti praeterea, qui nulla ratione sint conferendi cum Gallicis sexcentis nuper cum Albaniae Duce in Neapolitanum regnum profectis. Ad haec civitates munitissimas, incolas Caesaris nomini addictissimos, hostibus infensissimas habemus: quae omnia certam apud nos victoriam fore pollicentur; cum praesertim septem Germanorum millia, equitum quoque non exiguus numerus propediem in castra venturus sit. Neque vero ignoramus, quae malevolorum hominum vocibus in vulgus jactata circumferantur; Insubrum imperium pro se arripere Caesarem velle; id ne vi facere videatur, hoc obtentu tegere, quod ingentem auri vim in illo protegendo exhauserit: rem sane tanto Principe indignam, qui [illegible]sime pietatem, justitiam omni tempore summopere coluerit; [illegible] ullis vel ingentibus praemiis propositis averti ab officio [illegible]. An non id aperte ostendit, Franciscum Sfortiam in [illegible] Ducem Mediolani declarasse? a Senatu petiisse, ut [illegible] ditionem tu[illegible] Italiam, in primisque ad Insubrum [illegible] animis vestris hae[illegible]erentur? Hujusce rei si qua in animis [illegible] multis argu[illegible] Prorex, qui Imperatoris mentem cognitam habet, [illegible] literis optime perspectam, & [illegible] fore pollicetur, [illegible]ac sponsorem, si ita Senatui libuerit, 1525

1525 *cetur, constituto tempore Imperatoris decretum de Sfortia in Mediolanensi imperio confirmando allaturum. Ad impensas quod attinet, totam rem Patrum judicio, voluntatique permissurum. Quocirca omni abjecta mora, hæsitationeque amota, ictis fœderibus, amico Imperatori, laborantibus Insubribus satisfaciant.*

Caracciolo ex Senatus decreto in hanc sententiam responsum est. *Nullum officii genus, quod summam erga Cæsarem benevolentiam, observantiamque patefaceret, prætermissum fuisse: testari superiori anno, ut dignitatem, imperiumque illius in Italia adversus Gallorum vim, & copias sustineret, gesta: mentem minime immutatam: alia tempora, alia consilia, diversas administrandi belli rationes exposcere; neque cuncta volubilitati, inconstantiæque fortunæ permittenda, neque uno certamine, momento, de summa rerum periclitari oportere: non, si adesset, pro eximia illius prudentia Imperatorem secus facturum: si patientia, & cunctatione Pro... uti velit, aut victoria incruenta potiturum, aut honestis conditionibus inter potentissimos Principes pacem confectum iri; in hoc enim totum esse Pontificem, officiis, literis, nuntiis tantæ rei sedulam operam navare: Cæsarem ab iis consiliis minime alienum esse, eo magis quod nihil in Galliam, ut omnium fama percrebuerat, moliretur. Quid porro si Reipublicæ copiæ cum Cæsareanis jungantur? vel ad Ticinum obsidione liberandum, vel ad Mediolanum oppugnandum deflectant? congrediendum, certandumque acie fore, aut turpiter prælium vitari, subduci copias oportere; quorum alterum periculi plenum esse, rerum usu, ac militari prudentia duces summa necessitate compulsos extremum omnium experiri; alterum vero amplissimæ victoriæ aditum hostibus patefacere, ut non modo Insubrum provincia, sed quidquid, vel Carolo, vel Reipublicæ in Italia pareat, in Regis potestatem casurum sit. Neque vero id minus Rempublicam urgere, quod Abdua flumine trajecto, in Bergomates Rhætorum permagnum numerum essent immissuri, quibus cuncta ferro, sanguine, præda permiscentibus, aut copiæ revocandæ, aut innoxii, optimeque de Republica meriti incolæ hostium libidini, ac violentiæ relinquendi. Cunctandum itaque hoc tempore Se-*

natum.

matum censere; ne supremo cuncta discrimini objiciantur; neve pacis spes in multorum animis concepta, insigni aliqua, & Christianæ Reipublicæ defendendæ calamitate conteratur. 1525

Hæc Venetorum consulta; hæ consiliorum rationes eo spectabant, ut in re ancipiti variis fortunæ casibus, ac vicissitudinibus obnoxia, neque in Imperatoris, neque in Regis offensam incurrerent. Verum jam ita se res habebant, ut earum eventus omnium populorum, ac Principum Europæ mentes hæsitabundas, ac suspensas tenerent: in utram partem victoria inclinaret, ærumnis, & calamitatibus orbi Christiano se objicientibus; atque Italiæ præsertim, quæ superioribus annis oppugnationibus, ac præliis vexata, miseranda cunctis gentibus humanæ sortis exempla præbuerat; neque adhuc, quibus fœde discerpta fuerat, vulnera coaluerant.

In primis vero Pontifex, ac Respublica Veneta summis angebantur curis, quod rerum præsentium mutationem consecuturam circumspectabant; nihilque molestius, quam duos Principes acie de hujus provinciæ imperio decertaturos cernebant: Cæsarem Pontifici infensum, Reipublicæ amicitiam suspectam habere, victricia illius arma timenda esse: neque minus si Rex victoria potiretur, verendum ne felicitate impotens, atque elatus cuncta suo arbitratu in hac provincia moderari vellet. Quamobrem quantum precibus, atque adhortationibus niti poterat Clemens, ne Reges in arma ruerent, contendebat. Per Albertum Carpensem Franciscum admonet, orat, obtestatur, ne cum Cæsareanis acie decertet; neve fortunas, opes, potentiamque Gallicæ gentis horæ momento in summum discrimen conjiciat. Eumdem Carpensem hortatur, ut Sigismundum, qui illi erat a secretis, in ca... mittat, ut Regis animum a prælio ineundo amoveat. Idem quoque agit cum Novioduni gubernatore, ac legato, qui apud Venetos erat; atque in omnem eventus, communi saluti prospiciendum ratus, per Fo... legatum Clemens Senatui significat, sibi in animo esse ... ad Helvetios mittere, qui decem illius gentis millium delectu habito, communibus stipendiis, si ... in Italiam duceret; ut Reipublicæ adjunctis copiis non pontificiis, Hetruscisque auxiliis, hostes a finibus

Clemens Franciscum Regem a prælio deterret.

1525 bus summoverent, ne incursionibus ipsorum facile paterent. Ea in re Senatus sententiam exquirit, qui, illius consilio probato, difficillimis, ac turbulentissimis temporibus a Clementis auctoritate, atque sententia se nunquam recessurum testatur. Sulpitio Verulano Episcopo id munus a Pontifice mandatur. Eodem tempore summo animi ardore Senatus Clementem hortabatur, ut paci publicæ consuleret, atque ea auctoritate usus, quæ summam in terris dignitatem deceret, dissentientium Christianorum Principum voluntates, intestina odia mitigaret; iras molliret; certis concordiæ propositis conditionibus, a conferendo prælio revocaret. Cum enim per eos dies Henricus Angliæ Rex fortunæ Gallorum invidens, Gregorium Casalium equitem in Cæsareanorum castra misisset, ut mentes illorum ad bellum gerendum, acrioribus admotis stimulis accenderet, & Hieronymum Paceum Venetias proficisci jussisset, ut ad socia cum Cæsareanis arma ex præscripto fœderis jungenda Senatum adhortaretur; ingens suspicio animos invaserat, ne Cæsar, cum Anglo adversus Galliarum Regem percusso fœdere, ex inferiori Germania, atque ex Britannia terra, marique Gallias aggressi, Regem cum exercitu ab Italia revocarent, Carolusque armatus, quas vellet, singulis leges diceret.

Cassianum a Davalo captum.

Dum hæc geruntur, & varia in utramque partem consiliorum momenta expenduntur; Davalus, qui res Cæsaris fide, virtute, ac disciplinæ militaris usu præ ceteris sustinebat, semper aliquid novi moliri, agitare, quo Regem a Ticini obsidione abduceret, aut renuentem in aleam martis alliceret. Ac ne quid sibi a tergo relinqueret, cum omnibus fere copiis Cassianum, ad Abduæ fluminis ripam situm, atque belli initio a Gallis occupatum profectus, admotis tormentis, in potestatem recepit; præsidioque arci imposito, Laudem reversus est. Et quoniam cunctos conatus retardari, ac impediri posse pecuniæ inopia noverat, in id omnes consilii nervos, mentisque aciem intendebat, ut qua ratione cogi milites, contınerique sub signis possent, sedulo perquireret: cum præcipue ex Antonii Levæ literis admonitus esset, Germanos Ticini obsessos, seditiones, ac tumultus ciere; ni stipendia persolverentur, civitatem hosti tradituros minari. Huic tam

gravi

gravi incommodo militari astu obviam itum est: duobus fidis, & industriis viris, ut cum equis vino onustis in Gallica castra progrederentur, præcipitur; tribus aureorum millibus vafro consilio in vas vinarium immissis. Leva ea de re per litteras occultis notis exaratas edoctus, extemplo ab ea parte, qua significatum fuerat, exire ad leve certamen ineundum milites jubet. Tumultu in castris orto, statim undique ad arma conclamatur; misceri pugna incipit; alter ex iis, cui deferendæ pecuniæ munus injunctum fuerat, e medio elapsus, fracto vase, arrepta pecunia, urbem ingressus ad Antonium Levam sistitur; quæ res adeo Germanos permovit, ut compressa seditione, se solertiores in tuenda urbe, quam in pecunia petenda insolentiores ostenderint. 1525

Non minor in equitatu ex hybernis deducendo, ob pecuniæ inopiam difficultas aderat, cui Hieronymi Moroni opera valde fuit opportuna. Is enim Cremona in mensem equitatui sufficeturam argenti vim attulit, quantaque ad tormentorum apparatus, & cetera belli instrumenta usui esse posset. Pedites quia facultas persolvendi stipendii non erat, Davalus pollicitationibus, adhortationibus, prece flexit; atque Laude exercitu coacto, in quo septingentos cataphractos, totidem leviores equites, pedites Italos mille, Hispanos, ac Germanos ad sena & dena millia censeri ferebatur, viii. kal. februarii motis castris, Melenianum, quod Mediolano passuum decem millibus abest, Cæsareani proficiscuntur, tanquam Mediolano exercitum admovere statuerent; eo consilio, ut, si periclitanti urbi Rex subvenire vellet, a Ticino exercitum abduceret, vel metu perterriti hostes urbem ultro desererent. Verum consiliis eventus dispar fuit. Lambrum amnem Cæsareani trajiciunt, oppidumque Sancti Angeli medio [illegible] inter Laudem, & Ticinum itinere aggrediuntur, ne [illegible] commeatus, qui a Laude ad exercitum convehendi erant, hostes opportunitate loci impedirent, aut interciperent. [illegible] Rex veritus, ut Italis peditibus octingentis, equitibus [illegible] qui Pyrrhi Gonzagæ auspiciis oppido se tenebant, [illegible] hostiumque ad im[illegible] simulque an satis munitum, [illegible] ndum validum esset, intelligeret, Jacobum Ca[illegible] Magistrum equitum, & Federicum Gonzagam Pyrrhi

1525 rhi fratrem misit; qui egregie defendi posse retulere. Re tamen ipsa aliter compertum fuit; nam Ferdinandus Davalus dispositis, admotisque ad mœnia tormentis, ac prostratis pinnis, e quibus propugnatores tecti telis, scloppisque hostes ab oppidi ingressu arcebant, adeo strenue rem gessit, ut metu oborto, milites, mœnibus relictis, in arcem se receperint, neque hostium impetu expectato, ultro Davalo se dederint. Pyrrho Gonzaga, aliisque ducibus detentis, reliquos equis tantum, armisque mulctatos incolumes abire ea conditione permisit, ut Abduam trajicerent, neque illis arma adversus Cæsarem capere, nisi exacto mense, jus esset.

Sancti Angeli deditio.

Rex cum primum copias cogere, atque exercitum movere Cæsareanos cognovisset, consilia de belli gerendi ratione agitare cœperat. In diversas partes, ut plerumque arduis in rebus solet, consilia ducum scindebantur. Tramolii, ac Paliciæ ea erat sententia, quamprimum a Ticino exercitum abduci oportere; ad Carthusianas ædes, vel ad Binascum, [illegible] si quis alius aquis, quarum regio ad agros irrigandos copiosa est, tutior esset locus, in eo castra statuenda: haud dubia hoc facto de hostibus regem victoria absque sanguine, ac suorum cæde potiturum: copias Cæsaris pecuniæ inopia premi, ingentibus promissis vix ex hybernis eductas, in prælio, si cito committeretur, spes omnes reposuisse: cunctaretur Rex, moram traheret, hostem cito sponte abiturum, non ducum auctoritate, non vi milites sistendos: Ticino obsidione liberato, statim Germanos stipendia flagitaturos, ac momento temporis cuncta tumultu, minis, seditionibus exarsura: Præclaros duces, quorum memoria adhuc viget, ad prælium nunquam, nisi vi coactos descendere consuevisse, summam militiæ laudem prudentia, non temeritate adeptos: incertos præliorum exitus esse, in quibus nonnunquam fortunæ potius, quam virtuti locus fuerit. *At gloria* (inquiunt) *Gallici nominis, Regis constantia, cunctisque mortalium oculis, tanquam in amplissimo orbis theatro spectanda virtus, pugnam suadent. An non dissuadet locus? dum ex uno latere exercitus desperatione actus, ex altero vero obsessa urbs, cum Germanorum militum robore hinc, atque inde circumire, atque aggredi copias nostras poterunt? quod sane militarium re-*

rum.

rum scientissimi semper cavendum sunt opinati. Non audacia, non incertis, ac periculi plenis consiliis, sed prudentia 1525 captæ rerum præclare gerendarum opportunitates, prosperos eventus solidæ, veræque gloriæ fructum pariunt. Sed contra maris Præfectus speciosa tutis anteferre solitus, atque vulgi opinione, ac vocibus, non rei veritate consilia metiri, maximam illius famam in omnem posteritatem notam dedecoris subituram arbitrabatur, si constantiæ, invictique animi existimationem, quam apud cunctos mortales concitaverat, Ticinensem obsidionem solvendo, corrumperet, certamque obtinendæ jamdiu obsessæ urbis spem sponte amitteret: hostes rerum omnium penuria, atque egestate adactos; loco munito, atque ad obsistendum Cæsareanis opportuno castra esse: egregio hoc facto debellari hostes, totam Italiam subjici Gallorum imperio haud difficulter posse: audendum, dum omnia regiæ felicitati faverent, ac fortunam benigne afflantem, dum tempus esset, excipiendam.

Consilium illius Rex amplexus, cum Sancti Angeli oppidum captum ab hostibus allatum esset, copias omnes (parvo militum numero excepto, quos trans Ticinum amnem ad continendos in officio incolas illius regionis reliquit) in unum contrahit. Italorum peditum duo millia, qui æstate superiore Rentii Ceritis auspiciis militaverant, nuper Massilia Savonam profectos ad castra vocat. Joanni Ludovico Palavicino, cui quinquaginta equitum præfecturam, tribunatumque peditum concesserat, mandat, ut Cremonam auxiliis destitutam occupare conetur; commeatus, qui inde ad castra hostium convehebantur, intercludat. Nihil, quod vires exercitus augere, vel hostes detrimento afficere queat, prætermittitur. Qui Massilia moverant milites, cum in Alexandrinum agrum prope Urbam fluvium pervenissent, a Galeacio Mayno Mediolanensi, qui cum mille ac septingentis peditibus Alexandriæ præerat, parva manu, cum ex itinere defessi ac rei novitate perculsi non diu substitissent, fœde in fugam vertuntur, atque in Castellettum oppidum se recipiunt; nonnulli cæsi, ceteri cum oppido in hostium potestatem concessere. Palavicinus, duobus peditum millibus, ac ducentis equitibus Pado trajecto, Casale majus nullis præ-

1525 præcinctum mœnibus oppidum ingressus, tumultuario opere aggere, & cratibus circumambit; depopulari, grassari, deterrere undique populos, & agricolas jubetur. Franciscus Sfortia mille quadringentos pedites cum exiguo equitatu ductu Rodulphi Varani Camertis, nec non leviores equites nonnullos Alexandri Bentivoli Bononiensis auspiciis exire præcipit. Ea re audita, Palavicinus, licet Franciscum Rangonium Mutinensem cum peditatu, equitatuque sibi præsto futurum intellexisset, moræ impatiens, numero suorum confidens, paucitatem hostium contemnens, ad pugnam egreditur. Equites Bentivoli initio in fugam vertuntur; sed Sfortianorum omnium adventu re cominus agi cœpta, Palavicini copiæ referre pedem; dux frustra animos addere, in consertos hostes impetum facere; donec equo excussus, Bentivoli, Sfortianorumque prosperum certaminis eventum sua captivitate cumulavit: quo facinore erecti Cæsareanorum animi de toto ejus belli exitu felicia omina accipere, alacriori animo pugnam appetere; cum etiam eodem fere tempore Rhætorum sex millia inopinato ex regiis castris callido Joannis Jacobi Medicei facto recessissent.

Joannis Jacobi Medicei facinus.

Erat is Mussiæ arcis, quæ juxta Larium lacum sita est, præfectus; cumque mente secum reputaret, qua ratione Clavenna Rhætorum oppido, non longe a lacu summo potiretur, fors consiliis aditum struxit: nam cum per eos dies Clavennæ Præfectus nihil hujusmodi suspicatus arce, quæ juxta collem oppido imminet, egressus esset, a militibus, quos Mediceus inter quasdam rupes in insidiis non longe ab arce disposuerat, comprehenditur; atque uxore ad vociferationem, tumultumque commota, & quidnam illud rei esset, ad portam sciscitante, milites strictis ensibus eidem minantur; ni statim arx traderetur, conjugem interfecturos. Itaque reclusa porta, Cæsareani arcem occupant. Confestim Mediceus cum trecentis peditibus arce egressus, oppido potitus est. Qua re ad Rhætos delata, cuncti ad arma concurrunt; qui in regiis castris erant per literas vocati, mox proscriptionis pœna deterriti reditum in patriam moliuntur. His accensi Cæsaris Duces, ac in primis Davalus, in cujus auctoritate, consilio,

Clavenna a Mediceo occupata.

silio, ac virtute belli totius administratio sita erat, nihil, nisi de manu cum hoste conferenda, ac justo congredi marte, cogitare; quique levioribus præliis semper superiores fuerant, si tota acie decerneretur, amplissimam de rege sibi victoriam pollicebantur. Davalus castra Gallorum undique inspicere, situm diligenter observare, loca notare, quo insisterent Helvetii, quo Italicus peditatus stationem haberet, ubi locati equites, qua parte tormenta disposita; agrorum fo[illegible]las, vias, ingressus, exitusque illarum optime noverat; nocte intempesta ad arma hostem excitare, fossas propugnacula, vineasque propius agere, levioribus certaminibus lacessere, victricia signa nonnunquam in castra reportare. Neque vero obsessi Antonio Levæ minus parebant; ex obsessa enim urbe sæpe exibant, improvisi hostes adoriebantur. Joannes Mediceus, cui rex paulo ante trium millium peditum, ac trecentorum equitum præfecturam tribuerat, vir bellica virtute, ac militari ausu illustris, glande plumbea juxta pedis talum transfixus est, atque ob id Placentiam delatus prælio interesse non potuit. 1525

Ioannes Mediceus glande perculsus Placentiam deducitur.

Rex, ut appropinquantes Cæsareanos exciperet, in valle, quam Vernacula, rivus ex Parco fluens, præterlabitur, castra locat, a fronte, a tergo, atque a sinistro latere vallo, ac præaltis fossis circumcingit; a dextro in Parci Ticinensis muro satis sibi esse munimenti arbitratus; Mirabello præcipue, quod olim venationi operam daturi Mediolani Duces incolere consueverant, nonnullis equitum turmis, ac manipulis peditum firmato. Davalus ex adverso, sex instructis acierum ordinibus, quarum duæ equitum, quatuor peditum erant, exercitum disponit: peditum primam ex duobus Germanorum, Hispanorum millibus, admixtis Italis, constituit; Vastium Marchionem præficit: secundæ ex solo Hispanorum peditatu ipse Davalus præerat: tertia, & quarta, quæ ex Germanis constabant, Proregi, Caroloque Borbonio parebant. Rebus omnibus ad pugnam ineundam comparatis, de Ducum sententia vi. kalen. martias, intempesta nocte castra movet: ante solis exortum per fabros lapidarios, per militem, passibus sexaginta muri solo æquatis, per parcum ingreditur. Prima peditum acies Mirabellum, reli-

1525 reliquæ ad regia castra contendunt, statimque ad arma dique conclamatio in exercitu Gallico fit. Rex Parcum gressos hostes certior factus, suis opem ferre: milites ar capere, Cæsareanis obviam ire, castrorumque relicta munitione, hosti æquo loco pugnandi potestatem facere. Primum Hispanorum agmen pugnam capessit, emissoque summo impetu globorum ferreorum turbine; multos ex Gallis vulneribus, sanguine, cæde affectos retrocedere cogit. Gallicus equitatus cum Helvetiis peditibus insita ferocia a latere urgens Hispanos loco movet; verum subsequuti Germani cuneata acie Helvetios adorti, ingenti cæde illata, prosternunt, ac profligant. Tum equitum hastatorum numero, in quibus omnem victoriæ spem collocaverat, rex stipatus eximia virtute, infracto animi vigore, & corporis robore in certamen prodit; ac dum suos labantes, atque in fugam versos compescere, & redintegrare pugnam nititur, inter confertas hostium acies acriter dimicando sauciatus, equo, cui insidebat, graviter icto, excussus, densissima undique militum confluentium turba circumseptus, vivus in potestatem hostium venit: corporis proceritate, armorum rutilanti splendore insignem virum Prorex, qui eo accurrerat, conspicatus, ipsum jam quisnam esset palam ferentem, manu deosculata, summo honore nomine Cæsaris excepit. Eodem momento Alphonsus Davalus Gallicos equites, qui Mirabello insederant, dejicit, ac conficit, atque Antonius Leva cum Germanis Ticino egressus, Gallos a tergo invadit. Tunc undique in fugam versi, nemo consistere, nullus hosti frontem objicere, cuncta pavoris, ac trepidationis plena: jam non pro dignitate, & pro Regis salute certare; sed sævienti fortunæ cedere, ab hostibus vitam deprecari: ut ex tanto exercitu, prostrema equitum excepta acie, cui Carolus Alenconii Dux, Regis sororius, præfectus aderat, statimque conserto prælio se subduxerat, pauci hostium vel ferrum, vel manus evaserint. Gallorum supra octo millia aut occisi, aut Ticini amnis aquis hausti: ex Cæsareanis septingenti circiter desiderati sunt. Ad hæc e Gallis proceribus multi occubuere, inter quos Gulielmus Gauferius, maris Præfectus, qui superiore anno improspero exitu in Insubribus dimicaverat, auctorque ineundi

Gallorum ad Ticinum profligatio, & Francisci Regis captivitas.

undi prælii Regi fuerat; Scudus Lautrechii frater; Jacobus-
que Caba[illegible]eus equitum Magistri, *Marescballi* a Gallis voca- 1525
ti, aliiqu[illegible] summi nominis viri. Regis fortunam reliqui fere
duces su[illegible]iere. Hic eventus Ticinensis pugnæ fuit, qui sicuti
non mi[illegible]us Regi, totique Galliæ, quam Italiæ luctuosus fuit,
quæ a[illegible]iores bellorum tempestates inde perpessa est; ita Cæ-
sarem, *ejusque* Duces e gravissimis periculis ereptos ingenti
gloria, ac lætitia cumulavit, tantumque prædæ e totius exerci-
tus, castrorumque direptione, e manubiis, captivisque acces-
sit, *ut* exantlatos labores, ac pericula opulentissima merce-
de *supra* vota compensarint. Atque in eodem die deletæ
Gallorum copiæ, rex captus, Mediolanense imperium a Cæ-
sare recuperatum est.

Finis Libri *Primi*.

EPITOME.

GAllia Rege captivo, auctisque Cæsareanorum viribus, Italorum Principum animi ob tuendam Italiæ dignitatem, ac libertatem in varias curas distracti sunt. Primum in commune consulere, ac vires in unum conferre singuli animum induxere; at statim Clemens Pontifex ad Cæsaris partes pertractus est. Franciscus Rex ex Italia in Hispaniam devectus, ob captivitatis tædium gravi morbo tentatus tandem convaluit. Dum novi inter Cæsarem, Italiæque Principes fœderis conditiones scribebantur, Davalus Franciscum Sfortiam tota Insubria, præterquam Mediolanensi, ac Cremonensi arcibus exutum, Mediolani obsedit, arctaque custodia adstrinxit. Galliæ Rex iniquis conditionibus e carcere dimissus est. In Coniaci oppido fœdus inter Galliæ Regem, Pontificem, Venetos, ac Mediolanensium Ducem est percussum. Dum Cæsar Italos Principes lenire, ac sibi conciliare nitebatur; Veneti minime interea cessandum rati, Laudem-Pompejam occuparunt; mox Mediolanum aggressi, incepto absistere coacti sunt. Fœdere Conjacensi vulgato, dum, Modoetia capta, ad Mediolanum inter fœderatos de oppugnanda urbe consulitur, Sfortia necessitate adactus arcem Hispanis tradidit. Cremonam a Baleonio circumsessam Urbini Dux in Venetorum fidem recepit.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SECUNDUS.

RAELIO ad Ticinum inito, Gallorum pro- 1525
fligatis copiis, Rege capto, proceribus in Cæsaris potestatem redactis, Alenconio Duce ex Italia quam citatissimo gradu abeunte, Mediolano recuperato, incredibile dictu est, quantum Caroli Imperatoris felicitas omnium Christianorum Principum, Italorumque præsertim animis terroris incusserit, populorum omnium oculis prospectantibus, quonam hæc ingens Gallorum clades, victriciaque Cæsaris arma essent evasura. Permovebant Imperatoris ætas, animus, occasio, magnam apud cunctos mortales, maximam apud principes vim habere solita: neque facile sibi suadere poterant; res ad eximias principem a prima juventa aspirantem, tantam sui nominis illustrandi, imperiique

1525 que propagandi opportunitatem elabi per socordiam permitterum. Regem illum in potestate habere, cum quo simultates odiaque intestina exercuerat, illustrique æmulatione de Imperii dignitate paucis ante annis decertaverat: Gallias nisi non pro sui Regis libertate Cæsari concessuras: præcipuam Italiæ partem illi obtemperare: exercitum Ducum peritia, militum virtute, recenti victoria exultantem nihil non ausurum. His fiebat, ut qui potentia principes in Italia eminerent, Pontifex, & Veneti pro illius libertate dies, noctesque excubarent. Metuebat sibi Pontifex, quod Regi Gallorum adhæserat; quod Albaniæ Ducem in Neapolitanum regnum bellum inferentem, per suæ ditionis fines transeuntem commeatu, & milite juverat; quod pro Rege in Insubrum possessione retinendo, consilio, auctoritate, viribus enixe laboraverat. Senatus autem Venetus, quod copias ex fœdere Cæsareanis flagitantibus conjungere detrectaverat, verebatur, ne ea re permotus Cæsar veteres inter Maximilianum, & Rempublicam inimicitias, ac bella memoria repetens hostile aliquid moliretur. Quocirca unum illud ad Italiæ incolumitatem, decusque retinendum hoc tempore superesse videbatur, ut Cæsari, si victoria ad perturbandam quietem, præsentemque rerum statum uti vellet, communibus consiliis, ac viribus Clemens, Senatusque Venetus obsisterent. Eam sibi animo hærere sententiam Pontifex, neque societatem absque Republica cum Cæsare unquam habiturum, Senatui significaverat.

Verum Cæsareani Pontificem, Venetosque conjunctos esse ægre ferebant; unum hoc illis, quo minus ad nutum Italiæ principibus leges dicerent, pecuniamque, qua maxime egerent, ad deducendum exercitum colligerent, esse impedimento rati. Sejungere igitur amicos principes adoriuntur; Clementem ad suas partes pertrahere, multis propositis commodis, contendunt; Senatui, Clementis ratione posthabita, facilia omnia apud Cæsarem fore pollicentur: propterea Joannes Sarmentus a Prorege Venetias missus fuerat, qui partam ab Imperatore victoriam Reipublicæ gratularetur. Senatus vero Andreæ Naugerio, ac Laurentio Priolo in Hispanias profectis, ut eodem officii genere uterentur, & de prospero ad Ticinum prælio Cæsari gratularentur, injunxit. Antonius autem Surianus Bri-

Joannes Sarmentus a Lanojo Venetias missus.

Andreas Naugerius & Laurentius Priolus ad Cæsarem Legati.

Antonius Surianus ad Lanojū Legatus.

Brixiæ Præ…or Reipublicæ nomine ad Proregem, Carolumque 1525 Borbonium eadem de causa proficisci jussus est. Verum longius prospiciens Senatus cum Pontifice agebat, ut communi consilio imminentia Italiæ pericula propulsarentur; id fieri absque dubio posse, si Pontifex, Senatus, Florentinaque Respublica, quæ Clementis auctoritatem sequebatur, fœdere inito, tantum copiarum equestrium, pedestriumque numerum instruerent, qui ad ditiones illorum tuendas, atque ad Cæsareanos, si quid hostile aggrederentur, arcendos sufficeret: ab auctoritate, potentiaque fœderatorum minores in Italia principes non recessuros. Erant sane tunc Reipublicæ cataphracti equites nongenti, levioris armaturæ sexcenti, pedites ad decem millia, præter classem, quæ multis triremibus, magnis parvisque navibus instructa facillime a Republica maritimis in rebus innutrita augeri poterat. Alphonsus Ferrariensis Dux ducentos sexaginta cataphractos, leviores equites quadringentos, non parvam militum manum habebat. Metaurensium vero Ducis ea erat sententia, duorum cataphractorum millium, mille quingentorum leviorum equitum, peditum triginta millium exercitu Italiæ libertatem, dignitatemque defendi, hostium impetum repelli, ac pro tempore non minima illis damna inferri posse: celeritate tantum opus esse videbatur: pecuniæ defectu, militum tumultu, variis incommodis Cæsaris undique pressis Ducibus, occasione utendum: non alienum ab Italis Henricum Angliæ Regem futurum, qui licet fœdere Cæsari vinctus esset, atque ad prælium illius Duces incitandos Gregorium Casalium in Italiam misisset, in immensum illius augeri vires, & penes unum leges belli, pacisque esse æquo animo minime laturus erat. His accedebat, quod a Cæsareanis pro novo fœdere ineundo oblatæ conditiones suspicione minime carere videbantur; cum præcipue Cæsar tunc in Hispania moraretur, neque ex illius consilio, & auctoritate quidquam decerni posset; quæque tractata de gravissimis rebus forent, comprobare, aut infringere in illius potestate esset. Cæsaris societati Italiæ libertatem, ac salutem prætendere nihil aliud esse, quam acre adversus Gallos bellum, cunctis spectantibus, moliri; illis subactis, totius Christianæ Reipublicæ principatum Carolo deferre.

Qui-

1525 Quibus sane permotus Pontifex a fœdere cum Cæsarea[nis] ineundo animum averterat; Senatuque suadente, in Helveti[os] ad peditum delectum habendum Verulano misso, undique [co-]pias cogere nitebatur, Jacobo Salviato, qui summa apud C[le-]mentem auctoritate pollebat, impellente, eamdemque Floren-tinæ Reipublicæ mentem esse suadente, quæ Franciscum Vi-ctorium ad Pontificem miserat, atque illum, ut paci, & tran-quillitati Italiæ prospiceret, omni officii genere fuerat cohor-tata. Ad hæc Ferrariensis Dux, viribus, pecunia, situs oppor-tunitate maximo videbatur adjumento futurus. Is cum Ponti-fice amicitiæ conciliandæ, veterumque odiorum memoriæ de-lendæ occasione arrepta, oratorem Venetias miserat, qui du-centos cataphractos, leviores equites quadringentos, de qui-bus supra diximus, Duces virtute, militarique disciplina insi-gnes ad Pontificis nutum præstaturum polliceretur: Senatus-que cum Clemente agebat, ut Duce in fœderis societatem ascito, non minimum roboris exercitui adjiceret, ac liberta-tem, dignitatemque publicam firmius tueretur. Neque alienus Clementis animus ab Alphonso videbatur; atque ut Henrici Angliæ Regis auctoritas accederet, suadente Senatu, *Hiero-nymum Ghinnuccium Senensem in Angliam miserat, ut quo loco res Italiæ essent, Regi significaret, illumque impelleret, ut nimiæ Cæsaris potentiæ jam in omnium perniciem redun-danti, auctoritate, potentiaque, quibus plurimum posset, ob-viam iret: id ipsum Reipublicæ nomine Laurentium Aurium Oratorem ad Henricum designatum significaturum. Dum hæc aguntur, Cæsareani nihil prætermittendum rati, ut in suas par-tes Clementem allicerent, pollicitatione, prece, minis age-bant; illum deterrere ab inceptis nitebantur; si id obtinerent, pecuniam militibus non defuturam arbitrati, reliquos Italiæ Principes, vel Pontificis auctoritatem sequuturos, vel certe cum Cæsare certaminis aleam nulla ratione subituros. Id ut facilius consequerentur, octo peditum Germanorum millia, quadringentos cataphractos, tria Hispanorum vexilla in Car-porum ditione sita, in agrum Placentinum, qui una cum ci-vitate tunc Pontifici parebat, Prorex immittit: minatur se, sexcentis adjectis levioribus equitibus, copias ad decem mil-lium numerum auctas per Apennini juga in Campaniam trans-mis-

* *Hieronymus Ghinuccius Clementis Legatus in Anglia.*

Laurentius Aurius Legatus in Anglia designatus.

1525 *Capuanus Archiepiscopus Pontificem ad pacem amplectendam flectit.*

[illegible], Albaniæ Ducem oppugnaturum ; se vero cum pari
[illegible] exercitu Insubres defensurum. Interea Archiepiscopus
Capuanus ex Hispaniensi legatione Romam reversus Pontificis
animum nutantem, & in varias partes distractum ad concor-
diam cum Cæsareanis Ducibus amplectendam flexit ; atque,
ut omnia e finibus Ecclesiæ nascentis belli initia tollerentur,
Ursini[illegible]que, & Columnenses diversæ factionis homines, qui mi-
lites Al[illegible], & arma ad res novandas comparabant, reprimerentur,
te [illegible]aniæ Duci Clemens auctor fuit, ut majori copiarum par-
te dimissa, e regno Neapolitano discederet : quo facto Cæsa-
[illegible]quidquid militum in agro Romano haberent, statim mis-
[illegible] Columnenses ab armis recessuros polliciti sunt.
Ex[illegible] vero Sinvessanus Cæsaris apud Pontificem legatus, ut
penitus ad Cæsareanos Clementem traheret, Proregis nomine
de fœdere adversus Gallos ineundo, atque de sociis in illos
armis vertendis, maximis propositis conditionibus, agebat ; a
quibus sane consiliis cum illius animum non parum abhorrere
intelligeret, de præsenti rerum statu in Italia, inita societate,
retinendo agi cœptum est. Clemens Senatui significat, neces-
sitate adductum, ut rebus suis prospiceret, quas quamplurimis
bellorum periculis, ac ruinis objectas, non sine populorum
clade, ac ditionis Ecclesiæ detrimento, jam tum mente intue-
retur, præterita consilia deserere coactum : non Italorum prin-
cipum societatem, non copiarum incrementa probare ; sed
cum Cæsareanis certis conditionibus in gratiam redire statuisse:
enixurum, si ita Senatui visum fuerit, ut eodem fœdere, ac so-
cietate Rempublicam complectantur. Ad hæc Senatus, ne in
re summi momenti, ex qua totius Italiæ libertas, ac dignitas
penderet, aliquid perturbato animo agat, vel nimio timore
permotus decernat, hortatur : non eo loco res Cæsaris esse,
ut properanter, ac præcipiti consultatione in illius sinum ruen-
dum sit : imminutas Cæsareanorum vires, octingentos cata-
phractos, totidem, vel paulo amplius leviores equites, pedi-
tes quatuordecim millia illis adesse, quos pecuniæ inopia sub
signis vix contineri posse, ne dum novi aliquid hoc tempore
moliri queant : summis laudibus efferre Pontificem, quod fœ-
dus adversus Gallos non modo Italiam, sed universum Chri-
stianum orbem incendiis bellorum, ac cladibus inflammatu-
rum,

1525 rum, forti animo repulerit; suadere, ne aliquid de societate pro præsenti Italiæ statu retinendo statuat, priusquam Cæsar voluntas, ac mandata ex Hispaniis perferantur.

Fœdus inter Clementem & Cæsarem.

Verum Pontifex, quem præsentia potius, quam futura urgebant, consilium amplexus, quo se, resque suas in tuto collocaret, & Cæsareanorum stimulis, & suorum adhortationibus impulsus, non expectata Cæsaris sententia, kal. aprilis cum Prorege fœdus iis conditionibus sanxit. *Primum, ut communibus armis, atque auctoritate Franciscus Sfortia Cæsaris auspiciis in Insubrum possessione retineatur. Deinde, ut Cæsar Pontificiæ ditionis imperium adversus hostium injurias tueatur. Tum, ut in suam clientelam Florentinorum Rempublicam recipiat; Mediceæ familiæ dignitatem, atque amplitudinem nulla unquam de causa imminui in patria permittat: qui intra Ecclesiæ fines detinentur milites, statim amoveantur: centum aureorum milia Florentini Cæsaris Ducibus pendant.* Quadrimestre spatium, ut hæc Caroli decreto firmentur, præfinitur. Venetæ Reipublicæ, ceterisque Italiæ principibus viginti dies assignantur, ut æquis, honestisque conditionibus, si ita libuerit, in fœderis societatem coire possint. Atque his diebus Albaniæ Dux classe regia cum Rentio Cerite ad Centumcellas exceptus, majori parte suorum amissa, in Gallias reversus est. Patres, cum Pontificem Cæsari accessisse, minorisque auctoritatis principes eadem veluti tempestate jactatos, in eundem portum delatos animadverterent; multa secum animo volvere, maximis curis agitari; Galliæ viribus consopitis, ac labefactatis, nulli rei, nisi Regis libertati aspirantibus; Pontifice adversus omnium opinionem in Cæsaris partes protracto, quot superesse, qui illius potentiæ, aut adversari, aut reluctari queant? Uni Senatui, & Reipublicæ libertatis, incolumitatisque Italiæ onus incumbere.

Gaspar Sormanus a Francisci Regis matre Venetias missus.

Miserat sane per eos dies Ludovica Francisci mater, cui ob Regis captivitatem totius regni administratio obtigerat, Venetias Gasparem Sormanum cum literis, quibus Senatui significabat, omnia in Galliis tuta esse, neque ex adverso prælio, Regisque captivitate quidquam, quod vires amplissimi regni imminuere, potentiam, ac majestatem possit, pertimescere: rogare, ut quæ semper fuit erga Venetam Rempublicam Regis

gis benevolentia, ac nobilissimæ gentis in Venetum nomen 1525
propensio, pro eadem officio, auctoritate, viribus nitatur, ut
Regi de Republica, ac de toto Christiano orbe optime me-
rito ex indignissima servitute erepto libertas restituatur, qua
salus, atque incolumitas rerum, filiorum, ac totius Galliæ re-
gni, veluti fulcimento, sustentatur. Ad hæc rescripsere Patres, *Senatus ad Reginam responsio.*
ægerrime Regis casum Rempublicam tulisse, nihilque accidere
illi molestius potuisse, quam Regem illum, quem semper sum-
ma observantia coluerat, in has ærumnas incidisse. Ceterum
te casusque fortunæ, qua varie humanæ res commoventur,
ac veluti fluctibus agitantur, fortiter perferre id demum esse
animi vere regii; cum præcipue res eo loco sint, ut omnia
prospere fortunatum exitum jubeant; atque incredibili provi-
dentia totius regni incolumitati, sapientissimis reginæ consiliis,
prospectum fuerit: nihil magis Senatui cordi esse, quam ut
celerrime rex pristinam libertatem consequatur; in eo omnem
operam, studium, curam, quantum in se erit, adhibiturum.
Verum magnas res sæpius prudentia, & cunctatione mortales
assequi; quocirca cum opportunitas affulserit, nihil ad tantam
rem consequendam Senatum prætermissurum. Eodem ferme
tempore Hieronymus Caracciolus, & Alphonsus Santius, ut
novum foedus a Republica cum Cæsare iniretur, a Senatu
flagitabant. Patres minime de nova agere societate, cum prior
sufficere videretur, necessarium arbitrabantur; cum acrius in-
starent, ne difficillimis temporibus prorsus pacis consilia asper-
nari viderentur, Senatus decreto responsum est. Si in ea sen-
tentia permaneant, novique foederis Pontificem caput, ac
principem esse velint, non recusaturos. Verum cum in dies
mora negotium protraheretur, & Pontifex cum Cæsareanis
concordiam, pacemque firmasset, Mediolani Dux, Prorege
non dissentiente, Equitem Bilium Venetias misit, qui Colle- *Eques Bilius a Prorege, & Sfortia Venetias missus.*
gium ingressus Ducis nomine significavit, mentem Proregis es-
se, ut novi foederis mentione prætérita, vetus confirmaretur:
cum copiæ Reipublicæ Ticinensi prælio non interfuerint, &
ob id, ut militum numero pares hostibus essent, ingentes im-
pensas efficere Cæsareani coacti fuerint; æquum censere, ut
ea vis pecuniæ quam ratio exposceret, a Republica persol-
veretur: petere idcirco aureorum millia centum, & viginti, Ea

1525 *Petrus Pesarus a Venetis Mediolanum missus.*

Ea re in consultationem adhibita, placuit, ut Petrus Pesarus legatus Mediolanum renovandi fœderis causa proficisceretur, cui perampla a Senatu cum Prorege paciscendi auctoritas impertita fuit; dummodo mandata, quæ ad negotium peragendum requiri solent, non desiderarentur. Verum cum nullam Prorex a Cæsare tanta in re conficienda auctoritatem haberet, mora, ac novis eventibus nihil perfici potuit.

Franciscus rex captivus Pisleonem perducitur.

Interea Franciscus Galliarum rex qui post Ticinensem captivitatem Pisleonem perductus, regio cultu exceptus, & honorificentissime habitus fuerat, summo studio, ac diligentia in arce servabatur. Is cum primum eo post prælium perductus fuisset, literas ad matrem dederat, ut nuntiis Cæsareanis in Hispaniam proficiscentibus, tutum per Gallias iter agere liceret, eo gratiam Caroli Lanoji Proregis sibi conciliatum iri sperans, auctoritateque illius libertatem a Cæsare adepturum. Id non modo ultro a Regina concessum est; sed etiam per eumdem, qui victoriæ nuntium ad Cæsarem ferebat, literæ additæ, quibus illum enixe obsecrabat, ne in tanta victoria, tam secundis rerum eventibus humanæ sortis oblivisceretur, Regemque sibi affinitate conjunctum, in illius manus prolapsum, clementia, & mansuetudine, quæ vere imperatoriæ virtutes sunt, erigeret, ac recrearet: tempus affore, quo illi pro immortali beneficio non inferior gratia redderetur. Cæsarem tantæ victoriæ nuntio accepto, fama fuit, nullum lætitiæ signum, ne vultu quidem, dedisse; sed immobili, quam in utraque fortuna gerebat, animi constantia gestientis gaudii stimulos cohibuisse; & ne publica, quæ assolent, a populis victoriæ argumenta ignium, æris campani, ludorum, spectaculorumque ederentur, penitus prohibuisse: supplicationibus tantum Deo Optimo Maximo Cælitibusque decretis, qui sua illum providentia complexi aditum perhonorificum ad pacem Italiæ, atque totius Reipublicæ Christianæ firmandam aperuissent. Ceterum rex moræ impatiens, cum varia ob impedimenta, & difficultates libertatem sibi aut differri, aut negari animadverteret, in dies animi, mentisque curis contabescebat; nunquam e captivitate solutum iri arbitratus, nisi Carolum alloquendi sibi potestas permitteretur: quamobrem ut in Hispaniam ad Cæsarem perduceretur, a Prorege eni-

enixe flagitabat. Postulatis Prorex tandem assensit, atque ut 1525
iter a Gallis tutum in Hispaniam foret, Annas Momorantius ad Ludovicam Regis matrem citato itinere profectus est, ejusque jussu sex e Massiliensi portu deductis triremibus, Regem, Lanojo comitante, ad Delphini portum (quod viginti passuum millibus in orientali tractus Genuensis parte a Genua distat) offendit; inde mutato itinere, cum suis, sexque Gallorum triremibus ad occidentem Hispanias versus flexit, ac Barcinonem delatus, mox Madritum Franciscus perductus est. [...]lo Rege ex Italia in Hispanias advecto, magna Principum Italiæ [...] immutatio subsequuta est, jactaque suspicionum semina in dies augeri cœpere: Italiæ totius ad imperium Carolum aspirare. Cur enim, si id illi, ut maxime prædicabat, cordi erat, ut bellorum procellis agitatam provinciam, Christianamque rempublicam stabili, firmaque pace sublevaret, non statim æquis conditionibus Rex de Ecclesia optime meritus magnanimo consilio libertate donatus? cur tot itineribus emensis, in penitiora Hispaniæ loca adductus; nisi ex illius libertate ingentem auri vim, Galliarum partem, Italiæ principatum adipisci in animo habeat? ac Regis ærumnis, & calamitate ad res suas amplificandas, extollendasque fortunas usurus sit? Jam enim fama pervulgatum erat, in sequentem annum, ut de more Augustali corona insigneretur, Cæsarem in Italiam venturum, atque nobilissimæ provinciæ statum ad libitum compositurum. Idque haud difficile Carolo fore plerique arbitrabantur; utpote qui Neapolitanum regnum obtineret, Insubres subegisset, intra viscera Italiæ exercitum victoriæ assuetum haberet; cujus nutum, ac potentiam minores Italiæ Principes sequuturos; urbes, & oppida multa in suam potestatem redacturum; in iis milites, exercitumque distributurum; pecuniæ vim ingentem comparaturum, qua & copias veteres continere, & novos delectus habere posset. Denuo itaque a Clemente, atque a Senatu consulitur, quanam potissimum ratione ab imminentium malorum formidine Italiam liberarent, metuque Italos solverent. Licet enim concordiam cum Cæsareanis Pontifex nuper iniisset; attamen rerum præteritarum memor, quas alte menti Imperatoris infixas esse non ab re verebatur, plus timendum ob insitam Regum, ac Principum ambitionem, dominandique

Franciscus Rex Madritum perducitur.

1525 que libidinem, quam pactis fidendum esse censebat. Sen... vero Venetus, qui tanquam ex specula libertati Reipubli... atque Italiæ semper prospexerat, minime tutum arbitraba... res tam magnas, tam ingentes fortunæ, casuique comm... re, atque iis Italos Principes præsidiis nudatos esse, quibus se, resque suas tueri, ac Cæsaris vastis, quæ ferebantur, consiliis obsisti posset. Huic rei duo præsertim conducere; primum si inter omnes Italiæ Principes societas iniretur; deinde si Ludovica Francisci mater, quæ pro filii libertate solicita nihil non factura esset, Italorum conjunctis animis, ac viribus, in spem Regis liberandi, quem adhuc arcta Cæsar detinebat custodia, erigeretur: non alienum ab his consiliis Franciscum Sfortiam futurum; cum præcipue post tot labores, ac vigilias, quas pro avito retinendo imperio exantlaverat, spes tantum incertas, inanesque captaret: quamvis enim Prorex Mediolanensis ducatus diploma penes se esse palam affirmaret; duodecies tamen centena aureorum millia a Sfortia prius persolvi petebat, ut justis Insubrum titulis imperatoria auctoritate frui liceret; quæ res tantum ejus animo desperationis injecerat, ut nunquam se Mediolano potiturum putaret; ad retinendamque illius possessionem omnia hæc a Cæsareanis inventa esse crederet. Itaque Reginæ matri incredibili filii amore æstuanti, neque diutius captivum ab Imperatore detineri æquo animo ferenti, suadent; nulla ratione facilius voti compotem evasuram, quam si cum Italis Principibus arcto societatis vinculo jungatur; una hac re moras omnes abrumpi posse: Galliis Rege amisso, Italorum disjunctis animis, victoria elatos Cæsaris spiritus nihil non mente momo regno, sibi polliceri; qui si Italos Principes cum potentissire senserit, fortissimaque gente in Regis libertatem conspira- tum demum consilia, ac conatus emolliturum. His de rebus cum Alberto Carpensi, qui Regis nomine apud Clementem legati munere fungebatur, agi cœptum est, a quo Laurentius Hetruscus in Gallias per dispositos equos missus est, ut quæ mens Italorum esset Principum, Reginæ significaret; atque ad fœdus percutiendum mandata in Italiam afferret.

Dominicus Saulus Sfortiæ Orator ad Clementem. Interea Franciscus Sfortia Dominicum Saulum Romam miserat, ut Clementi patefaceret, nihil vehementius se cupere, quam

quam ut fœdus pro communi libertate, & incolumitate sanciretur, inconcussaque societate Pontifex, Senatusque Venetus cum Gallis jungerentur: illorum consilia, atque arma sequuturum. Cum vero quæ ad negotium hoc conficiendum auctoritas requirebatur, a Laurentio Hetrusco allata non fuisset, ab Alberto Gallorum Oratore secreto Sigismundus, horum consiliorum particeps, ad Reginam mittitur, atque eodem tempore Episcopus Bajucensis, qui Reginæ nomine Orator Venetias venerat, una cum Ambrosio Florentio ordinario legationis munere fungente, omni studio a Senatu contendebat, ut quam primum, Sigismundo e Galliis regresso, in fœdus, & societatem cum Italis, Gallisque descenderet. Ad hæc Patres, Pontifice cum Florentina republica ac Francisco Sfortia consentientibus, ab iisdem consiliis non discessuros pollicebantur. Ea mirum in modum a Pontifice probabantur, veteribusque cum Ferrariensi Duce dissidiis, recentibusque injuriis compositis, eadem adstringi societate non renuebat, atque his præsidiis Italiam conservari posse censebat. Ferunt, Ferdinandum Davalum auctoritate, & disciplina militari conspicuum, tot egregie in Italia pro Cæsare gestis, ac recenti victoria priscorum ducum laude æquata, cum sibi parem gratiam minime referri ægre ferret, palam de Carolo conquestum: id Hieronymo Morono, in quo viro Franciscus Sfortia omnia consilia, mentemque reposuerat, aditum a Cæsare Davalum alienandi aperuisse, magnisque illi propositis præmiis, ut Italis Principibus accederet, suasisse; ab his ingentia virtutis decora expectari posse, totius exercitus imperatorem futurum, Neapolitanumque regnum adepturum: ab ea re, modo absque dedecore, & proditionis nota confici posset, non abhorrere Davalum præ se tulisse, juris civilis, pontificiique doctores consuluisse; liceretne Neapolitano homini, & Cæsari subjecto, Pontifici, qui supremum jus in Neapolitano regno obtineret, absque dedecore, fideique labe, adhærere: illos vero, non modo licere, verum Pontificiis mandatis parere, civili, pontificioque jure cogi, respondisse. 1525

Episcopus Bajucensis Galliæ orator ad Venetos.

Rerum, quæ in Italia agerentur, incertis rumoribus in Hispaniam perlatis, Cæsar, quid de captivo Rege agendum esset, frequentia consilia habere cœpit; atque ii, quibus dicendæ sen-

Cæsaris consilia de Rege liberando.

1525 tentiæ facultas erat, in diversas partes scindebantur. enim maxima ex Regis Gallorum captivitate commoda com- rare sibi in animum induxissent; nempe, ut Burgundiam provinciam opulentissimam, atque in visceribus Galliæ sitam, quæ olim Cæsaris majoribus obtemperasset, illius imperio adjicerent; ac Italiæ, cujus Principes prisci decoris, & libertatis memores exterorum nomen semper invisum habuerant, fræna injicerent, ut nullo reluctante, in ea dominari possent: his potissimum Pontificis, Reipublicæque societatem, quorum auctoritatem, viresque reliqui Principes sequuturi erant, adversari intelligebant: neque enim Gallos Principibus Italis suffultos a suis rebus alienis conditionibus assensuros; neque Italos in ipsorum perniciem Regis potentiam imminui passuros. Quæ res difficultatis plurimum consulentium animis offuderant, ut non satis sese explicare possent; cum præsertim Franciscum Regem dixisse ferretur, trium optionem Carolo facere; aut se æterno carcere vinctum teneret; aut insigni liberalitate pristina libertate donaret, se tanti beneficii memorem, ac gratum in omni vita futurum; aut, si tanta Burgundiæ potiundæ animum Cæsaris cupiditas invaserit, ut e vinculis se eximat, concessurum; amicitiam nulla ratione initurum; sed omnia hostilitatis signa editurum. Verum cum, ut morem Regi mater gereret, filiumque misera detentum captivitate solaretur, una cum duobus legatis Parisiensi Præside, ac Ombruni Episcopo, Margaretam filiam Francisci sororem, nuper Carolo Alenconio Duce defuncto, viduam, mittere in Hispaniam decrevisset; ejus adventu amicitiæ reconciliandæ, ac firmandæ pacis rationes inveniri posse sperabat. Interim Rex carcere, animique ægritudine confectus in morbum incidit, cujus vi ad interitum pene redactus fuit; ita ut Cæsari Segobiæ existenti nuncius advenerit, si Regem videre, atque alloqui vellet, quam celerrime Madritum proficisceretur: qui, licet jam animo statuisset, Franciscum non nisi amicum allocuturum; rei tamen novitate perculsus statim eo convolavit, atque cubiculum, in quo Rex ægrotabat, ingressus, cum ad lectulum propius accessisset, humanissimis verbis usus, illum ad pristinam sanitatem, ceteris sepositis curis, recuperandam est adhortatus. Ex eo colloquio plurimum Regem recreatum, medicos in spem suæ salutis

Francisci Regis ægritudo.

lutis et exisse. Die crastino rursus invisente Carolo, Regem 1525
dixisse ferunt, se jam confessionibus animam expiasse; Divi-
num Eucharistiæ Sacramentum percepisse; se jam omnium mor-
talium fini propinquum esse intelligere: quapropter Cæsari fi-
lios mirum in modum commendare; illius esse magnanimitatis
tueri ipsos, ac fovere; rogare, ne ab iis præterquam justa,
& honesta postulet. Carolus Regem consolatus ad bene spe-
randum benigne erexit.

Interea Margareta Regis soror ex Galliis per Valentiæ fines
Madritum supervenit, Cæsaremque obvium habuit, atque in-
gentem animi dolorem lachrymis, & ejulatu testantem
humanissime excepisset, ad Regem perduxit, Toletumque
reversus est. Rege vero, licet varie vi morbi conflictato, mo-
do ad interitum, modo ad salutem vergente, pristinam vale-
tudinem tandem adepto, ut quamprimum de pacis conditio-
nibus a legatis, ac Margareta ageretur, Cæsaris præconsulto-
res laborabant, veriti, ne humano aliquo casu victoriæ fru-
ctus, captivique Regis occasio e manibus eriperetur; Davalo
præsertim suspecta omnia in Italia esse scribente, novaque con-
silia quotidie adversus Cæsaris dignitatem, imperiumque mo-
liri significante. Verum res summis obvoluta difficultatibus
erat, multaque a Cæsareanis petebantur, quæ a Gallis non
nisi summo cum dedecore, ac detrimento concedi possent:
in iis, ut Burgundionum provinciam libere Cæsari restitue-
rent. Carolo in Italiam ad coronam de more suscipiendam
cum exercitu proficiscenti, dimidiam stipendiorum partem per-
solverent, & cum classe præsto essent: copiis, quæ Gallis mi-
litabant, Imperator in Italia, aut Germania, aut adversus quos
sibi, aut fratri Ferdinando collibuisset, uteretur: ab iis, qui-
bus nunc amicitiis, ac fœderibus adstrictus esset, Rex absti-
neret; neque in posterum nova inire, nisi arbitratu Cæsaris,
posset. His indignissimis conditionibus Galli nulla ratione as-
sentiebantur: nam quod ad Burgundiones attinet, remittere
Carolo non abnuebant; dummodo Gallorum, & Cæsaris in
ea provincia jura dispicerentur, ac lege ad quemnam specta-
ret, disceptaretur. Sed nihil æque commovit, quam illud,
quo amicos, fœderatosque suos Regem deserere præcipieba-
tur: hoc uno Gallorum gentem in servitutem conjici; hoc no-

1525 nobilissimum, ac potentissimum regnum, quod egregia omni ætate pro amicis, fœderatisque suis facinora susceperit, æterno dedecore affectum maculari: in cunctos semper beneficissimum ac munificentissimum Principem ingrati animi aspergi notam; cum ab iis, a quibus in omni fortuna adjutus, cultusque sit, turpiter desciscere cogatur, brevi ex amicis hostes evasuros. Re itaque infecta, Regis soror in Galliam revertitur.

Sed duo potissimum hac tempestate acciderunt, quæ Gallorum maxime rebus favere visa sunt: primum, quod Henricus Angliæ Rex, licet Carolum ingentibus promissis onerasset, se, exercitu trajecto mari in media Galliæ viscera immisso, cuncta devastaturum, ac præsenti occasione, qua omnia in pavore, & fluctuatione consiliorum versabantur, ad suum, Imperatorisque imperium augendum usurum; attamen, ut sunt incerta Regum consilia, & plerumque magis ad propriam utilitatem, quam ad fidei constantiam exigi solita, nimia Cæsaris felicitate commotus, veritus, ne Gallorum fractis viribus, ac imperio debilitato, gradum sibi ad totius reipublicæ Christianæ principatum strueret, clam cum regina pepigerat, & Imperatore relicto, ad amicitiam cum Gallo redierat: quæ res summopere Cæsareanis molesta fuit. Alterum vero, quod quotidie nuncii in Hispaniam perferebantur, Italis Principibus suspecta omnia consilia Cæsaris esse; inter illos societates initas fuisse; militum delectus haberi; comparari exercitus; nihil prætermitti, quo minui potentia Cæsaris, viresque in Italia frangi possent. In primisque Davalus Carolum monebat, ne diutius ancipiti consilio tempus tereret; hoc rerum statu in dies copias evanescere; auctoritatem, dignitatemque Imperatoriam contemptui esse; cuncta denique in pejus labi; suspensos Italorum animos suspicari, hæsitare; in agro Romano quatuor peditum millia ab Anguillariæ Comite coacta; Helvetios in procinctu esse, ut in Galliæ Cisalpinæ plana descenderent, ut, si quid humani Francisco Sfortiæ, qui cum gravi morbo distinebatur, accidisset, Maximiliano ejus fratri Insubrum imperium deferretur: cum Republica nondum fœdus percussum fuisse; copias illi & numero, & virtute non parvas, neque contemnendas esse; petere, ut quam maxima sibi argenti, aurique vis mitteretur, ut milites continere, ac si ita

oc-

occasio ferret, exercitum augere posset. Constans fama fuit, 1525
Ferdinandum Davalum animo erga Italos infensum, Hieronymo Morono callide in suam amicitiam illecto, solerter ab eo Italorum Principum consilia exquisivisse, atque ob id alienum se a Carolo animum gerere simulasse; multa cum illo colloquia adversus Cæsarem sevisse: hoc astu multa Cæsari significasse, ex quibus postea ea subsequuta sunt, quæ majoribus periculis Italiam, totamque Christianam rempublicam implicarunt.

His acciderat, ut qui Cæsari a consiliis essent, in diversas sententias distracti jam eo omnium rerum summam redegisset, ut; vel cum Gallo aliqua concordiæ ratio inveniretur, ut ex Italiam subigere, ac suo arbitratu moderari Cæsar posset, vel ex Italorum Principum animis omni suspicionum nube discussa, illos in societatem reciperet, Gallosque cogeret, ut si Regis libertatem vellent, a Carolo leges amicitiæ, & pacis acciperent. Priori sententiæ Carolus Lanojus Prorex, atque Ugo Moncata præcipue favebant, quod absque Gallorum societate nihil egregii a Cæsare agi posse contenderent; Rege amico, reliquorum Principum potentiam, ac vires minime pertimescendas, vel belli impetu, vel pacis torpore totam Italiam demum in sui potestatem casuram; provinciam, urbium nobilitate, populorum numero, omnium rerum copia, ac situs præsertim opportunitate, cunctis non Europæ modo, verum totius orbis regionibus præferendam, qua Romani rerum domini, priscique Imperatores gradum ad terrarum orbem subigendum, monarchiamque statuendam struxerunt. Quæ cum ea tempestate fere omnis Cæsari pareret, & quod reliquum in ea esset, ex plurimorum Principum finibus, viribusque penderet; quis ambigat, inquiunt, Gallis vel faventibus, vel non repugnantibus, brevi Cæsaris imperio adjectum iri? Sfortiane beneficiarius Cæsaris imperata facere recusabit? Is vero si, ut fertur, reliquis Italis adhæsit, ut omnem errati a se culpam amoveat, maculamque, si qua infectus est, detergat, ac deleat, a Cæsaris majestate, nutuque pendebit. Quis vero nesciat, Pontificem pecunia, copiis parum posse; urbes factionibus divisas; subditos male animatos; oppida minime munita, nullum Cæsari negotium facturum? Superesse tantum Venetam

1525 netam Rempublicam, quæ licet terra, marique satis amplum imperium obtineat, unde pedestres, equestresque copias comparare, & classes instruere possit, Imperatori, ac Regi conjunctis obsistere qui poterit? Cuncta idcirco Caroli fortunæ, ac felicitati prospera eventura: neque vero ambigi posse, Regem ab hoc consilio non aversum fore; cum nullo sui regni detrimento, quod maxime concupivit, sed aliorum damno libertatem consequuturus sit; qua insigni Cæsaris magnanimitate, ne ingrati nomen subeat, devinctum perpetuo futurum.

Alii, in quorum numero magnus Scriba, & Magister, ambo Italia orti; ambo odia, & simultates cum Prorege exercentes, Gallisque natura infensi, Imperatori suadebant, ut Italos Principes sibi benevolentia, arctoque fœderis vinculo necteret: Regem spe, atque auxiliis Italorum destitutum imperata Cæsaris facere coactum iri, qui hucusque nobilissimæ provinciæ humeris sustentatus flectere animum ad Caroli postulata renuerit: non alia re magis aut Burgundiones in potestatem redigere, aut firmioribus radicibus suam potentiam coalescere posse, quam si Italos benigne complectatur, Gallos vi cogat, illorum societate firmum in Italia imperium, tutumque ab hostibus habiturum. Contra a Gallorum gente semper sibi pertimescendum, quæ natura impatiens, novarumque rerum appetens, bella e bellis serere solita sit; atque Hispanorum æmula, ac fortunæ Caroli adversa, nunquam quietura sit, donec cuncta sanguine, cæde, excidiis urbium, & cladibus populorum redundarint; Rege præsertim, tot viris suæ gentis amissis debilitato, recenti victoria fracto, captivitate, diuturnoque carcere fesso, cujus rei memoriam nunquam sibi ex animo elapsuram, cunctaque ad ultionem consilia, vires amicos paraturum. In hanc sententiam vergere Cæsar, præconsultores fere omnes, uti tutiori adhærere, eo actiones omnes dirigere.

Itaque Michaelem Herreram, Alcantaræ ordinis Equitem in Italiam mittunt, virum & Italicarum rerum peritia probatum, & disciplinæ militaris gnarum. Mandant, ut Cæsareanos duces Davalum, Vastium, Levam adeat, mentemque Imperatoris significet; Romam deinde ad Clementem proficiscatur;

tur; quæ in Hispania cum Laurentio Salviato Legato acta, 1525
pactaque sint, exponat; ut iis assentiatur, a Pontifice postulet. Eidemque in mandatis dant, ut Cæsaris sententiam de fœdere cum Venetis ineundo Hieronymo Caracciolo patefaciat: hac ratione ex Italorum Principum animis dubitationem omnem eximere, fluctuantemque Italiæ statum firmare rati. Pontifici suadere nitebantur; numquam aversum Imperatoris animum a pace Italiæ fuisse; statim commisso ad Ticinum prælio, elatum victoria exercitum, robore, numeroque militum præstantem, ne bellorum facibus florentissima provincia æstuaret, cohibuisse; eamdem illi insidere mentem, pacatam Italiam, felicemque exoptare. Quod vero nonnulli ipsius adventum ad coronam ex vetere instituto suscipiendam reformident, vereanturque, ne si armatus Italiam ingrediatur, novas res moliri, præsentiaque turbare velit; pellere se e mentibus omnium vanos hosce timores velle profitetur: non ingentibus copiis, classibusque; sed exiguo comitatu in Italiam venturum, ut more majorum inauguretur, nemini molestiam illaturus. Tum si, ut maxime cupit, cum Italiæ Principibus pacem, societatemque sanciverit, concordiam cum Rege iniverit, Hispanos milites omnes ex Italia amoturum pollicetur, & adversus religionis hostes in Africam missurum. Ad hæc perficienda ducentorum aureorum millia exposcere, quæ, non nisi conscensa classe, militibus quinque portionibus persolvantur, a Cæsare una, a Pontifice altera, tertia a Republica, quarta a Mediolanensi Duce, ac Florentinis, quinta a Lucensibus, Genuensibus, ac Senensibus: Venetis abnuentibus, pro quarta parte a reliquis portio Reipublicæ pendatur: atque ut omnis dissensionum seges amputaretur, quæ ex Mediolanensi ducatu sæpius orta, potentissimos Principes ad arma incitaverat, atque in Insubrum provincia, veluti campo, cæde, sanguine, ingentibusque cladibus certantes exercuerat, si fato Francisco Sfortiæ modo ægrotanti aliquid contigerit, Carolus Borbonius Dux constituatur, qui a fœderatis communibus armis, ac viribus tueatur: verum pristinæ saluti, atque incolumitati Sfortia restituto, quam sibi videbitur, uxorem Carolus assignet. Tandem de Regiolepido, Rubberiaque oppido cum inter Pontificem, ac Cæsarem jam diu contro- ver-

1525 versia fuerit, ut iis amicorum decreto finis imponatur, utrinque assensum est: & quadraginta interim nummorum millibus Clementi oppignerentur. Hæc illorum summa fuit, quæ Cæsaris nomine cum Pontifice agebantur.

Hieronymum vero Caracciolum, qui de novo cum Venetis fœdere ineundo sedulo agitabat, acriter urgent, ut omnibus amotis impedimentis, rem perficiat. Tribus porro capitibus, quæ in controversia erant, contineri videbantur: primum, cum ex priori fœdere ad Franciscum Sfortiam in Mediolanensi ditione retinendum, & conservandum Senatus cum octingentis cataphractis equitibus, sex mille peditibus, certoque tormentorum bellicorum numero teneretur; petebant Cæsareani, ut copiarum loco pecuniæ vim certam penderet. Eam rem plurimis de causis probare Patres non poterant: neque enim e dignitate Reipublicæ censebant, ut quæ superioribus bellis suis copiis, Ducibusque præclara multa egisset, illius nunc societas pecuniæ tantum eruendæ causa requireretur; plurima semper obtentui Cæsareanis futura, quibus ad illorum exercitus alendos, ac sustentandos aurum, argentumque flagitarent. Belli rumoribus, ac suspicione emittere exercitus, duces, legatos, imperatores pro finibus, pro agris, urbibus, oppidis tuendis oportere, quæ fieri absque pecunia nequeant: ea cum maxime indigeas, aliis suppeditare qui posfis? Alterum vero de exulibus, & eorum, qui superioribus annis a Republica defecerant, Maximilianoque adhæserant, bonis restituendis, erat; quæ Cæsareani in eorum gratiam concedi petebant, neque a Republica facile admitti poterant, cum fisco adjudicata, & sub hasta a magistratibus venumdata ad aliorum manus pervenissent. Tertio capite petitiones pecuniæ continebantur, quam Prorex a Republica postulaverat, quod illius copiæ Ticinensi prælio non interfuissent. Verum, ut amputatis difficultatibus, neque copiarum loco pecunias exigeret, neque de extorrum bonis restituendis verba faceret, Caracciolo mandatur, illam tantummodo, quam vellet Senatus, aureorum summam Cæsari persolveret.

Hieronymi Moroni captivitas. Eodem die, quo per Herreram hæc in Italiam perlata sunt, qui fuit iiij. nonas novembris, nuntii de Hieronymi Moroni captivitate, ac magna rerum apud Insubres mutatione supervene-

venere. Dum enim ea, quæ diximus, in Hispania agebantur, cunctaque in Italia suspicionis plena essent, Ferdinandus 1525
Davalus exercitum, qui æstate in Taurinis stativa habuerat, in Mediolanensem agrum duxit; cumque Novariam pervenisset, statim Hieronymum Moronum per literas vocavit, qui licet novitate rei permotus plura animo volvere, & agitare cœpisset; nunquam tamen adduci poterat, ut aliquid adversus se moliri eum arbitraretur, quem amicum semper expertus fuerat. Itaque etsi initio moras nectere, ac differre statuisset, illius adventum denuo flagitante, & si qua in Moroni animo hæsitatio orta fuisset, depellere Davalo adnitente, Novariam se contulit; atque hilariter exceptus, variis de rebus cum illo loquutus, cum discedere vellet, a militibus Antonii Levæ jussu, comprehenditur. Hujus rei nuncio ad Franciscum Sfortiam delato, vix dici potest, quanto animi mœrore, ac consternatione repente dejectus sit. Tamen ut suis prostratis momento rebus opem ferret, illico Jacobum Philippum Saccum ad Davalum proficisci jubet; illum a cœptis desistere suadeat; suum erga Cæsarem obnixum studium, animique observantiam testetur; mirari, quod Moronum, virum de se optime meritum, cujus opera bello, paceque usus sit, in carcerem conjectum detineat. His auditis, respondet Davalus, se Sfortiam hortari, ut civitates, munitioraque Insubrum oppida Cæsaris nomine suæ custodiæ committat; sic enim (qua ipse ajebat) mente erga Carolum fuerit, cognita, a justissimo Principe illius fide, ac propensa voluntate, sedatisque Pontificis, & Reipublicæ Venetæ suspicionibus, quæ non obscuris rumoribus undique ferebantur, fore, ut egregio auctus fœnore, cuncta Cæsaris munificentiæ, ac liberalitati accepta referat: ni id faciat, vi illum, & armis ad rationem redacturum minatur. Repentino, ac inopinato eventu commotus Franciscus Sfortia, cum neque consilio, neque viribus par Davalo ad obsistendum foret, qui exercitum in Insubrum visceribus habebat, Italosque Principes ad tantam belli molem, quæ jam Italiæ impendere videbatur, sustinendam impares esse intelligeret, satius tempori cedere, quam præcipiti consilio adversæ fortunæ aleam subire existimavit. Itaque Insubrum cuncta oppida, civitatesque, Medio-

1525 Mediolani, Cremonæque arcibus exceptis, quas ad sui corporis tutelam retinere affirmabat, Davalo permisit: hac ratione illius mentem lenire, ac si qua Cæsaris animo de illius fide suspicio hæserat, delere arbitratus. Fefellit Principem opinio: nam illius vel facilitate, vel imbecillitate, vel, quemadmodum ipse præseferebat Davalus, ob auctam suspicionem, majora postulare, ac omni imperio exuere Sfortiam statuerat; ut tandem ab adhortationibus ad vim, atque arma deventum sit. Nam Ticino egressus cum ducentis cataphractis, trium millium peditum numero, magna leviorum equitum manu, decem & octo æneis machinis, Mediolanum Davalus ingreditur, Ducique, qui se intra arcem e gravissimo morbo convalescens continebat, significat, eo se animo urbem introiisse, copias immisisse, ut arcem nomine Cæsaris recipiat: quocirca quamprimum sibi illam, uti Caroli personam gerenti, tradat, extrema alioqui omnia, nisi obtemperet, passurum.

Indigna res, ac intoleranda videbatur, Principi, tota adnitente Italia, in avitum dominatum restituto, indicta causa, imperium, ac libertatem eripi: erumpere jam, ac in lucem prodire Cæsareanorum consilia, qui opportunum augendæ potentiæ tempus nacti, modo Gallos, modo Italos eludendo, cunctationibus distentos eo adegerint, ut veteris gloriæ, militarisque virtutis obliti, impune grassantes Hispanos, & per omne nefas ruentes perferant, nobilissimæ provinciæ cervicibus jugum impositoros. Verum Franciscus Sfortia tot rerum angustiis undique circumseptus Davali postulatis nulla ratione obtemperare statuit; ac ne mentem insolentis viri obfirmatam ad majora, & periculi plena facinora impelleret, modeste respondet; suam erga Imperatorem observantiam, nullis aut præmiis, aut metu concussam fidem commemorat: duas sibi tantum Mediolani, Cremonæque arces reservasse; reliqua illi permisisse, non ut hoc facto Cæsaris commodis, gloriæque officeret; sed ut vitam aliquando pro ipso objiciendam incolumem tueretur. Non preces, non officia, aut obsequia apud Davalum valuere, quominus in sententia obstinate permaneret; majora etiam, atque intolerabiliora flagitaret: arcem nempe Cremonensem dederet; Mediolanensem quamprimum traditurum polliceretur; Joannem Angelum, primarium a secretis

tis

[illegible] ea de causa obsidem traderet. Ad hæc Sfortia, firmiori præsidio, quam suæ erga Cæsarem fidei innixi posse; Joannem vero Angelum ab se discedere non per- 1525
missurum. Respondet: petit, ut sibi certos ad Carolum homines ad illius exquirendam sententiam mittere liceat; in ejus Postea voluntate futurum, ac quodcumque illi libuerit, libenti animo facturum. His auditis, Davalus, ne Sfortiam desperatione actum in præceps aliquod consilium impelleret, a priori severitate specie tenus deflexit: postulat, ut Cremonensem arcem jurejurando Imperatori obstringat, eodem sacramenti genere Mediolani civitas adigatur; ipse arcem Cæsaris nomine retineat, ab illa minime recessurus; hæc nisi præstiterit, quod illi onus, fides, dignitasque imperatoria imposuerit, se continuo facturum. Interea Franciscus Sfortia, quæ a Davalo agerentur, Pontifici, Senatuique Veneto significaverat: summa cum indignitate, ac periculo fœderatum Ducem obsideri; nullis precibus, ac promissis flecti Cæsareanos posse; cuncta Insubrum oppida Davali libidini exposita esse; quod unum ad retinendam speciem aliquam Principatus superesset, Mediolani nempe, ac Cremonæ arces poposcisse; urgeri milite, equite, tormentis militaribus, & ne vitam quidem trahere, nisi cum summo dedecore, ac periculo posse: jam servitutem totius Italiæ portendi: in se ipsum modo tela conversa; mox cunctos Italos Principes petitura: subveniant itaque socio, quemque auctoritate, ac viribus in imperium evexere, non modo imperio, sed libertate, fortunis omnibus, vita denique ipsa exui non patiantur: id Pontificem in primis, qui magnam inter mortales auctoritatem obtineat, nec minus Venetam Rempublicam decere, quæ amicos, fœderatosque suos nullo unquam tempore deseruerit; sed præclaro liberalitatis, & magnanimitatis exemplo adjuverit, ac sustentaverit.

Eventibus his rerum novarum periclitantis Italiæ permotus Senatus, Henricum Angliæ Regem, quem nuper Gallis fœdere junctum auctoritate, ac potentia plurimum posse constabat, nimiamque vel Gallicæ, vel Hispanicæ gentis in Italia potentiam æque suspectam habebat, de iis, quæ in Insubribus acciderant, certiorem facit; quantumque non modo Italia, verum universa Christiana Respublica his dissidiorum facibus incen-

1525 cendium conceptura sit. Captivitate regis de toto orbe optime meriti Cæsarem sibi gradum ad summam inter omnes Principes obtinendam auctoritatem, imperiumque struxisse: vi cuncta Mediolanensis ditionis oppida occupasse: præsidia imposuisse: Ducem in arce obsideri, ut illo ejecto, solus ceteris leges præscribat, atque sibi aditum ad invadenda reliqua patefaciat: Scire, libertatem, pacemque Italiæ regem semper optasse, maximam afflictis Sfortiæ rebus toti huic provinciæ, atque adeo universæ reipublicæ Christianæ opem laturum. Et ne aliquod officii genus cum Carolo prætermitteretur, cum Pontifex Capinum Mantuanum in Hispaniam citato itinere misisset, ut de singulis rebus legatum commoneret, conceptamque, si qua foret in Cæsaris animo, de Italis Principibus suspicionem dilueret, Andreæ Naugerio solerti viro mandatur, ut Clementis legato omni in re præsto sit, nullumque officii genus, quod vel ad Ducem in imperio retinendum, vel ad quietem, pacemque Italiæ conservandam, & ad Pontificiæ, Venetæque ditionis limites custodiendos spectet, prætermittat. Santio vero, & Caracciolo Cæsaris oratoribus fœderis pactiones anxie nimium, ac solicite urgentibus Senatusconsulto responsum est: Nihil esse, cur his de rebus agendum sit, Francisco Sfortia socio, ac fœderato in Mediolanensi arce obsesso, oppidis, civitatibus, libertate denique ipsa per summum dedecus exuto: & Alphonso Santio conquerenti, quod Sfortia Cremonensem arcem Reipublicæ tradere decrevisset; nihil ea de re Sfortiam egisse Senatus gravissimis verbis testatus est. Dum hæc aguntur, Mediolani militum licentia, rerum inopia, pecuniæ defectu, tumultus, ac seditiones obortæ; facinorosorumque hominum adeo excreverat audacia, ut in magno pavore, ac trepidatione civitas versaretur, nec sine vitæ discrimine degi in urbe posset; idcirco Marco Antonio Venerio Oratori Veneto mandatum est, ut, Davalo salutato, Bergomum, vel Cremam se reciperet; qui voluntati Senatus obsequutus ab Episcopo Bajucensi accepit, sibi a Rovadante familiari mentem Reginæ ex Galliis perlatam fuisse, quæve cum Italis Principibus pactiones ineundæ forent, intellexisse: ea omnia ut nutantem Pontificis animum firmarent, Patres illi ab Oratore significari voluerunt.

Senatus mandata ad Naugerium legatum. Venetorum responsio Cæsareanorum oratorum petitionibus.

Erat

Erat sane i[...] Pontifice summum libertatis, dignitatisque Italiæ desideriu[...]n; neque pati æquo animo poterat, ea se tempestate Eccl[...]siæ, Reipublicæque Christianæ præfectum fuisse, qua aut I[...]mperatorum potentia semper Pontificibus adversa, maxima i[...] illius auctoritatem, atque Italiæ perniciem incrementa ess[...]t susceptura; aut armis de utraque acerrime decertandum [...]foret; quorum alterum Hispanorum; alterum Gallorum am[...]citia paritura videbatur. His curis undique fracto, atque i[...] varias partes versanti nihil præsenti tempore ad tuendum i[...]nperium, dignitatemque opportunius videbatur, quam ut Se[...]atum Venetum, Florentinamque rempublicam sibi adjungeret: quæ consilia cum a Venetis mirum in modum pro[...]ntur, Marco Foscaro facultas, qua Reipublicæ nomine [...]us percuteret, concessa est. Illius summa hæc fuit. Cum [...]ristianæ reipublicæ pacem, Italiæ libertatem Summus Pon[...]er omni studio, ac sedulitate procuraverit; in Senatu Veneto eamdem erga bonum publicum propensam voluntatem, curam innumeris argumentis perspectam, ac testatam animadverterit; tot, tantisque periculis, armisque circumseptam nobilissimam hanc provinciam inspiciat, alique intra reipublicæ Christianæ viscera virus cito in omnium perniciem, ac detrimentum evasurum: nihil æque tot malorum, ac ærumnarum ingruentium viribus obsistere posse, quam arctiori fœderis, atque amicitiæ vinculo Summus Pontifex, Veneta Respublica, Florentinique jungantur. 1525

Pactiones ejusmodi fuere. *Pro mutua defensione Pontifex, Venetus Senatus, ac Florentini arma sumunto: inimicos, neque consilio, neque pecunia, neque armis juvanto. Pontifex cum Florentina Republica pedites quatuor mille, cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos: totidem copias Senatus Venetus habeto. His dignitas, jura, imperium adversus quoscumque Christianos Principes, licet supremo bonorum fastigio præfulgeant, tuentor. Si majoribus copiis opus fuerit, pro facultate una pars alteri non deesto: rebus postulantibus, spiritualibus telis Pontifex utitor. Respublica terra, marique eidem adsistito: alia fœdera absque alterius consensu non ineunto; quæ his adversentur, pro irritis habento. Ut Venetæ reipublicæ amor, quo semper Mediceam familiam amplexa est, augea-*

1525 *augeatur, incorruptusque in posteritatem omnem dimanet; præsentem illius statum, atque amplitudinem defendito, atque illius præsertim, quem Clemens familiæ caput, principemque in Florentina republica constituerit; præsentem reipublicæ formam, familiæque dignitatem labefactari nitentes repellito. Ut vero parem Reipublicæ gratiam Summus Pontifex referat, Mediceam familiam in fide, & devotione solita, filialique observantia erga illustrissimum Dominium perpetuis temporibus mansuram pollicetur: a quo summa benevolentia, & caritate complexum iri, sartam, & tectam a cunctis periculis servandam fore, pro certo habet.* Hæc a Clemente, & Venetis agebantur.

Ceterum regis Galliarum mater de iis, quæ a Cæsareanis in Insubribus gesta fuerant, certior facta, quæcumque ad dignitatem, & incolumitatem Italiæ sustinendam spectarent, præstaturam, Gallorumque gentem semper Catholicæ Ecclesiæ addictam, discrimen omne alacri animo subituram, per Bajucensem Episcopum Clementi pollicetur. Qui licet mente ad libertatem, decus, auctoritatem Italiæ tuendam propensus admodum esset; in illo tamen vis animi, ac vigor ad cepta consilia perficienda desiderabatur; cum parvo momento instituta consilia vel levi aliquo rerum eventu perturbatus commutaret, ancipitique consilio inter rerum maximarum successus fluctuaret: modo probare, modo improbare; neque se ex difficillimis anfractibus explicare posse. Hinc accidit, ut Michaele Herrerio, de quo supra diximus, Imperatoris nomine propediem in Italiam venturo, duorum mensium cum Cæsareanis inducias fecerit. Interea vero Franciscus Sfortia a Davalo in arce obsidebatur, exercitu maximis populi vociferationibus atque ærumnis per domos civium in urbe disposito. Nec dum, quæ mens Cæsaris erga Italos esset, rege adhuc captivo, illius ducibus divina armis, humanaque miscentibus, satis conjici poterat, plerisque opinantibus mora, & cunctatione Principum animos distinendo id assequi velle, ut iis torpentibus, devictis Insubribus, per suos fines in Neapolitanum regnum tutum iter patefaceret; inde Tridento in Germaniam copias immittere, nullo obsistente, posset; atque eodem tempore Italos, Germanosque, gentes libertati assuetas, imperio, & auctoritate coercere.

Induciæ duorum mensium inter Clementem, & Cæsarem.

Sfortia in arce Mediolani a Davalo obsidetur.

Sena-

hac rerum omnium perturbatione nihil, 1525
cæ dignitatem, atque amplitudinem, ad
decusque spectaret, prætermittebat: singu-
; solida prudentia expendere; diu, noctu-
s rebus agitare; summo studio, cunctisque
regi libertas restitueretur. Idcirco cum car-
., summæ apud Henricum Angliæ regem exi-
.es quem totius regni administratio erat, se-
.adebat, ut regem ad Italorum principum cau-
, & viribus sustinendam impelleret: hortare-
reginam ad fœdus cum Italis, nulla mora in-
.um urgeret; cui sane si illius potentia, atque
ssisset, fore, ut statim Carolus regem libertate-
nenti in rebus communibus conservandis, in li-
dignitate Italiæ retinenda suum studium, men-
icat; ut enixe in idem animum intendat, vehe-
tur. Plerique, non inanibus consiliis, non reli-
es permovendo, saluti atque incolumitati publi-
fultum iri, dictitabant; sed vires Reipublicæ au-
que in tot, quibus Italia jactabatur, fluctibus, pri-
spiritus sumendos: constantia, ac fortitudine ani-
.te, qua tantum proteri imminentia pericula, sisti
n malorum impetum posse. Coactoque Senatu, de
piisque maritimis augendis acriter disceptatum est,
creandum classis imperatorem, quinquaginta trire-
n e navalibus educendas, quæ reliquæ classi adji-
suadentibus; his imperii Veneti dignitatem, Reipu-
columitatem tantummodo niti: majores nostros tur-
temporibus vel hoste urgente, vel belli suspicione
nullis sumptibus pepercisse, nullos labores reformi-
ut quam maximas possent, classes compararent: his
, ac debellati hostes, servata patria, partum, atque
late patens maritimum imperium; navalibus rebus as-
cives remotissimas oras adivisse, victricia signa in lon-
as regiones intulisse: imperia iis artibus facile retineri,
s initio parta essent: quonam Cæsaris ambitio, domi-
ique libido evasura foret incertum: pacis obtentu in
i summam belli in dies augeri, Davalum, ac Vastium ni-

1525 hil non in omnium Italorum principum perniciem agitare; Gallos prisci splendoris, atque avitæ virtutis fato nescio quodam pene oblitos, suique regis captivitate stupore defixos torpere, atque elanguescere: classem igitur augendam, imperatorem statim declarandum, hoc tantum everti consilia Italici nominis hostium, ac refringi ausus posse. Alii contra disserebant: non eo loco res esse, ut ingentes sumptus subire, populos tot damnis, atque incommodis afficere, cun-ctas Venetas exercere vires necesse esset: propediem aliquid certi de Cæsaris sententia ex Hispaniis venturum; neque in hac omnium rerum ambiguitate principes Italos versari diutius passurum: summopere providendum esse, ne Carolus, qui Italis principibus parum fidere videtur, novis suspicionibus adductus, ac ducum consiliis impulsus, hostem se Italiæ patefaceret; verendum esse, ne Galli hos Reipublicæ conatus ad sua commoda verterent, atque ex Italorum Principum conspiratione iter sibi ad regis libertatem summo istius provinciæ damno facerent: itaque in aliud tempus de augenda classe decreta rejici; neque immaturis consiliis momenta maximarum rerum præverti oportere. Senatus frequens in hanc ivit sententiam.

M. D. XXVI.

1526 Paucis vero interjectis diebus, ab Andrea Naugerio, Reipublicæ legato, literæ xviij. kalen. januarii ex Hispanis supervenere, quibus continebatur, pridie idus decembris pacem inter Carolum imperatorem, ac Franciscum Galliæ regem his conditionibus initam fuisse. *Ut Imperatori Burgundiam rex libere restitueret: id, quamprimum in Galliam reversus esset, regni ordines probaturos pollicebatur. Provocationibus, quæ a Germaniæ inferioris ditionibus fiebant, Parisiensis curia omnino abstineret. Insubrum, ac Neapolitani regni juribus cederet. Cæsari in Italiam ad Augustalem coronam more majorum suscipiendam adventanti sex peditum millibus, cataphractis sexcentis, totidem levioribus equitibus, semestri stipendio persoluto, præsto esset. Pro his servan-*

Pax inter Cæsarem & Franciscum Regem Galliæ.

natu majorem, quem in spem regiæ suc-
lphinum vocant: ac minorem Andegavi 1526
allorum procerum duodecim filiis, obsides
statim pristinam libertatem rex conseque-
ax firmioribus radicibus niteretur, Heleo-
ex Lusitaniæ rege defuncto viduam, ma-
gendam Cæsar statuit; Maconensem, So-
tatum dotis nomine tribuit, filiis, qui
orirentur, Burgundiæ comitatum traditu-
Per Europam nuntio pacis perlato; quam-
simorum principum concordia innumeri fru-
christianæ reipublicæ incolumitatem, atque
emanare poterant; attamen nemo erat, qui
inita novas bellorum faces exarsuras non ex-
d vero vel Italiæ status, vel regis Gallorum
ac multis de causis commotus animus suade-
ae enim dubium erat, quin Itali principes,
issis staret, a Caroli nutu, ac voluntate pen-
ntur; quippe qui exercitum in Insubribus habe-
; militia insignes, ac rerum bellicarum peritia
ancifcum Sfortiam jam sex menses in arce Me-
obsessum, arctaque adstrictum custodia tenebat;
nti pace cum Gallo inita, nullum vel ad augen-
, vel ad imperium amplificandum impedimentum
ut regis auxilio destituta Italia pares ad obsisten-
ari copias afferre non posset. Altera ex parte qui
s Francisci actiones, & consilia metiebantur, vix
oncipere poterant, præteritas injurias, acceptas cla-
missum in Italia satis amplum imperium, impositas
pacis conditiones aut oblivisci, aut æquo animo
sse: nullum neque jusjurandum, neque affinitatis
m majorem apud illum, quam ulciscendæ injuriæ,
gnandi libidinem, vim habiturum. His de rebus
ens, Senatusque Venetus soliciti regis animum, vo-
temque explorare decreverunt; ac cum primum pacem
Cæsarem, & regem firmatam esse Venetias allatum
, statim Andreas Rubeus, qui a secretis Senatus erat,
ie ex usu maximarum rerum insignem prudentiam com-
pa-

Andreas Rubeus a Venetiis in Galliam missus.

1526

paraverat, Gallicamque linguam optime callebat, per dispositos equos ad Ludovicam Francisci regis matrem gratulatum missus est, cum longiori tempore ad mittendos legatos opus foret. Rubeo in mandatis datum, ut Reipublicae nomine reginae gratuletur; nihil jucundius, aut optatius Senatui obtingere potuisse, quam Serenissimo, Christianissimoque regi, de toto christiano orbe, ac praesertim de Republica Veneta optime merito, inconstantis, variaeque fortunae tela indigne perpesso, tamdem ingenti animi virtute, invicto robore ingruentes malorum impetus vincenti, felicitatis lumen affulsisse: libertate recuperata, in regnum amplissimum totius Galliae humeris restituto difficile haud futurum, superiores clades virtute, ac magnanimitate corrigere. Ad haec injungitur, ut quam solertissime exploret, quaenam de sancitis pactionibus servandis regia voluntas futura sit. Demum Reipublicae vires, classes, ditiones offerat, Senatumque nunquam a rege sejunctum fore polliceatur. Et quoniam Pontifex eadem de causa Paulum Regiensem in Galliam miserat, eidem Rubeo mandatur, ut, quae ille Pontificis nomine egerit, observatis; si eadem illum mente esse intellexerit, ac illius consilia ipsius mandatis non repugnare persenserit, omnia cum Regiensi communicet, ut eodem tempore, quae ex utilitate publica sint, conficere possint. Rubeus itaque cum Senatus mandatis iter in Gallias quamcelerrime suscepit.

Conditiones pacis a Caesareanis Oratoribus Senatui propositae.

Interea Alphonsus Santius, ac Hieronymus Caracciolus, Caesaris Oratores, qui Venetiis erant, se minime a pace, & foedere cum Senatu Veneto abhorrere ostentabant; nam vj. nonas martii cum Patrum Collegium adiissent, certas ineundae concordiae rationes proposuere; quarum capita haec erant. Nempe ut, expulso Francisco Sfortia a Mediolanensi imperio, Carolus Borbonius dux crearetur, qui eadem auctoritate, viribus, dignitate, qua modo Sfortia, floreret: nihil sane Senatus interesse, uter Insubribus potiretur; dummodo ea in ditione nulli Italorum pertimescendus imperaret. Extorribus cuncta eorum bona restituenda pollicebantur. Ex adverso a Senatu flagitabant, ut quod in foedere cautum erat, de copiis Venetis pro Mediolanensi tutando impe-

ibus legibus sanciretur, ac pro eo Respu- 1516
. Ducenta insuper aureorum millia pete-
nando Cæsaris fratri debita a Senatu pecu-
ut vicissim annis superioribus, dum bella
trinque ablata oppida restituerentur. Ad hæc
in hanc sententiam responsum est. Summo *Senatus responsio.*
empublicam pacem, fœdusque cum potentis-
amplexatam fuisse; in eadem manere senten-
tiquius aliquid unquam fuisse, quam ut Ita-
dignitatemque tueretur: hoc constituto, cete-
difficultate confecturam. Nam quod ad Ferdi-
:; paratam se solvendo esse; dummodo pactio-
tque hinc inde ablata restituantur. Quod autem
tat, rationes concordiæ non defuturas: unum id
nec divelli a Senatu posse, ut Sfortia in Insubrum
ineatur; ex magnanimitate, aliisque præclaris, ac
n ævo interituris actionibus Caroli, sibi suaderi,
non passurum, ut indigna servitute Franciscus Sfor-
avito imperio spolietur; qui si (quod vix cre-
adversus Cæsarem erratum aliquod commiserit,
est animi magnitudo, ac propemodum divina cle-
lorum principum, & reipublicæ desiderium respi-
e statum Italiæ aliqua in parte immutari patietur.
quæ Caroli voluntas sit, cupere Senatum intelli-
lem legatos hortari, ut omni officio a Cæsare Sfor-
ssum liberari, ac in pristinum statum restitui persua-
hac incertorum eventuum hæsitatione, ne aliquod
n genus erga Carolum, & Franciscum regem præter-
r, placuit Patribus ex veteri instituto perhonorificas le-
ad utrumque mittere, quibus pacem partam, affinita-
stri conjugio Leonoræ viduæ Lusitaniæ reginæ gratula-
Designati fuere ad regem Sebastianus Justinianus eques,
præturam Patavinam gerebat, ac Franciscus Pesareus: *Sebastianus Justinianus & Franciscus Pesareus legati ad Galliæ regem.*
sarem Laurentius Bragadenus, atque Antonius Surianus
, & eques; quorum alteri, ut functus legatione apud *Laurentius Bragadenus & Antonius Surianus legati ad Cæsarem.*
um in Lusitaniam transiret, cum Leonora nuptias po-
simi regis gratulaturus, in mandatis datum.
certa rex ipse, datis obsidibus, in suum regnum regressus, Bajo-

1526 Bajonam Vasconiæ urbem applicuit ; ac statim haud obscura animi indicia patefacere, ingentes mentis impetus vix cohibere; in sermonibus Cæsaris acerbitatem conqueri; severas nimium, ac præduras pacis conditiones inclamare; quæcumque assensione approbasset, cum vi, ut pote captivus, fecisset, irrita existimare. Rubeus de adventu regis certior factus, Bajonam magnis itineribus contendit; ubi a Rubertetto gazæ regiæ præfecto, summæ auctoritatis viro, in Monfortium oppidum, ubi rex erat, deducitur; Senatusque Veneti nomine in amplissimum regnum incolumem reditum mirifice gratulatur; propensam Reipublicæ voluntatem, studium, observantiam in regem cunctis animi, & corporis virtutibus prænitentem, atque adeo in universum Gallorum nomen extollit : in omni fortuna eamdem servasse mentem ; prospera omnia non modo optasse, verum etiam quantum in se fuerit, ut res votis responderent, egisse. Ad ea rex perbenigne respondit : Maximas Senatui habere, atque agere gratias ; non ignorare quos pro sua libertate labores suscepisset. His dictis, statim sententiam, consiliumque suum Rubeo aperit; multa de Imperatore, illiusque ministris conquestus, decrevisse illatam sibi captivitatis injuriam, ac mala, quæ ex ea perpessus sit, non diutius pati; experiri rursus fortunæ aleam; cunctas amplissimi Galliarum regni vires adversus Cæsarem moturum ; nihil prætermissurum, quo potentia Cæsaris restringi, ausus imminui, exardescens in cunctos Europæ principes ambitio retundi queat : vehementer cum Veneta Republica, ac Summo Pontifice fœdus, & societatem exoptare; in id Henricum Angliæ regem consensurum, quemadmodum ex cardinalis Eboracensis literis compertum habebat; atque eam ob causam se legatum propediem in Britanniam missurum; petere a Senatu, ut statim mandata ad hæc peragenda in Galliam, Angliamque mittantur. Hæc omnia quamcelerrime per literas Rubeus Senatui significat; statimque, nulla interjecta mora, xiv. kalen. majas Senatus cogitur, ac summo Pontifici, quæcumque Rubeus de regis voluntate, novoque fœdere ineundo perscripserat, significantur : quæ temporum ratio, quæ Italiæ conditio, armis Cæsareanorum in ejus viscera adactis ; Mediolani duce arctiori custodia septo : exquirere Senatum, quænam

menti negotio Sanctissimi Pontificis mens, 1526
uis in rebus ab egregia illius prudentia hau-
:x, cui semper Italiæ dignitas, ac libertas,
a majestas refulgere vix poterat, imis recon-
fuerat, regis postulatis annuendum existi-
tentiam, consiliumque amplectitur, eidemque
gnificat, se alacri animo fœdus amplecti, at-
dum Joannem Joachinum in Galliam, & An-
Capinumque ad hæc peragenda mandata cum
ismissurum. Eadem die literæ ad Rubeum scri-
m in voluntate regis futurum, libentique ani-
: fœderis vinculo arma, vires, animos conjun-
ıæc facultas Rubeo publico nomine percutiendi
ur; eademque Laurentio Aurio apud Anglum
cantur, & mandantur. Accepta Rubeus. Senatus
urdegalas totius Vasconiæ caput statim proficisci-
m alloqueretur, quem tum ibi opperiebantur; ac
apolitani nuntio, qui ad firmandas jurejurando pa-
initæ conditiones in Gallias venerat, palam se mi-
. teneri, quibus captivus subscripserat, professus
pactaque jurare recusaverat: atque eo incredibili læ-
ıus fuerat, cum Rubeum ad se Senatus nomine ve-
udiverat. Nam statim Pontificis, Venetique Senatus
luntate, in societatem, ac fœdus prompto, ardenti-
o descendit; idque in Coniaci oppido ix. kal. junii
s quo Franciscus Galliæ rex, Summus Pontifex, Se-
:netus, Franciscus Sfortia Mediolani Dux comprehensi
umma fœderis capita hæc erant.

Senatus ad Rubeum mandata pro fœdere cum Gallis percutiendo.

Fœdus Coniacense inter Franciscum regem ac Venetos.

*ulentissimis temporibus, belli facibus in Italiæ visceri-
ıcta depascentibus, ex qua exitiale virus ad reliquas
ani orbis provincias inficiendas permanare facillime pos-
tutius, vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Christia-
publicæ, quam si illi, qui summa auctoritate, viribus,
nitate præfulgent, invicem arctioris amicitiæ, societa-
fœdere connectantur, non ad vim alicui inferendam, vel
iis quempiam lacessendum, sed ad res communes tuendas,
ietem Christianæ reipublicæ firmandam, ad Italiæ liber-
n, decusque retinendum: quo in fœdere Imperatori, Fer-
dinan-*

1526 dinandoque ejus fratri perbonorificus locus, si ipsis libuerit; nec non reliquis Christianis Proceribus relinquatur. Quae ut effici absque difficultate queant, exercitus in Italia communibus sumptibus alatur; triginta nempe millia peditum: cataphracti duo millia quingenti; leviores equites ter mille cum tormentis aeneis; quae omnia quamcelerrime in promptu sint; tum ad foederatos tutandos; tum ad coercendos, ac reprimendos, si qui paci publicae hostes se esse profitebuntur. Ad quae singuli foederati tenentur, haec sunto.

Pontifex octingentos cataphractos, septingentos leviores equites, peditum octo millia in armis habeat. Gallorum rex quingentos gravioris armaturae, in quibus more Gallico mille levioris armaturae comprehenduntur: ad haec quadraginta aureorum millia singulis mensibus pro militum stipendiis pendat. Respublica Veneta mille, vel octingentos cataphractos, mille leviores equites, peditum octo millia sub signis habeat. Ac demum Mediolani Dux cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos, peditum quatuor millia quamprimum paret; quae omnia praedictam summam conficiunt.

Copiae usque ad patratum bellum sub ducibus contineantur; donec pristina libertas armis jam diu concussa, Italiae dignitas restituatur; atque auctores dissidiorum, publicae pacis hostes, qui foederatos laeserint, adversus decreta, & sanctiones jurejurando firmatas, egerint; vi, & armis alienas ditiones occupaverint; ac demum in foedus hoc consentire noluerint, penitus retundantur, ac profligentur: quod tum factum esse intelligatur, cum justas copias alere non potuerint, quamvis tunc aliquo oppido potirentur.

Quaecumque ad alendos milites erunt necessaria, singuli pro sua portione conferant.

Eodem tempore Galli, & Angli, ut ab Italia arma avertantur, adversus foederis hostes insurgant.

Helvetii communibus stipendiis vocentur.

Omni studio contendant foederati, precibusque nitantur, ut Imperator captivos regis filios patri restituat; pacem confirmet: ni id fecerit, intententur minae, bellum indicatur.

Confectis in Italia rebus, duodecim millia peditum, cataphractorum mille, totidem leviorum equitum, aut pecuniae tantumdem

dem

Itali præbeant, quousque filii obsides a Cæ- 1526

:uo Italiam Galli, Itali Gallias tueantur,
llia, cataphractorum mille, levioris armatu-
opus fuerit, emittere teneantur: classisque vi-
emium, ac onerariarum navium præsto sit;
n duodecim Rex, tredecim Respublica instrue-
Provincia armis petatur, classem Rex avoca-

Sfortiam in quieta Mediolani ducatus posses-
: cum fœderatorum exercitu adversus Impera-
linandum ejus fratrem defensurum Rex sanctis-
Dux e contra auxiliis Gallias juvare, si opus
r: numerus copiarum consimilis sit: quotannis
pensisque regiis illam auri summam pendat, quæ
gliæ Regi, Venetoque Senatui videbitur; atque
quinquaginta aureorum millibus esse queat: Ma-
e ejus fratrem pro familiæ dignitate, propriaque
alere teneatur.

sequutas Regis partes bona fisco adjudicata, qui-
privati sint, omnia libere restituantur.

:tione regia uxorem Sfortiæ se præbiturum, judicio
nglia Regis, promittat; daturumque operam, ut
edere cum Duce ad Insubres tutandos conjungan-

: fato concesserit, Maximilianum ejus fratrem ejus
urum; pacta, promissaque præstaturum.

s Comitatus, utpote a Mediolanensi ducatu sejunctus,
ianensis Ducis hæreditate sit: Regi, aut Duci ejus fi-
atur; qui quousque adolescentiæ annos excesserit, ad
rum nutum administretur.

oniam Genuæ civitas, vel situs opportunitate, vel por-
pia, maximum semper ad Italiam perturbandam momen-
rre visa est, si ita Regi placuerit, vel Antonio Adurno
d fœderatos declinante, summa Reipublicæ illi potestas,
modo retinet, relinquatur; aut Genuensis Reipublicæ statu
ato, leges paci, & securitati Italiæ non adversæ dican-
Rege supremum jus in civitate obtinente. Præ-

1526 *Præsentem Neapolitani regni statum Gallorum Rex neque immutaturum, neque perturbaturum spondeat, nisi ex præscripto, voluntateque Summi Pontificis, ut altioribus initiis tranquillitas Italiæ coalescat, pacisque hostes in ordinem cogantur. Quod si evenerit, aut Franciscum de fœderatorum consensu Pontifex Regem dicet; aut non sine illorum voluntate de Neapolitano regno statuet: utrumvis contigerit, Ecclesiæ jura suprema serventur, annuusque census ad minus quinquaginta aureorum millium. Regi autem pro juribus, quæ in prædicto regno possidet, ex Summi Pontificis arbitrio, alio Rege declarato, non minus septuaginta quinque aureorum millia, vel in Ecclesiæ ditionem redacto, aureorum sexaginta millia persolvantur.*

Fœdus sane hoc, & societas ad posteros pertranseat, fœderatique Mediceam familiam sub tutela recipiant; dignitatem, statumque præsentem tueantur. Summo spondente Pontifice, Florentinos nihil fœderi adversum acturos, in suaque voluntate futuros.

Verum, cum neque majori, neque graviori auctoritate sancita societas inniti queat, quam Henrico potentissimo Angliæ Rege; protector is, ac conservator fœderis declaratur, fœderatorumque sponsor appellatur, illique, vel ejus filio notho ditio ducatus, vel principatus nomine insignita, cum annuo triginta millium aureorum censu assignetur: idem jus, ac imperium cum decem aureorum millium annuo redditu Cardinali Eboracensi tribuatur.

Si qua societati huic adversa fœdera sint, omnino aboleantur; neque alia, insciis sociis, ac præsertim ad statum Italiæ pertinentia iniri possint.

Fœderatorum amicis, ac sociis, ut moris est, ante subsignationem nomina sua fœderi adscribere liceat; dummodo nullius hostes sint: quæ subsignatio intra mensem fiat; cui si Sfortia in Mediolanensi arce obsessus subscribere non poterit, Pontifex, ac Senatus id ejus nomine facturos pollicentur.

Nuntius initi, ac firmati cum Rege fœderis v. nonas junii per literas Andreæ Rubei Venetias advenit, qui significavit, Henrico Angliæ Regi trimestre tempus, ut in fœdus reciperetur, datum fuisse. Ac pridie nonas a Senatu fœdus Coniacense,

le approbatum est, cui Andreas Gritus Dux Reipublicæ nomine subscripsit: ac syngraphæ illico in Galliam ad Rubeum mittuntur; cui, si ita Regi placeret, subscribendi facultas Reipublicæ Venetæ nomine a Senatu permittitur. Postera vero die ad Gasparem Spinellum, qui ob Laurentii Aurii Doctoris obitum Reipublicæ negotia in Anglia gerebat, literæ perscribuntur, quibus mandatur, ut Regi, Eboracensique Cardinali ingentes gratias agat, quod pro Coniacensi foedere omni officiorum genere laborasset; Senatusque nomine enixe hortetur, ut in societatem adscribi velit, quippe qui cum potentia, auctoritate, consilio, magnanimitate antiquitatis memoriam æquaverit, nulli dubium esse, quin, cœptis ipsius voluntate adspirante, prospera cuncta, ac felicia sint eventura; Rempublicam una cum Clemente Summo Pontifice, nihil pro Sfortiæ libertate pro Italiæ dignitate omissuram: auctoritasque eadem, quæ Rubeo, Gaspari Spinello firmandi foederis impertita est. 1526

Eodem tempore Senatui, ac Pontifici copias augere, quamvis nondum a Gallorum Rege fœderi subscriptum esset, visum fuit; præsertim cum quotidie nuntii secreto a Francisco Sfortia mitterentur, qui summas difficultates, maximas, quibus ille undique premebatur, angustias significabant: septem jam menses in arce inclusum teneri; quæ ad victum necessaria sint, omnia fere exhausta fuisse; vix annonam menstruam habere, qua se, familiam, milites alere queat: ni illius necessitati obviam eatur, cito succisa spe, vel ad deditionem faciendam (quod pro sua dignitate, societatisque foedere nunquam sit facturus) vel extrema omnia ab hostibus passurum. Nam Antonius Leva, Alphonsusque Davalus, qui in Insubribus Cæsaris nomine, defuncto Ferdinando Davalo, res gerebant, licet multis undique difficultatibus pressi; ac præsertim pecuniæ, omnia potius vel intoleranda pati, quam obsesso Sfortiæ suppetias ferri sinerent, in animum induxerant; cunctos civitatis or[illegible]dines ad erogandum argentum, aurumque compellentes: qu[illegible]i si aut recusare, aut excusare, aut moras nectere auderent, pignoribus ablatis, in teterrimos carceres conjiciebantur: a[illegible] una vox tantum Mediolanensium civium exaudiebatur; v[illegible]llas, oppida diuturnis militum sumptibus exhauriri; agros [illegible]deseri; urbem, civesque ipsos miserrime affici, ac tanquam

Mediolanensium tumultus.

1526 quam sontes in carceres trudi, & cruciatibus torqueri. Itaque populus justo dolore fremens, ac furens, cum in fabri cujusdam ædes satellites ad aureos quingentos exquirendos missi essent, totam urbem, tumultu excitato, vehementissime commoverunt, fabroque repente, arreptis armis, opem implorante, vicinis ad auxilium convolantibus, abire ministri publici coacti sunt; illisque rursus, Antonii Levæ jussu, aliis adjunctis, portas domus perfringere conantibus, ad arma statim a populo conclamari cœptum, per totam urbem tumultus, turbinis instar, citissime fertur. Ea tamen die furentis populi impetus non repressus; sed vis tantum repulsa: nam Leva e curia per infrequentes urbis vias ad loca arci propinqua descendit, militibusque nonnullis repente coactis, Gaspare Mayno summæ auctoritatis cive comitante, ubi conferta multitudo, ac densior turba objici videbatur, se immittit; hortatur, arma abjiciant, inani tumultu abstineant; civitatis quietem importuno impetu non misceant. Davalus adhortationibus auctoritate pondus addebat; quippe qui apud populum invidia superiorem gratiam nondum corruperat. Tandem iis conditionibus ab armis discedere voluit, ut Cæsareani privata pecunia abstinentes vectigalibus tantummodo contenti forent; neque novos milites in civitatem introducerent. Verum cum sequenti die nonnullos ex Hispanis ducibus adventare cernerent, crebrisque admonerentur nuntiis, peditum cohortes, turmasque equestres citato gradu ad urbem subsequi, oriri tumultus, augerique mirum in modum cœpit; ut si ardenti, ac prope lymphatæ menti, magnisque ausibus vis, ac prudentia respondisset, statim insolito motu conflagrare civitatem, dissiparique Hispanos milites visum esset. Constansque fama est, tum de relinquenda urbe Cæsareanos consilium inivisse. Verum incondita multitudo, absque duce suas vires haud æstimare assueta, ab armis ad veterem curiam diripiendam magno cum impetu progreditur: quo viso, Cæsareani ad arma redire, vias trabibus, ac impedimentis obsepere, relictaque arcis custodia, adversus populares ferri: quæ res ingentem, diuque optatam opportunitatem obsessis objicere visa est ex arce exeundi, hostium munitiones occupandi, egregioque facto immortalem gloriam comparandi.

At

At Sf rtia, licet emissa manu militum uno momento munitiones cepisset; ubi tamen qui opem sibi, aut commeatum ferrent nullos inspexit, auxiliorum spe destitutus, cum hostibus incertum fortunæ exitum haud experiri satius arbitratus, su s intra arcem coegit. Interea multi e direptione curiæ præd a onusti abire, alii Hispanorum domos diripere, plerique sig na deserere; ita ut Cæsareanis, præter Germanos tunc arcem o bsidentes, reliquos milites non modo ex urbe, sed ex agro Mediolanensi amovere pollicentibus, tumultus sedari cœperit; cum a solis occasu usque ad ortum incerto, obscuroque eventu mars dubius utrimque fluctuasset, Mediolano est restituta quies. Sed nonnullis, qui majore auctoritate, & gratia favorem plebis collegerant, præcipueque Sfortiano nomini addicti erant, ablegari, amoveri ab urbe cœptis, populo reluctante, plerique cuncta rursus misceri, ac turbari cupientes arreptis armis, Hispanos milites passim trucidare; necatos spoliare; injuriis contumelias addere: a quo licet primores, quibus civitatis salus cordi erat, maxime abhorrerent, centuriones que ad temeritatem, audaciamque populi compescendam per portas disposuissent; tamen rabies commotæ multitudinis vix cohiberi potuit. Inde Antonius Leva, Alphonsusque Davalus cum fide, qua se Mediolanensibus obstrinxerant, se solutos existimarent, signo Hispanis Ducibus dato, quibus cum militibus ad urbem accedere imperaverant, ipsi munitionibus, valloque ea parte, qua suorum statio continebatur, nocte munita, agmine militum coacto, alia ex parte inopinato egressi, prius quodam, qui ex infima plebe caput honoris causa aperire renuerat, occiso, certaminis initium faciunt, ignibusque ex turrium cacuminibus reliquos ad urbem vocant. Indigna cæde perculsi cives, nemo adeo pacato animo extitit, qui licet cum vitæ discrimine tantum facinus vindicandum non censeret. Cæsareani vero, qui urbem recenti milite muniverant, loca editiora occupaverant, e quibus excuti in Mediolanenses plumbea tempestas poterat, popularem impetum fregerant, ut cives, spe victoriæ abjecta, Ducum animos mulcere, iramque lenire satius putarent. Verum frustra tentata clementia, emittique suspectos cives jubentibus, pugna redintegratur, miserabili cæde cuncta fœdantur; Germani te-

1526 tectis ignem injiciunt; dum Mediolanenses e fenestris, & speculis missilibus diversi generis milites interficiunt: e turriculis illi balistis ferreis cives prosternere; nulli parcere; vulneribus, incendiis, cædibus omnia miscere: ut una die nobilissima, atque inter præcipuas Italiæ civitas ad internecionem usque deleta foret, nisi Duces nondum ingressas Hispanorum cohortes urbe prohibuissent; ac populus, qui arma frustra induerat, fessus non modo Cæsareanorum voluntati non adversaris, verum etiam migrare domo, patriamque deserere decrevisset. Hunc in modum summo civium Mediolanensium exitio alere exercitum, pecuniam conquirere Leva, ac Davalus malo uno alteri mederi cogebantur.

Quæ res Clementem, Venetosque impellebant; ut licet nondum a Francisco Galliarum Rege fœderi subscriptum esset; attamen augeri copias, novos militum delectus haberi, nihil ex iis, quæ ad bellum necessaria forent, prætermittere statuerent; Petroque Pesareo Legato Senatusconsulto mandatur, ut sex peditum millia veteribus copiis adjungat. Pontifex Placentiam Guidum Rangonium cum totidem peditum millibus proficisci jubet, ut suas copias, si occasio tulerit, cum Venetis conjungat. Ad hæc cum ad incrementa, roburque exercitus Helvetiorum gentem maximum momentum in præliis afferre compertum esset; præsertimque Franciscus Maria Urbini Dux, ac copiarum Reipublicæ Imperator suaderet, ad debellandos hostes duodecim Helvetiorum peditum millia necessaria esse; ut virtute militari conspicua gens, illustriumque victoriarum fama percelebris stipendia Veneta, & Pontificia mereret, e re communi visum est. Itaque cum hac in re Joannes Jacobus Mediceus Mediolanensis Mussianæ arcis Præfectus, ac Octavianus Sfortia Laudensis Episcopus suam operam Senatui obtulissent, citoque sex millia ex Helvetiorum gente in Galliam Cisalpinam exscensura pollicerentur, Pontifex decem aureorum millia, quinque Senatus Mussiano Præfecto ad id peragendum mittit. Interim a Petro Pesareo Legato literæ superveniunt, quibus Sfortiam maximis undique circumseptum periculis Senatui significat, cunctarum rerum inopia pressum; vix paucis diebus victum suppetere; celeritate opus esse, ne spe auxiliorum dejectus, præceps consilia necessitati accommodare cogatur.

Senatus mandata ad Petrum Pesareum Legatum in castris.

Francisci Sfortia obsessi extrema inopia.

tur. lg... bendum Guido R... numero ... ficem at... a Repub... minis A...

...ur quatuor peditum millium præter sex delectum habere decernitur; idque Legato mandatur, ut idem Rangonio suadeat, Pontificias copias totidem peditum augeat, ac cum Ennio Verulano summæ apud Pontificem auctoritatis viro omnia communicet; id enim Pontifex a Republica postulaverat: cataphractos insuper equites ad fluminis Abduæ ripas obequitare jubeat. Pontifex, qui Rangonium copiarum Ecclesiæ Præfectum cum cataphractorum turmis aliquot, sexque peditum millibus Placentiam miserat, Vitellum Vitellium cum novis militibus, Florentinorumque cataphractis mittit, ac Joannem Mediceum, quem Italis copiis præfecerat, vicesque in exercitu illius gerentem Franciscum Guicciardinum. Senatus altera ex parte auctis copiis, quibus summa cum auctoritate Imperator, uti diximus, Urbinas præerat, Legatique munere Petrus Pesareus fungebatur, exercitum ad Clarum, agri Brixiensis oppidum, ad flumen Ollium cogi jubet; fuere in eo peditum decem millia, præter milites, quos e præsidiis Imperator eduxerat: ac propediem Mussianus Præfectus duo millia Helvetiorum peditum in armis fore, quorum quingentos lacus Comensis custodiæ demandare decreverat, mille quingentos ad exercitum accessuros significabat. Ad hæc Laudensis Episcopus cum eodem Præfecto e Rhætis multos sparsim sub signa venturos. Iis Pontificias, Venetasque copias conjungi Senatui placebat; qua de re ut cum Rangonio summo Ecclesiæ Præfecto ageret, Legato perscripserat; atque ut idem Pontifex Rangonio mandaret, per Reipublicæ Oratorem petierat, ut justo exercitu ad liberandum obsidione Franciscum Sfortiam proficisci possent, futurique belli prospera jacere fundamenta. Hæc erat rerum Italicarum conditio; cum Cæsar ob moram in pace a Rege firmanda, quidnam ille moliretur, quo sua spectarent consilia, jam tum mente prævidérat. Verum posteaquam apertius omnia a Carolo Lanojo, quem in Gallias ad jusjurandum Regis accipiendum miserat, intellexit, quamplurimas Regem excusationes nectere, regni ordines nullo pacto Burgundiam dimitti passuros; ingentem auri vim illius vice offerri; fœdus cum Pontifice, Venetisque percussum: licet illi nondum manum Rex apposuisset, animo vehementer perturbatus cuncta novorum 1526

1526 rum motuum casibus fomitem allatura circumspiciebat; cum illi, vel Italiæ pristinam restituere imperii formam, Francisco Sfortia liberato, necesse esset, eoque fructu carere, quem inita cum Gallis concordia speraverat; vel pactiones illas lenire, quibus pax, ac libertas Regi concessa fuerat: quorum illud minuere Cæsaris majestatem, auctoritatemque in nobilissima orbis terræ provincia videbatur; hoc æmuli, potentissimique Regis spiritus augere, seque Burgundiæ ducatu spoliare, quem vel situs opportunitate majorum stemmatibus illustrem, posteaquam ad imperii fastigium evectus fuerat, anxia mente concupiverat.

At plus valuit in Carolo Burgundiæ potiundæ, ac cogendi Regis desiderium, quam imperii in Italia retinendi spes. Consilia itaque eo flexit, ut Italos Principes, Pontificem nempe, ac Venetos jam animo aversos quacumque sibi ratione conciliaret, ac Franciscum Sfortiam in veteri majorum suorum possessione retineret. Propterea Ugonem Moncatam in Italiam celerrime misit; qui statim Romam profectus Pontifici egregiam suam erga Rempublicam Christianam, atque Italiam voluntatem significaret, seque vel ad pacem cum Pontifice, Venetisque sanciendam, vel non minus ad bellum alacri animo suscipiendum paratum esse. In itinere Moncata ad Senatum literas dedit, quibus significabat, se ad Italicas res componendas missum fuisse, ad eaque amplissimam facultatem, mandataque habere; Romam ad Pontificem Imperatoris mentem perlaturum, magnis itineribus contendere: petere, ut eamdem facultatem Oratori apud Clementem Reipublicæ nomine Senatus tribuat. Has literas Alphonsus Santius in Patrum Collegium detulit, eademque etiam voce significavit; Cæsaris eximiam erga Italos principes benevolentiam; propensum erga commune bonum studium, pacisque inter Chriastianos Principes ingens desiderium extollendo: his addit, Cæsaris Duces, qui Mediolano præerant, sciscitari, quo pacto se gerere erga nostros debeant, cum cataphractos Reipublicæ equites in Insubrum fines proficisci intelligant. Perlectis literis, audito Santio Cæsaris Oratore, Patribus de re summi momenti, quæ ad omnes fœderatos maxime pertineret, nisi prius Legatis illorum consultis, Senatus decreto respondere non placuit.

Ugo Moncata a Cæsare ad Clementem missus.

Ugonis Moncatæ literæ ad Senatum per Santium Oratorem allatæ.

cuit. Francisc. quisitis Coniaci Europæ Principe

itur statim Pontificis, Galliæ, Angliæque Regum, ac Sfortiæ Oratores in curiam vocantur, ut illorum ex sententiis Senatusconsultum fieret; cum enim initum fœdus nondum vulgatum esset, licet jam per cunctam ...n illius rumor permanasset; ambigebatur, num inter ...s inita societas apertis verbis, atque haud dissimulanter Cæsaris Oratori Senatus nomine aperienda esset. Una omnium fuit sententia: absque hæsitatione incunctanter Santio respondendum esse, Senatusque consultum fœdere initi oportere; silentio, quod per omnes Europæ tractus fama vulgaverat, tegi non posse; sin secus fiat, conceptæ hominum spei de summorum principum societate derogatum iri, atque alienum a publicis rationibus futurum. Itaque Senatui hunc in modum Alphonso Santio responderi visum est. *Rempublicam nullo unquam tempore de præstanti Imperatoris erga concordiam, pacemque studio dubitasse; idque in primis Senatui esse gratissimum; digna siquidem optimo Imperatore, atque excellenti principe res semper fuit, omni labore, & studio niti, ut orbis Christiani principes dissidiis divulsi, bellisque mutuis exardescentes pacis vinculo connectantur: quod si illo unquam tempore, his potissimum turbulentissimis, undique tempestates, horridasque procellas bellorum minantibus, maxime peroptandum est; idque summis votis a Senatu exoptari. Ceterum quod ad postulata Ugonis Moncatæ, Santiique spectat, nihil respondere posse, nisi fœderatorum principum consensus, cum quibus a Republica societas inita fuit, accesserit.* In hujusmodi sententiam Cæsaris Oratori decreto Senatus responsum, eademque per Oratorem Pontifici significantur: additur, caveat Pontifex Maximus, ne summo artificio, mora, ac cunctatione unum id Cæsareani intendant, ut obtundere conatus nostros queant, & interim arce Mediolanensi, quæ ad summam rerum omnium egestatem redacta est, potiantur; vel Galliarum Regem suspicione, ac technis impellant, ut cum Cæsare in gratiam redeat, atque Proregi Neapolitano si novas aliquas concordiæ rationes excogitaverit, assentiatur: pro certo habere Moncatæ postulatis ita Pontificem responsurum, ut ille aperte cognoscat, nihil absque reliquorum sociorum consensu facturum. Quod sane ita evenit; nam

1526

Senatus responsio.

1526 nam cum Moncata, ac Sinvessanus Dux, Cæsaris ad Pontificem Orator illi significassent, Imperatorem Mediolanensem ditionem libere Sfortiæ relicturum; dummodo arx Protonotario Caracciolo in custodiam tradatur, donec Sfortiæ causa, non exactis calculis, sed ut dignitati Cæsaris consulatur, cognita fuerit, quæ inter Venetos, Austriacosque controversiæ inter honesta ratione compositurum, copias ex Insubribus educturum: e contra nil aliud a Pontifice petere; nisi ut difficultatibus, quæ inter ipsum, & Regem sint, nullo pacto se immiscere velit. Respondit Clemens, nulli ignotum esse, quo semper studio amicitiæ cum Imperatore conservandæ exarserit; nihil non egisse, ut Cæsar pacatam Italiam relinqueret, Sfortiæ libertatem restitueret, suspicioneque Principes hujus provinciæ liberaret: ea omnia vel pernegasse, vel distulisse: quapropter cum se omni spe dejectum Italicæ pacis, & interea arcem Mediolani acri obsidione præcinctam animadverteret, necessitate coactum, ut suæ, aliorumque saluti consuleret, cum Gallis, ac Venetis fœdus sanxisse, cui nisi refragrari velit, & fidem, jusjurandumque contemnere, aliud consilium inire neque congruum, neque Principe dignum esse. His intellectis Moncata Roma discessit; cunctaque ad bellum vergere, in novosque deduci fluctus cœpere, omnium oculis, animisque inspectantibus, quodnam initium futurarum cladium foret: inde fœderatorum vires, Italicum robur, Gallorum impetus æstimantibus; inde Cæsareanos victoriis afsuetos, verum pecunia laborantes in plena popularium tumultuum civitate, & innumeris, ut ferebatur, rerum ad bellum spectantium incommodis pressos; cum primum belli initium, felici auspicio Laudis Pompejæ urbis occupatione a Venetis facta, celebratum est. Quod ita evenit.

Laus a fœderatis capta. Ludovicus Vistarinus civis Laudensis injuriis, ac contumeliis, quibus quotidie concives a Cæsaris militibus afficiebantur, commotus, qui milites cum Fabritio Maramaldo eorum duce omni genere avaritiæ, sceleris, libidinum in miseros sæviebant, idemque patriæ liberandæ generoso quodam animi instinctu percitus, Petro Pesaro legato antea conceptum animo facinus aperuerat, Venetisque se urbem traditurum spoponderat; & cum opportunitas affulsisset, cunctis ad rem gerendam

ne-

necessariis dispositis, legatum, imperatoremque Reipublicæ admonet, ut nocte concubia cum militum manu ad urbem accedant, signum illis, tempusque patrandi facinoris daturus. Ab Urbini Duce Malatestæ Baleonio viro impigro, astuique militari assueto provincia demandatur, ut tribus peditum millibus assumptis, iter ad Laudem Pompejam dirigat. Interea Vistarinus [illegible] juvenum manu, quorum opera in urbe tradenda uteretur, selectis, ac in ædes aliquot occulto immissis, duobus tantum illum comitantibus, ad turrim, in qua sex milites excubias agebant, quasi, an recte vigilas obirent, animadversurus progreditur; quos, sociis subsequentibus, mira celeritate omnes interfecit: quo peracto, vallum ingressus ad Venetos milites urgendos properat, Fabritio Maramaldo nondum quid peractum esset, audiente. Itaque viij. kalend. junii, nondum albescente cælo, Baleonius urbem ingreditur, Laudeque Veneti potiuntur. Maramaldus vero, cui cum mille, ac quingentis peditibus urbis custodia mandata fuerat, in arcem continuo se recepit, statimque Alphonso Davalo, & Antonio Levæ quæ acciderant, significat; quid sibi in hoc rerum discrimine agendum sit, postulat. Qui novitate rei perculsi, cum in laude Pompeja maximum ad bellum peragendum momenti inesse cernerent, statim Alphonsus Davalus cum Joanne Urbinate Tribuno, Mediolano tria peditum millia cum leviorum equitum manu educunt, citatoque itinere Laudem contendunt, & arcem per subsidialem portam ingrediuntur, eodemque momento in forum prosiliunt. At Malatesta Baleonius statim urbem ingressus militibus forum occupaverat, vicosque, ac domos, quæ ad portam, qua ipse ingressus fuerat, ferebant, muniverat, ut majori hostium vi ingruente tutum discessum haberet. Hispani initio acriter pugnare, instare, conari Venetos præsidio dejicere; sed illis acriter obsistentibus, Malatestæ Baleonii adhortationibus majores spiritus, viresque sumentibus, eminus ballistis ferreis, cominus gladiis, hastisque pugnantibus, tandem Davalus amittere Laudem Pompejam potius, quam Mediolanum in periculum adducere voluit; reductisque militibus, & in arce præsidio relicto, Mediolanum revertitur. Interea Urbinas, ac Pesareus cum reliquis copiis superveniunt, qui, felici rei eventu cognito, cum nocte superiori ad

1526

1526 ad Oragum Ollium flumen trajecissent, ponte, nuntio audito, Abduam transgressi fuerant, ac præsidia urbis augere æneas machinas ad arcis prospectum dirigere cœperunt, ut si hostes denuo in fortunæ aleam se immittere vellent, a nostris obfirmatis animis, omnibusque ex militari præscripto dispositis, resisti posset. Verum qui arci præerant auxiliorum ambiguitate, arcis tuendæ difficultate permoti, utpote quæ angusto ambitu parvam militum manum intra se admittat, sequenti nocte abiere; ab equitibus excepti, qui Mediolano ea de causa emissi fuerant.

Laus Pompeja a Venetis capta maximum pondus fœderatis attulit, cunctosque in spem erexerat, fore, ut felici cursu victoriæ initia in dies magna susciperent incrementa; Mediolanensesque præcipue hoc facto exitum miseriarum inveniri posse sibi pollicebantur. Nam egregie munita civitas, quam semper Cæsareanos usque ad ultimum spiritum defensuros constans opinio fuerat, non minora hostibus damna attulerat, præterquam quod vires sociorum auxerat; cum inde absque impedimento Ticinum, ac Mediolanum viginti millia passuum itinere progredi liceat. Abduam nostri nullo obsistente trajecerant, mora jungendarum copiarum ablata, Cremona in maximas difficultates subsidiorum recipiendi, si opus foret, redacta. Quæ omnia ex Laudis Pompejæ eventu pendebant.

Malatesta Baleonius peditum Præfectus a Venetis declaratus.

Hoc nuntio habito, Senatus incredibili lætitia affectus est, mirisque laudibus Malatestæ Baleonii virtutem, ac fortitudinem extulit, qui quatuordecim annos Reipublicæ Venetæ strenuam operam navaverat; atque ut egregio aliquo argumento illius virtutem, publicamque grati animi significationem testarentur, Senatus decreto peditum Præfectus summo Patrum consensu iij. kal. junias declaratus fuit, annuo aureorum mille quingentorum stipendio addito, & si bella Venetis gerenda essent, ut strenuos milites seligeret, menstrui centum aurei nummi ex ære publico præberentur. Laude Pompeja occupata, nil superesse videbatur, nisi ut Pontificiis, Venetisque junctis copiis, ad Sfortiam, qui jam in Mediolanensi arce extrema patiebatur, liberandum proficiscerentur: qua in re non deerant varia a Clementis ducibus impedimenta; nam cum Guidus Rangonius Rubertum Boschetum ad nostros misisset, ut de ratione belli ad-

Rubertus Boschetus a Rangonio ad Urbinatem missus.

admini[illegible]randi cum illis ageret, imperator Venetus quamceler- 1526
time po[illegible]et exercitus conjungendos esse ajebat; sibi videri Pon-
tificis c[illegible]pias cis Casale majus Padum trajicere oportere; Ve-
netas [illegible]odem iter dirigere, ut ipsis conjungerentur. Ac dicen-
te Bosc[illegible]neto, nullo pacto Ecclesiæ oppida, imminutis præsidiis,
Cæsare[illegible]norum libidini relinquenda; imperator militiæ experi-
mentis [illegible]doctus vehementer hortabatur, ut, Placentia valido mi-
litum p[illegible]æsidio firmata, omni abrepta mora, statim Padum transf-
gredere[illegible]ntur: celeritate nimirum opus esse, qua semper prospe-
re bell[illegible] administrari solent; illam in primis hoc tempore ne-
cessaria[illegible]n; dum hinc Sfortia obsessus obtestatur, opem implo-
rat; q[illegible]æ si cunctando mora protrahitur, sua consilia illum non
volunt[illegible]te, sed necessitate resturum; hinc vero Cæsareani du-
ces, &[illegible] milites maximis difficultatibus premuntur, pecunia la-
borant, rerum omnium necessitate coguntur, Mediolanenses
incredi[illegible]bili in Cæsareanos odio flagrant; dum milites nec illo-
rum p[illegible]cuniis, nec pudori parcunt, sed per domos grassantes
in illo[illegible] summum violentiæ imperium usurpant: omnia hæc
hortari, ut quam primum junctis copiis, communibus viribus
bellum geratur. Ea de re Franciscus Guicciardinus ad Ponti-
ficis Legatum Venetiis commorantem perscripserat, multisque
rationibus jungendarum copiarum impedimenta, & difficulta-
tes exposuerat.

Verum Laus Pompeja a nostris capta, Ducum Ecclesiastico-
rum consilia statim flexit, omnesque moras abrupit; nam cum
nostri, ut diximus, Abduam trajecissent, Pontificii vj. kal. ju-
lias Padum transgressi, nostris ad Divi Martini tria millia pas-
suum a Laude Pompeja se conjunxere, cunctis exitum belli,
obsessique Ducis libertatem ex Laudis Pompejæ eventu metien-
tibus. Neque vero Senatus aliqua in re vel studio, vel pecu-
nia, vel maritimis, terrestribusve copiis parcebat; ita ut solus
fere totam tanti molem belli sustinere videretur. Nam præter
pedites, & equites utriusque armaturæ, de quibus diximus,
in primis, ut Germanis militibus Alpium aditus, descensusque
in Galliam Cisalpinam prohiberetur, officiis non modo, ve-
rum etiam pecuniis nitebantur. Cum enim Rhætorum gens vias
omnes, quibus per suos fines transiri in Italiam posset, Ger-
manis clausuros sese obtulissent; dummodo controversiæ, quæ in-

1526 inter ipsos, Mussianumque Præfectum erant, penitus tollerentur, Senatus libenter assensit, Petroque Pesareo legato per literas significavit; si gentem ea mente esse cognosceret, ut angustias, quæ in eorum ditionibus sint, ac Vallis Tellinæ aditus adversus Germanos tueretur, simul cum Episcopo Verulano ageret, ut, omni semota inter illos contentione, quæ ex captivitate, ac libertate Oratorum Rhæticæ Reipublicæ orta fuerat, æquis portionibus argenti vim Senatus, ac Pontifex Mussiano persolverent; quo facto, spes foret, Sfortiam Rhætos ad sua stipendia traducturum, pecuniisque, & Clavenæ comitatu quiete usuros permissurum. Ad hæc cum nonnulli nobiles Reipublicæ sumptibus obsistere hostibus, ac itinera præcludere polliciti essent; inter quos Capinus Grangius legato scripserat, tercentis militibus nonnullos anfractus Alpium tutos, si ille annueret, redditurum; Senatus argentum præbere una cum Pontifice, ut hæc quamprimum efficerentur, non recusavit.

Præterea cum classis optime instructa summam fœderi auctoritatem allatura videretur; eaque vel ad Genuensis Reipublicæ statum mutandum, vel ad hostes metu continendos ex præscripto fœderum cum primis necessaria esset; Respublica Veneta majoribus comitiis Aloysium Armerium Præfectum classis creavit, ac pridie kal. julias, ut tredecim triremibus Venetiis solveret, Senatus mandavit, iterque Corcyram versus dirigeret, ubi duodecim triremibus, quas alter Legatus Joannes Maurus instruxerat, receptis; deinde velificatione facta, in Tyrrhenum mare proficiscatur, classem cum Pontificiis, vel regiis triremibus conjuncturus, atque Imperatori a Rege misso, quem Petrum Navarrum futurum fama vulgaverat, pariturus: in stipendia remigum, ac militum quatuordecim aureorum millia assignantur; ac ne in ditiones Caroli exscendere milites permittat; & non nisi cum Cæsaris navibus certamen ineat, injungitur. Eadem die, qua Venetiis Armerio Senatus mandata dabantur, Pontificius, & Venetus exercitus ad Melenianum castra habuere; ibique quid potissimum agendum esset variis sententiis disceptabatur. Nonnulli Helvetios milites, priusquam aliquid momenti tentaretur, expectandos; cum absque gentis militiæ assuetæ, in armisque innutritæ auxilio, ac robore non sine periculo copiis recenti delectu comparatis

ratis Mediolanum accedere tutum esset: alii celeritate utendum; victoriæ cursu, quæ jam secunda, ac felici aura aspirare cœpisset, nullo pacto deflectendum; fieri non posse, ut tria Germanorum peditum, quinque Hispanorum millia, parva equitum manus, in maxima annonæ angustia urbis adeo vastæ spatium adversus copias, equitum robore, æneis tormentis, ducum præstantia, Italicæ militiæ flore prævalidas tueri possint: quocirca tantas ultro oblatas spes gloriæ, ac præmiorum urbis præcipuæ, quæ caput belli erat, potiundæ non deserendas. Urbinatis ea fuit sententia, ut lento gradu Mediolanum versus proficisci oporteret; donec Helvetii, quos rumor ferebat in Italiam contendere, nostris se adjungerent, quorum mille, jam jugis Alpium superatis, in Bergomatem agrum descenderant, ac iter ad exercitum arripuerant. 1526

Interim, qui in arce Mediolanensi obsidebantur, cum pane ex farina furfure admixta vesci cogerentur; neque diutius adventantia auxilia præstolari possent; tertia vigilia noctis ducentos milites ex arce emiserunt, qui recta per munitiones hostium, qua segnius excubias agi prospexerant, vi, si opus foret, patefacto aditu, Melenianum contenderent; ibi Franciscum Urbini Ducem, copiarum Venetarum imperatorem, Franciscum Guicciardinum, Petrum Pesareum; Pontificis illum; hunc Venetorum Legatum, adeuntes, ad extrema redactos obsessos significant; præ ciborum inopia macie confecta militum corpora vix ad arma sustinenda satis esse; ni cito auxilia præsto sint, brevi arcem deditione ad hostes transituram; ducem cum obsessis omnibus in Hispanorum ducum potestatem venturum; quo nil, vel ad summorum principum auctoritatem, famamque minuendam, vel ad præstantissimorum ducum, qui in armis ætatis florem contriverant, gloriam corrumpendam deterius accidere posset. Imperator, ac Legati, Sfortianis constantiæ stimulis injectis, etsi difficillimum putarent, Cæsareanos veteranos milites urbe amplissima expellere; attamen ad portam, quam Romanam vocant, copias dirigunt; eo consilio, ut si intra urbis mœnia se Cæsareani continerent, suburbia a nostris caperentur. Itaque nonis julii ad Buffoletam, & Pilastrelos, quæ quingentos circiter passus a Mediolano distant, castra habentur, non sine spe aliqua, ut hostes nostrorum co-

1526 copias loco adeo urbi vicino castrametari cernentes, suburbia impetu, & conatu pervia propugnare non auderent. Verum, cum noctu Carolus Borbonius, quem Cæsar in Italiam miserat, supervenisset, ac cum octingentis Hispanis peditibus Mediolanum ingressus esset, abjecti militum spiritus erigi, ac spe meliore munia militiæ obire cœpere. Nostri aliquot tormentariis ictibus portam percutere aggrediuntur; tribusque machinis æneis e regione portæ erectis, summo impetu pilas ferreas excutere, nec minore conatu niti, ut e mœnibus ab hostibus balista ferrea, *falconetum* vocant, cui milites expositi erant, tollatur; quod cum prospere evenisset, multos cataphractos equites ad pedes desilire, portam aggredi, scalas admovere jubet. At cum votis successus non responderet, hostesque eminentiori loco positi nostros impune tormentorum machinis offenderent, ex quibus quadraginta interfecti, sauciique multi: ardore pugnæ remisso, levioribus certaminibus utrinque certatum est. Cumque Urbinas Cæsareanos suburbia constanter defensuros inspiceret, & Carolum Borbonium cum Hispanorum militum cohortibus Mediolanum ingressum intellexisset, hostesque situs, locique opportunitate superiores crebris tormentorum ictibus exercitum lacessere posse didicisset, satius duxit cum exercitu Mediolano discedere. Itaque servatis ordinibus, instructisque aciebus Melenianum, unde digressus fuerat, viij. idus julii reversus est; ibique Helvetios opperiri statuit, quos propediem ad duodecim millia in castra adventuros per certos nuntios ferebatur; auctis copiis, tutam, incruentamque victoriam, uti sperabat, relaturus.

Repentinus hic, inopinatusque a Mediolano discessus, cum undique Cæsareanos plurimis circumseptos incommodis profligatum iri fama circumferret, vehementer animos illorum commovit, qui res spe potius, ac votis, quam prudentia, rerumque usu metiri solent. Plerisque enim videbatur, si oppugnare suburbia Dux, ac impetum totis viribus facere voluisset, citra difficultatem hostibus repulsis, iisdem potiturum fuisse: quæ res illi ad integram victoriam aditum aperuisset. Aegre sane hos rerum successus Senatus tulit, qui ex Laudis Pompejæ felici eventu, ex hostium imminuta auctoritate, & copiis, ex nostrorum ad Mediolanum profectione bellum haud diuturnum fore sperave-

His de causis permotus Veneti exercitus imperator, ut rationem suorum consiliorum Patribus exponeret, militarique prudentia exercitum ab Mediolani oppugnatione abduxisse comprobaret, Aloysium Gonzagam Venetias misit; quem Collegium ingressum in hanc ferme sententiam loquutum ferunt. 1526

Aloysii Gonzagæ ab Urbinate Venetias missi Oratio.

Nihil facilius est, optimi Patres, quam illorum, qui altissimo dignitatis gradu locati sunt, actiones, factaque carpere, & sugillare; ac præcipue earum rerum, in quibus plerumque fortuna plurimum potest; quo in genere tota fere ars militaris posita est. Nihil contra difficilius, quam optimis, tutisque consiliis res maximas ita gerere, ut absque jactura, periculisque quod mente concepimus assequi possimus. Quocirca inter præclaros bellis assuetos, victoriis illustres Duces, quos ad hæc usque tempora celebris, seculorumque omnium applausu probatos perduxit fama, nonnullos accepimus, dum absque cæde, ac sanguine, astu militari vincere hostem assueverant, quandoque vulgi obtrectationibus, insciorumque hominum calumniis obnoxios fuisse; quorum voces per omnem vitam contemnere solitus Urbini Dux, qui scientiam rei militaris a primis adolescentiæ initiis ad hoc usque ætatis non ex vulgi inconstantia, imperitorumque hominum judiciis; sed rerum experimentis, acerrimis dimicationibus, oppidorum oppugnationibus egregie didicit, illius consilii rationem reddere, quo fœderatorum copias Mediolano discedere jussit, minime necessarium fore existimat; ac præsertim apud amplissimum Senatum, qui cum eum Imperatorem declarasset, quid de ipso sentiret, non obscuris argumentis patefecerat, aliisque quid de illo judicandum esset, præscripserat. Verum cum varias ex omni parte hominum voces exaudiri, judicia passim circumferri intelligeret, plerosque ex Senatoribus hac discessione imminutam auctoritatem, fractasque vires fœderis putare, quin me consiliorum, mentisque suæ aperiendæ causa ad vos mitteret, facere non potuit; & se, neque metu, quem in ipsum cadere vix opinandum est, neque alia causa ductum, quam belli recte administrandi rationes exigerent, discessisse; summorum Ducum, Imperatorumque vestigia, & disciplinam sequutum, qui certam absque sanguine, & cæde victoriam cruentis strage, occi-

1526 occidioneque redundantibus præliis antetulerint. Nam Meleniano cum exercitu Mediolanum profectus, nunquam eo fuit animo, ut amplissimam urbem, lateque patentem vel obsidione ad deditionem compelleret, vel vi oppugnando potiretur; cum præcipue sciret, octo Hispanorum peditum millia, præter Germanos, equitatumque, in ea esse, qui veteri militiæ robore cum nostris nuperrime collectis non essent conferendi; sed ut citra periculum, dum Helvetiorum adventum præstolatur, cognosceret, qui animus Cæsareanorum, quos multis conflictari incommodis nuntii afferebant, esset, & an forte eum & arcem obsidere, & civitatem tueri, & populi motus compescere deberent, & circuitum urbis transilire nollent, suburbia ipse occupare, in iisque castrametari, Ducique obsesso opitulari posset. Hoc consilio cum a Meleniano profectus esset exercitus, & ad Paradisi cœnobium castra ad portam Romanam habuisset, superiori nocte Carolus Borbonius cum pecuniæ vi, ac octingentis Hispanorum peditibus urbem ingressus fuerat. Id licet sciret Imperator; attamen tormentis quati portam, ac suburbiorum mœnia jubet. Eo hostes accurrunt, leviora prælia committuntur: illi editiori loco freti tormentorum vi, ingentique ferrearum glandium procella nostros disjiciunt, qui nulla ratione impetum vitare, neque obices interponere poterant. Quid faceret strenuus, ac prudens Imperator? sineretne coram pessumdari milites; inulta cæde, sanguine, cadaveribus cuncta oppleri? aleamne fortunæ extremam subiret, ac illius inconstantiæ universas copias, peditatum, equitatum objiceret? Hispanos, Germanosque milites Borbonii adventu confirmatos, & erectos nil necessitate, quæ plerumque etiam a victoribus ad victos certaminis præmia transfert, ad pugnam alliceret, ac horæ momento certas fœderis spes in discrimen adduceret? An non Helvetiorum auxilia, qui turmatim, relicta domo, ad hoc bellum descendunt, quotidie expectantur, quorum in adventu sive cum hoste congrediamur, sive cunctatione utamur, debellatum est? Quid Christianissimi Regis copiæ equestres, pedestresve, quæ nondum Alpes sunt transgressæ? nonne junctis Pontificiis, Gallorum, Venetorumque copiis, victoriam incruentam, ac certam tenemus? Cur igitur exercitus vestri Dux, qui vel ab hoc ipso Senatu tuta consilia incertis eventibus

præ-

1526

præpône[illegible]re edoctus est, non potius mora aliquot dierum interje-cta, ba[illegible]d dubiam felicitatem ex prudentiæ ratione expectare, quam b[illegible]æ momento omnia incertæ fortunæ committere debuit? Hæ sur[illegible] consiliorum rationes, quibus victoria delata vobis in-tegras c[illegible]opias, tormenta, commeatum, populos conservabit: quæ haud [illegible]ubie sibi pollicetur, summa prudentia, alto consilio Patres co[illegible]probaturos; nihilque unquam ab Urbini Duce profecturu[illegible], quod vel ad certam gloriam, vel ad Reipublicæ, imperii[illegible]ue hujus incolumitatem non dirigatur.

Fœderis Coniacensis publicatio.

Hæc Gonzaga de discessu a Mediolano coram Patribus disseruit. Eadem die, qua exercitus a Mediolano regreditur, qui fuit viij. idus julii, fœdus Coniaci initum, ingentis lætitiæ signis ec[illegible]itis, Romæ, Lutetiæ, ac Venetiis vulgatum est, supplicatio[illegible]nesque ex Senatus decreto Deo immortali totius populi conc[illegible]ursu habitæ, cunctisque civitatis ordinibus ingentem lætitiam præ se ferentibus, ut divi Marci ædes, totumque circumqu[illegible]aque forum egregie peristromatis, auleis, signis celatis, pictis, vexillisque instructum summis lætitiæ, exuberantisque gaudii vocibus personaret. Ex Mediolani oppugnatione destituta, qu[illegible]emadmodum Cæsareani maxima lætitia affecti fuere, quod sine pr[illegible]ælio recessisse hostes, spemque abrupisse victoriæ cernerent; ita Mediolanenses ingenti, insolitoque pavore perculsi sunt, exercitum ex Italico robore conflatum, in quo spem pristinæ libertatis adipiscendæ reposuerant, retrocessisse audientes; lapsas obsessorum spes, inania auxilia, vix in horas suffectura cibaria conquerentes. Cæsareani rerum successu exultantes munire urbem, ad suburbia firmanda necessaria cuncta moliri; aggeres hiantes reficere, collapsos, vetustateque ruentes erigere; cives, populum, ut ligonibus fossas urbis exhaurirent, compellere. Sfortiani obsidionis suprema tolerabant, cum sui nostros oblivisci, Ducemque hostibus se tradere passuros vix mente conciperent; præsertim cum in discessu quamplurimis tormentorum ingentibus boatibus illos confirmare, & meliorem fortunam ut sperarent, persuadere niterentur. Præterea secreto literæ Urbinatis imperatoris, Petri Pesarei Venetorum, Francis cique Guicciardini Pontificii legati missæ sunt, quibus si in fide manerent milites, intrepideque arcem tuerentur, quatuor militaria stipendia pollicebantur. Verum obsessi eo denique

1526 que inopiæ redacti erant, ut pane furfure admixto vitam sustinere cogerentur. Quocirca, cum alios timor occupasset, alios auxiliorum dubius exitus instantis necessitatis horrida facies transversos ageret, ad deditionem omnia vergere videbantur. Attamen ut cuncta prius Sfortia, quam hostium clementiam experiretur: simul, ut aliquot hominum, ac mulierum, quæ fruges reliquas absumebant, numero levarentur, placuit ad quingentos ex arce emittere, qui noctu per opposita munitiones egressi, qua negligentius custodiæ habebantur, erumperent. His Pasquinus militum ductor cum centum quinquaginta cataphractis adequitare jussus, ut tuto per angustos calles penetrare possent; quam rem prospere eventus est subsequutus: nam per medios hostium aggeres incolumes, ut edocti fuerant, Melenianum ad exercitum se recepere: Veneto imperatori, legatis Pesareo, & Guicciardino obsessorum casum significant; succisas omnes tuendæ arcis spes; hominum umbras, luridas facies, macie, tabeque confecta hominum corpora, ad arma jam induenda non sufficere: ad furfurem, horridosque hominibus cibos ventum esse; si auxilium, quod in nostrorum dextris situm est, diutius protrahatur, ne, malorum omnium extremo, fame contabescat, invito licet, ac reluctante animo, deditionem hostibus facturum.

Helvetiorum in castra fæderatorum adventus. Fæderati ad Mediolanum.

Permovit miserorum, & infimæ plebis conditio animos ducis, ac legatorum. Itaque Duci obsesso suppetias ferre, & arcem, si qua ratione queant, obsidione solvere decernunt; cum præsertim quinque Helvetiorum millium numero, ac robore auctus esset exercitus. Recta igitur ad arcem proficisci, & ad Mediolanum castrametari statuunt, Melenianoque digressi quatuor dierum itinere xj. kal. augusti inter Casaretum, & Lambrum flumen ad Lambram perveniunt, atque inter Laurentiam, Tonsamque portas castra locantur, statimque militum parva manu ad expugnandam Modoetiam missa, quæ deditione in nostrorum potestatem eadem die pervenit: postera vero æneis machinis arx, cui Neapolitani pedites centum præerant, expugnatur. Interim autem diffidentibus sententiis in exercitu de subsidio arci inferendo agebatur; nonnullis ad munitiones statim cum robore exercitus contendendum, vi transeundum, si hostes obsistant, dimicandum sentientibus; aliam Sfor-

Modoetia cum arce a fæderatis capta.

Sfortiæ succurrendi viam non esse ; nec rem dedecoris nota 1526
carere, si exercitus ex Italicæ juventutis flore collectus, Helvetiæ gentis robore suffultus in omnium oculis dedi Hispanis Sfortiam fœderatum patiatur. Aliis contra, non absque ingenti periculo oppugnari munitiones hostium posse : loci opportunitate, pugnandi securitate, veteris militiæ præceptorum firmitate superiores nostris futuros. Ac dum tempus consulendo teritur, obsessi jam non fame confligati, sed mortem ipsam hærentem in faucibus adspicientes, extremo adacti necessitatis telo, hosti arcem tradere quam optima possint pactione decernunt : Philippusque Saccus ad Carolum Borbonium mittitur, qui multa primum de Cæsareanorum odio adversus Sfortiam graviter conquestus, quodque Principem candore animi, & innocentia prænitentem, nominisque, & amplitudinis Cæsaris studiosissimum, æmulorum obtrectationibus, & calumniis circumventum per tot menses obsessum, & vinctum tenerent, arcem reddere non iniquis conditionibus paratum esse affirmat, quousque Cæsar de omnibus certior factus mentem suam patefaceret.

Philippus Saccus a Sfortia ad Borbonium missus.

His libenter a Cæsareanis auditis, quibus nihil æque cordi hæserat, quam arcis potiundæ desiderium, vij. kal. augusti ad arcis Mediolanensis deditionem his conditionibus deventum est ; ut *Sfortiæ cum suis omnibus, eorumque sarcinis, & supellectile tuto abire liceat. Comum civitas, quam Cæsareani cum præsidio tenebant, Sfortiæ cum triginta aureorum millium annuo reditu tradatur ; donec Cæsar de criminibus, quæ adversus Ducem jactabantur, ac de toto Insubrum imperio statuat. Cæsareanisque postulantibus Joannes Angelus Ricius Sfortiæ a secretis, qui omnium consiliorum Ducis particeps fuerat, traditur, a quo acta, agitataque a Sfortia intelligerent, fide oppignerata, se illum tuto abire permissuros. Stipendia militum, qui arci præfuerant, reliqua usque ad id tempus non soluta Cæsareani persolverent, quorum summa ad viginti millia aureorum erat.* Cupiebat Borbonius Cremonensem sibi arcem tradi, idque Cæsaris rebus firmandis opportunum esse censebat, adversus quem Italia cum Gallorum, & Helvetiorum gente conspiraverat. Ac Sfortia necessitate ad extrema quæque compulsus Sacco mandaverat, ut si melior ab hoste conditio reportari non posset, Cremonensi etiam arce cederet ; sed

Arcis Mediolanensis deditio.

ex

1526 ex sermone, vultuque hostium lætitiam recipiendæ Mediolanensis arcis conjectans, constanter negavit Sfortiam Cremonensem traditurum. Iis, quas diximus, conditionibus arx a Borbonio, Cæsareanisque ducibus recepta est, illamque Hispani milites explicatis signis lætabundi ingressi sunt. Dux vero cum suis egressus, Gajaci Comite cum ducentis cataphractis equitibus, turmisque militum comitante, statim a Venetorum imperatore, ac legatis in fœderatorum castris mœrore confectus, diuturnaque ægritudine imbecillus exceptus est; nullaque interjecta mora, initæ cum Cæsareanis deditionis conditiones imperatori Veneto, ac legatis ostendit; qui omni studio licet niteretur Sfortiæ animum ab hostibus avertere, neque, si suæ dignitatis, commodique rationem habere velit, iniquis pacis conditionibus, quas illi invito expressissent, assentiendum esse; attamen Dux sævientis fortunæ impetum diu expertus, tutius putabat Cæsaris liberalitati, voluntatique se credere, quam in præteritas sirtes, ac scopulos denuo impingere. Quapropter Sforcinum Comum præmisit, qui de illius adventu Cæsareanos certiores faceret, Hispanorumque militum præsidium amovendum curaret. Verum Cæsareanis, *Comum Sfortiæ traditu-ros, non milites ablaturos, pactos se esse*, dicentibus, Dux Hispanas calliditates, artesque agnoscens cito a superiori consilio, speque dejectus, totum se fœderatorum voluntati permisit, & fœdus Conjaci ictum amplexus est.

Sfortia, & Gajaci Comes in fœderatorum castris.

Sfortia fœdus Conjacense amplectitur.

Quæ in Gallia Cisalpina quindecim dierum spatio, nempe ab viij. idus julii usque ad xj. kalen. augusti gesta fuerant, conceptæ ab omnibus de belli successu egregiæ spei cum non respondissent, diuturnum, variisque utrinque cladibus bellum fore portendebant. Fœderatorum diversi fines, dubiæ mentes, incerta auxilia, non idem animus erat. Pontifex, qui neque res magnas animo sustinere, neque difficultatibus vi, ac magnanimitate mentis obsistere assueverat, jam labare animo, consternari; neque se satis ad tanti belli molem subeundam pararet, animadvertere; cum in primis pecunia maxime laboraret, ac in toto ferme illius imperio novi motus suborirentur, quibus vel retundendis, vel avertendis impar esse videbatur. In Carporum oppido trecenti Hispani pedites cum parva equitum manu ditionis Ecclesiæ agros assiduis excursionibus

nibus

nibus vastare, cursorum itinera impedire. Ugo Moncata, ac 1526
Suessanus Dux, qui a Romana legatione discesserat, cum Ascanio, Vespasianoque Columna, illius familiæ oppida propinqua urbi ingressi bellum ab ea parte Pontifici non obscure minabantur; ac nonnulli illius factionis homines Anagniam, Campaniæ Oppidum, muniverant; quorum motus non mediocriter Pontificibus pertimescendi Clementem mirum in modum afficiebant. His accedebat, quod cum Reipublicæ Senensis statum immutare in animo habuisset, præsenti opportunitate sibi aditum rei conficiendæ patefieri ratus, licet multis dissuadentibus, qui non frangendas vires, sed omnes ad socios mittendas ajebant: attamen ad Senarum civitatem animum adjecerat, ac extorres in patriam restituere decreverat: cui rei cum Virginium Ursinum, Anguillariæ Comitem, præfecisset, mille ducentis equitibus, novemque æneis machinis, & ferme octo millibus peditum numero, quorum delectus in ditionibus Ecclesiæ, Florentinoque imperio habitus fuerat, xiiij. kalen. julii ad Senarum mœnia accessere; eodemque tempore cum triremibus, [illegible] millium peditum numero Senensium portus invaserat. Verum cum exulum amici, & propinqui nullum tumultus edendi, ut Pontificii speraverant, signum dedissent; quamvis quatere tormentis mœnia cœptum esset; situs tamen natura, urbis circuitu, cui præcingendo copiæ Pontificiæ non sufficerent, ac præsertim popularium constantia res ad exitum perduci non potuit. At licet Pontifex diris execrationibus Cardinalem, Columnensesque devovisset, cum difficultates in dies majores oriri, spes imminui, pecuniæ inopia contineri sub signis collectitios milites non posse cerneret, Ducis Suessani nuntium, Ugonemque Moncatam pacis conditiones proponentes libenter audivit: quibus rebus agendis Romam Vespasianum Columnam Clementi veteri amicitia conjunctum miserant. Is dum ea de re tractare inciperet, exercitus pontificius, Senis relictis, palatus, arrepta fuga, sarcinis, tormentisque bellicis desertis, summo cum dedecore abiit.

His rerum eventibus Clementis jactatum animum Senatus Venetus sæpius confirmare, ac Marci Foscari oratoris prudentia, & eloquentia ad spem meliorem erigere conabatur; nuntia, & eloquentia ad spem meliorem erigere conabatur; nuntiare quam Rempublicam ab officio recessuram, terra, marique, exer-

1526 exercitu, classe, licet immensis sumptibus, quibuscumque viribus polleat, enixuram. Cum vero Gallorum Rex cataphractos equites in Galliam Cisalpinam Marchionis Salassiorum ductu misisset, atque eodem tempore, Helvetiorum peditum decem millia fœderatis copiis conjungere decrevisset, ut justo peditatus numero Salassii equitatus fulciretur, Pontificem, Senatumque, ut quatuor peditum millium novum delectum haberent, hortabatur; quibus ille duas stipendiorum partes persoluturum pollicebatur, reliquam a Pontifice, Senatuque persolvi petebat; quod Senatus efficere alacri animo spondebat, idemque Clementi, ut faceret, auctor erat. Ad hæc Eboracensis Henrici Angliæ Regis nomine, licet fœderi subscribere distulisset, a bello nulla ratione cessandum ajebat, donec Cæsar Gallorum Regi satisfaciat; neque Henricum a fœdere cum reliquis Principibus ineundo abhorrere; petere, ut triginta aureorum millia, quæ ex fœdere annuatim Regi in Neapolitano regno persolvenda essent, eadem ex Insubrum ditione percipere liceat. His ut Pontifex assentiretur, Senatus nitebatur, omnique studio contenderet, ut quamprimum Henricus fœdus Conjacense amplecteretur. Quocirca Pontifex Joannem Baptistam Sangam a secretis in Galliam, & Britanniam misit, qui Gallorum Regem hortaretur, ut nulla interposita mora, Gallicum equitatum Alpes transgredi juberet, omnique auxiliorum genere socios, amicosque juvaret; viginti millia peditum Clementem, Senatumque Venetum in armis habere; cataphractos, leviores equites, magnam tormentorum vim; Laudem Pompejam initio belli captam, Mediolanum usque signa protulisse; præcipiti eventui tantarum rerum summam credere noluisse, præstolari copiarum adventum invicti regis, qui nonnunquam solus cum Cæsareanos in Italia fregisset, Mediolanum, belli arcem, cepisset, verendum non esse, ne Italorum Principum auxiliis subnixo prospera illi cuncta non evenirent. In Britannia vero Cardinalem Eboracensem omni studio, ut fœderi subscriberet, Henricum impelleret, illum societatis auctorem, & adhortatorem fuisse, a sociis fœderis conservatorem, vademque nuncupatum. Quæ officiorum genera per Sangam obiri Pontifex jusserat, eadem Veneti per nuntios, oratoresque suos præstari mandaverant, Sebastianumque Justinianum, ac Lauren-

Sebastianus Justinianus, & Laurentius Bragadenus legati ad Galliæ Regem.

rentium Bragadenum designatos ad Regem legatos, ut quampri- 1526
mum in Gallias iter maturarent, decrevere, & post gratulationis officia, ut Gallicis armis fœderi adesset, enixe suaderent. Atque ut plerumque accidit, ambiguos, nutantesque in consiliis capiundis animos levi momento huc, atque illuc impelli, neque diutius in cœpta semel sententia consistere; Clemens cum belli impetum reformidaret, cujus adventantia signa tota Ecclesiastica ditione apparebant, ac præsertim Romæ faucibus hærere videbantur; neque finem belli in Gallia Cisalpina speraret, nisi alio Cæsaris vires averterentur; Senatui cupere se significavit, ut maritimis viribus Neapolitanum regnum, ac præcipue mari adjacentia Apuliæ loca classe invaderentur: non difficile fore, vel populorum erga Cæsareanos odio, & in fœderatos, præsertimque Venetum nomen benevolentia, vel virium magnitudine, Hispanis imparatis, tota Apulia potiri. Ad hæc Senatus respondet, Rempublicam, ut fœderi satisfaceret, tredecim triremium classem, Aloysio Armerio Præfecto, in Tyrrhenum mare misisse; Corcyræ duodecim ad sinus Adriatici custodiam relictas esse, præter eas, quas ad Cypri, Cretæque regna, & alias in Oriente insulas tutandas habere moris esset: scire magnis copiis, classe militibus, tormentis æneis apprime instructa opus esse, si adversus Neapolitanum regnum, Apuliamque cienda sint arma. Attamen si in ea mente Clemens permaneat, remque serio agi velit, ingenti impetu Apuliam aggredi non recusaturum. Ab hoc consilio Lucas Tronus, Franciscusque Maurocenus continentis præconsultores abhorrebant; neque hoc tempore adversus Apuliam movenda arma censebant, omnia auxilia in Mediolanense bellum congerenda affirmantes, in Insubribus victores Italiam universam armis, victoriisque peragraturos; Rempublicam hoc tempore immensam auri vim in stipendia militum erogare, præter Mediolanenses copias, decem Helvetiorum millia suis sumptibus alere, duorum Germanorum millium delectum haberi jussum: in Carnis totidem peditum millia ad motus Ferdinandi Austriæ Archiducis reprimendos, si forte aliquid novi in Reipublicæ finibus moliretur, contineri: classem præterea, si bellum in Apuliam cietur, instructissimam rebus omnibus, milite, pecunia, numero, habere necesse erit: quocirca in aliud tempus con-

1526 consilia hæc rejicienda esse, summa vi contendebant. Verum Senatus veritus, ne Clemens, qui non parum prioris constantiæ, ardorisque remiserat, & restinxerat, paulatim ad Cæsarem transiret, ita, ut diximus, per Marcum Foscarum Oratorem responderi Pontifici jussit. Per eos dies Nicolaus Fulgosius Venetias venit, Patribusque significavit, se quamprimum Genuam profecturum, omnique officio, & auctoritate, qua plurimum apud multos pollebat, enixurum, ut civitas in fœderis partes concedat, a Gallorumque regis nutu, & potestate pendeat; non ignorare quantum ponderis illius accessio sit habitura, utpote quæ situs opportunitate, viribus Italicas expeditiones omni tempore juverit. Hæc erant consilia, ex quibus magni rerum eventus pendebant: cum interea Rex, qui Conjacense fœdus summopere concupiverat, non eumdem animi ardorem in exequendis rebus ostenderet; nam quadraginta aureorum millia, duorum mensium elapso tempore, persolvere omiserat; Salassiorum Marchionem in Italiam destinatum nondum arripere iter jusserat; Petrum Navarrum classis præfectum declaratum mora, ac cunctatione distinebat: ita rerum gerendarum occasiones elabebantur, & præcipue Genuæ civitatis expeditio, quam, appropinquante classe, haud dubius rumor afferebat, statim in nostrorum potestatem venturam.

Interea cum jam inclinante æstate, præter Laudem Pompejam, & Modoetiam oppida, nulla fœderatorum rebus facta fuisset accessio, ne exercitus, qui Mediolanum obsidere cœperat, opus summe difficultatis, vel propter civitatis amplitudinem, vel propter Hispanorum constantiam, qui sæpe levioribus præliis mœnia egressi nostros lacessebant; ne sine aliquo egregii facinoris periculo tempus tereretur, placuit, Malatestam Baleonium Perusinum, cujus virtus, famaque ex Laudis Pompejæ eventu non parum aucta fuerat, cum octo peditum millibus ad urbem Cremonam expugnandam mittere; cui Germani mille pedites cum quingentis Hispanis, equitibus ducentis, Corradino Duce, præerant. Malatesta, per aliquot dies urbe circumsessa, aggeribus, fossis, propugnaculis, ænearum machinarum impetu tentata, ac per arcem, quæ Sfortiæ nomine tenebatur, urbem ingredi adortus, cum suorum supra mille pedites amisisset, Franciscus Urbini Dux cum omnibus

Malatesta Baleonius ad Cremonæ oppugnationem.

Ve-

Venetorum copiis eo contendere decrevit; qui, patefacto per vim usque ad munitiones aditu, quibus Cæsareani urbem ex opposito arcis muniverant, fortissimos quosque militum scutis obtectos vallum ascendere jubens, vulnerare ferreis glandibus eminus propugnatores nitebatur; ex quibus multi saucii, plerique ictibus perculsi concidebant. Ad hæc ex arcis turribus crebras ejaculari pilas ferreas, quæ cum Cæsareanos perterruissent, suorumque interitu minus alacres ad ictus excipiendos redderentur, tandem civitatem nostris dedere, nisi intra decem dies auxilia a suis acceperint, paciscuntur, Germanis trans Alpes redire jussis, Hispanis ne, nisi evoluto anno, in Insubribus militare liceret, jurejurando adactis. Dum hæc geruntur, apud Helvetios, ut ea gens arma arripiat, ac in Cisalpinam Galliam descendat, summopere laboratur. At suborta difficultas ex inopinato Mussiani Præfecti ab exercitu discessu, impedimento fuit; is enim cum Sfortiam a nostris exceptum in castris vidisset, statim, nulli consilio communicato, discessit, & cum in Mussianam arcem se recepisset, Oratores Venetos Sebastianum Justinianum, & Laurentium Bragadenum in Galliam proficiscentes contra fas, atque gentium jus captivos fecit, idque ob eam causam, quod adhuc sibi quinque aureorum millia pro Helvetiorum delectu a Pontifice, Senatuque Veneto deberentur. Tulit sane hanc injuriam gravissime Respublica, cum Clemente, ac Francisco Rege conquesta; qui graviter Mussianum Præfectum, ut oratores per summum scelus captivitate affectos liberaret, admonuere; ni fecisset, vi coacturos. Verum Respublica rationes temporum optime pernoscens, & quantum illius opera, atque auctoritas apud Helvetios, Rhætosque posset, intelligens, & Mussianam arcem, quæ lacui Comensi imminet, vel ad hostes avertendos, vel ad præsidia militum excipienda, magni momenti esse; rem per Pesareum legatum, Franciscumque Guicciardinum cum Præfecto componere non recusavit. Itaque quinque aureorum millibus Præfecto solutis, oratores liberati sunt.

1526

Urbinas Cremonam ad deditionem compellit.

Sebastianus Justinianus, & Bragadenus a Mussiæ Præfecto capti.

Finis Libri Secundi.

EPI-

EPITOME.

UGo Moncata simul cum Columnensibus, qui datam Pontifici fidem fefellerant, Romam ingressus, eaque foede direpta, Pontificem in Hadriani molem confugere, & obsessum coegit quatuor mensium inducias cum Caesare inire. Cremonam per Venetos receptam Senatus Francisco Sfortiae tradi mandavit. Quamvis ad intercludendum Germanis in Italiam aditum nihil operae praetermissum fuisset; alpes transgressi Padum ad Hastiliam trajecere. Foederatorum classis ad Sestrium prospere cum Hispanica congressa est: saeviente maris tempestate pugna dirempta. Pontificem animi dubium, ac relicta urbe Venetias cogitantem, Veneti ab importuno consilio avocarunt. Salassiorum Princeps Venetorum auxiliis auctus Placentiam, quam aggressuros Hispanos rumor erat, validiori praesidio firmavit. Hispani tamen, cum stipendia minime solverentur, orta in castris seditione, nihil moliti sunt. Foederatorum classis mari, Renatus Ceres terra Neapolim versus movere. Puteoli classis adorta est: Hieronymo Pesolo, trierarcho Veneto, primo per murorum hiatus ingresso, oppidum captum, ac direptum est. Maritima aliquot oppida se foederatis dedere: Neapoli maxime trepidatum est, ac ni Moncata obstitisset, cives in nostrorum potestatem voluntaria deditione venissent. Borbonius, ut opulentissimarum urbium direptione exercitum aleret, Bononiam contendit, per Etruriam, aut per Flaminiam moturus. Quamquam de octo mensium induciis inter Pontificem, ac Proregem Neapolitanum convenerat, a finibus pontificiae ditionis Borbonius minime vim abstinuit. Dominica Venerio, quod Romae injussu Senatus in conditiones haud Reipublicae aequas foederi subscripserat, dies est dicta. Caesareani Romam cepere, ac foedissime diripuere. Expeditionis dux Borbonius, dum inter primos moenia conscendere nitebatur, glande plumbea trajectus est. Hadriani moles, quo se Pontifex receperat, milite ac operibus cincta est. Cunctantibus, tergiversantibus foederatis, Clemens captivitatis pertaesus ad pacem cum Caesare componendam inclinare animum coepit. Ravennae ac Cerviae, Pontifice captivo, in novandarum rerum spem erectis praesidium a Venetis impositum. Navi ad instaurandum in Insubribus bellum apparatus facti. Lautrechius Italiam ingressus est. Genua a Gallis & Venetis terra marique oppugnata in Gallorum potestatem concessit. Foederata classis ad Sardiniam tempestate disjecta est. Alexandriam Lautrechius expugnavit. Sfortiam, quod sibi restituta non esset, aegre ferentem Veneti in fide retinuerunt. Lautrechius, capto Ticino, Romam versus per Etruriam, frustra revocantibus Venetis, exercitum duxit. De pace ab Andrea Naugerio cum Caesare actum: ea infecta, bellum a foederatis denunciatum est: Ferrariensis, ac Mantuanus Reguli in societatem adsciti. Inter Suleimanum & Venetos officiis, muneribus, omnique amoris significatione certatum est. Clemens Pontifex mul[illegible] neque omnia aequa cum Caesareanis pactus, se in libertatem vindicavit. Senatus consulto cau[illegible] est, ut qui a Pontifice singulis ditionis Venetae ecclesiis Episcopi dandi essent, ii a Senatu nomi[illegible]rentur. Hoc ut abrogaretur, simul & Flaminiae oppida ut sibi redderentur, Archiepiscopum Sip[illegible] Clemens VII. Venetias petitum misit. Gaspar Contarenus Romam bis de rebus legatus est. Cae[illegible] Caesar Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores, qui bellum illi indixerant, comprehendi jussit. Foederatis regnum neapolitanum ingressis, alia oppida vi capta, alia ad deditionem compulsa: propter Neapolitanorum in Gallos studium, & nondum abolita mitis Venetorum in maritimas Apuliae imperii memoria, ad foederatorum partes tracta. Regni caput Neapolim Lautrechius circumsedit, mari obsidere Philippino Auria, eoque Veneta classe a Brundusinae arcis oppugnatione avocata. B[illegible] suicensis dux ad redintegrandum in Gallia cisalpina bellum a Caesare in Italiam missas aliquot oppida [illegible] ditione recepit: mox Laude-Pompeja irrito conata oppugnata, in Germaniam revertit. Hispanica [illegible] sit, antequam Veneta Neapolim appelleret, a Philippino Auria pene universa aut demersa, aut c[illegible] est. Pestilentia deinde in castris grassante, cum Andreas Auria ad Caesarem defecisset, Gallorum [illegible] rere ad Neapolim tum Galli recipere coepere; donec Lautrechio etiam morbi vi extincto, obsidione soluta, dum se in [illegible] consugerant, conabantur, plurimi ab insequentibus Hispanis in itinere caesi, ceteri qui Ave[illegible] urbem seque dedere coacti sunt. Andreas Auria Genuam occupavit, quae, immu[illegible] reipublicae forma, in Caesaris clientelam concessit, arcem praesidio Gallis adhuc obtinentibus. F[illegible] cistus Borbonius in Italiam missus multa fortiter, ac prospere in Insubribus gessit. Genuensis arx spe subsidiorum destituta Caesari tradita est. Ut Apuliae urbes in fide retinerentur, maxima Senatui c[illegible] Pontifex iterum Flaminiae urbes per Galliae atque Angliae Reges a Venetis repetiit. Multa a Vene[illegible] ac Rentio Cerite in Apulia praeclare gesta. Borbonio amissa Mediolani oppugnandi occasione Gen[illegible] exercitum ducenti facti sunt obviam Caesareani Mediolano egressi, ejusque exercitu pene deleto, i[illegible] cum reliquis ducibus vivum cepere. Urbinas, supremus Veneti exercitus praefectus, Caesareanos Ab[illegible] trajiciontas ex insidiis adortus, eos magna clade perculit. Ob Caroli Caesaris, conciliata cum Pont[illegible] pace, in Italiam adventum omnes Italiae Principes perculsi, immotis Venetis, ac in priori senten[illegible] Italicae libertatis ac dignitatis tuendae manentibus. Pax inter Caesarem & Galliae regem Cameraci [illegible] Venetos facta, sed tandem universae quoque Italiae, praeter quam Florentinis, Bononiae data est.

H[illegible]

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

LIBER TERTIUS.

QUamvis ex Conjacensi fœdere, quo Franciscus Galliæ rex, Clemens Pontifex Maximus ac Respublica Veneta, sociatis armis, Italiæ libertatem tueri, ac nimiæ Cæsaris potentiæ obsistere decreverant, nullus initio esset, qui tot virium, copiarum terra, marique apparatu brevi Italiam in pristinum restitui statum non arbitraretur; 1526 re tamen, atque experientia compertum est, fœdera plus auctoritate, & fama, quam viribus plerumque posse. Nam præter Laudem Pompejam occupatam, Cremonam deditione receptam, nil aliud memoratu dignum terra, marique gestum est; elapsæ quinimmo præclaræ egregie gerendarum rerum occasiones, dum auxiliorum dilatione nihil satis tuto tentari poterat. Verum pene momento versa rerum facies, immutataque fœderis consilia; nam Pontifex, qui nimiam Columnensium potentiam

1526 tiam suspectam habebat, quorum quotidie vires, militesque augeri, foverique ab Hispanis intelligeret, veritus, ne paulatim in intimis visceribus virus exardesceret, quacumque ratione statuit concordiam cum Columnensibus inire. Itaque cum Vespasiano Prosperi filio totius Columnensis familiæ nomine, de ultro, citroque injuriis remittendis; de sententia, qua ipsos a reliquorum Christianorum cœtu sejunxerat, abroganda; de militibus ab Ecclesiæ ditionibus amovendis pactiones iniit: statimque ut impensa levaretur, tria peditum millia, qui jamdudum pro Romanæ civitatis præsidio stipendia meruerant, dimisit. Quam occasionem Ugo Moncata nactus, qui superioribus mensibus ad Pontificem rerum Italicarum componendarum causa a Cæsare missus fuerat, ut gravissimis jactatum incommodis a fœderatis sejunctum in Cæsaris partes pertraheret; Pompejo Cardinali Ascanioque Columnæ suadet, facile esse Clementem præsidio militum nudatum, familiæ gloria aucta, quæ priscis temporibus Bonifacium VIII. in potestate habuisset, intra aulæ viscera latentem comprehendere, tumultuario collecto milite tantum facinus perfici posse. Assensere Columnenses, ac trium millium peditum delectu habito, Cæsarem Filetinum cum duobus millibus Anagniam mittunt, eo consilio, ut oppido potirentur, ubi ducenti pedites stipendiis Pontificiis additi ad custodiam aderant.

Clementis cum Columnensibus transactio.

At undequaque itineribus septis, ac vallatis, ne illorum progressus Romæ ad Pontificem perferrentur, coactis ad Anagniam militibus ad tria millia, atque octingentos circiter equos, statimque mira celeritate itinere arrepto, noctu ante xij. kal. octobris improviso urbem adorti, tres occupant portas, ac per Lateranensem ingressi (aderant Ugo Moncata, Ascanius Columna, Vespasianus concordiæ, ac fœderis auctor, & Pompejus Columna Cardinalis) cum nulla esset suspicio, omnia tumultu, ac fuga replevere. Quorum adventum cum Pontifex nondum inalbescente cælo intellexisset, & ad Divorum Cosmæ & Damiani pervenisse, nimio terrore perculsus, consilii inops, viribus nudatus, tumultum sedare, & malorum ingruenti vi obsistere frustra nitebatur. At populus, tanquam nihil hæc ad se spectarent, suppetias ferendi Pontifici nulla signa dabat: qua ex re augeri hostium animi, ulterius progredi, ad Divo-

Columnenses Romam invadunt.

rum

rum Apostolorum sistere; inde per Xisti pontem quingentos pedites, nonnullis mixtis equitibus, misere, ac Stephano Columna Pontificis Duce repulso, qui ad opem deploratis rebus ferendam cum ducentis militibus accurrerat, recta ad Divi Petri, Pontificiumque palatium contendunt. Clemens tot angustiis undique pressus, omnique auxilio non modo, verum etiam consilio destitutus, quo se verteret, hostibus jam jam palatium introeuntibus, ignorabat; mortem Pontificalibus indutum vestibus, mitra ornatum, in Pontificia sella sedentem, oppetere, ac interitu tot malorum cohærentium abrumpere seriem satius ratus. Verum id familiaribus dissuadentibus, & Cardinalibus, qui aderant, indignum esse, injuriis, opprobriisque militum Sanctissimum Jesu Christi Vicarium, atque ideo Christianam religionem objicere; vix tandem persuaderi potuit, ut hora xvij. intra Hadriani molem, quam hodie *Sancti Angeli arcem* vocant, sese reciperet. Tunc effusa militum rabies, ac libido nullis rebus neque profanis, neque sacris parcere: pontificium palatium direptum, multis sumptibus egregie collecta supellex ablata, ac quod vix aures patiuntur, Divi Apostoli sacrarium expilatum, Pontificum sacra vestimenta, vasa aurea, argentea, & quidquid undique in augustissimum orbis terræ templum congestum fuerat, avara, ac sacrilega militum manu fœdatum, dissipatum, asportatum. Eodem impetu novum suburbium ingressis, multæ domus, Cardinalium ædes prædæ, ac direptioni vix suffecere; nec temperatum esset, ni a tormentis in mœnibus Hadrianæ molis dispositis sibi timuissent. Tandem tumultu, qui tres ferme horas suas vires exercuit, aliquantisper restincto, Ugo Moncata, prius datis a Pontifice obsidibus Cibo, & Rodulpho nepotibus Cardinalibus, palatium ad Pontificem est ingressus, verbaque ad illum habuit, quibus nonnunquam ut victor in sua esse potestate leges præscribere Pontifici affirmabat; quandoque quæ acta fuerunt leniendo, excusando, Pontificis animum demulcebat; nihil quæsisse hoc facto, nisi ut Clementem, qui, societate Cæsaris relicta, Gallorum regi se tradidisset, ad Imperatoris amicitiam, fœdusque revocaret. Tandem Pontifex cum abscissas salutis spes omnes, seque cum suis intra arcem inclusum, nisi de sententia decederet, intra paucos dies omnium rerum inopia,

1526

Cibus & Rodulphus Cardinales obsides a Clemente dati.

1526 pia, fameque consumptum iri animadverteret, Hispano cessit, quatuorque mensium induciæ pactæ; ut ab armis cessaretur, ac Pontificiæ copiæ, quæ in Insubribus erant, cis Padum revocarentur, Andreamque Auriam, cum triremibus relicta classe, Romam regredi juberet. Columnensibus, ceterisque, qui Romani tumultus socii fuerant, parceretur, datis Philippo Strotio, Jacobique Salviati filio obsidibus, quos intra duorum mensium spatium Neapoli sisteret; contraque Cæsaris, ac Columnensium copiæ ex imperii Pontificii finibus in Neapolitanum regnum abducerentur.

Induciæ quatuor mensium inter Pontificem, & Cæsarem.

Perculere Romanus tumultus, ac Pontificis induciæ vehementer Senatum, quod repente a fœdere abstractum Clementem vi in partes Cæsaris concessisse cerneret; Gallis parce subsidia submittentibus, Pontificiisque copiis trans Padum proficiscentibus, totum belli pondus sustinere cogeretur, alioquin irritos conatus fœderis futuros. At quo magis conceptæ, ac prope adventanti victoriæ reluctari fortunam sensere Patres, eo acrius instandum rati, statim Aloysio Pisano legato injunctum est, ut Michaeli Antonio Salassiorum Principi, qui nuper cum quatuor Aquitanorum militum millibus, quingentis cataphractis, totidemque levioribus equitibus Alpes transgressus in plana Cisalpinæ Galliæ descenderat, suaderet, ut cum copiis Mediolanum proficisceretur, nostrisque conjungeretur, communibusque consiliis, ac viribus bellum administraretur, ne hostes Romano eventu elati insolescerent. Eodem tempore Gallorum regi, quæ Pontifici acciderint, significantur; contra jus gentium, fasque direptam urbem; Clementem intra arcem inclusum vi ad amicitiam Cæsaris impulsum: his animo interrito obsistere Senatum, neque ulla re a regis potentissimi amicitia discessurum; majori studio, ac sedulitate cœptam pro libertate, atque incolumitate Italiæ belli administrationem persequuturum; sperare, Pontificem, quem gravissimis injuriis contumeliisque ab Hispanis affectum constaret, ab eo, quod cum Cæsareanis, fœdere, inierat, quamprimum recessurum. Ad hæc classis legato mandatur, maritimis Reipublicæ viribus cum Petro Navarro sociatis, nihil earum rerum, quibus hostium vires reprimi queant, prætermittat; a Regeque petitum, ut per literas Andreæ Auriæ significet, ut quamcelerrime reliquiæ Gal-

Principis Salassiorum in Italiam adventus.

Gallicæ classi præsto sit. Henrico quin etiam Angliæ Regi caussus Pontificis significatur, Oratorique injungitur, omnem curam, diligentiamque adhibeat, quo tandem Rex fœdus amplectatur. Cum Pontifice vero Senatus gravissimis verbis illatas injurias, jus violatum, religionem proculcatam conquestus est; quæ cum Gallo, atque Anglo per oratores suos agi jusserit, aperuit; ne lætos, atque de suis contumeliis exultare hostes diutius patiatur; præsertim cum Horatium Floridum cum literis Urbinas Venetias misisset, quibus Senatui significabat, Cæsareanos mensem ad Cremonam dedendam pactos, duodecim ea de causa obsides dedisse; quos fœdifragos semel Pontifex invenerit, iis salutem suam, imperiique incolumitatem credere, rem periculi admodum plenam esse. Quo officii genere Clementis animum, veluti fluctibus agitatum, sedare habantur. 1526

Verum ex Pontificis induciis multa detrimenta subsequuta erant; nam quamvis Salassiorum Princeps, qui cum copiis fœderato exercitui se adjunxerat, victoriæ spem afferre debuisset; eam tamen penitus sustulerat copiarum Pontificiarum discessus, quæ Placentiam se receperant. His accessit, quod cum Veneti exercitus Imperator mensem ad Cremonæ deditionem prorogasset, non exigua Venetorum militum manus tempus frustra terendo circa mœnia urbis distinebatur; quo fiebat, ut remissa Mediolani obsidione, quam ingenti spe fœderati aggressi fuerant, Cæsareani non modo metu soluti, & ab incommodis liberi essent; verum circumjacentes depopularentur agros, ac quotidie maximam commeatus copiam in urbem conveherent. Eadem de causa nihil egregii mari gerebatur, Andrea Auria ex præscripto Pontificii fœderis cum sua classe profecto: petentibusque Petro Navarro, & Aloysio Armerio legato pro Genuensi expeditione copiarum terrestrium partem ad Genuam terra, marique oppugnandam, cunctatione vires maritimæ frangebantur. Urbinas, Cremona recepta, quam statim Senatus Francisco Sfortiæ tradi mandaverat, consequutam rerum mutationem cœptis haud respondere animadvertens, neque armorum vi expugnari neque rerum inopia adigi Mediolanenses ad deditionem posse: ab urbis mœnibus abscedere cum exercitu, Modoetiamque munire statuit, ibi-

Cremona Senatus mandato Sfortiæ tradita.

1526 ibique validam militum manum relinquere, qui commeatus ex Brianteis montibus Mediolanum comportari solitos interciperent: quo facto cum reliquo exercitu opportuno loco castra habere, ut Abiato, Ticinoque annonam vehentes deterreret: his peractis, Salassiorum Princeps cum suis copiis, adjecto Helvetiorum robore, ad Genuam obsidendam, quam fame, rerumque omnium inopia laborare constabat, proficisceretur.

Verum hæc omnia summis implicita difficulatibus quin ad exitum perducerentur, quam plurima erant impedimento: pridie tamen kal. novembris Urbinas exercitum e castris ad Mediolanum eduxit, atque quinque passuum millia ad Piallellum castrametatus est. Itaque Mediolanum obsidione solutum, atque aliis super alia rebus supervenientibus, Urbinatis consilia frustra fuerunt. Nam Georgius Frondispergius, qui superioribus in Italia bellis militari gloria claruerat, strenuamque Cæsari operam navaverat, a Gaspare filio Germanorum ductore, Alphonso Davalo, Antonioque Leva magnis propositis præmiis accitus, partim proprio ære, partim Ferdinandi Pannoniæ Regis, ac Margaretæ Imperatoris sororis sumptibus, ad quatuordecim Germanorum millium delectum habuerat, quos per Tridentinos saltus in Italiam ducere decr verat; atque Tridenti lustratis copiis, & bellicis æneis to mentis, pulvereque sulphureo parato, lintribus curribus imp sitis, nonnullisque machinis ratibus transvectis, per Lagrian vel Suganam vallem exscensurus in Veronensem, aut Vicen num agrum videbatur. Quibus ad Senatum perlatis nuntiis Urbinati significatur, ut quam primum in Veronensium fin tria, vel quatuor millia peditum, centum quinquaginta cat phractos, leviores equites quadringentos mittat, ut sua virt te itinerum angustias tuerentur, aditusque hostibus in Reip blicæ ditionem præcluderent; ac novum quatuor millium p ditum delectum haberi decretum; Augustinusque Amulius spectatæ fortitudinis vir, legatus cis Mincium creatur, cui repellendi hostis, & omnis, quæ cis Mincium est, region defendendæ onus demandatum fuit. Verum itinerum difficu tates, nostrorumque ad obsistendum conatus veriti, Triden bellicis machinis, earumque apparatu relicto, per angustas dif-

Augustinus Amulius legatus cis Mincium.

difficilesque Ludanensium semitas, Comitibus locorum domi- 1526
nis vias patefacientibus, iter habuere. Quod ut nostris nun- *Georgius Frondispergius cum Germanis in Italiam transit.*
tiatum est, statim Vicentini, Veronensisque agri aditus equi-
te, & pedite obsepti, Camillusque Ursinus in Salodienses fi- *Camillus Ursinus in Salodiensibus.*
nes missus; cum maxime, quod verendum esset, ne Germani,
lembis ad Ripam coactis, Salodium oppidum in margine Be-
naci occuparent, amplissimoque lacu, opportuno loco sito,
potirentur, Camillus cum militibus, ut statim se in viam da-
rent, præcepisset. Magna leviorum equitum, ac peditum pars,
sæviente tempestate, & ventis, quibus sæpissime terra circum-
septi lacus fluctus mirum in modum intumescunt, lintribus
vehi nequiverunt. Nihilominus cum hostes Coronæ angustias
superare laborassent, a nostris non sine aliquorum cæde repul-
[illegible] sunt; ut per montium juga pergere coacti, tandem Gavar-
[illegible] per acclivia loca descenderunt, ac citato gradu in Man-
tuanorum fines xvij. kal. decembris ad Castelloneum oppi-
dum, quod Stiviarum vocant, consedere: incertusque rumor
ferebatur, Padum ad Ticinum trajecturos.

Hæc omnia cum per certos nuntios Urbinati renuntiaren-
tur, ad Vavrium trans Abduam, ubi inter Treccium, Cassa-
numque superioribus diebus flumini pontem superjecerat, ca-
straque munierat, Salassiorum Principem cum Gallis, Helve-
tiorum, Rhætorumque robore, & magno Venetorum pedi-
tum, & cataphractorum equitum numero reliquit: ipse xviij.
kal. decembris, Joanne Mediceo socio itineris cum suis mili-
tibus adscito, cum Germanis, ac reliquis Venetis copiis, ad
decem supra quatuor peditum millia nuper sacramento mili-
tiæ adactis, cataphractis sexcentis, & non parva leviorum
equitum manu Vavrio profectus, xv. kal. decembris ad Son-
cinum trans Ollium flumen castrametatus est; Mercuriumque
Buam cum levioribus, & cataphractis equitibus ad hostes tur-
bandos, incommodisque afficiendos ire jussit, qui eadem die
ad Cancianam apparuerant. At cum x. kalen. decembris Ger-
mani Ripaltam pervenissent, quo die Venetorum imperator
ad Pratum Alboini castra habuit, incertumque esset, quonam
iter dirigerent; tandem viij. kalen. ad Borgofortium Padum
trajicere statuunt: cumque Tridenti, ut diximus, tormenta-
rium apparatum reliquissent, ab Alphonso Ferrariæ Duce, qui
nu-

Germani ad Borgofortium a Ferrariæ Duce tormentis instructi.

1526 nuper ad Cæsaris partes se contulerat, quatuor tormentis, quos *falcones* vocant, secundo Pado immissis, adjuti sunt. Urbinas hostes, quos in viam se dare certior factus fuerat, statim est insequutus; Joannesque Mediceus prope Borgofortium postremum agmen leviore equitatu aggressus ordines Germanorum turbare, & cominus pugnare cœpit. Sed dum acrius instaret, & vehementius in hostes ferretur, *falconis* ictu crure percusso, abscedere pugna coactus est; dein Mantuam delatus brevi dierum intervallo, frustra remedia expertus, omnium mœrore, bellicæ fortitudinis fama ad posteros transmissa, extinctus est, dum in flore juventæ maturiores disciplinæ militaris fructus ferret. Itaque obsistente nullo, ad Hostiliam trajecto Pado, ad Reveresia castrametantur, Urbinas ad Borgofortium cum copiis substitit, statimque Horatium Floridum Venetias misit, qui Senatui nuntiaret, Germanos Padum transgressos, se cum exercitu ad Borgofortium esse; ponte flumini superjecto, quænam voluntas Patrum sit, expectare; Bononienses, Hetruscosque in suma trepidatione esse: Pontificis Legatum, Regis Gallorum Oratorem flagitare, ut cum vehementer rebus Pontificiis timendum sit, ne Germanorum impetus in Ecclesiæ fines effundatur, quamprimum Padum Venetorum copiæ trajiciant, ac nutantibus Pontificis rebus celerrime opem ferant. Nulla itaque interjecta mora Senatus cogitur, variisque sententiis gravissima in re disceptatur. Collegii Patr[illegible] ea fuit sententia; ne statim Imperator cum exercitu Pad[illegible] transiret, finesque Reipublicæ relinqueret; in hac rerum [illegible] mnium immutatione nihil temere agendum, priusque Urbi[illegible] tis sententiam exquirendam, qua copiarum parte potissim[illegible] absque Reipublicæ detrimento Pontifici subveniri queat. C[illegible] tra Andreas Gritus Princeps, ac Sexviri, nulla mora impe[illegible] torem trajicere cum copiis Padum censebant: inter hos [illegible] colaum Bernardum vehementi, & gravi oratione, in suas p[illegible] tes ut Senatum traheret, laborasse ajunt: nihil Pontifici a[illegible] versi accidere posse, quin Respublica eisdem veluti fluctib[illegible] jactata auferatur; constanti sociorum fide, cohortatione, a[illegible] xilio, licet vi fœderi Cæsareano subscripserit, eamdem me[illegible] tem erga fœderatos retinere: si cunctando tempus teratu[illegible] rerum gerendarum occasiones elapsuras: quod si ea in re [illegible]

Joannes Mediceus falcone percussus Mantuæ obiit.

Horatius Floridus Venetias ab Urbinate missus.

quid

quid accidat Reipublicæ detrimenti verendum sit, Pontificis commoda antepenenda se non existimare, rem totam Imperatoris consilio, voluntatique permittendam, qui si ponte Padum trajicere decreverit, cum quadringentis cataphractis, quatuor peditum millibus, ac leviorum equitum manu rebus Pontificiis opem ferendam: sin secus statuerit, statim unus ex Legatis cum copiarum parte trajiciat, omninoque Pontifici in hac rerum perturbatione viribus, opibus, consilio Rempublicam adesse oportere: tutius tamen visum est in re gravissima Collegii Patrum sententiam amplecti, eodemque tempore & Reipublicæ finibus, & Pontificiæ ditioni prospicere. 1526

Dum hæc terra geruntur, fœderatorum classis, cui Genuæ occupandæ spes oblata fuerat, tempus frustra conterebat. Nam cum totius rei exitus ex terrestribus penderet copiis, quas Petrus Navarrus, & classis Venetæ legatus ab Urbinate flagitarant, novique rerum eventus nova consilia postulassent, inani expectatione elusi sunt. Id vero potissimum ea de causa acciderat, quod induciæ Cremonensis dedendæ urbis per mensem concessæ fuerant; Pontifex exercitum ex fœdere cum Cæsareanis inito a nostris copiis sejunxerat; quæ Romæ contigerant, magnam virium partem attraxerant; Germani Alpes transgressi in Cisalpinam Galliam descenderant; quibus effectum fuerat, ut neque dividi exercitus, neque opportune ad Genuam terra coercendam milites mitti potuerint. Atque interea Prorex Neapolitanus cum triginta duarum navium classe e Carthaginis novæ portu solvens Corsicam insulam applicuerat: cujus adventus fama ad nostros perlata, Aloysius Armerius legatus, ac Andreas Auria Navarro significaverant, sibi videri, triremibus aliquot ad Savonæ præsidium relictis, cum tota classe usque in Corsicam adnavigandum, & cum Prorege certa victoriæ spe congrediendum: eamdem sententiam Navarrus amplexus cum classe regia, ut cum Venetis, Pontificiisque triremibus, coactis totis viribus, Hispanos adorirentur, proficisci statuit. Sed dum hæc agerentur, Prorex Corsica viginti quinque navibus profectus, reliquis septem ventorum vi in transversum actis, fœderatorum classem, quæ sex Gallicis, quinque Venetis, totidem Auriæ triremibus constabat, ad Sestrium in Genuensi ad orientem solem ora obviam ha-

Fœderatorum classis ad Genuā.

Prorex Neapolitanus cum Hispanica classe ad Corsicam.

1526 *Prælium classis fœderatorum cum Hispanis, & Hispanorum cædes.*

habuit, statimque ad pugnam ventum est; atque a vigesima secunda diei hora ad noctem usque non sine Hispanorum detrimento, multorumque hostium cæde certatum est. Verum sæviente maris tempestate, fœderati ad Delphinum portum se receperunt, adventum ibi reliquarum triremium, quæ in Veneris portu stationem habebant, præstolantes, ut Proregem ante solis exortum remis, velisque insequerentur, quem ad Liburni portum usque maximo conatu, irrito eventu, persequuti sunt.

In his Reipublicæ Christianæ sævientibus fluctibus spes aliqua portus e longinquo sese ostentabat; nam Pontifex belli pertæsus, ac diuturnitate curarum confectus, vehementi ob Germanos Padum transgressos timore perculsus, quoquo modo finem bellis imponi ardenter cupiebat. Nec Henricus Angliæ Rex, qui post Romanam cladem Pontifici consilio, & pecunia non defuerat, abhorrere a pacis publicæ consiliis videbatur. Gallorumque Regem, ut tandem filios, quos obsides in Hispania habebat, reciperet, a concordia ineunda non alienum fore ferebatur. Qua in re Franciscanæ familiæ Antistes Pontifici suam operam obtulerat, in eaque summum reipublicæ Christianæ commodum ostentabat, vel pace, vel induciis atrox bellum ab Italiæ cervicibus depulsum iri ajebat. Eodemque animo se esse Senatus Venetus Pontifici significaverat; quippe qui nisi lacessitus ad arma nunquam accessisset, & semper belli incertis, dubiisque eventibus uberrimos pacis fructus antetulisset: arma utrinque submovenda, ab injuriis abstinendum, induciis ad pacem gradum faciendum; quod Laurentius Hetruscus, Regis apud Rempublicam orator, abnuebat, ac Bajucensis mirifice probabat. Verum Pontifex mora omni, atque cunctatione vehementer angebatur, neque difficillimis temporibus undique armis constrepentibus, suisque rebus præsertim graviter minantibus, animi ambiguus, hæsitansque, vigore mentis in summum timorem, ac terrorem verso, se satis explicare poterat; ita ut Reipublicæ Oratori Romæ se abeundi consilium cepisse, ac Venetias proficisci velle significaret; a Senatu petere, ut quamprimum duas Anconam triremes mittat, quibus vehi in tutissimum suis rebus portum queat.

Ad

Ad hæc Senatus nomine a Foscaro responsum est: non eo loco res esse, ut ad extrema consilia Clementi deveniendum sit: ceterum quod ad triremes attinet, statim paratas fore; ac si id acciderit, ut Venetias accederet, in nulla terrarum orbis regione libentius, aut jucundius exceptum iri: neque nunc primum Rempublicam omnia pietatis, ac liberalitatis officia erga sanctissimam illam Sedem exhibuisse; utpote quæ eadem religionis, & urbis fundamenta habuerit, jactatosque variis fortunæ casibus Pontifices Romanos intra sinum suum receperit, classibus adjuverit, neque summorum principum orbis terrarum inimicitias, & copias perhorruerit, donec illos pristinæ restitutos dignitati in sua sede collocaverit. Cæsareanos nil sex mensium spatio, præter Germanos istos in Italiam immisisse; pecunia, commeatu laborare; milites ægre sub signis contineri posse; sua tandem mole ruere oportere: quocirca præteritarum rerum gestarum gloria subnixum parvam temporis moram Pontificem sustinere debere, ut pacem cum dignitate tueretur. His nutantis Clementis animum erigere, & confirmare Senatus conabatur: cum interea Germani, Fronspergio Duce, Pado ad Hostiliam trajecto, Roveretum castrametati sunt; ac de administrando bello consilio habito, per opportuna Cisalpinæ Galliæ loca iter in Insubrum fines dirigere, ut Cæsareanorum copiis, quæ Mediolano continebantur, conjungerentur, decrevere. Itaque Gabello torrente superato, iiij. nonas decembris ad Guardistallum (id oppidum a Padi fluminis ripa non longe distat) commorati, sequenti die ad Castrum novum decem passuum millibus a Parma civitate Arausionensem Principem obvium habuere, qui per Mantuanorum fines, ut cum Germanis munia militiæ obiret, advenerat: deinde Anicia, Parma, Taro fluminibus trajectis, cum ad Fidentiolam, agri Placentini oppidum, consedissent, pridie idus decembris literis, ac nuntiis Cæsareanos magnopere solicitabant, ut quamprimum copias conjungerent, itineribus, quibus ad Padum pervenitur, quamcellerime complanatis. Interea Salassiorum Princeps, ad Trevium lustrato exercitu, cum ad decem millium peditum numerum, tria millia, octingenti, octogintaque desiderarentur, Venetis militibus auctus est; stipendium centum septemdecim, ac nonaginta auro-

1526 *Clementis consilium Venetias proficiscendi.*

Principis Arausionensis ad Germanos accessio.

1526 reorum millium Reipublicæ ære persolutum: octo insuper majora tormenta, quos *canones*, *colubrinas*, *falconesque* vocant, addita: pilæ ferreæ, tormentarius pulvis, tormentorum magistri missi: tercenti præterea equites levis armaturæ cum Joanne Viturio legato; quibus copiis Trevio movens in agrum Cremonensem contendit, statimque ad Placentiam tutandam duo peditum millia mittit, quam, rumor proferebatur, Cæsareanos Mediolano egressos una cum Germanis Frondispergii copiis oppugnaturos. Verum omnia Borbonii consilia pecuniæ inopia irrita reddebantur: neque egredi urbe milites, nisi prius perceptis stipendiis, adduci poterant. Ab Hispanis primum orta commotio; omnium se rerum egestate pressos, vitam omni miseriarum genere cumulatam traducere: spernere inde ducum imperia, excutere disciplinæ militaris onus, impetu magno irruentes in obvios sævire, tabernas publicas platearum diripere. Eadem rabie jactati Germani milites atrocia minari, ac ni pecunia solvatur, omne facinus patraturos. Qua re Carolus Borbonius, Alphonsus Davalus, Antoniusque Leva permoti statim in medias militum cohortes tumultus sedandi causa ingressi, vix quinque mensium stipendio promisso, ardorem Hispanorum, ac effusam in omne facinus libidinem coercere potuerunt. Atque ut pecuniam colligerent, innoxios cives, mercatoresque comprehensos, & sævis inclusos carceribus, ad argenti vim repræsentandam cogebant: ex templis, basilicisque congesta a religiosis viris auri, argentique munera, neque divinis, neque humanis parcentes rebus, auferebant; persolutaque in singulos militum manipulos stipendiorum parte, Ticinum submittebantur. Germani vero Nuriam flumen, deinde Trebiam transgressi, Carolum Borbonium cum exercitu opperiebantur. Atque hic rerum status erat exeuntis anni M. D. XXVI.

Placentiæ præsidium auctum. Hispanorũ militum seditio.

Cæsareanorum sævitia in pecuniis exigendis.

M. D. XXVII.

1527 Verum irrita Genuæ obsidione, ne ingenti sumptu instructa classis otio torpesceret, in Neapolitanum regnum maritimæ eo majori spe conversæ vires, quo disjunctæ hostium copiæ minus ad obsistendum facultatis afferre poterant.

Fœderati ad Neapolitanam expeditionem se comparant.

Sc-

Senatus itaque Augustino Amulio, quem nuper legatum creaverat, ut Centumcellas proficisceretur, & cum fœderatis juncta classe Neapolim versus vela daret, præcepit. At Gallorum classe morante, legatus Terracinam progressus tria millia peditum, quibus Horatius Baleonius dux itineris fuerat, triremibus excepit; atque ut facilius tota ea res ad exitum perduci posset, e Galliis Comes Vademontius advenerat, qui quod ex stirpe Regis Renati ortus esset, antiqua Andegavensis familiæ jura in Neapolitanum regnum sibi vindicabat; ut maxime sperandum esset, Neapolitanos vel memoriam priscorum Regum retinentes, vel in Gallorum gentem propensione, præsertim cum novarum rerum appetentes sint, ad classis adventum Vademontium lætis animis excepturos; nam a fœderatis vulgatum erat, avitum regnum se Vademontio tradituros, neptemque Pontificis, Laurentii Urbinatum Ducis, filiam connubio juncturos. Universa itaque classis, quæ ex duabus & viginti triremibus constabat, Neapolim versus vela solvit; cum interim Rentius Ceres decem millium peditum copiis terra Apprutianorum fines invasurus esset. Andreas Auria, qui prius iter arripuerat, Puteolos aggressus, cum tormentis displo[de]rceretur, re infecta discedere coactus fuit: mox cum reliqua classis accessisset, oppugnari oppidum maritimum cœptum [est], ut tuta aliqua statio subducendis triremibus adesset. Itaque mœnia quassata, ac dejecta globorum vi locis aliquot fue[runt], milites in continentem exscendere, terra, marique adori[ri]. Paulus Justinianus Trierarchus Venetus primus cum suis [p]er murorum hiatus oppidum ingressus est; illum ceteri sequu[ti]; captum, direptum, statimque arx deditione in nostrorum [pote]statem pervenit. Quo prospero rerum eventu populorum [perc]ulsæ, ac consternatæ mentes, quocumque fœderata classis [se]se ostenderet, cuncta maritima oppida ultro se dedere; si qui obsistere audebant, vi, atque armis cogebantur, ut Surentinis evenit. Itaque brevi tota maritima ora potita est, ac prope Neapolim, caput regni, pervenit. Interea Ceres Neapolitanos fines ingressus, Truento amne trajecto, Aquilæ oppidum, Taliacotii, Marsorum, Albæ, & Celani comitatus in suam potestatem redegerat.

1527 Augustinus Amulius legatus ad Terracinam.

Vademontii Comitis in Italiam adventus.

Paulus Justinianus Venetus Trierarchus Puteolos ingreditur.

Fœderatorum consilia de Neapoli oppugnanda

Prosperis his eventibus elatis nostrorum animis, in spem ve-

1527 venerant Neapolitanæ urbis potiundæ; quo facto debellatis hostibus, finem belli impositum iri; ea præsertim civitate Cæsari adempta, ex qua ingens pecuniæ vis ad alendos, sustentandosque exercitus colligi poterat: quamplurima cum ad terrestres copias, tum ad classes comparandas inde proficisci solita adjumenta; reliqua oppida belli terrore commota, præcipua urbe, quæ caput regni est, amissa, statim nostris accessura: neque vero difficile esse, cum haud satis valido militum præsidio tuta esset, nec tantum animi, ac roboris habituros, quantum ad belli impetus sustinendos par esset: ad hæc permagnam nobilitatis partem Hispanici dominatus pertæsam, cum primum occasio se obtulerit, signa haud ambigua suæ erga fœderatos propensionis edituram; Proregem a civitate abesse, nec brevi ea subsidia, quæ ad hostes evertendos necessaria forent, mitti posse. Itaque tempus minime inani cunctatione terendum, statimque urbem oppugnandam. Qui tutiora consilia amplectebantur, minimum fortunæ relinquere soliti, adventum Rentii Ceritis præstolandum ajebant, ut majori vi, & conatu invadi civitas posset; præsertim cum ejus oppugnationis exitus magnum in utramque partem momentum allaturus esset: frumenti inopia cives laborare, nonnullis captis navibus, quibus multa ad victum necessaria convehebantur; populum, summa instabilitate, & impatientia notum, annonæ caritatem non facile passurum. His aditum Neapolis potiundæ aperiri posse. Classem præterea non eo numero militum constare, qui ad amplissimam urbem expugnandam requiri videbatur: quocirca novarum copiarum incrementis, aut navibus, aut terra adventuris classem augendam, ut absque periculo res tanta ad exitum perduci queat. Interim Salernum peti oportere; illam parvo militum præsidio subnixam cito vel deditione, vel vi in nostrorum potestatem casuram, illiusque exemplum reliqua illius regionis oppida subsequutura. Prior tamen vicit sententia, ac nuntius Neapolim missus, qui fœderatorum nomine dedi civitatem postularet.

At Ugo Moncata cum primum classem quatuor passuum millibus tantum abesse intellexisset, coactis duobus millibus & quingentis militibus, ex eorum numero, qui custodiæ urbis præerant, turma populari auctis, trecentis equitibus adje-

ctis,

ctis, urbe egressus, Vademontium, & Horatium Baleonium cum militum nostrorum manu obvios habuit, qui e triremibus ad oppidi situm explorandum exierant: statimque, pugna oborta, hostes fugam arripuere, cum momento displosis triremium tormentis, ingenti globorum vi perterrefacti, neque consilii, neque roboris ad obsistendum aliquid afferre possent; penitusque dederunt terga, nostris adeo acriter insequentibus, ut non procul abfuerit, quin nonnulla tormenta amiserint, nisi Moncata ipse cum delectis aliquot Hispanorum cohortibus præsto fuisset. Verum ob eam causam cum tardius in urbem se recepisset, neque sublicii extollendi pontis, neque portam occludendi tempus habuit, quæ statim ab insectante Baleonio fuit occupata. Sed cum parva militum manu septus esset, verereturque, ne ingressi urbem milites statim diripere, ac prædas agere inciperent, palantesque, ac nullis ordinibus coacti cæderentur, ad triremes, quæ non amplius mille passibus inde distabant, satius regredi existimavit. Hoc facto, tanto Neapolitani terrore perculsi sunt, ut classium duces oratum mitterent, ne urbem tormentis quaterent, neve agros diriperent, ac incenderent; se enim ad deditionem faciendam paratos esse. Unus Ugo Moncata hanc civium propensionem, hos fœderatorum conatus constanter excipiendos putabat, rem fortunæ aleam, & quidquid adversi accidere poterat, animo subiturus; cum præcipue illud compertum habebat, parvum militum numerum in classe esse, quod magnam partem ad capta oppida tuenda nostri reliquissent, nec quidquam aggredi posse, nisi prius Galli classi adventassent: quæ omnia vires fœderatorum distinendo partum victoriæ fructum præcipiebant. Neque subsidia ad classem a Cerite mittebantur, licet obnixe postularentur: jam enim ferebatur, prolapsam disciplinam in Ecclesiastico exercitu esse, non ducibus obtemperari, pecuniæ, atque anonæ inopia premi; inde quotidie numerum militum imminui, spes rerum bene gerendarum recidi, ut sensim concepta de fœderatorum viribus opinio in animis hominum elanguesceret.

1527

Ugo Moncata pugnã cum Vademontio, & Baleonio conferit.

Ugonis Moncata constantia in Neapoli propugnanda.

Quæ res Clementem, qui numquam a pace cum Cæsare ineunda abhorrere visus fuisset, in eadem sententia confirmaverant. At Senatus nullum officii genus, quod ad nutantem Pon-

1527 Pontificis animum confirmandum attineret, prætermittebat: Urbinatem copias lustrasse, propediem cum exercitu progressurum; omnia nostris favere; Germanos, atque Hispanos ob stipendia non soluta hostium exercitum tumultu replevisse; classem fœderatorum multa oppida prope Neapolim cepisse; in summa trepidatione urbem versari; Rentium Ceritem, impetu in Neapolitanum regnum facto, non exiguam regionum illarum partem in suam potestatem redegisse. His accedere, quod Langeus non contemnendam pecuniæ vim attulerit, Regisque animum erga communia fœderatorum commoda summopere propensum patefecerit. Quæ cum ita sint, cur hæsitare, rebus cunctis ad vota fluentibus, Pontifex velit? cur non cœptis instare? atque tot laborum, & impensarum præmia inani timore fessum amittere? cur demum non ea ratione Cæsareanos eludere, qua ipsi illum perstringere conantur? illud tantum ab eo flagitari, ut nil absque fœderatorum scientia, & assensu de maximis rebus statuat; cum præcipue quantum terra, marique poterant, vires auxerint, copias comparaverint, classem instruxerint. Et ne pecunia copiis desit, quindecim aureorum millia a Senatu mittuntur, quibus augeri exercitus posset, qui, Duce Rentio Cerite, jam, ut diximus, in Neapolitanos fines ingressus multa oppida partim vi, partim deditione ceperat. Advenerat his diebus e Gallis Andreas Rubeus, qui a Senatu ad Regem missus, atque ob præclaram pro Republica in magnis rebus navatam operam torque aurea honoris causa donatus fuerat. Is egregiam Francisci voluntatem erga Rempublicam Senatui significavit, arctiori se societatis vinculo, licet Clemens ad partes Cæsaris accessisset, Reipublicæ conjuncturum. Ea res maximopere grata Senatui fuit, Pontifice præsertim, licet antea se nunquam a fœdere recessurum profiteretur, ad inducias, & pacem cum Cæsare ineundam propenso: hinc Regi gratiæ actæ a Sebastiano Justiniano Senatus nomine, atque illud adjectum; Rempublicam eamdem fortunæ aleam, eosdem casus cum Rege subituram; nunquam vel consilia, vel vires a potentissimo Rege sejuncturam. Quod vero ad Clementem attinet, secreto cum Prorege agere, verendumque esse, ne pollicitationibus illectus, aut periculorum facie, quæ menti pavidæ semper majo-

majora, & vehementiora objici solent, commotus, atque perterritus tandem Cæsareanis accedat; id si contingat, ingentibus Venetam Rempublicam tempestatibus jactatum iri, omnem bellorum impetum, ac procellam in nos evasuram. A Rege itaque petere, ut quam maxima celeritate, & viribus possit, id si acciderit, amicæ Reipublicæ subveniat. Pontificis cum Prorege colloquia, & ad fœdus ineundum cum Cæsareanis propensio effecerant, ut ingenti spe, summaque alacritate suscepta in Neapolitanum regnum expeditio paulatim non minimum pristini vigoris amitteret, cum militum animi ob rumores induciarum ardorem victoriæ reportandæ restinxissent, non pecunia exercitui submitteretur; inde quotidie copias imminui, classem otio torpere, militum paucitate nil aggredi, hostium antea labantes spiritus erigi, adventantemque olim victoriam e manibus eripi. Itaque concepta in hominum mentibus de fœderatis opinio, atque expectatio cœpit labascere. 1527

Altera ex parte in Gallia Cisalpina cum Germani milites, Frondispergio Duce, ad Casale majus trajecto Pado, Fidentiolam, agri Placentini oppidum, se contulissent, obsidionis metu Mediolano liberato, ulterius progredi, atque militum impetum in alias regiones avertere decretum est: agris præsertim Insubrum belli diuturnitate ad vastitatem redactis, Laude Pompeja amissa, Cremona a nostris occupata, ex quibus magna annonæ vis exercitui suppeditari poterat. Objecere se primum Pontificiæ ditionis oppida, in quæ universa procellarum vis effundenda foret; quocirca ad Placentiam expugnandam animum adjecerant. Ea res cum Veneto imperatori, ac Salassiorum Duci innotuisset, statim valido in urbem præsidio militum immisso, mœnibus vallo, fossaque munitis, Carolus Borbonius, qui cum Hispanorum copiis, & machinis propius accesserat, cœptis desistere coactus fuit; cum vereretur, si urbis expugnandæ periculum faceret, exercitus, qui ad sex millia passuum inde castra habebat, opportunam nactus rei bene gerendæ occasionem ne prætermitteret. Spe itaque Placentiæ occupandæ dejectus, statuit Borbonius in Hetruriam aut per Flaminiam exercitum ducere, ut nobilissimarum urbium direptione, divitiis alta pace collectis egestati exercitus succurreret, ac militum prædæ, & rapinarum sitim expleret: interea

1527 ea Antonio Leva cum quatuor Germanorum, totidemque Hispanorum cohortibus in Insubribus relicto. Motis itaque castris Borbonius Bononiam pervenit, inde in Flaminiam, ut plerique arbitrabantur, transiturus. Nam itinera complanari, ac dirigi ad transeundum exercitum, quæ ad Centum oppidum perducunt, Dux Ferrariensis jusserat; qui cum ad Cæsareanas partes, odio in Pontificem ductus, accessisset, cum Borbonio ad Finale oppidum secreta colloquia habuerat; illum nonnullis tormentis bellicis, & pecunia juverat, in spem erectus, in hac Pontificis rerum omnium perturbatione, Mutinæ, & Regii potiundi. Agrum Bononiensem Borboniani milites ferro, atque igne vastaverant, ut hoc exemplo Florentinos perterrefactos ad aliquam argenti vim exercitui solvendam cogerent, ut agros nobilissimarum domorum frequentia insignes ab hostium injuriis vindicarent.

Borbonii, & Ferrariensis ad Finale colloquium.

Clemens itaque cum totam belli molem, impetumque se sustinere non posse animadverteret, nobilissimasque urbes prædæ, ac libidini militum cessuras prospiceret, satius ducebat, vel iniquis conditionibus cum Cæsareanis pacisci, quam Pontificium imperium ingruentibus undique maximis periculis objectare. Quapropter neque Reipublicæ consilia, neque Langei a Rege missi adhortationes, ac pecunia, quam ex Gallia attulerat, a concepta sententia avertere potuerunt, quin cum Prorege octo mensium inducias pacisceretur, qui ob eam causam Cæsarem Ferramoscam Romam miserat, atque se intra paucos dies ad urbem venturum Pontifici pollicitus fuerat, ut majori auctoritate pacta sancirentur, & perficerentur: cum interea Cardinalis Triultius Legati Pontificii munere fungens Neapolim profecturus esset. Ferramosca post sex dies Romam cum venisset, inducias confirmavit, sponsione adjecta, Borbonium suis copiis nec ditionibus Ecclesiæ, nec Florentinæ Reipublicæ damna ulla, aut incommoda illaturum: id si renuisset, Hispanos milites, qui in sua auctoritate erant, evocaturum. Pontifex vero exercitui sexaginta aureorum millia persoluturum, Columnensibus parciturum, Pompejum Columnam in pristinam cardinalitii ordinis dignitatem, qua illum exuerat, restituturum, promisit. De illorum oppidis nil statuendum esse; sed ab utraque parte retinenda decretum est.

Induciæ octomensium inter Pontificem ac Cæsareanos.

His

His de rebus Galliæ Rex a Reipublicæ oratore certior factus, neque Senatus consiliis, neque Langei officiis labantem Pontificis animum retineri potuisse; magis apud illum Borbonii in Flaminia motus, instantemque periculorum adspectum, quam fœderatorum fidem potuisse: hoc Clementis consilio spes omnes bene gerendarum rerum imminui, ac debilitari; verendumque esse, ne a Pontifice, hisce induciis fœdere violato, Cæsarique adjuncto, totius belli impetus in Venetos effundatur: unam Rempublicam universos hostium conatus excepturam, undique Cæsaris copiis septam, quas jam prope in penetralibus sentiat: iis Alphonsum Ferrariæ Ducem accedere. Quos vero hostes in Italia modo habent, nisi Rempublicam? adversus quam totam armorum vim exerere non dubitaturos: qua in re si compotes voti sint, si Venetos devicerint, quis ambigat, reliqua illis ex sententia eventura? hoc tanquam gradu sibi ad monarchiam totius Christiani orbis amplissimum iter munituros: petere itaque, rogare, flagitare, ut majoribus auxiliis, & copiis in hoc rerum periclitantium statu amicus Rex Reipublicæ subveniat, arctiorique societatis nexu eamdem complectatur. His Regem ad opem sibi ferendam Veneti hortabantur: verum in ancipiti humanarum rerum exitu, ut jactatæ tot bellorum casibus Christianæ reipublicæ subveniretur, a communibus Christianorum Principum induciis minime Patres abhorrebant; quapropter illud Re- adjectum est, se induciis cum reliquis ineundis consilia a- lis commodis haud aliena fore, existimare: cum interea cum Anglo cognationem filii connubio arctius firmare, quod maxime Cæsareani verebantur, atque potentissimi Regis mentem summopere ad inducias propensam ad se allicere posset; hoc sto, Cæsarem suspicione laborantem, ne Clemens, Angli, Galli, & Veneti socia arma jungant, facilius Francisci Regis filios dimissurum, ac post tot bellorum pericula, & clades optata tandem pace Christianam rempublicam potituram. Interim, ne propter Clementis cum Cæsare pactas inducias aliquid fœderatorum res detrimenti paterentur, Urbinati imperatori, qui tum cum exercitu inter Mutinam, & Regium morabatur, Senatus significat, ut cum Salassiorum Duce incolumitati copiarum consulat: idem Bajucensis Episcopus Salassio scripserat, ut suos milites nostris adjungeret. Ve- 1527

Urbinas cu exercitu inter Mutinam, & Regium.

1527 Verum ex altera parte Pontifex, postquam pepigerat cum Cæsareanis inducias, suas copias e Neapolitano regno evocavit, classem ad Centumcellas regredi jussit; ducibus mandavit, ut quæcumque oppida in Neapolitanorum finibus ceperant, statim Cæsareanis restituerent; ac Joanni Viturio legato Veneto primum, mox Senatui inducias cum Cæsare initas, neque hostile aliquid adversum illum moliri imposterum posse, significavit. Patres præcipiti hoc Clementis consilio multa illi damna imminere jam tum mente prospiciebant. Quocirca ne hostium promissis nimium fideret; ne sua omnia incertæ fortunæ casibus objectaret, monebant. Ut enim Prorex quæ spoponderat, quam maxime servare velit, quis Caroli Borbonii mentem satis perspectam haberet? cum paria imperia cum illo se habere dictitaret, ac præferoces ejusdem spiritus non adeo facile mitescere posse haud dubium esset. Quod re ipsa evenit: nam cum Franciscus Guicciardinus a Borbonio petiisset, ut ab Ecclesiæ finibus abstineret: se quidem, respondit, ad inducias inter Cæsarem, ac Pontificem initas servandas apprime paratum esse: at milites contineri non posse; omnes ad bellum persequendum, stimulis veluti quibusdam percitos, ardorem nulla ratione compescendum præseferre; se vero ad coercendam militum petulantiam, ac ruentes in martis aleam spiritus imparem esse. Itaque Rhenum flumen cum exercitu transgressus iter Flaminiam versus arripuit. Guicciardinus autem opem Reipublicæ implorabat, atque ut turbatis, & afflictis rebus Pontificis succurreret, flagitabat. Senatus non quæ Pontifex nuper adversus fidem, & jusjurandum egerat; sed quid e re communi esset, perpendens, pollicetur, si Borbonius cum exercitu hostiliter Ecclesiæ fines ingrediatur, arma pro Clemente sumpturum; legatoque exercitus mandatur, ut cum Salassiorum Duce, ac Francisco Guicciardino communicatis consiliis, Cæsareanorum explorata mente, ac viribus, equitatum gravioris, leviorisque armaturæ parent, omnia ad prælium opportuna instruant; ut, si res, atque tempus postulet, hostium conatus avertere, incolumesque res Pontificis servare possint.

Franciscus Guicciardinus a Borbonio petit, ut ab Ecclesiæ finibus abstineat.

Sed Carolum Borbonium nulla res remorari poterat, quin milites ulterius progredi sineret; licet Cæsar Ferramosca

moscà nuper Roma adveniens Proregis mentem de pactis induciis significasset. Itaque copias movit, in Flaminiam transiturus, Cotiniolam oppidum deditione in potestatem recepit, dein cum ad Forum Livii iter direxisset, Meldolæ fines ingressus, Arni valle emensa, Alpes transgressurus, & in Hetruriam descensurus videbatur; ea spe, ut Senenses, qui odio in Pontificem adducti illi favebant, rebus necessariis juvarent, omniumque rerum inopia laboranti exercitui subvenirent. Cum vero maxime Urbinas vereretur, ne Borbonio Flaminiam cum exercitu transeunte, ditionis suæ fines damno aliquo ab hostibus afficerentur, a Senatu petiit, ut ad protegendas Pisauri, & Senogalliæ civitates mille ac quingentos pedites mitteret; utque Guidi Ubaldi filii saluti, atque incolumitati consuleret, biremis, qua Venetias tuto accedere posset, in iis oris præsto esset. Quibus in rebus benigne a Senatu Duci satisfactum est. Ceterum quia in omnium ore jam erat, Borbonium in Hetruriam transiturum, quo Florentinorum, Pontificisque rebus prospiceret, Senatus ducem, ac legatum Pesarum, ut cum exercitu Padum pertransirent, incitaba[t]. Nam Urbinas imperator jam copias coegerat, Germanos milites conjunxerat, tormenta bellica paraverat, atque ad Melaræ, Bregantini, & Castrinovi oppida reliquas copias cogere constituerat; ponteque flumini instrato, exercitum trajicere. Verum induciarum exitus adhuc in incerto erat: nam Prorex Roma discedens Florentiam versus proficiscebatur, ut, si fieri posset, Germanos milites ab Ecclesiæ ditionibus amoveret; cum in tot rerum angustiis Pontifex præter pecuniæ, quam solverat, vim adhuc centum, atque amplius aureorum millia persoluturum pollicitus fuisset. Dux igitur, trajecto exercitu, Bononiensium fines ingressus prope civitatem copias adduxit: Salassiorum Princeps diverso itinere cum reliqua copiarum parte per Forum Cornelii transiens, inter Ravennatum & Faventinorum fines consedit: nam cum diu inter fœderatorum Duces de bello administrando variis sententiis actum esset, tandem copias in duas sejungi partes placuit; tum, ut inimicos interciperent; tum, ut frumentationis, & pabulationis facultas intercluderetur.

At Clemens, qui antea sibi omnia prospero eventu fluentia

[Margin notes:] 1527

Urbinas de suis ditionibus sollicitus subsidia a Senatu postulat.

Mandatum ad Urbinatem, & Pesarum Legatum. Proregis studium, ut Germanos ab Ecclesiæ ditionibus amoveret.

Urbinas in Bononiensi. Salassius inter Ravennates, & Faventinos.

1527 tia pollicebatur, nullo instantium periculorum metu perterritus, cum certior factus esset, Cæsareanos milites arreptum iter persequi, non pecunia, non pollicitationibus illorum impetum averti posse, jam tum primum nimium se Cæsareanis credidisse cœpit agnoscere; atque ea spe, quam certam sibi fore mente conceperat, dejectus, oratores Gallorum Regis, Senatus Veneti, Mediolanique Ducis, ad hæc etiam Angliæ regis ad se vocavit; causas, quæ ad inducias cum Cæsareanis ineundas permoverint, Cæsareanorum astus, fraudes aperit; orat, obtestatur, ne tot, tantisque tempestatibus perturbatas, atque afflictas res suas, & Florentinorum deserant; enixe a suis Principibus postulent, ut, pro sua in Romanam Ecclesiam pietate, periclitantem ipsius fortunam sublevent, neve Italiæ libertatem indignissime concuti, ac labefactari patiantur. Mox a Dominico Venerio Reipublicæ oratore petit, cum Senatu agat, ut Urbinatem trans Alpes exercitum ducere permittat; perpetuo, nec ulla unquam re dissociabili fœdere se Reipublicæ adhæsurum. Senatui licet suas copias per montium angustias in Hetruriam traduci valde incommodum videretur; cum præcipue Pontifex divisis a ceteris consiliis uteretur; attamen placuit, ut Urbinatum Dux cum Aloysio Pisano, qui nuper legatus designatus in castra venerat, si ita occasio tulisset, Alpes transgrederetur. Itaque Cæsareanorum exercitum subsequutus in Hetruriam se contulit. Carolus Borbonius prope Aretium castra posuerat, fœderatorum copiæ ad Barberinum consederant.

Clemens per Dominicū Venerium Oratorem postulat, ut Urbinas Alpes transgrediatur. Aloysius Pisanus legatus in castris.

Fœdus novum Romæ percussum absque Senatus mandato.

Dum hæc aguntur, fœderati Romæ denuo fœdus percutiunt, in quo plurima erant, quæ mirum in modum Venetis officere videbantur. Primum quod ad immodicam pecuniæ summam persolvendam Respublica adigebatur, quæ ingentibus expensis publicas opes prope exhauserat, cum eodem tempore duos terrestres exercitus aleret, in Gallia nempe Cisalpina, & Hetruria, maritimamque classem omni navigiorum genere instructam sustentaret. Deinde quod bellum ubicumque opus esset, ac præcipue in Romanæ urbis finibus gerere cogebatur, ut si, quemadmodum sæpe assolet, aliquis incidisset casus, quo laboranti Reipublicæ subveniendum esset, ne id quidem fieri posset. Tandem quia cautum erat, ne abduci, renuente

Pon-

Pontifice, aut ejus legato, copiæ queant, cujus imperio Venetorum, Gallorumque exercitus pareat: qua in re non minimum periculi inerat, Antonio Leva vires augente, Germanorum robore, ducum numero militari peritia insignium, copiis denique omnibus, quæ illi facillime Ferrariensis suministrabat; ita ut quamprimum arma adversus Sfortiam moturum percrebresceret; cujus rationes a Venetis sejungi minime poterant. Hæc ad Senatum cum perlata fuissent, rei novitate summopere commotus est; iniquis adeo legibus inscium, ac nihil hujuscemodi cogitantem se adstrictum fuisse, quibus nullo pacto assentiri voluit, quod suus apud Pontificem orator sine ullo publico mandato, contra leges fœderi subscripsisset. Neque eo tantum contentus Gallorum Regi, quæ acta essent, significavit; detrimenta, quæ Reipublicæ inde oriebantur, aperuit; hortatus est, ut in firmando fœdere aliqua mora uteretur: interea, si ita collibuisset, arctiori societatis vinculo cum Republica jungeretur. Verum cum ea, quæ Dominicus Venerius orator Romæ egisset, rei novitate, pessimo exemplo posteris futura mirum in modum displicuissent, silentio Patres nullo pacto prætereunda existimabant. 1527

Qui Collegio præerant, literas a Senatu ad Venerium scribendas censebant, quibus fœdus inscia Republica sancitum conquerebatur; legibus, ac institutis majorum id adversari, quæ a Reipublicæ nascentis incunabulis ad ea usque tempora summa cum religione servata forent; quibus immutatis, vel labefactatis, multa consequi posse incommoda, & mala; hisce exemplis universam Senatus auctoritatem convelli; nullumque adeo ingentem fructum excogitari posse, qui justa lance cum Oratoris facto expendi possit. Adeat itaque Pontificem, summis laudibus sapientiam, atque consilium illius de fœdere innovando efferat; quippe qui optime noverit, Cæsareanorum machinis, ac dolis jam prope suam auctoritatem, fortunas, imperium in præceps ire; sed quod ad Rempublicam attinet, nullo modo iis, quæ fœdere comprehensa sunt, assensuram. Nam quod primo capite continetur, ut centum aureorum millia solvat, id fieri nequaquam posse; cum propediem Antonius Leva Laudem Pompejam oppugnaturus, atque in Venetos fines impetum facturus diceretur; ob id immenso sum-

1527 sumptu copias refici oportere, augeri milite exercitum, Germanos evocandos, ut agros tuerentur, ne fructus messis, quæ jam appropinquabat, amitterentur: ad hæc instaurandam classem, quæ grave ad Centumcellas experta cælum numero militum, ac remigum valde imminuta fuerat; augendam quinimmo non parvo triremium numero, ut maritima ab hostibus loca tuta sint: eam vero summam pecuniæ, quam antea promiserat, præbituram, triginta nempe aureorum millia. At quod secundo prohibetur capite, ne Venetus exercitus ex Hetruria, aliisque locis, ubi nunc detinetur, amoveri possit, id sane supervacaneum esse; neque enim Rempublicam amicis unquam defuisse; neque trans Alpes ductari copias permisisse, nisi eo animo, ut sociorum fortunas, ac imperium adversus hostes servaret. Quod vero Apuliæ provinciam classe aggredi Veneta velit; illud, ut hoc tempore non satis opportunum videri, ita si unanimi sociorum consensu arma adversus Neapolitanum regnum inferri e re communi visum fuerit, non abnuere, quin maritimis viribus universa Apuliæ ora oppugnetur: quocirca Clementem orare, ut hæ conditiones e fœdere amoveantur; nullam vim, aut robur ad cogendam Rempublicam obtinere, cum Senatus mandata ad ea peragenda, ut moris est, non adfuerint. Tandem multa adjiciebantur, quibus Venerius magis ad Pontificem in sententiam Reipublicæ ducendum impelleretur: ipsius agi existimationem; ipsius honorem, quo nil carius homines in vita habent, summo in periculo versari; ni ea obtineat, hoc uno benevolentiam Reipublicæ, ac gratiam perpetuo amissurum. Postremo, ut Dominici Venerii loco novus ad Pontificem orator intra quindecim dies designaretur, cautum erat.

Ea Collegii Patrum sententia, ut suffragiis Senatorum sanciretur, perlata, acerrime a Thoma Lippomano quadraginta virum capitalium præside impugnatur. *An hæc esse majorum nostrorum, qui sapientia, & civili prudentia floruere, instituta, & exempla? gravissimis in rebus, quibus salus civium, imperii incolumitas continetur, suo arbitratu, nondum Senatus explorata mente, decernere, atque transigere? Quis ignorat, hujusmodi facto per conniventiam, ac dissimulationem neglecto, pulcherrimæ, & sæculis æquatæ Reipublicæ mores;*

ac

ac jura infringi, & labefactari? magna tractantibus, regendorum populorum onus sustinentibus, gravitate, ac severitate 1527 *nonnunquam opus esse, ne nimia indulgentia civium animi sponte sua labantes diffluant, & corrumpantur. Quid porro agi ab Oratore potuisse, vel Reipublicæ adversum magis, vel a communi utilitate sejunctius, quam fœdus iis conditionibus pepigisse, quibus nullæ majus detrimentum Venetis rebus afferre poterant? an vero perturbata, ac commota Venerii mens poterit e publica dignitate his de rebus verba facere? illa impugnare, quibus subscripserit? constanter causam publicam defendere; qui omnia ad nutum Pontificis composuerit? Propterea censere, ut statim Andreas Rubeus a secretis Senatus Romam mitteretur, qui rationes Reipublicæ exponeret, atque Romæ usque ad novi Oratoris adventum moraretur. Dominicus vero Venerius nihil cum Pontifice ageret; neque, ut in discessu moris est, Cardinales alloqueretur, sed Pontificis, ut assolet, exosculatis pedibus, illico Venetias reverteretur, & coram Advocatorio magistratu causam diceret.* Hæc erat Lippomani sententia, in quam cum perorasset Princeps, sex viri, quos *Consiliarios* vocant, Præconsultores denique, uno Carolo Contareno, continentis Sapiente excepto, qui prioris decreti auctores erant, ivere: eam statim cunctis fere suffragiis probavit Senatus. Venerii loco orator ad Pontificem Franciscus Pesareus, Decemvirum Præses, designatur, qui legibus ad legationis munus minime cogi potuit: mox cum aliis a Senatu ea legatio demandaretur, singulis varias excusationes afferentibus, tandem majoribus comitiis decretum est, ne quis, hoc bello exardescente, posset ab eo munere subeundo excusari; multis ac gravissimis iis, qui onus non subiissent, impositis pœnis. Munus itaque id denuo Francisco Pesareo obvenit.

Decretum a Thoma Lippomano propositum, ut Venerius Roma revocaretur, & causam coram Advocatoribus diceret.

Franciscus Pesareus orator electus legationem renuit, & denuo eligitur.

Dum hæc aguntur, & tam hostium, quam fœderatorum copiæ transgressæ Alpes, ut dictum est, in Hetruriam descendissent, ingenti motuum civilium turbine agitari Respublica Florentina cœpit; quippe quæ in varias factiones divisa diutius nunquam pacata civium concordiam servaverat; quibusdam popularem Reipublicæ formam appetentibus; aliis propensis in Mediceam familiam animo; ac voluntate paucorum

1527 rum dominatum probantibus. Fervere itaque in diversas partes studia, civitatem undis civilibus concuti; superior populus videbatur, cunctamque ad se publicam auctoritatem rapere, Medicea familia auctoritate, qua plurimum pollebat, exuta, hostibus patriæ Hippolyto, atque Alexandro Clementis nepotibus declaratis; cum Dux Urbinas, exercitus imperator, Florentiam quamcelerrime cum Aloysio Pisano legato, & Federico Bozzolo se contulit, octoginta e suorum numero, qui insigniores nobilitate videbantur, comitantibus. Eo cum pervenisset, nutantes Florentinos tum cohortationibus, tum vicinarum copiarum metu in fœderatorum fide retinuit, ac tumultuantium civium ardore restincto, Mediceæ familiæ dignitatem restituit, & civitatem factionibus labantem, sua auctoritate pace composita, firmavit; Florentinisque in clientelam receptis, ad fœdus denuo confirmandum iis conditionibus adegit, ut ducentos quinquaginta cataphractos equites, quingentos levioris armaturæ, peditum quinque millia suis sumptibus alerent: ad hæc tormentorum bellicorum numerum præberent; quibus copiis una cum fœderatis quacumque in Italiæ regione Ducibus visum esset, dimicarent: in Hetruria vero tantum copiarum haberent, quantum ad eam provinciam tuendam necessarium foret. Ea res in primis jucunda Senatui fuit, quod communibus rebus conducere mirum in modum videretur, Rempublicam locorum situ, pecunia, & viribus florentem a fœdere non sejungi; præsertim cum Veneti plures exercitus alere, maximos quotidie sumptus facere cogerentur. Nam quia Antonius Leva in Insubribus moliri aliquid summi momenti afferebatur, sancti Columbani oppido in potestatem redacto, octo millium peditum novum delectum haberi decreverant; & Gabrielem Venerium ad Franciscum Sfortiam Oratorem miserant, ut ad hostium conatus præsto esset, ac si qua in re posset, consilio, & auctoritate Senatus juvaret. Aderant tunc Sfortiæ tria peditum millia, quæ, summo studio Cremona, & Laude Pompeja pecunias subministrantibus, collegerat, oramque omnem, quæ trans Abduam est, milite sepserat, & Modoetiam improviso adortus occupaverat: qua re commotus Leva cum septem peditum millibus ad repetendum oppidum convolarat. Sfortia, cum non satis ad bellum necessaria instru-

Hippolytus & Alexander Medicei Florentia ejecti hostes patriæ declarantur.

Urbinatis adventu Medicei in patriam restituti.

Fœderis cum Florentinis cōfirmatio.

Gabriel Venerius ad Sfortiam Orator.

Modoetia a Sfortia capta, a Leva recepta.

fructa haberet, auxiliique infirma spe niteretur, quod copia- 1527
rum robur Carolum Borbonium insequutum esset, nuper occupatum oppidum Levæ militibus fœde diripiendum relinquere coactus est. Quo eventu majora sibi Antonio Leva pollicente, ac propediem Germanos sibi milites adjecturum sperante, Veneti in Gallia Cisalpina augere copias cogebantur; veriti, ne Cæsareani milites feliciore fortuna adversus Sfortiam usi, in suos fines irrumperent; cum præcipue exercitus robur, ut diximus, eo tempore in Hetruria esset, ut Borbonii conatus moraretur, atque interturbaret; qui sane cum tuto aliquod in oppidum se recipere non posset, & pecunia, commeatuque laboraret, nobilissimarum urbium Romæ, aut Florentiæ direptione, tot incommodis obviam iturus vulgo ferebatur. Postquam vero compositis Florentinorum rebus, fœderatarum copiarum adventu territus facultatem se urbis occupandæ amisisse sensit, induciarum, quæ a Prorege cum Pontifice initæ fuerant, nulla ratione habita, quam maximis itineribus Romam contendit: eo facilius sitim diripiendæ, ac vastandæ præcipuæ orbis terrarum civitatis expleturus, quod Pontifex milite fere omni spoliatus Caroli Lanoji fidem satis firmum sibi præsidium existimabat; populum præterea, & rusticorum numerum, quem in urbem induxerat, eidem custodiendæ suffecturum putabat; ut cum Philippo Auriæ trium millium conficiendorum peditum munus imposuisset, atque ille mille jam sub signis haberet, quos ad Centumcellas coegerat, ingredi urbem minime jusserit: Guidoni autem Rangonio Comiti, qui, manu militum collecta, Ocricolum morabatur, scripserat, ne injussu suo Romam proficisceretur.

Borbonius Romam contendit.

Clemens Lanoji fide deceptus Auriam & Rangonium ad urbem non accersit.

Borbonius igitur, neque itinerum difficultate permotus, neque assiduis imbribus, quæ loca, per quæ ducere exercitum oportebat, aquarum illuvie compleverant, remoratus in itinere, prius quam Romam adventaret, per nuntios a Clemente petiit, ut per suos fines in Neapolitanum regnum ducere sibi exercitum liceret, eo vel commeatuum inopia ductus, vel fœderatorum copiarum timore perculsus, quæ illum a tergo insequebantur. Hujusmodi postulata ne audire quidem Clemens voluit. Ille cum suos omni rerum copia tutos

Borbonius a Clemente transitum in Neapolitanum petit.

1527

Clemens Borbonio transitum denegat.

tutos paulisper commeatibus recreasset, quos oppida quædam in itinere ab eo occupata subministraverant, pridie nonas maji urbem oppugnare statuit, certiore spe illius obtinendæ erectus, quod omnia, quæ ad illam tuendam necessaria videbantur, vel negligentia, vel difficultate omissa fuerant; nam Rentius Ceres, cui Clemens Romæ custodiam commiserat, neque suburbia satis muniverat, neque validis præsidiis urbem firmaverat. Scalis itaque ad suburbii mœnia admotis, brevi momento, nullo fere obsistente, muros trangressi, suburbium occuparunt. Inter primos, qui mœnia conscendere nitebantur, Borbonius aderat, qui dum privati militis munus temere obit, glande plumbea trajectus, execrandæ, quam manibus tenebat, victoriæ fructum cum vita amisit. Verum milites Imperatoris morte cum nihil pristini ardoris restinxissent, martis furore acti, & spoliorum desiderio incensi, quæ ingentia sibi proposuerant, victoriæ cursum alacres prosequebantur. Clemens inopinato tantæ rei eventu perterrefactus, consilii inops, cum aliquandiu in palatio moratus esset, hæsitabundus, animo anxio, & dubia mente prælii exitum expectans, tandem se in Hadriani molem magno suorum numero stipatus recipere statuit. Interea Rentius civitatem circumire; populum evocare; cunctos ad arma impellere; ad sui defensionem hortari. At mentes insuetus terror ita invaserat, ut neque illius vox quidem exaudiri posset: populus, defensionis spe abjecta, præceps fuga latebris salutem quæreret.

Borbonius Romam aggreditur.

Borbonius mœnia conscendens interficitur.

Clemens in Hadriani molem se recipit.

Hostes brevi suburbio, & ea parte, quæ trans Tiberim est, potiti, inter Aureliam, & Settimianam portam, urbem neque murorum obice, qui vetustate fere collapsi fuerant, tutam, neque milite circumseptam ingrediuntur. Ita paucarum horarum intervallo amplissima, ac nobilissima civitas, quondam terrarum domina, ab immanissimis hostibus occupatur. Quidquid crudele, libidinosum, ac tetrum vel militum insolentia, vel victorum superbia perpetrari solet, perpessa. Nam Germani, & Hispani milites urbem ingressi, mirum dictu est, quanta crudelitatis, ac libidinis signa ediderint; non ætas, non sexus ab illorum injuriis, nefandisque sceleribus tuta; sacra, atque profana direpta; Divorum reliquiæ aris erutæ; virgines

Roma a Cæsareanis occupata & direpta.

castis

castis occlusæ parietibus productæ, exardescenti barbarorum 1527 militum libidini prostitutæ: in homines non modo, sed in ipsa saxa, priscorumque Romanorum egregii operis simulachra sævitum; Sacerdotes insigniores, atque Episcopi ludibrio habiti; Basilicæ ornamentis, atque piorum votis exutæ, ut brevi nihil sit, a quo colluvies hæc sceleratissimorum hominum temperaverit. Neque hactenus insolens, ac præclaræ urbi infesta nimium fortuna stetit; nam dira lues ex tanta gentium colluvione orta est, ut passim, ac per vias pestifera morbi labe repente homines interirent, funera funeribus aggerarentur, ac teterrima mortis facies cuncta undique funesta redderet: amissus inclitæ urbis splendor; desertæ, ac prope ad solitudinem redactæ domus; agri absque cultore: universos pavor, ac terror occupaverat, ut pestilentiam mox fames consequuta sit, nullumque genus calamitatum fuerit, quod civitas, olim copiis omnibus florentissima, non experta fuerit.

Romanæ cladis statim per Christianum orbem diffusus rumor cunctos populos ingenti dolore, ac stupore defixit; quod præter opinionem, ementito induciarum nomine, tantum patratum facinus intelligerent; quod amplissimam totius terrarum orbis civitatem, e summo felicitatis vertice, momento in omne miseriarum genus prolapsam intuerentur; quod Pontificem e supremo dignitatis fastigio dejectum captivum teneri cernerent. Verum summa Hispani invidia flagrabant, quod facin[illegible]s nefarium, ac post hominum memoriam fere nunquam audi[illegible]um ab ea gente patratum foret, cujus dominandi libido [illegible] & avaritia plane intoleranda, & impatiens in adversis, ing[illegible] [illegible]olens in secundis rebus animus, jam omnia suæ fortunæ [illegible]ura, humanum fastum supergressus, sibi pollicebatur. Quo [illegible]at, ut reliqui Principes tanta rerum indignitate permoti; par[illegible]im miseratione Clementis capti; partim rebus suis prospicie[illegible]ntes, ad ultionem tanti facinoris exardescerent. Veneti tum co[illegible]mmuni omnium causa, tum ne Caroli Imperatoris vires [illegible]agis in Italia assurgerent, omnes conatus adhibere in Pon[illegible]ficis libertate sustinenda statuerunt; nulla adspernari pericu[illegible]; nullis parcere sumptibus, donec erepto ex indigna servi[illegible]tute Pontifice, pristinus Apostolicæ Sedi decor, atque Italiæ di-

Venetorum studium ut Clementem in libertatem vendicarent.

1527 dignitas, & incolumitas restitueretur; cum præsertim haud levis suspicio suborta esset, Hispanorum Duces, Pontificem captivum in Hispaniam mittere decrevisse, quo facilius pro libidine ditionibus Ecclesiæ dominari posſent. Itaque Urbinati exercitus imperatori, Pisano, ac Viturio legatis mandatur, ut quamprimum cum omnibus copiis Romam versus proficiscerentur, captivo Pontifici opem ferrent; ad arcem, qua detinebatur, iter aperirent; illumque custodia ereptum omni metu, ac periculo liberarent. Clemens licet inopinato tantæ calamitatis eventu consternatus animo, & malorum ingentium mole presſus, ac fere obrutus nihil satis firmi consilii expedire posset; attamen statim ad Urbinatem Petrum Chiavellutium miserat, qui quo loco res essent, illi significaret, celerrimam opem peteret; ac Guidoni Rangonio eadem de re mœroris, ac lachrimarum plenas literas dederat. Imperator, & reliqui Duces, qui in Urbe Veteri exercitum habebant, castra movere, ac festinato itinere ad subsidium Pontifici ferendum contendere statuerunt. Ne vero a Cæsareanis, qui in Insubribus erant, impediri ea res posset, Senatus decreto novi delectus habiti, ut milites, qui in Gallia Cisalpina Reipublicæ militabant, ad decem millia augerentur, ut Antonio Levæ obsistere possent, qui, nuper educto exercitu, novi aliquid moliturum præseferebat; præsertim spe Germani subsidii fretus, quod cito Alpes transgressurum fama ferebatur. Ad hæc ingens auri vis Adriatico mari Pisaurum, inde Romam versus ad exercitum, ad militum stipendia persolvenda, & copias augendas transmissa.

Mandata ad Urbinatem, & exercitus Legatos.

Petrus Chiavellutius Clementis legatus ad Urbinatem.

Et sane in hac rerum Italicarum jactatione spes quædam bene gerendarum rerum affulgere videbatur; cum præcipue Pontificis Nuntius, Galliæ, atque Angliæ legati, & Franciscus Victorius reipublicæ Florentinæ orator, qui Venetos sua sponte ad opem Pontifici ferendam animatos adhortati fuerant, nihil suos Principes prætermissuros testarentur, ut a teterrima Clementem servitute eriperent, atque Hispanorum turbidos, & insolescentes spiritus reprimerent. Franciscus quoque Galliarum Rex pollicebatur adversus Cæsarem in Belgio arma moturum, ad eamque rem perficiendam Henricum Angliæ Regem socium habiturum, cum quo nuper fœ-

Principum incensi animi ad Pontificem captivitate liberandum.

dus

ßus inierat: his enim coactum Carolum iri, ut, omnibus copiis ad Belgii præsidium collectis, Italicas res prætermitteret. Magnum quippe veteribus Regum in Hispanos inimicitiis odium, illata Romæ clades addiderat; quamobrem Henricus Eboracensem Cardinalem statim in Galliam miserat, qui Franciscum ad colloquium invitaret, in quo præsertim de Pontifice a captivitate vendicando ageretur; & Franciscus suis ducibus, ut quamprimum Clementi suppetias ferrent, mandaverat; ad quæ melius perficienda, illos, quos fortuna Clementis non attigerat, Cardinales hortabatur, Avenione convenirent, ibi Eboracensem adfuturum: a quo consilio etsi non abhorrerent; commodiori tamen loco Bononiæ se fore censuerunt. 1527 *Henricus Rex per Eboracensem Regem Galliæ ad colloquium invitat.*

Cæsari ut primum de iis, quæ Romæ acciderat, ac de Pontificis captivitate nuntius in Hispaniam est perlatus, ingentem animi molestiam, ac dolorem præsetulit; quæ acta essent, ducum consilio, non ipsius voluntate accidisse; victoria non potitos malle, quam illa suos ita milites usos esse, cum semper studiosissimus pacis extiterit, in ea sedulo procuranda elaborasse, fœderatorum injurias oblitum, plurima in illorum gratiam fecisse; nihil eorum, quæ ad Ecclesiæ fines vel tuendos, vel augendos pertinerent, a se prætermissum; Sedis Apostolicæ dignitatem, & incrementa perpetuo reliquis omnibus antelata; neque ob id Germanorum Principum simultates vitasse, qui Romanis infesti Pontificibus ab illorum se eximere auctoritate, ac imperiis nitebantur; nunc quod reliquum est, nullas justas conditiones pacis aspernaturum. In eam sententiam ad Henricum Angliæ Regem literas dedit; idemque primariis Cardinalibus significari fecit. Illud quoque, ad animi moderationem patefaciendam ex infausto Pontificis eventu susceptam, feliciter argumentum dedit; nam cum ob natum sibi filium, qui Philippi nomen sortitus est, ad lætitiam ostendendam ludi, & spectacula magnificentissimo, ac regio apparatu ederentur, Clementis casu audito, ne in tanta Summi Pontificis calamitate lætari videretur, ea statim persequi vetuit. Palam hæc a Carolo agebantur: verum quæ mens illius esset, quidve animo moliretur, difficile erat intelligere; cum debilitatas, ac prostratas Italorum res sibi persuaderet, atque Hispani totius Italiæ imperium sibi animo usurparent. Nam sæpius Cæsar *Cæsar Pontificis captivitatis invidiam in suos duces transfert.*

1527 sar Caroli Borbonii facinus excusabat, culpamque quod pactas cum Prorege Neapolitano a Pontifice inducias non servasset, in militum insolentiam rejiciebat; ab Arausionensi Principe literas accepisse, quæ, quidquid Borbonius egerat, invitum fecisse, & præter animi sententiam exercitum Romam versus duxisse affirmabant, & coram omnibus non exercitum ducere, sed ab exercitu se duci prædicasse.

Hispanorū diversa sententia ab Pontificis captivitatem.

Neque vero in tam gravi re expedire quidquam consilii Cæsar nitebatur; licet a Clementis Nuntio vehementer quotidie solicitaretur, ut Pontificem indigna servitute pressum liberaret: cum enim sæpius ea de re a Præconsultoribus initæ consilia essent, in varias sententias distractæ, ac divulsæ mentes distinebantur. Nonnulli quamprimum Pontifici libertatem, ac imperium restituere Cæsarem debere censebant; hoc uno quæ a Cæsareanis ducibus Romæ adversus Pontificem, atque adeo universam Ecclesiam perpetrata fuerant, ea, non assentiente Carolo, acta esse, tantummodo orbi Christiano ostendi posse; neque illum unquam ea mente fuisse, ut quæ Prorex jurejurando Pontifici pollicitus fuerat, infringerentur. Alii in Hispaniam Clementem duci oportere existimabant: hoc nimirum fœderatos non parum dejici, ac consternari posse, & colloquio inter Pontificem, Imperatoremque habito, firmius de totius summa rei decerni posse. Erant qui consilium istud, uti minime tutum, improbarent; cum verendum esse dicerent, ne classe Gallica, quam instructissimam, ac multorum navigiorum numero refertam esse constabat, cui Cæsar pares vires tunc ad obsistendum afferre minime poterat, Pontifex interciperetur: itaque nulla ratione ex Italia illum amovendum. Nec deerant, qui infenso in Pontificem animo consulerent, captivum Clementem detinendum esse; nihil illi reddendum; nullo unquam tempore Cæsari fidam cum Pontifice societatem fore; qui quamprimum e præsenti calamitate ereptus fuerit, animo impressa firmiter injuriarum vestigia retinens, odii, atque inimicitiarum, quæcumque in Imperatorem posset, signa præbiturus foret. Quocirca nihil præpropere agendum; ex tempore fructum capiendum; nunquam serum in Pontificem Cæsaris beneficium fore. Hac in consiliorum varietate Hispani versabantur.

Ita-

Italorum vero Principum, ac populorum animi, quisnam tantarum rerum exitus futurus esset, anxie spectabant; unam spem in fœderatorum copiis ponentes, quibus celerrime ad Romanam urbem admotis, Pontificem e captivitate eripi posse putabatur. Nam cum Urbinas Venetorum Imperator cuncta ad eam rem perficiendam comparasset, ac nutanti Perusiæ civitati militum præsidium imposuisset, atque Orbiti omnes Venetorum copias coegisset, & eo Galli, ac Pontificii milites convenissent; ducum, selectorumque militum concilio habito, Senatus mentem significavit, ut quam celerrime cum universis copiis ad liberandum Pontificem properarent: qua in re sibi constitutum esse affirmavit, omnia potius aspera, ac difficillima subire, quam provinciam semel susceptam per inconstantiam, aut ignaviam deserere; pro comperto habere, ad egregium factum patrandum animo tantum, ac celeritate opus esse; sopitos hostium spiritus, libidine, atque avaritia diffluentes, nihil minus, quam de manu cum inimicis conserenda cogitare; qui si forte in aciem prodierint, certaminis aleam non recusare; ipsum inter primos ordines non Imperatoris tantummodo, sed militis officium obiturum; non pericula, non gladios, non sævam vim tormentorum, non denique mortem ipsam formidaturum. Hæc sententia omnium excepta plausibus, atque in primis a Pisano legato probata fuit. Unus Viturius dissentiebat, quod periculi plena, dubia, & præceps videretur, momento omnes fœderatorum vires hostibus objectare, quos numero superiores esse constaret, atque complures rei militaris scientia, rerum gestarum experientia, animi, & corporis robore insignes, ...entis vero victoriæ successu elatos, nihil non oratione vehe...uum dextra pollicentes. Hæc non modo oratione quoque exa...nti disserebat Viturius, verum etiam scriptis ut ardor illata... imperatori in concilio obtulit; quo fiebat, ut ardor ille ...in omnium animis conceptus paulisper remitteretur. Nam lic...t universis copiis Romam contendere, ac tuto castra lo...poni, atque ad omnem rerum gerendarum opportunita...m paratos esse, sententia staret; attamen prius experiri pla...it, an repentino, & inopinato aliquo conatu fortuna no...ris faveret. Itaque Federicus Bozzolus cum centum ac quinqua-

1527

Urbinatis & Pisani Legati consilium de exercitu Romam ducendo.

Joannis Viturii diversa sententia.

1527

Federicus Bozzolus cum manu militum Romã proficiscitur.

quaginta cataphractorum manu, levioris armaturæ nonnullis equitibus, ducentisque sclopetariis, citato itinere Romam proficiscitur, non exigua spe celeritatis fretus, ut si hostibus nil hujusmodi expectantibus ad arcis prospectum se objiceret, Pontifex egredi, & ad fœderatorum exercitum se conferre posset. Id quo facilius ad exitum perduceretur, Salassiorum Marchio cum ducentis cataphractis equitibus, ut Federici conatibus faveret, Orbitum versus iter susceperat; Venetusque imperator cum exercitu moverat. Federici conatibus non favit fortuna: itaque imperator, ac duces de ratione belli administrandi sedulo consulebant, copiasque ad locum, qui Insula dicitur, octoque millia passuum Roma distat, castra promovere, ut quacumque ratione possent, Pontifici opem ferrent. Verum majoribus difficultatibus obortis, occasio consilii capiundi minus expedita videbatur; nam ab exploratoribus afferebatur, hostes circa arcem vineas duxisse; aggeres trabibus, ac terra coagmentatos erexisse, illorum custodiam trium Germanorum millibus mandatam fuisse; Hispanos milites ex Neapolitano regno expectari; jam Ducem Alarconem cum nonnullis cohortibus urbem ingressum: quibus auditis ulterius progredi nequaquam tutum esse imperator, & reliqui duces censuere. Hujus consilii rationes Urbinas Senatui significavit, nulla prospere rerum gerendarum spe, eo copiarum numero, quas sub signis continebat, iter se prosequi, remque ad exitum perduci nullo modo posse; augeri exercitum Helvetio milite, tormentis bellicis, rusticorum numero ad itinera complananda oportere; ducendas vineas, fossas egerendas.

Cæsareanorum munitiones ad Pontificem obsidendũ.

Alarco cũ Hispanis Romam ingreditur.

Urbinas a Senatu postulat ut exercitum augeat.

His intellectis, Patrum animi incredibili molestia, ac summo mœrore affecti sunt, quod ea spe, qua ad Clementem ex arce liberandum aspiraverant, dejecti essent; illius vicem dolebant, qui e supremo fastigio deturbatus in tot ærumnas incideret: ob literas Pontificis in Senatu recitatas ad pietatem proclivioribus animis, quibus Francisco Guicciardino Legato, quo loco ipsius res essent, significaverat, acerbissimum sui casum conquerebatur, fortunæ iniquitatem lamentabatur, fœderatos obnixe rogabat, flagitabat, obtestabatur, ut amico, parenti, Christi in terris vices gerenti quam-

Clementis litera in Senatu recitata.

quamcitissime subvenirent. His accedebat, quod paulatim opinio de fœderatorum conatibus, ac viribus elanguesceret, atque Regum animi ad Pontificem sublevandum, ad Italiam servandam incitati, hac mora, temporisque frustratione pristini nonnihil ardoris remissuri viderentur. Quocirca in sententia permanendum rati, Imperatori, & Legatis mandarunt, ne a priori consilio Pontificis liberandi discederent, atque cum copiis universis propius ad urbem accederent; hoc uno præteritæ Romanæ cladis memoriam deleri, ac fœdus in pristina dignitate retineri arbitrati. Ac sane ardor ille, qui initio Duces, ut Clementi subvenirent, incitaverat, restinctus, atque consopitus omnium civitatis ordines ita inflammaverat, ut non modo in Viturium Legatum probra, atque convicia; verum etiam in Urbinatem jacerentur: quæ causa fuit, ut Viturium magistratu abdicatum Senatus in jus vocaret, eumque apud capitales Triumviros faceret. Sed mora, & cursu temporis lenita indignatione, cum ea, quæ dixisset, ac gessisset, non exiguis inniti rationibus compertum fuisset, in judicio absolutus fuit: Urbinati autem denuo a Senatu imperatoria dignitas per biennium delata, ipse cum suis ditionibus in Reipublicæ tutelam receptus, qui ut in Venetos fidei testem, atque obsidem daret, conjugem, & filium Principem Venetias missos, Muriani degere jussit. Ea res cum pergrata Senatui fuisset, literis amore, & benevolentia refertis in sententia confirmavit, laudibus extulit, atque in illius virtute, & fortitudine spem omnem felicioris fortunæ sitam esse amplissimis verbis significavit. 1527

Mandata ad Urbinatem & legatos, ut ad urbem accederent.

Convitia in Viturium, & Urbinatem Venetiis jacta, & Viturius in jus vocatus.

Joannis Viturii absolutio.

Urbinas copiarum imperator a Venetis confirmatus.

Urbinas conjugem & filium Venetias mittit.

Senatus literæ ad Urbinatem.

Interea Pontifex vel captivitatis tædio affectus, vel moræ fœderati exercitus pertæsus, nutare cœperat, ac se a pacis conditionibus cum Hispanis minime abhorrere præseferebat, Hostibus ex Clementis abjectione, & metu, nostrorum cunctatione adeo excreverant animi, ut Pontificem una cum Cardinalibus, & quidquid in arce esset, libere sibi dedi flagitarent: ad hæc quadringentorum mille aureorum summam peterent: atque in Hispaniam illum se missuros jactarent. Literas ad Urbinatem, atque ad Salassiorum Ducem Clemens dederat, quibus ut tuto Neapolitano Proregi Romam proficiscendi facultas daretur, postulabat: id ultro concessum, neque enim

Clemens animum ad pacem flectit.

Clemens Proregi facultatem Romam proficiscendi a fœderatis obtinet.

1527 enim negandi causa visa fuerat. Hac re soliciti magis omnium animi tenebantur, quod qui Pontificis mores, animum, præterita acta metiebantur, ne tandem ad Hispanos deflecteret, pertimescebant. In hac rerum omnium perturbatione dum quotidie novi exitus expectantur, Florentini e Clementis calamitate sibi ad Reipublicæ formam immutandam opportunum tempus adesse rati, Mediceam familiam urbe ejecerant, ac populare imperium in Rempublicam induxerant: qua re, ut non satis explorata mens civium esset, acciderat. Quapropter Senatus, cum quantum momenti Florentinorum civium propensio in utramque partem habitura foret, solerter inspiceret, in id sedulo urgebat, ut in fœdere retineret. Iisdem fluctibus Flaminiæ oppida, & urbes jactabantur, quæ adversis factionibus divulsæ omnium calamitatum genere, nunc his, nunc illis rerum potientibus, premebantur, eo majori periculo, quod caput imperii deesset, unde nulla subsidia vel annonæ, vel militum, vel tormentorum suppeterent. Quibus permoti qui Flaminiæ, & Ravennæ præerant, civem Ravennatem ad Senatum miserant, qui quo loco illius urbis res essent, significaret; omnia extorribus plena, quorum adeo increvit audacia, atque insolentia, ut se urbem per vim occupaturos minitentur: petere igitur militum præsidia, quo amicam Reipublicæ civitatem, resque suas incolumes tueri possent. Senatus decreto pecunia ad Ravennæ Præfectum missa, quæ in ducentorum militum stipendium erogaretur; si res posceret, majora pollicitus: postea cum omnia ad defectionem spectarent, Joannes Naldus eques, levioris equitatus ductor, ad eam urbem in Pontificis, ac fœderis fide retinendam missus: eodem M. Antonius Faventinus, & Petrus Antonius Lacrisius, singuli cum centum militibus, & Joannes Teupolus patriciæ gentis vir cum quinquaginta peditibus destinantur: adjectæ Senatus literæ Ravennæ magistratui, quem *Sapientes ad utilia vocant*, quibus propensa Reipublicæ voluntas significatur. Sed dissidiis inter milites, ac cives subortis, Ravennates Joannem-Donatum Oratorem Venetias misere, qui ut Præfectus militibus regendis mitteretur, flagitaret. Bartholomæo Contareno munus id demandatur: injungitur, ut milites in officio contineat, ab eorum injuriis

Florentini Medicees iterum ejiciunt & popularem statum instituunt.

Flaminiæ urbes factionibus jactatæ.

Ravennates de extorribus soliciti petunt a Venetis præsidium.

Joannes Teupolus cum militum præsidio Ravennam missus. Joannes Donatus Ravennas ad Senatum Orator. Bartholomæus Contarenus Ravennæ præficitur.

riis urbem, atque agros vendicet, jus iisdem dicat; muros, fossasque urbis, ubi opus fuerit, una cum arce, in qua Joannes Teupolus cum quinquaginta militibus aderat, reparet, ac restituat, castellum communiat; nihil, quod ad civitatem firmandam spectet, prætermittat. Per eos dies Cerviæ civitas eodem malorum genere labefactata, Gibellinorum factione a Guelphis expulsa, qui statim Ravennam ad subsidium militum petendum misere: Morosus Præfectus cum militibus quinquaginta missus fuit: Cervienses vero Oratores ad Senatum proficisci jubent, qui statum civitatis exponant, postulent, ut alicui ex patriciorum numero urbis regendæ, ac tuendæ onus imponant, peditum, & equitum subsidia ministrent; cum præcipue Præfectus, qui Pontificis nomine urbi præerat, discessisset. Joannes Franciscus Sagredus deligitur, Pontificis Oratore annuente, qui ne turbulenta hac tempestate Ravennatum, ac Cerviensium res Senatus negligeret, imo quacunque ratione posset, subveniret, auctor, atque hortator fuerat. 1527

Gibellini Cerviæ a Guelphis expulsi.

Morosus præfectus cum militibus ad Cerviã missus.

Cervienses Oratores ad Venetos.

Joannes Franciscus Sagredus Cerviæ præfectus.

Urbibus, atque arcibus Flaminiæ firmatis, urgebat vehementer Patrum animos classis solicitudo, quæ Tyrrheno mari ad Centumcellas quamplurimis incommodis, præsertim gravitate cœli afflicta, & debilitata haud parum ferebatur: multos remiges absumptos, trierardios nonnullos extinctos, ut, ni subveniretur, facinus nullum aggredi posset. Itaque Augustino Amulio legato Senatus decreto mandatur, ut quamprimum Corcyram versus naviget: eo pecuniæ vis missa, ut triremes instaurarentur, remige, ac milite augerentur: ad hæc quatuor aliæ nothæ triremes adjectæ, quarum Præfectus Antonius Marcellus creatus; duæ præterea, quæ Joanni Victori Baduario, & Francisco Bondimerio parerent. Nec multo post Petrus Landus classis imperator deligitur, quod non nisi difficillimis Reipublicæ temporibus fieri solet: nam in hac Italiæ totius perturbatione, atque agitatione, dum omnia undique tumultibus perstreperent, & orbis Christiani Principum mari, terraque bellicæ expeditiones, ingentesque apparatus personarent, nulla re magis imperium Venetum confirmandum, & stabiliendum Patres censuere, quam si instructa omnibus rebus classis pro dignitate Reipublicæ, & subditorum incolumitate præsto esset: hac in re majorum imi-

Augustinus Amulius Corcyram missus ad classem instaurandã.

Petrus Landus classis imperator.

1527 imitati, qui rebus maritimis clari florentem Rempublicam reliquerant. Lando imperatori mandatur, ut Dalmatiam prætervehens, oppidis, atque urbibus quibuscunque rebus possit, adjumento sit; deinde Corcyram versus tendat, ibi triremes opperiatur, classemque omnem cogat, quæ Joanni Mauro, atque Augustino Amulio legatis obtemperabat, ibidem Senatus voluntatem, ac mentem intellecturus. Dum hæc geruntur, in Insubribus bellum, quod intermissum, ac fere sopitum videbatur, ob Romanam cladem cunctorum defixis animis, denuo cœpit renovari, atque recrudescere: qua re vel armorum propinquitate, vel quod ad summam totius rei Francisci Sfortiæ eventus magnum momentum afferre arbitrarentur, non parum Veneti solicitabantur. Nam Sfortia in omnem occasionem intentus Joannem Baptistam Specianum Doctorem Venetias Oratorem miserat, ut quo loco res illius essent, doceret; nova spe erectum Sfortiæ animum aliquod facinus adversus hostes patraturum, mille ac trecentos pedites illi adesse, Laude, ubi tunc erat, ad exercitum profecturum: petere, ut illi pecunia a Senatu quamprimum mittatur, qua copiarum numerum ad tria millia augere posset. Ea libenter, ut Francisci animus in fide, ac benevolentia erga Rempublicam retineretur, præstita, & Dominico Contareno legato injunctum est, ut omni in re ausis, cœptisque Sfortiæ faveat.

Joannes Maurus cũ Amulio classis legatus.

Joannes Baptista Specianus Sfortiæ orator ad Venetos.

Mandata Senatus Dominico Contareno.

Interim Franciscus Galliæ Rex captivitatem Clementis miseratus, atque Hispanorum ex victoria spes, & animos auctos ægre ferens, nihil prætermittebat eorum, quæ ad exercitum in Italiam mittendum conducerent: nam decem millium Italorum peditum delectum haberi jusserat; novos ex Helvetiis milites, ut quindecim millium numerum æquarent, colligi; quinque præterea Germanorum millia: neque vero minori solicitudine maritimarum expeditionum premebatur; propterea Andream Auriam Genuensem, ut suo ære militaret, addixerat, virum rerum navalium usu peritum, qui ea tempestate octo triremibus imperabat. Ad hæc quod Anglus cum Gallo in societatis jus coiisset, Franciscus Henricum impulerat, ut decem Germanorum peditum millia suis merentium stipendiis in Italiam mitteret, ut majori conatu fœderatorum auctis viribus, adversus Cæsarem bellum administrari pos-

pos-

posset. Lautrechius Imperator in Italiam designatur, qui summa auctoritate universis fœderatorum copiis præesset; atque quo celerius, & accuratius omnia perficerentur, Lugdunum se profecturum Rex decreverat, ut propius imperio, & auctoritate præsto esset. His de rebus per cubicularium Laoni dominum Senatum certiorem fecit, qui Lautrechii adventantis nuntium pertulit. Petrus Pesareus Divi Marci Procuratoriæ dignitatis orator ad Lautrechium mittitur. Dum Gallica expeditione Italorum Principum animi spe pristinæ recuperandæ dignitatis confirmantur, Cæsaris milites, qui Romæ adhuc detinebantur, quamvis Hispano milite, qui ex regno Neapolitano advenerat, ad quatuor & viginti millia peditum aucti essent, otio, ac libidine fracti, atque in omnem licentiam provoluti nullum egregium facinus adoriebantur: non Ducum imperia audire; non militaria munera obire; undique insolentia, nimiaque libertate diffluere. Interamniam, & Harniam oppida nonnullæ Germanorum cohortes tantummodo fœda direptione crudeliter vastarunt. Spe Romanæ urbis recuperandæ amissa, fœderatorum copiæ discesserant, atque in Senensem agrum se receperant, eo consilio, ut Florentinorum rebus, animisque confirmatis, facilius Respublica ad fœdus denuo sanciendum allliceretur; cum præsertim exercitu, qui non longe aberat, ac Cæsareanorum minis trepida civitate, multorum civium nutarent animi, veriti, ne quod ad hostes Cæsaris accessissent, illatæ injuriæ ulciscendæ studio flagrarent; quo metu a fœderatorum copiis discusso, in societatem coiere; ea adjecta conditione, ut stipendium in quinque peditum millia erogarent, qui reliquis fœderatorum copiis jungerentur; cum magnopere ad rei exitum expedire constaret, si equite, ac pedite instructus exercitus in Hetruria adesset, qui & distinere hostes, & Florentinorum fines protegere, Pontificisque ditiones, quarum gentes ob Clementis casum rebus novis studere videbantur, in fide retinere posset.

1527

Lautrechius fœderatorum exercituum imperator.

Petrus Pesareus a Senatu ad Lautrechium missus.

Cæsareani milites Romæ otio, & libidine fracti.

Interamnia & Harnia a Germanis dirpta.

Fœderis cum Florentinis renovatio.

Quæ vero ea tempestate Venetæ Reipublicæ facies esset, hinc inspicere licet. Primum quod duos alebat in Italia exercitus; alterum in Hetruriæ finibus, cui Franciscus Maria Urbini Dux imperaret: constabat is sex Italorum, duobus Germanorum militum millibus, levioris armaturæ mille ac trecen-

Venetorum exercitus in Hetruria sub Urbinatis imperio.

1527 centis equitibus, duobusque millibus cataphractis; cum Galli, qui sub Salassiorum Marchione militabant, licet ex fœdere majori esse numero opportuisset, septem millia non excederent. Alterum vero in Insubribus sub Dominico Contareno legato, ac Joanne Fregoso gubernatore, quo res Francisci Sfortiæ firmarentur, atque Antonio Levæ Cæsareanorum Duci obsisterent; peditum decem millium, quingentorum cataphractorum, ac septingentorum leviorum equitum, cui nuper Sfortia cum tribus millibus & quingentis peditibus, ut supra diximus, accesserat. Classem præterea triremium, ac longarum navium in omnem maritimam expeditionem sub Imperatore Petro Lando, & duobus legatis habebat, qua & maritima ora tuenda, excurrenda maria, ac non exiguus triremium numerus Gallicæ classi in Tyrrheno mari jungendus erat. Ad hæc non parva militum manus ad urbes, atque oppida Flaminiæ in fide retinenda missa fuerat, præter præsidiorum in urbibus incrementa, quæ in finibus imperii sitæ, majori militum numero, ut defendere se ab hoste possent, indigebant. His quanta pecuniæ vis exhauriretur, quantum publicarum, ac privatarum opum absumeretur, vix animo fingi potest; ut qui superiorum temporum bella, & clades sibi ob oculos ponat, quibus Venetorum res undique jactatæ fuerant, ac post fœdera, pacemque consequutam in quos turbines, & procellas ab anno quingentesimo vigesimoprimo Respublica inciderit, usque ad stuporem miretur, necesse sit, potuisse tot exercitus alere, tot educere classes, terra, marique amplum imperium a potentissimis hostibus vendicare. Cujus rei duæ potissimum causæ fuere; civium omnium erga Rempublicam caritas, qua pro patria libenter se periculis objectare, non sumptui, non vitæ parcere gloriosum ducebant; & Senatus constantia, quem non ingentes hostium vires terrere, non adversi bellorum exitus frangere, non imminentium rerum metus retardare, non tot jactationum diuturnitas defatigare potuerunt, quin invicto animi robore cuncta potius perferret, quam vel amicos desereret, vel de dignitate decedendum sibi existimaret.

Venetorum alter exercitus in Insubribus sub Dominico Contareno legato.

Classis Veneta Petro Lando Imperatore.

Venetorum altera classis in mari Tyrrheno.

Sed ad Clementem redeamus, quem jam consternatum animo, ac nihil non concessurum, ut pristinam libertatem con-

fe-

sequeretur, Cæsareanorum ducibus constabat. Is humanarum 1527
calamitatum impatiens, cum Hispanis novas accessisse vires, fœderatorum copias Roma procul profectas animadverteret, licet a Cæsaris ducibus indigna, atque intoleranda peterentur, & crebro a fœderatis urgeretur, ne festinato consilio feliciores eventus interturbaret, nihil se recusaturum præseferebat. Itaque cum Prorege, qui Romam venerat, in has conditiones pepigit: nempe, ut *quadringenta aureorum millia Cæsareanis militibus persolveret: Hadriani, Hostiæ, Centumcellarum, & Tiberni arces Cæsari dederet: ad hæc Parmæ, & Placentiæ urbes relinqueret. His peractis, nondum libertate potiretur, sed Cajetam perduceretur, ibi Cæsaris sententiam de concordiæ pactionibus præstolaturus, quid de illo, & Cardinalibus, atque aliis, qui arce detinebantur decerneret*. Statimque Bartholomæus Gatinara, & Ludovicus Lodronius a Prorege delecti, qui cum Juliano Zeno, cui id munus a Pontifice mandatum fuerat, prius commeatus fide a Florentinis impetrata, in Galliam Cisalpinam proficiscerentur, ut Parmam, ac Placentiam Cæsareanorum potestati permitterent. Hoc Clementis consilium licet prius mente prævideretur, haud parum fœderatorum, & Venetorum præsertim animis molestiæ injecit, quod Cæsaris vires augeri, atque de eo conceptam opinionem incrementa sumere cognoscerent, cujus animus abditus, & multis recessuum ambagibus obtectus ægre perspici poterat; cum nonnunquam ad pacem propensus non modo, verum etiam accensus videretur, aliquando iniquas adeo illius ineundæ rationes objiciebat, ut aversus omnino a concordiæ studio videretur, atque homines non vulgaris prudentiæ existimarent, eo illius consilia spectare, ut moras nectendo Gallorum ardorem restingueret, atque fœderatos belli tædio conficeret. Verum Senatus, immutato Clementis animo, nihil de vetere instituto immutavit, sed eo acrius insistendum putavit, quo Pontificis res vehementiori procellarum turbine quassari animadverterat; cum præcipue vel necessitate adactum, vel timore perterritum, ac de incolumitate solicitum sua, iniquiores pacis conditiones amplexum fuisse intelligeret; id fortassis eventurum rati, ut illum facti tæderet, & felicior fortuna aliquando votis aspiraret. Senatus itaque consulitur, ut ne quid, illo adhuc capti-

Clementis cum Hispanis conjunctio.

Clemens Juliano Zeno mandat ut Parmam, & Placentiā Cæsareanis permittat.

Veneti, ne Parmā & Placentiā in Cæsareanorum potestatem concederent, nituntur.

1527 ptivo, perficeretur, omni studio contenderet; ne Parmæ, & Placentiæ urbes in Cæsareanorum potestatem redigerentur; exercitus, qui in Cremensi agro castrametabatur, Abdua flumine trajecto, ut Cremonæ præsidium augeret, deditionem urbium impediret, Mediolanensem, & Ticinensem agrum vastaret, atque diriperet; cum propediem Lautrechius Italiæ fines magno cum exercitu ingressurus esset, quo Duce, ac viribus fœderatorum res in primis nitebantur. Cui Italiæ appropinquanti Petrus Pesareus orator designatus Senatus decreto Venetiis discessit, ut illum ad iter quamcelerrime conficiendum impelleret, ne hostes, qui pestilentia laborabant, atque aliis incommodis afflictabantur, spiritus sumerent; cum Romam nuntii perferrentur, post direpta Interamnæ, Harniæque oppida, ut vires augerent, novos delectus militum habere: in eo totam rei prospere gerendæ opportunitatem sitam esse, si citissime cum exercitu Italiam emensus hostes imparatos offenderet.

Petrus Pesareus ad Lautrechium orator.

Lautrechius igitur Alpes transgressus, mense julio Hastam cum exercitu venit, in quo erant octo Helvetiorum, tria Guasconum, & decem Italorum peditum millia, qui sub Duce Petro Navarro militabant. Neque vero administrandi belli omnium eadem erat sententia, nonnullis suadentibus, ut quamprimum citatis itineribus Gallorum copiæ cum fœderato exercitu jungerentur: tot collectis viribus hostes perterritos, qui quotidie funeribus absumebantur, atque ægre sub signis a Cæsareanis ducibus contineri poterant, palantesque per urbem pestifera lue squalentem, ac vicinos agros vagabantur, opprimi, & Roma pelli posse: quo facto, statim Pontifice a captivitate vindicato, ingens, atque apud omnes nationes perhonorificus victoriæ fructus colligeretur. Aliis magis e re esse dicentibus, si in Insubribus sedes belli foret, statimque admoveretur exercitus: impressione in Mediolanenses facta, haud dubie urbes, atque oppida fœderatis accessura, tum ob imminutas Cæsaris copias, tum ob populorum ingens adversus Hispanos odium, quorum servitute pressi miserrime discruciabantur: conatibus favente fortuna, cum pares hostes fœderatis copias non haberent, ut suis rebus opem ferrent, Romæ Cæsareanos Duces cum exercitu discessuros, longitudine atque itinerum difficultate præpeditos, fœderatos a prospero re-

Lautrechius in Italia ad Hastam. Petrus Navarrus Italorum peditum præfectus.

Expeditio Mediolanensis a Lautrechio decreta.

re-

prope manu victoriam tenentes, non aversuros. 1527
sententia visa est : itaque Lautrechius, motis castris, Alexandriam contendit, ibi initia belli facturus, quod a Bosco, agri Alexandrini oppido, cœptum est. Nam Ludovicus Lodronii Comes cum in eo oppido Germanorum manu septus, pecuniam ad stipendia militibus solvenda, qui Alexandriæ præsidio erant, colligeret, Lautrechius, equite, atque Helvetiis peditibus properare ad oppidum jussis, Germanis ad suos Alexandriæ redeundi facultatem abstulit : mox toto exercitu insequutus admoveri machinas, mœnia quati præcepit. Oppidani, atque Germani milites, qui mille circiter in oppido erant, aliquot dies tormentorum vim, Gallorumque impetum sustinuere; tandem expugnatum oppidum, ac direptum, igni [illegible] absumptæ domus, cives fuga salutem quæsivere; reliqui pecunia libertatem redemere : Germani, qui cædi superfuerant, Gallicis stipendiis pugnaturi, Lautrechio adhæsere.

Lautrechius in Alexandrino Boscum expugnat.

Auspicato feliciter in Insubribus bello, Andreas Auria, regiæ classis Præfectus, e Massiliensi portu cum decem & septem triremibus solvens, Ligusticamque oram legens, Savonam appulerat, quo in loco Veneta illi classis jungenda erat : nam Senatus Petro Lando imperatori mandaverat, ut quindecim ex universa classe triremibus selectis, in quibus nothæ octo essent, unum ex legatis Corcyra dimitteret, qui in Tyrrheno mari Andream Auriam, Gallicæ classis Præfectum, conveniret, eique præsto esset, & in quamcunque Rex expeditionem decrevisset, omni studio niteretur. Magnum porro momentum ad fœderatorum res firmandas, si Genuæ accessio fieret, videbatur. Itaque rei bene gerendæ, priusquam Veneta classis adventaret, oblata est : cum enim sex Genuensium onerariæ naves, quæ frumenti vim haud exiguam in urbem convehebant, in Delphini portum pervenissent, civesque ut tutas in urbem perducerent, octo triremes præmisissent, quæ in eundem portum se contulerant, Auria intercipere conatus, exscensione militum facta, actis vineis, portu potiri, hosti subsidia intercludere, atque in sui potestatem naves, triremesque angustiis septas redigere nitebatur. Eodem tempore Cæsar Fulgosius, qui Adurnorum adversa factione Genua pulsus Venetorum stipendiis militabat, terrestri itinere, Lautrechii Impera-

Andreas Auria cum Gallica classe ad Savonam.

Cæsar Fulgosius ad Genuam invadendam a Lautrechio Præfecto missus.

1527 ratoris, ac Petri Pesarei legati jussu, Genuam versus cum mille ac ducentis peditibus profectus est. Nam civitatem summa tunc omnium rerum, quæ ad victum necessaria erant egestate laborantem celerius ad deditionem cogi posse ferebatur, si qua iter conficiendum erat, pecora, atque armenta abigerentur; oppida, & agri situs asperitate, infrugiferoque solo deformes vastarentur, ac nullum ad inopiam urbis sublevandam edulii comportari genus permitteretur. Harum rerum nuntiis Genuam perlatis, trepida civitas, attonitæ omnium mentes, terra, marique urbe ab hostibus petita, summaque omnium, quæ ad victum pertinent, inopia pressa. Inde cum omnem (si qua superesset) tuendæ salutis spem in navibus in Delphini portu interceptis sitam esse conspicerent, armatas sex triremes educunt, nihil non tentandum rati, ut ex angustiis portus navibus ereptis, laboranti civitati opitularentur. Verum cum terrestres copiæ urbi appropinquarent, terrore omnium defixæ mentes; cum haud satis virium ad hostes repellendos urbi inesset; cum milites, qui robore, ac virtute præstabant, cum classe ad Delphini portum se contulissent & ob diversa civium studia, ne repente tumultus exorirentur verendum esset; Adurni, penes quos summa auctoritas, princeps urbis dignitas erat, Augustino Spinolæ mandaverant ut statim cum copiis, quibus præerat, ad urbem tuendam contenderet: quapropter classis cura omissa, nullo obsistente septem triremes, atque hostium sex naves in Auriæ potestatem concessere.

Naves & triremes Genuenses in Auriæ potestatem redactæ.

Interea cum Adurni, popularibus ad arma vocatis, Augustini Spinolæ, qui nuper advenerat, aucti militibus, Fulgosium cum parva militum manu adventantem, si ex improviso adorirentur, nullo negotio dissipare posse arbitrarentur; urbe exire, pugna hostem lacessere statuunt: qui cum loco commodiore, atque situs natura opportuno castra haberet, acriter pugnando non modo impetum Genuensium sustinuit, sed fortius institit, ut primum turbatis ordinibus, mox in fugam conjectos insequi cœperit. Cæsi multi, alii in captivitatem venere, inter quos Spinola copiarum Præfectus, & Gabriel Martinengus, dum frustra suos revocare, ac sistere niteretur, comprehensi sunt. Fulgosius adspirantis victoriæ cursum prosequu-

Genuensium pugna cum Fulgosio, & eorum profligatio.

tus

tus recto itinere Genuam proficiscitur; quæ militum nudata 1527
præsidio, cum exclusos suos cerneret, re frumentaria labora-
ret, complures que ob insitum in Fulgosios, & Gallos studium
ad deditionem proclives essent, nullo negotio Fulgosium, ac
Venetos milites intra mœnia excepit; magistratuque Adurnis
adempto, Genua in Francisci Gallorum Regis potestatem red-
acta est. Eo Theodorum Triultium Præfectum regio nomi-
ne cum præsidio militum Lautrechius misit, paucos post dies
arce, in quam Adurnus cum Cæsareanis se receperat, per de-
ditionem accepta; ita ut Genuæ civitas, & Ligustica ora uni-
versa fœderatis accesserit. Veneti ut aliquod publicæ liberali-
tatis testimonium Ducibus, ac militibus, qui strenue in ea re
perficienda operam navaverant, largirentur, Cæsari Fulgosio
quinquaginta cataphractorum ductori alios triginta cataphra-
ctos duplicatis stipendiis adjecere; Guidoni Naldo, Annibali
Fulgosio, Augustino Clusonio, Cæsari Martinenghio, Tonso
Forojuliensi numerus militum, & publica pecunia aucta. Ge-
nua in potestatem Gallorum redacta, magna accessio fœdera-
torum rebus facta fuisse videbatur; cum Ligustica ora subacta,
maritimas vires Neapolitano regno excipiendas, atque eo bel-
li impetum effundendum esse, non incertis rumoribus perfer-
retur; cum Lautrechius ad Senatum Venetum literas dedisset,
Genua recepta, sexdecim triremibus, quæ in eam expeditio-
nem designatæ fuerant, minime opus esse: itaque petere, ut
per Tyrrhenum mare navigatione omissa, Neapolitano regno
adnavigent, ibi classem regiam cito adfuturam, ut communi
consilio, ac viribus bellum in Neapolitanos fines inferretur.
Petro Lando, classis Venetæ imperatori Senatusconsulto man-
datur, ut quamprimum Siciliæ insulæ litoribus emensis, ac
navibus, si quas frumenti onustas inveniret, ad urbis anno-
næ inopiam sublevandam, soluta pecunia, mitteret; Joannem
Maurum ex legatis alterum cum sexdecim triremibus Puteo-
los, aut in Aenariam proficisci juberet, ut ibi classem regiam
præstolaretur, conjunctisque animis, ac viribus bellum admi-
nistraret. Præterea eidem imperatori præceptum, ut Adriati-
cum sinum, quantum fieri posset, a piratis defenderet, ac præ-
cipue Epidauri oram, quo, ut e proximis regionibus frumen-
tum emerent, complures e nostris se contulerant, infestam-
que

Adurnis expulsis, Genua in Gallorum potestate. Theodorus Triultius Genuæ præficitur. Venetorum in militum Duces liberalitas.

Mandata Senatus ad Petrũ Landum.

1527 que prædonibus esse constabat. Augustinum vero Amulium legatum cum triremium parte, prout sibi e re esse videretur, ad orientis maria, insulasque Reipublicæ subjectas protegendas legaret.

Joannes Maurus ad Liburnum cum classe regia se conjungit.

Maurus Corcyra solvens, cum nondum regia classis ab Tyrrheni maris oris discessisset, Liburnum usque profectus est, ubi Auriæ triremes, & quatuor ac decem Gallorum invenit; in iis Rentius Ceres tria peditum millia imposuerat. Idibus novembris Liburno egressa classis, ut e Ducum omnium sententia Siciliæ insulam invaderet, licet postea consilio mutato, Auriæ adhortatione, ut Sardinia primum oppugnaretur, decretum fuerit; cum & facilior illius potiundæ, ac tutior spes videretur, illa occupata, gradum ad Siciliam occupandam proximum fore. Itaque cum classis ad Sardi oppidum appulisset, ac nonnulla litori adjacentia loca nullo negotio recepisset, haud similis initio exitus fuit; nam ob morbum, qui universam ferme classem invaserat, cum quæ in eam expeditionem necessaria erant, ægre, ac sero exequi possent, dum sensim insulæ litora legeret, subita cæli, marisque tempestate oborta, triremes disjectæ, atque varias in partes sævientium procellarum vi compulsæ sunt: quatuor ex Venetis æquoris rabie jactatæ, Liburnum tandem incolumes pervenere: quatuor aliæ huc, atque illuc actæ salvæ in Cyrnum insulam sunt delatæ, quo etiam prius Gallicæ appulerant; duabus ad Sardiniæ litora illisis: octo demum Venetæ ad eumdem Liburni portum convenere. Ita improsperos eventus hujus anni conatus maritimi excepere; nam autumno jam senescente, classe ægritudinibus, variisque incommodis affecta, cum nihil, nisi summo periculo, aggredi liceret, Maurus Legatus Corcyram cum Venetorum triremibus reversus est.

Fœderatorū classis ad Sardiniæ oppugnationem.

Sardum a fœderatis captum.

Fœderatorū classis pestilentia, & tempestate vexata.

Lautrechius Alexandriam aggreditur.

Dum hæc agerentur, Bosco direpto, Genua in potestatem redacta, Lautrechius Alexandriam aggreditur, inferri commeatus prohibet, oppugnationem incipit, admotis machinis tormentorum vi disjicere, ac prostrare mœnia. Ob Boschi amissionem fracti Cæsareanorum animi, impares ad hostium vim sustinendam erant, ni Albericus Barbianus cum militibus quingentis per colles proximos urbem ingressus, erexisset: nam vallum celerrime intra stratos machinis muros reficiebat, ut absque cæde patere aditus non posset. Verum cum a Venetis tormenta,

py-

pyriique pulv[illegible]ris non exigua vis supervenisset, & denuo mœnia hac, atq[illegible]e illac concuterentur, Baptista Lodronius urbis tuendæ diff[illegible]cultate deterritus deditionem, conditionibus hisce adjectis, fe[illegible]it, ut cum Germanis militibus, atque impedimentis sibi, a[illegible] Barbiano abire liceret, per sex menses adversus socios, & Gallos bellum non illaturis. Urbi quingentos ex suis mili[illegible]es præsidio imposuit, tum, ut si quid illi adversi obtigisset, tutum ad suos recipiendos locum haberet, tum, ut Gallos exciperet, qui Alpes transgressi in Italiam venturi erant. 1527 *Alexandria a Lautrechio occupata.*

Sed ea res haud parum Franciscum Sfortiam commovit, ad quem ex fœdere ea civitas spectabat, cum victoriæ fructum se nequaquam percipere, sed ad alios transferri videret. Neque minus Senatui Veneto hoc molestum erat, quod fractum animo, ac pene ad desperationem adactum Sfortiam cerneret, atque hoc Lautrechii facto suspicionum, & dissensionum seri inter socios aliquando ingentium malorum semina posse, animadverteret. *Francisci Sfortiæ perturbatio ob Alexandriam Gallicis præsidiis munitam.*

Quocirca Petro Pesareo præcepit, ut cum Lautrechio ea de re ageret, adniteretúrque, ut urbem Ducis potestati permitteret, quem ob eam rem dejectione, ac mœrore animi prope confectum, cuncta questu implere intelligeret; nihil sibi eorum, quæ sancte Rex, & mater, adeoque universa Gallia pollicita fuisset, præstari. His adjecta sunt, non videri impositi Alexandriæ præsidii justam esse causam, ut tutum ultro, citroque commeandi iter suis militibus Lautrechius habeat; cum fœderatorum copiæ numero, & robore firmæ adeo sint, ut intercipi milites posse nulla ratione pertimescendum videatur: deinde cum ipse cis Padum contineatur, semper illi per urbis Novariæ agros, Pedemontanamque regionem patens undequaque iter futurum: ex Alexandriæ civitate nullum militibus, aut venientibus ex Galliis, aut ex Italia redeuntibus impedimentum, Transpadanis, Cispadanisque patentibus itineribus, inferri posse; eo Senatum vehementer angi, quod prospere gerendarum rerum momenta præterlabi inspiceret, atque inutili cunctatione, opportuno anni tempore, debilitatis hostibus, victoriæ cursum remorari animadverteret. *Senatus officia ut Sfortiæ Lautrechius Alexandriam traderet.*

Eadem, Sebastiano Justiniano, ut Francisco Galliarum Regi Senatus nomine significaret, injunctum est, obnixeque peteret, ut quamprimum tradi urbem Sfortiæ mandaret; cum præsertim per *Mandata Senatus ad Sebastianum Justinianum Oratorem in Gallia.*

1527 per Italiam universam rumor pervagaretur, inter fœderatos contentiones, jurgiaque orta; Franciscum Sfortiam, quæ sibi ex fœdere loca deberentur, non reddi mirum in modum conqueri; inde socias infringi, ac debilitari vires, ut si qui nutantes ex fœderatis sint, parvo momento ad defectionem impelli possint, in dies Cæsareanis adnitentibus, ut quos possint a reliquis secretos ad suas partes pertrahant; in iis Florentinos esse, quos prece, pollicitationibus permovere, atque allicere contendant: & quoniam Lautrechium Bajardum hac de causa missurum in Gallias rumor erat, Regem rogare, ut statim tradi Sfortiæ Alexandriam; neque in posterum ullum impedimentum, quo minus civitates, atque oppida, quæ in Insubribus fœderatis accederent, illi restituerentur, juberet: tandem Lautrechium urgeret, ut celeritatem virtuti conjungeret; in qua præsertim victoriam sitam esse constaret, hostibus ad paucitatem redactis, Antonio Leva ægritudine laborante, atque imperatoris muneribus obeundis nequaquam idoneo. Hæc Lautrechio, & Regi Senatus significavit. Atque ut Sfortiam in fide retineret, Aloysio Sabadino Senatus a Secretis, qui Reipublicæ nomine apud Sfortiam morabatur, præcipitur, ut Ducem bono animo esse jubeat; nec ob ea, quæ Alexandriæ acciderant, demittere mentem velit, quam per varios fortunæ casus per tot annos exercuerat; sibique persuadeat, infixum id Senatui hærere, ut semel pro Italiæ libertate, atque pro ipsius incolumitate arma suscepta nunquam deponat, nisi ipse Alexandria non modo, verum omnibus suis ditionibus potiatur. Gabrielem quoque Venerium antea designatum oratorem ad Sfortiam misit, ut iis, quæ e re communi forent, consilio, atque officiis præsto esse niteretur, cui in primis in mandatis Senatus dedit, summam Reipublicæ benevolentiam testaretur, nihilque illi antiquius fore, quam ut Mediolanensem ducatum integre obtineret: enixurum proinde, atque omnem operam, & studium, veluti pro Reipublicæ filio, insumpturum.

Aloysius Sabadinus Venetus a Secretis apud Sfortiam.

Gabriel Venerius ad Sfortiam Orator.

Verum Alexandria occupata, ad debellandos hostes id summopere Veneti conducere arbitrabantur; si Lautrechius, Pado trajecto, Mediolanum versus copias omnes dirigeret; cum præsertim Antonius Leva, qui exercitum in suburbiis continebat, pecunia laboraret, undique querelis civium circumstrepentibus,

virque

virque arduis rebus aſſuetus adverſus hoſtium vim modico exercitu, ſine pecunia, ſine auxiliorum ſpe ampliſſimam urbem tueri poſſe diffideret. Itaque Lautrechio ſuadent, ut ſtatim Padum trajiciat, qui ſi hoſtes imparatos, & præteritis ſucceſſibus dejectos, atque perterritos offenderit, facillime victoria potiri, ac bellum profligare poſſe. Lautrechius cum univerſo exercitu iter Romam verſus velle ſe arripere dictitabat, ut Pontificem captivitate liberaret; qui licet concordiæ rationes cum Hiſpanis iniiſſet, arce tamen adhuc detinebatur, propter varia impedimenta, quæ tum ob pollicita militibus ſtipendia, tum ob oppidorum deditiones eruperant. Verum cum a Peſareo Legato compluribus rationibus, ne Galliæ Ciſalpinæ res magnis periculis expoſitas deſereret, dehortaretur; tandem copias ad Ticinum oppugnandum admovere ſtatuit: quod eo facilius ad exitum perduci poſſe videbatur, quod Ludovicus Barbianus paulo ante milites circiter quadringentos Ticino Mediolanum miſiſſet, ad quam urbem obſidendam conatus omnes Lautrechium adhibiturum rumor invaſerat. Acriter itaque Ticinum Gallorum, Venetorum, ac Sfortianorum conjunctis viribus oppugnari cœptum. Quatuor diebus magna ſolo æquata murorum pars, cum ii, qui intra mœnia erant, neque ad vallum ducendum, neque ad urbis ambitum tuendum ſufficerent; quocirca cives ſupplices Barbianum orare, ut ingruenti fortunæ cederet, neque irrumpentis hoſtis vim experiri vellet, quem Divina, humanaque omnia inſolenti victoriæ lege violaturum conſtaret. Ille intrepida mente nihil timide agendum ratus; mox milites juxta ac cives inſuperabili labore feſſos, imparesque ad hoſtes ſuſtinendos inſpiciens, tubicinem dedendæ urbis nuntium ad Lautrechium mittit; ſero id quidem: nam milites inſtructa jam acie, qua per muros ingenti ruina proſtratos patebat aditus, conferti ſummo impetu urbem ingrediuntur. Barbianus captivus Genuam mittitur, direpta urbs, prædæ a militibus actæ; Galli in primis urbi, ac civibus infenſi, quod acceptam ſuperioribus annis cladem, Regiſque captivitatem inſigni vindictæ genere abolere contenderent. Itaque cædes editæ, privatorum direptæ domus, cœnobia, ac templa expilata, cives in ſervitutem redacti, ad vitam pecunia redimendam coacti: tandem Vaſcones, gens fera, igne ſævire, per

1527

Veneti Lautrechium ad Mediolani oppugnationem hortantur.

Ticinum a Lautrechio captum & direptum.

1527 per captam urbem incendia miscere; donec Lautrechius per dies octo debacchantes milites furori temperare jussit.

Ticino potitus Lautrechius, cum jam omnia ad Mediolani oppugnationem fœderatos allicere viderentur, hostium ob tot urbium, atque oppidorum amissionem fractis animis, atque ob paucitatem, quod quatuor millium numerum milites non excederent, imminutis viribus, præsertim Mediolanensium civium odio conflagrantibus; attamen ad priora consilia reversus, ex Insubribus movere, atque recto Romam itinere contendere statuerat, suadente in primis, atque impellente Innocentio Cibo Cardinali, Bononiensi legato, qui paulo ante ea de causa ad Lautrechium in castra venerat, atque ne diutius Clementem captivitate premi sineret, persuaserat. Quibus cognitis, Senatus licet non minus de Pontificis libertate esset solicitus; tamen hoc Lautrechii consilio omnes prospere gerendarum rerum spes succidi arbitrabatur. Itaque Pesareo mandavit, ut a proposita sententia dimovere Lautrechium omni studio conaretur; neque præclaram victoriam, quam nullo negotio consequi posset, prætermitteret. Cur enim Genua devicta, Alexandria expugnata, Ticinum in potestatem redactum, tot oppida, atque agri in deditionem accepti, si princeps, & caput Insubrum Mediolani civitas hostibus relinquatur? quis ignorat quantum summæ totius belli intersit, in universa hac regione dominari, quæ per tot annos bellorum sedes, ac veluti theatrum Europæ dimicantium inter se gentium institutis, moribus, militari virtute diversarum extiterit? Ea parta, reliquias Cæsareanorum dissipatum iri, Pontificem libertatem consequuturum, filios Carolum regi traditurum; pacem denique inde universo Christiano orbi optanti, atque anhelanti reddendam fore. Ni id fiat, quæ hucusque celeritate, ac virtute in fœderatorum potestatem concessere, amitti, atque ab hostibus occupari, & hoc incendio Reipublicæ quoque imperium absumi posse: inde enim Cæsareanos metu solutos pristinum vigorem sumpturos, Antonium Levam tam ingentem sibi oblatam prioris recuperandæ gloriæ opportunitatem per socordiam, atque ignaviam elabi non passurum; cum præcipue Germanorum militum haud exiguum subsidium expectaret, quos propediem per Tirolensem comitatum in Galliam Cisal-

Lautrechii sententia Romam cum exercitu proficiscendi.

Senatus Lautrechium de sententia removere nititur.

alpinam transgressuros Veronæ magistratus significabat. Id si 1527
accideret, Levæ copiis adjunctos, agros omnes direptione,
incendiis, vastitate deformaturos. His quæcumque in Roma-
nam expeditionem molirentur, retardari posse: Mediolano in
potestatem redacto, Germanos milites ab Italia animos aver-
suros, nullius studio, ac solicitudine evocatos, nec tutum,
quo se reciperent, locum habituros, non equitatum, non
commeatus, non tormenta, & alia, quæ copiis alendis, &
instruendis summopere necessaria sunt; Italiæ spes omnes de-
serturos. Atque his a suscepta sententia Lautrechium amove-
re Senatus adnitebatur. Eadem in Galliis in Regis consilio
agitata orator Senatui significaverat; ac licet Franciscus an-
ceps consilii videretur, in eam tamen propendere præconsul-
tores fere omnes videbantur; nuntio præsertim de Ticini ex-
pugnatione accepto, parvum numerum hostium, rerum o-
mnium inopiam, militum ægritudines, Antonii Levæ vitam
prope ad extremum deductam intelligerent. Attamen Rex,
ut quid sibi magis summæ totius rei conducere videretur,
Lautrechius decerneret, permisit. Lautrechium nihil a pro-
pria sententia remorari poterat; atque illius consilio jam
evulgato, vires cogere Cæsareani Romæ cœpere, Hispanis mi-
litibus Germanos adjungere; neque exiguis subnixus argumen-
tis sermo ferebatur, Clementem in Neapolitanum regnum
abductum iri. Hæc animos Patrum summopere solicitabant;
cum præcipue quotidie de Ferdinandi Caroli Imperatoris fratris
Italica expeditione nuntii advenirent, quem post prælium ad-
versus Joannem Transilvaniæ Principem feliciter gestum viginti
peditum millium delectum haberi jussisse pro certo haberetur,
illosque quamprimum in Italiam missurus diceretur.

Romæ de Ferdinandi Austriaci in Italiam adventu.

Tandem decrevit Lautrechius, ut Reipublicæ copiæ, quæ
in Hetruria detinebantur, in Galliam Cisalpinam evocarentur,
ipse in Hetruriam cum reliquo exercitu transiturus, cui trecen-
ti equites levioris armaturæ Venetorum stipendiis adjungeren-
tur. Summa vero Lautrechii exercitus hæc futura erat; pe-
ditum quindecim millia regio ære militantium, sex Floren-
tinæ Reipublicæ peditum millia, Helvetiorum quantum con-
ducere videretur, quorum stipendia pro dimidia parte a Re-
ge, altera a Venetis persolvebantur; Germanorum quoque mi-

Lautrechius in Hetruriam proficiscitur.

1527 militum, qui Angliæ Regis pecunia sustentabantur, ad decem millia. Reipublicæ vero aderant in Insubribus, præter equitatum, quindecim peditum millia, quibus oppida, atque urbes, quæ nuper in potestatem fœderatorum venerant, tueretur, omni spe Francisco Sfortiæ auxiliorum adempta, quod summa omnium egestate premeretur, afflictis, ac pene eversis urbibus, neque ad illas præsidiis militum firmandas idoneo, ne dum ad emittendas ex fœdere copias, ut Antonii Levæ conatibus obsisteret; ut totius belli in Gallia Cisalpina pondus Reipublicæ incumberet; quæ non minus pro Sfortiæ incolumitate, quam pro suis finibus tuendis laborabat, verita, ne vicinis belli facibus imperii fines exardescerent. Quapropter Senatus censebat, augendas vires esse, novos delectus militum habendos; quæ cum perfici, nisi ingenti pecuniæ vi, non possent, ab Henrico Angliæ Rege flagitabat Senatus, ne difficillimis temporibus Italiæ deesset, cujus dignitatis, ac libertatis semper se patronum fore professus fuerat. Verum ille arma se in Germania inferiori adversus Cæsarem moturum dictitabat; eo uno Cæsaris ab Italia conatus averti posse: Cardinalis vero Eboracensis suadebat, ut Italorum militum numero imminuto, Germano
milite exercitus roboraretur, quod non nisi cum summa rerum omnium perturbatione fieri posse constans erat sententia; neque e re communi fore, ut Italæ gentis militari virtute, corporis, atque animi robore insignis, fama, & existimatio læderetur, a nostrisque ad Cæsareanos transiret; cum præsertim Italorum militum fortitudinem in urbibus expugnandis expertus esset. Neque vero his deterritus quidquam prætermittebat, quod sumptibus ad alendum, atque retinendum exercitum faciendis conduceret; & jam bellorum diuturnitate exhaustos Reipublicæ thesauros decumis, ac vectigalibus sarciebat; cum interea cunctorum animos Lautrechii ex Cisalpina Gallia discessus admiratione affecisset, quod victoriam, quam manu tenebat, novo consilio desereret, Mediolanique potiundi, quod semper maxime Galli concupiverant, spes abjiceret, hostes ad extremam prope desperationem adactos erigeret, jamque confecti belli reliquias quandoque non absque magno incremento emersuras negligeret: varia namque cunctorum sermonibus ferebantur, illumque

non

non tam Pontificis liberandi causa, quam altiori, & profundiori consilio hæc agere, vel quod ex illius animo nondum 1527 Sfortiæ expostulationis pro Alexandriæ immisso præsidio memoria deleta esset, vel dum arctius de pace inter Gallum, & Imperatorem ageretur, cunctatione uti satius duceret, ne novarum rerum accessionibus perturbatio aliqua oriretur: id ex eo firmiori conjectura elicientibus, quod cum summa celeritate ex Insubribus movisset, in itinere tamen prosequendo tarditate, ac mora usus putaretur, atque Germano milite, quem præstolabatur, copiis adjuncto, otio tempus terens ad Parmam consedisset. Eadem fere contagione fœderatorum trans Apenninum exercitus arreptus fuerat, qui prope Montem Falcum sedens nihil moliebatur, neque aut propria virtute, aut hostium paucitate ad præclare aliquid agendum accendebatur. Inde Senatus Ducis Urbinatis vel socordia, vel privato aliquo commodo hæc accidere suspicari; illius fidem prope suspectam habere, ut conjugem, & filium tunc Muriani commorantes servari, ac custodia obsepiri juberet: qua re intellecta, ut a Senatu Venetias veniendi facultatem impetraret, Horatium Floridum ad Senatum miserat; qui suo nomine Patres certiores faceret, paratum ad omnium a se gestarum rerum rationem reddendam, fore. Verumtamen illum ab exercitu discedere non permisere, nonnihil temporibus concedendum rati; cum nihil in Rempublicam admissum cognoscerent, suspicione omni deleta, priorique de eo opinione recepta, ab uxore, & filio Senatusconsulto custodiæ amotæ fuere.

Fœderatorum exercitus ad Montem Falcū. Urbinatis conjugi, & filio adhibita custodia. Horatius Floridus ab Urbinate Venetias mittitur.

Ab Urbinatis conjuge, & filio custodia amota.

Hæc Lautrechii consilia, hi Venetorum conatus erant, cum inter bellicorum apparatuum tumultus de pace ageretur, ad quam propensum animum Cæsar habere significabat. Nunc Francisco Galliæ Regi, nunc Venetis concordiæ rationes objiciebat; atque ex literis Andreæ Naugerii Reipublicæ ad Cæsarem oratoris xiv. kal. octobris Paredæ in Hispania datis significabatur, de pace cum Angliæ, atque Galliæ oratoribus actum: Regis filiis libertatem Imperatorem daturum, Burgundia in potestatem recepta, duodecies centenis aureorum millibus sibi, quingentis Anglo persolutis, quæ illi a Cæsare debentur; de reliquis trecentis millibus, nec de tempore præscripto, nec de obsidibus nondum convenisse; regni proceres Cæ-

Andreæ Naugerii ad Cæsarem oratoris literæ de pacis agitatione.

1527 Cæsare pro obsidibus petente, quos Gallorum Rex ne vicies quidem centenis nummorum millibus traditurus erat. Deinde firmata pace, de dimittendis exercitibus subortas difficultates fuisse, postulante Cæsare, ut statim Lautrechius evocetur, cum de suarum copiarum missione ne verbum quidem faceret: e contra Franciscus nullatenus Lautrechium evocaturum, nisi prius filii ex Hispaniis advenissent, asseveraret. Tum de Cæsaris in Italiam profectione nihil esse, quod modo ageretur, cum ejus rei curam prætermiserit; pedites, atque equites ex pacto Madriti in Italicam profectionem inito, minime petere; cum se obtulerit occasio, in Italiam venturum; ut nemini inde aliquid suspicionis, vel metus possit obrepere, tantum classem regiam flagitare: cui rei oratores minime assentiri voluerant. Quod vero ad Francisci Sfortiæ res attinet, eas summis, ac difficillimis implicitas perplexitatibus esse: ni Cæsar Ducem in avito imperio retineat, infectum negotium omne fore; cum Rex, quæ in Insubribus jura obtineat, non Imperatori, sed Duci concessurum affirmaret: Cæsaris contra ab his valde aversus animus erat, neque ambiguis argumentis Mediolanensis ditionis potiundæ cupiditatem præseferebat: decernendum primo de Ducis actionibus a judicibus esse; dum causa pertractatur, imperium penes se existere; si judicio insons Franciscus declaratus fuerit, Insubrum ducatum restituturum; sin minus, alteri traditurum; quis vero futurus is esset, silentio obvolvere; nec fratrem, ut antea, nominare. Angli Regis Oratores, nihil, quod ad mentem Cæsaris flectendam, atque erga Sfortiam conciliandam spectaret, prætermisere; neque judicibus rem permitteret, id illius Regis causa faceret, a quo sibi affinitate conjuncto haud parva emolumenta, & auxilia acceperat. Verum nec officiis, nec precibus aliquid impetrare potuerunt. Galli oratores Naugerio significant, a Cæsare petiisse, ut fœderatis Francisci Regis Respublica Veneta, ac Florentini adjungerentur; ab hoc primum valde alienam Cæsaris mentem fuisse; mox adjecisse, si in nonnullis, quæ jure exposcere videbatur, sibi satisfacerent, pace complectendos fore.

His de rebus cum Anglis, Gallisque Veneti, ac Florentini oratores colloquuti; re maturius expensa, Naugerius Impera-

peratorem a...iit; Senatus mentem uberius exponit; pacis stu- 1527
dium decla...at; propensam in Christianam Rempublicam vo-
luntatem ...o honestis concordiæ rationibus nunquam recessu-
ram. Ad hæc Cæsar, controversiis amotis, quæ illi cum Ve-
netis inte...cedebant, non modo a Christianissimo Rege inter
fœderatos eos censeri se passurum, sed eosdem etiam inter
amicos, & socios habiturum: ingenti pacis desiderio totius
orbis Christiani flagrantem, omnia bellorum semina radicitus
excindere, amovere suspiciones statuisse, ut ubique egregium
pacis bonum, post præteritorum bellorum clades, ac sangui-
nem, percipiatur; neque cum aliquo seorsum pacem inire,
sed omnes vincire concordia decrevisse, expertum, quot te-
chnis, ac dolis nonnunquam summum pacis commodum do-
minandi libidine interturbetur. Quid enim cum Gallorum Re-
ge pace inita, nondum cum Republica firmatis rebus, expe-
ctari posse, nisi ut receptis filiis, faces Senatui ad bellum pe-
cunia, ac viribus immissis subjiceret, hoc prætexens, quod fœ-
deratos deserere regium minime affirmaret? Id si contingat,
post paucos menses elapsos acriori, atque acerbiori incendio
cuncta exarsura; ipsum eosdem pro hostibus habiturum, quo
nil alienum magis a suis rationibus esse; quippe qui per-
petuam, ac cum singulis Christianorum Principibus pacem per-
cupiat: quocirca controversias omnes amputandas, atque tol-
lendas, ut sincera, ac stabili pace Christiana Respublica per-
fruatur, ipse vero tam excellenti fructu, amota omni suspi-
cione, quæ de illius animo suboriri posset, lætetur. Adjecit,
falli eos, qui illum ad totius Christiani orbis principatum ad-
spirare, ac contendere arbitrarentur; præter sua nihil expo-
scere; aliena non quærere; pacem sectari; omnibus amicum
se esse cupere; præter ceteros semper Reipublicæ amicitiam
optasse: illa ut certis rationibus iniri, atque ad optatum fi-
nem perduci posset, petere primum, ut pecuniæ vis, quæ ex
pacto cum Hieronymo Adurno, & Caracciolo Protonotario
Regi Hungariæ fratri debetur, persolvatur; quæ Venetiis an-
no M. D. XXIII. eodem tempore pacta sunt, exequutioni man-
dentur: Tum ut centum, & viginti aureorum millia, quæ a
Senatu Prorex postulaverat, quod copias cum illius exercitu, tri-
dum Franciscus Rex Ticini moraretur, non conjunxisset, bue-

Cæsaris de pace forma cum Navagerio.

1527 buerentur : deinde cum ipse superioribus mensibus ingentes sumptus facere ad res suas tuendas coactus fuisset, æquum videri, ut Respublica, quæ acriori illum bello, quam Rex Gallorum lacessiverat, quæque Franciscum Sfortiam ad urbes, atque oppida Insubrum expugnanda adjuverat, tantarum expensarum portionem aliquam persolveret; ut pace firmata, dimitteret exercitum, tutamque, ac pacatam Italiam redderet.

Naugerii responsio.

Hæc Cæsar cum Andreæ Naugerio exposuisset, ita respondit : primum se arbitrari, si quid Senatus Ferdinando fratri deberet, nunquam negaturum; deinde, quod ad reliquas pactiones spectat, non ambigere omnia observaturum, modo a Cæsare idem fiat, neque aliquid fœderi postea cum Gallo, ac reliquis inito repugnet : quod vero ad centum, & viginti aureorum millia attinet, cum Respublica Proregi, & Carolo Borbonio octoginta millia obtulisset, se recepturos dixisse, ac tanti satisfactum iri Cæsari ostendisse, nil postea mutatis rebus confectum; adeo immensis sumptibus exhaustas Reipublicæ vires, ignorare se, an eadem mens Senatui foret. Meminisse oportere, non pacis coemendæ gratia, neque culpæ deprecandæ, quod pactis non stetisset; nulla enim in re defuisse, ut a Gaspare Contareno, atque a se ipso sæpius multis rationibus tunc aperte probatum fuerat; verum pecuniæ egestate laboranti singulari benevolentia, atque observantia, qua Cæsarem semper prosequutus erat, non absque summo incommodo, vim illam auri obtulisse : non voluntatem Reipublicæ, sed vires immutatas, terrestribus, maritimisque copiis auri acervos absumptos, publicas, privatasque pecunias imminutas. Tandem quod ad impensarum partem, quas petebat, sibi non videri hujus belli occasionem in Venetos rejici posse; neque insimulare Cæsarem velle, cum rectam illius mentem, propensumque in pacem, & totius Reipublicæ Christianæ felicitatem animum optime nosset : idem & suis literis edoctum, & sua sponte Senatum sentire : verum Duces Cæsareanos adversus rectam illius mentem ita egisse, ut maximam cunctis suspicionem injecerint, non eum, quem præseferebat, Imperatoris animum esse, qui superbia, crudelitate, avaritia cunctos ad arma pro suimet defensione suscipienda coegisse videretur.

retur. Si communis tranquillitatis, ac pacis illi insideat desiderium, ab iis petitionibus abstineret, quæ alienæ a pacis studio prorsus existerent. Ad hæc Cæsar pauca de sua in bonum publicum propensione præfatus, subjecit; partim invidia, partim timore, qui in ipsum arma moverant, impulsos fuisse. His Naugerius: quod ad invidiam spectaret, nihil esse, quod diceret: non diffiteri, Rempublicam, Italiamque universam haud injusto timore permotam, cum Cæsareanorum infestos animos in Italiæ perniciem, ut prope in illius excidium conspirasse viderentur, animadverteret. 1527

Hæc Naugerii literis continebantur, quæ licet gravia Senatus existimaret; tamen is erat post tot annorum curricula, quibus assiduis fluctibus agitata, ac fere convulsa Italia fuerat, publicæ pacis ardor, & studium, ut neutiquam ab iis conditionibus, quæ ab honestate minime abhorrerent, sibi discedendum censeret. Itaque Naugerio mandatur, Imperatorem adeat, eamdemque erga pacem cum eo Reipublicæ mentem esse significet; nunquam æquas illius conditiones aversaturam. Ad concordiæ vero capita, quæ a Carolo proponebantur, ita responsum est. Assiduis bellis non pro augendi imperii finibus, sed pro incolumitate, ac salute susceptis, imminutas civium opes, ingentibusque sumptibus publicas vires attritas, tantas non futuras, ut quod ex fœdere anno M. D. XXIII. deberet, ad unguem expleat. Reliquum ducentorum aureorum millium persoluturam; dummodo subditorum bona, quæ in ditionibus Ferdinandi sita sunt, restituantur; eorum vero solutionem longe antea futuram fuisse, si eadem illi, quæ Reipublicæ mens, & voluntas extitisset. Postea de centum, & viginti aureorum millibus, quæ ob non conjunctas Cæsareanis Venetas copias petebantur: jam nulla alia causa permotam, quam sua erga Carolum benevolentia, atque observantia, in ejus militum stipendia octuaginta millia obtulisse, id acceptum, gratumque Carolo Borbonio fuisse, qui cum repente ex Insubribus in Hispaniam profectus esset, ea de re ad Gasparem Contarenum tunc apud Cæsarem Oratorem scripsisse: verum postea immutatis rebus, cum in dies nova in Rempublicam Cæsareani molirentur, bellorum incendia, ac ruinas imperio Veneto pararent, ut suis rebus consuleret, alio se

Mandata Senatus ad Naugerium ut de pacis conditionibus ageret.

1527 se vertere, aliis fœderibus niti coactam fuisse. Quocirca perturbatis rebus, nova exorta bella, cunctis immutatis, ut alia rerum facies sese objecisse videatur, nihil esse, quod hoc tempore illa postularentur, quæ ultro alia tempestate Respublica concessura fuerat. Tertio ad deducendum ex Italia exercitum ducenta aureorum millia Cæsare petente, non eo statu Reipublicæ opes esse, ut tantam auri summam persolvat, egregiæ Senatus voluntatis in Carolum majora in præsens argumenta exhiberi non posse. Quarto quod ad Insubres tuendos communibus viribus, & copiis spectat, quæ pacis capitibus anni M. D. XXIII. continebantur: non eadem tempora, maximam omnium immutationem sequutam, solutam pacto Rempublicam esse; nec, si vellet, ob Gallicum fœdus illi integrum fore. Inter cetera vero postulantibus Cæsareanis, ut quæ nuper a Gallicis, ac Venetis copiis Insubrum oppida in potestatem redacta fuerant, traderentur, responsum est; ea Francisco Sfortiæ Mediolani Duci ex fœdere a Lautrechio concessa esse. Insuper, ut Ravennæ, ac Cerviæ urbes Pontifici redderentur, petitum. Responsum est, Roma direpta, Reipublicæ auxilium non modo illarum cives, sed Pontificis Nuntium implorasse, ut sartas, tectasque ab hostium injuriis tuerentur; id Rempublicam pro eximia in Apostolicam Sedem reverentia, atque observantia ultro præstitisse: sperare libertati restitutum Pontificem, quæ a Republica gesta sunt, æqui, bonique consulturum: nihil enim vehementius cupere, quam ut Clemens tandem servitute ereptus huic novo fœderi adesse, suaque auctoritate id tueri possit. Itaque Naugerio facultas tribuitur, ut his conditionibus paci inter Cæsarem, Gallorum Regem, Franciscum Sfortiam, ac Florentinos Reipublicæ nomine subscribat. Hæc omnia per Sebastianum Justinianum Francisco Galliarum Regi significantur, nullisque rerum eventibus Rempublicam ab inita cum illo societate, & fœdere discessuram, quem ejusdem erga ipsam mentis esse idem Orator Senatui declaraverat; nempe a rege se accepisse, sibi a Cæsare propositis conditionibus pacis contineri, ut, seclusis Venetis, ac Florentinis, ea fieret, neque Francisco Sfortiæ Insubrum restitueretur imperium: hæc Regem prorsus rejecisse, cum firmiter decrevisse assereret, potius filiorum captivitatem pati, adver-

Pacis agitationes Gallorum Regi a Venetis significatæ.

adversaque omnia experiri, quam fœderatos, ac socios deserere; pro qua egregia significatione ingentes illi a Senatu gratiæ actæ sunt. 1527

Verum, cum ea, quæ prius erga pacem totius Christianæ Reipublicæ propensio in Cæsare cernebatur, vel rerum Italicarum novis successibus, vel spe fœderatorum dissensionis paulatim refrigesceret, Galli, & Angli Oratores, ab honestis pacis conditionibus Cæsare averso, bellum illi denunciandum, statimque ex Hispaniis discedendum censebant: idem, ut fœderatorum legati efficerent, hortabantur. Quid hac in re sibi agendum esset, Naugerius a Senatu petebat; qui rescripsit, ut ab eorum sententia de belli denunciatione, ac discessu ne latum quidem unguem discederet; præsertimque Gallo Oratori adhæreret, & omnia, qua decet prudentia, & gravitate perficeret. In hac rerum, atque animorum immutatione ne quid, quod ad augendas fœderatorum vires conduceret, præteriretur, e communi re visum est, ut Ferrariensis Dux, & Marchio Mantuanus societati adjungerentur, omni studio niti oportere; id quo facilius perficeretur, Gaspar Contarenus Orator ad Ferrariensem mittitur, qui his conditionibus fœderi accessit, ut ducentos cataphractos ære suo copiis fœderatis conjungeret; in sex menses decem aureorum millia in peditum stipendia persolveret; contra fœderati ejus ditionibus tuendis, & servandis se obstringerent. Mantuani vero Principis, quod a Lautrechio summopere urgebatur, negotium haud parvis difficultatibus erat implicitum: nam Lautrechius Senatui significaverat, se quamprimum Laurentium Hetruscum, & Equitem Casalium Mantuam missurum, ut regio nomine cum Marchione de novo fœdere ageret; ea in re Reipublicæ mentem exquirere. Tria potissimum capita erant; primum, ut Mantuanum imperium in fœderatorum clientelam reciperetur; deinde ut, Lautrechio absente, imperatoria dignitate, ac munere Marchio fungeretur; demum ut duo peditum millia suppeditaret, qui in Venetorum quindecim millibus censerentur. Senatus quemadmodum Marchionis societatem magnopere probabat; tum ob egregias illius Principis virtutes; tum ob situs, locorumque naturam, ac præcipue ut singuli Italiæ Principes ad dignitatem, & libertatem illius retinendam conspirarent; attamen

Cæsaris animus demum a pace aversus. Galli & Angli Oratorum sententia de bello Cæsari denunciando.

Ferrariensis Dux fœderatis adjungitur.

Laurentius Hetruscus, & Eques Casalius ad Mantuæ Marchionem missi.

1527 men ut Imperator exercitus declararetur, haud facile assentiri poterat, ne Urbinatis auctoritatem, qui universis Reipublicæ copiis præerat, lædere videretur. At re sæpius agitata, tandem Marchio, amota ejusmodi conditione, in fœdus concessit, cui subscribendo, ac firmando Joannes Haimus, Veronæ Prætor, Mantuam a Senatu missus est. Hæc in Italia gesta sunt.

Mantuæ Marchionis ad fœderatos accessus. Joannes Haimus Mantuam mittitur. Augustinus Amulius, & Antonius Marcellus in Orientem profecti. Cartoglius ad Cytheram navem Grimanam capit.

Petrus Landus, classis imperator, maritimas oras legens, oppida, urbesque opportune communiverat; populorum erga Rempublicam animos confirmaverat, frumenti vim Venetias navibus transmiserat, Augustino Amulio legato cum duobus levioribus triremibus, atque Antonio Marcello quatuor notharum Præfecto ad tuenda, purgandaque orientis maria præmissis, cum nunciaretur infesta Turcicis prædonibus omnia esse. Nam Cartoglius insignis pirata cum prædæ inhians maria excurreret, non longe a Cythera Aegei insula, Venetam navim (Grimana appellabatur) ceperat, ac pretiosis mercibus in suas triremes invectis, incendio absumpserat; viros nobiles, feminasque ingenuas, nulla sexus, aut conditionis ratione habita, crudeliter obtruncaverat. Cum nautas, ac viatores ad Coturnicum, quem modo vocant, portum misisset Marcellus, qui tum in Amphimalo portu Cretæ cum tribus triremibus detinebatur; cum ab exploratoribus intellexisset, supra Amphimalum non longe a Bicorna oppido triremem Turcicam navigare, quam pone alias sequi nuntiatum fuerat, vel Cartoglium esse arbitratus, vel Sinanem, qui nuper, ex Numidia comparata classe, in sinu Adriatico, multis inflictis molestiis, cunctis non parum timoris injecerat, injuriarum ulciscendarum generoso impetu actus e portu se proripuerat; trirememque ingenti conatu adortus parvo intervallo in potestatem redegit. Verum cum statim cognovisset, non longe septem alias adesse, quibus Alexandriæ Maurus præerat, Byzantiumque recta contendebat, omni studio Marcellus militum, ac remigum furorem in Turcas sedare, & restinguere conatus, triremem captam, interim nihil adversi veritus, Bicornam adduxit. Inde arrepta occasione Maurus triremes suas celerrime collegit; Marcellus inopinata oppugnatione deterritus fuga saluti consulere nitebatur; duæ ad litus allapsæ, quod cum vix tenuissent, remigum turmæ statim se ex triremibus proripuere, & in Mauri potestatem

Antonius Marcellus unam ex Alexandria Mauri triremibus capit.

tem venere, atque Alexandriam advectæ sunt. Ea cum Venetias perlata essent, notharum Præfectus, ut apud Advocatores causam ex vinculis diceret, Senatus decrevit: ille angore animi, & curarum mole obrutus in itinere obiit. Cidoniæ magistratui committitur, ut triremem Turcicam, quæ in nostrorum manus pervenerat, restituat; legato vero apud Suleimanum, ut totius rei eventum exponat, mandatur; flagitet, ut duæ a Mauro triremes captæ cum tormentis reddantur. Ad hæc ne piratis auxilium, vel tutus accessus in Suleimani ditionibus concedatur, Sinanesque ac Numidici latrones arcerentur, enixe peteret. Suleimanus, re cognita, Senatusque voluntate perpensa, statim triremes reddi jussit, magna vi tormentarii pulveris opportune adjecta, cujus inopia (assiduo bello immensa pene materia absumpta) Respublica premebatur. Nec minora amicitiæ, ac benevolentiæ argumenta Suleimanus in Venetos dederat, cum Alexandria non modo, verum etiam aliis sui imperii locis avehi frumentum ad ducenta ac viginti millia sextariorum permisisset, & quinque millia præterea dono dedisset. His præclaris benevoli in Rempublicam animi significationibus ne parum grati animi notam subiret, perhonorificam legationem, pretiosis muneribus insignem decrevit, illiusque obeundæ Thomæ Contareno onus injunctum est.

1527 Maurus Alexandriæ Venetas triremes aggreditur, & duabus potitur. Antonius Marcellus cum causã ex vinculis dicturus esset, obiit. Venetæ triremes a Suleimano magna vi tormentarii pulveris adjecta restitutæ. Suleimani benevolentiæ argumenta erga Venetos.

Thomas Contarenus cum donis ad Suleimanum missus. Lanojus Prorex Cajetæ obiit.

Interim Cæsar conspirantium in se Christianorum Principum ad Pontificem liberandum conatus veritus, Franciscanæ familiæ Præsulem cum Verio Milliao in Italiam miserat, ut cum Prorege de libertate Clementi restituenda agerent; qui cum per eos dies Cajetæ excessisset, cum Ugone Moncata, quem sibi moriens Prorex substituerat, ea de re consilia iniere. Res inter magnas difficultates versabatur, cum nec Pontifici ad stipendia militibus Cæsareanis eroganda pecuniæ copia adesset, nec Cæsareani satis fiderent, promissis Clementem staturum: ex quibus obscure admodum, quemnam tota res exitum habitura esset, perspiciebatur. Clemens, ne sibi aliqua in re deesset, Lautrechium, ut quamcelerrime iter conficeret, sibique suppetias ferret, impellebat. Hæc dum agerentur, obsides, fuga capta, secreto magna Germanorum & Hispanorum indignatione, Roma abiere;

Clementis obsides a Cæsareanis fugam capiunt.

1527 re; neque illi, penes quos liberandi Pontificis auctoritas erat, convenire poterant. Moncata aversum animum a Pontifice gerebat: Præsul Franciscanus propensus ad sublevandum Clementem erat, vel quod ita Cæsari conducere arbitraretur, vel cupiditate potiundi Cardinalatus incensus: Milliaus palam uti rei periculi plenæ adversabatur: Clemens, ne nullum lapidem non moveret, Hieronymum Moronum, summæ auctoritatis apud Cæsareanos virum, illexerat, filio ad Episcopatus Mutinensis dignitatem evecto; Columnam Cardinalem Picenæ legationis spe sibi adjunxerat, gloriæque appetentem animum permoverat, cum in arce illum invisenti immortalem sibi apud posteros laudem comparaturum dixisset, si tantæ rei auctor, atque adjutor foret: quid enim præclarius, quid ad summam potestatem cunctis patefaciendam illustrius, quam penes illum esse Pontifices dejicere, ac deprimere; eosdem depressos ad pristinum dignitatis gradum restituere? quibus homo inflatus, atque percitus, omni opera, ut Pontifex liberaretur, connixus est. Verum novis ex Hispaniis Cæsaris mandatis supervenientibus, omnis ambiguitas sublata; cum præcipue quotidie de Lautrechii adventu nuntii perferrentur, coactumque iri se Cæsareani cernerent, ut omnes copias ad Neapolitanum regnum tuendum transferrent, quod, nisi prius persolutis stipendiis, non sine ingenti tumultu, ac seditione militum fieri poterat.

Conventiones inter Pontificem & Cæsareanos.

Itaque in has conditiones inter Pontificem, ac Cæsareanos convenit: primum ne Pontifex Carolo hostile aliquid vel in Insubribus, vel in regno Neapolitano moliretur: deinde ut *cruciarium*, quod dicitur, vectigal in Hispaniis, decimam proventuum Ecclesiasticorum in omnibus suis regnis eidem permitteret: tum ut Hostia, & Centumcellæ, veluti prædes in Cæsareanorum potestate essent: ad hæc Tiferni oppidum, & arx Forilivii traderentur: obsides Hippolytus, atque Alexander nepotes, qui tunc Parmæ erant, statuerentur; interim Pisanus, Triultius, & Gaddius Cardinales darentur, qui statim in Neapolitanorum fines abducti sunt: Germanis militibus sexagintaseptem; Hispanis trigintaquinque millia aureorum numerarentur; ipsi cum omnibus, qui penes se erant, Cardinalibus libere abeundi facultas permitteretur; Orbitum, vel Spo-

Spoletum, vel Perusiam incolumis perduceretur: quindecim diebus elapsis, totidem aureorum millia solveret; reliquam pecuniam, quæ ad quadraginta millia supererat, trimestri spatio constituto, Germanis, Hispanisque tribueret. Quibus ita statutis, ac decretis, cum dies quinta idus decembris Roma exeundi statuta esset, vel fortunæ malignitatem, quam sæpe expertus fuerat, vel hominum perfidiam, ac Moncatæ præsertim adversus illum infestum animum veritus, moræ impatiens, nocte, quæ diem præfinitam præcesserat, mutato habitu, ex arce exiit, atque a Ludovico Gonzaga Cæsareano Duce exceptus incolumis Orbitum perductus est; noctu nullis, ut assolet, Cardinalibus, sed paucis e familiaribus comitatus, urbem ingressus humanæ varietatis exemplo, quippe qui e supremæ fastigio dignitatis dejectus, auctoritate exutus, carcere detentus, Roma amissa, imperio spoliatus; idem post paucos menses libertati restitutus, imperium denuo recuperaverit, pristinam dignitatem, atque auctoritatem adeptus fuerit. Ea de re Pisanus Reipublicæ Legatus certior factus statim cum literis eum, qui sibi erat a secretis, ad Pontificem misit, ut illi de felici successu gratularetur; ipse postea subsequutus est, & de præterito, ac præsenti rerum statu multa egit: a Senatu etiam ad Pontificem ingentis gaudii significatione refertæ literæ datæ sunt, quibus propediem oratorem ea de causa missurum continebatur.

1527

Clemens ex arce exiit, & a Ludovico Gonzaga Orbitum ducitur.

Pisanus legatus ad Pontificem gratulatum accedit. Venetorum literæ ad Clementem mittuntur.

Clementem tot angustiis ereptum variæ curæ, ac solicitudines angebant; hinc fides, qua se Cæsareanis obstrinxerat; inde urbium, & oppidorum deditio, præteritorum malorum memoria, cui injuriæ acceptæ, illatæ clades infixæ hæserant. Ea in causa erant, ut summopere Lautrechii adventum cuperet: quocirca Senatus oratori Pesareo scripserat, ut ad conficiendum iter Lautrechium excitaret; quod si vel propter impedimenta, aut tormenta bellica, vel quia Germani, qui in itinere erant, nondum advenissent, morari oporteret, statim quas posset copias præmitteret, ut exercitui, qui trans Apenninum erat, subsidio forent; tum ut hostibus obsisti, illorumque conatus reprimi possent; tum ut Florentinorum studia confirmarentur; ac, ne Pontifex prorsus animo concideret, niterentur. Huc enim Senatus consilia spectabant, ut Clemens, qui captivus iniquis pacis

1527 cis conditionibus subscribere coactus fuerat, a fœderatis non recederet; id summum momentum ad prosperos belli eventus allaturum. Neque vero ab ea re aversus illius animus videbatur; quippe qui Guidoni Rangonio, ad eum a sociis misso, dixerat; omnem rerum bene gerendarum spem in eo sitam esse, ut quamcelerrime universis coactis copiis nostri hostes aggrederentur: nam Jacobus Salviatus Pisano Legato e Corito significaverat, Cæsareanos ab urbe discessum parare, in Senensium fines profecturos. His nuntiis de itinere hostium perlatis, a Lautrechio, Pesareo Oratore, ac Ducibus de ductando exercitu consulitur; quibusdam per Flaminiam, & Aprutianos fines dirigi iter placebat, ratis; hostes rerum suarum timore perterritos, ut Neapolitano regno succurrerent, Ecclesiæ ditiones, Senenses, ac Florentinos relicturos, omnemque belli molem intra illorum viscera casuram. Alii contra traducendum ultra Apenninum exercitum censebant, ut junctis reliquis copiis, quæ circiter peditum decem millia erant, Cæsareanos, qui penes se duodecim selectorum militum numerum habebant, continere, atque cum iis, si se obtulisset occasio, confligere possent; ni id fieret, pertimescendum fore, Clementem, qui illis ex pacto pecuniam subministraverat, labantem, rerumque suarum incertum, quod reliquum erat, persoluturum; quibus auxiliis auctum vires hostium iri; coacto in Senensium agro exercitu, maxima in trepidatione Florentinorum res futuras, ac parvo momento, veluti tempestate jactatos, ad Cæsareanos accessuros. His per literas ab Oratore apud Lautrechium Senatui significatis, literæ ad illum datæ sunt, mandatumque, ut omni studio niteretur Lautrechium in hanc sententiam impellere, ut per Hetruriam itinere arrepto, reliquis fœderatorum copiis conjungeretur, ac si fieri posset, ne in Senensem agrum hostes penetrarent, obsisteret; id certe, cum ad confirmandum Pontificem, tum ad retinendam in fide Florentinorum Rempublicam opportunum fore. Verum Lautrechius, singulis perpensis, terra, marique Neapolitanum regnum invadere mente agitabat, atque consilio trajiciendi per Apenninum exercitum relicto, totus, ut mox dicemus, in ea expeditione fuit. Hoc anno de instaurando in Antistitum electione veteri Reipublicæ more, diversis sen-

Guido Rangonius a fœderatis ad Pontificem missus.

sententiis in Senatu actum, ac tandem in hanc sententiam Se-
natusconsultum decretum est. *Cum ex antiquo Reipublicæ* 1527
Venetæ instituto, ut Episcopi a Senatu nominarentur, inolevisset, qui postmodum a Romano Pontifice confirmarentur, idque usque ad annum millesimum quingentesimum decimum servatum sit, atque exinde nihil prætermissum fuerit, quod erga Pontifices egregiam voluntatem, atque operam patefacere potuerit, & præcipue in eum, qui hac tempestate suprema hac dignitate præfulget, pro cujus libertate, & Apostolicæ Sedis dignitate universæ Reipublicæ vires terra, marique collatæ, ingentes thesauri effusi fuerint, ut nulli dubium sit, nisi Pontifex captivus detineretur, veterem Reipublicæ consuetudinem probaturum, Antistitumque nominandorum rationem confirmaturum: propterea Senatui videri, ut ex obitu Bernardi Rubei Tarvisini Episcopi Ecclesiæ destitutæ, initis suffragiis, ex antiquo instituto successor declararetur, idque in posterum in aliis quoque Antistitibus servaretur, quorum confirmatio ex legum Canonicarum præscripto a Pontifice peteretur; neve proventuum percipiendorum ab eodem Senatu civi, aut patricio alicui, nisi tantum unius Ecclesiæ facultas daretur.

M. D. XXVIII.

INsederat adeo Principum animis vel regnandi, vel ulci- 1528
scendi libido, ut optata Pontificis libertas, ex qua aditus ad commune pacis bonum consequendum oriri poterat, nihil prorsus proficeret, sed inde majorum dissensionum in dies causæ promanarent. Nam Clemens, ut erat solerti acumine ingenii præditus, ita in expediendis consiliis piger, atque parum sibimet constans, modo huc, modo illuc ex eventuum varietate impellebatur. Nonnunquam erga fœderatos propensum animum præseferebat, atque assiduis Venetorum officiis, qui maximum adjumentum suis rebus, si illum in suas partes penitus pertraherent, accessurum putabant, commovebatur, ut propediem fœdus instauraturum significaret; Cæsarem detestatus, a quo tot sibi illatas injurias, exutum imperio, libertate spoliatum, omnia indigna se passum affirmaret. Quan-

1528

Cæsar Pontifici de libertate gratulatur.

Quandoque vel illius potentiam veritus, vel præteritarum calamitatum memoriam perhorrescens, vel promissis Cæsaris delinitus, qui ad illum plenas officii, & humanitatis literas, quibus de recuperata libertate gratulabatur, pollicitis refertas dederat, vetera restinxisse odia, firmam cum illo pacem servaturus videbatur. Nec deerant, ut postea re ipsa compertum est, qui arbitrarentur, nunquam ex ipsius mente injuriam a civibus acceptam elabi passurum; in id suas omnes cogitationes defixisse, ut Mediceam familiam patria extorrem, immutata Florentinæ Reipublicæ forma, in pristinum dignitatis, atque auctoritatis gradum restitueret; tantæ conficiendæ rei dum opportunitas adesset, in neutram se pendere partem profiteri, imperii Pontificii calamitates, ac vastitates, pecuniæ inopiam prætendens, quam omnem in exsatianda militum avaritia, & libidine profudisset.

Clemens ad Mediceos pristinæ dignitati restituendos intentus.

Summa inde solicitudo Patrum animos ceperat, ne reliquis malis hoc quoque accederet; cum præsertim Clemens Sypontinum Archiepiscopum Venetias ad reposcendas Ravennam, ac Cerviam misisset: qui cum, Polæ Episcopo ordinario oratoris munere fungente, ad Patrum Collegium accessisset, duas Pontificis nomine literas ad Principem dedit; alteris Senatui respondebat, qui superioribus diebus de illius libertate fuerat gratulatus; alteris quidquid Sypontinus nuntiaret, veluti ex ejus ore depromptum, ut acciperetur, petebat. Literas Archiepiscopus sermone subsequutus est, ac primum Clementis nomine gratias Senatui egit, quod illi turbulentis, & calamitosis temporibus adfuisset, studiumque ac priscam majorum in Apostolicam Sedem observantiam illustribus argumentis testatus esset. Adjecit deinde, ut sibi Flaminiæ urbes, quæ in Reipublicæ potestate erant, restituerentur, milites, & præsidia amoverentur: tum rogare, ut lex a Senatu de sacerdotiis nominandis nuper lata, qua vehementer commotus fuerat, abrogaretur, rem gratissimam Pontifici facturum. Summi momenti res erat, & quæ dissentientibus discussa rationibus, ac sententiis hæsitabundos Patres teneret; e Republica nonnullis fore arbitrantibus, si Pontificiæ ditionis oppida, quæ semper Pontifici se reddituram professa fuerat, nulla interjecta mora, restituerentur; id veteri instituto, pietati, ac religioni con-

Archiepiscopus Sypontinus a Pontifice Venetias missus ad Ravennam, & Cerviam reposcendas.

Archiepiscopus Sypontinus petit abrogationem legis de Episcopis eligendis.

consentire, justitiæque præsertim opinioni, qua magnum apud omnes gentes nomen adepta fuerat; non technis, aut dolis, sed virtute, recta imperii administratione populorum illectis animis, aut justis armis imperio comparato, temporum rationibus Senatusconsulta aptanda; nihil hac tempestate utilius, quam fœderi Pontificem adjungere. Suasor hujus sententiæ Dominicus Trivisanus, summa vir auctoritate, atque eloquentia, fuisse fertur, quem ita loquutum tradunt. 1528

Oratio Dominici Trivisani.

Quicumque majorum nostrorum gesta sedulo inspexerit, nihil non ab illis justitiæ, atque æquitati nixum vel in propagando, vel in retinendo imperio ullo unquam tempore actum intelliget; bella non cupiditate, qua plerique mortales aguntur; non augendorum finium causa suscepisse, sed ut Reipublicæ incolumitatem, ac decus tuerentur, injurias ab hostibus illatas repellerent, Christiani nominis dignitatem longe, lateque diffunderent. His effectum est, ut nomen Venetum apud omnes gentes ingentem prudentiæ, ac virtutis famam nactum firmissimis radicibus coalitam gloriam protulerit; qua potissimum causa oppida, urbes, provinciæ, & gentes ultro Reipublicæ suave, atque justum imperium amplexæ sint; difficillimis, ac turbulentissimis temporibus, afflictis omnibus, & perturbatis bellorum procellis, ac fluctibus agitata Respublica nullo aut tutiori, aut validiori præsidio, quam populorum in ipsam propensa voluntate fortunæ ictus retuderit, & superaverit. Eandem mentem ab eximiis illis viris vos Patres hausisse certo scio; æquitati, atque honesto omnia semper posthabituros, neque exigua emolumenti specie de universo belli hujus exitu periclitaturos. Quis enim ignorat, cum primum militum vestrorum præsidia in illas urbes intulistis, eo tantum spectasse, ut Flaminiæ, ac Piceni provincias ab hostibus tueremini, cum Clemente in Hispanorum servitutem redacto, Pontificium fluctuaret imperium, nutarent populi, qui miserrimo eventu perculsi, ac consternati parvo momento defecissent, ni vestris subsidiis labantes animos erexissent, & confirmassent? Neque vero sponte tantum vestra, sed a Pontificis Nuntio rogati, atque impulsi fuistis: id palam testati, non ditionum vestrarum propagandi cupiditate adductos rem aggressos fuisse, paratosque esse Pontifici libertati restituto ad omnia tradenda: qua ex re summam

1528 *mam apud cunctos mortales laudem consequuti estis, Venetaeque Reipublicae in sanctissimam Sedem merita mirifice auxistis, nec non extulistis. Quid igitur causae est, ut consilia immutemus, quodque semel polliciti fuimus, praestare hoc tempore nolimus? Vereor, Patres optimi, ne hujuscemodi Senatusconsulto, quam semper summo studio Reipublicae fidem, ac dignitatem servastis incolumem, eidem notam foedissimam inuratis. Quid enim Gallos, quid Anglos, quid Italas gentes dicturas arbitramini, quae miris antea laudibus Reipublicae prudentiam, ac pietatem ornaverant, nisi nos, ut Flaminiae civitatibus potiremur, praeclarum hoc, & plausibile observantiae in Apostolicam Sedem nomen obtendisse? An non idem Senatus, non iidem vos, qui opem afflictis Flaminiae rebus tulistis? non eadem causa? Immo si recte perpendimus, praesens rerum status id maxime hortari, ac suadere videtur, ut quamprimum hanc suspicionem ex Clementis animo tollamus, quo Reipublicae in illum egregia voluntate perspecta, recentique hoc beneficio devinctus, omni haesitatione amota, foedus complectatur, auctoritate, ac religionis majestate tueatur; qui si ad Carolum accesserit, haud dubium est, quin summum foederatorum rebus detrimentum sit accessurum. Novit hoc Caesar; ideo nullum officii genus praetermittit, quo sibi Clementis animum recenti clade exulceratum mulcere, allicere, atque sibi conciliare queat; variis hinc inde curis, ac solicitudinibus Clemens premitur; nisi oppida restituantur, minas intentat. Quid Caesarem hanc occasionem nactum facturum putatis? nisi, vobis pernegantibus, iras accensurum, stimulos additurum, ut perturbatum, atque agitatum ingentibus pollicitis a sociis sejungat, atque ad sese rapiat? Id si acciderit, quis non videt majora parari bella; acriori incendio Italiam omnem conflagraturam; nullam concordiae, ac pacis spem reliquam futuram? Non pertenuis lucri spe, parvaque finium adjectione ultro in tot bellorum fluctus, ac turbines Rempublicam conjecistis; non duarum urbium potiundi spe septuaginta centena aureorum millia profudistis. Majora, atque excelsiora jam tum mente providebatis, cum vobis Italiae dignitas, ac libertas ante oculos esset; cum unam illius retinendae, ac servandae rationem esse inspiciebatis, si Franciscum Sfortiam avito imperio restitueretis; si Caesaris dominandi libidini obsisteretis; si arma vestra cum Gallis jungeretis;*

so-

socium Anglum haberetis; Pontificem, Florentinamque Rempublicam, ut eandem vobiscum fortunæ aleam subirent, contenderetis. Per tot annos vario eventu terra, marique pugnatum, modo aspirante, modo adversante fortuna, reluctantibus undis, robore animi, ac fortitudine amplissimum gloriæ, & libertatis æquor emensi fuimus. Lautrechius modo cum valido exercitu a Francisco Galliarum Rege in Italiam missus, transgressus Alpes, aggredi Neapolitanum regnum decrevit; ad copias vestras terrestres, maritimam quoque classem a vobis in eam expeditionem mitti postulat. Harum rerum fama ad Cæsarem perlata, Pontificem, quem per tot menses indigna servitute pressum tenuerat, ex arce eripuit; novit sibi bellum redintegrandum fore; militum in Romana urbe animos fractos; penuria omnium rerum conflictatos; pestilentiæ lue plurimos absumptos. Id unum spectat, ut inter fœderatos dissensionum semina suboriantur, ex quibus hoc, quod veluti corpus unum vehementer obsistere potest, divellatur, in diversas discissum partes, pristino robore prorsus destituatur; tunc se omnia ex sui voluntate, atque arbitrio facturum sibi persuadet. Quo magis solicitos vos esse decet, ne materiam hanc veluti segetem illi præbeatis, qua magis ex nostris dissidiis, quam ex suis viribus rerum feliciter gerendarum opportunitatem comparet. Neque vero, ut ego existimo, vos illud movere debet, quod ajunt nonnulli, quos amplificandi imperii cura exstimulat, Reipublicæ tot sumptibus exhaustæ, tot egregie gestis de Apostolica Sede optime meritæ, hæc, atque majora deberi: vix ferendum esse Hispanis, indigne adeo Pontifice habito, urbes, atque oppida ultro concessa Reipublicæ, quæ prolapsas fere ad defectionem civitates erexisset, pecunia, milite juvisset, ac sustentasset, duas exiguas negari urbes, quæ per multa annorum curricula sub imperio Veneto fuissent; non vi, non dolis quæsitas, sed ab iis, qui illis superioribus tempestatibus potiebantur, ex testamento relictas, atque in nostrorum majorum potestatem traditas. Non eo inficias, justis titulis Flaminiæ urbes imperio Veneto accessisse; jus earum obtinendarum apud vos esse; at quis ignorat quæ superioribus annis sequuta sint? quis nescit temporum rationes immutatas, Regum, ac Principum Christianorum in Venetum nomen conspirantibus armis, cum

1528

ad

1528 *ad tantam rerum molem sustinendam impares essetis, id vos fecisse, quod ii, qui patenti mari modo ad sidera sese extollentibus, modo ad ima, & profunda se demittentibus undis efficere solent, ut aliqua mercium jactura periculis undique circumseptam navim eripiant; idem vos coacti Patres egistis cum partem imperii multiplici bello detenti prudenti consilio reliquistis. Verum non ejusmodi est rerum conditio, ut modo invito Pontifice ea retineantur, quae vos vestro praesidio non ad imperium adjungere, sed Pontifici servaturos polliciti, ac professi estis: non majorum rerum eventus hoc immaturo consilio praevertendi sunt. Unicum vobis scopum praefixistis hujus provinciae dignitatem, incolumitatem, libertatem; huc tanquam ad praeclaram metam cogitationes, consilia, facta dirigenda sunt: hac parta, quis ignorat nominis vestri gloriam praesentes non modo, verum eos, qui futuri sunt, mirificis usque ad caelum laudibus elaturos? vos servatores patriae, vindices Italicae libertatis, Pontificiae dignitatis auctores posteros appellaturos? Id si secus fiat, quem exitum consilia vestra, aut conatus habituri sint, haud facile divinare queo; cuncti quid hac in re a vobis decernendum sit, solerter expectant. Ne patiamini, obsecro, id homines de vobis cogitare, in consiliis capiundis plus parvae utilitatis speciem, quam universae Reipublicae decus, ac dignitatem valuisse.*

Commovit vehementer Patrum animos Trivisani oratio. At contra Aloysius Mocenicus, qui tum *Sapientis consilii* munere fungebatur, oppositam Senatui suadens sententiam ita loquutus dicitur.

Oratio Aloysii Mocenici. *Ea demum, amplissimi Senatores, vera, atque germana consulendi ratio est, si neque spe evectus animus, neque timore pressus de gravissimis rebus consulat: illa enim illecti tutiora, ac salubriora postponimus; hoc dejecti excelsa omnia, ac praeclara perhorrescimus. Qui vero neque nimia spe inflatus, neque immodico timore perterrefactus, sed, ratione tantum duce, ad consilium accedit; is raro, ni fallor, labi, errare, ac decipi solet; cum omnia ex rei natura, non ex humanorum affectuum agitatione, ac perturbatione rimetur, atque expendat. Illud gravissima hac in re vobis statuendum esse arbitror, ne nimia Flaminiae urbium cupiditas ab honesto abducat, neve* ti-

timor ad ea præcipites vos agat, e quibus revocare gradum minime liceat: id vobis eventurum certo conjicio, si & præsentem rerum statum inspicere, & prudentiæ vestræ acumine, tanquam ex altiori specula, qui maneant rerum exitus prospicere velitis. 1528 Flaminiæ urbes restituere semper erit integrum; illis exutos rursus recipere non erit. Utinam vero quid, iis modo redditis, futurum sit, aliqua ratione conjectura assequi possemus; non ego is sum, qui Reipublicæ incolumitatem, Italiæ dignitatem, ac libertatem non æstimem; qui nesciam tot labores a vobis susceptos, tot bella, tot pericula, in quibus per tot annos versatis, hoc unum laborum propositum præmium respexisse, ut tandem pacem cum dignitate obtineretis; neve quempiam, qui suo arbitratu ceteris principibus dominari velit, pateremini. Sed an illud, redditis Flaminiæ urbibus, consequuturi sitis, sedulo animadvertendum est: siquidem vereor, ne celeri hoc, ac præpropero Senatusconsulto & receptas urbes, quæ per tot annos in tutela imperii vestri quievere, amittatis, & in easdem, ac majores difficultates incidatis. Quem enim prædem, ac sponsorem Pontificis voluntatis habetis, cujus sæpe vel ingenii imbecillitatem, vel mentis levitatem, atque inconstantiam summo damno vestro experti estis? Jam quidquid auri, aut argenti habebat, id fere omne Hispanis profudit; urbes eorum potestati, atque arbitrio permisit; quotidie vel minis terretur, vel pollicitis delinitur; ulciscendæ civium injuriæ flagrat desiderio; restituendæ in patriam Mediceæ familiæ cupiditate incenditur; quæ, nisi Cæsari penitus adhæreat, perficere se minime posse certo scit. Faciendane vobis tam fluxo, atque instabili fundamento magnarum rerum molimina? At arbitror (quis dicet) Ravenna, ac Cervia restitutis, statim hostem se Cæsari Clementem declaraturum. Contra ego existimo, iis receptis, tanquam repagulis quibusdam solutum, quibus illius animus distinetur, & coercetur, illico pro Cæsare futurum; spe hac tantum ali, ac sustentari, ne prorsus se Caroli potestati, & voluntati permittat. At sane qui vobis reddendarum urbium auctores sunt, illud non satis perpendisse videntur, magnam semper & ad bellum agendum, & ad pacem firmandam hæc oppida opportunitatem habitura; cum per illas Flaminia, ac Picenum facile pateant; ac,

1528 ac, si se occasio obtulerit, nullo negotio [illegible] vel populorum erga nos propensione, vel minime munitis urbibus [illegible] vel copiis nostris ea insidentibus, in nostrum sinum casura [illegible]; aut si spes aliqua pacis affulserit, æquiores, ac honestiores conditiones habituri simus. Cur igitur ultro urbes illas red[illegible]das vobis suadent, ex quibus bello, & pace tot commoda s[illegible] futura? Neque vero minora Pontifex consequetur, qui si probe animadvertisset, prudentiumque virorum mentem exquisi[illegible]isset, non ea de caussa Sypontinum Archiepiscopum Venetias [illegible] misisset; neque ita vehementer a Senatu illa sibi reddi petiisset, quæ non minus Reipublicæ damni, quam sibi detrimenti essent allatura; cum milite, pecunia, atque omnibus rebus destitutus sit, quæ ad illas tuendas maxime essent necessaria, ut statim receptæ in potestatem Hispanorum concessuræ videantur. Atque iis si semel potiti fuerint, quibus viribus, ac copiis expellentur? Undique Ecclesiæ ditiones ab hostibus vexantur, crudele, atque intolerandum imperium in populos exercent, urbibus præsidia imponunt. Quid interest, his adjectis, an intra Romanæ arcis mœnia Pontificem detineant, an undique circumvallata illius ditione, Orbito includant? Hoc igitur Pontificia dignitas; hoc salus continetur? tot acta superioribus annis fuere, ut Reipublicæ impensis defensæ urbes, tutatæ provinciæ non Pontifici accedant, sed hosti cedant? Reipublicæ pietas, religio, vetera, ac recentia in Apostolicam Sedem merita, præmia Cæsareanorum sint? Quasi vero labores a vobis suscepti, copiæ terrestres, maritimæ classes ad sublevandam Pontificiam majestatem instructæ non exiguo hoc præmio dignæ sint? Non occupatæ Venetorum armis Ravenna, ac Cervia fuere, verum imperium per suos Oratores urbes implorarunt; populi expetiverunt; Clementis Nuntius postulavit. Quod si animos vestros cupido totius Flaminiæ potiundi occupasset, an dubium est, quin statim singulis oppidis, atque urbibus consentientibus, finibus Reipublicæ fuisset adjecta? Testes Foroliviensès, qui ut in vestram clientelam reciperentur, obnixe rogarunt; testes Bretinorenses, qui aliquando vestris sub legibus floruere; testes denique Ravennates ipsi, ac Cervienses, qui Pontificiorum Præfectorum pertæsi ad vos supplices confugerunt, ut in suas urbes Veneti magistratus mitterentur, flagitarunt. Sed

vos

vos honestatem, ac justitiam commodis vestris antetulistis, & 1528
illius provinciæ ruinas vestrorum militum, & Ducum virtute, ac viribus fulsistis. Quod Flaminia, & Picenum stetere, id totum vestrum est; & nisi cœptis institerimus, si nostris præsidiis urbes nudabimus, ne omnia labantur, atque in præceps ruant, pertimescendum videtur. At quas urbes petimus, nisi illas, quæ supra centum annos, nullo reclamante, universis assentientibus Principibus, vestri juris fuere, quæ ab iis, qui tunc potiebantur, ex testamento Senatui relictæ fuere? Opizo Polentanus Ravennæ, Sigismundus Malatesta Cerviæ heredem Rempublicam instituere; multa onera adjecere, quibus publico ære persolvendis hodie quoque obstricti estis: Ravennam antiquam, ac præclaram urbem muris, ac propugnaculis ingenti sumptu instruxistis. An hæc omnia a vobis omittenda sunt, ut populi desperatione adacti se Cæsareanis dedant; vel ab iis, qui inexplebili siti imperii augendi tenentur, miseranda servitute premantur? Qui singula hæc æqua lance æstimabunt, non dominandi libidinis, non injustitiæ arguent; sed prudentiam quamplurimarum rerum usu confirmatam laudibus prosequentur. At Galliæ, atque Angliæ Reges Senatusconsultum de non restituendis urbibus reprehendent; immo, ut ego existimo, si quibus ad id statuendum adducti estis rationibus, accurate perpendere voluerint, Reipublicæ factum probaturos non ambigo, atque aliquam rationem cum Clemente inituros, qua ea, quæ per tot annos optimo jure possedistis, retinere possitis. Sin secus fiat, accisas omnes spes video, nullum vos ex tot sumptibus, Ducibus, copiis, quas in tuenda Flaminia absumpsistis, fructum percepturos; ac dum inane, & speciosum gloriolæ nomen aucupamini, veræ, & solidæ prudentiæ virtutem omnem amissuros. In magnis rebus sæpe cunctatione opus est; multa sæpe accidere solent, quæ difficillimis in rebus agendis maximo usui fuere; eventuum humanorum haud exiguam partem fortuna possidet; id vos tot bellorum varii exitus docuere. Extremum omnium illud est, despondere animum, atque ingruentium malorum timore præsentia bona deserere.

Hunc in modum verba habuisse Mocenicum fertur, qui cum referendæ ad Senatum sententiæ jus ex magistratu haberet, ita decernendum statuebat: *Rempublicam, ut communibus*

1528 *bus fœderatorum rebus consuleret, roga*[illegible]*m Ravennæ, ac Cer-*
viæ urbibus præsidia imposuisse; inde [illegible]*on modo Flaminiam,*
ac Picenum, sed Bononiam quoque, [illegible]*que eam, quæ trans*
Apenninum est, Ecclesiæ ditionem ser[illegible]*tam esse: modo si po-*
stulatis annuat, id summo cessurum om[illegible]*ium detrimento; cum*
præcipue oppida, atque arces Apostolicæ Sedis in Cæsareano-
rum potestatem vel vi, vel deditione redactæ sint: quocirca de
iis restituendis nihil certi Senatum statuere posse, ni melior
fortuna Pontifici, ac fœderatis accedat. Quod vero ad Anti-
stites nominandos spectat, petere Rempublicam, ne illi a Cle-
mente ea denegentur, quæ reliquis Christianis Principibus con-
cessa sunt, penes quos constat priscum hunc morem adhuc vi-
gere: eo sæpius maximis incommodis, quæ ob Antistitum ab-
sentiam accidere solent, obviam itum; per multas successiones
temporum apud Senatum nominandorum Antistitum jus fuis-
se, qui a Pontifice Maximo populorum pastores postularentur,
æquitati consentaneum, neque sacris legibus adversum videri;
deberi hoc Venetæ Reipublicæ, quæ imperii, ac religionis ea-
dem fundamenta jecerit; pro illa tutanda, & servanda non
thesauris, non viribus, non vitæ civium pepercerit; labanti
Apostolicæ Sedi opem tulerit; pro illius dignitate, atque au-
ctoritate acerrime certaverit; & si quando, hac potissimum
tempestate non exiguis argumentis patefecerit: sperare id, quod
vehementer optat, a Pontifice consequuturam. In hanc senten-
tiam Senatusconsultum Aloysius Mocenicus tulit. At reliquis
Collegii Patribus satius visum est, si orator ad Clementem
deligeretur, qui coram iis de rebus ageret: interea Pontifici
de libertate, & incolumitate gratulatum; gratiæ actæ, quod
amantissimis literis, Sypontinoque Archiepiscopo Venetias mis-
so, propensam erga Rempublicam voluntatem patefecisset: ea-
dem Senatus decreto Archiepiscopo significata, oratorque Ga-
spar Contarenus est declaratus.

Senatus Decretū de oratore ad Pontificem mittendo.

Gaspar Contarenus ad Pontificem orator.

Et jam belli redintegrandi acriori animorum obstinatione,
ac majoribus viribus, prorsusque abjiciendæ pacis certiora si-
gna videbantur: quamvis enim Insubrum provinciam Sfortiæ
restituturum Cæsar haud inficiaretur, atque a pace cum Ve-
netis, aliisque fœderatis minime se aversum ostenderet; atta-
men omnia inter illum, Galliæque regem adeo plena suspicio-
nis

1528

nis erant, ut neuter alteri satis fideret; abnuente rege, ex Italia exercitum se reportaturum, ni prius filios in potestatem haberet: Contra Carolus prius copias amovendas fore; deinde filios traditurum se pollicebatur: utrique ajebant, obsides apud Anglum servandæ fidei se daturos. Verum cum nulla ratio rerum constituendarum iniri posset, omni spe pacis accisa, cuncti fœderatorum oratores, Galli nempe, Angli, Veneti, Florentini, ac Mediolanenses Cæsarem, qui tunc in Burgensi civitate erat, adeunt; abeundi licentiam petunt, bellumque fœderatorum nomine Cæsari indicunt; quod cum hilari fronte excepisset, statim Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores ad oppidum, quod triginta passuum millia ab ea urbe distat, duci jubet, armatorum militum, & sagittariorum custodia adhibita, omnique vel pertractandorum negotiorum, vel epistolarum conscribendarum facultate adempta: Mediolanensi, utpote qui illi subditus esset, ne suo injussu discederet, injunctum est: adversus Anglum nil actum. Istius facti nuntio vulgato, mirifice omnium fœderatorum animi commoti sunt, Senatusque statim Franciscum Regem per oratorem hortatus est, ut jam nudatis, ac patefactis Cæsaris conatibus obsisteret, Angloque, ut in id ipsum contenderet, suadere niteretur: cum interea Lautrechius Bononia discedens, per Flaminiam, & Picenum iter in Neapolitanum regnum arripuisset, & iiij. idus februarii ad Truentum amnem, qui Ecclesiæ ditiones a Neapolitano regno disterminat, pervenisset, præmissis Venetorum copiis, quarum pars altera Pisano legato, ac Valerio Ursino, altera Petro Pesareo oratori, & Camillo Ursino parebant: hæ ulterius progressæ Civitatulam occuparunt, mox Sulmonem, atque alia in finibus Pelignorum oppida, quæ sponte deditione facta, nostris sese adjungebant, inter quos summam virtutis, ac fortitudinis laudem Andreas Civranus patritio genere ortus tulit. Is quingentorum Epirotarum equitibus Præfectus impigre omnia munera militaria obeundo hostibus summum terrorem incusserat, quocumque se verteret, celeritate, ac robore belli fulmen videbatur; excursionibus adjacentium provinciarum populos adeo terruerat, ut nihil adversus nostros moliri auderent. Totius exercitus copiæ ad Divi Firmi oppidum lustratæ sunt: in eo triginta pe-

ditum

Oratores fœderatorũ abeundi veniam a Cæsare petunt, bellumque ei indicunt.

Oratores Galli, Veneti & Florẽtini in custodiam traditi.

Lautrechius ad amnem Truentum.

Veneti Civitatulam, & Sulmonẽ occupant.

Andreæ Civrani Epirotarum equitũ præfecti virtus.

1528 ditum millia recensita, præter cataphractos, ac leviores equites, & fere omnium rerum, quæ ad bellum gerendum necessaria forent, immensos apparatus. Quarum rerum fama Arausionensis Princeps, ac Vastius Marchio permoti Roma exercitum eduxere, viginti aureorum millibus nuper a Clemente persolutis, quibus reluctantium militum animos, neque facile se avelli patientes, lenivere: quatuordecim millium numerum fere æquabat; cum, ut dictum est, plurimos pestilentiæ lues absumpsisset; multi præda, ac direptionibus ditati exercitum reliquissent.

Arausionsis, & Vastius exercitum Roma educunt.

Dum hæc a Lautrechio agerentur, Clemens, Senatus Veneti de Flaminiæ urbibus decreto audito, vehementer exarsit; ni prius Ravenna, ac Cervia a Venetis restituerentur, fœderi nunquam adhæsurum professus; idque in causa fuit, ut Vademontio, & Longhavallio, qui statim atque Orbitum pervenissent, a Lautrechio ad illum missi fuerant, ut omni ope in communem societatem asciscere niterentur, moras nectendo cum nihil certi respondisset, tandem occasione arrepta Pistoriensem Episcopum ad Gallorum Regem oratorem mitteret, ut consiliorum suorum rationes aperiret: non se alieno a fœderatis animo esse; verum milite, pecunia, viribus destitutum, nullo se adjumento amicis futurum; cum præcipue Ravennæ, ac Cerviæ urbes a Veneto Senatu retinerentur, quæ nisi in suam potestatem concessissent, nunquam consilia immutaturum: eo tantum se communibus rebus opitulari posse, si auctorem se pacis præberet: quapropter Regi se in mandatis habere, diceret, ut quamprimum in Hispaniam profectus Cæsarem gravissimis verbis ad pacem amplectendam hortaretur. Rex veritus, ne diversa cum Cæsare consilia haberet, transitu in Hispaniam prohibuit; Reges, ut Pontificis gratiam aucuparentur, per literas, atque oratores cum Senatu agebant, ut Flaminiæ urbes illi traderet. Gregorius Casalius Henrici nomine cum illius, atque Cardinalis Eboracensis literis ad Patrum Collegium accessit, quibus ad dedendas urbes Senatum hortabatur. Ea res non parum Patribus molesta fuit, oratorique Reipublicæ nomine in Anglia moranti mandatum est, ut summam, quam ea ex re molestiam acceperat, Regi exponeret; malevolorum hominum ne sermonibus aures præberet, qui

Vademontius & Longhavallius a Lautrechio ad Pontificem missi.

Episcopus Pistoriensis Pontificis Legatus ad Gallum.

Angliæ Regis, & Eboracensis literæ a Casalio ad Senatum allatæ.

1528

qui dissidia serere, principumque animos disjungere nituntur, ut hac præsertim tempestate dissociatas fœderatorum mentes in communem perniciem accendant. Ad hæc rationes, quæ ad id Senatusconsultum coegerant, explicet; nihilque ob eam rem de summa in sanctissimam Sedem reverentia, atque observantia imminutum testetur. Cum Turonensi Comite, quem nuper oratorem ad Clementem Gallus miserat, ut ad fœdus instaurandum suaderet, Pontifex idem conquestus est, se invito Ecclesiæ oppida Senatum retinere velle: adjecit statim, Ravenna atque Cervia a Republica receptis; Mutina, ac Regio a Ferrariensi Duce sibi traditis, nulla mora interjecta, fœdus amplexurum. Id Turonensis Gallo, atque Anglo oratoribus significaverat, per eos hortatus, ut quæcumque in gravissima re Pontificem remorari possent, statim a Republica præciderentur. Senatus decreto responsum est; mirari tam perturbato rerum statu Pontificem, qui in unicam Italiæ libertatem, & dignitatem incumbere, atque, ut illam a Cæsareanorum insolenti dominandi libidine eriperet, enixe contendere deberet, modo totum in re, quæ nullum ad eventuum summam momentum haberet, defixum esse; cum præsertim ad illum orator designatus fuisset, qui propediem de Reipublicæ negotiis cum illo esset acturus.

Clemens cum Turonensi Galliæ oratore de Venetis conqueritur.

Inter hæc agenda, Cæsareanorum copiis in Neapolitanum regnum ingressis, de bello administrando diversis inter primores sententiis certabatur. Vastius recta adversus fœderatos proficisci, extremamque fortunæ aleam experiri suadebat; id vel majore militum numero, vel nondum omnibus nostrorum collectis copiis, haud difficile fore; cunctatione Cæsaris vires imminui, cum quotidie, ut varia, ac levia ingenia gentis sunt, quamplurimi ad Gallos deficerent; neque pecuniæ satis ad continendos sub signis milites suppeditaretur; prospere confecto prælio, omnia in suam potestatem oppida, quæ fœderatis accesserant, concessura: depulso a Neapolitanorum cervicibus bello, reliquias in Insubribus confectum iri. Nonnulli contra tutius arbitrabantur, si loco & commeatibus importandis idoneo, situs natura munito, observato quid hostes agerent, inde consilia caperentur; potiusque intra Neapolitanæ urbis mœnia se reciperent, quam momento de amplissimi re-

Cæsareanorum Ducum de bello administrando diversæ sententiæ.

1528 regni possessione decernerent : nam Neapoli, quod caput est, conservata, nihil reliquis pertimescendum esse ; cum præsertim Amalphitanum principem, ac Fabricium Maramaldum magna militum, & indigenarum copia, obviam, ut illos exciperet profectum fuisse nunciaretur : bellorum eventus non a fortuna, ac temeritate, sed a prudentia, & consilio pendere ; summos imperatores quamminimum se incertis rerum successibus credidisse, eam demum ingentem victoriam ratos, qua, nullo militum, civiumque effuso sanguine, citra ullam jacturam hostes superarent : fœderatorum copias licet magna hominum opinione oppugnare Neapolitanum regnum adortas, non minoribus incommodis premi ; Gallorum impetus mora, ac tarditate restingui ; tot gentibus conflatum exercitum, tot Principum stipendia merentem, qui non eodem animo bellum amplexi, non eodem spectant, difficillime in officio contineri : his itaque fieri posse, ut non multorum dierum intervallo moles hæc, quæ nunc perniciem istius regni minari, ac portendere videtur, in se ipsam tandem collapsura sit. Hujus sententiæ suasor Alarco erat, cujus auctoritatem reliquis sequutis, per Capuanos fines Neapolim contendere decretum est, cum ad Trojam castrametati fuissent, opportuno ad commeatus loco.

Cæsareani se recipere Neapolim statuunt. Lautrechii de prælio committendo sententia.

Lautrechius re audita, minime omittendam prælii conficiendi occasionem censuit, magna spe rerum præclare gerendarum permotus, cum jam Salassianæ copiæ accessissent, ac propediem Venetorum, & Florentinorum adfuturæ essent ; equitatu hoste, ac bellicorum apparatuum copia superior foret ; atque adeo Cæsareanorum militari licentia, pestiferæ luis contagione fractas corporum vires, imminutos animos ita cerneret, ut prope robur, ac disciplinam militarem amisisse viderentur. Hostes de Lautrechii adventu certiores facti, Troja egressi, in editiori colle, qui planitiei imminet, castra locavere : instare Lautrechius, atque adversus hostes progredi, licet nondum Venetæ, ac Florentinæ copiæ advenissent ; instruere exercitum ; provocare hostes ; multis tormentis explosis perterrefacere : illi intra vallum coacti, prælio abstinendum rati, atque loci eminentia tuti, equites nonnullos tantummodo, ac sclopetarios, ut levioribus certaminibus cum hoste confligerent, emisere. Galli propius ad castra hostium ac-

1528

accedebant, ut tandem ex æquo adversus illos tormenta jacere intra vallum possent: & quamvis major militum copia e castris emissa fuisset, prohibere Lautrechium, quin collem occuparet, minime potuere. Itaque recepere se hostes, atque alio loco ex adversa parte Luceriam versus castra circumduxere. Verum cum Horatius Balconius cum selectis Florentinorum militibus supervenisset, statimque Pisanum legatum, & Camillum Ursinum cum Venetis adfuturos ferretur, Cæsareani recta Neapolim contendere, atque in mœnibus amplissimæ urbis omnem spem belli reponere statuere. Germanorumque ac militum præsidio ad decem millium numerum urbem firmarunt; summa diligentia, ac celeritate undique convehi frumenta, & ceterarum rerum, quæ ad victum opportunæ, ac necessariæ forent, copiam edixere. Cum Lautrechius justo prælio cum hoste certare, ut maxime concupiverat, minime potuisset, undequaque adjacentia oppida, atque urbes in suam potestatem, vel vi, vel deditione redigere, antequam Neapolim oppugnandam aggrederetur, decrevit. Petrum Navarrum cum Vasconibus, & Horatium Baleonium cum Florentinorum copiis, quas cohortes nigras vocant, ad Amalphim invadendam, quo Princeps valido militum præsidio se receperat, dimisit; qui, acri prælio oppugnata urbe, per vim potiti, direptione, & ruina fœdavere. Pisanus legatus cum Camillo Ursino, duobus peditum millibus, Asculana urbe occupata, Tranium, Molam, Pulinianum, Monopolim populorum deditione recepere; cum in eorum animis Veneti nominis memoria adhuc infixa esset. Eadem fortuna Barulo, atque aliis Apuliæ urbibus Lautrechius est potitus, ut nihil Cæsareanis in Apulia præter Manfredoniam superesset, cunctique illius provinciæ proventus in Lautrechii potestatem concesserint: Venetorumque copiis ad eam oppugnandam relictis, adjectisque duobus peditum millibus, centum cataphractis, ducentis levioribus equitibus, quibus ea regio tueri posset, ipse cum reliquo exercitu Neapolim contendit; quacumque progrederetur, oppidorum, atque urbium civibus erga Gallorum gentem propensis, sponte illius imperium amplectentibus. Cumque jam obsidione premere, atque oppugnare urbem decrevisset, mille ab ea passus castra locavit, tentorio suo majori militum robore, loco

Cæsareani Neapolim ingredi statuunt.

Fœderatorum progressus.

Amalphis a Navarro & Baleonio capta & direpta.

Apuliæ Urbes a Venetis Ducibus occupatæ. Lautrechii progressus.

Lautrechius Neapolim cum exercitu proficiscitur.

1528 regni possessione decernerent: nam Neapoli, quod caput est, conservata, nihil reliquis pertimescendum esse; cum præsertim Amalphitanum principem, ac Fabricium Maramaldum magna militum, & indigenarum copia, obviam, ut illos exciperet profectum fuisse nunciaretur: bellorum eventus non a fortuna, ac temeritate, sed a prudentia, & consilio pendere; summos imperatores quamminimum se incertis rerum successibus credidisse, eam demum ingentem victoriam ratos, qua, nullo militum, civiumque effuso sanguine, citra ullam jacturam hostes superarent: fœderatorum copias licet magna hominum opinione oppugnare Neapolitanum regnum adortas, non minoribus incommodis premi; Gallorum impetus mora, ac tarditate restingui; tot gentibus conflatum exercitum, tot Principum stipendia merentem, qui non eodem animo bellum amplexi, non eodem spectant, difficillime in officio contineri: his itaque fieri posse, ut non multorum dierum intervallo moles hæc, quæ nunc perniciem istius regni minari, ac portendere videtur, in se ipsam tandem collapsura sit. Hujus sententiæ suasor Alarco erat, cujus auctoritatem reliquis sequutis, per Capuanos fines Neapolim contendere decretum est, cum ad Trojam castrametati fuissent, opportuno ad commeatus loco.

Cæsareani se recipere Neapolim statuunt. Lautrechii de prælio committendo sententia.

Lautrechius re audita, minime omittendam prælii conficiendi occasionem censuit, magna spe rerum præclare gerendarum permotus, cum jam Salassianæ copiæ accessissent, ac propediem Venetorum, & Florentinorum adfuturæ essent; equitatu hoste, ac bellicorum apparatuum copia superior foret; atque adeo Cæsareanorum militari licentia, pestiferæ luis contagione fractas corporum vires, imminutos animos ita cerneret, ut prope robur, ac disciplinam militarem amisisse viderentur. Hostes de Lautrechii adventu certiores facti, Troja egressi, in editiori colle, qui planitiei imminet, castra locavere: instare Lautrechius, atque adversus hostes progredi, licet nondum Venetæ, ac Florentinæ copiæ advenissent; instruere exercitum; provocare hostes; multis tormentis explosis perterrefacere: illi intra vallum coacti, prælio abstinendum rati, atque loci eminentia tuti, equites nonnullos tantummodo, ac sclopetarios, ut levioribus certaminibus cum hoste confligerent, emisere. Galli propius ad castra hostium ac-

accedebant, ut tandem ex æquo adversus illos tormenta jacere intra vallum possent: & quamvis major militum copia e castris emissa fuisset, prohibere Lautrechium, quin collem occuparet, minime potuere. Itaque recepere se hostes, atque alio loco ex adversa parte Luceriam versus castra circumduxere. Verum cum Horatius Baleonius cum selectis Florentinorum militibus supervenisset, statimque Pisanum legatum, & Camillum Ursinum cum Venetis adfuturos ferretur, Cæsareani recta Neapolim contendere, atque in mœnibus amplissimæ urbis omnem spem belli reponere statuere. Germanorumque ac militum præsidio ad decem millium numerum urbem firmarunt; summa diligentia, ac celeritate undique convehi frumenta, & ceterarum rerum, quæ ad victum opportunæ, ac necessariæ forent, copiam edixere. Cum Lautrechius justo prælio cum hoste certare, ut maxime concupiverat, minime potuisset, undequaque adjacentia oppida, atque urbes in suam potestatem, vel vi, vel deditione redigere, antequam Neapolim oppugnandam aggrederetur, decrevit. Petrum Navarrum cum Vasconibus, & Horatium Baleonium cum Florentinorum copiis, quas cohortes nigras vocant, ad Amalphim invadendam, quo Princeps valido militum præsidio se receperat, misit; qui, acri prælio oppugnata urbe, per vim potiti, direptione, & ruina fœdavere. Pisanus legatus cum Camillo Ursino, duobus peditum millibus, Asculana urbe occupata, Tranium, Molam, Pulinianum, Monopolim populorum memoria adhuc infixa esset. Eadem fortuna Barulo, atque aliis Apuliæ urbibus Lautrechius est potitus, ut nihil Cæsareanis in Apulia præter Manfredoniam superesset, cunctique illius provinciæ proventus in Lautrechii potestatem concesserint: Venetorumque copiis ad eam oppugnandam relictis, adjectisque duobus peditum millibus, centum cataphractis, ducentis levioribus equitibus, quibus ea regio tueri posset, ipse cum reliquo exercitu Neapolim contendit; quacumque progrederetur, oppidorum, atque urbium civibus erga Gallorum gentem propensis, sponte illius imperium amplectentibus. Cumque jam obsidione premere, atque oppugnare urbem decrevisset, mille ab ea passus castra locavit, territorio suo majori militum robore, lo-

1528

Cæsareani Neapolim ingredi statuunt.

Fœderatorum progressus.

Amalphis a Navarro & Baleonio capta & direpta.

Apuliæ Urbes a Venetis Ducibus occupatæ.

Lautrechii progressus.

Lautrechius Neapolim cum exercitu proficiscitur.

S 2 co

1528 co natura munito, atque ad obsessos quamplurimis incommodis afficiendos opportuno (Collen regalem vocant) posito.

Veneta triremes ad Apulia erat.
Petrus Lãdus in Cretam contendit ad agrestiũ tumultus compescendos.
Hermolaus Maurocenus, & Camillus Ursinus Mãfredoniam obsident.

Interea cum classe Veneta Corcyræ reparata, quæ sexdecim triremibus constabat, legatus in Apuliam pervenerat: nam Petrus Lando imperator, ut agrestium nonnullorum tumultus, qui Cydone in Creta insula excitati fuerant, compesceret, eo navigare coactus fuerat. Legatus totam Apuliæ oram legere; confirmare populos; spe mitioris Reipublicæ imperii allicere; ad deditionem solicitare: cum adhuc Hydruntum, ac Brundusium, quæ Venetis paruerant, minime ad nostros accessissent. Manfredoniam urbem Hermolaus Maurocenus sinus Adriatici Præfectus cum nonnullis triremibus mari, Camillus Ursinus terra obsidione cingunt; oppugnare ingenti conatu adoriuntur; Ranutio Farnesio cum ducentis equitibus, Hieronymo Cremona cum totidem peditibus mœnibus egressis, ut nostros inopinatos offenderent, Andreas Civranus Epirotarum equitum Præfectus, pugnæ impetu excepto, egregie cum hoste congressus, non sine multorum cæde, & captivitate tandem fudit, atque intra mœnia compulit: quod supremum illius facinus fuit; nam postea morbo correptus summo omnium dolore ob militarem scientiam, ac fortitudinem, quam liberalitas, & magnanimitas comitabantur, excessit. Brundusium nuper in nostrorum potestatem venerat; arcem Cæsareani valido militum præsidio tuebantur, quam legatus quatere tormentis instituerat, illiusque rei curam omnem Bernardo Sagredo trierarcho, juveni impigro, ac solerti mandaverat; qui cum, exscensione maritimarum copiarum facta, aditum in eam non sine magna illius potiundi spe moliretur; Lautrechii jussu cunctis triremibus Neapolim versus revocatis, victoria, quam jam præ manibus habebat, repente intercepta est. Cæsareani cum celerrimo victoriæ cursu tot oppida vel vi, vel deditione capta in hostium potestate esse cernerent, id unum sibi superesse animadvertebant, si totius regni caput servaretur. Omni itaque conatu præsidiis militum Neapolim firmare; frumentum, ac victui necessaria convehere; quæque ad amplissimam urbem incolarum ingenti numero refertam tuendam sufficerent, comparare; ad vigintiquinque millia frumenti sextarium e Sicilia Hispanis

Andreæ Civrani obitus.
Brundusiũ a federatis occupatum.
Bernardo Sagredo Brundusii arcis oppugnatio committitur.
Triremes a Lautrechio Neapolim evocata.

1528

spanis navibus advecta fuerant; præterea mille pedites advenerant. Lautrechius cum terra undique urbem circumsedisset, ut mari intercluderetur, obnixe nitebatur, Philippinoque Auriæ mandaverat, ut octo, quæ illi parebant, triremibus, ne qua in civitatem annona importaretur, sæpius excurrendo, maria infesta redderet. Verum non is erat numerus, qui ad rem perficiendam, vel ad impetum hostium sustinendum, si instructis navigiis portu exirent, par esset; continuo Venetos Duces urgebat, ut quamprimum Neapolim se conferrent, ut junctis viribus, hostes ad omnium penuriam redigerent.

Is erat rerum Italicarum status, cum in Gallia, Anglia, atque Hispania undique belli classicum personaret; in primis id summopere optante Francisco Gallorum Rege, ut communibus cum Anglo viribus, quemadmodum fœdere cautum erat, in Belgium impetus fieret; cujus potiundæ provinciæ cupido mirum in modum animum incesserat. Itaque prædas agere, excurrere in Belgii fines suos jusserat, id initium belli fore ratus. Belgæ sua tantummodo tutari, avertere hostium impetum jussi, intra suos se fines continebant; cum Cæsaris soror Margareta, quæ iis ditionibus præerat, bellum cum Gallo perhorresceret. Henricus quoque se eo implicari bello moleste ferebat, quod negotia, quæ inter Anglos, ac Belgas, qui utrinque sæpe commeant, & exerceri solent, non exiguo sui regni detrimento abrumpi cerneret; licet illi oppida quædam ex fœdere cum Gallo contingerent: quocirca varias morarum causas nectendo tempus differre; nil hostile moliri; ita ut Gallus, illius voluntate perspecta, consilium de invadendo Belgio immutaret, maritimisque amborum classibus Hispanias aggrediendi consilium aperiret. Quapropter cum Henricus Batoviensem Episcopum in Galliam misisset, qui Regi suaderet, ut auctis viribus, ac copiis, cuncti conatus in Italicam expeditionem, reliquis prætermissis, intenderentur, nil de pace inter Belgas, Gallos, atque Anglos immutatum est; cum præsertim illud consilium, Lautrechio Neapolim oppugnante, placeret; neque a Veneto Senatu improbaretur, qui confici bellum Italicum summopere cupiebat; ac ne Reges alio intenti studium quo in illud incubuerant, aliqua ex parte remitterent, pertimescebat. Nam Cæsar, ut rebus suis in Italia labentibus

Franciscus Galliæ Rex Anglos contra Belgas incendit.

Gallorum incursiones in Belgas.

Margareta Cæsaris soror Belgii Præses.

Batoviensis Episcopus ab Angliæ rege in Galliam missus.

1528 tibus opem ferret, ac fœderatorum vires a Neapolitana expeditione averteret, mittere in Italiam Henricum Ducem Brunsuicensem decreverat, ut, cum Antonio Leva conjunctis copiis, distineret hostes, atque in Gallia Cisalpina impetum faceret.

Rumor de Germanicis apparatibus. Ea re summopere Senatus Venetus commovebatur, quod omni conatu suos fines Cæsareanos aggressuros cerneret, quotidieque perferretur, Oeniponte decem millium militum delectum haberi; Tridenti frumenta comparari; bellica tormenta, atque omnia, quæ ad oppugnandas urbes spectant, cogi; Fiessæ, quæ trium dierum spatio ab Oeniponte distat, decem Suevorum millia expectari; ad hæc mille ac quingentos equites: quocirca nihil prætermittendum Patres ducebant, ut hostium impetum sustinere, urbes, atque agros ab illorum injuriis tueri possent. *Venetorum militum delectus.* Primum duodecim millium peditum delectum haberi jussere; & quoniam assiduos bellorum motus, quibus Italia agitabatur, rerum omnium, & præcipue annonæ caritas subsequuta erat; neque milites stipendio, quod quibusque triginta sex diebus persolvebatur, quæ illis necessaria forent, comparare poterant, *Veneti stipendia militibus augent.* Senatus decreto ad tres nummos aureos publica pecunia aucta, singulis centenis militibus honoraria quindecim adjecta stipendiorum summæ, quæ fortioribus, atque præstantioribus militibus impertirentur. Plurimi præterea delecti a Senatu ductores, ac militum Præfecti, quibus, ut celerrime milites deligerent, injunctum; *Præfecti militum a Senatu delecti.* in his Antonius *Ripa*, cui, ut quadringentos pedites Transpadanos cogeret, mandatum est: Hector Manfredus Faventinus, ut totidem ex *Lamonii valle* colligeret: Bellus Bellus Forolivienfis trecentos; Hieronymus Patavinus centum conflaret, atque cum iis ad lacum *Benacum* custodiendum proficisceretur: Comes Hieronymus Giacius ducentos seligeret; Sicardo Rhætorum Præfecto, ut trecentos illius gentis pedites per tres menses ære publico pugnaturos, in Cisalpinam Galliam duceret; quatuor præterea Helvetiorum millia, missa in eas regiones pecunia, evocandos censuit; *Veneti pecuniam in Helvetios mittunt ad milites conscribendos.* Oratorique apud Gallorum Regem jussum est, ut statim illum adiret, ac de hostium apparatu certiorem faceret, atque obnixe hortaretur, ut tria Germanorum peditum millia transgredi Alpes juberet, totidemque Reipublicæ sumptibus adjicerentur, atque acrius.

acrius rebus urgentibus, cum summam auctoritatem apud Helvetiam gentem habeat, ut tria millia, si opus fuerit, Venetorum aere militaturos, ab ea Republica mittantur, agat: in Graeciam praeterea, & Dalmatiam missi, qui leviorum equitum magnum numerum in Italiam adveherent. E Piceno Urbinas Venetarum copiarum Imperator in Galliam Cisalpinam venire jussus, ut statim arces, atque urbes inviseret; praesidiis firmaret; & quaecumque ad Venetam ditionem servandam necessaria forent, sedulo perficeret. Patriciae quoque gentis a Senatu, ut praecipuarum urbium custodiae praeessent, designati sunt; octo Veronam missi, Zacharias Aurius, Philippus Cornelius, Alexander Donatus, Ambrosius Contarenus, Hermolaus Barbarus, Augustinus Canalius, Laurentius Sanutus, Joseph Baduarius; singulis vigintiquinque milites attributi, quibus, & portas, & plateam, atque alia loca tuerentur. Petrus Sagredus, ac Hieronymus Diedus, ambo a prima juventa terrestri militiae assueti, qui magna apud cives virtutis opinione florebant, alter Patavium cum centum & quinquaginta peditibus; Tarvisium alter cum totidem destinati sunt. Missus praeterea in Galliam Andreas Rubeus, ut Regem de praesenti rerum statu moneret, atque ad Italicam expeditionem accenderet; ut Germani quamcellerrime progrederentur, Helvetiorum militum delectus haberetur, pecunia a Rege submitteretur, omni studio laboraret. A Florentinis quoque, ut Galliae Cisalpinae, quibuscumque rebus possent, suppetias ferrent, petitum; in qua si hostibus obsisteretur, Neapolitanum bellum prospere confectum iri, eorumque Rempublicam nullis hostium incursibus objiciendam fore.

1528

Graecorum & Dalmatarum equitii delectus a Senatu habiti.

Urbinas in Cisalpinam Galliam vocatur.

Patricii Veneti ad custodiam urbium missi.

Andreas Rubeus in Galliam proficiscitur.

Veneti a Florentinis subsidia postulant.

Nunciis de Cisalpinae Galliae discrimine ad Regem perlatis, cum magnum Reipublicae, haud exiguum cunctis foederatis certamen imminere existimaret, paulo attentius, qua ratione propelli hostes possent, disquiri coeptum; cum vereretur, ne Lautrechio Neapolim obsidenti, conjunctis copiis, victoriam e manibus eriperent; aut, nisi validioribus praesidiis Gallia Cisalpina firmaretur, a Neapolitana expeditione nostri averterentur. Itaque statim decem Germanorum peditum millia, quo numero continebantur illi quos pridem Respublica petierat; duo praeterea Gallorum millia, quingentos cataphractos hastatos equites in

1528 in Italiam mittere decrevit. Franciscum Sancti Pauli Comitem, Borbonia gente clarum, ac propriis virtutibus magnum apud omnes nomen adeptum, exercitus imperatorem declaravit. Venetae rum Brunsuicensis Tridento movens per Agriensem vallem usque ad Veronensium fines pervenerat, statimque ad Inclusæ locum nuncium cum literis miserat, qui exercitui copiam transeundi postulavit, & a nostris Veronam, deinde Venetias est missus: is cum bellum Ducis nomine Reipublicæ denunciasset, statim absque responso est dimissus. Hostes Inclusam, atque Crociaram transgressi, ad Athesim fluvium pervenere, agrumque Veronensem ingressi direptionibus, incendiis vastavere; Pischeriam, Rivoltam, & alia nonnulla Benaci lacus oppida deditione accepere: hisque prosperis rerum eventibus elati castra se ad aliquam ex Reipublicæ urbibus oppugnandam admoturos præseferebant. Constabat Brunsuicensis exercitus duodecim circiter Germanorum millibus, annona, tormentis, ceterisque militaribus rebus instructus, ut diu sub signis tuto contineri posse videretur. Verum Galli fama magis, quam re ipsa præsentibus rebus opem ferebant; cum hostis jam in Reipublicæ finibus adesset, ac brevi sua consilia, & conatus explicaturus esset. In Urbinate omnis rerum summa sita erat: is cum aliquantisper Veronæ, hostium itinera accurate observando, moratus esset; mox Brixiam profectus, validiorique præsidio urbe firmata, inde Bergomum, cujus oppugnandi consilia agitare hostes certum erat, se contulit; ac præter milites magnam agrestium copiam, qui in vicinis convallibus degunt, fidelissimique semper Veneto nomini fuere, in civitatem induxit; illam aggere, ac vallo cinxit, brevique ad hostium impetus excipiendos instruxit: atque ut eos distineret, itineraque moraretur ab oppidanis aut de facienda deditione, aut de pecuniæ multis persolvendis agi jubebat, ut interim præcipuas Venetorum urbes muniret, ac firmaret; cum interea leviores equites, qui in præsidiis illarum erant, improviso exeuntes assiduis incursionibus Germanos solicitarent, neque parvis molestiis, commeatuum aversione, atque aliis incommodis afficerent. Eluxit inter hos Hieronymi Canalis virtus, ac fortitudo, qui cum quingentis Epirotarum equitibus, quos nuper e Dalmatia deduxerat, multa, eaque egregia facinora edidit.

Franciscus Gallorum Rex Franciscum Borbonium in Italiā mittere decernit.

Brunsuicensis Dux ad Inclusam, Bellum in Venetos denunciat.

Brunsuicensis Pischeriam, & Rivoltam occupat.

Hieronymi Canalis virtus.

Ve-

Verum Brunsuicensi votis minime successus pares fuere; nam vel commeatuum inopia, qui a nostris intercipiebantur, vel haud justo copiarum numero, qui ad oppugnandas urbes mœnium circuitu, militum custodia ad quoscumque hostium impetus excipiendos satis validas, necessarius fuisset, spe dejectus alio consilia vertere coactus fuit, nullaque in re, nisi vastationibus, incendiis susceptam expeditionem posterorum memoriæ commendavit. Nam Mintio trajecto, per Brixianum, ac Bergomatem agrum, ponte ad Trevium ab Antonio Leva strato, trans Abduam amnem exercitum duxit, ubi ab illo exceptus simul ad Laudem obsidendam copias admovere: cum prius Insubrum Dux de hostium adventu a Gabriele Venerio certior factus, Brixiam profectus esset. Veneti milites, qui Laude erant, ac Joanni Paulo Sfortiæ notho fratri Ducis parebant, fortiter urbem tutati, cum irruentes hostes sæpius non sine ingenti cæde repulissent, tandem per vim illius potiundæ spem deserere coegere, ita ut obsidione pressam, fame domitum iri arbitrarentur; nondum enim collectis frugibus, ingens annonæ caritas civitatem oppresserat. Verum cum pestifera lues inter Germanos grassari, cunctarumque rerum inopia laborare exercitus cœpisset, quamplures per Helvetios, ac Rhætos in patriam se subducebant; denuoque urbem aggredi Ducibus statuentibus, tumultu oborto, mille Comum versus iter arripuere; reliqui tormenta a Laude amovere, duobusque tantum Germanorum millibus exceptis, ceteri Como in Germaniam profecti sunt. Dux Brunsuicensis cum nihil momenti in Gallia Cisalpina gessisset; neque alicui adjumento Cæsareanis, qui in Neapolitano regno erant, fuisset; palantes milites, pecuniam absumptam, spes omnes accisas cerneret, per lacum Comensem, trajectis Alpibus, unde exierat, in Germaniam se contulit. Illum in itinere Calatiæ Comes, ac Mercurius Bua Bergomo exeuntes insequuti, extremam agminis partem aggressi, haud exiguum detrimentum intulere; cum interea quamplures Germani, qui castra deseruerant, ab incolis exuti, & contrucidati fuissent.

1528

Brunsuicensis ab Antonio Leva exceptus ad Laudis obsidionem proficiscitur.

Franciscus Sfortia Brixiam se confert.

Joannes Paulus Sfortia Laudem tuetur.

Brunsuicensis in Germaniam regreditur.

Germanorum expeditionis hic finis fuit, quo plurimum eorum, qui pro tuendo Neapolitano regno laborabant, atque illorum in primis, qui Neapoli obsidione premebantur, ani-

1528 mis terroris injectum est; cum nullum terra aliunde sibi subsidium parari optime nossent; Puteolisque, atque aliis circumadjacentibus oppidis in Lautrechii potestatem redactis, nil prorsus annonæ in urbem importaretur; Philippinusque Auria cum octo Genuensium triremibus infesta maria redderet, ac sæpius commeatus, qui navigiis invehebantur, interciperet, brevique Veneta classis adfutura esset; inde circumseptos undequaque mari, terraque fame ad deditionem compulsum iri: Imminentium itaque periculorum molem animo versantes, antevertere hostem, atque ante adventum Venetæ classis confligere cum Auria decreverunt. Quamobrem Ugo Moncata, Prorex Neapolitanus, præter sex triremes, biremes quatuor, duas celoces ad prælium instrui jussit, hisque aggredi Aurianas triremes parat, vel militum virtute, ac robore, vel navigiorum numero, quo superior erat, victoriam se adepturum ratus; qua spe multi ex proceribus inflati, veluti certam manu victoriam tenentes, triremes conscendere: in primis Moncata, deinde Vastius Marchio, Princeps Salernitanus, Ascanius Columna, Joannes Gevara, atque alii, quos prælii spectandi haud incuriosa voluptas ceperat. Universæ classi præerat Sanctacrucius cum nongentis tormentariis militibus. Portu itaque provecti, prandio primum ad Capreas, insulam, hilariter sumpto, instructa acie ad hostem invadendum profecti sunt, qui cum suis triremibus in Amalphi litore prope promontorium, quod Ursum vocant, detinebatur. Auria neque inopinato hostium adventu motus, quippe qui jam ab exploratoribus omnia noverat, neque impetu perterritus, maritimarum rerum experientia, atque usu excellens, prælium minime detrectare, sed strenue hostes excipere statuit. Ipse cum quinque triremibus ultro adversus hostes progressus Lomellinum admonuit, ut, tribus aliis triremibus longe in altum specie fugæ deductis, dum cum hoste confligeret, inardescente pugna, a latere, ac tergo omni conatu invaderet. Consilio vel virtus, vel fortuna favit; nam Philippinus obviam hostibus factus, ingentique tormento, quod *Basiliscum* vocant, e sua triremi disploso, Moncatæ triremis perculsa est, ac momento quadraginta milites, in quibus triremis Præfectus, absumpti sunt: reliquis deinde minoribus tormentis excussis, ingentem stra-

Sanctacrucius Hispanicæ classis imperator Philippinum Auriam aggreditur.

stragem edidit. Contra vero ab hostium tormentis Præfectus Auriæ interfectus, navarchus vulneratus; cumque propius accessissent, sclopettis, atque aliis armis res agebatur, Genuensibus hostium ictus celeritate, ac dexteritate eludentibus. Dum acerrime utrinque pugnatur, tres, quæ cum Lomellino erant, triremes supervenere, impressioneque facta, victoria Auriæ aspirare cœpit: nam Moncata vulneribus confossus, lapidibus, atque ignibus, qui e malis triremium jaciebantur, obrutus, dimicans occubuit. Quatuor triremes hostium demersæ, biremes captæ, duæ tantum, victoriam penes hostem esse, cum animadverterent, vix fuga saluti consulere. Vastius Marchio, atque Ascanius Columna, Princeps Salernitanus, Sanctacrucius, Camillus Columna, atque alii nobilitate, & virtute clari in potestatem Auriæ venere: occisorum numerus supra mille fuit, quamvis non sine Gallorum clade. 1528

Fœderatorum contra Hispanos victoria.

Ugonis Moncatæ obitus.

Cæsareani Duces a fœderatis capti.

Devictis maritimo prælio hostibus, Lautrechius spe Neapoli potiundi erectus, certum victoriæ appropinquantis fructum prope tenere videbatur, atque eo magis, quod Petrus Landus Venetæ classis imperator cum viginti triremium numero supervenerat; qui prius in Apuliam profectus, cum in Massensem sinum se recepisset, omnia oppida, quæ ex fœdere Venetis contigerant, adeptus fuerat, nempe Tranium, Molam, Polinianum, Monopolim, Iapigium, atque Brundusium, cujus urbis tantum arces a Cæsareanis tenebantur; Augustinoque Amulio Legato totius oræ, atque urbium custodiam mandaverat. Ipse Neapolitana litora legens, sex triremibus Cajetæ, totidem Cumis ad propugnandam oram positis, cum reliquis maria urbi proxima præterlabens, adeo clauserat, ut nil commeatuum ad hostes importari posset; atque iis, qui ad animalia abigenda nonnunquam exire consueverant, itinera adeo intercluserat, ut ceteris aditibus vel ablatis, vel aquarum illuvie præpeditis, cum aliquantisper excurrere loca mari proxima coacti essent, tormentorum, quæ ex triremibus Venetis displodebantur, metu intra mœnia se continerent. Molas quoque nonnullas frumentarias occupavere, quibus ad molenda frumenta Cæsareani utebantur, ut iis ademptis, cum facultas ex tritico farinas conficiendi non adesset, coquere illa, atque militibus distribuere cogerentur. Laboranti vero multarum rerum

Petri Landi ad Neapolim adventus.

Hispanorum inopia.

1528 rum inopia Lautrechii exercitui subveniebatur, omnia ea, quæ ad victum necessaria essent, Venetorum classe suppeditante. Cum vero Barbesium cum pecunia in stipendia militum eroganda e Gallia missum fuisse hostibus allatum esset, Ferdinandus Gonzaga cum turma equitum, & sclopettariorum manu urbe egressus est, si quamcelerrime illos invaderet, antequam subsidia a Lautrechio mitti possent, ratus pecuniam se erepturum. Venetus Imperator, militibus e triremibus in terram expositis, Gallisque sociatis, strenue hostium impetum sustinuit, donec Valerio Ursino, Ugoneque Pepulo supervenientibus, quorum alter Venetos, alter Florentinos ductabat, hostes repulsi sunt; licet Ugo nimium fugientes insequutus captus a Cæsareanis fuerit. His fiebat, ut fœderatorum confirmatis animis, hostibus maximis rerum angustiis oppressis, spes tandem feliciorum eventuum objiceretur; ac nil magis victoriæ cursum remorari, quam illorum in omnem eventum durata constantia videretur. Commeatuum invehendorum ingens inopia, ac difficultas; pestifera lues in vulgus, & milites grassabatur; Germanorum nutans disciplina, quorum sæpe nonnulli ad Gallos transibant: neque alia re magis quam Principis Arausionensis, qui, Ugone Moncata defuncto, Proregis munus susceperat, auctoritate, & gratia continebantur.

Cæsareanorum constantia in Neapoli tuenda.

Verum quod ingenti sumptu, summo labore, ac studio copiarum maritimarum, & terrestrium ad Neapolim expugnandam comparatum fuerat, nullis hostium vel fractum, vel debilitatum viribus, sensim sua sponte consenescere, ac labare, & veluti quodam fato concidere, ac ruere cœpit: gravissimis, & lethalibus morbis exercitum invadentibus, qui ex uliginosis locis multarum aquarum copia obsitis, paulatim ortum duxerant, & ingravescente autumno incrementa susceperant. Inde neque opera ad civitatem oppugnandam perfici, miles tabe confectus segnius munera obire; inde difficultas annonæ sensim invadere; ægritudinibus, atque interitu cuncta impleri, ut non tantum ad infimos, atque gregarios milites, sed etiam ad insigniores, Ducesque ipsos ea labes pertingeret. His rebus Lautrechius mirum in modum angebatur, quocumque se verteret, quidquid decrevisset, horridæ, atque funestæ rerum facies ante oculos obversabantur. Pergeretne obfir-

Morbi lethales in fœderatorum exercitu.

firmato animo in urbe obsidenda? internecio pene totius exer- 1528
citus, innumera incommoda, ac pericula, quibus tot obje-
ctare milites, & duces ad desperatum prope rei eventum ne-
cesse erat, remorabantur. Laxaretne obsidionem, atque copias
subduceret? victoriam, qua paulo ante illius animus exulta-
bat, perpetuo dedecore hostibus relinquere sibi videbatur,
collectamque tot laboribus gloriam sua sponte corrumpere.
Omnium fere ducum ea erat sententia, ut, per proxima op-
pida militibus distributis, ægrotos reficeret, ac morbi sævi-
tiem, qui contactu in dies majores sumebat vires, quoad fie-
ri posset, lenire niteretur. E licet tot undique circumstan-
tium malorum vi nullus fere locus aliter consulendi esset: at-
tamen Lautrechius præclaram sibi elabi rerum agendarum
gloriam minime pati poterat. Remissa quippe oppugnatione,
copiisque remotis ab urbe, noverat hostes, qui equitatu pol-
lebant, non amplius mœnibus se coerceri passos, aditum sibi
ad suas copias, qua possent, invadendas facturos: semel amo-
to exercitu, propinqua hyeme haud facile amplissimam urbem
denuo arcta circumcingi obsidione posse. Solicitabant animum
nuncii, quibus quæ in reliquis regni provinciis prospera acci-
derant, perferebantur; Simeonem Romanum, quem in Bru- *Simeonis Romani in Brutios progressus.*
tios miserat, deditione omnem fere regionem Gallorum no-
mini mirifice addictam in potestatem recepisse; oppida, &
Apuliæ portus Venetis accessisse; Aprutianos *Gallis* parere;
prope Hispanam gentem Neapolitano regno *ejectam*: tot, ac
tanta victorum præmia, tot labores uno hoc *facto* aut delen-
dos, aut perficiendos esse; cum primum *omnia huc* consi-
lia, atque conatus versi fuerint, ut Neapoli expugnata,
bellis, atque ærumnis finis tandem imponeretur. Atta-
men tutiora consilia incertis forsan, ac dubiis antelata es-
sent, nisi Lautrechii mens, vel fatum obstitisset: nam *Lautrechii in castris non amovendis pertinacia.*
ille natura nimium sibi arrogans, neque audire, neque alio-
rum opinionem sequi assuetus, quæve semel probasset, æ-
gre improbare solitus, nullis aut suasionibus, aut rationi-
bus ad amovenda castra impelli potuit, licet quotidianis
funeribus exercitus absumeretur, cum Pontificis Nuntius, *Aloysii Pisani, & Petri Pesarei obitus.*
Aloysius Pisanus legatus, ac Petrus Pesareus obiissent, &
plerique exitialibus correpti morbis Cajetam, atque ad
vici-

1528 vicina oppida, ut deferrentur, curarent; atque haud pauci signa deserere cogerentur.

Andreæ Auriæ a Gallis alienatio.

His, veluti cumulus, accessit, quod Andreas Auria Gallorum pertæsus ad Cæsaris partes transiverat: cujus consilii quamquam non exigua argumenta antea præsetulerat; Gallis tamen vel neglecta, vel levioribus, quam oportuerat, remediis tentata fuerant. Nam Auria cum minora suis virtutibus, ac pro Gallorum Rege gestis rebus, præmia ferre sibi videretur, pollicitationibus, divitiarumque, & honorum spe a Carolo illectus, avertere animum a Gallis cœperat, magnam sibi injuriam inferri arbitratus, quod in maritimi imperatoris dignitate, *Admirallum* Galli vocant, Barbesius illi antelatus fuisset; quod viginti aureorum millia in annuum stipendium ad classem instruendam tributa minime persolverentur; sibique obnixe sæpius a Rege petenti, ut quod jus Genuenses in Savona civitate habebant, patriæ restitueretur, id pernegatum fuisset. His, atque aliis agitatus stimulis flectere animum ad Cæsareanos cœpit, altiore forsitan consilio, ut, Genua libertati restituta, ingens sibi ob pietatem in patriam nomen apud cunctos mortales compararet, suæque dignitatis fastigium firmioribus fundamentis innixum confirmaret, ac stabiliret. Hæc per Vastium Marchionem cum Cæsare agebat, immemor inveterati in Hispanos odii, quod ob direptam, ac vastatam superioribus annis patriam altæ repositum menti retinuerat. Quæ sane omnia non ita contegi poterant, quin aliquis futuræ defectionis index appareret; & Pontifex, ad quem Auriæ cogitationes nuntiatæ fuerant, Gallo significaverat, cum Auria mitius agendum esse, nihilque prætermittendum, quod ad hominem in fide erga socios retinendum spectaret, ne suam auctoritatem, qua plurimum apud Genuenses pollebat, atque haud exiguas vires ad hostes transferret. Rex, qui nihil hujusmodi verebatur, primum contemnere; mox malo remedia adhibere conatus, cum vires invaluissent, nequivit: Pontificemque hortabatur, ut Auriam ad majora spirantem Ecclesiastico stipendio, ac dignitate in suam militiam adscitum decoraret. Ille hanc in rem se propensum ajebat; verum, ne quid, quod Cæsari molestum esset, efficeret, voluntati vires deesse affirmando, moras nectebat. At ne quid Rex prætermit-

Clemens Auriæ tractationes Gallis significat.

1528

Petrus Franciscus Regis Galliæ mandato nititur in ejus stipendiis Auriam confirmare.

Andreæ Auriæ ad Cæsareanos accessio.

Petrum Franciscum Nuceriam ad Auriam misit, ut mitteret regio stipendio cum Savona oblato, viginti aureorum denuo millibus quæ jam meruerat, solvendis, totidem pro lytro Arausionensis Principis, quem dum captivum teneret, Rex Madriti, inita cum Carolo pace, libertate donaverat, permulceret. Sed inclinatum jam Auriæ, ac prope devinctum Cæsareanis animum, flectere, ac dimovere non potuit. Itaque tandem his ad Cæsarem conditionibus accessit; ut primum, *omnibus quæ adversus Hispanum nomen gesserat, oblivione deletis, duodecim triremibus Cæsari militaret; sexaginta aureorum millia in singulos annos persolverentur; Genua sub Caroli patrocinio libertate frueretur, Savonaque civitas eidem subjiceretur.*

Barbesius subveniendi Lautrechio mandata non exequitur.

Ex hac Andreæ Auriæ ad Cæsarem transitione quamplurima fœderatis, eaque gravia accidere, Neapolisque obtinendæ pene spes omnis succisa fuit. Nam Philippinus Auria cum suis triremibus discedens, Venetos ad intermittenda vinearum opera, in quæ remigum turmæ sedulo incumbebant, coegerat, ut maritimæ custodiæ operam navarent; Barbesiusque maris præfectus, qui cum sexdecim triremibus e Massiliensi portu solverat, Savonæ tempus terebat, duobus fere peditum millibus, quibus subveniendum Lautrechio erat, ad Genuam in hoc rerum discrimine tutandam missis. Et licet Neapolitani regni proceres, qui Gallis favebant, Gravinæ nempe, & Carestri Duces, ut Lautrechio suppetias ferrent, delectu militum habito, augere illius copias niterentur, parum adjumenti ad belli exitum afferre poterant. Cunctis rebus in pejus quotidie ruentibus; cum, neque subsidia e Gallia advenirent, nec militum delectus, qui in Neapolitano regno habebantur, tanti essent, ut instaurando exercitui, ac muneribus militaribus obeundis sufficerent; in castris omnium rerum egestas, hostium equitatu quæ importabantur sæpius avertente; aqua laborari cœptum, aquæductibus ab hoste fractis; inde tot malorum cumulus ingruerat, ut passim militum cohortes contagione, ac labe morbi tabescerent; restinctus militum vigor; torpor obortus; generosus mentis impetus socordia, & abjectione corruptus, vix sustinere arma, quibus se tegerent, vel hostem oppugnarent: immo nonnunquam illis abjectis, disciplinam,

Gallici exercitus consternatio.

1528 nam, ac militaria studia negligere; nullus ordo; non parere ducibus; summa omnium rerum desperatione ingens victoriæ spes commutata; quamplures castra deserere; duces, ut saluti consulerent, ab exercitu discedere; reliqui in castris morbo correpti nihil ad præsentem rerum statum, fortunamque sublevandam moliri. Tandem Lautrechius curarum ingenti mole pressus decubuit; cum undique circumstantia pericula cerneret, seraque pœnitentia actus, quod magis sibi ipsi fidere, quam aliis credere voluisset. Igitur morbi vi intrepidam mentem, vividamque animi aciem consternante, neque quidquam agere, neque consilia capere valebat: reliqui duces nimia illius severitate deterriti cautius, ac segnius res gerebant. Ipse aliquantisper morbo levatus, nonnihilque pristini vigoris assumpto, lapsa restituere, reluctantes præceptis milites pœnis coercere, augere copias nitebatur; nonnullis Epirotarum equitum turmis Surrento Venetis militantibus evocatis; Florentinos urgendo, ut duo millia peditum in supplementum exercitus mitterent. Verum nulla vi, nullo conatu impendenti jam fortunæ obsisti poterat: quantum enim fœderatis copiis animorum ademptum, tantum hostibus auctum fuerat, qui quotidie mœnibus egressi usque ad Gallorum castra excurrebant; impedimenta, calones, & lixas abducendo, itinera infesta reddendo, regionem circumquaque vastando, ac ne a Veneta classe aliquid in castra inveheretur, prohibendo. At Lautrechius denuo multis laboribus, & solicitudinibus confectus, graviori morbo correptus xvij. kal. septembris excessit.

Lautrechii morbus.

Hispanorũ excursiones.

Lautrechii obitus.

In Salassiorum Marchionem ob illius obitum omnium rerum pondus inclinabat. Is, reliquis ducibus in consilium vocatis, castra movere decrevit; cum præcipue Capua in potestatem Cæsareanorum concessisset: qua ex re non parum incommodi exercitui accesserat, ac sese quoque recipiendi difficultas addita fuerat. Itaque copiis tria in agmina distributis, silentio, ut hostibus insequendi facultas eriperetur, iij. kal. septembris, oriente sole, iter Aversam arripuere. Neque vero Cæsareanos fœderatorum discessus ita latere potuit, quin extremam aciem adorti, quam Palissius, & Camillus Triultius ductabant, magno Gallis detrimento fuerint; quamplurimis fugatis, atque inter-

Salassiorum Marchionis in Lautrechii locum successio. Capua ad partes Cæsaris accedit. Gallorum exercitus Aversam petit.

1528

Hispani extremam Gallorum aciem aggrediuntur & fundunt. Petrus Navarrus a Cæsareanis captus Salassus Comes & Guido Rãgonius Aversam Cæsareanis tradunt.

interfectis, ac paulo post peditatu Hispano aucti ulterius celerrime progressi, cum ad mediam pervenissent aciem, cui Navarrus præerat, turbatis ordinibus, captivum egere ducem. Salassianus, & Guido Rangonius, qui cum prima acie castris exierant, incolumes Aversam pervenere; quos statim, Cæsareanis insequentibus, obsessa urbe, & ad summum periculum redacta, sponte se victoribus Galli dedere, magno mortalium rerum vicissitudinis documento; cum ingentes copiæ numero militum, ac robore insignes, quæ Hispanis exitium portendebant, brevi intervallo disjectæ, & dissipatæ fuerint; victoriæque monumenta Gallorum extiterint sepulcra. Inde fœderis existimatio nedum imminuta, verum etiam collapsa; & Veneti, qui omni bellico apparatu instructam classem, copias quoque terrestres, & cives insignes in eam expeditionem contulerant, summo dolore perculsi, non modo ex intercepto tot laborum fructu, sed etiam, quod ægre oppida atque urbes in suam potestatem receptas, deleto Gallorum exercitu, defendi posse animadverterent.

Andreas Auria Genuam occupat.

Theodorus Triultius in Arcem Genuensem receptus subsidia postulat.

His malis accessit, quod Genua pestilentia vexata, atque fere cunctis civibus mortis metu urbe egressis, Andreas Auria opportunitatem nactus, inopinato cum triremibus, favore populi subnixus, qui plausibili libertatis nomine captus fuerat, urbem ingressus, immutata Reipublicæ forma, Genuenses in clientelam Cæsaris se recipere coegit. Neque huic malo obviam ire Theodorus Triultius potuit, militibus pestilentiæ lue ad summam paucitatem redactis; cumque ægre in arcem se recepisset, a fœderatorum ducibus, qui in Gallia Cisalpina erant, subsidia mitti flagitabat, quibus amissam urbem denuo se occupaturum pollicebatur. Tria millia peditum Germanæ, & Helvetiæ gentis Genuam versus mittere decrevere, ex iis, qui Alexandriæ Gallis in Italiam venientibus jungendi erant. Interea dum ea, quæ diximus, Neapoli agerentur, Franciscus Borbonius Lutetia discedens, Lugduni, quæ in Italicam expeditionem necessaria erant, comparabat, atque a Senatu, ut quam celerrime Alpes transgrederetur, impellebatur, quo Antonii Levæ vires, & conatus præcideret: ac Franciscum Contarenum Legatum Eporediam in Subalpinis, ut Comitem Sancti Pauli exciperet, & stipendii partem, quæ Reipublicæ obvenerat, quinque Germanorum millibus persolveret, miserat; Legatoque Mauro scribenti Germanos

Franciscus Contarenus legatus ad Eporediam ut Borbonium excipeet.

1528

Mandato Senatus Joanni Mauro legato. Venetorum copiæ in Gallia Cisalpina.

manos pedites ducentos, qui hostibus militabant, ad nostros transire velle, hac in re Senatus sententiam exquirenti, injunctum, ut non modo istos, sed quotquot ad exercitum accedere vellent, exciperet. Aderant Reipublicæ ea tempestate, novis delectibus auctis copiis, in Gallia Cisalpina decem & septem peditum millia, partim in urbium subsidiis disposita, partim patentibus campis ad prælium cum hostibus conserendum instructa. Bergomi, quod finibus hostium proximum erat, tria millia quingenta; Veronæ duo millia; totidem fere Brixiæ; quatuor Italorum millia sub imperatoris signis continebantur, præter Epirotas. Crema, Asolum, Ponsvici, Vicetia, & aliæ arces, atque oppida, quod ad summam reliquum erat, absumebant: ad hæc mille quingenti leviores equites, octingenti cataphracti; stipendia iis menstrua nonagintaquinque aureorum millia persolvebantur. At Brunsuicense Duce, ut diximus, in Germaniam profecto; cum propediem Sancti Pauli Comes Alpes cum exercitu trajecturus esset, universis collectis copiis, ad Insubres penitus obtinendos, Hispanosque ex ea regione pellendos aditus patefieri videbatur; Urbinate de totius belli administratione ita statuente, ut Laus opportuno loco sita, vel ad Mediolanum oppugnandum, vel ad Bergomum, & Cremam Reipublicæ urbes propugnandas validioribus præsidiis firmaretur: ipse, cum primum Galli iter in Italiam arripuissent, Pado trajecto, Venetorum copiis Gallicis junctis, hostes opprimere conaretur: quod ut quamprimum fieret, Galeatius Vicecomes a Rege orator Venetias missus fuerat, qui Senatum ad copias cum Comitis Sancti Pauli exercitu conjungendas hortaretur, atque ut subsidia quamprimum Genuam mitterentur, urgeret.

Galeatius Vicecomes Regis Galliæ legatus ad Venetos. Francisci Borbonii in Italiam adventus. Urbinatis cum Borbonio ad Monticulum colloquium.

Jam prope julii mensis finis aderat, cum Borbonius in plana Cisalpinæ Galliæ descendit; quinque peditum millia, quingentos cataphractos Gallicos, totidem leviores equites ductabat. Urbinas Senatus jussu, ut coram de communibus rebus cum illo verba faceret, Monticulum oppidum ad ripam Padi positum se contulit. Ibi diversis sententiis actum: Urbinatis ea erat, collectis viribus, bello in Insubribus incumbendum, Antonio Leva Mediolano ejecto, cuncta in Italia prospera futura: non enim hostes, unde copias supplerent, ex Germania evocatis militibus, habituros; neque facile ex aliis regionibus

militabant, ad nostros
n exquirenti, injunctu
rcitum accedere vellet
estate, novis delectibus
, & septem peditum mi
sita, partim patentibus
endum instructa. Bergo
t, tria millia quingenta
; quatuor Italorum mi
, praeter Epirotas. Ca
iae arces, atque oppida
mebant: ad haec mil
taphracti; stipendia i
llia persolvebantur.
maniam profecto; ce
exercitu trajecturus e
s penitus obtinendos
s patefieri videbatur
i statuente, ut Laus
pugnandum, vel ad
propugnandas vi
primum Galli iter
torum copiis Galli
uod ut quamprimum
. Venetias missus
tis Sancti Pauli ex
subsidia quamprimum

um Borbonius in pl
peditum millia, qui
viores equites ducta
communibus rebus
dum ad ripam Padi
s actum: Urbinati
ribus incumbendum,
n Italia prospera fu
olerent, ex Germ
cile ex aliis regio
bus

bus tantam commeatuum copiam, quanta in dies ex uberrimo Insubriae solo exercitui suppeditabatur, adfuturam: hinc debilitatis, ac fractis hostium viribus, nihil magnum ausuros. Comes Sancti Pauli contra, Neapolitanam expeditionem deseri e re communi non esse censebat, ne hoc metu soluti hostes Antonio Levae subsidia mitterent, quique nunc nostris ad obsistendum minime pares forent, novo aucti auxilio, atque subnixi augerent spiritus, & aequo nobiscum certamine congredi auderent. Inter haec discrepantium Ducum consilia media quaedam inita est ratio, qua non prorsus Neapolitanae res destitui viderentur; sed tota belli vis in Galliam Cisalpinam effunderetur. Itaque Apuliae urbes nomini Veneto addictas firmare; copias instaurare; novum aliquod facinus aggredi decretum est; Senatusque Augustino Amulio legato, ut classem ad litora Apuliae appelleret, mandavit, instauratisque oppidorum, atque urbium, quae Gallo, & Veneto parebant, praesidiis, Brundusii arces oppugnando adoriretur; & Rentio Ceriti, Amalphitanoque Principi, qui post captivitatem Gallis accesserat, in eas oras ex Hetruria cum quinque peditum millibus, ac trecentis equitibus profecturis, octo triremes, atque alia navigia transmissa, ut Anconae in Apuliam tuto trajicere possent. Classem augeri, atque instaurari jussum, tum ad hostes variis in locis distinendos, tum ut validioribus viribus impetus in Neapolitanos fieret. Gallorum Reg, ob Andreae Auriae ad partes Caesaris accessionem, classem Gallicam numero, ac viribus augere cupienti, & a Senatu duodecim triremes petenti, quas Massiliae, ac Genuae ad bellandum instrui in animo habebat, satis ultro factum est: & post Neapolitanum casum, ut quo acerbior sese fortunae facies, tot undique circumfluentibus malis, ostendisset, eo altius regium animum erigeret, inexaustasque potentissimi Regni vires vehementiori nixu exercere niteretur, Senatus suadebat. Florentinos praeterea, ac Ferrariensem, ne adversis humanae sortis ictibus frangerentur; sed, ut ad bellum in Apulia instaurandum, quascumque possent opes conferrent, hortabatur. Qui nulla in re publicis defuturos commodis praeseferebant; illi Hetruriam; iste Mutinam in omnem eventum novis militum delectibus firmaturus.
Interim cum jam Gallorum copiis Venetae se adjunxissent, Mediolanum versus movere castra, & ad Landrianum pervenere;

1528

Auxilia ad firmandas Apuliae urbes a foederatis decreta.

Triremes Regi Galliae a Venetis tributae.

1528 nere; sed urbe exercitu, ac commeatu ab Antonio Leva firmata, oppugnationem in aliud tempus differre Duces decreverunt, Ticinumque aggredi statuunt, infirmo militum præsidio, quod pedites mille non excesserat, urbe se cito potiri posse rati. Igitur quamcelerrime, ne consilii hostes certiores facti aliquid in nostros molirentur, Ticino universis copiis circumsepto, magno impetu mœnia quatere tormentis cœpere, quæ nuper e Venetorum oppidis huc, Urbinatis cura, adverso Ticini flumine invecta fuerant; brevique strata magna murorum parte, ingressum experiri in urbem statuunt. Ut priores Venetorum copiæ aditum aperirent, sorte obvenit; ac dum omnia ad dimicationem conserendam comparantur, Helvetii reluctari visi. Id cum ab Urbinate animadversum esset, dextra vulnere uni ex illorum ducibus inflicto, qui, se excepto, nemini parituros suos milites dixerat, atque eodem momento tormentis in illos verti jussis, insolentiam, ac temeritatem fregit. Itaque magno ardore animi, qua disturbata, soloque æquata mœnia erant, pugna cœpta. Urbini Dux inter primas acies, turba suorum septus, ubi hostes conferti majore nixu ab ingressu arcere nostros nitebantur, fortiter dimicans, summi ducis, strenuique militis laudem eo die tulit; atque inter militum ductores non vulgaris Calaciæ Comitis, & Antonii Tiphernatis virtus emicuit. Ticinum captum, direptum, milites fere omnes præsidiarii cæsi; arce postmodum a Galeatio Birago, qui cum iis, qui cædi superfuerant, in illam se receperat, deditione recepta, vitæ incolumitate pacta, Germanisque Mediolanum, Italis ad domos cuique suas commeatu permisso. Victoriam Patres Senatus literis Francisco Borbonio Gallorum Duci gratulati sunt, atque illi pro egregie navata opera gratiæ actæ. Ex illius sane urbis expugnatione fœderatorum res spiritus denuo sumere, præsentique beneficio & apud cunctos opinione incrementa accepturæ videbantur, cum Novaria, vicinaque oppida in nostrorum potestatem concessissent, eo majore hostium detrimento, quod ex iis locis quamplurima ad illos inopia sublevandos Mediolanum antea importarentur.

Ticinum fœderati aggrediuntur.

Urbinas, Helvetiorum duce confecto, alios obtemperantes reddit. Urbinatis virtus.

Ticinum captum & direptum.

Novaria & alia oppida a Borbonio capta.

Verum iis, quæ felicibus adeo auspiciis cœpta in Insubribus gerebantur, Genuensium res obstabant. Cum enim Franciscus Rex ingentem ex urbis illius defectione animo molestiam percepisset;

ſet; quippe qui ex ea, & loci ſitu, & maritima, qua plurimum Genuenſes pollent, diſciplina, haud exigua commoda in Italicis præſertim expeditionibus accepiſſet, nihil non moliri decreverat, ut amiſſa civitas denuo in illius poteſtatem concederet. Itaque Franciſco Borbonio mandaverat, ceteris prætermiſſis, id unum curaret, ut detrectantes Genuenſes, dicto regio obtemperantes redderet. Tria peditum millia antea, ut diximus, quo Genuæ rebus ſubveniret, miſſa fuerant: ii ob ſtipendia ſtatutis temporibus minime perſoluta, iter ingredi abnuerant: inde Theodorus Triultius, qui arce detinebatur, multis undique difficultatibus circumſeptus diutius ſe ſuſtinere non poſſe, deditionemque facturum, ni cito ſubſidia acciperet, ſignificabat. Borbonius totus in eo erat, ut Genuæ quamprimum opem ferret, aſpirantiſque fortunæ auram negligens, omnia de Mediolano expugnando conſilia abjecerat, atque ab Urbinate ſummopere flagitabat, ut, cum Venetorum copiis itinere arrepto, quo tutius res ad exitum perduceretur, eodem contenderet: neque vero quem ex Ticini expugnatione, ex incommodis hoſtium, & Mediolanenſium deſperatione, qui a Cæſareanis omnia acerba, atque intoleranda patiebantur, fructum amitteret, diſpiciebat. Sed hæc Borbonii conſilia Senatui minime probabantur, tum quod victoriæ ſpes, quæ jam præ manibus habebatur, hac conſiliorum immutatione deſereretur; tum quod minime ſuis rebus conducere arbitraretur, univerſas fere copias trans Apenninum mittere, Bergomumque & Cremam in finibus hoſtium ſatis haud dubiis periculis objectare; ac Franciſco Sfortiæ aviti recuperandi imperii opportunitatem, quæ affulſiſſe videbatur, eripere. Ea de re ad Franciſcum Borbonium Senatus ſcripſerat, hortatus, ne feliciter cœptam Inſubrum expeditionem deſereret: Mediolano occupato, cuncta proſpere ceſſura; quacumque ſe fœderati exercitus converterint, nullas obſiſtentium vires experturos. Adeo Borbonii fixa erat menti concepta ſemel de Genua tentanda ſententia, ut cum neque ratione, neque adhortationibus ab ea dimoveri poſſet, univerſis Gallorum copiis, trajecto ad portum Stellam Pado, iter per Hetruriam Genuam verſus facturus proficiſceretur. Venetorum copiæ ad Ticinum, tum ad hoſtes coercendos, tum ut Genuenſibus rebus quatenus fieri poſſet, fa-

1528

Mandata Gallorum ad Borbonium, ut Genuam adoriatur.

Theodorus Triultius per nuncios, ſe ad extrema redactum ſignificat. Franciſci Borbonii conſilium de Mediolanenſi expugnatione relinquenda.

Venetorum literæ, ut Borbonium ab expeditione Genuenſi dimoveant.

Franciſcus Borbonius in Genuenſes proficiſcitur.

1528 faverent, substitere; cum ad novas oppidorum oppugnationes impares essent, vehementer imminuto numero militum, qui præliorum, & certaminum spe, direptionum, & prædarum cupiditate, sub signis continebantur. Huc accesserat, quod complures spe illecti, Gallis juncti Genuam contenderant: quapropter novos delectus haberi, ac tria militum millia in supplementum reliquis copiis addi Senatus jussit. Hostes de Borbonii itinere certiores facti, Genuam valido militum præsidio firmaverant, omnibusque iis rebus, quæ ad sustinendum hostium impetum necessaria essent, muniverant. Borbonius, qui jam cum copiis iter emensus haud longe ab urbe substiterat, cum vires ad facinus aggrediendum pares non haberet, spe illius potiundæ dejectus, regredi in Insubres statuit, stationem Alexandriæ habiturus; ac ibi duo Germanorum militum millia, qui Lugduno in Italiam iter habebant, præstolaturus: pecunia laboranti cum a Senatu octo aureorum millia commodari sibi petiisset, ultro missa sunt. Per eos dies Petrus Franciscus Pontremoli ortus e Galliis cum pecunia supervenit; atque inde Borbonius animo confirmatus augere exercitum, ac decem peditum millium delectum habere decrevit; cum interim Urbinas, Sfortiæ militibus ad præsidium Ticini relictis, cum reliquis copiis ad Abduæ fluminis ripas consedisset, nihilque, quod ad augendum, atque instaurandum exercitum pertineret, prætermitteret, quo denuo firmiori consilio duplici exercitu Mediolanum aggredi possent: ita enim Franciscus Borbonius, atque Urbinas Venetarum copiarum imperator statuerant, cum, ut de omni re consulerent, ad divi Nazarii oppidum convenissent.

Genua a Cæsareanis munita. Franciscus Borbonius, Genua relicta, Alexandriam se confert.

Franciscus Borbonius copias auget.

Urbinatis & Borbonii ad Divi Nazarii colloquium. Theodorus Triultius arcem Genuensibus tradit.

Theodorus Triultius de Borbonii discessu certior factus, omni subsidii spe destitutus, dedere arcem Genuensibus *coactus fuit*, quam populus furore correptus, ac nomine libertatis concitatus statim diruere, & disturbare cœpit, donec solo penitus æquaretur. Eadem facilitate Savonæ civitas in Genuensium potestatem concessit, insperatæque libertatis auctorem Andream Auriam summis extulere laudibus, publicisque monumentis ære, ac marmore incisis illius memoriam ob singulare beneficium celebrem ad posteros transmiserunt. Rempublicam diversis civium factionibus laborantem ad meliorem formam redigere; popularem libertatem, vel potius libidinem coercere conati;

Genuenses reformatores eligunt, ut partam libertatem firment.

nati; id ut maturo consilio consequerentur, duodecim cives, quos Reipublicæ *Reformatores* vocarunt, creavere; atque ut tum primum nascentem libertatem foverent, ac firmarent, summo cunctos Principes studio, & observantia se prosequi vulgaverant; neque his, neque illis favere; in neutram partem propendere. Ad Franciscum Sfortiam Oratorem e Saulia familia Reformatorum nomine miserant, qui quo loco suæ res essent; partam libertatem; quo animo in Principes futuri, nunciaret. decreverat is Venetias accedere; sed de Senatus mente ambigens literas publicas miserat: mox Federicus Grimaldius, ac Georgius Ventus, qui negotiorum causa Venetiis degebant, suæ Reipublicæ nomine, ut ad Collegium aditus illis pateret, petiere. Introducti, Arausionense Episcopo Regis legato præsente: eorum oratio demissa admodum, officiorum, atque observantiæ in Venetam Rempublicam plurimis argumentis referta: partam Andreæ Auriæ ope libertatem ut conservarent, Senatum æquo animo ferret, rogarunt; a qua se minime aversum esse superioribus temporibus non obscure ostendisset; cum, urbe illorum obsessa, petentibus, ne a Veneta classe naves, quæ ad illius inopiam sublevandam frumenta invehebant, molestia afficerentur, Senatus decreto minime negatum fuerat: si Cæsareanos, atque Antonium Adurnum illis faventem urbe ejecissent, atque se in libertatem vendicassent, nulla re defuturum: id illorum mentibus insidere, atque haud exiguam spem concipere, libertati, ad quam adipiscendam cohortati fuerant, Rempublicam non adversam fore. Responsum a Senatu est: quæ Genuæ acciderint, summa animi molestia Rempublicam accepisse; immutatas temporum conditiones, ut ab indigna Cæsareanorum servitute eriperentur enixam fuisse; modo cum in Regis clientela conquiescerent, atque illius patrocinio fulti tutæ libertatis fructus perciperent; quid indignius efficere potuisse, quam Andream Auriam, qui nuper in Regem omnia hostilitatis signa ediderat, in urbem recipere; Gallorum copias arcere; classi regiæ damna inferre? hæc nisi ægre, ac summa cum indignatione intelligi non posse: jure magnanimi Regis arma in se ipsos lacessisse; fœderato, ac socio tam justa causa nulla in re Rempublicam defuturam. Audito Senatus decreto, nil ultra addidere, nisi se omni opera, & studio gratiam

1528

Genuenses oratorem ad Sfortiam

Federicus Grimaldius & Georgius Ventus Venetum collegium adeunt.

1528 tiam Regis, mentem illius mitigando, imploraturos. Adjectum a Patribus Collegii est, nulla id ratione, nisi præclaris, ac recentibus in Regem meritis assequuturos.

Quod vero Genuenses a rege se exemissent, Imperatorique accessissent, ut moleste Senatus ferret, non una aderat causa; præcipua vero, quod civitatem, e qua aditus ad Italiam patebat, satius Regi amico parere, quam Hispanis ducebat, ne quam per tot annos terrestribus copiis afflixerant provinciam, classe in Ligusticos portus, atque oras immissa, mari quoque vexarent; cum præsertim per omnium ora vulgatum esset, Cæsarem ipsum in Italiam cito venturum. Itaque Veneti nonnunquam Genuenses hortari, ut Francisco potentissimo Regi denuo adhærerent, in quo vires ad suam tuendam libertatem experturos; nec propensam in ipsos voluntatem desideraturos affirmarent: nonnunquam denuo Genuæ oppugnationem instaurandam censebant, ut conceptas in Regis animo querelas delerent, quod suis copiis Theodoro Triultio subsidia non misissent: verum, neque anni tempus, cum media hyems esset, nec copiarum imminutus numerus id patiebantur. Iisdem de causis nihil adversus Mediolanum moliri, licet urbs annonæ inopia pressa, Antonii Levæ ægritudo, hostium vires labefactatæ mirum in modum allicere ad fortunæ aleam subeundam viderentur, crebrisque literis Senatus Urbinatem hortaretur, ne bene gerendarum rerum occasionem labi pateretur. Verum ille parum viribus militum fidens, hyemis asperitatem veritus, nil tentari absque periculo posse arbitrabatur. Itaque fœderatorum duces in hybetna deducere exercitus decrevere: Urbinas cum copiis Abduam trajecit, tutoque, & commodo loco castra posuit; Galli Alexandriam petiere, ut redintegratis viribus, appetente vere, prout rerum eventus exposcerent, consilia caperent. In Neapolitano regno, Lautrechio defuncto; Salassiorum Marchione capto; exercitu fere deleto, adhuc Apuliæ urbes, Tranium, Monopolis, Pulinianum, atque alia oppida Reipublicæ parebant, eaque omni studio retinere Senatus decreverat: Barulum sub Gallorum potestate erat; ne urbs illa in manus hostium, rebus omnibus in præceps ruentibus, concederet, Joannis Viturii legati Veneti virtus, ac diligentia effecerat; qui cum in Manfredonia expugnanda niteretur,

tur, de iis, quæ Neapoli acciderant, certior factus, triremibus magna militum manu imposita, subsidia ad loca maritima miserat; datis ad magistratus literis, quibus illos ad constantiam hortabatur. Tranium Camillus Ursinus cum copiis, Manfredonia relicta, ingressus fuerat; Monopolim Joannes Corradus Ursinus, Julius Montebellius, Horatius Carpenas: Rentius vero Ceres, cui Gallus vices suas obire mandaverat, Barulum præsidio tenebat, quo Simeon Romanus cum suis levioribus equitibus accesserat. Verum cum parvas nostrorum copias in ea esse provincia, neque eo numero, ut defendere urbes, hostibusque obsistere possent, nuntium Ursinus Senatui misisset, qui præsentem rerum in Apulia statum significaret, atque ut copiæ augerentur, suaderet: a Senatu Viturio legato mandatum, ut copias Reipublicæ ad tria peditum millia augeret; Camillus Ursinus omnium copiarum ductor est creatus, mille aureis publicum stipendium auctum; ad eundem datæ literæ, ut Ceritem totius expeditionis principem, & caput ipse cum aliis ducibus, & militibus observarent. In eandem sententiam Joanni Viturio scriptum, adjectumque est, si aliquod aggredi facinus communibus viribus vellent, nunquam præsidia ex Reipublicæ urbibus, aut tormenta, aut munitiones amoveri sineret; idque unum præ ceteris spectaret, ut easdem incolumes, & tutas præstaret. Decem peditum millia in ea provincia fœderatorum erant; tria millia Venetis militabant; quinque ex Hetruria Ceres advexerat; duo millia Florentini, ac nobiles ex Ursina familia viri coegerant: equitatus septingentis constabat; quadringenti Venetorum, trecenti Rentii erant. In Aprutianis Joannes Jacobus Francus Amatricem, Camillus Ursinus Aquilam, regionis caput occupaverant, Gallorumque vexilla erexerant, cunctorum populorum animis in Gallicum nomen mirifice propensis; quo fiebat, ut invisi illis ob imperii acerbitatem, intolerandasque exactiones Cæsareani forent; quorum quingentos equites in iis regionibus turmatim adorti contrucidaverant. Veneti majori spe rei bene gerendæ erecti, quæ ad tenendas urbes necessaria in Apulia essent, importari jussere: sexcentos pedites ad præsidia urbium augenda e Dalmatia navi una longa, ac duabus triremibus misere; quæ asperrima hyeme cum navigarent, obor-

ta

1528

Mandata Senatus ad Viturium, ut copias in Apulia augeat. Rentius Ceres supremus in Apulia Dux.

1528 ta tempestate, Apuliæ litoribus illisæ sunt: qui in navi longa, & Baduaria triremi erant, e naufragio in litus evasere; ii, quos altera triremis (Capellam vocabant) vehebat, omnes fere undis absorpti periere. Augustinus Amulius legatus, qui sexdecim triremibus universam Apuliæ oram tuebatur, oppidanosque in fide continebat, a Senatu Corcyram proficisci ad classem instaurandam, atque augendam jussus, quatuor triremes ad excurrenda proxima urbibus maria reliquit; Corcyramque profectus omni studio instaurare classem milite, ac remige nitebatur.

Veneta navis & triremes ad Apuliæ litora illisæ.

Augustinus Amulius Corcyram ad classem instaurandam proficiscitur.

Nam hoc tempore nulla major Patrum solicitudo angebat animos, quam ut classis, & navigiorum numero, & militum robore, qua Cæsareanæ obsisti posset, pararetur; cum & nuntiis, & literis Imperatorem quoque ingentem Barchinone in Hispania classem moliri afferretur, ut appetente vere in Italiam navigaret, cum fœderatis mari dimicaturus. Hæc omnia per oratorem Regi significantur; petitur, ut quamprimum adornari triremes, & naves actuarias, in quibus magna ad debellandos hostes vis esset, instrui juberet; nihilque prætermittebatur, ut anni insequentis initio & triremium numerus, & remigum, militumque robur quam maxime fieri posset, augeretur, atque Alexandro Pesareo legato nuper designato in mandatis datum, ut kal. januarii triremes in promptu haberet omnibus rebus ad profectionem instructas, atque adornatas. Idem Vincentio Justiniano notharum triremium Præfecto mandatum, quas ad decem numerum augeri Senatus decreverat. Per eos dies cum Urbini Dux copiarum terrestrium Imper tor a Senatu, ut ad invisendas ditiones suas se conferre p set, impetrasset, prius Venetias venit. Coram Patribus de tione belli gerendi consultum est: interfuere Galli Regis o tor, ac Francisci Borbonii nuntius Venetias missus. Regis gatus non tempus terere; non desidia labare militum anir oportere; præclarum aliquod facinus aggredi; in Insubrun put, Mediolani civitatem omnia consilia, ac vires verte esse ajebat. Urbinas, qui militari fortitudini singularem dentiæ laudem adjunxerat, non periculis objectare media me copias, summopere imminutas, satius esse ducebat; cillimum fore hoc anni tempore, aquarum illuvie undique

Rumor de Cæsaris in Italiam adventu.

Veneti classem augent.

Alexander Pesareus legatus.

Vincentius Justinianus notharum Præfectus.

Urbinatis Venetias adventus.

dante, Mediolani expugnationem ad exitum perducere; quod satis per se tutum, hac quoque accessione validius esset. Urbinatis consilium Senatus est amplexus, expeditioque in proximum ver dilata, quo terrestribus, ac maritimis fœderatorum viribus majori conatu, ac nixu certandum fore videbatur.

Cum Gallorum Rex Neapolitanam victoriam sibi præreptam æquo animo pati non posset, præteritorumque eventuum infelicitate ad acrius instaurandum bellum veluti quibusdam stimulis incitaretur: Anglus vero, cui prosperæ res Cæsaris invisæ erant, idem se facturum polliceretur: neque Florentini ulla in re deessent; id unum, in quod summopere fœderati incubuerant, adhuc desiderari videbatur; nempe ut Clemens tandem fœderi accederet; quod hucusque distulerat, cum a Venetis Ravennam, ac Cerviam urbes, ab Alphonso Ferrariæ Duce Regium, ac Mutinam reddi sibi peteret: id ut consequi posset, a Gallo, atque Anglo postulaverat, ut auctoritate, atque officiis Venetos ad tradendas urbes hortarentur; quocirca Turrenæ Vicecomes a Francisco Rege, ut Pontifici gratificaretur, qui ob Renatam Regis affinem Herculi Ducis Ferrariensis filio ab eo connubio junctam nonnihil molestiæ percepisset, orator ad Rempublicam missus fuit. Petebat is Regis nomine, ut a Senatu urbes restituerentur; hoc tantum remorari Pontificem, ne fœderi sese adjungeret; quo amoto impedimento, si fœderatis accessisset, haud dubium fore, quin non exiguas vires adsumerent; id si Senatui non placeret, saltem illas in potestate Regis relinqueret, ut commodiori tempore de jure illarum disceptaretur. Senatus neque urbes tradere, neque se illarum possessione exuere æquum ducebat; cum, vel ad bellum prosequendum, vel ad pacem ineundam non exigua ab eis commoda accipere posset. Attamen ut Regi satisfaceret, & Clementem aliqua spe demulceret, ut aliqua ratio rei conficiendæ ex amborum principum sententia inveniretur, haud quaquam alienum esse profitebatur; idque Vicecomiti, Arausionensi Episcopo ordinarii oratoris munere fungenti, atque Henrici Angliæ regis oratori, decreto Senatus responsum est. Sed cum votis, ac postulatis Senatusconsultum minime respondere animadverterent, rem dissimularunt. Senatus quo magis res Flaminiæ firmaret, Cæsarem Fulgosium

Renata cũ Herculi Estensi nuptiæ.

Turrena Vicecomes a Gallia Rege ad Venetos missus.

Cæsar Fulgosius a Senatu missus cum imperio in Flaminiam.

1528 sium in eam provinciam summa cum auctoritate misit, quem centum cataphractorum equitum ductorem belli, & pacis tempore creavit; ea conditione, ut Venetorum bello turbatis rebus, quinquaginta cataphractos, & pro aliis quinquaginta, centum leviores equites duceret, annuo mille aureorum stipendio; injunctumque, ut statim in Flaminiam proficisceretur. Aloysius Barbarus Aloysii Foscari loco Legatus Ravennam missus est. Neque interea Clemens quidquam pristini ardoris remittebat, quo semper Flaminiæ urbes a Republica petierat, atque in dies exacerbari illius animum Gaspar Contareno orator significabat: ideo illum aliqua ratione delinitum iri Senatus optabat. Itaque diversæ sententiæ in Senatu dictæ; nonnullis pecuniæ quandam summam erogari Pontifici placebat, ut urbes, illo non repugnante, retinerentur: aliis Reipublicæ jura exponi; mox ut cum Cardinali Montio, qui summa erat apud Pontificem auctoritate, de concordia ineunda ageretur: alii totam eam rem oratori permitti debere arbitrabantur, qui vel annuo censu, vel annua ratione Clementi satisfaceret; cum Rempublicam a possessione Flaminiæ urbium non recessuram sibi constaret. Vicit Leonardi Haimi Consiliarii sententia, qui nihil præcipue de urbibus agendum cum Pontifice censuit; tantum hortari, ac suadere, ut omne studium, atque operam in Christianorum principum conciliandis animis, ac pace firmanda poneret; si id acciderit, tunc Reipublicæ erga sanctissimam Sedem pietatem, atque obsequium non defideraturum. Ut hoc Senatusconsultum fieret, rumores, qui de pace percrebruerant, in causa fuere; cum Cæsar iterum a paci consiliis minime abhorrere nunciaretur; an quod fœderatorum conatus remoraretur; an potius quod Turcæ bellum Pannoniis minitarentur, incertum. Illud constabat, quæ ad illius profectionem in Italiam attinerent, omnia sedulo comparari; nonnunquam omnem impetum belli in Rempublicam effusurum; terra, marique Venetorum imperium invasurum, jactitare; nonnunquam pacis, & concordiæ conditiones objicere. Ea quorsum tenderent, ambigebatur; ac ne in Galli animo suspicionem aliquam gignerent, oratori injunctum, ut optimam Reipublicæ mentem testaretur; nullo unquam casu, nullo unquam tempore ab eo recessuram. Is rerum status erat, evo-

Aloysius Barbarus ad Ravennam legatus.

Diversæ de Flaminiæ urbibus in Senatu sententiæ.

Senatus decretum.

evoluto jam anno M. D. XXVIII. quo exeunte, Calatiæ Comes, Ruberti Severinatis nepos, copiarum pedestrium præfectus, mille quingentorum aureorum stipendio adjecto, creatus est. Antonio Castellio omnium tormentorum bellicorum præfectura tributa, sexcentis in singulos annos aureis nummis assignatis.

1528 Calatiæ Comes pedestrium Venetarum, Antonius Castellius tormentorũ bellicorum præfectus

M. D. XXVIIII.

1529 Principum ad pacem propensio.

DUbias belli, pacisque spes, atque inter fluctuantes Principum animos incerta consilia annus M. D. XXVIIII. excepit. Assiduis cedibus, ac præliis jactata Italia; exhaustæ vires; amissi duces; absumpti thesauri; pacem si non volentibus elicere, invitis saltem extorquere posse videbantur. Nam Gallorum in Neapolitano regno exercitu fere deleto, adhuc reliquiæ supererant, quas, victoria licet elati Cæsaris Duces, minime extinguere potuerant; atque in Insubribus copiis in hyberna deductis, Venetorum Imperatore in suas ditiones profecto, tumultus quiescebant. Cæsar quamvis intra varias latebras sensus animi abdere solitus, pacem haud aspernari videbatur, a rebus Italiæ componendis minime alienus; idcirco Franciscanæ familiæ Antesignanum, ut aliqua inter ipsos concordiæ ratio iniretur, ad Pontificem miserat. Gallus vero, cujus animus filiorum desiderio æstuabat, non minus in id propensus videbatur. Anglus & in Gallia cum Rege, & in Italia cum Pontifice per suos oratores, ut principum mentes conciliaret, nihil omittebat. Senatus Venetus, ut tandem post triginta annorum spatium, quo Respublica variis hinc inde fortunis agitata fuerat, pacem, modo per illam Italiæ libertati, atque incolumitati prospiceretur, optabat. Ad eam rem Angli suasu, suo ad Pontificem oratori ad pacem conficiendam Gallus mandata dederat. Eadem ab Imperatore Franciscano, qui nuper cardinalatus dignitatem, Sanctæ Crucis titulo insignitus, susceperat, tributa facultas fuerat. Quæ cum Senatus intellexisset, Gaspari Contareno, ut Reipublicæ nomine paci inter cunctos Christianos Principes subscriberet, injunxit, rebus ex communi Galliæ, atque Angliæ oratorum, aliorumque fœderatorum sententia confectis: eidemque oratori man-

Franciscanus Antesignanus a Cæsare ad Pontificem missus.

Mandata Senatus de pace ad Gasparem Contarenũ oratorem.

1529 mandaverat, ut enixe Pontificem ad firmandam inter omnes concordiam adhortaretur, quo tandem ex tot ærumnis, & calamitatibus Christiana emersa Respublica in optatum tranquillitatis portum se reciperet: id ejus muneris, quo in terris fungitur, esse; hoc uno perpetuam sui nominis famam ad posteros transmissurum.

Hæc quamvis a Venetis agerentur, plurima tamen adhuc suspicionum semina ferebantur, ex quibus haud facile erat, quo loco tandem res evasuræ forent, conjicere. Nam Cæsar se in Italiam venturum vulgaverat, atque ad illud iter conficiendum classem summo studio instrui jusserat. Ferdinandus frater Oeniponte magnum militum delectum habebat, conventibusque per Germaniam vocatis, subsidia impetraverat; quæ licet, ut Turcarum Imperatori, qui Pannoniis imminebat, obsisteret, cogi rumor erat; tamen ea conditione illa obtinuisse ferebatur, ut etiam, si opus foret, in Italiam mitteret.

Classis instructio ad Cæsarem in Italiam advehendum.

Senatus ad Galliæ Regem suasio, ut exercitum instauret.

Quocirca Senatus sæpius Francisci Gallorum Regis animum ad instaurandum exercitum inflammare, suas copias augere, novos præfectos, ac duces deligere, classem in promptu habere; tum, ut si hostis in Italiam Cæsar accederet, illius adventus prohiberi posset; tum, ut transacta hyeme Mediolanum communi consilio oppugnaretur. Interim cum in dies rumor de Cæsaris in Italiam adventu magis augeretur, Ferdinandusque in Venetorum fines moturum haud vulgaris opinio esset, quæcumque ad Reipublicæ fines tuendos, atque ad oppugnandos hostes necessaria erant, sedulo parabantur.

Venetorum bellici apparatus.

Cæsar Fulgosius levioris armaturæ equitatus præfectus a Senatu deligitur, stipendio ad mille ducentorum aureorum numerum adaucto. Annibal Fulgosius, qui nuper, cum ab Hispanis Ticini captus fuisset, sese ex servitute redemerat, atque omnem suspicionis notam a se coram Senatu repulerat, pedestris præfecturæ honore insignitus, atque ut quingentos Corsicæ gentis Reipublicæ stipendiis militaribus adjiceret, injunctum. Farfarellus item Ravennas, Aventinus Friapanes Veronensis leviorum equitum præfecti declarati; illi, ut centum quinquaginta; huic ut centum equites compararet, mandatum. Ad hæc, cum jam tempus, quo Urbini Dux Reipublicæ stipendia merebat, confectum esset, denuo Imperator terrestrium copia-

Urbinas in imperio Venetarum copiarum confirmatur.

copia-

1529

copiarum a Senatu creatus est, decem millium aureorum stipendio ad quadraginta millia in singulos annos addito, ea conditione, ut trecentos cataphractos, ducentos leviores equites semper paratos haberet. Guidoni Ubaldo ejus filio septuaginta, si liberet, cataphractorum Præfectura tributa; aut, si magis ei, mille aureorum honorario adjecto. Nicolaus Teupolus ad Urbinatem Orator missus est, ut Senatus primum exhibito decreto, ab illo, ut quamcelerrime in Cisalpinam se Galliam conferret, flagitaret: nihil enim non Venetorum modo; sed fœderatorum omnium rebus præstabilius esse, quam ut copiis Imperator auctoritate, atque rerum militarium usu edoctus præesset, hoc præcipue tempore, quo de ratione belli administrandi agendum erat, frigorisque vi remittente, educi e castris milites oportebat: & ne illo absente, detrimenti aliquid oppida ejusdem paterentur, Senatui placere, ut Reipublicæ sumptibus tria millia peditum conficeret; iis, quem sibi libuisset, præfectum daret, ut tranquillo animo, rebus suis in tuto collocatis, ad exercitum proficisci posset; in id etiam pecunia transmissa. Præterea Francisco Insubrum Duci bellorum angustiis ad summam omnium rerum inopiam redacto, ut suas copias alere posset, decem aureorum millia mutuo data a Senatu sunt. Insuper Joanni Fulgosio suprema secundum Urbinatem cura copiarum demandata est, ut, Urbinate absente, qui tum ad res suas invisendas Senatus permissu profectus fuerat, exercitui Dux auctoritate, reique militaris experientia clarus non deesset; atque Antonius Albertus, *Sapiens*, quem vocamus, *ordinum* delectus, qui ad illum tunc Brixiæ commorantem contenderet, ad exercitumque deduceret. Ad Nanium legatum pecuniæ ad augendas copias missæ. Neque interea quæ ad vires maritimas augendas spectabant, omittebantur, Hieronymo Pesareo imperatore declarato, atque Alexandro Pesareo Legato, Vincentioque Justiniano notharum præfecto quamprimum ab urbe discedere jussis: decem triremium trierarchi designati, cum ea mens Senatus esset, ut classis triremium quinquaginta numerum excederet; ex quibus cum sexdecim ex fœdere deberentur, quatuor præterea sunt adjectæ, ut ceteris fœderatis jungerentur; his Hieronymus Contarenus

Guidoni Ubaldo Urbinatis filio cataphractorum præfectura tributa. Nicolaus Teupolus ad Urbinatem orator.

Joanni Fulgosio, absente Urbinate, copiarum imperium a Venetis delatum. Antonius Albertus ad Urbinatem missus. Hieronymus Pesareus classis Imperator. Alexander Pesareus classis Legatus. Hieronymus Contarenus triremibus cum fœderatis jungendis præficitur.

1529 nus præficitur: ac Francisco Borbonio, cui ad instaurandas, atque augendas copias pecunia minime suppetebat, duodecim aureorum millia mutuo tributa sunt, ut fœderatorum auctis viribus, Mediolani rursus oppugnatio tentaretur. Summa copiarum Reipublicæ octo peditum millia, Borbonii totidem, Sfortiæ tria millia erant. Galliæ Rex duorum millium Germanorum militum supplementum, atque octoginta aureorum millia se Borbonio missurum pollicebatur.

Hoc exercitu adoriri Insubrum caput placebat; eo expugnato, ad Genuam oppugnandam proficisci. Triremes viginti, quas diximus, Senatus Regi spondebat in Tyrrhenum mare navigaturas, ut Gallica adjuncta classe, Imperatori in Italiam proficiscenti obsisti posset: qua ex re totius belli eventus pendere haud dubie videbatur. Nam Carolo magnis terrestribus, ac maritimis viribus, ut rumor erat, in Italiam advenienti impares ad sustinendum belli impetum fœderatorum vires erant: illius præsentia Italorum Principum animos procul dubio spe illectos, aut timore deterritos, communi omnium salute neglecta, suis rebus consulturos. Quapropter illud præsertim hoc tempore providendum videbatur, ut si fieri posset, Cæsaris in Italiam iter vel remorarentur, vel impedirent.

Francisci Regis propensio ad Hispanias invadendas.

Neque ab ea sententia Francisci Regis animus abhorrebat; immo summa invadendæ Hispaniæ cupido incesserat præpotenti exercitu, cui ipse imperator præesset, ad Pyreneos montes deducto; jamque sex Germanorum millia evocari jusserat, in spem erectus, fore, ut Carolus ne hostibus aditum in Hispanias præberet, consilia expeditionis Italicæ prætermitteret. Verum hæc Regis sententia gravioribus difficultatibus involuta videbatur; aversis quippe Gallorum ab Italia viribus, haud exiguis periculis objectari res Italicæ cernebantur, quæ hactenus illorum subsidiis innixæ steterant. A concepta opinione Regem avocare, ardoremque animo conceptum adversus Hispanos restinguere, tutum minime esse nonnulli rebantur; immo potius stimulos addendos, ut quo generoso quodam mentis impetu ferebatur, in id enixius incumberet: Contra aliis tutius esse videbatur, si in Italiam, in qua sedes belli erat, omnes conatus, ac spiritus impenderet: debellatis in ea hostibus, cuncta prospere, atque ad vota cessura. Inciderat in id tem-

tempus Andreæ Naugerii designati ad Regem oratoris profectio. Itaque quid potissimum in re summi momenti statuendum esset, quærebatur; irruptionemne in Hispaniam Galliæ Rex moliretur, an eas vires, quibus aggredi Hispanias statuerat, in Italiam verteret, Aloysio Mocenico, qui tum consilii Sapiens erat, consilia de Hispania invadenda ut probarentur, Senatui suadente; quem, dum ea de re consilium capiendum esset, in hanc fere sententiam loquutum ferunt. 1529 Andreas Naugerius ad Galliæ Regem orator.

Eo loco res hac tempestate sunt, Patres optimi, ut si ullo unquam tempore virtute, ac prudentia vestra Respublica, cujus clavum tenetis, indiguerit, hoc summopere egeat; cum, per tot annos attritis Italorum principum viribus, Respublica immensis exhausta sumptibus, impar fere ad imminentium rerum molem sustinendam videatur. Exantlanda denuo nobis ingentia pericula proponuntur; nova se rerum facies ostentat animo; majores bellorum turbines ante oculos obversantur, quæ armati adventus in Italiam Cæsaris nobis proculdubio portendit; exercitibus Italia replenda, Italæ non modo gentes, sed externæ quoque, illuvie barbarorum huc immissa, nobis inspiciendæ sunt. Si Rex, ut Imperatori obsistat, Alpes transgressus in Italiam descendat, nonne renovari præteritas calamitates, campos, ac flumina exundantia sanguine cernimus? Jam æstus ille deferbuerat, quo superioribus annis bellorum incendiis passim depopulari, atque ardere urbes, & oppida nobilissimæ provinciæ inspeximus: restinctus ille impetus, atque ardor visus, quo sæpius acie certatum, tentatæ acerrimis oppugnationibus urbes fuere. Modo si ambo hi Principes in Italiam venerint, ingentibus stipati copiis, Germanis, Hispanis, Gallisque comitantibus, quem bellorum exitum, quem calamitatum, atque ærumnarum finem inveniemus? Acrius acuenda ferri acies, obstinatioribus animis, vehementioribus viribus depugnandum erit. In acie media ingentia victoriæ præmia sita: a quonam victos, ac prostratos hostes mavultis? Incerti præliorum exitus sunt; ludit mortales fortuna; modo ab imo tollere; modo e vertice dejicere sueta: sæpe magnos exercitus parva manu fusos & legimus ipsi, & audivimus; nihil incertius, aut fluxum magis certamine, ac pugna. Cæsare, qui haud mediocres copias in Italia, ve- Oratio Aloysii Mocenici.

1529 veteranosque milites habet, novosque acervare paratus est, victoria potito, quis non undique insolenti dominandi libidine cuncta Cæsareanos ausuros, neque Divinis, neque humanis parcituros, neque inexhaustam sitim expleturos, ni omnia sibi subjecerint, animadvertat? At vincente Francisco Gallorum Rege, omnia secus eventura, integra Italis Principibus cuncta relicturum, haud dubium multis videtur. Quæso, Patres optimi, quisnam rerum humanarum sciens id sibi suadere, ac certo polliceri potest? Ingentem in mortalium mentibus, cui resisti non potest, regnandi, atque imperandi cupiditas vim habet; & apud Reges præsertim, qui dum urbes, ac provincias subjiciant, gentes premant, nil sancti, aut pensi habent: adeo fulgido hoc, ac splendido regii diadematis decore mentis acies perstringitur, &, ut ita dicam, obcæcatur. Nonne Galli Neapolitanum regnum, Insubrumque imperium justis titulis ad se spectare affirmant? Inde sæpius ab iis transmissæ Alpes, exercitibus in Italiam traductis, Italis Principibus fœderibus sibi devinctis; ac nisi ea spes nunc quoque illorum animos solicitaret, post tot acceptas clades, deletosque exercitus, quis iterum eandem aleam periclitaturos crederet? Quid igitur, dicet aliquis, faciendum est? quod factu, ut ex tot ambagibus incolumes evadamus, tenere, ac sequi oportet? Illud sane, ut ego existimo, quod nos ratio docet, fortuna objicit; nempe ut, si fieri potest, bellorum imminentes turbines procul a nostris finibus amoveantur, quodque per tot annos incendium misere perpessi sumus, in remotas a nobis oras amandetur: id futurum esse, si recte conjectura assequor, videtur, si Hispania bello petatur; si exercitum viribus, ac numero præpotentem Gallorum Rex in Hispaniæ fines ducat, per Pyreneos montes impetum in penitiores illius regiones faciat. Id si eveniet, minime ambigendum est, Cæsarem ab Hispania non discessurum; sed illius omnes copias coacturum, ne deserta subsidiis regio in hostium potestatem concedat, ac dum ipse incerto conatu incrementum imperii, ac dominationem Italiæ aucupatur, avitum regnum, & proprias sedes in discrimen adducat. Quis enim putet in viscera Hispaniæ adactum Gallorum mucronem non repulsurum, aut Hispania incensa, undique æstuantibus flammis, non restinctum domi incendium Cæ-

Cæsarem malle, quam faces in alienas terras immittere? Itaque bellum illud, quo per tot annos Italia exarsit, alio transmittetur, nosque tandem ex actoribus, ut ita dicam, spectatores erimus. Cur igitur Regem ultro in illud propensum non adhortamur, non accendimus, Sebastianoque Justiniano, qui nunc in Galliis apud Regem est, & Andreæ Naugerio in ejus locum proficiscenti Senatus decreto non mandamus, ut ad Hispanicam expeditionem properantem Regis animum incitent, atque impellant, præsertim cum ipse jam mente victoriam intueri sibi videatur; neque ambigat huc universam Galliam confluxuram? Non enim lustranda maria; non per longinquas regiones ductandus exercitus; sed domi, atque in vestibulo ipsius regni pugnandum est: facillime copiæ cogi, ali, instrui poterunt; belli sonitu audito, finitimæ gentes Hispanorum nomini infensæ mira celeritate, incredibili alacritate sub signis coibunt; ac brevi Pyreneis transgressis montibus, Imperatorem eo omnes vires, atque conatus intendere adigent. Hoc pacto Italis principibus, ac nobis præsertim consultum erit, qui tot aureorum myriadas, tot milites, ac cives in hac assidua rerum omnium jactatione absumpsimus. Non semper totis viribus pugnando, atque certando bella finiuntur; verum hostes avocando, domi lacessendo, plurima, & magna bella confecta sunt; ac veluti impetu quodam ex præruptis, atque altissimis montibus, amne fluente, cum sustinendo aggeres non sufficiant, sæpius alio flectimus, ac divertimus. Ita in bellis evenire compertum est, ut quibus ad obsistendum nonnunquam hostibus impares sumus, ii alio lacessiti, in alias partes averso bello, vincantur. Sedes hactenus certaminis Italia fuit, nobis dimicantibus summis laboribus, ac vigiliis contritis, dum nulla quietis spes effulgeret, reliquæ provinciæ per otium pacis fructus percepere. Immutanda est ratio, si forte alio converso tot malorum cumulo, expectatus aliquis jamdiu honestæ concordiæ, & honorificæ pacis fructus suboriatur. 1529

Aloysio Mocenico major Collegii Patrum pars adhæserat. At contra Joannes Delphinus, ac Marcus Antonius Cornelius, Continentis Sapientes, minime imminuendas Italiæ vires; verum a Rege, prætermissa Hispanica expeditione, novas submitti in Italiam copias, satius esse ducebant. Ex his Cor-

1529 Cornelius, vir eloquentiæ laude ea tempestate insignis, ita lo-
quutus dicitur.

Marci Antonii Cornelii oratio.

*Cuperem profecto, Senatores optimi, ut quæ ab Aloy-
sio Mocenico præstantissimo viro summa vi, atque eloquen-
tia disceptata sunt, & cito aggredi, & facillime conse-
qui liceret. Quis enim omnibus votis non exoptaret, quibus
per tot annos premimur, varios bellorum casus a nobis repel-
lere, atque in alias regiones ablegare? Sed summopere vereor,
ne dum inani spe commovemur, remotisque, ac longinquis
auxiliis nitimur, præsentia, & proxima omittamus, seraque
tandem pœnitentia nostrorum consiliorum pœnas luamus. Quis-
nam (nisi se ipsum sponte decipere velit) adeo est nostra-
rum rerum, statusque Italiæ ignarus, qui nesciat, quantum
post Neapolitanam cladem Cæsaris vires excreverint, quan
tum Regis imminutæ sint? Apulia excepta, cujus nonnull
oppida in nostra potestate sunt, pauca Galli retinent; cet
ra omnia Cæsari parent. Mediolanum sæpius incassum
titum; adhuc veterani milites, Antonii Levæ ductu, C
rolo militant; qui in Germaniæ finitimis locis delectus
Ferdinando habeantur, ad nos sæpius allatum est. Jam
gatus apud omnes Cæsaris in Italiam adventus; compa
ta classis; in promptu milites; hanc Italiæ, & præse
nostræ Reipublicæ imminentem exercituum, & classium
lem, qui copiis vel nostris, vel fœderatorum se excip
ac sustinere posse putat; aut Rege in Hispanias movt
avertere; is mihi videtur, non satis res nostras me
bus enim viribus ad obsistendum Cæsaris conatibus
Galliæ Rex subsidia miserit, parati sumus; Francisc
bonii exercitu ad quinque tantum millia peditum re
nostris copiis, licet in iis instaurandis, atque auge
mnis opera impendatur, non eo numero, ac robo
ad ingruentem belli impetum ferendum, aut repe
pares sint? cum Antonio Leva hinc, atque inde
te fortuna pugnatum: accedenti in Italiam Cæsa
ribus, ac firmioribus viribus obviam eundum est
fiat, quam facile illi omnia ad votum eventura
quanta incrementa auctoritatem, atque potentiam illiu*

ram arbitramini? Insubrum certe regionem, pro qua tot annos dimicatum est, quamque semper mirifice concupivit, brevi in potestate habebit; atque illum, qui ut avitum imperium Francisco Sfortiæ restitueret, neque suasionibus, neque bellis flecti potuit, putamus, eo adepto, ullo unquam tempore redditurum? qui hæc sibi persuadet, quam altas in Regum animis potentiæ, ac regni cupido radices agat, non animadvertit. Novit optime Cæsar, magnum sibi gradum ad summam amplitudinem sterni, si in Italia dominetur, quam nobilitate, viribus, auctoritate cunctis præcellere regionibus non ignorat. Idcirco nullum non movit lapidem, ut quantam maximam illius partem posset, suo adjiceret imperio: sæpius duces exercitus misit, decertavit, urbes atque oppida oppugnavit, in acie conflixit. Modo cum non adeo dejectas fœderatorum vires expertus esset, ut certam sibi victoriam polliceri posset, adventum ipse in Italiam parat; hoc uno arbitratus, illud, quod per duces perficere adhuc non potuit, se consequuturum, Italorumque principum animos sua præsentia dejectum, ac consternatum iri; cunctaque ad objectam ipsius fortunæ speciem casura sibi persuadet. Quid enim de Pontifice dicamus? qui post tot ærumnas, atque contumelias ab Hispanis acceptas, hactenus, ut fœderi se adjungeret, nunquam adduci potuit: verum aut spe erigitur, aut timore detinetur. De Florentinisne loquar, qui cum suis cervicibus jam imminere præpotentem exercitum sentiant, neque consilio, neque viribus pollent? Ferrariensemne, an Mantuanum commemorem, qui majorum principum sententiam, ac nutus observare coguntur? Quid igitur superest? Una Veneta Respublica quæ tot fluctibus, veluti inconcussa moles, objicitur, servitutis impatiens, libertatis acerrima propugnatrix: hanc torvis oculis aspicit Cæsar, scit ab illa Italicarum rerum fortunam pendere, atque, ut sæpius audistis, suis illam viribus adoriri, illius virtutem experiri se velle aperte dictitat; cui illius potentiæ vim, atque impetum sustinere possit, periculum facturus. Hæc cum ita sint, perpendite, quæso, utrum de Hispania oppugnanda, an de defendenda Italia agendum vobis sit: cordi laboranti, cum tabifica lues invaserit, non externis, atque longinquis remediis subveniendum, sed intimis opitulandum est: propulsanda ab Italia hæc 1529

1529 hæc per tot annos tabes; in visceribus coalitum viru
dum est; mox illo penitus ejecto, aut saltem lenito, sa
ac tutiori consilio exterioribus animum applicabimus.
tra disseritur, Hispania oppugnari cœpta, Cæsarem ill
nervos intenturum; res Italicas abjecturum. Quid port
det? an iste undique conquisitus rerum omnium in
expeditionem apparatus? an mens Cæsaris jamdiu pa
an iste, quem exercitibus, ac certaminibus campu
provincia præbuit? Munitissimas arces, fortissima
Hispaniæ faucibus sita sunt, quibus destineri Gallor
citus, impetus gentis praeferocis in pugnam, mox la
pristinumque ardorem remittentis, frangi poterunt. I
tra Pyreneos montes Gallo bella miscente, quis supp
liæ feret? quis Imperatori resistet? Neque enim crea
Gallos in id unum intentos, ut Hispaniam oppugnen
in Italiam missuros; immo potius Regem omnia de
do Italis principibus consilia abjecturum. Neque
lis adeo, ut nonnulli jactitant, Hispaniæ oppugna
est, cum per montium asperrima ducendus sit exerc
rili regione, atque infecundo solo, validis, ut dix
cibus tuto, quas Hispaniæ quondam Reges objecer
depugnandum sit: eas, verisimile est, Cæsarem
proficiscentem & numero, & virtute militum
Hæc sane tot incommoda vitanda nobis esse, quis
scit? id fiet, ni fallor, si Regis animum ab His
bus ad Italas convertere omni studio conabimur; u
tempus de invadenda Hispania consilia differat
mus: hortabimur, ut quamprimum ingenti conat
ribus, quas potens, atque amplissimum regnum a
peditare potest, transgressus Alpibus, armatus in I
scendat; neque cui per tot annos provinciæ auctor
viribus præsto fuit, Cæsaris arbitrio, & volunt
tat: hoc uno fœderatos firmari; hostes vinci; f
rum desiderio flagrat, ex Cæsareanorum manibu
se: antecapere tempus oportere, priorem se Italiæ
cupienti, ostentare; hoc fœderatis incolumitatem;
gnitatem contineri; sibimet immortalem gloriam
lud vero in primis in animum inducere, postq

cum exercitu, quem instruit, in Italiam venerit, castra locaverit, omnem praeclare gerendarum rerum opportunitatem elapsum, atque amissum iri. Hæc in primis Sebastiano Justiniano, nomine Andreæ Naugerio in Galliam proficiscenti Senatus mandanda sunt: ut Rex, Hispaniæ curis solutus, acrius, ac vehementius in Italicam expeditionem incumbat, ubi nostra in primis res agitur, ne, dum in alias regiones Gallorum impetus effunduntur, Reipublicæ ditio Cæsareanis exercitibus pateat. 1529

Universi fere Patres in hanc ivere sententiam, in quam literæ ex Senatusconsulto ad Justinianum missæ sunt: eadem in mandatis Andreæ Naugerio data. Interea dum his de rebus in Senatu consulitur, Sebastiani Justiniani literæ supervenere, quibus significabat, Regem, maturius re expensa, de invadenda Hispania consilium immutasse, atque in Provincia copias cogere, & eo proficisci decrevisse, ut Cæsari in Italiam eunti iter præpediret, opportuniore in Italiam transeundi loco omnia necessaria compararet: viginti peditum millia Gallicæ gentis, decem Germanorum millia, totidem sponte merentium ducere secum statuisse. His intellectis, Andreæ Naugerio Senatus, ut apud Ludovicam Regis matrem oratorio munere fungeretur, mandavit; Sebastiano vero Justiniano, ut Regem in Italiam proficiscentem comitaretur. Dum hæc in Gallia agebantur, cum communi ducum consensu primum Mediolanum oppugnare, mox adoriri Genuam statutum fuisset, Abduæ flumini trajiciendo pons conficiebatur; eo consilio, ut mense aprili exeunte, trajectis Reipublicæ copiis, & cum Francisci Borbonii exercitu conjunctis, Mediolanum aggrederentur: si votis fortuna favisset, illo occupato, Cæsarem ab Italia averti posse rati; præsertim classis auxilio accedente, quæ a Rege Massiliæ sedulo parabatur, adjunctisque viginti Reipublicæ triremibus, quas quamprimum Contareni ductu Tyrrhenum mare navigare decretum fuerat. Eodem tempore ad retinenda Reipublicæ in Apulia oppida, atque arces militum præsidia submittebantur, quæ in omnem eventum ad Venetorum fines augendos in promptu essent; tum ut ancipiti Neapolitani regni, ac Galliæ Cisalpinæ bello Cæsareanos distinerent, ut

Senatus decretum.

Gallorum apparatus, ut iter Cæsari in Italiam præcludant.

Præsidia a Venetis in Apuliam missa.

1529 ut sejunctis viribus imbecilliores essent. Aderant Reipublicæ octingenti cataphracti, leviores equites mille, octo peditum millia. Borbonio sex millium peditum numerus ad quatuor millia imminutus: neque ex Galliis subsidia ad instaurandum exercitum mittebantur; pecuniæ inopia milites a signis passim dilabi; reliqui egestate premi. Borbonius moræ impatiens, indignabundus reditum in Galliam moliebatur; neque cur Regis ardor in dies remitti, ac restingui videretur, conjectari poterat: ac licet Castellioneus cum pecunia ad Borbonium missus fuisset; ea tamen ob paucitatem neque tempori, neque rerum necessitati sufficere poterat. Itaque Senatus Regem per oratores enixe hortabatur, ne communibus rebus deesset, quamprimum exercitum instrueret, profectionem in Italiam maturaret; pecuniæ vim transmitteret: anni tempus poscere, ne otio tempus teratur; quæ mature decreta fuere quamcelerrime perficiantur; ut, si fieri posset, ipse Alpes transgrediens de Mediolani expugnatione, Genuæque invasione certius statueret. Castellioneus ab exercitu discedens Venetias cum venisset, in Apuliam cum pecunia, ad duces, ac milites sustentandos, se transiturum Senatui significaverat, navigiisque ad iter impetratis, varias morarum caussas nectendo, discessum proferebat; quæ res haud parvam de Regis consiliis suspicionem injecerat.

Castellioneus cum pecunia ad Borbonium.

Castellionei Venetiis in Apuliam cum pecunia transit.

His accedebat quod Joannes Joachimus extra ordinem legatus a Rege ad Senatum missus, ad Patrum Collegium una cum Arausionensi ordinario accesserat, Regisque literas dederat, quibus multa de bello administrando, viribusque augendis exarata erant; nihil in iis de adventu illius in Italiam continebatur: quæ res magnum cunctis metum incusserat, ne diversa secum Rex consilia agitaret; ac, si a Cæsare æquas pacis conditiones obtinere potuisset, & filiorum restitutionem, quorum summo flagrabat desiderio, parum rebus Italicis prospiceret: quocirca ut sedulo Regis animum explorarent, ea in re Præconsultorum sententias acri indagine perquirerent, oratoribus mandatum est. Altera ex parte ne otio miles torperet, initiumque belli fieret, cum opportunum ex hybernis educendis copiis tempus adesset, concilio habito, in quo Reipublicæ Legati, Franciscus

Joannes Joachimus Galliæ ad Senatum orator.

scus

scus Sfortia, Joannes Fulgosius, atque alii interfuere duces, Galeatius Vicecomes ad Franciscum Borbonium mittitur, qui tempus Mediolani expugnandi adesse nunciet; cunctos in eam sententiam duces ivisse; idem Gallorum Regem, qui se Alpes transgressurum pollicebatur, sentire. Id enixe Borbonio suadeat, illiusque animum egregii facinoris desiderio incendat; petat, ut quamprimum, Pado trajecto, Mediolanum versus iter arripiat, Venetorum se copiis conjuncturus, quas castris educere decreverant, ut, sociatis viribus, urbem adorirentur haud exigua spe illius potiundæ, instaurato, atque aucto exercitu, qui præter equitatum duodecim peditum millibus constabat; ex his octo Venetorum, quatuor Sfortiæ erant, hostibus & numero imminutis, & commeatu laborantibus. Sed eo res Francisci Borbonii prolapsæ fuerant; ita imminutæ vires; ad paucitatem redacti milites; omnium rerum, & pecuniæ præsertim inopia pressi, ut neque castris movere copias, neque aliquid aggredi se posse diceret. Etenim ex peditum decem millibus, quos Rex illi pollicitus fuerat, in quibus duo millia Germanorum erant, quam paucissimi sub signis aderant; Germani tantum quadringenti expectabantur. His auditis, Senatus pecuniæ vim Brbonio mittere, hortari, impellere, ut, quo maximo posset, militum numero Padum trajiciat: Gabrieli Venerio apud Sfortiam Reipublicæ oratori quinque aureorum millia, quæ Duci ad persolvenda militum stipendia erogaret, tradita: & cum Urbinas Venetarum copiarum Imperator ex *Flaminia reversus*, ut deinde ad exercitum proficisceretur, Venetias *pervenisset*, Nanio Legato, ut quamprimum copias trans *Abduam duceret*, decreto Senatus injunctum est. Neque *Flaminiæ res prætermittebantur*, cum Cæsare Fulgosio, qui *Ravennæ præerat*, ad exercitum vocato, Thomas Constantius *levioris equitatus* Præfectus, cum sexaginta equitibus Ravennam *missus* esset, ac Joanni Baptistæ a Castro Epirotarum equitum *ductori*, ut cum quinquaginta sub illius auspiciis militaret, *jussum est*: in id Ravennæ Legato literis datis, a quo Senatus decreto in milites, qui nimia licentia, & luxu militarem *disciplinam* corruperant, animadversum. Dum hæc in Insubribus, atque in Flaminia fierent, res Apuliæ variis eventibus agitabantur. Nea-

1529 *Galeatius Vicecomes a Venetis & Sfortianis ducibus ad Borbonium missus.*

Thomas Constantius equitum, & Joannes Baptista a Castro Epirotarum præfecti Ravennam missi.

1529 Neapolitani exules haud mediocria Cæsareanis damna inferebant. Rentius Ceres, vir industrius, atque acer, partium vires augere enixus, in omnem occasionem intentus erat, sæpiusque per literas, ac nuntios sibi a Rege pecuniam, ac vires suppeditari flagitaverat; quibus si opportune adjutus fuisset, Venetorum classis, & copiarum auxilio aliquid moliri, & hostes distinere, ac præpedire potuisset. Verum cum nulla ex Galliis subsidia adventarent, quæ jam de Cæsaris adventu pervagata fama fuerat, accolas, ac proceres erexerat; ita ut Arausionensis Princeps in Aprutianos profectus, Aquilam, & Amatricem urbes recuperaret, indigenis pecunia, qua exercitui satisfaceret, mulctatis. In Apulia cum pellicere ad defectionem Baruli oppidanos tentarent, re patefacta, Julius Neapolitanus peditum præfectus, cum nonnullis oppidanis, facinoris auctoribus, ac consciis, capite pœnas luit. Græco Venetorum equitatu in ea provincia aucto, cum is sæpius ex urbibus exiret, agros non modo tuebatur, verum tuta ad commeatus excipiendos itinera reddebat, Pignatello, Borellique Comite equitum Græcorum virtute, ac disciplina ex iis finibus expulsis. At cum Vastium Marchionem Monopolis oppugnationem moliri ad Viturium Legatum perlatum esset, quingentorum peditum Ricciardo Pitilianeo, ac Felice Perusino præfectis, duabus triremibus impositis, Monopolim firmiore præsidio firmavit; oppido cum summa auctoritate Andreas Gritus Venetorum magistratus præerat. Montisbelli, & Carpenæ Comites haud exigua militum manu ibidem erant, qui ut fortiter hostium conatus excipere, ac propulsare possent, summo studio in circuitu cuncta complanare; munire mœnia; civium animos confirmare; necessaria cuncta ad firmandam urbem parare. Interim cum Vastius exercitum admovisset, ipse cum nonnullis e suis prægressus situm urbis intente explorare, qua maxime pateret ad urbem invadendam aditus scrutari. Nec mora, cum suis Petrus Frassina egreditur; pari virtute, ac fortuna utrinque leviori certamine pugnatum. Mox Vastius operibus intentus, ut propius accederet, vineas agebat, glebæ defectu olivarum sarmentis, quibus abundat regio, opera struebat: atque ut triremium subsidia oppidanis averteret, brevi militum industria munitionem vicino

Aquila & Amatrice ab Arausionensi in Aprutianis occupata.

Ricciardus Pitilianeus & Felix Perusinus cum præsidio Monopolim missi.

Andreas Gritus Monopolis præfectus.

Vastius Marchio Monopolim aggreditur.

cino in litore erexit, quæ ipsarum triremium tormentis summo impetu disjecta est, propugnaculumque ad portum Veneti struxere, quo maris aditus ab hostium injuriis tutus pateret: quæ res ad urbis salutem summo momento fuit. Nam Camillus Ursinus a Tranio cum tribus triremibus subsidio supervenit, secumque Angelum Sanctocorcium, virum strenuum, atque arte elaboratorum ignium inventorem, duxit, cujus ope injectus in vineis hostium ignis, pabulum ad flammas alendas sarmentorum materia suppeditante, omnes fere illius vi absumptæ sunt; ita ut ad illas reficiendas, atque instaurandas multum laboris, ac temporis opus fuerit; assiduis præsertim tormentorum ictibus, quæ e duabus turribus displodebantur, hostibus male habitis, ac perturbatis. Tandem post multos labores cominus mœnia quati cœpta, stratis multis partibus, aditus patefactus: noctu milites, atque oppidani disjecta sarcire aggressi, intercludere hosti vias, dejectam in fossas materiam intus, qua se tuerentur, comportare: magnus civium ardor, incredibilis ad munia militaria obeunda militum solertia: in mulieribus quoque ipsis generosus animi impetus emicabat, quo pro mœnibus milites incitabant, proprioque commeatu juvabant: strata etiam ipsa, ac pulvinaria ad munimenta reparanda impendebant. Vastius milite adoriri urbem non ausus esset; ni moræ pertæsus, multarumque rerum inopia adactus eventum experiri satius, quam re infecta, regredi statuisset. Itaque magno impetu urbem aggredientem intrepide milites excepere, multorumque cæde pulsus inceptum prætermittere coactus fuit; quodque vi minime obtinere potuerat, obsidione consequi posse ratus, undique urbem circumsidere statuit. Verum ex ea bellandi ratione cum multa suis copiis incommoda accederent, lenteque stipendia persolverentur, seditiones, ac tumultus inter milites, & præcipue Italos pedites ortæ, quorum major pars, relictis signis, in oppidum concessere, Venetæque militiæ adscripti, ne obsessis incommodo essent, mari Tranium mittebantur. Dum transveherentur, duæ triremes maris, ac procellarum impetu disjectæ, atque propinquis litoribus illisæ; cujus eventus rumor, cum ad hostium castra pervenisset, Hispanorum manus ad prædam ex naufragio colligendam cur-

1529

Camillus Ursinus ad subsidium Monopolitanorum.

Vastius a Monopolitanis rejectus.

1529 currit, qua mox a præsidiariis Tranii militibus recepta, haud mediocri Hispanis ea res constitit. Neque adhuc obsidionem hoste relinquente, Legatus Viturius censebat, ut Cæsareanorum oppidum aliquod nostri aggressi, hostes a Monopolitana obsidione revocarent. Verum Ceres satius esse ducebat, ut aucto Monopolis præsidio, improviso milites egressi, hostes nihil hujusmodi opinantes in castris adorirentur, qui Italorum discessione, Germanorum fessis animis, atque corporibus, minus ad obsistendum parati erant. Itaque cum duobus peditum millibus Amalphitanus Princeps in oppidum pervenit, inde obsessis robur, ac vigor accrevit: ante solis exortum oppido erumpentes, magno impetu castra hostium aggrediuntur; ad vallum pugnant; multos interficiunt, quorum loco alii ad propugnanda castra subeunt; sed & loci natura, & vallo muniti, ut castra desererent, minime cogi potuere. Interim Veneti nova subsidia, & commeatus navigiis transmittenda parant. Hujus rei rumor cum ad Vastium pervenisset, spe dejectus, obsidione soluta, Conversam cum se recepisset, inde Neapolim profectus est. Senatus prospero hoc eventu in spem Brundusii iterum potiundi adductus, classis Imperatori, ne Corcyræ amplius cunctando tempus tereret, in Apuliam proficisci jubet, qui a promontorio Iapygio omnem excurrendo maritimam Apuliæ oram infesta maria hostibus reddebat, atque Brundusio per deditionem potitus, ac Joanne Francisco Justiniano Reipublicæ nomine præfecto, arces circumsidet. Camillo Ursino expugnandi onus tribuitur, mœnia quassantur, dejiciuntur; incolæ omnium rerum necessitate premuntur, spe tantum Cæsareanæ classis nixi. Simeon Romanus dum impigre, ac fortiter operam in ea expugnatione navat, fato concessit.

Amalphitanus Princeps Monopolim cum præsidio ingreditur.

Vastius, Monopolis obsidione relicta, Neapolim proficiscitur.

Brundusio a Venetis capto Joannes Franciscus Justinianus præficitur.

Simeonis Romani obitus.

Interea Urbinas in castra Venetorum pervenerat, & quamprimum, uti decretum fuerat, Mediolanum versus movere statuit; cum Franciscus Borbonius se eodem itinere ducturum copias significasset; ac ii, qui Sfortiæ militabant, partim Gallo, partim Venetis adjuncti, ut utroque exercitu hostes oppugnarentur, spe haud mediocri erecti essent, non minus Borbonii fortuna, quæ per hos dies illi felix affulserat, quam hostium incommodis, ac necessitate voti se com-

compotes futuros. Nam multa trans Ticinum oppida deditione Borbonius receperat; neque præter duas arces quidquam Cæsareani in ea regione retinebant, neque eorum militum præsidio, qui ad duo millia ex Hispaniis advenerant, atque a Genuensibus urbem ingredi prohibiti, Mediolanum introierant, hostium vires augebantur; etenim omnium rerum egeni, ac prope seminudi, horrido, squalidoque adspectu, ut fame confecti viderentur, ærumnas, calamitatesque aliorum haud parum auxerant, pecunia, rebusque ad victum necessariis in dies deficientibns. Copiæ ad Divi Martini oppidum, quod quinque millia passuum a Mediolano abest, convenere: ibi de bello administrando consilio habito, statutum est, duplici exercitu urbem circumsidendam, ut amplissima civitas in plures partes distenta facilius in potestatem veniret. Verum lustratis copiis, valde imminutus militum numerus conspiciebatur; Galli Venetos, Veneti Gallos insimulabant, alteri in alteros culpam conferebant: Præfecti, ductoresque animi vim ad tantum facinus aggrediendum necessariam remittebant, bellandi ardore restincto, ut tandem sejungi copias, ac separatim oppugnationem aggredi non sine periculo posse compertum fuerit. Ea res cœptis desistere, atque abducere exercitus imperatores coegit, alia ratione hostes oppugnaturos: nam Borbonius Landriani, Urbinas Modoetiæ castra posuere, Sfortia Ticinum cum suis copiis ingredi statuit, eo consilio, ut qua quisque posset, itinera impediret, regionem vastaret, commeatus interciperet; his victoriam nancisci, ac tandem Mediolanum, & Comum, quæ duæ insignes urbes Cæsari parebant, in suam redacturos potestatem rati: fieri enim non posse, ut Mediolanum ipsum tot calamitatibus oppressum, confectumque, annonæ summis in angustiis, vastatis, ac direptis agris, sævientibus in incolas militibus, nutantibus civium animis, diu sustineretur. At cum Gallus in castra pervenisset, omissamque Mediolanensis oppugnationis occasionem cerneret, Genuam cum suis copiis contendere in animo se habere significavit; ad id in primis a Cæsare Fulgosio impulsus, qui inani spe adductus, omnia celerrime, ac nullo fere negotio confectum iri pollicebatur. Itaque ad castra cito regressurum se dicere, Urbi-

1529

Franciscus Borbonius Genuam invadendam decernit.

1529 Urbinatem hortari, ut cum Sfortia in iisdem locis manerent, e quibus hostibus damna inferre possent, neque obsessis ulla quiescendi facultas daretur. *Kal. junii* Franciscus Borbonius, arrepto Ticinum versus itinere, exercitum movit; impedimenta, & machinas bellicas, primumque suorum agmen jussit incedere, cui Guido Rangonius præerat; ipse medium, postremum Claudius Rangonius ductabat. Hujus rei Antonius Leva per speculatores antea certior factus, urbe egredi, Gallos insequi, ac, si ita ferret occasio, cum hoste acie confligere, nihil hujusmodi opinantem opprimere decrevit. Mediolani ad arma conclamatur, coacti milites, candido amictu superinduti, ut a suis noscerentur, Antonium Levam sequuntur; illum podagra, & articulari morbo membris fere cunctis captum, sella incubantem, quatuor armati gestant; summo silentio, tubarum clangore, tympanorum sonitu omisso, ordine militari incedit. Duo millia passuum hosti proximus, ab exploratoribus edoctus, nondum Landriano abiisse Gallos, citatiore gradu progressus, extremum agmen adoritur, ac priusquam illius adventum persentirent, invadit hostes, qui inopinato Cæsareanorum adventu perterriti, nihil ex ordine agebant; non vires, non animum ostentabant, ut a pedite, & levioris armaturæ equite impetu facto, loco cedere, seque recipere cogerentur. Franciscus Borbonius media in acie subsistit, hostium aggredientium conatus, atque impetus egregie sustinuit. Utrinque pari animo, haud dispari fortuna pugnatur; non minima spes in Germanis erat, quos ad duo millia & quingentos, partim ex hostium transfugis, partim ex Germania evocatis, coegerat. Verum cum Antonius Leva cum reliquis copiis, in quibus veteranus miles Hispanus erat, supervenisset, perculsi Galli, ac Germani loco cedunt. Itali pedites ad duo millia, Hieronymo Castellioneo, & Claudio Rangonio ducibus, labantes reliquos confirmant; præliantur aliquandiu æquis animis; tandem cuncti terga hostibus dantes fuga salutem quæsivere. Borbonius præaltam fossam equo transilire nixus cum Castellioneo, Claudio Rangonio, atque aliis plurimis in potestatem hostium venit; equi, jumenta, vehicula, sarcinæ, machinæque bellicæ hostibus prædæ cessere: qui superfuerant, in diversas partes dispersi, quam-

Antonius Leva Gallos aggreditur, & fundit.

Franciscus Borbonius a Cæsareanis captus.

quamplures in ditiones Venetorum excepti afflictis rebus perfugium invenere. Prælii eventus cum ad Urbinatem allatus esset, Modoetia movere, atque ad Cassianum, ubi prius fuerant, castra locare statuit; quinque peditum millia sub signis habebat, quadringentos cataphractos, ac septingentos levioris armaturæ equites: ad hæc sarcinas, atque impedimenta. Præalta erat via, qua iter agendum erat, copias in tres acies sejunxerat tanto intervallo, quantum, ut sibi invicem subvenire possent, satis esset: magna sclopetariorum manu mediam aciem protegebat, sinistra Cæsareanos distinere conatus: levis equitatus regionem undique excurrebat, ut hostium consilia explorabat, ne qua inopinato impressio fieret. Hac arte incolumem exercitum ad Cassianum perduxit, propinquum Abduæ flumini oppidum, cui pons superinjectus in Abduanam glaream transitum præbebat: hoc veluti munimento exercitum tutari, circumquaque castra aggere, ac fossa munire statuit, una tantum iter ad castra faciente via; inde Laudi, ac Ticino succurri, damno hostes affici, Reipublicæ fines defendi, Genuensi expugnationi magnum momentum afferri poterat. Hoc ducis consilium mirifice probavit Senatus; quamvis Joannes Maria Fulgosius Brixiam ducendas copias, cum impares numero hostibus essent, censeret. Nam Leva recenti victoria elatus, jam animo de fœderatis triumphum ducens, Urbinatem insequutus, ad Vavrium, quod duo millia passuum a Venetis aberat, castrametatus est, cum plerique illum Abduam trajecturum, Brixiensem, ac Bergomatem agros vastaturum, vererentur. Nostri levioris equitatus numero, ac virtute hostibus præstabant; qui circumjacentem regionem lustrabat, ne commeatus hostibus importarentur, impediebat, tantumque terroris injecerat, ut nemo extra vallum egredi auderet. Urbinas & loci opportunitate, & rerum copia milites sustentabat; neque civitatibus, atque oppidis oneri erat; adhuc Fulgosio contradicente, atque alio adduci exercitum suadente. Sæpius hinc, atque inde levioribus præliis dimicatum, pugna male habiti hostes discedere coacti: justum prælium imperatores detrectabant. Antonius Leva, ut aliquo facinore accepta damna sarciret, Cæsarem Neapolitanum trans Abduam ad diripiendos Brixiensium, ac Bergomatum fines mittit.

1529 Urbinas Cassianum se recipit.

Antonius Leva ad Vavrium.

Cæsar Neapolitanus à Leva trans Abduam missus.

1529 mittit. Urbinas re per speculatores cognita, Comite Calatiæ in castris relicto, haud parva cum militum manu, qua hostes flumen trajecturi erant, in insidiis se collocat; parte hostium trajecta, inopinato a tergo alios, qui adhuc in ripa substiterant, adoritur, ac ne fuga saluti consulerent, occupare equites, atque intercludere aditus viarum jubet. Hostium præfectus præsenti periculo perculsus, excindi pontem, ne Urbinas, transitu facto, aggrederetur, mandavit; qui cis flumen erant, ad mille & quingenti, aut cæsi, aut captivi in nostrorum potestatem pervenere: in jis Hispanus miles a proceræ staturæ femina, quæ virum ementita inter milites Calatiæ Comitis stipendia merebat, captus est; *Margaritonem* illam vocabant, qua in conspectum Hispani quadam die venire jussa, Comes ad Hispanum versus, illum ludificando: *En*, inquit, *miles, qui te captivum fecit*. Tum Hispanus, *in sua calamitate id sibi solatii esse*, inquit, *quod in manus viri strenui, ac fortis pervenisset*. Verum cum feminam illam esse intellexisset, mœrore atque pudore confectus, indignabundus vita excessit.

Hispanorum milites ab Urbinate cæsi, & capti.

Urbinas, ne nihil agendo tempus tereret, continuo multa animo agitare; duces, ac præfectos ad consilium vocare; moliri quanam potissimum ratione hostes ad castra deserenda cogeret; tandem universis egredi copiis, atque acie, si occasio tulisset, confligere cum hoste decrevit. Itaque in unum locum machinis bellicis coactis, cum universis copiis castris, ac tribus tormentis egreditur, eo consilio, ut illis a tergo relictis, cum primum ad certamen ventum esset, ipse simulato timore se reciperet, inde hostes, ut tormentis potirentur, insequuturos sperabat. Tum machinis bellicis extemplo displosis, ordines hostium turbare cœpit, ac nihil hujusmodi opinantes disjicere, ac vulnerare interea majori impetu illos turbatos, ac palantes aggressurus. Sed res minime consiliis respondit: nam Calatiæ Comes cito nimium cum peditum manu prægressus, longinquo a castris loco pugna cœpta, cum hostes diutius sustinere non posset, quamvis Ducis muneri non deesset, pedem referre coactus fuit. Urbinas cum periclitantem animadverteret, cum reliquis copiis præsto fuit, tantaque vi, atque impetu hostes invasit, ut Cæsareani milites, qui nostros insequebantur, in fugam conjecti, nullo ordine

ne ad castra redire, Venetorum militibus semper urgentibus, 1529
compulsi sint. Mille ac quingenti Antonii Levæ pedites cædem, vel captivitatem perpessi sunt, ut mox neque exire castris milites sineret, neque aliquid aggredi auderet: inter varias curas, ac difficultates suspensus animo hærebat; hinc commeatuum inopia premi, inde movere castra famæ, ac militari virtuti indecorum videbatur; in Venetorum regiones incassum exercitum duci, urbibus, oppidisque & præsidio militum, & annona munitis: in Mediolanensibus diuturnitate belli, militum injuriis suprema prope desperatio inerat; Cæsareanorum jugum excutere, ac Sfortiæ imperio, cujus dominatum experti fuerant, maxime cupientibus. In hoc ancipiti rerum eventu Leva se Mediolanum recepit: illo profecto, Urbinas castra ad Modoetiam urbem propius admovere decreverat.

Antonius Leva Mediolanum regreditur.

Ita res Insubrum se habebant, cum Galliæ Rex inter belli, pacisque consilia pendens, modo se quamprimum in Italiam venturum significaret; nonnunquam vel adverso suarum copiarum fato, vel filiorum cupiditate animum ad pacem flecteret: multa per suos oratores Venetiis cum Senatu agebat, & a fœderatis, pecunia loco militum solveretur, petebat; his de rebus oratores ad se mitteret; atque classem in mare Tyrrhenum, & subsidia in Hispanicam, quam moliri se ajebat, expeditionem, subministraret. His Senatus decreto responsum est: quos ex fœdere spopondisset milites præstaturum; nihil esse cur pecunia miles mutaretur; militum virtute belli munera obiri: quamprimum Italiæ appropinquaret, oratores missurum; copias, Reipublicæ Legatos, Imperatorem denique ipsum Regis imperata in bello administrando facturos; Contarenum Legatum cum viginti selectis triremibus quamprimum Massiliam, ut cum regia classe conjungeretur, profecturum; demum quæ conditionibus, pactisque teneretur, moto in Hispaniam bello, collaturum. Sed altera ex parte secreto de ineunda inter Carolum, ac Franciscum pace consilia agitabantur; Margareta Austriaca, Cæsaris amita, quæ Belgio præsidebat, in id enitente, cui ipse facultatem contractandæ, firmandæque pacis dederat. Hæc per nuntios sæpius in Galliam missos Regem ad pacem hortabatur; a qua licet minime averso animo esset, prius tamen, an ad summi momen-

Margareta Austriaca de pace cum Gallis agitationes.

1529 ti negotium peragendum mandata Cæsaris sufficerent, disquirere voluit; ad eam rem explorandam Lelubajardum cubicularium a secretis in Belgium misit, visaque quam Margaretæ amplissimam facultatem Cæsar dederat, Rex Ludovicam matrem Cameracum misit, ut de pace ageret; iis se, quæ ambæ simul decrevissent, pollicitus assensurum. Rex ea consilia initio tecta, mox oratoribus explicuit, nullas concordiæ conditiones amplexurum testatus, ni prius Senatui, ac reliquis fœderatis expositis, eorum voluntas accederet: interim propensum illius, atque benevolum in Rempublicam animum officii plenis testari verbis; ad pacem hortari; demum petere, ut a Senatu oratoribus ad negotium conficiendum mandata mitterentur. His a Patribus intellectis, quamvis Regis consilia, actionesque suspectas haberent, quippe qui modo in Italiam se venturum, modo ingentia subsidia submissurum cum diu affirmasset, clam de pace cum Cæsare agitaret; attamen ne ab eo, quod ceteri Principes cupere videbantur, alieni se patefacerent, mandata oratoribus, ut paci subscriberent, dedere, modo communi reliquorum fœderatorum consensu esset amplectenda. Illud adjectum est, si Rex ab Italico proposito itinere abstinere velit, saltem copias ad decem millia peditum augeat; duodecim millia præter cataphractos, & leviores equites, tormentaque, Reipublicæ militaturos. Nondum his Senatus literis in Galliam allatis, Andreas Naugerius gravissimo morbo conflictatus Blesis excessit, vir excellenti ingenio, omnibus disciplinis, politioribusque præsertim studiis instructus. A prima juventa Bartholomæi Liviani, terrestrium copiarum Imperatoris, consiliorum particeps, atque itinerum comes; mox accedente ætate, summis negotiis apud summos Reges assuetus, cui ob singularem facundiam, maximarumque rerum usum Decemviri Historiæ Venetæ conscribendæ onus detulere: licet illius fructus acerrimi ingenii censura, ex testamenti tabulis concrematis libris, ad posteros minime pervenerit; ex cujus obitu summus omnium ordinum civitatis mœror fuit. In ea legatione Marcus Minius suffectus est. Sebastiano Justiniano literæ dantur, quibus quo in statu res Italiæ sint, Regem edoceat; octo millia peditum in Hastensem agrum Rempublicam si in Italiam

Lelubajardus a Rege in Belgium missus.

Ludovica Regis mater ad Cameracum ad pacem sanciendam.

Franciscus Rex, ut Senatus oratoribus mãdata de pace daret, postulat.

Senatus mãdata paci subscribendi oratoribus tribuit.

Andreæ Naugerii obitus.

Marcus Minius orator in Gallia.

Veneti per Justinianum oratorem in Italiam Gallos alliciunt.

liam venerit, obviam missuram; hunc militum numerum singulari studio augeri; octingentos cataphractos, mille quingentos leviores equites in promptu esse: Sfortiam duo peditum millia habiturum; Florentinos quinque millia, leviores equites sexcentos: si ipse, ut fertur, triginta millia armatorum, adjectis quinque peditum millibus, quorum stipendiis persolvendis vicena in singulos menses aureorum millia Senatus pollicetur, in Italiam adduxerit, amplius quinquaginta militum millibus, præter equitatum, exercitum conflatum iri; atque non modo ad obsistendum hostibus, verum etiam ad confligendum, & vincendum satis futurum: si vero ea Regis menti insidet sententia, minime transgredi Alpes velle, viginti peditum millia, adjecto equitatu, sub claro, militariumque rerum experientia insigni imperatore, in Italiam, mittat; ne Cæsari advenienti nobilissimæ provinciæ excurrendæ liber undique campus pateat. Id tertium superesse, si Cæsar, quod vix credi potest, de sua profectione consilia reliquerit, qua ratione bellum gerendum sit; id si eveniat, duodecim millia peditum ab eodem postulare, Rempublicam totidem habituram, duo Sfortiam, quatuor Florentinos præstaturos, ut triginta millium exercitu confecto, equitibus adjunctis, bellum confici, repelli hostes, ac debellari tandem possint. Ut hæc perficerentur, exercitum numero, ac virtute militum instaurare, atque augere Senatus nitebatur; ob id Præfecti, ac Duces ad delectus peditum, atque equitum habendos designati: Sigismundus Malatesta, Bernardinus Montacutius, Gabriel a Ripa, Hercules Poeta, Pompejus Ramazzottus, Antonius Scolarius, Justus Gualdius, Babo Naldius, Galeottus Malatesta Ariminensis in eo numero, atque alii fuere. Ad hæc cum Germanos per Tridentinos saltus in Cisalpinos exscensuros multis nuntiis perferretur, ne quid ea in parte detrimenti Respublica caperet, Joannes Delphinus legatus a Senatu deligitur, muniendorum aditutuum, qui ex Germania in Veronensem agrum patent; ordinatiorumque militum recensendorum causa Franciscus Paschalicus legatus creatus est. Inter hæc primum subobscure, dein crescente, ut assolet, fama, vulgari cœptum; Sfortiam clam cum Cæsare de pace agitare. Id licet minime sibi suaderet Senatus, tot be-

1529

Præfecti militum ad novos delectus a Senatu designati.

Joannes Delphinus legatus versus Minitum.

Franciscus Paschalicus in Veronensibus legatus.

Rumor de Sfortia cum Cæsareanis tractationibus.

1529 beneficiis Mediolani Ducem devinctum, separatim quidquam acturum: attamen moveri castra, atque tutiori loco locari placebat, ne, si quid inopinato accidisset, ad Bergomo subveniendum aditus intercluderetur: ac primum ad Laudem castrametari; tum ad ducem in fide retinendum, tum oblata occasione ad aliquid adversus hostes moliendum opportunum videbatur. Verum re maturius perpensa, Leva ad Trevium potiundum, ut a Bergomo subsidia averteret, animo adjecto, ac de adventu Germanorum in Veronensium fines rumore increbrescente, intra Reipublicæ fines reducere exercitum decretum est. Urbinas cum copiarum parte Brixiam se recepit, cum reliquis Calatiæ Comes Bergomum se contulit. Joannes Fulgosius summa fide, ac prudentia Venetarum copiarum Præfectus, morbo correptus interiit. Filii a Senatu ob patris in Rempublicam merita honoribus militaribus decorati: Cæsar leviorum equitum præfectura ornatus, Alexander cataphractorum ductor, Annibal peditum major Præfectus creatus est. Interim, urbe Monopolitana obsidione soluta, Amalphis, & Juvenatium Apuliæ oppida a Venetis capta sunt. Inde majora animo classis imperator, ac legati concepere, consilia hostium interturbare agressi, quos cum Arausionensi Principe in Hetruriam exercitum ducturos, Perusiamque oppugnaturos, per exploratores cognitum erat. Ac per eos dies Urbinatis uxor per literas Senatui significaverat, vereri, ne, ut rumor erat, bellum Ducis ditionibus inferretur: itaque ut trium millium peditum jam decreta stipendia ære publico ad protegendas eas regiones persolverentur, a Senatu sancitum est. Imperatori, ac Legatis mandatum, ut terrestribus, maritimisque viribus hostem distinendo, ab Hetruria, ac Flaminia invadenda averterent. Rentio Ceriti Senatus nomine gratiæ actæ, quod consilio, atque ope Reipublicæ res in iis provinciis adjuvisset; mille pedites Viturio legato petenti in Apuliam supplemento copiarum missi.

Joannis Fulgosii obitus.

Fulgosii filii a Senatu honoribus militaribus decorati.

Amalphis, & Juvenatium a Venetis capta.

Urbinatis uxoris litera ad Senatum.

Senatus decretum ut stipendia militibus ad Urbinatis ditiones protegendas solverentur.

Interea Cameraci in Belgio de pace inter Imperatorem, atque Galliæ Regem secreto agebatur; neque Sebastianus Justinianus, qui cum Reginam Cameracum comitatus esset, in oppido Sancti Quintini morabatur, quid in eo conventu ageretur, certo scire poterat: nihil socio, ac fœderato consiliorum Galli com-

communicabant. Hæc Senatui significata solicitos Patres habebant, ne Rex, fœderatis omissis, cum Imperatore pacisceretur, magisque in ejus animo præsens utilitatis species, quam sociorum fides vim esset habitura. Ipse vero vel ut æquiores, atque honestiores pacis conditiones consequeretur, vel ut sociorum suspectas mentes firmaret, extra ordinem oratores ad Senatum miserat, qui de expeditione Italica agerent, in quibus Theodorum Triultium, ac Joannem Joachimum, qui Regis nomine Flaminiæ urbes depositi loco apud illum statui peterent, quousque ad exitum grave illud negotium perduci posset: huic rei si Senatus annuat, fœderi Clementem adjunctum iri; id summi momenti ad res feliciter conficiendas fore. Ad ea Senatus decreto responsum est: Reipublicæ ad pacem constituendam oratori in Galliis facultatem impertitam: in Cameracensi conventu de conditionibus disceptari; inter cetera de hoc quoque agendum; neque vero Senatum, suis rebus tutis, ac reliquis compositis controversiis, a Regis sententia, & voluntate alienum fore. Oratorique in Galliis Senatusconsulto datæ literæ, quibus jura, quæ in Ravennæ, & Cerviæ urbibus obtinebat, summo studio tueretur, injungebatur; ne de hac re per pacis conditiones transigeretur, laboraret; ad extremum, ni aliter fieri posset, urbes Regi ad tempus traderet. Episcopus quoque Tarbellensis per hos dies Venetias venit; is, ut quæ bello necessaria forent, Senatus pararet, postulabat; triginta aureorum millia in singulos menses pro septem millium ac quingentorum peditum stipendiis, ut Regi persolverentur, petebat. Senatus decreto in hanc sententiam Tarbellensi dictum est: cupere magnopere Senatum post tot bellorum clades Cameraci pacem publicam, ac communem inter Christianos Principes, ita Christianæ Reipublicæ afflictis, & perturbatis rebus poscentibus, firmari, regios juvenes in libertatem vindicari; quæ si adversante fortuna obtineri nequeant, quid reliquum esse, nisi ut bello decernatur? Rempublicam pacis semper studiosam, atque appetentem, bellum tum suadere: Regi potentissimo in Italiam trangresso, firmissimis, ac validissimis copiis, omnia prospera eventura: illius adventu fœderatos, auctis animis, nihil non, quod in rem communem esset, præstaturos: Tarbellensem ora-

Margin notes: 1529 — *Theodorus Triultius & Joannes Joachimus oratores ad Venetos, & eorum officia.* — *Senatus responsio.* — *Mandata Senatus ad oratorem in Gallia.* — *Tarbellensis Galliæ oratoris officia de bellicis apparatibus.* — *Senatus responsio.*

1529 orare, ut Regem hortaretur, atque ad egregium facinus aggrediendum impelleret: ceterum triginta, quæ menstrua peteret, aureorum millia, non Senatus animo, viribus certe imparia esse: satis fuisse, viginti millia ad pecuniam quinque peditum millibus erogandam obtulisse, cum adhuc octo millia peditum octingenti cataphracti, mille ac quingenti leviores equites sumptibus suis alendi forent. Regem summa æquitate vires Venetas metitum, satis sibi factum a Senatu censuisse, nil amplius ob suum in Italiam adventum petiisse: sin Rex atque Cæsar ab Italico itinere abstinerent, tum duodecim peditum millia sub signis, uti Regi pollicita fuerat, Rempublicam habituram. Tarbellensis Senatusconsultum minime sibi placere ajebat; ampliora petere, hærere, sermonibus anceps, hæsitabundus; regias quoque artes non ita satis tegere, ac celare, quin sensus animi latebris quamvis involuti manifeste se promerent, atque patescerent. Quocirca Senatus magis ambigere cœpit, suspecta omnia habere, timere, ne pace devincti Reges aliquid in communem aliorum Principum perniciem molirentur, ac ne Rex prorsus Italiæ rationes abjiceret. Itaque Ludovico Faletro apud Henricum Angliæ Regem oratori mandatur, ut quam maxima possit diligentia, quæ Cameraci de pace agantur, exploret; Regem adeat; Rempublicam summa in illum observantia, ac studio tueatur, roget; neu patiatur quidquam Cameraci, quod illi detrimento foret, agi posse: id enim non citra summum Italiæ periculum, ac Reipublicæ Christianæ damnum eventurum; propensam difficillimis temporibus Angliæ Regum voluntatem, ac studium Senatum expertum fuisse, atque ex eo potentissimos Reges sibi ingentem apud cunctas nationes laudem comparasse, quæ illorum nomina æternitati consecrasset. Neque interim qua mente circa concordiæ pactiones Senatus esset, quin apud Gallum oratori significaret, omittere placuit: in primis Franciscum Sfortiam in avito Insubrum imperio retinendum, Mediolani Ducem declarandum esse, cujus causa tot suscepti labores, tot thesauri impensi, bellatum per tot annos foret. Tum ut Venetæ pacis anni M. D. XXIII. pacta perficerentur, ducentorum aureorum millia, uti ea cautum erat, statutis temporibus Rempublicam persoluturam, si Ferdinandus Imperatoris frater oppida,

Mandata Senatus ad Ludovicum Faletrum in Anglia oratorem.

Consilia Reipublicæ de pace ad Galliæ oratorem transmissa.

pida, quæ ex Vormaciensi fœdere debebat, restitueret: ad 1529
hæc octoginta aureorum millia, quæ pro eo, quod superioribus annis Venetæ copiæ Cæsareanis junctæ non fuerant petebantur, sponte, non ex debito præstaturam. Deinde, si Rex quæ in Neapolitano regno loca obtinet, Imperatori restituat, idem de Apuliæ urbibus Rempublicam facturam, modo ii, qui ad illius partes accesserant, pœna non mulctarentur. Mox quod ad Flaminiæ urbes spectat, ni alia ratione res transigi possit, in auctoritate Regis futuras; donec jure disceptatio inter Pontificem, ac Rempublicam dirimatur. Demum Ferdinandus, uti quoque antea in aliis tabulis concordiæ factum fuerat, cunctis assensurum, pacique subscripturum polliceretur.

Hæc Sebastiano Justiniano de pace agenda Senatus decreto scripta fuere vij. idus julii. Cæsar tandem pridie idus augusti Genuam cum quinque, ac triginta triremibus, octoginta majoribus navibus pervenit; octo peditum millia, mille equites ex Hispaniis secum advexerat, Savonæque exponi jusserat. Quo facilius in Cisalpinam Galliam iter arriperent, Placentiam proficisci decreverat, præmissis qui copiis necessaria compararent; statimque Antonio Leva ad se vocato, quem post Franciscum Borbonium captum, & Gallos profligatos, mox in Venetos, qui tum ad Cassianum castrametabantur, irrito conatu exercitum adduxisse diximus, de rerum in Insubribus statu plura egit. Aderant Antonio Levæ hoc tempore duodecim peditum millia: Arausionensis Princeps eodem tempore e Neapolitanorum finibus copias Spoletum adduxerat; eodem Pontificis milites advenere, qui, Barchinone clam cum Cæsare fœdere inito, in gratiam redierat. Germani, decem millium peditum exercitu ad Banzanum oppidum lustrato, per Tridentinos saltus in Veronensem agrum descendere cœperant, ita ut Cæsari quadraginta millia peditum adfutura constaret; præter equitatum, qui virtute plurimum pollebat, Burgundionibus Germanis adjectis, simul ad decem millia. Hoc Cæsaris adventu, quamvis ipse ad res componendas, ad pacem inter Principes firmandam se in Italiam profectum, non obscuris verbis significaret; attamen omnium Italorum Principum perculsæ mentes, ac solicitæ, quonam ingens hic armorum terra, marique apparatus evasurus esset, cum nulla spes in Gallorum subsidiis

Cæsaris ad Genuam adventus.

Fœdus inter Pontificem ac Cæsarem Barchinone initum

Cæsareani exercitus.

Italorum Principum ob Cæsaris adventum consternatio.

1529 diis foret; jamque Rex abjectis belli consiliis, omnem recuperandorum liberorum spem in pace reposuisset, quam inter ambos Principes Cameraci initam fuisse, incertis rumoribus augente fama, per omnium ora vulgabatur. Magis quam ceteri soliciti Florentini erant, adversus quorum libertatem Clementem cum Cæsare conspirasse ferebatur: reliqui minores Principes quo se fortuna vergeret, spectabant, non in bello, atque armis, sed in deprecationibus apud Cæsarem, & in illius clementia incolumitatem collocantes. Pontifex, qui, libertate impetrata, variis artibus abdita animi texerat, fœderatos spe, ac verbis ludificatus, detectis consiliis, in Cæsaris partes palam transgressus, ex illius nutu, atque auctoritate totus pendebat, Cæsarique Genuam adventanti tres e præcipuis Cardinalibus obviam miserat.

Cardinales Genuam a Pontifice ad Cæsarem missi.

Florentina Respublica, cui ingentem tempestatem imminere multa portendebant, quatuor statim oratores ad Cæsarem miserat, ut illius mentem explorarent: quod civitas cum fœderatis adversus ipsum arma sumpsisset, id, Clemente suadente, atque nitente, factum; Cæsari suas res commendare; in illius voluntate, atque auctoritate futuram. Verum cum Pontifici, ac Cæsari maneret immota sententia Reipublicæ Florentinæ immutandæ, nihil obtinere potuerunt. Ferrariensis item oratorem ad Cæsarem miserat. Mantuæ Marchio ad eundem profectus fuerat: ita cuncta pavoris, ac consternationis plena erant.

Oratores Italorum Principum ad Cæsarem.

Venetorum constantia.

Veneti per tot annos communi omnium consensu Italicæ libertatis, & dignitatis vindices, quamvis armatum Imperatorem in medio Italiæ inspicerent; Pontificem illi adhæsisse cernerent; nutantes Florentinos; reliquos vero magno veluti fulgore correptos, quid consilii caperent, aut quo se verterent, ignorare, nisi in Cæsare perfugium haberent; a Gallo nulla belli subsidia expectari posse; tamen infracto animo, impavidi ad omnia fortunæ tela excipienda, durato assiduis curis, ac molestiis animo, nihil humile, aut demissum agere decrevere. Partam a majoribus libertatem, & gloriam, ab iisque posteris per manus traditam conservare statuunt; neque insitam majorum Principum animis ambitionem, ac fastum experiri velle; cum sibi suaderent, Cæsarem, qui per tot annos nobilissimæ provinciæ dominationem affectaverat, Pontificem pollicitis oneraverat, reli-

quos

quos sibi colla submittere perspexerat, a cupiditate non temperaturum; verum quascumque sibi leges libuisset, Italis impositurum. Itaque cum Leonardus Haimus consilii, ac Hieronymus Pesareus continentis Sapientes de duobus legatis ad Cæsarem designandis ad Senatum retulissent, vigintiduo tantummodo ex Senatoribus assensere. Id omnium animis firmissime hæserat, ut nullis impensis, nullis vigiliis parceretur, quidquid publice, quidquid privatim Veneti possent, id omne pro Reipublicæ incolumitate, ac dignitate impenderetur: inde novos delectus militum haberi; duces, ac præfectos ære publico, & præmiis acciri; urbes munire, quindecim peditum millia Reipublicæ militarent, decretum; neque quidquam, ut perculsos, atque dejectos fœderatos confirmaret, animos erigeret, ne adversæ fortunæ telis cederent Senatus omittebat; quæ maxima a Republica expectari possent subsidia præstaturam, Cæsare e Placentino profecto, copias in Parmensem agrum, vicinaque illi regioni loca missuram, ut Cæsareanos ab Hetruria averteret, ac quacumque ratione posset, amicæ Reipublicæ opitularetur. Marcum Antonium Venerium, qui antea ad Alphonsum Ferrariæ Ducem orator designatus fuerat, proficisci Ferrariam jubet, qui Reipublicæ propensum in illum studium Senatus verbis testaretur, difficillimis temporibus cum principe finitimo, ac socio eandem fortunæ aleam subire, eosdem experiri casus non abnuere; propterea hortari, ut quantam possit militum manum comparet, & Mutinam mittat, ut opportune suppetias Florentinis ferat, quorum salus, atque incolumitas summo in discrimine versetur, neque ruere illi possint, quin eodem motu principum Italiæ res convellantur, labefactentur. Dum hæc aguntur, nuntius de pace Venetias perlatus est, quæ Cameraci inter Imperatorem, & Galliæ Regem inita pridie nonas augusti in majori basilica solemni ritu de more promulgata erat. Summa capitum hæc fuit.

1529

Decretum de duobus oratoribus ad Cæsarem mittendis a Senatu rejectum.

Senatus consilia de novis delectibus habendis.

Venetorum ad fœderatos adhortationes.

Marcus Antonius Venerius ad Ferrariensem orator.

Pax inter Carolum, Cæsarem & Franciscum Galliæ Regem Cameraci inita.

Primo. Ut Regis filiis libertas restitueretur, Rex duodena centena aureorum millia pro eorum lytro persolveret; Henrico Angliæ Regi ducenta millia Caroli nomine erogaret.

Secundo. Quæ in Insubribus possideret, Carolo concederet. Hastam, quæque in ea urbe jura haberet, relinqueret: Ba-

1529 *Barulum præterea, & quæcumque in Neapolitano regno possideret.*

Tertio. Venetos hortaretur, ut ex Coniacensi fœdere Apuliæ loca Imperatoris potestati permitterent; ni id facerent, hostem se illis futurum; Cæsarem triginta aureorum millibus in singulos menses, duodecim triremibus, quatuor navibus, totidem majoribus navigiis adjuvaret.

Quarto. Quod e triremibus ad Delphini portum captis superesset, redderet, vel illius loco pecuniam reponeret, iis detractis, quæ Cæsareani recepissent.

Quinto. Juri supremo in Belgio, & Artesia renunciaret.

Sexto. Acta adversus Carolum Borbonium rescinderet: defuncto, quæ inusta esset ignominiæ nota, deleretur: bona posteris restituerentur; quæque eo bello occupata hinc, inde forent, mutuo subjectis redderentur.

Inter fœderatos, ac socios Pontifex in primis numerabatur; deinde Allobrogum Dux, ut imperii fiduciarius: de fœderatis vero, qui simul adversus Cæsarem arma sumpserant, nulla habita mentio. Venetis si intra quatuor menses res suas cum Cæsare componerent, ut eodem pacis edicto comprehenderentur, permissum. Firmata itaque pace, qua etiam Angliæ Rex, & Ferdinandus Austriæ Archidux Rex Hungariæ continebantur, atque iis detectis, quæ diu latuerant, consiliis; quanam ratione Cæsari, si adversus Rempublicam arma moveret, obsistendum esset, plurimis, atque assiduis consultationibus Patres disquirebant: ac præter ea, quæ ad continentis curam spectabant, visum est, ut Respublica maritimarum rerum usu, atque experientia insignis, & pollens, in primis omnem præsidii spem in classe poneret. Quamobrem illius imperatori Senatus decreto mandatum, ut si Brundusii arces, quarum expugnationi operam navabat, bidui, vel tridui spatio aut deditione, aut vi in suam potestatem redigere possit, nulli communicato consilio, opus perficiat: deinde coactis cunctis triremibus, Corcyram contendat; inde ad Rhizonicum sinum ad Ascrivii fauces classem ducat, quam omnibus rebus instructam, remiges, milites, tormenta, ac si quid aliud, in promptu habeat; quo ex loco & sinum Adriaticum tueri possit, & maritimas Apuliæ, Neapolitanique regni oras brevi

Mandatur Senatus ad classis Imperatorem de Brundusii arcibus expugnandis.

vi momento adiens excurrere; quod si Cæsareana classis in ea maria se conferat, prælio decerneret. Interea Galliæ Rex, qui, uti diximus, ea, quæ in Neapolitano regno possidebat, conditionibus pacis Cæsari restituere debebat; idemque ut Veneti facerent, enixurum pollicitus fuerat; per suos oratores a Senatu petebat, ut quamprimum oppida, quæ in ea provincia Reipublicæ parebant, quemadmodum Cameraci convenerat, Imperatori traderet. Ea de re præterquam quod Coniacensi fœdere cautum esset, id loco summæ gratiæ ab ea Republica impetraturum, cui ipse, prioresque Reges summa benevolentia difficillimis temporibus adfuerant: nulla alia ratione filios in spem regni enutritos recipere a Cæsare posse. Senatus decreto responsum datur: eadem mente erga Regem Rempublicam esse; nullis fortunæ casibus ab ea se amicitia, quam summo studio majores illius coluerant, avelli passuram; optasse suis rebus quoque Cameracensi pace consultum fuisse, atque cum reliquis principibus concordiæ rationes initas: ceterum quod ad Apuliæ loca attinet, Coniacensibus pactionibus neutiquam cogi, cum illis cautum esset, de pace, Republica non adsentiente, minime agere Regem oportere; quod modo efficere nequeat, pro sua in Regem voluntate magis opportune facturam, cum duorum mensium spatium ad tradendos Regi filios statutum esset: interim sperare aliquas cum Cæsare pacis conditiones iniri posse. Hac re cognita, maris Præfectum in Italiam Rex mittere decrevit, ut ad pacem cum Venetis, aliisque principibus Cæsarem hortaretur; Rentioque Ceriti mandaverat, ut quæcumque in Neapolitanorum finibus in potestate Regis Gallorum essent, ex fœdere Cæsari restituerentur; idemque, ut Veneti nagistratus efficerent, niteretur, qui prius de Senatus voluntate certiores facti abnuerant: Patrumque insederat animis, potius omnia experiri, quam ut Insubribus Cæsarem potiri paterentur. Quocirca sociali fœdere soluto, recens cum Francisco Sfortia ineunt, ne sibi desit, hortantur; omnem operam, studium, vires adhibituros; nullis periculis, sumptibusque, ne avito imperio spolietur, parcituros. Interea quo tandem Cæsaris in Italiam adventus, exercitus terra, marique conquisiti tenderent, cuncti non modo Principes, sed etiam populi spectabant: hinc magnum immi-

nere

1529 *Franciscus Rex a Senatu petit, ut urbes Neapolitani regni Cæsari tradat.*

Senatus responsum.

Urbes Neapolitani regni a Gallis Cæsareanis restituta. Veneti cum Sfortia novum fœdus ineunt.

1529 nere bellum; inde post afflictas diu, ac turbatas Italiæ res pacem effulgere: hæc omnia penes Cæsarem esse, qui validis succinctus copiis, Pontifice amico, ac socio, reliquis Italiæ Principibus timore perterritis, nihil illius adverso nutu audentibus; Gallis pulsis, atque Italicis cunctis rebus ex Cameraci fœdere nuper firmato cedere coactis, belli, ac pacis habenas obtinere videretur; in Venetos tantum onere incumbente.

Attamen Cæsar cum primum Genuam appulisset, pacem se, ac tranquillitatem Italiæ redditurum apertis verbis non modo dixerat, sed vulgandum quoque apud omnes curaverat; quamvis ea, quæ ad bellum necessaria erant, summo studio compararet. Neque Veneti ulla re sibi deerant, ut hostem fortiter terra, marique, munitis urbibus, terrestribus auctis copiis, classe quinquaginta duarum triremium constanter hostium impetus exciperent. Verum plurima ea tempestate contigere, quæ Imperatoris animum, licet Italiæ dominandi cupidum, evocare, atque avertere potuere. Nam Suleimanus Turcarum imperator Byzantio cum ingenti exercitu movens, Pannoniam invaserat, ut Joannem Hungariæ Regem nuper a Ferdinando pulsum in regnum restitueret; Budamque Regum sedem adortus paucis diebus occupaverat; equitatu, ac peditatu uberrimos Pannoniæ agros diripuerat, atque vastaverat; omnemque inferiorem Pannoniam, expugnatis arcibus, ac plerisque munitioribus oppidis, in suam potestatem redegerat; finitimaque Austriæ loca ferro, igne, cæde incredibili mortalium terrore fœdaverat; ac Viennam illius provinciæ caput aggressurum minitatus, magnam commeatuum, bellicarumque machinarum copiam colligi jusserat, ut Danubio amne urbem versus veherentur: quæ magno militum præsidio firmata, nisi Turcæ obstitisset, ad tantos remorandos conatus nullum impedimentum inventurus, aditumque in penitiora Germaniæ loca sibi facturus videbatur. Harum rerum tristes nuntii haud parum Cæsaris mentem commovebant: his accedebant frequentes Ferdinandi fratris literæ, qui rerum suarum statum, potentissimas acerrimi hostis vires, quibus par vel sustinendo non esset, fratri significabat; petebatque, ut nisi funditus Pannonias excindi vellet; nisi triumphantem hostem Viennæ cernere, ingentia subsidia quamprimum mitteret. Ad hæc quotidie hæreses

Suleimanus Pannonias aggreditur.

Buda a Suleimano capta.

ses in Germania incrementa sumere nuntiabantur; qui hac peste infecti erant, novas res moliri, cogere milites, copias parare: his nisi quamprimum obsisteretur, magnam Germaniæ, atque imperio perniciem, ingentia universæ Christianæ Reipublicæ mala irreptura. Hæ res animum Cæsaris haud mediocriter vexabant, agitantem nulla facti egregii spe, nullo tot laborum, ac impensarum digno facinore Italorum principum animos suspectos teneri: interim potentissimum hostem, nullo obsistente, regiones percurrere; urbes expugnare; provincias in suam potestatem redigere; acerbiora minari, dum ipse tempus terendo suarum cladium spectator esset. Itaque cœpit animum ad pacem flectere; niti, ut, compositis Italiæ rebus, laboranti Pannoniæ, timentique Germaniæ succurreret, sæpius de pace loqui, cupere se controversias cum Venetis definire. Idem qui maxima apud illum gratia, atque auctoritate poterant, suadebant, inter quos Andreas Auria per Federicum Grimaldum Reipublicæ suam operam in agenda pace detulerat, propensumque in illam Imperatoris animum esse significaverat. Senatus, qui pacem cum dignitate semper bello antetulisset, eundem Grimaldum ad Auriam remisit, ut pro illius benevolo in Rempublicam animo gratias ageret, paratumque ad pacem cum Cæsare ineundam studium significaret. Clemens quoque cum Marco Cardinali Cornelio de pace colloquutus, eniti se magnopere ajebat, ut Cæsaris animum ad pacem cum Republica ineundam impelleret, ad eandem amplectendam vehementer Senatum hortari. Senatus Pontificis erga pacem studium laudibus efferre, ab ea nunquam averso animo fuisse. Venetias quoque per eos dies Sigismundus Turrianus Mantuæ Marchionis orator venit, qui Cæsaris optimum in Rempublicam animum testatus, ut Mantuæ de concordiæ conditionibus ageretur, Marchionis nomine rogaverat: illuc, qui suo nomine agerent, cum mandatis Cæsarem missurum, ut pax e Reipublicæ dignitate conficeretur, nihil se prætermissurum. Marchioni gratiæ actæ, publicumque pacis desiderium affirmatum.

1529

Andreas Auria suam operam in pace cũ Cæsare sanciẽda Reipublicæ defert.

Clemens per Cornelium Cardinalẽ, & Mantuanus Marchio per oratorem de pace cum Venetis agunt.

Dum Respublica ad concordiam solicitatur; ac nihil, quod ad bellandum necessarium esset, hinc, atque inde prætermittitur, Franciscus Sfortia, cui gravia post Cæsaris in Italiam adventum imminere pericula videbantur, ut cum Cæsare, avi-

1529 avito imperio retento, in gratiam rediret, summopere optabat; nihilque Senatu inconsulto aggredi poterat. Marco Antonio Venerio significavit, cupere se legatum ad Cæsarem mittere, ut illius animum leniret, bellicumque apparatum, quo se petitum iri fama ferebatur, remoraretur: id in primis illum decere, quod Cæsaris beneficiarius, ejusque vicem obtinens in Insubribus esset: eadem ab illius oratore Senatui significata. Neque impellere, neque adhortari Sfortiam placuit: quid sibi magis conducere videretur, id efficeret, permissum; adjectum, certo sibi Senatum suadere; nisi se conscio, & consiliorum participe, cum Imperatore pacem non confecturum. Negotium illud Caracciolo Protonotario, & Garziæ e Padilia a Cæsare datum erat; qui cum sæpius Sfortiam adiissent, ut Ticinum, atque Alexandriam Cæsari traderet, hortabantur. Renuit Sfortia; neque se hujusmodi postulatis unquam adsensurum constanter affirmavit: eoque responso per oratorem Senatui communicato, ut firmioribus subsidiis urbes firmarentur; bellicæ machinæ mitterentur; pecunia suppeditaretur, petebat. Urbinati Imperatori datæ literæ, quibus Sfortiæ opem ferri, ac veluti de Reipublicæ urbibus ageretur, quæcumque ad eas conservandas opportuna forent, subministraret, jubebatur. Decem præterea aureorum millia Senatus decreto Sfortiæ legatis numerata sunt. Ferrariensis quoque Dux in ancipiti versabatur, ob Regium, ac Mutinam, ad quas uti Pontificiæ ditionis urbes superiores Pontifices, & Clemens ipse adspiraverat. Itaque his Marco Antonio Venerio significatis, nihil, ut hostes arceret, omissurum, disertis verbis, Senatui nunciaret, petiit; præterea sibi a Republica duodecim instructa minora navigia, quibus Padum, ripasque hinc inde tueri posset, darentur. Clodiæ magistratui, ut quamprimum instructa ad Ducem mitteret, præceptum: insuper illius animus in libertatem, ac dignitatem Italicam egregius commendatus: summa inter illum, ac Mediolani Ducem benevolentia, arctaque animorum, & virium conjunctione opus esse: Rempublicam utrisque accessuram; periculis minime cedendum, non abjiciendos animos, sed potius assumendas vires, atque in mutuam defensionem acuendas. Si Cæsar, justis, honestisque pacis conditionibus rejectis, armis lacesseret, & in nostram perniciem hoc quid-

Caracciolo & Garziæ e Padilia provincia de Sfortianis rebus cōponendis a Cæsare demandata, & eorum petitiones.

Mandata Senatus ad Urbinatem, ut Sfortiã juvet.

quidquid est copiarum convertere velit; eam Reipublicæ insidere mentem, quamvis hostis in sinu prope sit, suis viribus nixam nihil de veteri constantia remittere; militum subsidiis, ac omnibus ad victum necessariis munitas urbes hostibus objicere; Sfortiam, ne præcipiti consilio ruat, sustentare, vel generoso conatu bellum excepturam, vel ad justas, atque æquas pacis conditiones Cæsarem coacturam. Cum Ticinum, atque Alexandriam minime a Sfortia impetrare posse Cæsar intelligeret, Pontifex per Episcopum Vasonensem, ut sibi depositi loco traderentur, postulabat. In id, quo aditum ad gratiam Caroli comparandam sibi strueret, propendere Dux videbatur; attamen quid ea in re sibi statuendum esset, per oratorem a Senatu petiit. Is Sfortiæ literas perlegit, quibus non libere Senatus sententiam exquirere videbatur, sed veluti jam quid acturus esset, decrevisset, assensum petebat. Senatus decreto ita Marco Antonio Venerio oratori scriptum: summa cum admiratione, ac dolore gravissima in re, quæ mens illius esset, intellexisse; cum inde vetus Reipublicæ cum illo fœdus, atque amicitiam in discrimen vocari animadverteret: quod vero ad postulata Clementis spectet, iis, nisi omnino res suas pessundare velit, cum fœderatorum principum, ac universæ Italiæ summa jactura, minime assentiri posse; nulla alia in re magis Cæsarem insudare, quam ut Italos principes sejungat; divellat; semina inter ipsos dissensionum serat, quo facilius a singulis obtineat, quod ægre ab universis impetrare valet. Quis porro ignorat, Ticini, atque Alexandriæ restituendarum urbium penes se, non apud Pontificem facultatem esse velle? huic rei si Sfortia annuat, quis ambigat Florentinos, & Ferrariensem, veluti desperatione adactos, præcipites arbitrio se Cæsaris permissuros, quascumque libuerit ab eo pacis conditiones accepturos? Hæc intentiori studio a Senatu agebantur, ne Sfortia, cui per tot annos præsto fuerat, cunctisque officiis adjuverat, præpropero consilio res suas fortunæ, & Cæsaris voluntati penitus concrederet, atque ut æquiores concordiæ rationes, si eodem tempore cum Duce quoque ageretur, a se iniri possent. Dum hæc de pace agitantur, Cæsar, ac Pontifex Bononiam convenire decreverunt, uti Barchinone statutum fuerat, quæque ad iter necessaria erant, utrinque parabantur-

1529

Clemens a Sfortia petit, ut Ticinum & Alexandriam, sibi depositi loco tradat.

Sfortia Senatus sententiam postulat.

Senatus responsio.

Clementis & Cæsaris decretū Bononiam conveniendi.

1529 bantur. Eo in conventu maximis de rebus agendum erat: Italiæ non modo, verum etiam totius Christianæ Reipublicæ status ex consiliis, quæ ibi caperentur, pendebat. Cum vero acrius res urgeret, ac tum Vasonensis Episcopus, qui Placentiæ cum Cæsare morabatur, ut oratores a Senatu ad tractandam pacem mitterentur, peteret; Mantuanique oratores, ut iidem Mantuam eadem ex causa adirent, postularent; hac de re variis, ac dissentientibus sententiis in Senatu actum est; nonnullis, ut quamprimum oratores Mantuam mitterentur, sentientibus; aliis, ut Bononiæ conventus expectaretur, suadentibus. Prioris sententiæ auctor ita loquutus fertur.

Oratio in Senatu habita de oratoribus Mantuam mittendis.

Maximarum rerum opportunitates in proclivi admodum sitæ sunt: iis vel negligentia, vel animo, dum majora sibi pollicetur, spernente, omissis, sæpius ob præteritas, e manibusque lapsas rerum gerendarum egregias occasiones querimur. Neque id miror, cum ea sit mortalium conditio, ut in difficilia, & ardua, quæque vetita sunt, summo nixu contendat; quæ vero in promptu sunt, quæque fortunæ beneficio, ac Dei benignitate nobis sese objiciunt, ac ultro porriguntur, ea negligat, & aspernetur. Id nobis nonnunquam evenisse haud vulgaria exempla testantur, qui superioribus annis, cum controversias, quæ inter Julium Pontificem Maximum, ac Rempublicam intercedebant, cum dignitate dirimere potuissemus, omissa, rejectaque opportunitate, in maximas angustias, bellaque incidimus, in quibus jam viginti annos versamur; quo tempore quæ sequuta sint, commemorandi locus non est, ne adhuc recentia vulnera contrectando, præteritarum cladium memoria animus exhorrescat. Quid enim tam grave excogitari, quid tam dirum fingi potest, quod nobis exhaustum non fuerit? Angulusne in nobili hac, & cunctis sæculis insigni Italiæ provincia inveniri potest, qui exterorum arma, prædas, captivitatem, funera passus non fuerit? An infandas exercituum strages memorem? Quid Italis Abdua, & Eretenus flumina, quid Brixia, Ravennaque constiterint? Quis enim ærumnas, malorumque summam enumerare, aut cogitare queat? Tot calamitatum finis in nostra voluntate situs est, Patres optimi, si illa prudentia uti velimus, quæ Senatus amplissimi menti insita, ac prope ingenita est, quaque difficillimis, ac turbulentis temporibus, frementibus un-

undique bellorum fluctibus, incolumem Rempublicam servare potuit. Quid enim a Deo immortali (si nobis optio data fuisset) aut expetendum magis, aut exoptandum videbatur, quam ut hoc rerum statu non ipsi concordiam quærere, sed ultro oblatam acciperemus? Nam postquam Cæsar cum exercitu in Italiam venit, sibique Pontificem adjunxit, Galli spectatores rerum Italicarum existunt; fœdus illud, quod Imperatoris potentiæ, ac cupiditati objiciebatur, abruptum, dissolutumque est. Quid reliquum erat, nisi ut Respublica in se hostium vim, impetumque, Florentinis, Sfortiaque nutantibus, reciperet? Difficillimum porro bellum, quodque longe præterita superet, ni pacem amplectamur, nobis subeundum est, attritis viribus, absumptis thesauris, subditorum fortunis fere accisis, atque ob immensam, quam tanto annorum intervallo molem sustinemus, laxatis, ac defatigatis Reipublicæ nervis: cum contra Imperator prosperis rerum successibus elatus, sociis stipatus, recens collecto exercitu, omnia ad votum sibi eventura polliceri possit. Attamen iniqua hac lance singulis expensis, nos non ii sumus qui pacem petimus; Cæsar concordiæ rationes nobis proponit; amicam sibi fieri Rempublicam optat. Andreæ Auriæ literas, Mantuani Marchionis oratores, qui pacem nobis Cæsaris nomine offerunt, audivimus. Ambigi ne de Cæsaris voluntate potest? an arbitramur bis de rebus absque illius consilio nobiscum agi? & adhuc dubitamus? adhuc animum flectere ad pacem nolumus? Parvo, ut dixi, momento rerum præclare gerendarum occasiones labuntur; dum certa facultas adest, dum sinit tempus, obviam eundum est, sinum venienti fortunæ pandere oportet. Quis enim eodem semper animo Cæsarem futurum vobis pollicetur? incertæ hominum voluntates, atque consilia sunt; Regum præsertim, in quorum animis regnandi libido dominatur, cunctaque illi submittunt. An putatis defuturos vestri nominis invidos, atque hostes, qui Cæsari suadeant, ne incassum exercitum in Italiam duxisse videatur, ut bellum potius experiri summa spe victoriæ subnixus, quam de pace agere velit? Id si eveniat, quantis curis involvemur? quot nobis pericula, sumptus denuo exantlandi erunt? Quæ omnia si forte nobis invitis ingruant, non nosmetipsos, at fortunæ malignitatem 1529

1529 tatem incusare poterimus, quæ nondum nostris exsaturata malis, bella bellis, funera funeribus accumulet. Neque Deus Optimus Maximus laboranti, ac pro libertate pugnanti Reipublicæ, quæ præter ceteras laudes, pietatis, ac religionis sibi gloriam comparavit, deerit. Verum, si sponte in hanc arenam descendimus; si ultro Rempublicam in has undas, tempestatesque conjicimus, quid aliud, quam nosmetipsos culpare poterimus? quod præsenti occasione minime uti voluerimus; quod incertos humanarum rerum casus non inspexerimus; quod bellorum exitus, qui nutu fortunæ reguntur, neglexerimus. Hactenus Reipublicæ virtus, vestra constantia enituit; bella pro Republica, pro Italia ingentia suscepimus; dignitatem, ac libertatem nobilissimæ istius provinciæ super alias sustulimus; pro iis acriter certavimus; laborum fructus in nostris prope manibus est: neque præsentium, neque posterorum erit, ut opinor, aliquis, qui summis ad cælum laudibus vos non extollat, quod toties pugnaveritis; toties cum potentissimis hostibus dimicaveritis; quod a fœderatis destituti majorem, atque altiorem in defendenda Republica, atque Italia animum ostenderitis. Sed videte, ne dum hanc laudem aucupari pergitis, prudentiæ fructum amittatis, obfirmatique animi, ac mentis obstinatæ in reprehensionem, & notam apud mortales incurratis, præteritamque gloriam, quam adepti estis, hoc nimis duro, atque inflexibili consilio corrumpatis. Oratores igitur a vobis designandos, & Mantuam mittendos arbitror, ut ibi de conditionibus pacis agant; ut tandem felici exitu concordiam, ad quam nos Cæsar invitat, amplectamur.

Cum jam hic perorasset, contra in hanc sententiam alter dicere est exorsus.

Oratio in Senatu habita, ut de oratoribus decretum ad Bononiæ cōvētum differatur.

Nemo est, ut opinor, Patres optimi, qui honestam pacem periculoso bello non anteferat, quique non Italiæ calamitatibus, vestris sumptibus, ac laboribus finem imponi, metam statui non summopere optet. At illud in primis cavendum arbitror, ne dum in re summi momenti omnia ex voluntate ac desiderio metimur, præsentem rerum statum obliti egregia facinora, quibus per tot annos Rempublicam, atque Italiam tutati sumus, non absque detrimento publicæ incolumitatis, dignitatisque corrumpamus. Quid enim causæ est,

cur.

tur, nondum Bononiæ conventu coacto, oratores mittere Man- 1529
tuam velimus? putatisne hoc intervallo vobis pacem e ma-
nibus elapsuram? quasi vero eo loco res Cæsaris sint, ut
quæcumque sibi in mentem venerint, ea exequi, ac perfice-
re possit? An illius copias multis incommodis premi ignora-
mus? commeatu laborare; pecuniæ inopia urgeri; molem
tantam ægre sustentari, cito in semet casuram? Qui, si
in vestros fines exercitum ducere velit, validissimas urbes,
natura, atque arte munitas inveniet, in quibus oppugnan-
dis ingentibus viribus, omnium rerum affluentia, ac tempo-
re præsertim opus est, quod longioribus obsidionibus terendum
erit. Ea ut maxime difficilia sunt, ita confici a Cæsare
hoc tempore non possunt: bellum enim in Italia moventem
Pannoniam deserere, totius Germaniæ oblivisci necesse est;
at quo rerum statu? dum Suleimanus Turcarum Impera-
tor, Pannonia vastata, ac direpta, Viennam oppugnat;
mœnia concutit; in illius potiundæ spem adductus, Germa-
niæ exitium parat; dum hæresum pestis per populos grassa-
tur, intestinarumque dissensionum non minus, quam exter-
norum bellorum adventantibus periculis conflictatur; dum
anxium, ac solicitum de salute, atque imperio Ferdinandum
fratrem aspicit, cui subsidia negare, crudele, atque impium:
submittere, id demum est præsenti metu; ac formidine Italo-
rum animos solvere. Nam Cæsaris copiis imminutis, quod
amplius aggredi facinus Cæsareani queant? quas vires nobis
pertimescendas censetis? qui diu cum Antonio Leva pugna-
stis, vanosque illius conatus reddidistis. Pacem hanc, quam
modo ostentant, qua allicere vestras mentes nituntur, puta-
tisne illorum causa, an vestra peti? vestrane, quos sibi infen-
sos putant, quod toties cum Gallo juncti iis obstitistis; irritos
conatus reddidistis; augendi, ac propagandi imperii consilia
fregistis? an potius sua? qui cum alio avocentur, neque diu
cum exercitu in his regionibus morari possint, Italicas res pa-
catas, ac tranquillas relinquere cupiunt; id, nisi pace cum
Republica constituta, obtinere posse desperant; propterea vos ur-
gent, ac solicitant; & cum sæpe Gallorum in se animum ex-
perti sint, verentur, ne, turbatis Italiæ rebus, Imperatore ab-
sente, eodem Galli revolvantur; neque magis concordiæ Came-

1529 *racensis, quam Madriti initæ pacis memores sint. Omnis itaque ex animis vestris, si forte quis insedit, timor pellendus est, omniaque cum dignitate agenda; cum præsertim adhuc in vestra potestate Flaminiæ, atque Apuliæ urbes existant, quas, Cæsare Italia profecto, imminutoque exercitu, non ita facile e manibus vestris eripi patiemini. Modo se vobis pacis conditiones exhibituros credunt, tunc vos petentibus iis, quæ magis e re vestra erunt, adsentiemini. At dicet aliquis, Pontificem recipiendarum urbium desiderio flagrantem Cæsari faces ad bellum additurum. Quasi vero omnia iterum misceri, prioribusque calamitatibus involvi exoptandum illi sit, qui captivitatem, omniaque humana mala perpessus, nunc primum respirare inceperit. Alio Clementis mens, atque consilia spectant; in Florentinos jam spicula furoris contorquet; jam Mediceam familiam pulsam patria, ejectam domo, in priori dignitatis, ac potentiæ gradu collocat; jam Reipublicæ formam immutat. Quanam re illius animum vehementius impelli putamus? an Flaminiæ urbium obtinendarum spe, quas pace potius, quam bello recipere potest? an domandæ civium pervicaciæ, & restituendæ familiæ, ad quam rem conficiendam copiæ in promptu sunt, ad arma conclamatum, in Hetruriæ faucibus Arausionensis Princeps cum Cæsaris exercitu hæret? Neque vero credibile est, Pontificem Rempublicam Venetam dejectam velle, quæ semper Pontificiæ auctoritati faverit, Apostolicæ Sedi laboranti opem tulerit; mutuo collatis viribus libertatem ac decus Italiæ niti non ignorat. Quocirca sperandum est, ni præpropere acerbos adhuc fructus carpere velimus, haud multo post majori cum dignitate, atque utilitate præclara, atque undequaque absoluta laborum nostrorum præmia nos laturos.*

Andreas Rubeus Mantuam mittitur.

Inter discrepantes sententias mediam quandam rationem inire placuit. Itaque Andreas Rubeus a secretis Senatus ad Marchionem Mantuanum missus est; mandatumque, ut gratias publico nomine ageret; benevolum in illum, ac gratum Senatus animum testaretur; eadem mente, qua semper fuerit, de pace cum Cæsare ineunda Rempublicam esse; in conventum Bononiensem negotium differre statuisse, quo propediem Pontifex, & Cæsar, ut Reipublicæ Christianæ rebus consule-

lerent, profecturi erant: verum si aliter Cæsari videretur, alibique de pace agendum censeret, quæ illius voluntas sit, libenter audituram. Hæc fundamenta pacis jaciebantur, in quam etsi Cæsaris animus maxime propendere videretur, tamen eodem tempore suspectos adhuc principes tenebat; Antonio præsertim Leva suadente, quod indignum diceret, a Sfortia, ut Ticinum, atque Alexandriam Clementi depositi loco traderet, Cæsarem impetrare non potuisse. Itaque illo permittente, Ticinum magnis viribus oppugnare parat; bellicas machinas, militaria tormenta adducit: cuncta ad oppugnationem necessaria instruit. Annibal Picenardus urbis præfectus primum, quod dum de pace ageretur, nihil sibi hujusmodi verebatur, contemnere; re acrius urgente, cum commeatus vix in duos menses suppeteret, præsidio imminuto, quod ad sancti Angeli oppidum, quo Leva exercitum ducere simulaverat, magnam militum manum præmisisset, paucique admodum ad urbis præsidium reliqui essent, priusquam illam hostes adorirentur, pacta sui, ac militum incolumitate, non sine avaritiæ, vitæque anteactæ nota, Cæsareanis tradidit. Pontifex Roma iter per Picenum, ac Flaminiam Bononiam versus arripuit, urbem viij. kal. novembris ingressus. Cæsar vij. kal. Placentia profectus, per Regium, ac Mutinam eodem se contulit; a Pontifice solemni ritu, ac more honorifice excipitur; Gasparemque Contarenum, Reipublicæ apud Pontificem oratorem, qui Clementem comitabatur, Imperator alloquitur. Statimque de pace agi cœptum; quo in negotio maximis de rebus agitandum erat; de Flaminiæ, atque Apuliæ urbibus; de firmando rerum Italicarum statu; de Francisco Sfortia in avito imperio retinendo; de veteribus inter Ferdinandum, ac Rempublicam dissidiis componendis. Verum præter cetera Francisci Sfortiæ negotium summis difficultatibus implicitum videbatur; neque enim Cæsar adduci poterat, ut Mediolanum Duci, a quo summis se affectum injuriis prædicabat, libere restitueret. Sfortia, ut, quoquo pacto Insubribus potiretur, nihil sibi omittendum ducebat: quæ nuper Antonius Leva in Ticino occupando adversus illum gesserat, remorabantur: addebat animos propensa Imperatoris in pacem mens: at se penitus Cæsaris fidei committere verebatur. Itaque ancipiti disten-

1529

Antonius Leva Ticinum aggreditur, & per deditionem occupat.

Clemens & Cæsar Bononiæ conveniunt. Agitationes de pace.

1529 tentus consilio, quidnam sibi agendum esset, Venetos consulit.

Franciscus Sfortia de rebus suis Venetos consulit.

Summo vero conatu Senatus nitebatur, ut unde bellorum antea origo fuerat, inde pacis initium, Sfortia Mediolano restituto, existeret. In eam rem oratori Bononiam mandata a Senatu data sunt, ut Imperatoris animum ad id suaderet, atque impelleret, & Pontificis, qui benevolo in Sfortiam animo erat, plurimumque apud Cæsarem poterat, auctoritate uteretur. Magnum Cancellarium Granuellanum, ac Pratum concordiæ conditionibus tractandis Cæsar præfecerat. Primo congressui Pontifex adesse voluit; ibi post multa hinc inde agitata, Contarenus Reipublicæ orator, ut Sfortiæ Mediolanũm restitueretur, gravi oratione petiit: hoc uno Italiæ pacem, ac tranquillitatem niti, diutiusque conservari posse. Eodem officii genere cum Imperatore usus, ad Sfortiam complectendum, avitasque illi ditiones reddendas, Senatus nomine est hortatus. Cæsaris animum duriorem, quam arbitratus fuerat, expertus, nihil obtinere potuit; cum Sfortiæ in illum facinora commemoraret; arma adversum se sumpta; oppugnatas urbes; cum hostibus juncta fœdera; neque imperatoriam decere dignitatem, ita cum subjecto, ac beneficiario agere. *Quid enim? an ex jure agi Sfortia postulat? Id si velit, nihil est, cur vereatur, aliquid contra fas, ac jus ab eo factum iri. Sin benignitatem implorat, & clementiæ se permittit: cur non ipse Bononiam petere audeat? Id si faciat, benevolum, ac propensum in Pontificem, ac Rempublicam Venetam animum ostensurum.* His intellectis, Senatus Marco Antonio Venerio, ut Sfortiam contendere Bononiam hortetur, mandat, honorisque illi gratia comes itineri adsit. Sfortia, accepto ab Imperatore publicæ fidei diplomate, Bononiam proficiscitur. Ut primum ad Cæsarem accessit, pro re pauca loquutus, benigneque exceptus est. Tandem, ut quid juri consentaneum esset, in Sfortiæ negotio decerneretur, decretum: id magis e re sua esse Dux censuit; tum ne candori, atque innocentiæ suæ diffidere, tum ne Imperatoris justitiæ parum confidere videretur.

Granuellanus & Prato a Cæsare negotium de pace commissum.

Senatus hortatu Sfortia Bononiam proficiscitur.

Deinde de pacis conditionibus cum Venetis agi cœptum, cum prius mandata ad negotium peragendum a Senatu Contarenus accepisset. Multæ hinc inde subortæ difficultates longiorem rei exitum prænuntiabant: propterea ambiguo eventu animi

mi

mi folicitabantur, veriti, ne ftudiofe moras nectendo, per fpe- 1529
ciem tractandæ pacis inopinatos invaderent. Sufpicio augebatur, quod cum fæpius a Senatu, ut Germani milites ex Brixienfi agro fubmoverentur, poftulatum effet, obtineri nequiverat; at quotidie regionem vaftari; prædas agi; incolas detrimentis affici a Germanis perferebatur, qui ad decem millia in Brixienfium finibus confederant. Præterea cum vigintiquinque triremium claffis e Centumcellis Neapolim navigaffet, inde quatuor auctam triremibus in Apuliæ oras profecturam nuntii attulerant. Quocirca dum de pace ageretur, neque terreftres copiæ, neque claffis imminui poterat; affiduis impenfis civium vires abfumi, publicam pecuniam exhauriri, cuncta inter pacis fpem, bellique timorem in incerto effe. Itaque autumno exeunte, cum de triremibus fubducendis, claffeque minuenda ageretur, vicit Joannis Mariæ Maripetri ordinum Sapientis fententia, qui in aliud tempus rem differri fuadebat; plerifque, denuo inftauratis viribus, majori conatu bellum renovandum dictitantibus. Nam in Pannonia refediffe bellum videbatur, quod Suleimanus cum Viennæ exercitum admoviffet, fruftraque in ea oppugnanda laboraffet, tandem Byzantium reverti coactus fuerat: qua ex re haud parum Cæfaris dignitati, ac nomini accefferat, ac multos ex iis, qui nunquam ab ejus latere difcedebant, fama erat victoriæ ftimulis mentem accendere, ac nimis avidum gloriæ, ac potentiæ animum incitare, ne quam tot copiis præclare gerendi opportunitatem fortuna tribuerat, inaniter difceptando contereret; inter quos Antonius Leva majores, atque acriores faces admovebat; cum, Infubribus in poteftatem redactis, magnum fibi apud cunctas nationes nomen, ingentes opes adepturum fperaret.

Joannis Mariæ Maripetri fententia de classe non minuenda. Vienna inani eventu a Suleimano oppugnata.

Antonius Leva Cæfarem ad bellum Italicum accendit.

Neque quod agitatum diu cum Pontifice de Flaminiæ urbibus negotium fuerat, ob varia impedimenta adhuc ad exitum perduci potuerat; cum eadem omnibus non probaretur fententia; nonnullis placeret, Cæfari totam rem committere, illiufque fibi animum hoc facto conciliare. Satius aliis effe videbatur, cum eodem Pontifice agere; fperare futurum effe, ut annua aliqua pecuniæ penfione, tanquam beneficiarias urbes Clemens, qui totus in Florentinos intentus effet, Reipublicæ relinqueret. Hæc Senatui cum probaretur fententia, Contarenus orator,

Diverfa Venetorum fententia de Flaminiæ urbium negotio.

Senatus decreto negotium Pontifici permittitur.

1529 tor, quo res, uti Senatui placebat, conficeretur, omnes ingenii, atque eloquentiæ nervos adhibuit; irrito tamen conatu, cum flectere, aut permollire Pontificis mentem haud quaquam potuisset. Qua de re certior factus Senatus, nihilque de pace ad exitum perduci posse animadverteret, Collegii Patres ad Senatum tulere, ut conditionibus pacis inter Imperatorem, ac Rempublicam restitui Pontifici Flaminiæ urbes caveretur, illo adjecto, ut Venetorum jura in iis urbibus reservarentur. Adversus hoc Senatusconsultum Hieronymus Pesarcus continentis Sapiens multa loquutus, Senatum ab urbibus tradendis abducere conatus est, neque quidquam ea in re decernendum esse, ni prius de reliquis pacis conditionibus actum esset; quibus absolutis, tum de Ravenna, ac Cervia restituendis statuendum esse. Hæc Pontifici, & Cæsari significari, insuperque testari placebat; nullo pacto Venetos passuros, ut Christianæ Reipublicæ atque Italiæ incolumitas, ac dignitas, Flaminiæ urbium potiundarum studio impediretur, ac retardaretur. Verum re hinc, atque inde expensa, & discussa, rejecta Pesarci sententia est. Hæc ut Contarenus Pontifici, & Cæsari significaret, mandatum: gratias ambo Senatui egere, illiusque prudentiam, ac pietatem commendarunt.

Senatus decretum de urbibus Flaminiæ restituendis.

Inde firmioribus pacis jactis fundamentis, ut controversiæ cum Cæsare componerentur, major spes orta est; ac primum de Apuliæ urbibus agitatum, quæ, nisi Cæsari redderentur, nulla concordiæ ratio iniri poterat: ad eas vero tenendas iterum acerrimum cum Carolo ordiri bellum necesse erat. Itaque ut urbes Cæsari traderentur, decretum est: hac tamen conditione, ut illis, qui ad suas partes accessissent, parceretur, præteritaque omnia oblivioni mandarentur; vetera Venetorum in Neapolitano regno privilegia servarentur. Inter cetera vero, ut fœdus percuteretur, Cæsar pro Mediolani propugnatione a Senatu petebat, ac bello Neapolitanis illato, Respublica subsidia mittere deberet. Senatus quod ad Insubres defendendos spectaret, se a pactis, quæ in tabulis pacis anni M. D. XXIII. continebantur, non recessurum affirmabat: quod vero ad Neapolitanum regnum tuendum, si illud Principes Christiani invaderent, quindecim triremibus adfuturum, eo adjecto, ut primum Franciscus Sfortia in avito imperio collocaretur. Hoc Senatusconsultum a Marco Dan-

Apuliæ urbes a Venetis Cæsari traduntur.

Dandulo Doctore, & Equite, consilii Sapiente, ac Hierony- 1529
mo Pesareo, & Francisco Superantio continentis Præconsultoribus improbabatur, quibus nulla ratione Insubribus defendendis Rempublicam obstrictam esse placebat, ni prius in illorum possessione Sfortia esset; neque ullam de Neapolitani regni subsidiis mentionem fieri. Adhuc enim suspecta apud multos consilia Cæsaris erant, pacisque obtentu moras trahi, opes Reipublicæ assiduis impensis labefactari, nil sincerum, ac simplex, omnia tecta, & simulationis plena; cum a Nanio Legato Senatus certior fieret, hostes de Soncini, atque Urceorum novorum oppidis aggrediendis consilia habere, ac Paulum Luzzascum timere, ne in Bergomensem agrum ad prædas agendas se conferrent. Quocirca Nanio injunctum est, ut cum Urbinate de agris custodiendis, ac de hostibus repellendis ageret, cum Germanos Padum transituros, secumque duo millia Hispanorum peditum ducturos, vulgatum esset; attamen, auditis ea de re sententiis, in superiorem Senatusconsultum factum est.

Cæsaris consilia Venetis suspecta.

Eodem tempore de Francisci Sfortiæ rebus agebatur, totumque negotium Clementi Cæsar permisit. Patres Contareno legato, ut Pontifici enixe Sfortiæ res commendaret, jussere; quamprimumque Mediolanum illi restitueretur, sedulam operam navaret. Quingenta aureorum millia, ut diplomate Insubrum titulos ab Imperatore reciperet; ad hæc trecenta aureorum millia pro belli impensis postulabant: tres præcipuas Insubrum arces cautionis nomine petebant. Sfortia hac de re Senatum consuluit: ex illius decreto Marcus Antonius Venerius ita respondit: minime probare, ut arces Cæsari pro pignore traderentur: hoc enim illius auctoritatem valde imminutum iri; populos bellis, atque calamitatibus attritos ægre passuros, sperato se post tot ærumnas fructu fraudari; nec sine magna difficultate Cæsari pecuniam persoluturos. Sed cum Sfortia id impetrare non posset, ut apud Pontificem deponerentur, flagitabat. Negabat Cæsar, ne si quid humanitus Pontifici accidisset, alterius fidem experiri conaretur. Eo tandem post multa ventum est, ut Sfortia Mediolanensem, ac Novocomensem arces in manus Cæsaris tradere decreverit: intra anni spatium trecentis aureorum

Cæsar pro Mediolanensi diplomate ingentem pecuniam & tres Insubrum arces petit.

rum

1529 rum millibus solutis, sibi restituerentur: e quingentis millibus quinquaginta in singulos annos erogarentur.

Francisci Sfortiae rerum cum Caesare compositio.

Rebus cum Sfortia compositis, quae praecipuae belli causae fuerant, nihil fere, quod summi esset momenti ad pacem cum Venetis firmandam reliquum esse videbatur: quapropter cunctorum ora, atque animi in Florentinos conversi, quos maximis undique angustiis premi aegre Senatus ferebat; neque facile videbatur, obfirmatum Pontificis animum a suscepta provincia revocare. Nam ex reliquorum Principum concordia, bello in ceteris Italiae partibus cessante, majora imminere Florentinae Reipublicae pericula videbantur, cunctis eo versis Pontificis, & Caesaris copiis; cum Arausionensis Princeps, ac Vastius Marchio fines Florentinorum cum exercitu ingressi magnum civium animis terrorem incussissent, Perusiaque ab eodem Vastio per deditionem recepta esset: ac si eodem, quo coeperant, impetu bellum prosequuti fuissent, Florentia brevi potiturus Pontifex videbatur. Attamen quod immutare Reipublicae formam, Mediceam familiam restituere in primis optaret, quam minimo poterat subditorum, ac rerum Florentinarum damno fieri cupiebat. Inde cum Pontificis mandato duces inceptum morarentur, augeri Florentinorum animi, ac vires coepere; refici urbis moenia, strui aggeres, & quidquid ad firmandam urbem necesse esset, summo studio curari. Ita majoris, quam rebatur, belli semina *jacta*, civium incitatis in Pontificem animis, quorum ardore, atque impetu paucorum consilia, qui tempori, ac necessitati parendum existimabant, abjecta, & restincta sunt; cum plerisque plus apud Caesarem pontificiae auctoritatis, quae semper Imperatoribus infensa fuerat, augendae metus, quam *sibi* a *Flo*rentinis illatas injurias ulciscendi cupiditas, locum habitura videretur. Verum Pontifex acerbiore in dies animo in Florentinos erat, quod illius potestati se Respublica permittere nollet; ac belli motu in Cisalpina Gallia sedato, in spem felicioris exitus majorem erectus, nihil de constantia in suscepto consilio remittebat. Oratores Florentini qui ad Caesarem, ut de pace agerent, profecti fuerant, dimissi; Marchio Vastius Cortona, atque Aretio occupatis, ad Florentinae urbis moenia admovere exercitum a Caesare jussus. Nam quod

Caesaris exercitus in Hetruriam ingreditur. Perusia a Vastio capta.

Oratores Florentini a Caesare rejecti.

antea

antea in Pontificis gratiam effecerat, id demum sua interesse censebat, ut Respublica quæ Gallorum nomini semper addicta fuerat, ex illius auctoritate pendere in posterum cogeretur: quapropter Alexandro Mediceo Pontificis nepoti Margaretam notham filiam conjugio se se juncturum pollicitus fuerat. 1529
Veneti, qui ingruentem in Florentinos fortunæ impetum persenserant, vehementerque illorum periculis commovebantur, quod in dignitate, ac libertate Italiæ retinenda socii fuissent; ut integra libertate, si qua in re possent, Pontifici gratificarentur, adhortati fuerant. At rebus nondum firmatis; novis sumptibus in exercitu, ac classe retinenda erogandis, Republica implicata, subsidia periculis eorum paria submittere non poterat. Id tantum ad Pontificis animum inter dubias pacis, bellique spes, flectendum præstiterat, ut Urbinatem, qui duodecim peditum millia sub signis habebat, se in Parmensem agrum copias ducturum vulgaret, quo Clemens in suspicionem novi belli adductus, benignius cum Florentinis ageret.

Ceterum iis postea, de quibus superius diximus, consequutis, omni cum Florentinis spe pacis accisa, universa belli procella in Hetruriam effusa, pro mœnibus Florentiæ pugnari cœptum est: cum interea pax Bononiæ inita fuisset, qua Pontifex, Imperator, Ferdinandus Rex, Senatusque Venetus convenere: illius hæc summa fuit. *Cum superioribus annis inter Carolum V. Romanorum Imperatorem electum, Regemque Ferdinandum ejus fratrem, & Venetorum Rempublicam, Hadriano VI. Pontifice Maximo suadente, perpetuæ pacis, mutuæque rerum Italicarum defensionis fœdera iij. kal. augusti, anno M.D.XXIII. sancita essent; temporum variante vicissitudine, urgentibus fatis, publica quies variis bellis convulsa, atque exagitata, novis fœderibus, quibus superiora obliterata, ac deleta fuerant, initis, cuncta fœde turbata fuerint; majora, atque acriora bella in singulis fere Italiæ partibus orta, regimina immutata, quamplures quoque urbes tam Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, quam regni Neapolitani direptæ, atque occupatæ summo totius Reipublicæ Christianæ detrimento: ut tandem tot calamitatibus, ac malis finis imponeretur, Clementem VII. Pontificem Maximum eundem-*

Pacis inter Clementem, Cæsarem, Ferdinandum Regem, & Rempublicam Venetam conventiones.

1529 demque Imperatorem Carolum V. pacis, ac tranquillitatis cupidissimos, ut ad communem concordiam gradum struerent, inter se primo fœdera junxisse: deinde cum Francorum, & Anglorum Regibus æquas pacis conditiones firmasse: demum posteaquam Cæsar in Italiam venisset, nihil magis antiquius illis fuisse, quam ut certo loco de communibus Reipublicæ Christianæ rebus colloquerentur; idque ut citius fieret, Clementem Pontificem Maximum Bononiam se contulisse, atque Imperatorem paterno amore, ut par erat, complexum: cumque ambo id maxime optarent, ut ad pacem cunctos Christicolas allicerent, rebus Insubrum compositis, ac Francisco Sfortiæ Mediolanensi ducatu restituto, ad pacem, & concordiam Venetorum Rempublicam, cujus semper in pacem propensus animus fuisset, tanquam potissimam Italiæ partem, adducere statuisse, ad eam rem Gaspari Contareno oratori facultate a Senatu impertita: quapropter inter Cæsarem, Regem Ferdinandum, Venetorumque Rempublicam ad hæc fœderis pacta deventum fuisse.

I. Primum Ravennam, ac Cerviam, Flaminiæ urbes Veneti Pontifici traderent: quæ illis in locis jura obtinerent, reservarentur: a Pontifice illarum civibus, qui partes Reipublicæ sequuti fuissent, parceretur; & ubicumque degere maluissent, bonis suis frui, de illisque, ut libuisset, statuere liceret: patricii, cives, aliique Venetorum subditi, qui in illis urbibus, atque agris res, aut proventus possiderent, libere annuos fructus percipere, & quocumque iis liberet, sine ulla novi vectigalis solutione deferre possent: a Pontificiis magistratibus jus exigere; exactumque redderetur: quæ post pacem jurejurando firmatam quindecim dierum intervallo perficerentur.

II. Deinde mense januario Cæsari Tranium, Monopolis, atque alia castra, oppida, agri, quæ in Neapolitano regno Respublica obtinet, restituantur. Contra vero omnia jura, privilegia, immunitates, exemptiones, prærogativas, atque alia Venetis a Regibus Neapolitanis concessa, uti illis ante bellum fruebantur, Cæsar confirmet: domum præterea in Neapolitana urbe sitam, quæ Sancti Marci nuncupatur, restitui jubeat.

III.

III. Solutio reliquorum ex aureorum ducentis millibus, quæ ex tertio capite pacis Venetæ anni M.D.XXIII. infra tempus annorum octo Cæsari debetur, hoc pacto fiat; nempe, 1529
ut mense januario exeunte, vigintiquinque millia numerentur; hac tamen adjecta conditione, quod intra anni spatium loca ex capite sexto pacis anni M.D.XXIII. Reipublicæ restituantur. Ea in re ut omnes difficultates tollerentur, placuit, ut intra viginti dies utrinque judices arbitri eligerentur, communisque intermedius designaretur, qui controversias dirimerent, atque intra annum sequentem definirent.

IIII. Extorribus annua aureorum quinque millia a Venetis persolvantur, pro ut quinto capite fœderis anni M.D.XXIII. cavetur.

V. Præterea in Cæsaris gratiam, præter pecuniæ summam, quæ conventis anni M.D.XXIII. continetur, centum millia aureorum erogarent, quinquaginta januario insequenti, totidem omnium Sanctorum festo die anni M.D.XXX.

VI. Quoniam vero Vormaciæ pactionibus jura Aquilejensis Patriarchæ illæsa tuenda esse cautum erat, atque ab iis, qui Regis Ferdinandi nomine agunt, res suas turbari Patriarcha conquereretur; totum hoc negotium judicibus arbitris mandatum: ii jura cognoscant; quæ reddenda sint, reddi faciant; atque impedimenta si quæ extiterint, cuncta amoveant.

VII. Eadem pace, ac fœdere, uti amicus, & socius, in clientelaque Reipublicæ existens, adsentiente Pontifice, comprebendatur Franciscus Maria Feltrius, Urbini Dux, atque almæ urbis præfectus, cum civitatibus, oppidis, aliisque rebus, quas nunc possidet.

VIII. Comiti Bruzorio Gambaræ, Cæsaris cubiculario, ejusque fratri omnis contumaciæ culpa, si quam hactenus subiissent, condonaretur; in Cæsaris aula degere iis liceret, patria, bonis, privilegiis frui, omnium præteritarum rerum memoria prorsus deleta.

IX. Ad hæc invicem convenere, quod subditi omnes libere, tuto, ac secure possent in cujuslibet eorum ditionibus terra,

1529 *terra, marique mercari: benigne, atque humaniter cum illis ageretur, perinde ac si incolæ, & subditi illius Principis essent, cujus civitates, locaque adirent; ne vis, aut injuria ulla de causa inferretur; jus quamprimum administraretur; nulli ex eorum ditionibus, instructis armis, navigiis, nisi prius obsidibus de injuriis non inferendis datis, egredi liceret; terra, marique piratæ, ac prædones grassari in alterius Principis subditos prohiberentur.*

X. *Respublica vero quascumque civitates, agros, castra, oppida, loca, lacus, flumina, actiones, jurisdictiones, jura tunc obtineret, pacifice, quiete, & secure possideret.*

XI. *Quicumque post motum inter Maximilianum Imperatorem, & Venetos bellum usque ad pacem anni M. D. XXIII. Cæsari, aut Ferdinando adhaeserant, atque ob id bonis mulctati, aut damnati fuerant, perpetratorum venia daretur; captivi, deportati statim utrinque libertate donarentur.*

Hæc pacis conditionibus continebantur: fœderis hæc summa fuit.

Quod licet quæ superius exarata fuerant, firma satis viderentur; tamen ea firmioribus fundamentis innixum iri censebant, si arctius vinculum fœderis accederet: propterea Imperator, ac Respublica una cum Ferdinando Rege, ac Francisco Sfortia Mediolani Duce, fœdus invicem percusserunt, quo se ad mutuam defensionem pro ditionibus, quæ in Italia possiderent, perpetuis temporibus adstringerent; se, suaque adversus Reges, Principes, Potestates, Dominos, aliosve cujusvis gradus existerent, quacumque etiam suprema dignitate fulgerent, tutarentur; iis, quæ sequuntur, conditionibus adjectis.

Franciscum Sfortiam pro Insubrum defensione quingentos Italicos cataphractos semper in promptu habiturum, Cæsar pollicetur.

Si qui Reipublicæ aut Mediolanensi ducatui hostes arma inferrent, copias admoverent, exercitumque in Italia ad eorum ditiones invadendas instructum haberent, cum octingentis cataphractis, quo in numero quingenti, de quibus nuper.

nuper dictum, comprehenduntur, præsto futurum, ditio- 1529
nes tutaturum, promisso Cæsar obstringitur: ad hæc quingentos levioris armaturæ equites, selectos pedites sex mille, præter bellicorum tormentorum apparatum.

Respublica vero pari pacto Ducem, atque Insubrum omnem ditionem tueri, ad omnem eventum adesse, subsidia, quibus indigeret, mittere spopondit; octingentos nempe Italicos cataphractos, quingentos leviores equites, sex peditum Italorum millia, machinarum bellicarum apparatum: his copiis, ac viribus mutuo fines conservarentur, atque tuerentur; ex iis quingenti in pace alerentur.

Præterea convenere, ut ingruente in Neapolitanos a quovis Principe Christiano bello, etiamsi is in sublimi dignitatis gradu locatus esset, Respublica illi servando, ac tuendo quindecim triremes armis, ac militibus instructas mitteret.

Hac pace, & fœdere utrarumque partium socii comprehendantur: Cæsar, & Ferdinandus frater inter hos adscripsere Respublicas Genuensem, Senensem, ac Lucensem, Sabaudiæ Ducem, Montisferrati, & Mantuæ Marchiones. Jus, ac facultas Reipublicæ ante jurisjurandi tempus declarandi socios tributa: iisdem fœderibus Alphonsus Ferrariæ Dux, si cum Pontifice, & Cæsare concordiam inierit, includatur.

Quæ capitibus superioribus continentur, a Cæsare, Venetis, Mediolani Duce intra quindecim dierum terminum a Ferdinando Rege, atque aliis, fœderis habita notitia, intra mensem firmentur; sacramento singuli adigantur, cuncta superius exarata observaturos, atque dolo malo, & fraude amotis, bona fide præstaturos.

His procuratores Principum nomine assensere, eademque sigillo subsignavere: actaque hæc Bononiæ, in domo Cardinalis Gatinariæ x. kal. januarii anno Servatoris M. D. XXIX. Paci huic firmandæ pro Pontifice interfuere Hieronymus Episcopus Vasonensis, Pontificiæ domus Magister ac Nuntius; pro Cæsare vero Mercurinus Cardinalis, & Marchio Gatinariæ Magnus Cancellarius, Ludovicus a Flandria Pratensis, Nicolaus Perenotus Granvellanus Consiliarii, Franciscus

1529 ciscus Covius supremus Cæsaris a secretis; pro Ferdinando Caroli fratre Hungariæ Rege Andreas de Burgo Consiliarius, & orator; pro Veneta Republica Gaspar Contarenus; ac demum pro Francisco Sfortia Mediolani Duce Georgius Andreusius Protonotarius Apostolicus.

Ita denique post tot bellorum casus, post ærumnas, & calamitates, quibus jactata, ac fere convulsa Italia fuerat, læta pax affulsit; & Respublica quæ terra, marique vario eventu, modo reluctante, modo afflante fortuna, dimicaverat, pacem cum dignitate, ad quam omnia consilia atque actiones direxerat, nacta est. Gratum id cunctis civitatis ordinibus fuit; cum post assidua viginti trium annorum bella, tranquillitatis, ac quietis fructus esset perceptura. Pacis nuntius ix. kal. januarii Venetias perlatus est: supplicationes Senatus decreto Deo Optimo Maximo cælitibusque habitæ, nec non grates actæ; ac licet Cornelius, & Pisanus Cardinales, Gaspar Contarenus, & Marcus Antonius Venerius oratores, Cæsari Reipublicæ nomine gratulati essent; hoc tamen officii genus ut denuo præstarent, Senatusconsulto mandatum est. Pontifici ab iisdem publico decreto post gratulationem gratiæ actæ, quod benevolum in Rempublicam animum ostendisset, atque adeo enixe in commune bonum incubuisset. Franciscus Gallorum Rex per Sebastianum Justinianum de pace ejusdem jussu certior factus. Adjectum, Rempublicam potentissimi, & Christianissimi regis exemplum sequutam, ut rebus Italiæ, Christianæque Reipublicæ prospiceret, ad illam firmandam devenisse, qua, ut Apuliæ loca, quod ab eo sæpius flagitatum fuerat, Cæsari restituerentur, cautum erat: inde ad filiorum *libertatem* tutiorem, ac firmiorem viam munivisse: nullo unquam aut tempore, aut casu a veteri in amplissimum regnum amicitia, atque in eundem Regem observantia, ac benevolentia recessuram, quam per manus traditam, a majoribus acceptam, atque a natura in animis insitam hactenus conservaverat. Eadem Henrico Angliæ Regi significantur.

Ita compositis Italiæ rebus, eo cunctorum animi convertebantur, quod a Suleimano aviditate gloriæ inflato, grave, atque acerbum

bum Christianæ Reipublicæ, & Cæsari præsertim, bellum intentabatur. Nam cum post Viennam irrito conatu oppugnatam Byzantium revertisset; appetente vere, aucto exercitu, acriori vi eandem urbem aggressurum, Germaniamque invasurum apud cunctos mortales fama vulgaverat; qui nominis gloriam aucupatus, Joannem Transilvaniæ Vaivodam Hungariæ Regem declaraverat; neque se dominandi cupidine permotum, sed, ut ejecto, atque sua sede pulso opitularetur, adductum fuisse. Aloysium vero Gritum thesaurarium regni creaverat, qui, episcopatus Agriensis titulo sumpto, apud Joannem Regem consiliarii munere fungebatur. Is Andreæ Ducis filius nothus erat, qui dum privatorum negotiorum causa, adhuc immatura juventa, Byzantium se contulisset, haud vulgare ingenii specimen dederat, magnamque auctoritatem, & gratiam apud Hibrainum, qui tunc supremo apud Turcas magistratu (quem *Visirum* vocant) fungebatur, nactus, turbulentis Reipublicæ temporibus plurimo fuerat adjumento. Omni igitur belli terrore ab Italia amoto, firmata pace, quatuor ex præcipuis Senatoribus a Senatu ad Pontificem delecti, ut illi pacem, ac fœdus nuper initum gratularentur, atque de more id officii genus erga Apostolicam Sedem præstarent, quod superioribus annis, ardente bello, deferri nequiverat: fuere hi Marcus Dandulus, Aloysius Gradonicus, Aloysius Mocenicus, Laurentius Bragadenus. Gaspari Contareno, cui in patriam revertendi facultas data fuerat, Antonius Surianus orator apud Cæsarem suffectus est; Marcus Antonius Venerius, qui ordinariæ legationis munere fungeretur, adjectus. Iis cum reliquis quatuor, ut Bononiam proficiscerentur, injunctum est; qui honorifice a Pontifice, atque Imperatore excepti, præclare legationis munus obivere.

1529

Joannes Transilvaniæ Vaivoda a Suleimano Rex Hungariæ declaratus.

Aloysius Gritus Hungariæ Thesaurarius assumit titulum episcopatus Agriensis.

Oratores Veneti ad Pontificem pacis causa delecti.

Pacis bono lætis animis cunctis Italis exultantibus, insuetisque gaudii argumentis in communi lætitia Florentina Respublica gravibus undique circumsepta molestiis, & curis videbatur, reliquorumque Principum concordiam in suam perniciem casuram verebatur. Nam Cæsar Clementis suasionibus, ac petitionibus adactus Bononiæ, arma in Florentinos movere, reipublicæ illius statum immutare, Mediceam fami-

1529 miliam in patriam restituere aggressus fuerat; ea conditione, ut Alexandro Mediceo Pontificis nepoti, cui nuper Margaretam, ex non legitimis nuptiis susceptam filiam, in matrimonium collocaverat, principatus traderetur. Itaque quatuor Germanorum millia, Hispanorum duo millia supra quingentos, octingentos Italos pedites, trecentos leviores equites in Hetruriam miserat, adjectis machinis bellicis vigintiquinque, qui auspiciis Arausionensis Principis adversus Florentinos, cum pontificiis copiis conjuncti bellum gererent. Florentini licet ad tantam belli molem sustinendam impares essent; attamen ingenti animo hostium impetum excipere, ac pro libertate usque ad extremum spiritum pugnaturi videbantur; eo miseriori conditione, atque infirmiori spe, quod nullos socios, qui secum belli fortunam subirent, habituri essent; cum nemo pacem tanto studio partam, statim labefactare, & convellere vellet. Veneti, qui ante imminens Florentinæ Reipublicæ bellum providerant, & sæpius illam ad aliquam concordiæ rationem cum Pontifice ineundam fuerant adhortati, ut sua consilia temporibus aptarent, suadebant: nos spiritus generosos, ac minime ea tempestate opportunos matura prudentia compescerent; pacem, etsi minus fortasse æquam, incerto, & periculoso bello anteferrent. Verum is erat fere omnium civium ardor, ea constantia, ac firmitas, ut quicumque sermones de pace haberent, ii hostes patriæ judicarentur. Bellum itaque intrepide suscipiunt; Malatestam Baleonium, militari scientia clarum, copiarum Ducem eligunt. Acriter utrinque pugnatum est; levioribus præliis, acie dimicatum; oppida capta, & direpta; urbs quassata, & obsessa: utrinque clades illatæ, atque acceptæ. Tandem cum neque fame pervicax constantia civium frangeretur, neque in mortem ruere vererentur, Malatestæ Baleonii, qui cuncta desperatione involvi cerneret, minis potius deterriti, quam suasionibus permoti, inviti extremæ necessitati parere coacti fuere. Itaque iiij. idus augusti cum Ferdinando Gonzaga, qui post Arausionensis cædem, principem in exercitu locum obtinebat, his conditionibus pepigere: nempe, ut Cæsar Rempublicam Florentinam, incolumi libertate, prout sibi vide-

Veneti Florentinos ad concordiam hortantur.

Malatesta Baleonius Florentinorum copiarum supremus Dux.

Florentini Baleonii minis deterriti cum Ferdinando Gonzaga pacificitur.

videretur, ordinaret; captivis libertas, extorribus civitas 1529
redderetur; injuriarum omnium, ac præteritarum rerum memoria oblivione deleretur: octoginta aureorum millia in stipendia militum a Florentinis persolverentur. Ita perdomita respublica, præclara quondam, multisque rebus egregie gestis insignis, fuit.

Finis Libri Tertii.

EPITOME.

Veneti Carolum V. Imperatorem per eorum fines in Germaniam redeuntem omni officiorum genere prosecuti sunt. Eo praesertim versa Senatus cura, ne datam Suleimano fidem violasse ipsi viderentur, eumdemque ut ab emittendae classis consilio averterent. Pontifex grassantes haereses bello persecutus fuisset, ni aliter Veneti persuasissent. In sacerdotiorum possessionem minime mittendos antistites, quos Senatus non designaverat, decrevere Patres: in Clementis tamen gratiam paullo post mitti placuit. Ob turcici belli metum, simul & ob infesta latrociniis maria classis aucta. Motus in Insubribus per Jacobum Mediceum, Mussi praefectum, exciti. Reipublicae Florentinae Alexander Mediceus Princeps a Caesare impositus. Bellum pannonicum a Suleimano indictum. Sacerdotibus subsidium ad classis impendia a Senatu imperatum gravissime Pontifex tulit. Veneta classis, Caesareana ac Turcica percurrente maria, utriusque studio vacua Corcyrae potissimum substitit. Novo cum Caesare, & Pontifice obstringi foedere, quamvis illis enixe postulantibus, non e republica visum. Montisferrati ditione dotis nomine Gonzagae potiti. Hieronymus Canalis turcicas triremes, cum piraticas credidisset, aggressus est. Pugna noctu, praelucente luna, commissa, ac prospere pugnata describitur. Catharina Medicea Duci Aurelianensium Henrico nupsit. Chariadenus Aenobarbus, rei maritimae a Suleimano praepositus, universam tyrrheni maris oram caedibus ac latrociniis foedavit: Romae ipsi maximum terrorem injecit. Turcici imperii fines terra, marique prolati. Aloysii filii nothi, qui egregiis animi dotibus, magnaque apud Suleimanum auctoritate suae sibi fortunae faber fuerat, ab inimicis obtruncati caedes Andream Gritum patrem, Venetiarum Ducem, gravissime perculit. Clemente VII. extincto, Paulus III. Farnesius universae Ecclesiae Pontifex datus est. Hic pacis primum studiosus, ob Camertium ducatum, in quem Urbinas tamquam uxori debitum invaserat, parum abfuit, quin novo in Italia bello faces subjiceret. Carolus V. in Africa rem prospere gessit: Guletam vi, Tunetum captivorum christianorum, qui se in libertatem proripuerant, ope expugnavit: regnum Muleassi reddidit: victor Neapolim regressus est. Franciscus Sfortia herede nullo relicto decessit. Galliae Rex vetera in Insubres jura obtendens, eo sibi viam, aliquot subalpinis oppidis expugnatis, aperire conatus: Turcas in Caesarem incendit. Hinc a Caesaris amicitia ut Venetos avocarent, Turcae omni ope annixi. Sed tandem fortuitis quibusdam casibus tota turcici belli moles in Venetos incubuit.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER QUARTUS.

M. D. XXX.

Niversa Italia, cunctisque orbis Christiani provinciis diu communis concordiæ boni expectatione tabescentibus, cum tandem egregia pacis species se obtulisset, vix dici potest, quanta undique omnes, præsertimque Italos lætitia circumfuderit, ut pene præteritarum cladium, ac laborum obliti, Divino quietis munere jam præcipere animis futuræ felicitatis præmia viderentur. Respublica vero Veneta, quæ per triginta annos continentibus bellis exercita, varia rerum discrimina, diversosque casus subierat, portum tandem quietis, securæque tranquillitatis stationem invenisse videbatur; eo ut firmiori nexu sibi summos Principes adjungeret, omnium, quas unquam antea desi- 1530

H. Mauroceni T. I.

1530 designasset, præstantissimorum civium præclaram, ac perhonorificam legationem, de qua diximus, ad Clementem, & Carolum miserat. Hæc Bononiam anni hujus initio ingressa cunctorum oculos ad se attraxerat; quippe qui Senatus Veneti majestatem in ore, ac vultu præcellentium civium intuerentur, secumque reputarent, quanta infracti animi constantia, quibus egregiæ fortitudinis exemplis patriam e summis ereptam periculis, incolumem servasset, ampliorique gloria illustrem reddidisset: habitus quoque priscam quandam Senatoriam dignitatem præseferebat; erant enim in lato clavo aureo ad talos usque demisso, ad humeros fibulis subnixo, augusta quadam gravitate spectabiles. Pontifex in frequenti Cardinalium, atque aliorum Sacerdotum consessu eos humaniter, ac perhonorifice excepit: triduo post Cæsar amplissima in aula, regali sede subnixus, principibusque viris circumseptus, multis benevolentiæ, atque honoris argumentis suscepit.

Oratores Veneti a Pontifice & Cæsare excepti.

Laurentii Bragadeni oratio.

Laurentio Bragadeno, cui sapientiæ studia cum eloquentia conjuncta magnam apud omnes virtutis, atque existimationis famam concitaverant, orandi partes, quod natu minor esset, obtigere. Is gravem, splendidam, omnique genere laudis refertam orationem seorsim ad Cæsarem, atque Pontificem habuit. Pontificem summis laudibus extulit, quod excelso spiritu perturbatæ, ac labantis Christianæ Reipublicæ causam suscepisset; afflictis, & prope perditis rebus opem tulisset; nil præclarius, nil sublimius ab eo, qui Christi Optimi Maximi vices in terris gereret, ad uberiorem omnium commodum proficisci potuisse, quam ut aureo pacis vinculo discordes, ac dissilientes Principum mentes vinciret, & conciliaret. Tum Senatus nomine gratias ingentes egit, quod Reipublicæ de *Christiana* religione optime meritæ studiose favisset; quod illius ope assiduis bellorum curis, ac solicitudinibus libera, præsenti tranquillitate, & pace frueretur, id illi in primis acceptum referre. Cæsari vero, ingenti Rempublicam lætitia affectam fuisse, significat: tempus illud, quod summopere concupiverat advenisse, quo propensum in illum studium arctiori fœdere testaretur; quæ superioribus annis acta fuerint, necessitate temporum accidisse; illorum malignitate ad arma, ad bella descendisse; ægre tempestatum illarum casus Rempublicam tulisse:

se: nunc vero, controversiis undique amputatis, firmata pace, ut illam in dies majoribus præsidiis fultam tueretur, enixuram: nil potius Senatui in votis esse, quam ut vetus inter nobilissimam Austriacam domum, ac Rempublicam amicitia majora incrementa sumeret. Latine oranti Evangelista Tarasconus pro Pontifice, Mercurinus Cardinalis pro Cæsare, eodem sermonis genere usi, responsum dedere. 1530

His perfuncti officiis legati, etsi egregie munera sibi a Senatu injuncta obivissent; Bononiæ tamen illius jussu substitere, ut eum diem, quo Cæsar corona augusta decorandus erat, ad Reipublicæ in illum studium declarandum, cohonestarent. Cæsar enim quamquam antea Romam ad coronam sumendam proficisci decreverat, varias ob causas consilio mutato, Bononiæ ad illam suscipiendam commorari statuerat: cum plurima illius in Germaniam profectionem urgerent; quod in ea provincia dissidiorum semina oborta, dissensiones, bellaque civilia portenderent; Pannonicisque rebus occurrendum esset, cum Joannem Regem, ingentibus Turcarum præsidiis fretum, vere in Noricum irrupturum nuntiaretur. Itaque vj. kal. martias, divo Matthiæ Apostolo dicatus dies, natalis Cæsaris deligitur, quo imperiali diademate inaugurraretur. Id vero tanta mortalium undique confluentium copia, & concursu, tanta celebritate, ac splendore effectum est, ut nihil ea tempestate, quod vel pompa, vel regio apparatu, vel opibus, atque exquisitissimo cultu spectaculum illud superarit, aut exæquarit, visum fuerit. Quo perfecto, legari Venetias rediere: ante discessum a Cæsare aureis nummis Lusitanis quingentis donati, quorum singuli denos aureos Italicos conficiunt. Cæsar, augustali corona suscepta, Bononia discedens, Mantuam profectus est, atque in ea urbe regia hospitalitate a Federico Gonzaga Marchione cultus, ut ad illius posteros perpetua hujusce rei memoria manaret, Ducis titulo illum decoravit. Inde cum per fines Reipublicæ iter in Germaniam facturus esset, Paulo Nanio, & Joanni Delphino continentis legatis, Joanni Mauro Patavii, Petro Grimano Vicetiæ præfectis Senatus mandavit, ut ad Villam Francam, Veronensium oppidum, Mantuanis finitimum, Cæsari obviam irent, ac Reipublicæ nomine exciperent. Veronæ magistratui injunctum ut summo studio annonam, quæque necessaria forent, conquireret,

Carolus Bononiæ corona Imperii insignitur.

Federicus Gonzaga a Cæsare Ducis titulo auctus.

Veneti legati ad Carolum Cæsarem in Reipublicæ finibus excipiendum.

1530 ret, ut omnia militibus, Cæsarisque comitatui abunde suppeterent. Cæsari tria millia sestarium ordei, ac quidquid undique vel generosi vini, vel piscium, aut avium, aliarumque rerum hujusmodi excellens inveniri potuit, exhibitum est. Itaque Carolus principibus viris, ac legatis comitantibus, inter quos Nicolaus Theupolus, ordinarius ad illum a Senatu orator designatus est, agro Veronensi emenso, ubique summis honoribus, & effusa omnium gratulatione exceptus, ad Exclusam pervenit. Ibi cum legatis, ac præfectis magnas habere gratias Senatui dixisset, quod in illum tot honoris, humanitatis, & benevolentiæ signa edidisset, eadem memoriæ semper hæsura pollicitus esset, eximium in Rempublicam studium testatus, per Tridentinos saltus in Germaniam se contulit. Statimque tres legatos Venetias misit, qui propensam illius erga Rempublicam voluntatem patefacerent, atque de iis perficiendis agerent, quæ Bononiensis pacis conditionibus continebantur. Multa de extorribus, & definiendis cum Ferdinando Caroli fratre finibus egere. Iis cum a Senatu, uti res poscebant, responsum esset, pateris aureis ad millium aureorum summam singuli donati, dimissi fuere.

Nicolaus Theupolus ad Cæsarem orator.

Earum rerum, quæ in Italia gerebantur, fama pervagante, crebri sermones de jungendis adversus præpotentem Turcarum Imperatorem Principum Christianorum armis serebantur: & cum plerumque eveniat, ut iis, quæ maximopere cupimus, spe blandiente, potiri jam nobismetipsis videamur, cuncti, quonam potissimum arma vertenda forent, differere: nullas satis ad obsistendum vires hostibus futuras; terrestres copias, maritimasque classes enumerare; debellatum animo subjicere hostem. Bononiæ in aliquot Cardinalium concilio Pontificis jussu, cui legati quoque Principum nonnullorum interfuerant, quo *apparatu*, quibus viribus bellum adversus Suleimanum inferendum, quave ratione illius in dies crescenti potentiæ obsistendum esset, actum fuerat; cum præsertim hoc anno se Vienna pulsum indigne *ferens* recentibus, atque majoribus copiis illius excidium minaretur, ruinasque mente designaret. Hæc vero Byzantium ad Suleimanum supra veritatem quoque perlata, haud exiguam illius animo *suspicionem* injecerant, ne Veneti, qui nuper pacem, & fœdus cum Carolo percusserant, aliquid suis rebus adversum molirentur. His de rebus Senatus ab Aloysio Grito, Joannis Sepusiani Hungariæ Re-

Sermones de bello Turcis inferendo Byzantium delati.

1530

Regis legato, qui Suleimanum Byzantium comitatus fuerat, certior factus; ut quamprimum suspicionum semina, quæ aliquando in Reipublicæ perniciem eruptura forent, ex illius mente evellere, legatum Byzantium mittendum censuit, qui pacem cum Cæsare initam significaret; veterem cum Ottomanis amicitiam colere sibi constitutum esse affirmaret; optantibus Turcis, denuo pacis conditiones firmari, iis subscribere ne detrectaret. Vigebat sane in Suleimano ingens animus, ut omnem fere barbariem exuisse videretur; in Rempublicam mira propensio, quam quidem sæpius haud obscuris argumentis declaraverat. Primum enim Hibrainum oratorem Venetias miserat, ut de iis, quæ in Pannoniis gesserat, Senatum doceret, Joannemque Sepusianum, amicum Reipublicæ, regio titulo decoratum, Hungariæ præfecisse nunciaret; ac paulo post Cussaino nuntio mandaverat, ut Venetias profectus significaret, statuisse Suleimanum quatuor suos filios circumcidere, ut qui iis solemnibus interessent oratores Senatus mitteret. Thomas Mocenicus legatus designatus est; Petro Zeno ordinario legato Franciscus Barbarus suffectus, qui statim itineri se commisere. Cum eodem tempore sacrum in Turcas bellum a Pontifice promulgatum esset, cujus jussu e suggestis concionatores vehementissimis orationibus populorum animos concitabant, ut pecuniam in belli adversus Christianæ religionis hostes sumptibus erogandam affatim, & liberaliter tribuerent: ea res magis suspectos Venetos Suleimano reddiderat, ne, communi cum reliquis Principibus fœdere icto, adversus ipsum conspirarent; præcipue cum ex Bononiensis pacis conditionibus non exiguam pecuniæ vim Cæsari pependissent, neque unquam de concordia ineunda illum certiorem fecissent. Poterant hæc Suleimani animum a Republica alienare, ni legati supervenissent, a quibus veteribus conditionibus pax denuo instaurata, ac firmata fuit. Legati ludis, & spectaculis interfuere, quæ pro initiandis Suleimani filiis maxima pompa, magnificentissimo, ac regio apparatu exhibita fuere; summis honoribus a Rege, atque a purpuratis culti; & multis, iisque pretiosis donis, quæ de more gentis Reipublicæ nomine Turcarum Imperatori dedere, illustriori legatione reddita: inter hæc ingentis pretii, ac pulchritudinis rhinocerotis cornu mirum in modum Regi gratum extitit.

Hibrainus Suleimani orator ad Venetos.

Cussainus Suleimani orator missionem Veneti oratoris postulat.

Thomas Mocenicus legatus ad Suleimanum designatus.

In-

1530 Interea Suleimanus belli non minus laboribus, quam pacis artibus, & studiis intentus, modo bellum Pannonicum moliri, de Vienna invadenda consilia habere; modo de classe ex Hellesponto emittenda, marique a piratis purgando agere. Atque ut Byzantium imperii sui sedem, quantum fieri posset, florentissimum, & opulentissimum redderet, animo volutabat, ut aromata, & alia mercimonia, quæ ex India, atque omnibus orientis oris Alexandriam, & ad alios imperii sui mercatus convehebantur, cuncta Byzantium importarentur: quocirca omnium gentium negotiatoribus, ut a sericis, atque aromatibus emendis abstinerent, imperaverat, ingentemque harum rerum vim, sexcentis aureis millibus in id impensis, suo ære coemerat. His rebus haud parum Veneti commovebantur, incrementa, quibus in dies validior gens Christiano nomini infensa evaderet, suspecta multum habentes; aliorum Principum, ac regnorum casibus sterni ad reliquos acrius oppugnandos iter intuentes, cum Turcis insitum esset, assidua bellorum agitatione imperii spiritum fovere, atque alere, quod torpore pacis dissolutum, ac languidum contabesceret. Itaque Senatus Joanni Sepusiano, Hungariæ Regi, suadebat, ut, concordiæ ratione aliqua cum Ferdinando Archiduce inita, innumera impendentia mala, ingentesque calamitates a Reipublicæ Christianæ cervicibus propelleret. Poloniæ Regem, qui antea id negotii susceperat, hortabatur, ut vehementius in publicum commodum, auctorem se pacis præbendo, incumberet. Eodem tempore, ut ab emittenda classe Regis animum averteret, enixe Senatus laborabat, Grito, qui summa apud eam gentem auctoritate pollebat, contendente: Venetos nihil prætermittere, quod ad exturbandos piratas spectaret; classem omni genere navium instructam habere; omnia percurrere maria, ut tuto mercatores ultro, citroque commeare possent. Ac ne Turcæ, ut in sinum Adriaticum irrumperent, Melitensium excursiones prætenderent, Veneto præfecto injunctum est, ut Senatus nomine trierarchis Melitensibus significaret, ab Adriatico sinu, Ionio, & Cretico mari abstinerent, neque iis navigiis damna inferrent, quæ Venetorum tutela essent: ni id facerent, Melitenses triremes exarmari jussit. His consiliis diuturnam servare pacem Senatus, mu-

Veneti Joannem Sepusianum ad pacem cum Ferdinando ineundam hortantur.

Senatus mandata de Melitensibus piraticam exercentibus.

mutuisque officiis Regum, ac Principum amicitias retinere, 1530
& conservare adnitebatur.

Et cum Franciscus Galliarum Rex nuper filios, qui quartum jam annum obsides in Hispania fuerant, e custodia dimissos in suum regnum incolumes recepisset, atque exoptatæ rei nuntium ad Senatum misisset; ut nullum officii genus prætermitteret, quod ad Reipublicæ studium, & observantiam in præpotentem, atque amicum Regem declarandam spectaret; duos oratores ad Regem designavit, Joannem Antonium Venerium, ac Joannem Pisanum divi Marci procuratorem; quorum prior in Sebastiani Justiniani locum suffectus ordinarii legati munere fungeretur; alter vero de filiorum libertate, atque incolumitate, ac de Regis cum Heleonora Cæsaris sorore connubio gratularetur: quo munere a Pisano peracto, simul cum Justiniano in patriam reversus est. At Cæsar cum primum in Germaniam venisset, Principum concilium Augustæ indixerat, in quo de gravissimis rebus disceptatum fuerat; quibus nempe viribus Suleimani conatus arceri, ac Pannoniæ fines defendi possent. Tum de causa religionis actum, cum teterrima pestis, quæ superioribus annis a Martino Luthero illata, tractu temporis adeo invaluisset, ut a priscis ritibus, & ceremoniis miseros, nimiumque credulos mortales abstractos, pravis, atque sæpius inter se diffidentibus erroribus turpissime fœdasset: cui malo sævienti licet obviam ire Cæsar adniteretur; attamen res undique magnis involuta difficultatibus cernebatur. Concilium Novatores petebant, in quo de maximarum rerum controversiis agitaretur; & licet, hac una adhibita ope, sæpius ab Ecclesia hæreses profligatæ, ac penitus eversæ fuissent, præsensque afflictis Christianæ reipublicæ rebus remedium videretur; tamen is erat perversorum hominum, qui se capita, atque antesignanos profitebantur, livor; illud in Pontificem odium, ut non ad confirmandam, sed potius ad convellendam religionem concilium postulare viderentur. Quæ res Clementem permovebat, ne tam facile Cæsari Germanorum nomine concilium petenti assentiretur, veritus, ne illo ad labefactandam, ac penitus convellendam pontificiæ majestatis auctoritatem abuterentur. Quocirca nonnunquam moras nectebat: Christianorum Principum dis-

Joannes Antonius Venerius, & Joannes Pisanus oratores ad Galliæ Regem.

Cæsar Germanorum nomine concilium postulat.

1530 diffidia tolli prius oportere; in id singulos, odiis, simultatibusque semotis, conspirare, ut procul a sanctissimo religionis negotio animorum perturbatio, humanæque mentis subdoli nimium sensus abessent. Verum quo minus probare concilium Pontifex videbatur, eo magis Germani, qui se *Protestantes* vocabant, instare, ac flagitare: ut Clemens majora in dies incrementa suscipienti malo armis occurrendum esse sibi in animum induceret. Qua de re non modo graviter cum Imperatore egit, pecuniæque vim obtulit; verum ea se mente esse Reipublicæ oratori significavit, cunctosque Christianos Principes ad pium pro avita religione bellum suscipiendum impellendos censere; quæ gravissima in re Senatus sit sententia exquirere, consilium ab illius prudentia petere. Senatus, qui a bello, atque armis abstinendum arbitrabatur, ne jactata diu christiana respublica hac tempestate in majores procellas, ac turbines incideret, Pontificis egregiam mentem extollebat; in religionem, priscamque, & per manus traditam majorum disciplinam, accensum animum summis laudibus efferebat: ceterum ad aleam belli, nisi necessitate adactos, descendere minime probare: his enim acrius Germanos Principes exasperandos; conquisitis undique copiis, atque auxiliis, veluti in rabiem actos, in bellum dirum, atque inextricabile prolapsuros: genus id hominum esse, quod suis opinionibus addictum, ægre, nec, nisi annuente Deo Optimo Maximo, ad bonam frugem reduci queat: sacrarum literarum auctoritate, ratione cum illis certandum: respiceret quo loco christianæ reipublicæ res essent, quot superioribus attritæ casibus: ut denuo vires assumant, quiete in primis, non novis bellorum agitationibus opus esse: a quonam Italorum Principum quidquid pecuniæ, quidquid virium erat, præteritæ calamitates non exhauserint? an vero Germaniæ, licet amplissimæ provinciæ, viribus fidendum esse? quis autem pro explorato habeat, orto bello, cuinam parti proceres Germani, penes quos eligendi Imperatoris facultas est, adhæsuri sint? liberæ porro civitates, quæ Cæsaris auctoritatem sequuntur, nisi prius ratione disceptetur, nunquam ad arma venturas esse profitentur: an vero Cæsar, reliquis destitutus auxiliis, per se ipse tantas cogere copias poterit, quæ frangere seditiosorum hominum super-

Clementis sententia de hæreticis armis evellendis.

Senatus officia, ut a bello Pontificem amoveret.

perbiam, effrenesque illorum turbas, & conatus coercere queant? quid? quod desperatione præcipites, cæca insania in exitium acti, ad illa subsidia confugere possent, quæ illis non modo, verum toti christianæ reipublicæ perniciosa, atque exitialia futura essent? Hanc itaque Senatus gravissima in re sententiam esse: nihil magis optandum, quam ut, religionis dissidiis amotis, restinctis odiis, prisca, eademque catholica religio retineatur, atque augeatur, quam ab incunabulis Respublica Veneta sanctissime servaverit, atque omni tempore coluerit. Tanta in re vel Senatus auctoritate, vel rationibus permotus Pontifex belli consilia abjecit; cum præsertim ea temporum conditio esset, ut potius in communem hostem arma vertenda, quam in propria viscera sæviendum esset, cum in dies Suleimanum ingentibus copiis in Pannoniam reversurum, Viennam oppugnaturum rumor afferret; neque Cæsar ab iisdem consiliis abhorrebat, potiusque concordiæ rationes inveniri, quam armis decerni cupiebat, in id summopere intentus, ut Ferdinandum fratrem procerum suffragiis Romanorum Regem crearet: quocirca religionis causam in futurum concilium distulit. 1530

Interea vero, quo finium controversiæ a Venetis cum Ferdinando definirentur, ut ex præscripto pacis utrinque arbitri deligerentur, postulabat. Neque dissentiebat Senatus, sed cum in supremum arbitrum minime convenire possent, mora negotium differebatur: nam Ferdinandus Mantuanum Ducem, vel Augustæ Vindelicorum Antistitem, vel Pontificis apud se oratorem huic muneri obeundo præficiendum curabat: Veneti Teatinum Episcopum, Salernitanum Archiepiscopum, & Pontificis apud Rempublicam oratorem dicebant. Tandem cum Senatus Matthæum Avogarum nobilem patricium, doctorem, equestri insignitum dignitate, arbitrum dixisset, adhuc dissidentibus de supremo sententiis, res cunctatione trahebatur. Neque minus Senatum urgebat, quod nondum, anno fere elapso, Mediolanensem arcem, ac Novocomum civitatem Francisco Sfortiæ Cæsar, ut cautum fuerat, restitueret; veritum, ne humani casus fructum pacis præriperent. Cunctationis causa dicebatur, quod Franciscus Sfortia eam pecuniam Cæsari solvere non posset, quam se numeraturum prius quam oppida

Arbitri inter Venetos ac Ferdinandum.

1530 da traderentur, pepigerat. Itaque mutuo illi quinquaginta aureorum millia a Senatu oblata sunt; atque ut eadem opportune restitueret, centum ac quinquaginta millia sestarium salis præbiturum, Ticinum usque missurum pollicebatur; in singulos quartam aurei nummi partem Reipublicæ penderet, majorique pretio Insubrum populis divenditis, quinquaginta aureorum millia mutuo accepta cogeret. Verum Sfortia, ut Cæsari gratificaretur, qui Genuensibus negotiatoribus favebat, salarium vectigal alia ratione comparavit, pactaque pecunia soluta, arcem, & urbem recepit, integraque Mediolanensis imperii possessione est potitus. Atque, ut plerumque accidere solet, quod ii, qui novum principatum adepti fuere, omnes armorum motus perhorrescunt, parvis quoque, ac minimis rebus in ingentes suspiciones adducuntur; verebatur Sfortia, ne Gallus, amissæ in Italia opulentissimæ ditionis impatiens, novos motus cieret. Senatum enixe rogabat, ut cum Rege Galliarum ageret, ne quid hostile in ipsum moliretur, motusque armorum compesceret, quorum famam Alpes transgressam a u-geri Sfortia in dies affirmabat. Senatus, quamvis iis, quæ ab ipso dicebantur, fidem haud satis haberet, attamen ut Gallorum animis spem omnem eximeret, a Cæsare, & sociis Venetos sejungi posse, Reipublicæ mentem Regi non modo, verum aliis quoque Europæ Principibus significavit: statutum ac fixum sibi animo esse, præsentem Italiæ statum tueri, neque ullis propositis conditionibus a pace nuper firmata velle discedere. Andreæ Grito Duci injunctum est, ut quotiescumque ea de re cum legatis Principum sermones incidissent, apertis id verbis expromeret. Cæsar, ut non verbo tantum, sed re ipsa Respublica quod fœdere tenetur, præstaret, flagitabat, milites conscriberet, copias augeret. Ea molesta nimium Senatui erant: si res ita tulissent, exercitum cogere, cuncta ad bellum necessaria comparare, nulla in re fœderi deesse velle, Cæsari significabat: nihil esse quod vanis, atque incertis rumoribus ad ingentes sumptus traheretur, quibus vires Reipublicæ exhaurirentur, ac pro pacis beneficio acerbos belli fructus perciperet. Ita inter recentes nuptias, atque arctæ affinitatis jura, quibus modo Carolus, ac Franciscus devincti fuerant, regni cupidines, aut metus miscebantur; humanæ sitis inex-

Arx Mediolanensi & Novocomii a Sfortia recipitur.

inexplebilis exemplo, qua mortalium animi adeo transverſi aguntur, ut communis ſortis obliti, veluti æternum victuri, dominandi libidini divina, atque humana cuncta ſubjiciant. 1530

Dum variis hiſce curis Principum animi diſtinentur, Senatus, quod ſuperiori anno negotium cœperat, temporumque conditione intermiſſum fuerat, de majoribus nempe ſacerdotiis eligendis, denuo ſuſcepit; cum nimis grave videretur, ea ſe auctoritate exui, qua urbium antiſtites deſignare, ac Summis Pontificibus confirmandos exhibere majores conſueverant; quod priſcum Reipublicæ inſtitutum præteritorum bellorum varii caſus interverterant. Quapropter a Clemente Senatus enixe petebat, ne antiqua jura Reipublicæ de Apoſtolica Sede optime meritæ adimeret; idque vel priſcis illius, vel recentibus meritis tribueret, quod pro Italiæ dignitate, & libertate retinenda tot, tantiſque curis, ac periculis obſtinate adeo laboraverat. Clementis vero hac in re durus nimium, atque difficilis animus pleroſque Senatores ſic affecerat, ut quos ille antiſtites delegiſſet, eos in ſacerdotiorum poſſeſſionem nullo pacto mitti vellent. Atque inter ceteros, Chriſtophoro Marcello, Corcyræ Archiepiſcopo, vita functo, in ejus locum Jacobo Cauco ſuffecto, cum ab eo poſſeſſio peteretur, atque Senatuſconſultum ea de re ab univerſo Collegio latum fuiſſet, rejectum fuerat; neque alii, quam Hieronymo Barbadico, quem Senatus delegerat, ſacerdotium id conceſſuri Senatores videbantur. Qua re commotus Pontifex, indigne ferebat, a ſe delectos antiſtites repulſam a Senatu pati; jura Eccleſiæ nunquam lædi, vel imminui paſſurum ſe affirmans, præteritarum offenſionum memoriam ſæpe revocans, & crebris ſermonibus uſurpans: quo fiebat, ut in diverſas ſententias Senatores diſtraherentur. Nonnulli inſiſtendum, & conſtantem Reipublicæ cauſam defendendam eſſe contendebant; ſi nullo modo flecti ſe poſſe Senatus oſtenderet, æquis Clementem illius poſtulatis aſſenſurum; ſi nutare, ac labare diffidentes Senatorum ſententias perſentiret, ſi nutare, ac labare mentes animadverteret, cui dubium, quin nihil impetrari a Pontifice poſſet? unanimi Senatus conſenſu Clementis obſtinatam mentem frangi poſſe; nulla re magis everſas Reipublicæ res priſtinæ dignitati de-

Veneti de Antiſtitibus deſignandis negotium denuo ſuſcipiunt.

Jacobo Cauco Corcyræ epiſcopatus poſſeſſio a Senatu pernegata.

1530 decori restitutas fuisse, quam egregia, atque obnixa cunctorum civium voluntate. An vero ea de re nunc agi, quæ nihil momenti vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Reipublicæ conferat? exteros homines nonnunquam insigniorum urbium antistites creatos, multa sæpius agere, quæ a Reipublicæ rationibus magnopere sejuncta sint, quod alteri opes suas, atque fortunas, non Senatui, cui maxime oporteret, acceptas referant: ingentibus divitiis, quibus etiam supra vota abundarent, ad eorum gratiam promerendam facile abuti, quorum opera dignitatis aliquam sibi accessionem spondeant: a Senatu non modo cives, in patriam natura propensos, sed sanctissimos viros præterea deligi, vitæ integerrimæ exemplis apud omnes in honore habitos. Quid vero? Reges alios, ac Principes ci-vitatibus suis Sacerdotes omnes majores impertire, Senatum Venetum eo tantum privari, quod continuis temporibus majores obtinuissent? irent nunc, Pontificisque minis a tuendis publicis rationibus deterrerentur: in dies majora, atque acer-biora toleranda. An vero timendum esse, ut rursus bellum hac de causa non exardescat? neminem pacem magis, quam Clementem exoptasse, bellorum pericula maximo cum damno suo expertum, nunquam eodem se revolvi passurum. Contra vero qui altius rem inspiciebant, difficile admodum, atque arduum opus esse, a proposita revocare sententia Clementem arbitrabantur: nec e Republica censebant, simultatum, atque odii semina in illius animo serere, cum ad præsentem Italiæ statum retinendum nihil magis, quam Reipublicæ cum Ponti-fice amicitiam conducere posse putarent: in tot maximorum, ac præpotentium Principum ambitiosis cogitationibus nihil tu-tius esse, quam hoc uno, veluti fortissimo munimento, inniti. Neque deerant, quibus non satis probaretur, ecclesiasti-carum dignitatum, & opum spe civium mentes ali, qua non-nunquam deliniti & capti, ardorem, atque studium, quo pa-triam complecti oportuisset, sensim remitterent: moderato vi-ctu, ac privatorum divitiis auctam esse Rempublicam, in qua ornanda, & amplificanda omnes perpetuo insudarent, dum ci-ves, quidquid gloriæ, quidquid dignitatum, quidquid opum foret, id omne non sibi, sed commodo publico compararent: retinendos Priscorum sapientissimorum hominum mores, non fa-

faces ad ambitionem, ac luxum civibus adhibendas. Hæc, atque alia hujusmodi variis sermonibus jactabantur, cum Senatus in Clementis gratiam, quos antistites delegerat, in possessionem sacerdotiorum misit, leniusque cum eo agere cœpit, ut priscum jus reciperet; licet aliarum rerum, quæ postea consequutæ sunt, eventibus cunctatione longius negotium traheretur. Nam Veneti Turcicarum rerum suspicione permoti, ac de Suleimani incrementis summopere solliciti, augere maritimas vires cogebantur.

1530 Veneti possessionem sacerdotiorũ Antistitibus concedunt.

M. D. XXXI.

BYzantio siquidem afferebatur, Suleimanum, cum belli Persici motus composuisset, terrestribus non modo copiis, verum maritima classe Christianos Principes aggressurum, Germanorumque dissentientibus animis, & religionis dissidiis agitatis, gradum sibi ad eam Pannoniæ partem, quæ Ferdinando obtemperabat, occupandam facturum; cum præfectis, quos Turcæ *Sangiacos* vocant, qui in limitibus erant, præcepisset, ut, iis quæ ad bellum necessaria forent, instructis, ad Strigonium oppugnandum se compararent. Miserat quoque per eos dies Chariadeno Ahenobarbo, piratæ maritimarum rerum peritia, atque ob damna sæpius Christianis illata, apud suos illustri fama notissimo, vexillum, ac quatuor apprime adornatas triremes, adjecto remorum, tormentarii pulveris, & aliarum rerum navalium apparatu; & in summorum præfectorum numerum illum adscripserat: hujusque rei ad Senatum literas dederat, petieratque, ut cum illo non tanquam pirata, sed veluti cum suo duce deinceps ageret. His accesserat, quod hoc anno infesta a prædonibus, ac piratis cuncta maria reddebantur, qui multis navigiis Mediterraneum excurrendo, naves non modo diriperent, verum sæpe, excensione in terram facta, oppida, ac loca in litoribus posita fœde depopularentur. Ilva namque, insula non procul a Senensium litore sita, Talamonis oppidum in continenti positum, universaque Campaniæ ora direpta, ac vastata fuerat. Quocirca Andreas Auria decem triremes extra ordinem instruxerat, ut maritima Tyrrheni custodiret. Veneti, præfecto classe ad quinquaginta triremium numerum aucta, man-

1531 Suleimani in Christianos bellici apparatus.

Suleimanus Chariadeno maritimum vexillum mittit.

Tyrrheni ora a Piratis direpta.

Veneti classem augent.

1531 mandarunt, ut quantum in se esset, piratas, qui rapinis cuncta maria fœdabant, persequeretur; adversus illos non modo christiani nominis, sed humani totius generis hostes accerrime pugnaret; quos invenisset, nulla tactus miseratione, veluti publicæ quieti ex professo adversantes, cæderet, atque obtruncaret. Plura illorum navigia capta; multi interfecti meritas immanium scelerum pœnas luere.

Ferdinandus, Rex Romanorū declaratus, Aquisgrani coronam suscipit. Ferdinandi Regis orator ad Italorum Principum auxilium contra Turcas implorandum.

Ceterum Ferdinandus, cum Romanorum Rex declaratus de more Aquisgrani corona inauguratus fuisset, quam illi amplissimam dignitatem Senatus officii plenis literis gratulatus fuerat, in eo totus erat, ut Suleimano, quem in Pannoniam cum ingenti exercitu venturum crebri rumores afferebant, haud impari conatu obsisteret, undique copias cogeret, pecuniam pararet, cunctos Principes exoraret, ut communi Christianæ Reipublicæ periculo communibus viribus obviam irent. Proinde oratorem ad Italiæ nonnullos Principes miserat, qui ab iis postularet, ut sacrum bellum adversus Turcas pro republica christiana susceptum, in eorum ditionibus promulgari sinerent; quod in præcipuis Italiæ urbibus, supplicationibus habitis, maximo populorum concursu effectum est; cum Pontificis jussu viri religiosi cunctos concionabundi vehementissimis orationibus ad stipem conferendam impellerent. Senatus veritus, ne si intra suos fines sacrum indiceretur bellum, Suleimanus in Rempublicam incitaretur, atque ea pax labefactari posset, quam eo tempore maximopere rebus suis conducere arbitraretur, cum Pontifice egit, ut Reipublicæ statum sibi ante oculos proponeret; neve potentissimum hostem sacro edicto adversus illam lacesseret; eximium suum in religionem studium satis perspectum, quo majores incensi ingentibus se periculis pro illa tuenda, atque augenda objecissent. His permotus Clemens, a bello in Venetis ditionibus adversus infideles indicendo abstinuit. Verum fama, quæ de Turcarum apparatu percrebuerat, hoc anno impares eventibus rumores habuit: nam Suleimanus Hadrianopoli egressus, venationum studiis intentus, segnius, quæ ad tantam belli molem comparandam requiri videbantur, obibat; a summis curis animum avocando tempus terebat, ut tandem in posterum annum Hungaricum bellum distulerit, magnaque cura, ac metu Christia-

nos

nos solverit. Hæc variis consiliis hoc anno de bello Turcico agitata fuere. 1531

In Italia, quæ jam pacis fructu lætari cœperat, nonnulla belli semina exorta; eaque ni statim a Venetis repressa fuissent, ingentes motus ciere poterant. Nam Jacobus Mediceus, qui Mussii arcem, ac Leucum, Insubrum ditionis loca, occupaverat, anni initio Leonem Arigonium ad Sfortiam Ducem miserat, qui illum a concordiæ ratione cum eo ineunda minime abhorrere significaret; Venetos, si ita Duci videretur, arbitros adhiberet. Senatus Sfortiam ad pacem hortabatur, quæ cum ob multas difficultates ad exitum perduci non posset, Mussii præfectus Hispanos pedites, qui Mediolanensi arce, ac Novocomo nuper Sfortiæ restitutis exierant, suo ære militari sacramento obstrinxerat. Duo millia atque amplius gregariorum militum numerum coegerat; his adjectis nonnullis equitibus, ex improviso in Volturenam vallem impressione facta, Morbenii oppidum, sex ab illius ingressu passuum millibus situm, cepit, fossoribusque vocatis, ut ad hostium impetus sustinendos validius foret, munire inceperat; atque ut Rhætos magis perterrefaceret, ea se, Venetis ac Sfortia consentientibus, moliri vulgaverat. Quæ cum ad Senatum delata essent, ut, si qua in animis oborta suspicio foret, statim tolleretur, edicto cavit; ne quis eorum, qui Venetis parerent, præfecto Mussiano militaret; qui in eam expeditionem profecti fuissent, statim domum reverterentur; quibus prædæ aliqua pars obtigisset, magistratui exhiberent, eorum dominis reddendam; qui secus facerent, exilio, ac bonorum publicatione mulctarentur. Idem edictum in suis ditionibus Sfortia promulgari jusserat. Rhæti improvisa re perculsi, cuncta tentanda rati, ne opima, ac prædivite suæ ditionis parte exuerentur, officiis, atque armis agendum censent; Helvetiorum fœderatorum auxilium implorant; opem petunt. Exquirere ea in re Senatus mentem nituntur, Pagorum Helvetiorum nomine, Georgius Goldus, Tiguri præfectus, primum literas, mox nuncios ad Senatum misit. Quærit, probetne, quæ a Mussiano præfecto adversus Rhætos acta sint? de Republica semper optime meritam gentem hostile nihil ab ea expectare. Ad hæc Senatus decreto responsum est: Rempublicam semper in Helvetios, ac Rhætos fortissimas gentes propensa

Morbenium a Mediceo Mussii præfecto capit.

Helvetii literas & nuncios ad Venetos mittunt. Senatus responsio.

1531 sa fuisse voluntate, non vulgaribus causis eo adductam; præcipue vero haud dissimili regiminis forma, quod maximam ad conciliandos animos vim habet, allici: Mussianum præfectum non minus ejus gentis, quam publicæ pacis hostem esse; subsidia commeatuum, ac militum petentem minime auditum; Bergomati, ac Brixiensi magistratibus injunctum, ne Reipublicæ subditos opem ferre, neu annona subvenire Mussiano paterentur: Rhætis contra quæ victui necessaria forent, importari a nostris finerent. Ad hunc Mussiani belli tumultum Rhæti duodecim circiter aureorum millia cum ex suis, tum ex Helvetiis coegere, quibus Morbenio recuperato, præfecti fines ingressi, cuncta direptionibus, incendiis, depopulationibus vastarunt. Mediceus intra Mussianam arcem se recepit: illi obsidione Mussium circumcingunt, atque fame perdomitum ad deditionem compellere statuunt. Sfortia inde opportunitatem Leuci, quod ad ripas Novocomensis lacus situm est, occupandi nactus, prius Joannem Baptistam Specianum, mox Angelum Ricium, qui illi a secretis erat, Venetias miserat, ut a Senatu auxilia ad Leucum obsidendum, milites, aut pecuniam, nec non tormentarii pulveris subsidia impetraret. Senatus, ne parvis initiis publica quies, ac pax turbaretur, a suscepta sententia amovere Sfortiam contendit: non tempora exigere; non rerum conditiones exposcere, ut armis iterum in Italia decertetur: si porro milites conscriberentur, si subsidia ad bellum subministrarentur, quid Itali Principes, ac reliqui de Republica sentirent? nisi ab ea, quæ semper studium amoremque Pacis præsetulerat, alimenta modo ad belli incendium parari, atque exhiberi, dum christiana respublica, vel importunis diffidiis undique divulsa, vel gravissimis bellis conflictata, miscetur, atque jactatur? Sfortia Senatus consiliis acquiescere solitus, certam pacem dubio eventui belli antetulit. Rhætis Mussii arcis obsidio irrito conatu cessit, & cum præfecto compositis rebus, abiere. Mox oppida, quæ Sfortia bello minime aggressus fuerat, ea, pecuniæ certo numero Mediceo præfecto persoluto, tandem Insubrum ditioni adjecit.

Morbenium a Rhætis receptum.

Joannes Baptista Specianus & Angelus Ricius Sfortiani oratores ad Venetos.

Mussiani Præfecti rerum compositio.

Inter hæc Cæsar, qui Gandavi in inferiori Germania erat, de Mutina, atque Regio controversias inter Clementem, & Alphonsum Ferrariæ Ducem diremit; in Ferrariensis jura Mutina, ac Regium concederent; is urbium loco centum au-

aureorum millia Pontifici persolveret, quorum dimidia pars statim iis receptis; altera vero, sex post exactis mensibus, penderetur. Quod ad Ferrariam spectaret, cum antea censum cataphractis equitibus Ecclesiæ, uti beneficiarius, si occasio, ac tempora tulissent, præsto esse Ferrariensis deberet; subsidium illud annua septem aureorum millium pensione commutatum est; ea conditione, ut Ferrariensis ducatus privilegia Duci Alphonso a Pontifice præstarentur: vades solutionis, fide publica interposita, adsentiente Senatu, undecim e patritia nobilitate cives Clementi præbuit. Eodem ferme tempore magnificæ, & celsæ ædes in urbe, publicæ liberalitatis argumentum, suis majoribus concessæ, Duci restitutæ fuere. Cæsar quoque, Florentinæ Reipublicæ forma immutata, specioso, ac plausibili libertatis nomine tantum relicto, eandem unius imperio subjecit. Nam magistratus eosdem, qui, Mediceis rerum potientibus, in Republica erant, regiminis eodem genere permanente, creari voluit. Alexandrum vero Mediceum, generum, ac Pontificis nepotem, principem Reipublicæ atque caput, cui posteri succederent, instituit. Is, Ducis titulo assumpto, Joannem Bandinum Venetias misit, ut de nuper accepta dignitate Senatum doceret; qui principatum illi officiosis literis est congratulatus.

1531

Joannes Bandinus Alexandri Medicei orator ad Venetos.

M. D. XXXII.

INter belli Turcici suspiciones, & pacis consilia annus M. D. XXXII. vertebatur; cum Petrus Zenus, ac Franciscus Bernardus, qui nuper e Costantinopolitana legatione reversi fuerant, ingentes Suleimani apparatus retulissent, classem numero, ac viribus præpotentem vere novo Hellesponto emissurum nuntiassent: quæ res cunctis Christianis Principibus magnas solicitudines, & curas injecerant; ac Venetis præsertim, qui annuatim multis triremibus classem augendo, magnis sumptibus publicas, privatasque opes profundere cogebantur. Verum in hac belli suspicione pacis quoque spes aliqua objici videbatur: quamvis enim Joannes Sepusianus, Hungariæ Rex, Suleimani auxiliis, atque opibus fretus, ad certaminis aleam subeundam Ferdinando ne-

1532

1532 nequaquam inferior esset ; attamen a pace minime abhorrebat ; atque ea de causa Hieronymum Lascum oratorem ad Cæsarem , & Ferdinandum miserat . Is cum de eorum voluntate certi nihil percipere potuisset , & conventus in Spira civitate indictus , in aliud tempus rejectus fuisset , ad Germanos Principes proficisci statuerat . At fidei publicæ a Ferdinando impetratæ , qua tutus illi in Germaniam ingressus patuerat , præfinito tempore elapso , regredi in Pannoniam est coactus ; literis prius ad Germaniæ proceres , ad Galliarum Regem , ac Pontificem missis , quibus propensum ad pacem Joannis Regis studium significavit ; Senatumque rogavit, Clementem , & Franciscum Regem de tota re edoctos , ut publicæ pacis bonum procurarent , adhortaretur . Joannes vero Rex , quo Germanorum in Ferdinandum studia tepescerent , in conciliis , quæ passim per Germaniam habebantur , vulgandum curaverat , hostium loco , qui Joanni adversarentur , Suleimanum habiturum . Venetias quoque oratorem misit , qui enixe a Venetis postularet , auctoritate , qua plurimum possent , cum Cæsare , ac Pontifice agerent , ut concordiā potius , quam bello rem decerni vellent . Senatus illius causam amplexus , quænam Regis mens erga pacem esset , Pontifici significat , ut ad tantam rem conficiendam animum adjiciat , suadet : quantum inde emolumenti ad Christianam Rempublicam Principe multis virtutibus ornato , qui parte amplissimi regni potiatur , a Turcicorum auxiliorum illecebris abstracto , & cum reliquis Christianis Principibus arctiori , ac firmiori concordiæ nexu conjuncto , accessurum sit , docet ; quem satis constaret , extrema quæque subiturum prius , quam Pannoniæ regno exui se permitteret . Cæsaris quoque legato , quæ sint Joannis Hungariæ Regis consilia , quæ cogitationes , significatur .

Verum Pontifici bellum magis , quam pax probabatur , vel quod pace religionis dissidia majoribus incrementis augeri posse vereretur , vel quod cunctos Europæ Principes adversus Turcas acrioribus conatibus , spe quadam victoriæ animo usurpata , impellere , & concitare cuperet . Nam Veronensem Episcopum per eos dies Venetias miserat , ut Senatum ad fœdus adversus Turcas ineundum hortaretur . XI. kal. februarii

Matthæus Gibertus a Clemente Venetias missus .

egit

egit ea de re graviter, multiſque argumentis, vi, ac dicendi co-
pia, quæ permagna in eo viro fuit, ut Senatum in Suleima- 1532
num concitaret. Quibus incrementis exiguo annorum intervallo
ſe Ottomanorum imperium extuliſſet, vehementi oratione expli-
cavit; barbaram gentem Principum Chriſtianorum diſſidiis, ac
negligentia, non propria virtute ſuffultam tantum auſam fuiſ-
ſe; tot provincias in miſerrimam ſervitutem redegiſſe: cui exi-
tiali malo ſi initio obviam itum foret, nullo negotio depelli,
atque extingui potuiſſe; at cum ſinguli magis proprium com-
modum, quam commune bonum ſpectarent, alitam hanc pe-
ſtem, longe, lateque diffuſam jam noſtris finibus minari.

An igitur, dicebat, *æternum hoc ſopore Chriſtiani Princi-* Oratio Matthei Giberti.
*pes, ac veterno correpti erunt? nunquamne ad tantum armo-
rum ſtrepitum expergiſcentur? Quæ hoc anno in bellum Panno-
nicum Turcæ parant, non incertis rumoribus Byzantio alla-
ta ſunt; nec, ut antea Turcæ conſueverant, terreſtres tantum
copias adhibent; numero, & viribus præpotentes claſſes emit-
tunt; maria omnia, maritimaſque oras, nullo obſiſtente, le-
gunt? Quæ omnia cum oculis Clemens pro munere ſibi divini-
tus delato ſubjicit; vicem reipublicæ chriſtianæ miſeratur;
perditam horum temporum conditionem deplorat; diſcerpi, ac
miſere lacerari chriſtianum nomen conqueritur; quantum in
ſe eſt, cunctos Principes ad bellum adverſus teterrimos hoſtes
ſuſcipiendum ſuadet, hortatur, monet. Inter quos cum Rei-
publicæ opes, ac quantum maritimis in rebus poſſit, ſecum
ipſe reputat, ſpe magna evehitur, ſi in commune hoc fœdus
deſcendat, fore, ut terra, marique petitus, atque conflicta-
tus hoſtis, nonnihil de ſuperbia, ac faſtu, quo nimium in-
tumeſcit, remittat; ac Deo juvante, qui hactenus præteri-
tis victoriis inſolens, ac jactabundus incedit, adverſæ for-
tunæ tela quoque experiatur. Quod ſi intentius majorum ve-
ſtrorum exempla intueor, nonne ea vobis maximos ſpiritus,
bis ſociis, ad arma ſumenda addere videntur? Continentia
illi, ac magna bella cum hac gente geſſere; neque pro pa-
tria, pro libertate, pro religione ulla pericula formidarunt;
nullos, quamvis ingentes, labores perhorruere; de illa quando-
que victricia ſpolia retulere. Fateor auctas eſſe immanium
hoſtium vires; inficiari non poſſum etiam ad vos damna*

Aa 4

1532 *damna non perveniſſe ; ſed ſi efferri altius hoſtem patimini ; quando vobis aut tempus , aut opportunitas , aut voluntas illum contundendi , atque obterendi aderit ?*

His, atque aliis varie agitare, & commovere Patrum mentes Matthæus Gibertus nitebatur , ut vel ad ſocietatem jungendam impelleret, vel ſaltem ut ad ſententiam planius aperiendam , aut ſi qua poſſet auxilia tribuenda , Rempublicam adigeret . Verum in graviſſima re varie Senatorum mentes afficiebantur : Suleimani communis chriſtiani nominis hoſtis vires , ac potentiam , ni obſiſteretur , in immenſum augeri , cunctiſque brevi formidoloſam fore providebant : nunquam dominandi libidini aut modum , aut frena injectorum ; victoriis non ad otium , & quietem , ſed ad nova bella veluti gradus ſternere : religionis amor , publicæ libertatis , ac dignitatis decus ſtimulabant animos . At contra potentiſſimæ gentis vires ingenti equitum , ac peditum numero inſtructi exercitus , validæ claſſes objiciebantur . Reſpublica quadraginta fere annis bellorum fluctibus , ac procellis jactata ſe ſe offerebat ; quantos ſumptus ſubiiſſet ; quantum ſubditorum , ac civium amiſiſſet ; bella cum Turcis ſuſcepta memorabantur , quibus Veneti ſoli ferociſſimæ gentis impetum ſuſtinere coacti fuerant . His elati , ardenteſque comprimi , ac tepeſcere ſpiritus videbantur , & vigor langueſcere , ut plerique prorſus rejiciendam ſocietatem , ac fœdus cenſerent : inter quos Gaſpar Contarenus , ſummi nominis vir , qui magnam rerum omnium ſcientiam cum ſingulari pietate , & probato rerum uſu conjunxerat , atque ea tempeſtate ſupremi ordinis Sapientis locum ſuſtinebat. Aliis , ut Lucæ Trono ejuſdem ordinis , Joanni Delphino continentis Sapientibus , Senatus decreto ad paciſcendas cum hoſte inducias Clementem adhortari placebat , ut , ſedatis tumultibus , quibus reſpublica chriſtiana , ac præſertim Germania ea tempeſtate fervebat , unanimi conatu , & communibus viribus in opportuniora tempora conſilia de bello Turcis indicendo rejicerentur . Sed in hac difficili , ac perplexa conſilii expediendi ratione neque omnino amplecti , neque prorſus negligere fœderis oblatam facultatem e Republica Collegii Patribus eſſe videbatur : ne altero decreto ſtatim

tim

tim in gravissimi belli discrimen adducerentur; altero autem Clemens optime in rem christianam animatus a suscepta sententia deterreretur. 1532

Itaque Senatusconsulto, pro quo Marcus Antonius Cornelius diserte, ac copiose disseruit, ita responsum est. *Quo animo Respublica in rem christianam sit, si quis vel majorum, vel præsentium gesta inspexerit, facile intelligi posse: eandem vigere mentem, haud dissimilem in commune bonum propensionem in Senatu esse: angi vehementer ea esse tempora, hujusmodi rerum conditiones, ut quod summopere cuperet, quo nil antiquius in votis haberet, id re ipsa præstare non posset: acerrimis dissidiis distentos Christianos Principes; Reipublicæ vires præteritis bellis attritas non eo statu esse, ut potentissimi hostis impetum excipere, vel certa rei bene gerendæ spe in illius ditiones arma inferre possint. Vicies centena millia passuum ab Histriæ ora usque ad Cyprum insulam numerari; hoc amplissimo maris, terrarumque tractu fines Venetos cum Ottomanis protendi; bello exorto, eodem momento universos hostibus objectum iri: ad hæc in Syria, Aegypto, Byzantii multos mercatores Venetos reperiri, qui minima quavis belli suspicione in vincula conjicerentur, ut ingenti illorum pecunia, ac mercimoniis hostes potirentur, eorumque potentia augeri, vires Reipublicæ debilitari, ac imminui haud parum possent: ea omnia summi adeo momenti esse, ut minime Senatus vereatur, ne a Pontifice illius consilia necessitate potius temporum, quam voluntate animorum expressa, probentur.* Hoc Senatusconsulto x. kalen. februarii Veronensi Episcopo responsum est.

Senatus responsum.

Neque interea, ut Ferdinandum ad concordiam cum Joanne Sepusiano ineundam hortaretur, aliquid omittebat. Verum ille ad amplissimam dignitatem elatus, conventuum, quos in Germania habuerat, auxiliis fultus, spe Caroli fratris virium adductus, decernere potius armis, quam pacis conditionibus obstringi statuerat. Quocirca cuncta in bellum versa videbantur; nam Byzantio afferebatur, Suleimanum ingentes copias comparare, classem centum ac sexaginta triremium, quamplura alius generis navigia emissurum: cum sexaginta millium peditum, ac duodecim millium equitum exercitu in Pannoniam venturum. Interim Aloysium Gritum ad Joannem Regem profe-

Ferdinandus Rex bellum in Turcas decernit.

Aloysius Gritus in Pannoniam a Suleimano pro pace missus.

1532 fectum, ut de pace cum Ferdinando ageret; quæ niſi ad exitum perduceretur, limitaneis præfectis Suleimanus imperaverat, ut ſtatim in fines Ferdinandi procurrerent; Mœſis vero, ac Tartaris, ut iter in Pannoniam arriperent, & claſſis illius præfecto, quæ in Danubii fluminis faucibus detinebatur, ut quamprimum in Auſtriam contenderet, mandaverat.

Rumoribus his de ingenti Suleimani apparatu adductus Senatus, ut maritima loca ab omni injuria tuta eſſent, in id maxime incumbebat, ut claſſem triremium numero magis auctam, validamque redderet. Cum vero ſuperioribus caſibus pecunia ad tot ſumptus conficiendos nequaquam ſuppeteret, intentiore ſolicitudine, ut quantam poſſet auri vim undique colligeret, curabat; privatorumque civium opibus nimiis oneribus, decumis, ac tributis exhauſtis, æquum videbatur, ut qui in Venetis ditionibus opulentiſſima ſacerdotia poſſiderent, nonnihil ad ſublevandam ærarii inopiam conferrent. Itaque Senatus decreto xj. kalen. martii Eccleſiaſticis viris *ſubſidium* (ſic enim appellabatur) quod certo tempore reſtitueretur, impoſitum eſt. Ea re commotus Clemens vehementer excanduit: ſua jura a Senatu læſa eſſe; imponere decumas, ac ſubſidia imperare iis non poſſe, in quos ipſe ſummum jus obtineret; non permiſſurum quidquam de Pontificiis rationibus detrahi. Senatus Pontificis iratum animum ægre ferebat; ſedare ardentes ſpiritus, placatioremque in Rempublicam reddere nitebatur: neceſſitate compulſum decretum illud tuliſſe; æquum cenſere, omnes, qui Venetorum ditionibus continerentur, ad Reipublicæ libertatem, imperiumque ſervandum, & retinendum conſpirare; jam aſſiduis bellis debilitatas, ac fractas civium vires, impares ad onera publica ſubeunda eſſe. An qui tot divitiis, atque opibus affluerent, otioſi ſpectatores ſumptus, ac laboris aliorum eſſent? an piaculum committere, ſi laboranti patriæ opitularentur? an hoc pietatem in Rempublicam & humanitatis jura expoſcere? ut ne mutuo quidem ad publicas impenſas ſublevandas pecuniæ nonnihil perſolvant? ab illius ſanctiſſimæ Sedis incolumitate, ac dignitate, a religione ipſa Venetæ Reipublicæ ſalutem ſejunctam eſſe non poſſe. His, atque aliis rationibus, neque precibus locum dabat. Suſceptæ ſen- ten-

Veneti ſubſidium Eccleſiaſticis imponunt. Clementis perturbatio ob ſubſidii Eccleſiaſticis impoſiti decretum.

tentiæ insistere, antesignanis religionum præcipere non cessabat, ne quidquam in subsidium pecuniæ erogarent; quo fiebat, ut Clementis acerbitatem, durumque nimis in Rempublicam animum conquererentur. Sed nihil ob id Senatus animo frangebatur; quinimmo majori sedulitate, quæ ad sumptus necessaria forent, comparabat, ne ulla in re populis, provinciisque sibi subjectis deesse videretur. Itaque Vincentius Capellius imperator declaratur; viginti triremes reliquis adjiciuntur, quas in Dalmatiæ provincia, Corcyra, Zacyntho insulis, & Cretæ regno instrui Senatus jusserat, ut universa classis sexaginta triremium numero constaret. Legatus Hieronymus Canalis eligitur; nam Franciscus Paschalicus tunc alterius legati munere fungebatur. Capellio Senatus mandat, ut maritimis Reipublicæ oris, atque oppidis opem ferat, ne quid subditis, illorumque rebus detrimenti inferatur, provideat. Verumtamen nulla in re aut Cæsareanæ, aut Turcicæ classi conatibus obsistat, vel faveat; utrisque se amicum præbeat; a portubus minime prohibeat, commeatus importari sinat, non arma, ceteraque alia instrumenta bellica. Hæc classis imperatori in mandatis data fuere. 1532

Venetorum sedulitas ad pecuniā cōparandam.

Vincentius Capellius classis imperator eligitur, & triremium numerus augetur.

Hieronymus Canalis, Franciscus Paschalicus classis legati.

Cum autem Suleimanus Pannonicæ expeditionis consilia, quæ diu in animo versaverat, perficere vellet, ut Venetos sibi conciliaret, in illos haud vulgaria benevolentiæ signa edidit, cogitationibus iis relictis, quibus antea, ut Byzantii emporium augeret, illuc aromata, atque omnis generis merces convehi jusserat; ex illius ditionibus frumenta, tormentariumque pulverem asportandi concessa facultate. Omnibusque itineri necessariis comparatis rebus, Byzantio profectus, Hadrianopolim pervenit, bellum Pannonicum indixit; ac quamplurimis undique ad exercitum confluentibus, cum ad Hungariæ fines pervenisset, ad centum & quinquaginta millium peditum numerum copiæ accesserant, quarum robur prætoriani milites, quos *Janizzeros* Turcæ vocant, ad viginti millia erant. His fretus nihil sibi obsistere posse ratus, quin quacumque pervasisset, cuncta victoriis ac triumphis cumularet; cum ab Albam Græcam substitisset, cum Cæsare acie confligere se velle per exercitum vulgaverat, in tumidam spem erectus, si committere prælium vellet, haud dubia se victoria potiturum. At

Suleimanus ad bellum Pannonicū proficiscitur.

1532

Cæsaris apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.

At Cæsar, ut adventantis hostis impetum sustineret, priscumque Imperatorum decus fortiter tueretur, ex omnibus fere Europæ provinciis quammaximas posset copias robore, ac numero minime Turcis dispares cogebat. Alphonsum Vastium cum Hispanorum, & Italorum militum expeditis cohortibus ex Italia vocaverat; qui per Tridentinos Alpium saltus in Noricum transiturus, cum Franciscum Giddium Venetias misisset, ut per Reipublicæ fines transeundi sibi facultas daretur, a Senatu impetravit, atque illius jussu a Reipublicæ magistratibus liberaliter est exceptus. Hippolyto quoque Cardinali Medices, legato Pontificio, in Germaniam proficiscenti duo Veronæ quæstores obviam missi, cunctaque ad victum necessaria suppeditata. E Belgio, ac Burgundia gravis armaturæ equites, ex Hispania veteranos milites complures accersit; Germanorum duodecim millia conscribi jubet: his plerique e tota Italia strenui milites voluntarii accessere, quod desidiæ sibi inuri notam existimarent, si ad Cæsaris exercitum, cum Turcis decertaturi, non contendissent.

Franciscus Giddius a Venetis transitum Cæsareanis militibus postulat.

Hippolytus Mediceus, Cardinalis, in Germania legatus.

Ceterum in summa mortalium omnium expectatione nil tantis apparatibus, tot assuetis militiæ viris egregii est consequutum. Nam Suleimanus, Cassono ad vastandas Carinthiæ, & Styriæ, quæ Valeria antiquitus dicebatur, provincias misso, eodemque a Palatino comite profligato, ac deleto, cum nusquam conatibus eventus responderent, Byzantium reversus est. Carolus vero, qui a Viennæ mœnibus nunquam discesserat, de hostium profectione certior factus, non ulterius Turcas insequutus, copias dimisit; non sine omnium admiratione, quod insequendi hostis opportunitatem elabi sibi e manibus passus esset, totque labores, ac impensas in conficiendo exercitu, nullo præclaro edito facinore, irritas reddidisset; cum in itinere Suleimanus amplius triginta captivorum millia Byzantium perduxisset.

Cassonus Turcarum præfectus a Palatino comite profligatur. Suleimanus Constantinopolim reditur.

Dum hæc gererentur, classis Turcica Hellesponto egressa, Himerale duce, Aegeum mare emensa, in Ionium pervenerat. In ea sexaginta triremes, viginti minora navigia censebantur. Cæsarea vero auspiciis Andreæ Auriæ Genua solvens ad Messanam Siciliæ urbem appulerat: quadraginta varii generis navibus, quadraginta duabus triremibus constabat. In Veneta

Himeralis classis Turcicæ imperator. Andreas Auria Cæsareanæ classis imperator ad Messanam.

ta tres & sexaginta triremes numerabantur. Hoc pari, atque fere æquato virium numero conjectura difficile erat assequi, 1532.
quonam consilia evasura essent, cum rei bene gerendæ facultas non ex alio magis, quam ex præfectorum militari scientia, ac virtute penderet. Vincentius Capellius, Venetæ classis imperator, inter Corcyræ, & Zacynthi insulas commorabatur, ac ne quid Venetorum loca, & populi detrimenti paterentur, curabat; In omnes tam Cæsareanæ, quam Turcicæ classis motus intentus, ne utrorumque suspicionem incurreret, illarum congressum studiose devitans. Cum vero Corcyræ esset, Himerali, qui ad Ambratium sinum appulerat, cum triremi certos, qui suo illum nomine inviserent, muneraque deferrent, nuntios misit; quibus ille benigne exceptis, nullas a suis injurias, aut damna Venetorum rebus inferri passurum pollicitus est: quod severe adeo a barbaro servatum est, ut Zacyntho, ac Cephalenia prætervectus, exscensione in terram facta, præter morem classiarii nullam incolis noxam intulerint.

Vincentius Capellius ad Himeralem nuncios mittit.

Andreas vero Auria Messana solvens in Græciam navigaturus, cum Zacynthi Venetam classem morari intellexisset, ut Capellium alloqueretur, eodem contendere statuit, eo consilio adductus, ut de industria Turcis Venetos suspectos reddendo, illos ad consociandam cum Cæsareanis classem compelleret, quod Auria non modo, verum etiam Cæsar summopere concupiverat. Nam illius orator Andreæ Auriæ literas Genua datas ad Senatum detulerat, quibus petebat; Capellio mandaret, ut maritimas Venetorum vires cum Cæsareanis conjungeret, magna feliciter gerendarum rerum opportunitate proposita, ut illecti Patrum animi, secundarum rerum spe elati, a proposita consiliorum ratione discederent, qua in neutram pendere partem matura consultatione decreverant. Senatus vero decreto Cæsareo oratori responsum fuerat: se, quod pacem cum Suleimano coleret, ut Auriæ assentiretur, adduci non posse. Quo responso audito, cum minime sibi, & Auriæ satisfactum intelligeret, ad importuniora postulata prolapsus, *Si forte obtigisset, ut ad prælium Cæsareana classis cum Turcica descenderet, an Veneta Turcicæ adfutura esset*, quærebat. Legati petitione admirabundi Patres, prudentiam in eo desiderabant. *An non satis cognitam Reipublicæ pietatem, ac reli-*

Cæsareanorum studium, ut Venetam classem sibi adjungerent. Andreæ Auriæ literæ ad Venetos. Senatus responsum.

1532 *religionem? non satis perspectum, quonam illius cogitata omnia, atque gesta respicerent? an Reipublicæ conducere, potentissimum Regem suis auxiliis in immensum evehere, ut cunctis Christianis Principibus, ac Venetis præsertim formidabundus non modo, verum etiam terribilis evaderet?* Quapropter legato respondetur: *Mirari Senatum, quod ea sibi de Republica in animum inducere potuerit: summa adseveratione testari, fixum, atque immotum esse, cum utroque Principe pacem servare, amicitiæ jura inviolata tueri; nihil a Venetæ classis imperatore profecturum, quod in alterutrius partis gratiam factum fuisse interpretari possit.* His auditis, satisfactum sibi a Senatu esse orator significavit. Verum crebris petitionibus pertentari suam mentem optime Patres noverant, ut si fieri posset, pollicitatione aliqua obstrictum Cæsareani ad suas partes attraherent, atque in Suleimani suspicionem adductum fœderi, ad quod sæpius solicitaverant, adjungerent. At præteritis rerum eventibus edocti, nihil properanter, aut veloci nimium consilio agendum existimabant, sed cunctando, ac pacem cum præpotentibus Principibus ostentando, ea tempestate administrari Rempublicam optimum, & saluberrimum arbitrabantur. Atque his omnibus de rebus Capellium docuerant, ut si quid hujusmodi ab eo Auria postularet, ex Senatus sententia respondere possit.

Ille Corcyram, & Cephaleniam legens Zacynthum pervenerat, ubi forte tunc Venetus imperator cum classe aderat, qui de Auriæ adventu certior factus, ut maritimas patriæ vires, veteremque majorum disciplinam ostentaret, in altum prodiit, triremes, ac cetera navigia, veluti acie certaturus esset, ordinatim instruxit: oneraria ingentis magnitudinis navi (*Galeonum* vocant) in fronte collocata; utrinque binæ majores triremes, *Galeatiæ* dictæ, tormentorum numero, atque apparatu formidabiles, aliquanto ab oneraria intervallo subductæ; inter quas tantum spatii relinquebatur, quantum triremibus reliquis ad eruptionem faciendam satis esset. Cornu lævum, dextrumque æquali viginti triremium numero constabant. Postrema acies, cui imperator præerat, reliquas viginti triremes complectebatur, tanquam in omnes certaminis casus, hostiumque incursus opem laborantibus allatura. Ita magnæ onerariæ navi

vi liber a fronte, & a lateribus ad ingentes bellicarum machinarum globos excutiendos aditus relinquebatur: Galeatiæ vero cornuum latera tuebantur. Cæsareanam classem tres insigni velocitate celoces anteibant; ipsa tribus acierum ordinibus instructa, in quorum singulis quindecim triremes aderant, cernebatur. Antonius Auria primo agmini præerat, atque in dextram partem deflexerat; Salviatus Rhodiorum, ac tertii agminis præfectus lævam tenebat; Andreas vero Auria mediam ductabat aciem. Utrinque honoris causa, ut assolet, absque pilis, miro ordine, atque insueto strepitu discussa tormenta, navalis certaminis ingens, raroque mortalibus visum simulachrum exhibere videbantur. Hieronymus Canalis legatus, Auria Capellii nomine consalutato, portus, commeatus, ac quidquid in sua facultate esset, benigne, ac peramice obtulit: quod consociare classem non posset, publica Senatus fide præpediri, quia fœdus antiquitus cum Ottomanis Principibus ictum, recenti fide renovatum fuisset. Auria, Venetorum imperatori Cæsaris nomine actis gratiis, bona spe se esse affirmavit, ad magnas victorias adeo tutum aditum patefacturum, ut Veneti ultro cupidissime, sociis junctis armis, in commune decus, atque imperii incrementum consulturi essent. Verumtamen variis, atque incertis consiliis tota fere ea æstate tempus terendo, æquato metu, ac viribus, classes substitere: cum tandem in Turcicam passim varia morborum genera grassari cœpissent, quibus in dies sensim debilior, & infirmior redderetur, atque inde Eubœam se reciperet, ut Byzantium reverteretur. Qua ex re Auria majori spe subnixus in Peloponnesum iter direxit; Coronemque oppugnare statuit; quam adortus, licet primis oppidani, ac præsidiarii milites obstitissent, Cæsareanorum conatibus, vi tamen in suam potestatem redegit; mox Patras deditione recepit. Hæc eo anno terra, marique sunt acta. Turcica vero classe Bosphorum ingressa, propinqua jam hyeme, Capellio imperatori Senatus mandavit, ut triremes extra ordinem in Aegeo, atque Ionio mari instructas missas faceret: ac reliqua classe Hieronymo Canali legato tradita, ipse cum Francisco Paschalico in patriam reverteretur: Joanni Mauro Corcyræ legato injunctum, ut octingentos milites, qui præsidiariis ad tutandam insulam adjecti fuerant, dimitteret. Ce-

1532

Hieronymus Canalis a Capello ad Auriam missus.

Turcica classis Byzantium se recepit.

Corona & Patra ab Auria capta.

Vincentius Capellius & Franciscus Paschalicus in patriam revocati.

Joannes Maurus Corcyræ legatus.

1532 Ceterum Cæsar, exercitu, qui ad Viennam convenerat, dimisso, in Hispaniam reverti statuit; ad Auriam, qui adhuc mari Ionio detinebatur, datis literis, ut, nulla interposita mora, Genuam contenderet. In itinere vero Bononiæ conveniré Clementem decrevit, ut illius animum, quem ob latam nuper in Mutinensi, ac Regiensi causa sententiam offensum persenserat, leniret, sibique conciliaret. Inde enim haud parva sibi adjumenta accessura rebatur, illiusque auctoritate arctiori sibi fœderis vinculo Italos Principes, ac præsertim Venetos adstricturum: quod non modo ad præsentem rerum Italicarum statum retinendum opportunum sibi fore videbatur, verum etiam ad Gallicos motus discutiendos, cum Genuæ defectionem moliri non exiguis argumentis Regem vulgaretur.

Oratores a Venetis ad Cæsarem designati.

Quatuor a senatu oratores designati, qui Cæsari in Italiam adventanti obviam irent, atque per suos fines deducerent: Marcus Minius, Hieronymus Pesareus, Laurentius Bragadenus, Marcus Foscarus: decem aureorum millia, quæ in eo excipiendo insumerentur decreta. Carolus a Ferdinando fratre Villaccum usque deductus est, qui Oenipontem deflectens, mox in Germaniam reversus est. Cæsarem, Pontebæ Veneti oratores exceptum, usque ad Mantuanorum fines prosequuti sunt. Cum Spilimbergi in Forojulio esset, de Bononiensi conventu cum iis verba fecit, atque ut facultas de novo agitando fœdere a Republica mitteretur, petiit. Ea re Senatorum animi haud parva molestia afficiebantur, cum inde gravia subire posse pericula Rempublicam animadverterent, vererenturque, ne *Suleimanus*, cui illius consilia suspecta esse cœperant, hostile aliquid moliretur, efferamque Turcarum gentem in se concitarent.

Janusbejus a Suleimano Venetias missus.

Nam Alba Græca discedens Suleimanus, Janusbejum legatum Venetias misit, ut prospere, ac feliciter in Pannonia ab eo gesta Senatui significaret; qui graviter admodum conquestus fuerat, nostros cum Cæsareanis ad Salonam Dalmatiæ oppidum expugnandum se contulisse: hujus vero rei indicem Byzantium perductum. Senatus decreto Janusbejo responsum fuerat, Rempublicam cum Suleimano pacem conservare, eamque diuturnam optare; cum ea mente sit, haud quaquam vero simile esse, quod illi repugnet, quidquam agitare. Verum Sici Comitem literas ea de re ad Senatum dedisse, quibus

bus significaret, malevolos homines, inter Suleimanum, ac Venetos diffidia quærentes, tormentis hominem illum indigne adegisse, ut quæcumque illis visa fuissent, enunciaret, atque tota ea de re ad legatum Byzantii scripsit. Janusbejus quingentis aureis nummis, & veste donatus: atque ut, si quæ in Suleimano obortæ de Republica suspiciones fuissent, excuterentur, paribusque officiis erga illum ageret, Thomas Contarenus legatus Byzantium missus est. Pontifex vj. idus decembris cum multis Cardinalibus Bononiam pervenit: Cæsar cum vij. idus Mantuam profecturus esset, idibus eodem se contulit. 1532

Thomas Contarenus Byzantium legatus.

M. D. XXXIII.

1533

Conventus Bononiensis inter Pontificem & Cæsarem.

Atque anni sequentis initio de gravissimis rebus a Clemente, & Carolo agi cœptum est, quæ ad duo potissimum capita redigebantur; alterum ad religionem spectabat, quam in dies in Germania labantem, atque in aliis Europæ regionibus divulsam sustentare, & fulcire necessarium videbatur; alterum vero ad pacem christianæ reipublicæ ac præsertim Italiæ firmandam, præsentemque in ea statum retinendum attinebat: qua in re præcipuum censebatur, ut Veneti, quorum animos antea irrito conatu exploraverant, novo, atque arctiori fœdere obstringerentur. Itaque cum reliqui Italiæ Principes suos oratores Bononiam misissent, Marco Antonio Venerio, & Marco Antonio Contareno, altero apud Pontificem, altero apud Cæsarem legato, ad se vocatis, nil antiquius sibi esse affirmant, quam pacem publicam, & præcipue Italiæ incolumitatem, ac decus servare: scire se eadem mente Rempublicam esse: quapropter petere, ne ab iis consiliis abhorreat, quæ communi huic sententiæ conducere possint: Senatui minime ignotum esse, quæ de Genua occupanda superioribus mensibus prodita fuerint: statu illius Reipublicæ immutato, haud dubia bellorum incendia in hac provincia exarsura: quapropter novum percuti fœdus oportere, ut communibus viribus civitas, quæ tantum omni tempore momenti ad res Italicas attulit, defendi possit. Cæsaris, ac Pontificis postulatis in hanc sententiam Senatusconsulto, uti alias quoque, responsum est. Quæ in bonum publicum, & Italiæ pacem Reipublicæ voluntas sit, cogni-

Marcus Antonius Venerius & Marcus Antonius Contarenus ad Pontificem & Cæsarem legati.

Clementis & Cæsaris officia cum Venetis legatis.

1533 cognitum, ac perspectum esse: constare sibi quæ anno M.D.XXIX. pacta fuerint, ea constantissime servare, nec quidquam in iis præstandis, quæ Bononiensi fœdere continerentur, desiderari passurum: pro Insubrum imperio, ac pro Neapolitano regno tuendo quidquid teneretur prestaturum: nova inire fœdera, neque opportunum, neque necessarium censere: Janusbejum Suleimani legatum Venetiis adhuc esse; quæ agantur, solerter exquirere; irarum plenum animum Byzantii in Rempublicam effusurum: nosse e Genua præfectum, ac triremes exisse, a quibus multa Turcis damna illata, Corene, & Patræ captæ fuerint. His Pontificis, ac Cæsaris animum a novi percutiendi fœderis consiliis avertere Patres contendebant. Illi vero Reipublicæ excusationes non admittere, acrius instare, per literas, atque oratores eadem postulare pergebant.

Roberti Maji Clementis, & Roderici Nini Cæsaris legatorū cum Venetis officia.

Robertus Majus a Clemente Venetias mittitur, qui cum Roderico Nino Caroli legato, ut Venetos ad fœdus renovandum allicerent, nihil omisere: quæ ex eo emolumenta manare possent, exposuere: in illo incolumitatem Italiæ, ac quietem contineri: id pro munitissimo aggere iis, qui novas res ambitione, aut libidine dominandi ducti appeterent, objiciendum esse: haud parva inde Reipublicæ commoda obventura; Suleimanumque ipsum nova inter præpotentes Principes societate perculsum, nihil adversus illam ausurum. At Senatum, ut in sententia maneret, multa permovebant; quippe qui præteritis bellorum cladibus edoctus, in se immensam Turcarum potentiam provocare minime tutum censebat. Quocirca legatis responsum est: plurimis, iisdemque gravissimis causis a novo ineundo fœdere Rempublicam abstinere, neque satis prospicere, aliqua ex hac societate vel ad utilitatem, vel ad decus profici sci posse, quæ non itidem ex conditionibus anni M.D.XXIX. promanare queant. At veretur Cæsar, ne Genua a Gallis occupata, tota Italia bellorum tumultibus misceatur. Mari ne Genuam invadent Galli? Quis ignorat maritimas Cæsaris vires Gallicis longe superiores esse? Neque pertimescendum, ut a paucis illorum triremibus imperatoriæ potentissimæ Caroli classi obsisti possit. An terra? Per Insubrum fines duci exercitum oportere: id si accidat, consociatis viribus, ex fœderis præscripto, hostibus occurrendum erit. Quid igitur his vincu-

Senatus responsum.

lis

his agitur; nisi ut amica Respublica belli Turcici suspicione implicetur, atque immanibus sumptibus publicas, privatasque fortunas exhauriat? Quæ loca in Ionio, Aegeo, ac Syriaco mari possidet, cuncta pene in faucibus hostium sunt; ceteris in rebus, cum adest calamitas, tunc ærumnæ sentiuntur; in bellis metus quoque ipse affert calamitatem. An vero quæ in universo Turcico imperio negotiatorum amplissimæ opes reperiuntur, negligendæ sunt; quibus amissis, quantum Venetis detrimenti, tantum illis lucri, ac roboris accederet? Quod si in consiliis capiundis opportunitates spectandæ sunt, quid minus huic tempori consentaneum, dum quotidie novis suspicionibus Turcarum animi urgentur? Clissam Dalmatiæ oppidum a Petro Cruchio nostrorum auxiliis in potestatem redactam, Salonam occupatam: Cæsareanam classem commeatibus, quamplurimisque aliis rebus adjutam; Coronem non sine Reipublicæ subditorum ope expugnatam. Cur igitur Venetorum damna, veluti fundamenta, novo huic fœderi jacere amicus Reipublicæ Imperator velit? Cum hoc responso, atque Senatus ad Pontificem literis legati dimissi sunt. Id vero peropportune accidit, ut per eos dies duo Francisci Regis nomine Cardinales Bononiam accederent, qui optimam sui Regis propensamque in commune bonum, ac pacem voluntatem Clementi significarent; peterentque, ne vanis malevolorum hominum dissipatis rumoribus aures præberet, neque ob eam rem novis consiliis animum adjiceret. Itaque Pontifex, ac Cæsar, iis, quæ Senatus nomine adducebantur, perpensis, tandem acquievere: id unum petebant, ut, Bononiensis fœderis conditionibus diligentius explicatis, militaribus præfectis mandaretur, ut ad omnes Insubrum motus in armis essent. Id vero minime necessarium Patres rebantur, cum ad primos bellorum tumultus, quæ ad illam provinciam tuendam ex fœdere deberent, statim curaturos suos duces constantissime assererent.

1533

Cardinales a Rege Galliæ Bononiam missi.

Cum igitur de societate cum Republica innovanda a Pontifice, ac Cæsare consilia abjecta essent, februario mense exeunte, fœdus inter Clementem, Carolum, ac reliquos Italiæ Principes, nempe Insubrum Ducem, Genuensem Rempublicam, Ferrariæ Ducem, Senenses, & Lucenses percussum, ac vulgatum est, quo Italiam communibus viribus defenderent. De-

Fœdus inter Pontificem Cæsarem & Italos Principes percussum.

1533 Decem & centum aureorum millia statim depositi loco solvere debebant: Pontifex cum Florentinis triginta millia; ex iis decem Florentinis obtigere: Cæsar triginta quinque millia: Sfortia quindecim millia; Genuenses octo; Ferrariensis decem; Senenses octo; Lucenses quatuor, quæ superiorem summam conficiunt. Annuatim vigintiquinque millia in stipendia militiæ ducum eroganda persolverent. Turbatis vero rebus, ac bello exorto, centum singulis mensibus aureorum millia conferrent. Summa fœderis præfectura Antonio Levæ mandata est. Duo quæstores delecti, Franciscus Guicciardinus, a Pontifice, Ferdinandus Gonzaga a Cæsare. Eodem fœdere Sabaudiæ Dux pro iis, quæ in Italia, ditionibus obtinebat, ac Mantuanorum Dux continebantur, nullumque illis conferendæ pecuniæ munus injunctum est. In fœdere scriptis exarando accidit (studione, an forte, incompertum est) ut Reipublicæ mentio fieret, cum initio diceretur, fœdus, quod anno M. D. XXIX. inter Pontificem, Cæsarem, ac Rempublicam Venetam, aliosque fœderatos ictum fuerat, confirmari, cui reliqui Itali Principes adjiciebantur. Rei novitatem admirans Senatus, cujus oratores numquam illarum rerum tractationi interfuerant, studiose factum fuisse suspicabantur; cum præsertim typis excussa nonnulla exempla Byzantium pervenissent. Inde de Venetis conquerendi Suleimanus non modo, verum Henricus Angliæ Rex, ambo Cæsari infensi, ansam arripuere; ille quod jampridem Venetos Cæsari societate conjunctos, cum quo acres inimicitias, ac bellum exercuerat, ægre tulissent, hic vero quod pertimesceret, ne quid sibi adversum in gratiam Cæsaris struerent; cum per eos dies, Catharina ejus amita priore uxore repudiata, Annam Boleniam sibi conjugio junxisset. Qua in causa Patrum permissu collegii Patavini jurisconsulti adversum Henricum pro Cæsare responsa tulerant. Senatus, ut e Suleimani animo suspicio, si qua hæsisset, eximeretur, tota ea de re ad legatum Byzantium præscripsit. Atque hæc de Italico fœdere in Bononiensi conventu peracta sunt. Ceterum de Concilio indicendo sæpius actitatum est; cum illud ad componenda religionis dissidia cogi mirum in modum Cæsar cuperet, contra vero Pontifex multis de causis eo adduci non posse videretur: Henricum Angliæ Regem ob

Patavinorum Jurisconsultorum contra Henricum Regem responsa.

ob nuper initum conjugium illi infensum esse; ne Franciscus Galliæ Rex in id consentiret, vereri; absque his Regibus nil ad commune reipublicæ ecclesiasticæ bonum decerni posse, multaque inde dissidiorum, ac schismatum semina exoritura. quapropter a Pontifice, & Cæsare nuntii in Galliam, atque Angliam missi fuere, qui Regum de Concilio celebrando sententias exquirerent. 1533

Clementis & Cæsaris legati ad Galliæ & Angliæ Reges.

In eodem quoque conventu de Sfortiæ Mediolani Ducis connubio actum, optante Cæsare, ut illi Catharina Medicea Pontificis neptis uxor traderetur, quo firmius Italiæ pax coalesceret. Verum Pontifex, qui de illa Henrico Aurelianensi Duci, Galli Regis filio, matrimonio copulanda agebat, cum ab ea re aversus esset, Christiernam, Daniæ Regis filiam, ex sorore neptem, Sfortiæ connubio obstrinxit. Id cunctis Italis Principibus, ac Venetis præsertim gratum fuit, quod in veterem Sfortiadum familiam, regia sobole suscepta, Insubrum imperium novis successionibus confirmandum esset. His peractis, Carolus in Hispaniam profecturus Bononia discessit, literasque ad Senatum Cremona nonis martii dedit, quibus probari sibi Reipublicæ rationes ajebat; cur fœderi cum reliquis Italiæ Principibus icto adscribi minime voluisset; propensumque suum in Venetos animum benevolentiæ plenis verbis testabatur, ac quæcumque Reipublicæ usui, & commodo esse possent, ea omnia perbenigne detulit. Gratiæ Cæsari per oratorem actæ fuere. Mox cum Genuam pervenisset, vigintiquinque triremium classe, quæ in Genuensibus litoribus Andreæ Auriæ auspiciis illius adventum præstolabantur, Barchinonem delatus est. Hispani vero militis pars in Hispaniam delati fuere, pars, qui in Cisalpina Gallia relicti fuerant, in Neapolitanum regnum concessere. Germani, trajectis Alpibus, in patriam reversi sunt. Equitum pars Cæsarem est prosequuta, reliqui Neapolim missi sunt: atque Italia magno onere levata, uberiora pacis commoda percipere incepit: licet enim semina quædam nonnunquam, ni primo exortu ab iis, qui in Italiæ pacem parituri motus, suborirentur; tamen belli occasiones præcidebantur præ ceteris incumbebant, omnes summa diligentia excubabat, inter quos præcipue Senatus

Christierna Daniæ Regis filia Sfortiæ nupta.

Georgii Montisferrati Marchionis obitus.

1533 Obierat per id tempus Georgius Montisferrati Marchio, é Palæologorum masculina stirpe supremus, qui Bonifacio nepote defuncto, illius regionis principatum jure hereditario obtinuerat. Hujus obitu, quod nulli superstites liberi forent, Margaretæ, Gulielmi olim Marchionis filiæ, ea regio obvenerat; quæ cum vel ob sexus imbecillitatem, vel ob ætatem capessere gubernacula non posset, inde seges contentionibus, ac dissidiis oblata videbatur; quod Sabaudiæ Duces eam sibi spectare, cunctis extinctis masculis, hereditatem contendebant. Antonius Leva, summus Cæsaris in Italia præfectus in omnem occasionem intentus, quo sibi ad bellicos spiritus exercendos aditum patefaceret, orbæ filiæ, tutelæ obtentu, Cæsaris nomine Montisferrati principatum occupare, ac conservare cum statuisset, Venetorum auxilium, atque opem imploravit. Senatus ex Bononiensi fœdere ad id minime se teneri respondit; Insubrum provinciam, si res tulissent, iis, quæ eodem continerentur, conditionibus defensurum. Sed a Leva, qui auctoritate, ac viribus in Italia plurimum posset, nemine repugnante, præfectus, Cæsaris nomine, illi regioni datus est. Postea, Margareta Federico Gonzagæ Mantuæ Duci connubio juncta, Cæsaris decreto Mantuani Principes, qui Palæologicæ stirpis uxorem duxerant, Monteferrato potiti fuere.

Margareta Montisferrati Comes Mantuano Principi nupta.

Versis igitur ad concordiam, pacemque firmandam animis, negotium de finibus inter Ferdinandum, ac Venetos controversiis dirimendis denuo agitari cœptum est, eo majori spe, quo Cæsarem cupido incesserat, ut amotis difficultatibus, finitimi populi firmiori pace, & quiete uterentur. Itaque cum diu antea de supremo arbitro eligendo dissidentibus sententiis certatum esset, tandem in Ludovicum Porum, Mediolanensem Senatorem, consensere. Arbitri vero judices utraque ex parte dicti fuere: a Ferdinando Hieronymus Bulfarchius Germanus doctor: a Venetis Matthæus Avogarus Brixiensis doctor, & eques; qui cum Tridentum se contulissent, eodem Andreas Rubeus a secretis a Senatu missus est; ut de singulis, quæ in conventu agerentur, certior fieret: adjectus quoque Jacobus Florius Utinensis, in iis negotiis pertractandis rerum usu, atque experientia multa edoctus. Ibi complura disceptata sunt; injecti quoque sermones de Marano, & Gradisca oppidis Reipublicæ, justa

Ludovicus Porus supremus arbiter inter Ferdinãdũ ac Venetos, Hieronymus Bulfarchius, & Matthæus Avogarus arbitri. Andreas Rubeus, & Jacobus Florius Tridentum missi.

justa pecuniæ summa persoluta, restituendis. Quamobrem Joanni Delphino Veronæ Prætori, ut Tridentum proficisceretur, injunctum fuerat. Sed ea res irrito eventu cecidit. De finibus vero cum diu disceptatum foret; initæ quidem fuerunt nonnullæ rationes ad controversias præsentes de medio tollendas, gravissimæ postea difficultates exortæ obstitere, quominus ea, de quibus jam conveniret, perficerentur. 1533 *Joannes Delphinus Tridentum mittitur.*

Dum hæc gererentur, eadem, quæ superiore anno rerum maritimarum cura Patrum solicitabat animos: nam Suleimanus Corones amissæ impatiens, ut notam, quam suæ gloriæ inustam arbitrabatur, deleret, summo studio curabat, ut quammaxime posset & numero, & viribus instructiorem classem deduceret: neque minus Auria, ne impar hostibus esset, pro augenda classe enixe laborabat, ut hoc anno, terrestre cessante apparatu, maria ad mutuas vires exercendas latiorem campum præbitura viderentur. Quæ res Senatum impulere, ut triremium numero aucto, singula summa solertia provideret, quæ ad maritima Reipublicæ loca defendenda, & maria tutanda pertinerent. Ob id Mauro Corcyræ legato ducenti pedites in supplementum præsidiariis militibus sub Joanne Novocomensi mittuntur: Hieronymo Canali injungitur, ut, cunctis navigiis coactis, Corcyræ in omnem rerum eventum paratus subsistat: sinus Adriatici præfectum cum triremium manu, ut tutum illum a piratarum injuriis præstaret, mitteret: duas quoque Zacynthum proficisci juberet, cum celocium aliquot numero caperent: ad Maleam promontorium, ne quid insulani detrimenti caperent: ad ut maria procul a prædonum vesana avaritia, atque ingluvie pacata negotiatoribus redderet: quæ omnia Canalis vir impiger, maritimaque disciplina clarus, uti jussus fuerat, perfecit. Franciscus Dandulus præfectus ad Adriatici sinus custodiam missus, cum iter quinque cum triremibus in Dalmatiam direxisset, atque ad Sasonem, in maritima Epiri ora situm, quod parum ab Aulone distat, procul duodecim Africanas biremes conspexisset, Venetas arbitratus, nihil flexo itinere, cursum tenuit: mox propius intuens, prædatorias esse animadvertens, immutato itinere, in altum provectus, capessere pugnam minime ausus, cum vix in conspectum nis-

Veneti classem augent.

Mandata Senatus ad Hieronymum Canalem.

1533 nisset, ignavo consilio, turpiter sese in fugam conjecit. Pirata barbarus celeriter insequutus, in triremes Venetas impetu facto, duas cepit: Dandulus, ac Marcus Cornelius trierarchus capti, reliquæ elapsæ in tutum se recepere; Dandulus, & Cornelius, cum triremibus in Africam abducti fuere. Infelicis hujusce rei eventus Venetias perlatus cunctorum animos non minus molestia, quam ingenti indignatione affecit, quod opinio, quæ apud cunctas gentes de navali virtute, ac fortitudine Veneta inoleverat, labem aliquam contraxisse videretur. Fremere igitur omnes; imprudentiam, atque ignaviam præfecti incusare; nil prætermittendum ducere, ut forti aliquo facto illata injuria vindicaretur, ac nubes, quæ offusa maritimarum rerum splendori videbatur, quamprimum discuteretur. Ea de re in Senatu variis sententiis actum: creari nonnullis alterum classis legatum placebat, qui statim cum duabus triremibus jam ad iter instructis, urbe discederet, in sinusque Adriatici custodiam, cum aliis octo, piratas quacumque persequutus, incumberet; Canalis cum reliqua classe quæ illi antea a Senatu mandata fuerant, exequeretur. Aliis vehementiora Senatusconsulta adhibenda esse videbatur; Canalem in Africam statim mittendum, qui ad Meningem usque profectus, a Sicco pirata triremes eo convectas, ac captivos repeteret: id si minime impetrare posset, Tunetum adiret, atque ab eo Rege prædas, & captivos reposceret: ni sibi satisfieret, maritimas oras incendiis, vastationibus, ac direptionibus deformaret. Hac sententiarum diversitate in ambiguo Senatorum animi versabantur. Canalis interim de iis, quæ Dandulo acciderant, certior factus, duodecim expeditis triremibus Corcyra illico solvens, citato cursu persequendis piratis institerat; verum ii jam Adriatico egressi in Africam se proripuerant. Dandulus ex Africa Constantinopolim captivus abductus, Aloysii Griti præcipue opera redemptus, cum Venetias reversus esset, ob male administratam rempublicam in Jaderam est deportatus.

Franciscus Dandulus, sinus Adriatici præfectus, & Marcus Cornelius ab Africanis piratis capti.

Franciscus Dandulus Aloysii Griti opera e captivitate redemptus, exilio a Senatu damnatur.

Ceterum hoc anno Corone & Turcarum, & Cæsareanorum maritimas vires exercuit; dum ii expugnare nuper occupatam urbem contendunt; hi vero, militibus, commeatibus, ac munitionibus subsidio missis, propugnare acriter nitun-

runtur. Luphtibejus, Gallipolis Sangiaccus, maritimi imperii præfectus, Suleimanus Acarnan, Maurusque ab Alexandria octoginta circiter triremes coegerant, in quibus complures milites, atque in iis non exiguam prætorianorum manum immiserant, ut vel arcta obsidione Coronem circumcingerent, aut cum Hispanica classe, si occasio posceret, decertarent. Mendotius, qui Coronæ præerat, se terra, marique obsideri, atque ad illam sustinendam commeatu potissimum egere, Petro Toletano, Neapolitanorum Proregi, significavit: ab Andrea quoque Auria maturam opem poscebat, qui, coactis circiter triginta onerariis navibus, ac viginti septem triremibus, Neapolim contendit, veteranosque milites Hispanos, Roderico Maciao duce, navibus imponit. Hæc dum comparantur, ad Coroneorum animos confirmandos, cum expedita trireme Christophoro Palavicino Coronem misso, ipse Neapoli Messanam provectus, cum omnem spem subsidii inferendi in celeritate sitam animadverteret, Zacynthum statim est profectus. Ibi licet majori triremium numero, ac militum robore instructam Turcarum classem, Coronem obsidere edoctus; attamen ab ope Coroneis ferenda minime deterritus, Acritem, ubi in statione Turcæ cum classe constiterant, superare nititur. Inde, Turcis in altum provectis, dum invehere urbi subsidia Auria contendit, avertere Turcæ moliuntur; vario eventu pugnatum est, utrinque haud mediocri damno vel onerariis navibus, vel triremibus illato; qua opportunitate arrepta, præfectus Mendotius ex urbe prodiens in hostium castra irrupit, qui Christianorum conspecta classe, consternati in fugam effundebantur; ex iis nonnulli interfecti, annonæ, atque commeatus abunde in urbem est importatus. Auria frumenti, vini, tormentariique pulveris vim inferri jussit, Hispanorum cohortibus Maciai relictis.

1533

Luphtibejus, classis præfectus, Turcarum copias comparat.

Mendotius præsidii Coronensis præfectus.

Andreas Auria Neapolim cum classe proficiscitur.

Rodericus Maciaus, Hispanorū militū dux.

Corone a Turcis obsessa.

Mendotius Corone egressus Turcas fundit.

Andreas Auria præsidium Coronæ imponit.

Hieronymus Canalis auspiciis ad Corones præsidium Turcis, ac Cæsareanis gererentur, præfectus eorum, quæ a ab iisque se abstinebat, quæ gignere, spectator tantum aderat, semina suspicionis possent: licet in utrorumque animis difficillima in re gerere, ut omnium arduum valde esset, ita se, cum utrinque quidquid querelarum causæ tollerentur, disquireretur. Proinde Cæsaris Veneti agerent, solerti indagine, quod Orator vehementer conquerebatur, sub-

1533 subditos a Coroneis commeatu ferendo, atque aliis rebus juvandis Veneti arcerent; id a veteri Reipublicæ christiana pietate, ac religione alienum esse. Altera ex parte Suleimanus, quod illius hostes insulis, & portubus Reipublicæ exciperentur; annona, atque ad victum necessariis adjuvarentur. Cæsaris legato cur Coroneorum rebus minime se Respublica misceret, Senatus exponit; non imminutam religionem; non de pietate, quam a majoribus hauserat, quidquam detractum; verum eas conditiones temporum esse, ut cum undique maritima sua loca a potentissima gente circumsepta sint, summopere providendum videatur, ne temere fractis pacis conditionibus, in se Suleimani arma concitaret: classem Turcicam Zacyntho insulæ adeo propinquam esse, ut duarum horarum spatio, copiis in terram expositis, cuncta diripere, vastare, flammaque, ac ferro in incolas sævire possint; id non modo insulæ illius detrimento futurum, verum christianæ quoque reipublicæ, Zacyntho situ valde opportuna deleta, atque amissa, damna haud exigua obventura. His Cæsaris avertere postulata nitebantur. Suleimano vero ob eam, quæ Reipublicæ cum Cæsare amicitia, & pax intercedebat, fieri non posse significabat, quin illius triremes Venetis portubus uterentur, pecunia commeatus compararent; neque ob id justam ullam querelarum causam esse; cum præcipue eadem præsidia ipsius quoque subditis suppeditarentur. Ita illius tempestatis rationes ferebant, ut mediam inter potentissimos Principes se Respublica gereret, ne alteri favendo, alterius in se odium, atque arma concitaret.

At cum Turcæ neque vi, neque obsidione Coronem expugnare potuissent, & Cæsareani nova subsidia in urbem invexissent, senescente jam autumno, Auria Corone discedens Corcyram petiit, atque inde Messanam rediit: classis quoque Turcica Byzantium contendit. Canalis vero Senatus jussu, ut navibus, triremibusque actuariis, quæ mercimoniis onustæ in Cyprum, atque Alexandriam proficiscebantur, mare tutum a piratis præstaret, cum duodecim triremibus Corcyra solvens, supra Cretam sæva tempestate oborta, cum triremibus ad litus deflectere coactus in tutam stationem se recepit; naves vero, atque actuariæ ad maritimas jactationes inconcussæ longe

ge

ge a levioribus in anchoris substiterant: cum kal. novembr Superis omnibus dicata die, occidente sole, ex quinquer mium carchesiis speculatores procul triremium manum, qu iter in illas intenderent, conspexere. Ea de re legatus a D niele Bragadeno, quinqueremium Alexandrinarum duce, ce tior factus, piraticas esse ratus, statim in altum prodire, t tisque viribus in hostes impetum facere, ac prælium commi tere decrevit, egregio animi impulsu concitatus; ut qui a pr ma juventa navalibus innutritus, atque instructus artibu erat, præteritorum præclare gestorum cursum insigni ali quo facto ad augendam suam gloriam decoraret. Addeban stimulos triremes militum numero, ac virtute, remigum robo re ad omnes conatus pares, ex quibus nonnullæ Illyricæ gen tis erant, quæ præ ceteris ad maritimos labores formata na tura ipsa videtur. Canalis procul in altum progressus, quin que a reliquis triremibus longius abesse, quod eundem vel impari remigum nixu, vel remissiore trierarchorum animo te nere cursum non potuissent, conspicatus, militari astu hostem elusit, singulis triremibus duobus, altero ad puppim, ad pro ram altero, luminibus, quæ vulgo *phanalia* vocantur, impo ni jussis, quo majoris illius aspectibus numeri speciem obji ceret. Erat is Maurus Alexandrinus junior, unus ex Ottoma nicæ classis ducibus, qui cum tredecim triremibus ex Coro nensi obsidione in Africam reverteretur, Græciæ litora præ tervectus, excursionibus infestaverat. Itaque haud procul a Criometopo promontorio intensiore remigum conatu in Tur cicas triremes, pugnæ signo dato, impetum facit. Repente ingenti fragore displosis tormentis, alias a la teribus verberat, alias in puppi, nihil bellicæ barbarorum machinæ summo hostium damno, cum Venetis tri remibus inspectis, nostris officerent. Maurus, remorum impulsu se proripere expansis velis, ac vehementiori studet; sed ignium fabrefactorum e præ toria nostrorum triremi ejaculatione incensis, & absumptis ve lis, atque Alexandrinæ triremis temone tormento excusso pugnam capessere coactus. Atroci prælio, atque haud dispar ferocia dimicatur; duæ fortissimorum ducum auspiciis Canalis atque Mauri triremes concurrunt: intempesta nox erat, luna que pernox ad militare spectaculum intuendum faces præber vi-

1533 videbatur. Hinc atque inde strenue, & intrepide dubio marte pugnatur; dum complures, qui in Alexandrina triremi Janizzeri aderant, fortiter nostrorum impetum sustinerent, nihilque eorum prætermitterent, quæ in re ancipiti ab animo, ac virtute peti subsidia possent. Verum cum fessis recentes milites a triremi, quæ Canalis prætoriæ propinqua erat, submitterentur, Maurus octo vulneribus transfixus, spe abjecta, inops animi in mare se projiciens, vitæ perfugium alia in triremi quærebat. Illum adnatantem, & semivivum ignorans quisnam esset, miles conficere annixus, vix se prodentem continuo e fluctibus extraxit, atque ad conspectum Canalis præfecti perduxit. Capto duce, prætoriaque triremi in potestatem nostrorum redacta, reliquæ facile oppressæ fuere: quatuor captæ; duæ disjectæ, ac fluctibus absorptæ; reliquæ, opportune arrepta fuga, salutem sibi quæsivere: barbari ad unum omnes interfecti.

Maurus lexandri-s vulne-tus a Ca-li cũ tri-mibus ca-us.

Ex hoc eventu ingens milites, & Cretenses populos lætitia incessit, quod præclaram adeo victoriam exiguo temporis momento per summam virtutem Canalis consequutus esset. Qui vero maturius factum pensabant, rem omnem secus animis expendebant, cum Suleimani inde irarum impetum in Venetos effusurum vererentur, quod cum ea classe certatum esset, quæ non piratarum, sed ipsius auspiciis navigaret. Ea re commotum præpotentis, ac supra mortalem fastum elati animi Principem, rupto fœdere, bellum Venetis illaturum pertimescebant. Itaque Cretæ magistratuum, ac maritimorum perfectorum concilio coacto, multis disceptatum; tandem decretum est, ut triremes Turcicæ in Africam mitterentur; ad meliorem spem Mauri juvenis animus erigeretur, commissoque prælio error noctis obtenderetur. Prælii vero hujus nuntiis Venetias perlatis, vehementer Patrum animi commoti sunt; inde quamplurima incommoda suboriri Reipublicæ posse veriti, quod Suleimanum æquo animo tantam injuriam minime laturum arbitrarentur. His accesserat, quod cum ob modicos segetis proventus hoc anno annona laboraretur, liberaliter frumenta e suis regionibus asportandi facultas Venetis concessa fuerat; atque de iis, quæ Mauro acciderant, certiores facti, Principis injussu, Turcæ ministri naves, quæ

Turcica triremes a Creta magi-stratibus in Africam mittuntur.

Veneta naves frumentis onustæ a Turcis detentæ.

ad.

ad excipienda, & convehenda frumenta in stationibus e rant, detinuere. His de causis Hieronymi Canalis præfecti factum varie, prout quisque secum animo reputabat, aut improbari, aut extolli. Nonnullis temere Rempublicam in magnum discrimen conjectam; nil nisi privatam militaris laudi gloriam præfecto accessisse videbatur: aliquam iniri rationem qua ardens Suleimani animus mitesceret; abdicari se magistratu Canalem, novum legatum creari oportere. Alii extollere summis laudibus egregium præfecti facinus, quod insolentis piratæ praefer oces spiritus obtudisset; militare Venetorum decus celebri fama nobilitasset: præmiis, atque honoribus alendam civium virtutem, surgentes vividi animi impetus minime obterendos.

Itaque cum hæc sententia vicisset, alia via animum Suleimani placatiorem reddere, sibique conciliare Patres statuunt; id opportune fieri posse rati, si nuntius Byzantium mitteretur. Quamvis enim Nicolaus Justinianus legatus lenire factum, culpam in Maurum transferre conatus esset, atque Ajacem, supremum Bassam, penes quem summa erat auctoritas, Venetis conciliare studuisset; attamen Danielem Ludovicum, a secretis, virum prudentia, & rerum usu magnis in negotiis versatum, Byzantium proficisci Senatus jussit, ut coram Suleimano, ac purpuratis, quæ a Canali gesta fuerant, summa ratione probaret effecta esse. Is triremi statim in Illyricum advectus, inde terrestri itinere per Mœsiam, & Thraciam Byzantium profectus, Suleimano, ac Bassis adventus sui causam exposuit: noctis errore, ut inter se amicæ classes, concursu facto, certarent, contigisse: quod Mauri triremes, quæ propius necessitate adactum Canalem, accesserant, piraticas credidisset, ad pugnam committendam descendisse: nullo unquam tempore Venetam gentem animum infensum erga potentissimum Regem habuisse; nihilque tam alienum a Republica esse, quam injurias, aut damna Suleimano inferre, quem magno semper studio, omnibusque benevolentiæ officiis coluisset: non quod fortuito eventu, cæcaque noctis caligine obtectum contigerat sed immotum erga illum, propensumque Senatus animum nullis unquam humanæ sortis tenebris offundendum, inspiceret, ac nube minus amicæ in Rempublicam voluntatis discussa,

1533 sa, nihil de veteri illius amicitiæ jure in Venetos imminueret. His, atque aliis purgare Canalem, quæ evenerant, excusare contendit: addita quoque Regi, & purpuratis munera, ut præteritam, si qua in illorum animis hæsisset, molestiam facilius depelleret; quibus facile placato Suleimani animo, belli impetus, quem erupturum Patres in Rempublicam pertimescebant, sedatus, atque alio aversus est: inde haud parva Venetis gloria accessit, quod summa cum dignitate tot difficultatibus implicitum negotium felici exitu confecissent. Canalis quoque nomen celebriori, ac cumulatiori fama elatum. Maurus diutino vulnerum languore vexatus, pristinam valetudinem tandem adeptus, Canale permittente, in Aegyptum profectus est; paucisque interjectis diebus, animi angore, & curis confectus Alexandriæ interiit. Canalis vero non multo post cum in morbum incidisset, cunctis artis humanæ auxiliis frustra adhibitis, Zacynthi, cum adhuc in magistratu esset, excessit e vita: vir maritimis artibus insignis, quibus a puero assuefactus, omnem vitæ cursum in iis exercendis exegerat; ac nobili generosi animi ausu ardua quæque aggressus, virtuti parem fortunam sortitus fuerat. Cujus memoriam ut posteritati commendaret, Antonius patriæ virtutis æmulus, in Gemellorum æde monumentum statuit; atque, ut fortissimi viri meritis ad parem in civium pectoribus flammam alendam gratum aliquod publicæ liberalitatis testimonium Senatus penderet, Antonio eidem, ac posteris perpetuus ex Corcyrensi quæstura census est constitutus. Decretum cum ad majora Comitia ex lege Consiliarii, & quadraginta virum capitalium præsides tulissent, Joannes Donatus, Bernardi filius, excellentis spei juvenis, viginti quatuor nondum agens ætatis annos, ex suggestu summa dicendi vi, & copia cives, qui trecenti atque amplius supra mille in curia aderant, dicendo ita flexit, ac permovit, ut ex iis nongenti decreto suffragati fuerint.

Hieronymi Canalis obitus.

Joannis Donati eloquentia.

Interea Clemens Pontifex de Catharina Laurentii Medicis filia Henrico Aurelianensi Duci connubio jungenda secreto cum Francisco Galliarum Rege agebat, qui ob id, ut Clementem alloqueretur, Niceam, Provinciæ urbem, se venturum vulgaverat. Hujus colloquii causa cum nondum emanasset, vehementer Italorum Principum, ac Venetorum præfer-

sertim animi commovebantur; cum præcipue Carolum quoque Imperatorem eo conventurum ambiguis rumoribus afferretur; verebanturque, ne afflictæ, atque vastatæ Italiæ pax, atque otium ingenti labore partum, ambitione Principum, ac dominandi cupidine corrumperetur; præteritisque rerum casibus edocti, nullum fixum adeo in Principum mentibus recta ratione decretum esse, quod impotens regnandi libido, atque immensus sese supra ceteros efferendi ardor non perfringerent. Verum mora injecta, cum nuptiarum causa colloquium illud Pontificem appetivisse constitisset, ea suspicione, ac metu Respublica soluta est. Niceam Faventinus Antistes, ac magnus Galliæ Magister, alter Pontificis, alter Francisci nomine, ut de tempore, & loco colloquii ineundi statuerent, convenere. His de rebus Clemens Senatum certiorem fecit: non eo adductum, ut privatis suis rebus prospiceret, sed sua consilia assiduis volventem cogitationibus in commune bonum intendisse: Cæsaris pariter, & Francisci Regis amicitia, atque æquatis summorum Principum viribus reipublicæ christianæ, atque Italiæ libertatem, & incolumitatem niti: id ex veteri, ac semper in magnis rebus versata Senatus prudentia hausisse: Pontificiæ dignitatis, atque æquitatis esse, communem se parentem profiteri: ea mente in Galliam proficisci, ut pacem, & concordiam firmiori Principum Christianorum nexu stabiliret, & confirmaret: quid enim præstantius, quid christianæ reipublicæ præstabilius, quam Francisci Regis animum pace, ac fœdere Bononiensi ab Italis Principibus aversum iisdem conciliare, ne Cæsaris potentia aliquando in aliorum Principum perniciem verteretur? neque ad pristinum nitorem, ac decus magis religionem restitui posse, quam si summi orbis terrarum Principes consilia, ac vires cum Pontifice, ac Republica consociarent: proinde qui Cæsaris filiam Alexandro nepoti junxisset, regiæ quoque, ac nobilissimæ stirpi Catharinam neptem inserere voluisse. Hæc sane Clemens Senatui significabat. 1533

Nicea Conventus inter Faventinum Antistitem & Magnum Galliæ Magistrum.

Joannes Stuardus, Albaniæ Regulus, cum triremibus viginti e Massilia ad Portum Veneris profectus, sponsam ad Niceam perduxit, ut inde terrestri itinere Massiliam contenderet. Clemens per Hetruriam Pisas veniens triremibus Gallicis ad

Clementis & Francisci Regis ad Massiliam conventus.

1533 ad Herculis Monœci portum (hodie *Villafranca* dicitur) devectus, biduo post Massiliam pervenit. Postridie Franciscus cum Eleonora Regina, ac liberis, atque universa fere Galliæ nobilitate adfuit; statimque Pontificis exosculatis pedibus, postero die, qui fuit idibus octobris, publice in Cardinalium Senatu exceptus, Henricum filium, Aurelianensem Ducem, in spem regiæ sobolis, connubio jungendum Clementi obtulit; mox nuptiæ splendido, ac regio apparatu concelebratæ fuere. Massiliæ vero multis diebus ludis, atque spectaculis insumptis, Pontifex, jam prope hyemem tempestatibus mari clauso, circiter idus novembris, conscensis Auriæ triremibus, cum Centumcellas pervenisset, inde terrestri itinere Romam regressus est; nondum ea suspicione penitus sedata, ac deleta, quæ Principum animos perplexa ambiguitate detinuerat, ne affinitate Pontificis sibi ad Italiam invadendam Rex gradum faceret; cum infenso in Sfortiam animo Franciscus esset, Insubrumque imperii recuperandi nunquam spes abjecisset. Ob id ne Helvetii cum Cæsare fœdere jungerentur, curabat, atque Uldericum Viterbergensium Ducem quibus poterat viribus juvabat, ut, Germanis adnitentibus Principibus, in imperium, a quo pulsus fuerat, restitueretur. Verum Germanis intestinis dissensionibus laborantibus, partibusque ob religionis dissidia in arma præcipiti concilio ruentibus, eadem peste in Helvetiis grassante, alio curas, & cogitationes intendere Principes cogebantur. Italica autem pax in dies altiori tranquillitatis, atque otii dulcedine quassatam superioribus annis provinciam, præteritis revocatis artibus, pristino decore exornabat.

Clemens ab Auria triremibus Centumcellas perducitur.

Uldericus Viterbergensium Dux a Gallis adjutus.

M. D. XXXIIII.

1534 CUm in spem certæ successionis nuptiæ inter Christiernam, Daniæ Regis, & Caroli sororis filiam, ac Franciscum Sfortiam concelebratæ Mediolani forent, quibus Christophorus Capellius Venetus apud Ducem orator interfuit, Respublica terrestris belli suspicionibus soluta, ob eas, quæ annuatim Hellesponto classes deducebantur, maritimarum rerum cura, & solicitudine involvebatur; vehementerque angebantur Patres, quod ad tutelam tantummodo, non ad incrementa imperii, tot-

Christophorus Capellius ad Sfortiam orator.

tot sumptus in augenda, atque adornanda classe absumerentur. In ea vero hoc anno majus studium impendere nitebantur, quod Byzantio afferebatur, centum triremes, omnibus rebus instructas adesse; præfectum summum antea memoratum Chariadenum illum Ahenobarbum designatum fuisse, cujus in maritimis rebus eximia disciplina magnam illi apud cunctos mortales famam concitaverat. Hunc enim ab infimis abjectæ fortis initiis ad summam non minus virtus, quam fortuna felicitatem extulerant. Nam in Lesbo insula Chariadenus, atque Horutius fratres, patre Græco orti, Camali archipiratæ se adjunxere; maritimisque excursionibus prædas agendo, debiliores quosque opprimendo, ad tantum opum, & divitiarum fastigium se evexere, ut Horutius natu major, justa ex piratis classe confecta, in Mauritaniam profectus, ex Numidarum dissidiis egregiam occasionem nactus, Algerii regno potiretur. Sed fines latius amplificare conantem Mauri, atque Hispani oppressere. Eo interfecto, Chariadenus imperium suscepit, nec minus quam frater bellico spiritu, præstanti ingenio promptus, pari quoque regnandi libidine, atque divitiarum cupiditate incensus, brevi, multis in Numidia rebus terra, marique gestis, clarum adeo maritimæ scientiæ sibi nomen comparaverat, ut, quod superius retulimus, Suleimanus, missis nuntiis, illum Byzantium vocaret, marisque præfecturam committeret, ut notam illam elueret, quam Himerales in Peloponneso turpi fuga contraxerat; a viro industrio, atque a prima juventa in maritimis rebus versato fieri posse ratus, ut Turcarum gens, cujus in terrestribus præliis summus vigor, ac virtus esset, mari quoque priscorum gloriam æmularetur. Hoc magistro maritimis præliis minime assueta gens, tantum profecit, ut acriori, ac severiori disciplina imbutam ad mari quoque militaria munera obeunda non inferiorem se præstiterit. Hujus illud inventum extitit, mancipia, & captivos ad transtra compellere, atque ad remigum officia præstanda opportune instruere; quod quidem Christianorum rebus haud parva detrimenta attulisse compertum est. 1534

Chariadeni genus & progressus.

Bellici apparatus fama cum in dies augeretur, nec non ad Suleimani classem centum quoque piratica navigia Chariadenum additurum, nuntiaretur, novas adjicere triremes superioris anni classi

Veneti classem augent.

1534 classi Senatus decrevit. Duodecim in Creta insula instructæ fuere: Venetiis vero fabri, ac ceteri opifices veteres reficere; novas compingere, cuncta, quæ in usus rei navalis essent, parare sunt jussi; ut si ita res poscerent, instructior, ac validior classis redderetur. Atque ut hæc quamprimum perficerentur, multo studio undique pecuniæ conquirebantur, civibus supra debilitatas assiduis impensis privatas fortunas in Rempublicam animi ardore sese efferentibus. Ecclesiastici quoque viri ad eandem sublevandam suas opes congessere; cum Pontifex Senatui petenti concessisset, ut qui terrestri imperio Venetorum continerentur, centum aureorum millia; qui in maritimis essent, sexdecim millia ad subsidium bellicorum apparatuum persolverent. Mari vero proxima loca præsidiariis militibus augebantur, annona undique convehebatur, atque intentiori cura quæ ad tuendas Venetas oras spectarent, agebantur: cum reliqui quoque Principes ad parandis viribus insisterent, ac præter morem maritimis communus, acerrimus hostis, universum belli impetum in suos finiadenum multis sibi causis infensum repelleret. Galliarum quoque Rex summo studio curabat, ut Massiliæ viginti quatuor triremibus sex adjungerentur. Clemens, ut Tyrrheni maris litora a piratis custodiret, decem triremes instrui jusserat.

[C]lemens Ve[n]etis subsi[d]ium Eccle[s]iastici con[c]edit.

[C]lemens, Ca[es]ar, & Gal[li]æ Rex ma[ri]timas vi[re]s instruũt.

Dum hæc gererentur, Hispani, qui Corone in præsidio erant, multarum rerum inopia premi cœpere, Turcis arcta adeo obsidione urbem circumsidentibus, ut nullus inde egressus propugnatoribus tutus relinqueretur, atque ii, qui ad annonam colligendam nonnunquam prodibant, insidiosis incursibus intercipentur. Itaque milites cum otio tempus teri, absumi sensim cuncta famis subsidia, paulatim restingui animorum impetum, corpora gravioribus grassantibus morbis, contabescere animadverterent, aliquo potius egregio facinore, certis quoque periculis vitam objectare, quam turpiter fame, ac morbo enecari malebant. Igitur a præfecto flagitant, ut facultas sibi ex oppido erumpendi, atque hostes aggrediendi detur: id cum ab eo, qui militari prudentia funestum rei exitum mente præsagiebat, ægre impetratum esset, impressione facta, cum viribus hostibus impares essent, nullum, præter inanis,

nis, ac desperatæ fortitudinis laudem, fructum retulere : nam complures cæsi, inter quos Macicaus præfectus; multi vulnerati; reliqui in oppidum sese recipientes salutem quæsivere : nec multo post pestilentia oborta, funeribus exhauriri propugnatorum reliquiæ cœpere. His de causis Hispani rerum omnium desperatione adacti cum navigia, quæ frumentum e Sicilia ad levandam inopiam importaverant, Coronen appulissent, asportatis tormentis, cum Græcis naves ingressi, vacuam, ac desolatam urbem hostibus reliquere. Constans opinio fuit, Cæsaris jussu Hispanos Corone discessisse; cum tanti eam urbem esse non arbitraretur, ut magnos, ac perpetuos sumptus, qui, undique circumsepta ab hostibus regione, insumendi forent, æquare posset.

1534

Corone ab Hispanis relicta.

Chariadeno interim cum classe circiter centum triremium, aliisque compluribus navigiis Hellesponto egresso, cum adhuc incertum esset, quonam suæ navigationis cursum intenderet, Senatus Vincentio Capellio, classis imperatori, qui nuper urbe exierat, mandavit, ut si Turcæ sinui Adriatico appropinquarent, ipse cum classe in intima se recipiens, custodiendo sinui intentius vacaret. At Chariadenus in mare Tyrrhenum deflectens, Messanæ fretum trajiciens, Mamertinos inopinato adventu adeo perterrefecit, ut ad arma undique conclamantes suis rebus magnopere diffiderent : mox Hipponiatem sinum prætervectus, in Brutiorum litoribus Sancti Lucidii oppidum adortus, omnium incolarum cæde facta, barbara crudelitate diripuit. Cum vero Capreas supra Neapolim pervenisset, universæ maritimæ oræ inusitato aspectu tantum terrorem injecit, ut plerique affirmarint, Chariadenum, militibus in terram expositis, consternatione dejectos, ac pavore prostratos Neapolitanos haud difficulter opprimere potuisse. Eodem cursu Prochyten, inde Cajetam delatus, Fundis, Tarracina, atque eo litorum tractu cædibus, incendiis, captivitatibus deformato, cum barbarorum sævientium strages aucta, agrestium ingenti trepidatione, Romam delata fuisset, urbem insolitus adeo timor invasit, ut neque ad expedienda consilia, neque ad arma capienda satis animi, aut roboris in incondita multitudine, vel in paucis militibus, qui urbis custodiæ præerant, superesset, Clemente ea tempestate morbo implicito, Cardinalibus insuetato pavore perculsis, ut vix tan-

Vincentius Capellius ad classis imperium redit. Chariadeni in mare Tyrrhenum navigatio & direptiones.

Romanæ Urbis ob Chariadeni classem trepidatio.

1534 tam ex ærario pecuniam expromerent, quanta ad nonnullas militum cohortes conficiendas Hippolyto Mediceo Cardinali tradenda sufficeret.

Chariadenus Tuneti & Africæ oram Suleimani imperio adjungit.

Verum Chariadenus in Pontiam insulam aquandi causa divertens, in Africam navigationis iter arripiens, summa celeritate confecit, ut diversa velificatione deceptum Muleassem, Tuneti Regem, imparatum offenderet. Primo appulsu Uticam occupavit, deinde Tunetum aggressus, ostentato Boscetis Regis nomine, quem per summam injuriam Muleasses frater regno ejecerat, & in quem Tunetanorum studia, tyrannidem illius pertæsi, propensissima erant, nullo negotio urbe potitus est; oppidanosque in verba Suleimani jurare compulit. Quo facto, cum reliqua minora Numidiæ oppida in illius potestatem concessissent, brevi compositis rebus, universam illam Africæ oram ottomanico imperio adjunxit.

Suleimani vero maritimis viribus ad Africæ urbes expugnandas conversis, nihil annalibus inserendum in Europa mari gestum est; præter legati Venetæ classis facinus, qui Philippi Mazzæ, Hierosolymitani equitis, Melitensium navigiorum ducis, pervicacem audaciam fregit, ac nefariorum scelerum meritas ab eo pœnas exegit. Is enim cum prædæ avidus Ionicum, atque Aegeum mare excursionibus peragrasset, in Adriaticumque penetrasset sinum, Turcarum non modo, verum etiam Christianorum navigiis, atque opibus infensus, a sinus Adriatici præfecto captus, ac Venetias transmissus fuerat. Qui cum reus causam ex vinculis diceret, a Senatu ad quadraginta viros capitales rejectus, datis vadibus, e carcere emissus, judicio fuga se subtraxerat. Inde tribus instructis omni bellico apparatu biremibus, huc, atque illuc in omne scelus proruens, Veneto nomini per ludibrium infensus, prædabundus ferebatur. Legatus impatiens animi, cum ad justam anhelaret vindictam, de illius navigatione per exploratores certior factus, improviso prædatorias biremes cum ipso Philippo cepit; captas spoliavit; Philippo caput præcidi jussit; captivis Turcis libertate restituta, Byzantium missis; biremi, qua infaustus præfectus vehebatur, incensa; binas reliquas Cæsari petenti transmisit: is enim, licet Hierosolymitanis militibus in sua tutela, ac patrocinio quiescentibus, factum ægre animo laturus videretur, attamen de Philippi nefariis crimi-

Philippus Mazza a classis Venetæ legato capite damnatus.

mi-

minibus edoctus, cum causas, quæ legatum ad id agendum impulerant, intellexisset, gesta probavit. Magnus quoque Hierosolymitanæ religionis Magister Philippi facinora detestatus, non modo suo injussu, verum etiam adversus decreta ad piraticam exercendam biremes illas eduxisse, fassus est. His peractis, quæ extra ordinem triremes deductæ fuerant, a Senatu subductæ; Capellius classis imperator Venetias revocatus est. 1534

Vincentius Capellius classis imperator Venetias revocatus.

Suleimanus Abraimi suasu expeditionē contra Persas decernit.

Eodem ferme tempore, quo Chariadenus Africanam expeditionem moliebatur, Suleimanus Abraimi, qui magna apud illum gratia atque auctoritate pollebat, crebris adhortationibus incitatus, bellum adversus Tammasum Ismaelis Sophi filium, cui Magni ob egregia facta cognomen inditum fuerat, bellum suscepit; & evocatis undique militibus, Ulamane Persarum transfuga itineris duce, Iconii Lycaoniæ oppido lustratis copiis, in Armeniam contendit: ubi, cum Choim pervenisset, nullosque obvios Persas haberet, per loca penitiora progressus, ut cum Tammaso acie certaret, qui, relictis urbibus, montes petierat, donec Hiberi, atque Albani, qui leviori equitatu plurimum valent, Persasque cataphractos præire consuevissent, accederent, in itinere Taurisium prædivitem urbem, Regisque sedem cepit. Mox Sultaniam petiit, ibi aliquamdiu moratus, sævissima oborta tempestate ex vicinis præaltis montibus nivium perpetuis rigoribus obsessis, cum immani procella Turcarum tentoria disjicerentur, ingentem jumentorum numerum, militesque permultos extingueret. Deinde receptis viribus, atque aliquantisper recreato exercitu, in Assyriam profectus, Babylonia, quam *Bagadetum* hodie dicunt, potitus est; circumjectarum regionum incolis ad victoris Imperatoris nomen famamque ultro voluntaria deditione confluentibus.

Taurisium a Suleimano captum.

Babylonia in Turcarū potestatem redacta.

Cum iter in Persidem pararet, Aloysium Gritum, Andreæ Venetiarum Ducis filium, magna cum auctoritate, ac mandatis Suleimanus in Pannoniam miserat; qui Byzantio profectus, Danubio superato, in Mœsiam superiorem venit, *Valachiam* a recentioribus dictam, quæ hodie in Moldaviam, & Transalpinam dividitur; inde Petro Moldavorum Principe sibi conciliato, in Daciam, quæ *Transilvania* modo nuncupatur, deflexit. Americus Cibachus, Episcopus Varadinensis, ea tempestate Daciæ præfecturam gerebat; vir illustri nobilita-

Aloysius Gritus a Suleimano, in Panno niā missus.

Americus Cibachus, Episcopus Varadinensis, Griti mandato necatus.

1534 te, eximia virtute, magnaque auctoritate a Rege proximus; is, quod Turcas altiores aliquanto radices in iis regionibus agere ægre admodum ferret, Gritum oderat; quocirca cum Gritus in suum caput quandoque evasuram pestem avertere cogitaret, Hungari cujusdam opera opprimendum curavit; caput detruncatum illi allatum est. Americi cæde vulgata, cuncti in vindictam adversus Gritum exarsere: intra paucos dies, duce Mailato, Americi studiosissimo, quadraginta millia peditum, atque equitum in armis fuere. Gritus ab amicis destitutus, morbo insuper correptus, tutum sibi ad Moldavos perfugium fore sperans, in itinere circumventus, vulneribus confossus interiit: caput a cervicibus amputatum, funesti exitus finis fuit. Eluxere in hoc viro mira ingenii dexteritas, ac solertia, quibus Suleimanum Turcarum Imperatorem adeo in sui benevolentiam illexerat, ut supra privatas fortunas evectus, magnum nomen, ingentes divitias comparaverit. Res Venetas quantum potuit omni officiorum genere juvare, ac promovere apud Suleimanum conatus est: inde multa in illum a Senatu ornamenta, atque honoris insignia fluxere, ut in literis illi Serenissimi nomen præfigeretur; cujus obitu constantissimi in omni vita patris Principis animi robur flecti, ac fere prosterni visum est: quod ingens illius virtus, atque ardens in egregia quæque animus effigiem quandam paternæ imaginis exprimere videretur.

Aloysii Griti cædes.

Sub id tempus Clemens Pontifex diuturno morbo confectus vj. kal. octobris, cum undecim annos pontificatum gessisset, ex humanis excessit; magni ingenii vir, summa opinione virtutis ad eam dignitatem evectus, quam turbulentissimis temporibus sortitus, adversam, ac prosperam fortunam miro exemplo sustinuit; nutantis, atque in diversas partes parvo momento inclinantis animi varietate sæpius haud parva incommoda expertus. Arduis in rebus, cum Venetis consilia, ac vires consociavit, licet his ad proprium commodum, non ad illorum augendam, aut amplificandam dignitatem uteretur. Illius obitus eo tempore accidit, quo variis jactatum casibus, ac periculis felicior fortuna renidenti sinu excepisse videbatur; quippe qui summorum Principum affinitate fretus, extollere domesticos ad sublimia quæque cœperat. Verum ut illi inopportunum, ita mi-

Clementis Pontificis obitus.

1534

minime Italiæ luctuosum plerique prudentes viri existimabant; quod si diutius vixisset, multa, quæ de invadenda Italia consilia a Gallis concoquebantur, perfici potuisse censebant: Franciscum cum exercitu Alpes transgressurum; in Insubres arma moturum; copias pontificias eodem tempore Urbini Ducis ditiones invasuras, ut Dux, qui Venetorum copiis præerat, ad suas res defendendas coactus, Reipublicæ suam operam navare non posset; atque interea classis Turcicæ terror, Chariadeni acerrimi Christianorum hostis auspiciis, cunctis incuteretur.

Pauli III. Pontificis electio.

Oratores a Senatu ad Pontificem designati.

Clementi Alexander Farnesius, qui inter ceteros virtute, doctrina, atque ætate eminebat, quadraginta atque amplius annos antea in Cardinalium collegium cooptatus, tunc illius princeps, suffectus est, ac Pauli III. nomen suscepit. Ad illum de more quatuor oratores a Senatu missi, Marcus Minius, Thomas Mocenicus, Nicolaus Theupolus, Federicus Raynerius: multa sane, atque ea eximia in eo viro enituere, quæ ad supremæ dignitatis fastigium extulerant, præclaræ majorum imagines, multarum rerum usu comparata prudentia, a se ipso tantum pendens animus, cum nulli summorum Principum devinctus, aut addictus, cunctorum benevolentiam, & gratiam mire sibi conciliasset; quibus omnes sibi pollicebantur fore, ut publicæ pacis, ac præsertim Italicæ studiosus, saluberrimis consiliis, atque egregiis actionibus, funesta præteritarum cladium memoria deleta, suum pontificatum illustraret. Cæsar, de Pontificis creatione nuntio accepto, tum primum illius mentem, & consilia explorare statuit; cum plurimum suis rebus conducere arbitraretur, si percussum superiori anno fœdus cum Italis Principibus confirmaret, quo uno Gallorum ardentes in Italicam expeditionem animos obtundi posse existimabat. Quamobrem equitem Ciconiam in Italiam misit, qui Antonio Levæ mandata deferret, ut cum Italis Principibus de instaurando, & arctius adstringendo fœdere ageret, atque ut Pontifex in id descenderet, enixe curaret: ni impetrare posset, facultate iciendi relicta, cum reliquis pacisceretur: tunc vero Antonium Levam, non socialis fœderis imperatorem, sed summum illius in Italia præfectum designat.

Mandata Cæsaris ab equite Ciconia ad Levam perlata.

Eodem tempore a Senatu Bononiense fœdus anno M. D. XXIX. ictum, quo Italica pax firmius coalesceret, confirmari petebat. Ea de re Antonius Leva cum Christophoro

 Ca-

1534

Cæsar a Venetis fœderis confirmationem petit.

Capellio, Reipublicæ apud Franciſcum Sfortiam oratore, pluribus egit; multa de Cæſaris in Rempublicam propenſione, ac benevolentia loquutus, quo exiſtimationis loco apud Carolum eſſet, expoſuit: illi tranquillitatem, ac pacem Italiæ velut unico, eodemque ſtabili firmamento niti: quocirca ab ea petere, ut hac nova fœderum confirmatione ſocietatis, atque amicitiæ inter Cæſarem, ac Venetos jura ſolidiore nexu vincirentur; inde tria oriri commoda poſſe: primum quod Cæſar certis argumentis propenſum in commune Italiæ bonum Senatus ſtudium inſpiceret, propoſitumque eundem communibus conſiliis, ac veluti præfixum finem animadvertetet: deinde Italiæ pacem hoc præſidio munitam adeo fore, ut quicumque de illa armis laceſſenda cogitarent, ii ſpes omnes, & conſilia abjicere cogerentur: demum hoc facto ita ſibi Cæſaris animum obſtringi poſſe, ut ſi res ita tuliſſent, ex illius amicitia firmum præſidium Veneto nomini in promptu eſſet. Quæ Leva per Capellium Senatui ſignificaverat, eadem Lopetius Soria, Cæſaris apud Rempublicam legatus, in Patrum Collegio expoſuit. Senatus decreto oratori reſponſum eſt: ſi Cæſar e re communi eſſe exiſtimet, quæ ſuperioribus annis Bononiæ pacta fuerant, denuo confirmari, ab illius voluntate non receſſuros. Id Franciſco Sfortiæ, & Antonio Levæ non modo, verum etiam Cæſari pergratum fuit. Sed Pontifex cum a fœdere Italico anni M. D. XXXIII. alienus eſſet, Cæſareanorum poſtulatis reſpondit, nullam alia ex re majorem voluptatem capere, quam cum Imperatorem, eximiis belli, paciſque artibus inſtructum, Italicæ tranquillitatis ſtudioſum cerneret: nihil magis in votis habere, quam ſi in illa conſervanda Principum animos conſpirare intelligeret: ceterum cum in eo ſe locatum gradu animadverteret, quo communis parentis, ac paſtoris munera ſibi in primis eſſent obeunda, id potiſſimum ſuarum partium eſſe, ut neutram in partem propendens, cunctos pari benevolentia, ac ſtudio complecteretur, ſuborientiaque diſſidiorum, ac bellorum ſemina, & igniculos obtereret, atque extingueret: id porro ab eo, qui alterutri parti acceſſiſſet, quod ſuſpicionis notam contraheret, perfici minime poſſe: itaque fœderi adhærere nolle: id vero haud ambigua adſeveratione teſtari, ac polliceri, nihil ſibi antiquius unquam, aut optatius,

Lopetii Soria Cæſaris legati cum Venetis officia.

Senatus reſponſum.

Paulus Pontifex fœderis cõfirmationem ſubſcribere renuit.

tius, quodque altius præcordiis hæreat, Italica pace futurum: 1534
si qui forent, qui paci adversum aliquid molirentur, ad illam retinendam cum reliquis consensurum, cunctas vires, atque conatus ad illius hostes arcendos, ac profligandos adhibiturum.

M. D. XXXV.

1535

PRæclara hæc novi Pontificatus initia, quæ non ad privatam utilitatem, sed ad totius reipublicæ christianæ incrementum, ac decus posita fuisse videbantur, eo magis suspici cœpere, quod paucos admodum ad summum illud supremæ dignitatis culmen pervenisse memoria homines repeterent, quos non domesticæ gloriæ, atque opum species inflexisset. Nam Paulus ab indicendo Concilio, ut religionis dissidia tollerentur, minime abhorrebat, & diu optatam, frustra tentatam magni moliminis operam aggrediebatur, ut per legatos in Galliam, & Hispaniam missos Franciscum, & Carolum, obliteratis odiis, pace conjunctos ad socia arma adversus Turcas impelleret, atque uno consensu religionis studio incensos, cujus amplissimos, atque honestissimos titulos præseferebant, ad profligandas hæreses, quarum pestifera lues nobilissimas Europæ provincias invasisset, inflammaret.

Legati pontificii ad Cæsarem & Galliæ Regem missi.

His de rebus Comes Nassoviensis in Galliam profectus, Caroli nomine cum Francisco egerat, ut illum ad Concilium, quo christianæ religionis potissimum incolumitas contineretur, indicendum cohortaretur; viresque præpotentis regni ad rempublicam christianam tuendam, Turcarumque conatus reprimendos adhiberet, qui in dies maritimis viribus aucti omnium Christianorum loca in miserrimam captivitatem, multos mortales abducendo, vastarent, atque diriperent; & ad commune pacis studium, ac religionis decus eundem incenderet. Ad hæc Galliarum Rex ita respondit: pro evellenda, ac penitus excindenda hæresi nihil unquam se prætermisisse; eos, qui a recta religione dissentirent, variis pœnis mulctasse, morte quoque ipsa affecisse; Concilium (modo loco tuto cogeretur) non minus quam Cæsarem exoptare: ceterum Turcicæ classis impetus minime verendos esse, cunctos ad suas ditiones defen-

Nassoviēsis Comes, legatus Cæsareus in Gallia, & ejus officium.

Francisci Regis respōsum.

1535 fendendas promptos esse oportere; si ab ipso pendere christianæ reipublicæ incolumitatem, ac dignitatem compertum sit, exercitibus suis aditu patefacto, nunquam a Christianissimis suis majoribus, qui in remotissimas provincias Gallica vexilla intulissent, degenerem futurum: quod vero ad communem pacem spectat, nihil ea sibi optabilius accidere posse; modo ne Cæsar impedimento sit, quo minus quæ sibi Sabaudiæ Dux, ac Franciscus Sfortia per summam injuriam occupant, uti sibi videbitur, recuperare queat: an non magis decere Galliæ Regem viribus, ac potentia clarum, affinem suum, quam egenum, bellique præsidiis nudatum Principem, a quo nihil illi opis, aut emolumenti accedere possit, Insubribus potiri? cur vero Pontifex, ac Veneti adeo Sfortiæ favent, ac ne Insubres in alicujus præpotentis Principis potestatem concedant, perhorrescunt, nisi, ut oblata opportunitate, per vim aliquando potiantur? ad hæc supremum in Flandros, atque Atrebates se jus petere, quo jurisconsultorum sententia captivitate detentus minime cedere potuisse affirmabat: Cæsare his adsentiente, cunctis controversiarum, ac dissidiorum caussis ablatis, novis nuptiis, atque affinitatibus arctiori vinculo pacis fœdera adstringi posse: ni hæc fierent, ab iis, quæ proxime pepigisset, non recessurum. Multis hæc in Cæsarem querelis admixta erant, cum ob illius maritimos apparatus Christianorum Principum animos variis solicitari suspicionibus, licet ipse secus crederet, affirmaret.

Franciscus Rex supremum jus in Flandros & Atrebates repetit.

Ad quæ Rex cum Cæsaris responsum minime tulisset, cum illius legato graviter conquestus, multa in Carolum exaggeravit, quod Pontificem, atque Italos Principes ad novum sanciendum fœdus pro Italiæ incolumitate invitasset. Quibus permotus Cæsar ita per eundem oratorem Francisco respondit: summis laudibus se Regis pietatem extollere, quod dignis, ac justis pœnis religionis violatores, ac transfugas afficiat: sibi statutum esse tuto loco Concilium cogi: nulla in re christianæ reipublicæ opem poscenti defuturum: tempus adesse, quo Rex haud dubiis argumentis propensum in commune bonum studium ostendat, si suas triremes cum pontificiis, & Cæsareanis conjungat; non enim terrestri exercitu, sed classe tantum ad egregia quæque agenda opus esse; no-

Cæsaris per Nassoviensem oratorē ad Regem Galliæ expositio.

lit-

litque pacem, aut ullis adversus Sabaudiæ Ducem querelis, 1535 aut Francisci Sfortiæ obtentu corrumpere: amice dirimendas cum Duce controversias esse: nihil, si pactis stare velit, in Insubres moveri posse: quis enim ignorat, ad tot bellorum incendia, & vastationes fato quodam ortam provinciam, si novis tumultibus exardescat, æternas inde simultates, atque intestina malorum omnium initia profectura? Principum Italorum voluntate, qua avitum Francisco Sfortiæ imperium restituendum consenserant, perspecta, ad pacem Italiæ firmandam eo descendisse; ab eo, quod semel sancte pollicitus fuerat, nunquam se declinaturum: neque de Venetorum animo ambigendum esse, quod ad Insubrum ditiones occupandas adspirarent, cum id tantum constanter cupere semper significaverint, ut Mediolano Franciscus Sfortia restitueretur; id vero summa prudentia, ac ratione, ne potentiores finitimos experiri cogerentur, fecisse: demum cum in Flandros, atque Atrebates nullum Regi jus esset, ea in quæstionem adduci, aut jurisconsultorum sententiæ subjici non oportere: minime autem vereri Christianos Principes bellicos apparatus, in quos tam acriter incumberet; immo potius arbitrari, cum omnia ad Chariadenum debellandum comparentur, non regnorum desiderio, & cupidine, sed conservandæ, atque amplificandæ christianæ religionis studio se æstuare: satis provinciarum, ac regnorum parere sibi: nemini a suis viribus pertimescendum; id pluribus argumentis compertum, clarius in dies aperturum: nulla alia re adductum Italicos Principes ad novum pro illius defensione fœdus percutiendum solicitasse, nisi ut, omnibus dissensionum causis ablatis, quisque suis contentus, firmior tranquillitas in ea provincia servaretur, qua christiana religio potissimum inniteretur. Hæc inter Cæsarem, ac Regem variis agitata sermonibus in speciem publicæ pacis ostentabantur; verum acerrima æmulatione gliscente, animos vehemens gloriæ cupido, regnandique infida societas acrioribus stimulis incitabant; ut dum Cæsar instruendis triremibus, omnisque generis navigiis sedulus operam intendit, Franciscus quoque tota Gallia milites conscriberet, *Francisci Regis bellici apparatus.* Massiliensem classem augeret, atque eodem tempore, dum Cæsaris Africana expeditio per omnium ora circumferretur, bel-

lum

1535 lum in Italiam moturum Galliæ Regem percrebresceret. Inde Antonius Leva Insubrum oppida munire; Ticinum, fatalem Gallici belli urbem, validioribus propugnaculis cingere, ut Gallorum in Italiam ingredientium impetum sustinere, ac remorari posset.

Guido Ubaldus, Urbini Dux, a Pontifice excommunicatus.

Atque sub id tempus Paulus Pontifex, non absque multorum admiratione (ut sunt hominum, ac præcipue summorum Principum ingenia mutationi obnoxia) ab instituto pacis proposito pene deflexit, ex Camertium ditione occasionem rerum Italicarum novandarum nactus; cum pontificio interregno Guidoni Ubaldo, Francisci Mariæ Urbinatis Ducis filio, Julia Varana, unica Joannis Mariæ, Camertium Ducis nata, atque heres, nupsisset; & nuntio de pontificatu Pauli accepto, statim veritus, ne id minime gratum Pontifici esset, urbem cum militibus ingressus, civibus sacramento adactis, Camertium Ducis insignia, ac titulos suscepisset. Id primum Pontifex non admodum graviter ferre; mox aut aliorum instinctu, aut insita quadam domesticæ fortunæ amplificandæ cupiditate tactus, minime ferendum dictitare, Urbini Ducem ditionem illam armis occupasse, quam, mascula stirpe extincta, uti Ecclesiæ feudi jure spectantem, ad se pertinere arbitraretur. Catharinam matrem, Juliam, & Guidonem Ubaldum in jus vocatos, licet suos procuratores Romam misissent, in eos, uti absentes, excommunicationis spicula intorsit; atque Camertium ducatu privatos pronunciavit. Inde obsidione ad deditionem urbem compellendam ratus, Joannem Baptistam Sabellium cum valida peditum, atque equitum manu, ad intercludenda itinera, & commeatus impediendos misit. Guido Ubaldus e Piceno frumenta, quæque ad victum necessaria forent, vi sibi patefacto itinere, importanda curavit. Hæc belli haud obscura initia Senatui mirum in modum molesta erant; tum quod exigua e flamma ingentia nonnunquam incendia urbes, ac provincias consumptura, suborirentur; tum quod in Reipublicæ clientela Urbinas esset, quem ob egregie pro Republica gesta maxima cuncti benevolentia prosequerentur. Itaque ut Pontificis animum flecterent, atque a belli consiliis ad pacem deducerent, summopere Veneti nitebantur, ut jure disceptaretur, Francisco Maria, Guidonis Ubaldi patre, flagitante. Verum

Joannes Baptista Sabellius ad Camertium urbem obsidendam missus.

rum

rum Paulus neque ratione permoveri, neque precibus suaderi poterat, quin bello decernendum existimaret; quasi reliquis quoque reipublicæ christianæ jactatæ casibus id unum deesset, ut rursus in Italiæ visceribus bellum conciperetur. Quæ nuper accidissent, per Marcum Antonium Contarenum legatum Senatus Cæsari significat: suadet, ut nascenti malo occurrat, neu Italicam pacem, cujus studiosissimus semper fuerat, levi de causa turbari pateretur. Cæsaris auctoritate, atque officiis adductus Pontifex nonnihil pristini ardoris remisit; cum præsertim qui Duci, ac Venetis apud Pontificem favebant, operæ pretium minime esse dicerent, exigua, ac tantula re otium, tranquillitatemque Italiæ corrumpere, cujus servandæ, vel ad gloriam propagandam, vel ad majestatem retinendam potiores Pontificis partes essent: egregias ad domestica commoda, atque ornamenta occasiones non defuturas: Petro Aloysio filio Piceni urbem, aut ditionem aliquam tradi posse; Venetis Ravennam, ac Cerviam restitui, ut illorum viribus, atque auctoritate firmius niteretur; eos hoc beneficio devinctos imperium illius, atque opes haud parvis incrementis sustentaturos. Inde majorum rerum spe illectus Pontifex belli consilia immature suscepta abjecit, atque in Veneti Senatus gratiam, ut in aliud tempus de Camertium controversiis disceptaretur, assensus est. 1535

Venetorum cum Cæsare officia ob Camertium negotium.

Ceterum quæ Cæsar hoc anno ingenti studio moliebatur, classis ducentorum navigiorum numero insignis, Italorum, Germanorum, atque Hispanorum militum, quæ in Europæ provinciis scribebantur nomina, ab aliis omnibus aversos huc cunctorum animos obverterant. In Africam hoc apparatu proficisci Cæsar ad Tunetum expugnandum decreverat, ut Chariadeni nimium insolescentes spiritus frangeret, superbumque illius archipiratæ fastum, qui Neapolitano regno minabatur, obtunderet; in id præcipue Hispanorum precibus, ac flagitationibus incensus, qui objecta Hispaniæ litora jam tum sibi infausta ob assiduas piratarum excursiones sentiebant. Gloriæ quoque generosus impetus addebatur, quod dignum imperatoria majestate censeret, illorum minime preces aspernari, atque abjicere, qui perfugium suis perturbatis, atque afflictis rebus in illius potentia, ac viribus sibi tutum censerent; egregiumque

Cæsaris de expeditione Tunetana decretum.

1535 que se facinus editurum arbitraretur, si Muleassem regno extorrem, supplices ad se manus tendentem exciperet, atque in regio solio, a quo nuper pulsus fuerat, collocaret; militaris virtutis, atque imperatoriæ clementiæ haud dubia decora inde relaturus. Harum rerum consilia, intimosque sensus per Lopem Soriam legatum Senatui significavit: his addidit, propensum in Rempublicam Venetam suum extare studium, quam summo honoris, atque existimationis gradu haberet, ejusdemque amicitiæ studiosissimus esset. Quæ cum libenter a Patribus exciperentur, quod antea de instaurando Bononiensi fœdere polliciti fuerant, præstitere, iisdemque conditionibus, quæ anni M. D. XXIX. tabulis continebantur, denuo confirmatum est.

Fœderis Bononiensis confirmatio.

At Byzantii de ingenti Cæsaris navali apparatu nuntiis acceptis, Suleimano in Persidem profecto, varia non modo in vulgus, sed etiam inter purpuratos jactabantur; cum nondum quo belli faces admovendæ forent, promulgatum esset. Nec cessabat Joannes Forestus, Francisci Regis legatus, quod Veneti Cæsaris fœderati essent, multa in illos in sermonibus apud primores serere; illos nempe Imperatorem assidue hortari, ac suadere, ut arma insueto numero, ac robore comparata, in Græciæ regiones, quæ in Suleimani potestate essent, converteret: dum Rex contra Patres per legatum, ut ab Imperatore sibi caverent, admoneret; tot undique conquisitas, ac congestas maritimas vires suspectas haberent; amplissimo Galliæ regno, uti illis e Reipublicæ dignitate, & utilitate videretur, uterentur. Neque vero conjectura assequi difficile erat, hæc eo tendere, ut Respublica inter duos potentissimos Principes media, quæ justo temperamento pacem tueretur, vel in unius, vel in alterius offensam incurreret, atque haud ambiguo bello implicata Francisci Regis vel auctoritatem ad placandos barbaræ gentis animos, vel copiarum, ac virium præsidium ad Cæsaris conatus repellendos imploraret. Patres solidam prudentiam edocti, altiori pectore exceptos Principum astus recondere soliti, de perbenigno in Rempublicam studio Regi gratias agere; de iis, quæ a Gallico legato Byzantii falso dicebantur, conqueri. Ille culpam in legatum rejicere, licet multa cum Turca, ultro citroque legatis commeantibus, agi-

Joannis Foresti, Galliæ Regis legati apud Turcas, officia contra Venetos.

agitare cœpisset, ut barbaræ gentis ope, atque auxiliis nimium crescentem Caroli potentiam coerceret, quæ, Suleimano e Perside regresso, maturata exitialium, ac funestarum cladium semina Christianis fuere. 1535

Interea omnibus in Africanam expeditionem comparatis, commeatibus in naves distributis, totoque exercitu, ut conscenderet, jusso, Cæsar, primoribus Hispaniæ, atque Principe Lusitaniæ, qui eo cum octoginta navibus venerat, comitantibus, Barchinone solvit. Nullam vel ea, vel superioribus tempestatibus classem aut navigiorum numero, aut bellicorum instrumentorum apparatu, & copia, militum nobilitate, virtute, robore magis insignem visam fuisse memorabatur; cum universa trecentis, atque amplius triremibus, ac navibus constaret; quadraginta in ea militum millia numerarentur. Cunctorum Europæ Principum arrectis animis, quisnam exitus tanta mortalium expectatione suscepti a Cæsare egregii conatus foret. Dum tota Italia Summi Pontificis edicto supplicationes haberentur, ut Christianorum votis, noxarum expiatione, innumerisque pietatis officiis placatum Divinum numen aspiraret, universo confluente populo, per triduum Venetiis concelebratæ fuere. Marcus Antonius Contarenus, apud Cæsarem legatus, in Africam cum eo proficisci jussus. Classis Barchinone discedens, in Magonis minoris insulæ Balearis portum cursum tenuit; mox in Sardiniam ad urbem Caralim pervenit, atque inde in Africam trajecit, ac in Uticæ portum, quem nautæ *Farinam* vocant, universa illata est. Ab Utica Carthaginis promontorium, totumque ejus regionis litus, quam *Martiam* vocant, superbæ quondam urbis ruinis percelebre, circumvecta, militibus in terram expositis, cum universo exercitu Cæsar Guletam circumsedit, ut, ea expugnata, facilior ad Tunetum oppugnandum aditus foret. Namque Guletæ is situs est, ut lateritia turris nonnullis cincta propugnaculis, iis faucibus immineat, per quas sinus Carthaginiensis, mare ad australe litus allidens, in stagnum sese insinuat, quod duodecim millia passuum extentum parvis navigiis ad Tunetum iter vadis præbeat, quæ adeo depressa, atque humilia sunt, ut nisi medio, eoque profundiori alveo tranari queant. Guletam Ahenobarbus haud exiguo tormentorum numero instru-

Lusitaniæ Princeps cum classe ad Cæsaris auxilium.

Supplicationes ob Africanã expeditionem.

1535 ſtruxerat, ut claſſem, quam intra ſtagnum collocaverat, ab hoſtibus protegeret. Pugnatum utrinque per aliquot dies acriter, cum tandem ad idus julias Cæſar tormentorum muralium omnem apparatum adhiberi imperat. Andreas Auria a mari verberandæ munitionis negotium ſuſcepit, tantaque machinarum vi ab aurora uſque ad meridiem petita, & quaſſata eſt, ut terribili impetu turris proſtrata penitus ſolo æquata fuerit, ac munitiones disjectæ gradum militibus ad aſcenſum patefacerent; qui omnis generis tela, & miſſiles ignes tenaci flamma armis adhærentes, quæ a Turcis in ſubeuntes conjiciebantur, nihil morati, aut territi, ſumma animorum, ac corporum contentione in arcem irrupere. Barbari conſternati, & perculſi, dum fuga ſalutem quærunt, complures cæſi, multi in ſtagnum detruſi periere; tormenta omnia, totaque Chariadeni claſſis ad quinquaginta partim triremes, partim biremes, quæ intra ſtagni fauces ſubducta fuerat, nullo obſiſtente, in Hiſpanorum poteſtatem conceſſit. Guletæ mille, atque amplius, Hiſpanorum præſidio impoſito, iter Cæſar ad Tunetum intendit.

Guleta & Abenorbarbi claſſis in Cæſaris poteſtatem perveniunt.

Ahenobarbus immenſas barbarorum copias, quæ ſupra centum millia hominum fuiſſe feruntur, in acie produxit, adverſus quos acri adeo impetu Chriſtiani ſeſe intulere, ut excipere, ac ſuſtinere irruentes barbari nequiverint; ſed in fugam præcipites verſi, tormentis relictis, ingentem ſtragem ſubierint, Chariadeno doloris, atque iræ aculeis fremente, & cum ſuis ut Tunetum ſe reciperet, citato curſu adnitente. Ibi multa Chriſtianorum millia, qui miſerrima captivitate detinebantur, tormentario pulvere circumpoſito, in carcere concremare ſtatuerat, niſi barbari pectus mitior inſignis piratæ ſententia ab immani ſcelere revocaſſet. Cujus crudelis conſilii fama cum in carcerem penetraſſet, duo ex ejus libertis pietate adducti, carcere patefacto, ad disjiciendas, ac frangendas catenas inſtrumenta afflictis præbuere; qui ſtatim ad libertatem anhelantes, vinculis diſruptis, nudi, ſaxis, aliiſque generis miſſilibus correptis, in Turcas inſiliunt: arcem Turcæ deſerunt; captivi, nonnullis cæſis, repente occupant; commeatum, arma, conditos regios theſauros intercipiunt; ex ſumma arce vexillum oſtentant, ut Cæſari, atque exercitui factum ſignificent.

Chariadeni & Africanorum profligatio.

Chariadeni crudele de captivis cōſilium.

Captivi in libertatem ſe vindicãt, & Tunetanam arcem occupant.

Cha-

1535

Chariadenus ſupplex Chriſtianos orat, ut ipſum intro cum ſuis recipiant, præmia libertatis pollicetur: illi, ſaxis, ac telis in eum congeſtis, ſummovent, & repellunt. Is, rebus perditis, ac deploratis, cum ſeptem Turcarum millibus turpiter fugiens, Hipponam ſe recepit. Arx ſtatim in poteſtatem Cæſaris redigitur: cum Chriſtiani nuper e ſervitute erepti, ingenti lætitia perfuſi, Cæſareanos exciperent, milites ex arce in urbem irrumpentes, prædabundi cuncta diripiunt, ferro, flammis paſſim nulli neque ætati, neque ſexui parcentes debacchantur, donec, pœna capitis propoſita, Cæſar furentium militum rabiem, atque libidinem compeſceret: Chriſtianis barbarorum ſervitute oppreſſis libertate reſtituta.

Chariadenus Hipponam ſe recipit.

Tunetum a Cæſare captum.

Inter hæc ad Cæſaris exercitum Muleaſſes venit, dextramque deoſculatus, patrio more in ſubſtrato tapete cruribus collectis, inſidens, ſupplex reſtitui ſibi paternum regnum imperatoria munificentia a Carolo petiit. Qui victor regia, atque inſueta liberalitate Muleaſſem complexus, illum Tunetano regno donavit, iis adjectis conditionibus, ut honorarii loco ſingulis annis ſex Numidas equas, duodecim falcones penderet, atque in mille Hiſpanorum peditum præſidium, quo Guletam tueretur, duodecim aureorum millia erogaret. Chariadenus cum Hipponam incolumis perveniſſet, quatuordecim triremibus egregie inſtructis, Algerium ſe contulit; deinde e magnis ereptus periculis, Byzantium profectus eſt; obviuſque Suleimano e Perſide cum exercitu redeunti factus, quamvis devictus, amiſſa claſſe, regno exutus, præterita geſta infami nota fœdaſſet, tamen humaniter a Rege exceptus, qui ingenium hominis, atque implacabile illius in Chriſtianos odium noverat, maritimis rebus cum ſummo honore præfectus eſt. His rebus geſtis, Cæſar cum tota claſſe ex Africa ſolvens in Siciliam tendit, multoſque dies Panormi, ac Meſſanæ commoratus, populorum plauſu, ac lætitia ingenti exceptus, omnibus fere navigiis dimiſſis, ſoluto exercitu, duobus tantum Germanorum millibus ad ſui cuſtodiam retentis; inde Neapolim pervenit. Ibi triumphali pompa invectus eſt, ac regiis honoribus exceptus; in omne liberalitatis genus effuſa civitate, ut haſtiludiis, choreis, ſcenis, atque ſpectaculis plures dies abſumerentur, & eo majore, ac impenſiore cura,

Cæſar Muleaſſem Tuneti Regem inſtituit.

Chariadenus a Suleimano benigne excipitur.

Cæſar in Siciliam & Neapolim proficiſcitur.

1535 quod Neapolitani hactenus Imperatoris præsentia caruissent. Huc quoque accesserat, quod eodem tempore Margaretæ, nothæ Caroli filiæ, cum Alexandro Mediceo, Florentiæ Duce, nuptiæ celebrarentur; cum, extorrum Florentinorum civium, ac præcipue Rodulphi Cardinalis pollicitis rejectis, id Clementis manibus Cæsar præstaret, quod olim Barchinone connubium filiæ, nepotisque pepigerat. Neapolim multi Reguli, ac Principum oratores, ut partum ex Cæsaris victoria gaudium testarentur, confluxere. Veneti quatuor legatos misere, Marcum Foscarum, Joannem Delphinum, Vincentium Grimanum, Thomam Contarenum: hi Senatus nomine prosperos successus, Africæ urbes, atque oppida capta gratulati sunt; idque eo accuratius fecere, quod multa vel ab otiosis, vel a malevolis hominibus in vulgus spargerentur: nimia potentiæ Cæsaris incrementa suspecta Patribus esse, fortunaque illius, ac felicitate, tanquam ceteris formidolosa, subtristi quadam cogitatione defixis animis hærere: quæ Senatui admodum molesta erant, ut Cæsarem, quo cum nuper fœdus percusserat, his vocibus commoveri posse vereretur. Cur enim illius potentiæ inviderent, quem æquare Suleimani potentissimi Principis vires, christianæ reipublicæ ac Venetis conduceret? quorum insulæ ac regna prope in imperii Ottomanici faucibus essent? Aut quid in Africam, longe a Venetis ditionibus remotam regionem, victricibus Cæsaris vexillis illatis, damni illorum rebus accidere poterat? cum præsertim in iis locis piratæ, qui totum Mediterraneum, atque Adriaticum mare prædabundi excurrerent, maritimaque commercia interciperent, exitus inde, atque receptus tutos haberent. His, si qua in nonnullorum animis suspicio orta foret, diluere, ac discutere Senatus conabatur.

Margareta Caroli filia cum Alexandro Mediceo nuptia.

Veneti legati ad Cæsarem.

Verum dum felici Africanæ expeditionis eventu fracta Chariadeni superbia, contusæ Turcarum maritimæ vires, ad majora multo aditum patefacere viderentur; recens dissensionum, ac bellorum seges oborta, multis malis laborantem rempublicam christianam vexavit, atque afflixit. Nam Franciscus Sfortia, cujus sobole spes Italicæ pacis diu conservandæ, veluti firmamento, nitebatur, oculorum morbo, mox febri correptus, utpote qui imbecillo admodum corpore esset, diutinaque vi morbi-

bi confectus, nullis superstitibus masculis, kalen. novembris ex humanis excessit; Viglevano cum decem aureorum millium proventu uxori ex testamento relicto. Eo defuncto, a Senatu Mediolanensi Insubrum gubernacula Antonio Levæ delata sunt, cunctaque Christiernæ viduæ nomine administrabantur, donec Cæsar de Ducis obitu certior factus, quænam sua esset voluntas significaret. Perculit Sfortiæ obitus vehementer Italos Principes, ac Venetos præcipue, quod susceptos antea labores, atque immensos prope sumptus irritos fuisse, frustraque per tot annos armis certatum, ut Italus Princeps in imperio Mediolanensi retineretur, animadverterent; ac tum animo præsentire videbantur, quanta inde rerum omnium perturbatio, quot clades luctuosæ consequuturæ essent; neque enim Italici generis, ad quem hereditario jure Insubrum ditiones pervenirent, Princeps erat ullus. Joannes Paulus Sfortia, Francisci defuncti haud ex legitimis nuptiis frater, Insubrum imperium jure sibi vendicare videbatur, quod tabulis, quibus a Maximiliano Imperatore patri illius tituli, atque insignia Mediolanensis imperii concessa fuerant, contineretur, ut, legitimis masculis vita functis, illegitimi quoque succederent. Atque ei non modo jurisconsultorum responsa favebant, sed Mediolanenses Sfortianæ familiæ addicti instaurari in eo pristinum suorum Principum decus summis votis exoptabant. Verum has surgentes spes Joannis Pauli obitus corrupit. Ad Cæsarem enim proficiscens, Florentiæ inter prandendum repentina morte correptus nonis decembris interiit.

1535 *Francisci Sfortiæ obitus.*

Antonio Levæ Mediolanensis administratio delata.

Joannis Pauli Sfortiæ in Mediolanensem ducatum jura.

Joannis Pauli Sfortiæ obitus.

Cæsar, fato Franciscum Sfortiam concessisse, Neapoli nuntio accepto, magnam inde capere molestiam præsetulit. Viduam neptem ad se proficisci jussam, omnibus grati animi significationibus excepit. Senatui nihil magis curæ erat, quam ut Italiæ pax retineretur, neque ex Sfortiæ obitu novandarum rerum causæ insurgerent; id vero eo potissimum obtineri, Insubribus Duce dato, arbitrabatur: sæpius Cæsarem ad pacem Italiæ conservandam hortabatur: Principem titulis, atque insignibus Mediolanensis imperii decoraret, qui præsentis rerum status studiosus, nihil communi otio, ac tranquillitati adversum appeteret. Carolus nihil magis cupere, quam Italis Principibus, ac Venetis præsertim gratificari; quid

Veneti Cæsarem ad Ducem Mediolanensem instituendum hortantur.

1535 e re communi fore existimarent, libere enunciarent, Patres multa, ne quem sigillatim nominarent, permovebant, cum neque satis perspectam Cæsaris voluntatem haberent, neque immatura cujuspiam nuncupatione in aliorum Principum vellent offensam incurrere; cum Franciscus Galliæ Rex priscum in Insubres jus a Valentina Vicecomite deductum repeteret; atque inde haud obscura bellorum initia eruptura inspicerent, quorum fama cum in dies majora incrementa sumeret: licet Cæsar cunctationibus Italos distineret, neque adeo facile præpotens in Gallia Cisalpina imperium abjecturum constans fere omnium esset sententia. Attamen petenti, ut jampridem Clementis obitu instauratum fœdus Bononiense, denuo, defuncto Sfortia, renovaretur, Veneti adsensere, atque iisdem conditionibus percussere, Paulo Pontifici, ac Mediolanensium futuro Duci se adjungendi facultate concessa; Pontifice de Venetis conquerente, quod Neapoli rem ad exitum perduxissent, quæ in adventum Cæsaris Romæ, se ipso quoque præsente, tractanda fuerat.

Fœdus inter Cæsarem ac Venetos cōfirmatum

Interea Franciscus Galliarum Rex veteri, neque ullis eventibus intermisso Mediolanensis imperii potiundi desiderio, arma movendi occasiones quærere; lustrare copias; undique socios, atque amicos sibi asciscere non desinebat. Venetorum quoque animos solicitare, ut vel priscæ cum Gallorum gente amicitiæ memores, vel ingentibus præmiis, ac pollicitationibus illecti, veteris societatis jura innovarent; atque ob eam causam Biovium, virum sibi intimum, ut Senatus mentem exploraret, Venetias miserat. Senatusconsulto Regi ob illius propensam in Rempublicam voluntatem gratiæ actæ: ceterum amantem pacis Rempublicam, præteritisque bellis adhuc pressam, & afflictam, in novos turbines se conjicere non posse; ea præsertim tempestate, qua Christianorum Principum saluberrimo concordiæ vinculo animi jungendi forent, ut communibus consiliis, ac viribus hæreses nimium in christianæ reipublicæ perniciem, ac pestem sese efferentes prosternerentur. Verum Franciscum nulla impedimenta a concepta de imperio Mediolanensi sententia remorari poterant. Id ut

Franciscus Rex Biovio ad Venetos missio.

tu-

1535 *Franciscus Rex in Sabaudiæ Ducem infensus.*

tutius faceret, in Carolum Sabaudiæ Ducem primos belli impetus vertere statuit, ut per illius fines expeditum sibi in Italiam iter pararet; in quem complures inferendi belli causas præferebat: atque in primis quod Niceam, & Herculis Monœci portum, a Gallorum Regibus certa pecunia Ducibus oppigneraτa, flagitanti, ac persoluta pecunia redimere contendenti restituere noluisset. Huc accesserat infensus in eum animus, qui licet Francisco avunculus esset, uxoris tamen Lusitanæ, quæ Joannis Regis, atque Isabellæ Caroli uxoris germana soror erat, illecebris depravatus, assiduisque fatigatus precibus, ab auctoritate, ac nutu Cæsaris totus pendebat. Itaque cum ad bellum omnia composuisset,

M. D. XXXVI.

1536 *Philippus Sciabottus Allobrogum fines invadit.*

ANni proximi initio Philippus Sciabottus, *Admirallus*, ut vocant, Dux a Rege declaratus, Transalpinis oppidis quæ ad Allobrogum fines pertinent, nullo negotio potitus, Alpes transgressus, nonnulla Subalpinæ regionis oppida, Taurinum nempe, Fossanum, Pinarolum, & Cherium occupavit; ac nisi, eductis Mediolano copiis, Antonius Leva cuncta diripientibus, ac vastantibus Gallis obstitisset, Vercellæ quoque, atque potior Subalpinæ ditionis pars in Regis potestatem pervenisset. Cæsar his rebus permotus, de bello adversus Gallos gerendo maturius consulere cœpit; ingenti cura delectus equitum, & peditum in Germania haberi jussit; ne ullam in partem Helvetii penderent, sed tantum belli spectatores essent, curabat. A Maria sorore, quæ Belgio præerat, ad copias e Germania evocandas, Belgarumque, & Sequanorum equites instruendos, quantas maxime pecunias præstare posset, flagitabat. Nam duplici præpotenti exercitu æstatis initio se in Gallias irrumpere velle crebris, iisdemque certis sermonibus usurpabat; hisque de rebus, Venetias Roderico Davalo misso, Senatum certiorem fecerat, petieratque, ut copias, quibus ex fœdere nuper icto ad Mediolanense imperium defendendum obstrictus erat, in promptu haberet. Itaque ut sex peditum millium delectus Antonii Tifernatis, bellicarum machinarum præfecti, Babonis Naldi ducis, aliorumque ductorum haberetur,

Cæsaris bellici apparatus in Gallos.

Rodericus Davalus a Cæsare Venetias missus.

Venetorum decreta de militum delectibus.

1536 tur, Senatus jussit: his quingenti levioris armaturæ milites adjecti; atque ut in Brixiensium finibus ad Asulam oppidum convenirent, mandatum est; ut Ollio trajecto, Cremonæ urbi, cujus propugnandæ munus Venetis obtigerat, præsto essent: atque ob id Feltrius imperator e suis ditionibus Venetias evocatus est, ut quamprimum adventum in castra maturaret. Sed ob Joannis Lotharingi Cardinalis adventum, de quo mox dicetur, cum Sciabottus a belli cogitationibus, atque victoriæ, quam manibus tenebat, cursu ad pacis spem sese convertisset, primosque Gallorum impetus inhibuisset, restincto animorum ardore, languente militum solertia, substitisset, copiæ a Venetis coactæ ad propensum illorum in Cæsarem animum, constantemque ad fœderis conditiones servandas voluntatem tantummodo valuere.

Urbinas Venetias evocatur.

Cæsar in Cardinaliū collegio de Francisco Rege conqueritur.

Appetente vere, Cæsar Neapoli discedens, nonis aprilis Romam ingressus, ac quatriduum in urbe commoratus, in Cardinalium Collegio, in quo Paulus Pontifex solemni ritu amictus aderat, gravissimam orationem habuit: multa vetera, atque recentia in Franciscum Galliarum Regem exaggerans, quod Caroli Sabaudiæ avunculi sui oppida in Transalpinis, & Subalpinis regionibus per summam injuriam occupasset, ut inde iter sibi ad Insubres invadendos tutum sterneret, quos, ni ipse vltro concederet, armis petiturus videretur: verum neque postulanti concessurum, neque passurum, ut Sabaudiæ Dux suis ditionibus exutus, diutius ipsius vires ad certissimam illi opem ferendam exposceret. Hæc, atque alia adeo concitate, atque ex ardenti pectore verbis erumpentibus protulit, ut adderet, nolentem se ad bellum rapi, quo innocentes populi irarum, atque Principum indignati animi immeritas pœnas daturi essent: ad singulare certamen Franciscum provocrare velle, ut illorum controversiæ una eademque acri dimicatione definiretur. Tum vero Pontifex ad clementiam Cæsaris fervidam mentem quamlenissimis verbis revocare contendit: neque enim ignarus quorsum acerrima hæc summorum Principum dissidia processura essent, ut aliqua concordiæ ratio iniretur, summopere laboraverat, atque ut Joannem Lotharingiæ Cardinalem Romam ea de causa mitteret, a Rege petierat. Is cum amplissimis de pace ineunda man-

Cæsar, Frāciscum Regē ad singulare certamen provocare se velle asseris.

mandatis, trajectis Alpibus, Taurinum profectus, Admirallo, ne ulterius arma proferret, suaserat, spe haud modica exorta, ut inter armorum strepitus pax eo lætior, quo minus expectata effulgeret: in id quoque adnitentibus Venetis, qui summovere bellorum incendia ab Italia cupiebant. Neque Cæsar a pacis studiis aversus omnino videbatur, cum Carolo Engolismensi Duci Mediolanense imperium beneficiario jure se traditurum significaret. At ea res, petente Rege, ut Henrico Aurelianensi Duci concederetur, ad exitum perduci non potuit: id apertis verbis Cæsare pernegante, ne Catharinæ Mediceæ uxoris obtentu, Mediolanensi dominatu auctus, Hetruriæ quoque, atque Urbinatum ditionibus nova semper meditantem animum adjiceret. Itaque ostentatæ parumper concordiæ conditionibus abjectis, Cæsar Roma discedens, per Hetruriam iter arripiens, lustratis nobilioribus illius provinciæ urbibus, tandem Apennino trajecto, ad Astam urbem contendit. Ibi Fossanum ab Antonio Leva expugnatum fuisse, Franciscum Salassiorum Ducem a Gallo deficientem ad suas partes traductum invenit: summaque virtute, ac militari scientia clarissimos quosque duces ad se vocatos, in quibus eminebant Hernandus Toletanus Albanus Dux, Alphonsus Davalus Vastius Marchio, Ferdinandus Gonzaga, de bello administrando consilia inire cœpit. Nam prospero rerum initio accensus jam omnino sibi Gallias invadendas statuerat, exploratam, & plane certam victoriam sibi pollicitus, si Regem nihil hostile in suo regno metuentem, adhuc imparatum aggrederetur; qui Helvetiorum auxiliis destitutus, & Belgas in suos fines irrupturos pertimescens, minime in aciem descensurus, ut justo marte confligeret, videbatur.

1536

Cæsaris propositio de Mediolanensi ducatu Engolismensi Duci tradendo.

Fossanum a Leva expugnatum.

Salassiorum Dux ad partes Cæsaris accedit.

Cæsar itaque per maritimas Alpes, ac Tendanos colles cum copiis Provinciæ fines ingressus, a Savonæ portu Andrea Auria cum classe subsequente, primo impetu Antipolim urbem ultra Varum amnem cepit, ac diripuit. Mox nonnullis oppidis deditione in potestatem receptis, ad Aquas Sextias cum exercitu consedit, pendens animi quonam potissimum, an ad Massiliam, vel potius ad Arelatum oppugnandum arma converteret; & in ancipiti consilio cum haud paucos dies commo-

Cæsar in Provinciã bellum infert.

Antipolis a Cæsare capta & direpta.

1536 ratus esset, præclaræ gerendarum rerum occasiones effluxere. Nam Rex, qui repentino Cæsaris adventu commotus ea, quæ ad bellum necessaria forent, minime expedire potuerat, interea colligendi vires opportunitatem nactus, Lugdunum se contulerat; Germanorum, & Helvetiorum magnis coactis copiis, non modo ad sustinendos Cæsareanorum impetus, verum etiam ad bellum inferendum se comparaverat; ac Italicorum ducum ope, qui Mirandulana in ditione magnam militum manum coegerant, novos motus Genuæ moliebatur. Copiæ Cæsaris, quæ ad Aquas Sextias castrametabantur, multis incommodis vexari, ac fame laborare cœperunt, cui cum gravitas cæli accederet, & per militum vulgus morbi grassarentur, ita ut passim ob frequentia funera castra exhaurirentur, summis undique difficultatibus circumseptus, de invadenda Gallia consilia abjicere coactus, conatu Gallico frustratus, Genuam reversus est; cum Antonius Leva, paci semper adversus, turbidorumque consiliorum auctor, supremum in Gallia diem obiisset. Per eos dies Cæsar Fulgosius, qui tunc Veronæ cum ala leviorum equitum morabatur, cum Senatus injussu ad Gallicas partes fovendas Genuam contendisset, militari stipendio, ac dignitate exutus, perpetuo exilio a Senatu damnatus est, Francisco Galliarum Rege de Venetis plurimum conquerente, quod illius consiliis, & conatibus adversarentur. Cæsari Genuam adventanti quatuor oratores missi, Nicolaus Theupolus, Marcus Antonius Venerius, Marcus Antonius Cornelius, Antonius Capellius.

Franciscus Rex Lugduni vires cōtrahit. Gallicarum partium milites in Mirandulano. Morborum vis in Cæsaris castris. Cæsar Genuam regreditur.

Antonii Levæ obitus.

Cæsar Fulgosius a Venetis exilio damnatus.

Veneti oratores ad Cæsarem.

Atque iisdem fere diebus Cæsar Petrum Gonzalum Mendozzam ad Patres misit, ut de belli eventu, de reditu in Hispaniam certiores faceret, propensumque ad pacem cum Gallo ineundam animum significaret: Regi trimestre spatium ad deliberandum statuisse, an Mediolanensi imperio Engolismensem Ducem, Christierna ex Francisco Sfortia vidua uxore accepta, præfici vellet; ni oblatam conditionem reciperet, Ludovicum Lusitaniæ Principem, aut Emanuelem Caroli Sabaudiæ Ducis filium Insubrum titulis decoraturum. Ea in re Senatus sententiam exquirere, & ad strictiora fœdera Italorum Principum flagitare, ut Italiæ pax, ac tranquillitas nullo hostium conatu labefactari, aut interturbari posset. Senatus a Me-

Petrus Gōzalus Mendozza, Cæsaris orator ad Venetos.

Cæsaris variæ propositiones de Mediolanēsi ducatu conferendo.

a Mediolanensi Duce nuncupando abstinebat; novo se adstringi foedere, Bononiensi excepto, nolebat. Pontifex licet a Senatu de Cæsaris consiliis, & quantis undique periculis Christianæ res jactarentur, admoneretur; attamen ob Camertium negotium denuo susceptum minime parem ad tantam rem conficiendam ardorem afferebat; quamvis Ascanio Columnæ Cæsar Genua discedens Italicarum rerum negotia demandasset, cum medium inter Carolum, ac Franciscum Paulus se futurum ostenderet. Itaque Senatus acriori cura angebatur, quod superioribus nova, atque acerbiora bella suboritura, eodemque præteritorum annorum clades revolvendas animadverteret; cum intestinis dissidiis Ottomanorum quoque virium potentia, ac robur immineret, quos magnas undique copias cogere; classem triremium numero majorem instruere; in Christianos expeditionem moliri, Byzantio nuntiabatur. Dissentientes quoque, ac miserrime de religione certantes, & in se invicem insilientes Principes, ac populi existebant; ut nisi labentibus, & prope ruentibus rebus opportuno aliquo remedio subveniretur, nobilissimas reipublicæ christianæ partes teterrima pestis invasura foret. Quamvis enim Concilium a Pontifice indictum esset, Mantua civitate in id potissimum delecta, multis difficultatibus hoc summum afflictis rebus subsidium præpediebatur, ut Veneti avitæ Catholicæ religionis studio incensi Vicetiam urbem Synodo concelebrandæ tribuerint. Quibus tandem commotus, atque incitatus Pontifex, legatos in Galliam, & Hispaniam mittere statuit. Augustinus Triultius ad Franciscum; Marinus Caracciolus Cardinales ad Cæsarem proficisci jussi; qui de communi inter Christianos Principes concordia; de foedere adversus Turcas iciendo; ac de concelebrando Concilio agerent.

1536

Cæsar rerū Italicarum negotia Ascanio Columnæ demādat.

Concilium prius Mantuæ postea Vicetiæ indictum.

Pontificis legati ad Cæsarem & Galliæ Regem.

Variis, atque dubiis adeo casibus humanæ res veluti insano ludibrio miscentis cuncta fortunæ jactantur, ut nil certum hac incerta mortalium vicissitudine, totque incassum insumptis laboribus videatur, dum illi, penes quos summa rerum potestas est, imperii augendi, ac reliquis dominandi inexplebili adeo cupiditate ducuntur, ut bella e bellis serendo in populorum perniciem, urbium cladibus, & provinciarum excidiis acerbos calamitatum omnium fructus, nullum tranquillitatis,

nul-

1536 nullum otii, ac laborum præmium percipiant. Horum omnium non tam novitate mirandum, quam funestis, atque exitialibus cladibus deflendum ea tempestate spectaculum vesana concitati animi rabie Principes præbuere. Inde reserata barbaris hostibus christianæ reipublicæ viscera; illecta, ac vocata ad certum nostrum exitium Turcarum arma; & Respublica Veneta, in qua præter ceteros Principes pacis ingens studium extiterat, eodem cum reliquis turbine rapta, ac disjecta est: & post triginta, atque amplius annos, quibus pace cum Ottomana gente fruebatur, difficile, & periculosum bellum suscepit; cujus initia, & eventus scribenti mihi, ut rei, quæ Patrum nostrorum ætate gesta est, memoriam illustrem, paulo altius nonnulla repetenda sunt, ut belli causæ, ac veluti semina accurate inspiciantur.

Defuncto, ut diximus, absque liberis Francisco Sfortia, Insubrum Duce, cum Veneti de Italiæ statu vehementer soliciti essent, a Carolo, qui tunc Neapoli morabatur, petierant, ut ad præsentem Italiæ pacem, statumque retinendum Mediolano Ducem daret. Cæsar nihil Italiæ pace antiquius sibi esse; ea in re Venetæ Reipublicæ, aliisque Italis Principibus gratificari velle certa adseveratione pollicebatur. Inde de instaurando Bononiensi fœdere agere cœperat, quod statim iis conditionibus, quæ Bononiæ pactæ fuerant, renovatum est; in quibus, ut sex peditum millibus ad Ducem, quem Cæsar designasset, defendendum, atque interea dum novum Principem eligeret, ad præsentem Insubrum statum conservandum Respublica obstringeretur. Varie ea de re agitatum est; neque Cæsar, ut Carolum, tertium Francisci Regis natum, Engolismensem Ducem, Insubrum titulo insigniret, alienus videbatur. Verum rebus Italiæ compositis, Hetruria ad suas partes pertracta, Venetis sibi fœdere adjunctis, cum nihil sibi pertimescendum censeret, id secum ipse immobili animi sententia statuerat, ut prædiviti, atque opulenta Insubrum regione, vel ad Italiæ principatum retinendum, vel ad reliquas illius provincias subsidiis connectendas, situ valde opportuna, nullis casibus exueretur; veritus, ne Franciscus, ea parta, Genuensium, & Florentinorum turbatis rebus, sibi aditum ad Neapolitanum regnum invadendum patefaceret: itaque valido

cum

cum exercitu Provinciam ingressus, Galliæ regnum adortus fuerat. Quæ res ingenti adeo ira, atque indignatione Francisci Regis animum incenderat, ut nihil, quod ad acerrimum hostem oppugnandum, ac proterendum spectaret, prætermissurus videretur. Venetos sæpius adversus Cæsarem solicitaverat, haud obscura belli præmia pollicitus, modo amplissimi regni vires, ac socios ostentando, modo, ne potentiæ Cæsaris nimium fiderent, suadendo. 1536 *Francisci Regis adversus Cæsarem consilia.*

Sed cum eos nuper Cæsari fœdere sociatos sibi adjungere non posset, & absque illorum ope Mediolanensi imperio potiri difficile admodum fore animadverteret, rem antea per suos nuntios inchoatam denuo cum Suleimano agere cœpit, ut præpotentis Principis animum, ac vires in Cæsarem concitaret: quo duo potissimum se consequi posse rebatur; alterum, ut Veneti, qui pacem cum Turcis colerent, ne sibi infensum Suleimanum redderent, atque in se ipsos illius arma lacesserent, a Cæsare juvando abstinerent; alterum, ut, classe ad diripienda Apuliæ loca emissa, Neapolitani regni incolas magno terrore concuteret, atque Caroli conatus ab Insubrum imperio ad tuendum regnum Neapolitanum averteret. Itaque ad Suleimani mentem flectendam licet Joannes Forestus, ordinarius Regis legatus, omne studium, atque operam adhibuisset, attamen quo vehementius elati Principis animum nova benevolentiæ, atque honoris significatione mulceret, Seraphinum Gozium, Epidauriensem, Byzantium proficisci jussit, qui una cum Foresto nihil, quod ad Suleimani animum Regi conciliandum attineret, prætermisere. Vires, ac potentiam illius mire extollere; peragratas triumphis provincias; devictos populos; remotissimas nationes cladibus afflictas; præferocis, ac victricis gentis impetus vel ad decus augendum, vel ad victoriæ spem maturandam certiori eventu niti non posse, quam si ad nimiam Imperatoris potentiam moderandam, & coercendam, quæ jam cunctis pertimescenda immineret, adhiberentur: haud difficile immensis Suleimani viribus futurum, classe Neapolitanum regnum invadere, parum ad vehementiores bellorum impetus sustinendos instructum; populos superbæ dominationis Hispanorum pertæsos, ac rerum novarum cupidos; facili ex Epiro ad Hy-

Seraphinus Gozius a Gallis Byzantiū missus.

Gallorum cum Suleimano adversus Cæsarē officia.

1536 Hydruntem maris trajectu exercitus ad certam prædam ituros. Hæc, atque alia Gallici oratores, ut Suleimani iras in Cæsarem acuerent, differebant; quæ cum ab Ajace, & Luphtibejo, quorum ingens erat auctoritas, exciperentur, insito Christiani nominis odio perciti, in aures, atque animum Regis instillabant, ut præclaro suorum majorum exemplo, qui eximias de Christianis victorias retulissent, arma victricia in eosdem converteret; Albægrecæ, Rhodi, Pannoniæque trophæis nova decora adjiceret; Caroli fastum, atque arrogantiam contereret; ad Italiam invadendam invitari ducum consiliis, militaribus vocibus; ac fato prope ipso admonente, trahi; Salentinorum extremam illius regionem, a conspectu Epirotici litoris parvo maris tractu sejunctam, exiguo labore occupari posse; nondum sexaginta annos effluxisse, cum abavus Mahumetes, Hydrunte capto, universam Italiam summo terrore affecisset; quo tempore, nisi præpropero ereptus fato invictus Imperator haud dubiam spem adventantis victoriæ corrupisset, magna ad totius Europæ imperium fundamenta jecisset. His purpuratorum suasionibus Principis animus supra gentis superbiam gloriæ cupiditate incensus, vehementer commovebatur, atque ab Asiatico bello, quod, longo terrarum tractu emenso, per invia, saltuosa, ac deserta loca exercitus ductando, conficiendum erat, ad Europeum se convertit; cum præsertim potentissimum Christianum Regem suam opem adversus Christianorum Imperatorem obnixe petentem, aspernari, regiæ suæ dignitatis, qua supra cunctos mortales inani opinione se tolleret, minime esse censeret. Itaque Gallicis legatis pollicetur, cum primum anni tempus ad militares actiones obeundas se aperuisset, classe, ac terrestribus copiis Byzantio eductis, adversus Cæsarem arma illaturum.

Ajax & Luphtibejus Suleimanum in Christianos incendunt.

Suleimani decretum de bello Cæsari inferendo.

At quoniam complura de Turcarum rebus nobis erunt postea dicenda, admonet hic locus, ut de illorum initiis, institutis, viribus, bellandi genere brevibus nonnulla attingamus. Constans opinio est, Turcas a Scythis, qui nulla stabili sede, nullis oppidis patentes campos vage ac sparsim trans Tanaim amnem incolunt, originem duxisse. Huic rei fidem facit, quod initio Pontum atque Cappadociam ingressi, exinde ad reliquas finitimas regiones transiere: huc accedit vitæ morumque

Turcarum origo & incrementum.

que

que ſimilitudo, corporis habitus, & cultus, equitandi, ſagittandique ratio, communis quædam ac patria rei militaris diſciplina (quodque omnium maxime argumento eſſe poteſt) linguæ ejuſdem uſus, loquendique cognatio. Hi primum parva manu latronum more, paſſim excurſionibus propinquas regiones deformantes, ignobile nomen ſortiti, confluentibus ſubinde ad prædæ famam multis mortalibus, opportunis quibuſdam montibus, clauſtriſque, unde faciles irruptiones fieri poterant, occupatis, adeo excrevere, ut, auctis viribus, ſublatiſqu animis, æquo marte adverſus finitimos de agrorum poſſeſſione decertarent; ac mox ſive Græcorum negligentia, ſive humanarum rerum fatali quadam lege, vel potius Divino, a quo regna atque imperia de gente ad gentem transferuntur, nutu, adeo celeri curſu ad eximiæ potentiæ culmen pervenere, ut Pontum non modo & Cappadociam, verum etiam Galatiam, Bithyniam, Pamphiliam, Piſidiam, utramque Phrygiam, Cilices, Cares, univerſamque eam Aſiam, quæ minor vocatur, uſque ad Ioniæ, & Græci maris litora, dum alios alii duces, & varia auſpicia per factiones ſequuntur, in ſuam poteſtatem redegerint. Donec trecentis abhinc circiter annis Ottomanus quidam, neque magni cenſus, neque clari inter ſuos nominis, gregariorum militum manu collecta, in ſeditionem verſus, graſſari paſſim, vaſtare, prædabundus excurrere, nec tantum Chriſtianis hoſtis, verum ſuæ quoque gentis hominibus infeſtus, cuncta diripere cœpit. Atque ex domeſtico bello, inteſtiniſque diſſidiis occaſionem nactus, aſcitis undique, qui prædæ, & rapinarum cupiditate, ceteroſque opprimendi tetro, & inſano deſiderio flagrabant, eam brevi auctoritatem, nomenque ſibi comparavit, ut oppida aggreſſus, alia vi caperet, alia deditione ſubigeret, nonnulla ad metum ceteris incutiendum everteret.

1536

Ottomano vita functo, Orchanes filius ſucceſſit, qui auſis, dominandique cupiditate patri non inferior, diſciplinæ rei militaris gloria eminentior, non modo inchoatum imperium auxit, ſed illius latius provehendi fundamenta liberis reliquit. Horum natu major Suleimanus Baſſa, dum pater adhuc viveret, * qui atque inter Græcos de ſucceſſione Imperij diſceptaretur, ab altero ex Aſia accerſitus, cum exercitu primus omnium Helleſpontum trajicit, enervatiſque dimicantium inter

ſe

1536 se viribus, integer fessos, fractosque adoritur; Callipolim oppidum in Cherroneso ad Hellesponti fauces situm occupat. Ex humanis vero sublato duobus mensibus ante patris obitum, Amurathes, alter frater, imperium obtinuit, qui strenue atque prospere in Europa, & in Asia rem gessit, Adrianopolim occupavit, & magnam Thraciæ partem subegit. Cum autem bellum Serviæ Despoti sævum intulisset, copiis ejusdem non semel profligatis, tandem per fraudem in castris cæsus, Bajazetem, & Jacupum filios post se reliquit. Jacupo procerum consiliis interfecto, ne qua inter fratres contentio oriretur, res universa ad Bajazetem rediit, qui brevi Thraciam omnem, Thessaliam, Macedoniam, Phocidem, Bœotiam, Atticam sibi adjecit. Sigismundus, superioris Pannoniæ Rex, ac Imperator, Danubium amnem cum exercitu transgreditur; verum priusquam universis collectis copiis, atque ex ordine militari instructa acie cum hoste manum consereret, tumultuose fusus castra, atque impedimenta relinquere cogitur, acriterque hoste insequente, in fugam conversus, vix, parvo lembo Danubio trajecto, evasit. Exinde instauratis, & confirmatis animis, Turcæ audaciores, efferacioresque facti, majora agitare, ac moliri cœperunt: nam Bajazetes Byzantium diuturna adeo, ac difficili obsidione vexavit, ut Calojanes Imperator subsidia a Christianis Principibus imploraturus in Italiam, atque in Galliam proficisceretur; dum interea reliqui cives fame pressi, & subsidiis destituti, acrius undique urgentibus, & circumfrementibus barbaris, de deditione, nulla spe salutis sibi relicta, cogitarent: quod procul dubio contigisset, nisi Tamerlanes Scytarum Rex, qui torrentis in morem prævalidis stipatus copiis, citato cursu devolvebatur, Bajazetem in Asiam revocasset, collatisque signis, ingenti edita Turcarum exercitus strage, vicisset, victum in potestatem redegisset; in qua captivitate non multo post excessit. Ex filiis Mustaphas unus in acie cecidit, reliqui patris ob calamitatem alii alio fugerunt: tandem, rebus compositis utcumque, Suleimanus primus regnum est adeptus, qui dum res pristinum in statum restituere aggreditur, a Musa fratre bello petitus post biennium interiit. Musæ postea, cum quadriennium prope exegisset, Mahumetes primus frater bellum intulit, imperioque dejectum ob-

obtruncari juſſit. Is virtute non modo, & armis, verum aſtu, ac technis Turcicas res vehementer auxit; Flaviis, ſive Flavis, ſic enim appellari volunt Valachi, ferociſſimis, & bellicoſiſſimis trans Danubium, Euxinum verſus mare, late imperantibus, crebris excurſionibus labefactatis, gravia tributa impoſuit; Turcarum Regulos nonnullos in Aſia vi oppreſſos ditionibus exuit. Eo extincto, Amurathes ſecundus patriis fretus opibus, ac viribus, Theſſalonicam Græciæ civitatem vi captam, expugnatamque diripuit; Aetoliam, atque Epiri partem occupavit; multa Illyricorum oppida vel deditione, vel armis ſubegit, devicto ad Varnam Ladislao Sarmatiæ Rege. Summa cum reipublicæ chriſtianæ jactura formidoloſior effectus, Corynthiacum iſthmum (*Hexamylum* vulgo vocitatum) expugnavit, atque evertit; inde in Peloponneſo aditu patefacto, Græcos calamitatum variis generibus afflixit, oppidis captis, ad prædamque militibus expoſitis, ingenti illis imperata pecunia, pacis leges præſcripſit. Mahumetes ſubinde filius hujus nominis ſecundus Byzantinam expeditionem diu animo meditatus, caſtello prope litus ad Boſphori oſtium, mira diſſimulatione uſus, incredibili celeritate extructo, atque munito, fœderum religione ſpreta, bellum Græcorum Imperatori terra, marique intulit. Poſt quartum & quinquageſimum diem, extrema edita pugna, Conſtantino Paleologo confoſſo, principibus, optimatibuſque viris (qui mos feræ gentis eſt) miſerandum in modum fœde jugulatis, celeberrima totius orbis urbe eſt potitus. 1536

Turcarum imperium, opes, & ritus.

Exin Turcarum vires ejuſmodi incrementa ſuſcepere, ut Chriſtianis Principibus deinceps metuenda, & formidanda extiterint. Byzantio enim occupato, quo nulla toto terrarum orbe civitas opportuniore loco ſita eſt, magna reliquis Ottomanicæ genti ad gloriam, atque imperium augendum opportunitas acceſſit. Quemadmodum ſuperius etiam a nobis memoratum eſt, ut modo ſi maritimum Turcicarum ditionum ambitum inſpicias, ab Illyrici, quos cum Republica habent, finibus in Epirum procurrant; Peloponneſi, & Græciæ litora legendo Byzantium uſque, centena millia paſſuum vicies emenſi perveniant. Inde Euxini maris circumflexu uſque ad extremos Europæ fines provehuntur. Eadem maris vaſtitate uſque in Aegyptum ad Nilum amnem, quo Aſia ab Africa ſejungitur,

1536 tur, extenduntur. Africæ vero litora excurrendo universum eum tractum, qui usque ad Gaditanum fretum protenditur, paucis quibusdam, quæ Hispaniarum Regi parent, exceptis oppidis, Turcæ possident, qui sane universus circuitus octogies centena millia passuum complectitur. Neque minori ambitu terrarum, qui a Turcis possidentur, tractus patent; nam licet penitiora Africæ non attingant, atque a Lepti Alexandriam versus deserta habitatoribus loca inspiciantur, uberrimi tamen, atque feraces sunt Aegypti agri, imperiique Turcici fines adeo sese efferunt, ut oceanum usque australem pertingant, atque a rubro mari per Adeni, & Gemeni regna ad Euphratem fluvium, atque ad ostia Tigridis in Persicum sinum influentis porrigatur. Latissimos vero ad Tigrim limites cum Persis habent, propius ad Caspium mare accedentibus: exinde Albanis, Colchis, atque aliis nationibus finitimis terminos usque ad Tanaim, qui Asiam ab Europa disterminat, protendunt. In Europa vero cis, atque ultra Danubium Turcarum ditiones protrahuntur. Pannoniæ, Crovatiæ magnam partem obtinent, Canisiaque his nostris temporibus capta, quatuor dierum non amplius itinere ab Italia distant.

Tot maris, ac terræ tractus Turcarum Regis parent imperio, quod nullis coercitum legibus in subditos exercet, perque præfectos, qui *Beglieberghi* vocantur, administrat; ii viginti numero, plures modo censentur. Maris præfectus accedit, qui maritimis oris, atque insulis præest. Navalibus, ac pedestribus opibus mirum in modum Turcæ pollent: centum ac quinquaginta quinque millia equitumalunt, quorum octoginta millia in Europæ finibus, sexaginta in Asia continentur, *Spachi* eorum lingua vocitantur; iis agri (*Timaros* dicunt) tribuuntur, ex quorum proventu equos in bellum expeditos sustentare queant; neque ob id quidquam de regiis thesauris decedat; reliquis autem, qui millia quindecim censentur, ære publico stipendia solvuntur. Pedestrium copiarum robur in prætorianis, qui *Janizzeri* vocantur, militibus situm est; duodecim circiter millium numerum efficiunt; horum fortitudine, ac bellica virtute ingentia Turcæ facinora edidere. Incredibili cura educantur, atque a teneris annis militaribus studiis assueti, corpus laboribus, animum spernendis periculis, ad

ad præclara quæque audenda promptum, atque expeditum assuetudine nanciscuntur. Præfectum illorum *Agam* dicunt; per 1536
varios militiæ gradus evecti ingentes divitias, & auctoritatem sibi comparant, ut supremas quandoque dignitates adipiscantur. Ante Byzantium captum nullum Turcis maritimarum rerum studium, nulla disciplina; mox cum ad amplificandum imperium, maritimum quoque robur necessarium esse animadverterent, navalia extruxere, in quibus magnum triremium, atque aliorum navigiorum numerum compingi, & instrui curarunt, quæ ad ea conficienda requiruntur, eorum regionibus abunde suppeditantibus, cum e ponto Euxino incredibilis lignorum copia suppetat. Verum neque præfectorum, nautarumque virtute, neque navigiorum forma, neque remigum, & epibatarum militum usu cum nostris comparandi sunt. Tria porro hominum genera Turcicas ditiones incolunt, Asiam, atque Africam *Musulmani*, idest recte sentientes (ita enim Turcæ vocari volunt) licet in ea Mauri numero præstent. In Europa plerique Christiani sunt, in quos ita sæviunt, ut intoleranda quæque perpeti coacti, prorsus desperati vitam agant, neque bello, aut pace ad ulla publica obeunda officia vocentur, iis tantum adhibitis, quibus stipendia publica conferuntur: quo militiæ genere si exuantur, ægre novos delectus, vel supplementum copiarum addere valeant: hoc sane incommodo Christiani Reges, ac Principes eximuntur, cum ex frequentissimis regionibus, ingentique multitudine refertis innumeri, classico concinente, ad stipendia accipienda convolent.

Ceterum, quod magis mirere, illud est: tantam, tamque immensam imperii molem iis hominibus inniti, qui sacrosanctæ christianæ religionis mysteriis a sui ortus primordiis initiati fuere: penes hos arma sunt, ab iis regna, & provinciæ administrantur. Illud enim ex prisca consuetudine inolevit, ut quotannis fere per provincias mittantur, qui adolescentes ex Christianis parentibus prognatos deligant, quos nonnunquam a patrum complexu, matrumque sinu per vim, inaudito crudelitatis exemplo, abstractos, Byzantiumque abductos, illecebris, ac præmiorum proposita spe, ad suæ religionis instituta allicere contendunt; ni obtemperent, sæpe invitos cir-

1536 circumcidunt, atque Christi sacra ejerare cogunt. Accidit præterea, ut vel devictis, ac domitis provinciis, vel terra, marique prædabundi excurrentes, multos mortales captivos efficiant: iisdemque artibus tenella ætate ephebos in suam sectam pertrahunt, atque ex iis, qui præclara indole iudicia futuræ virtutis præseferunt, sæpius Regi dona exhibentur. Ex omni numero selecti, quos vel oris decus, ac pulchritudo, vel membrorum firmitas, atque artuum robur ad certum egregie factorum decus ortos significant, intra septa regia educantur; pro cujusque virtute in spem amplissimarum dignitatum aluntur, atque ad primum *Visiratum*, qui post Regem summus honos habetur, adspirante fortuna, extolluntur. Qui vero inferioris notæ, cum quintum ac vigesimum annum attigerint, ex iis prætoriani milites, *Janizzeri* nempe, eliguntur; neque præter hujusmodi hominum genus, alii ad honores, ac stipendia regia admittuntur, licet posterioribus temporibus vel gratia, vel pretio nonnulli ex indigenis Turcis ad militaria munera, atque ad gubernacula provinciarum pervenerint. Sed quemadmodum arma, atque imperitandi ratio penes eos est, qui olim Christi sacramenta susceperant, ita quæ ad sectam, ac leges pertinent, ab iis, qui eorum religionem cum lacte hauserint administrantur. Ex quorum genere templorum, ac fanorum, quas *Meschitas* vocant, ad religionem procurandam rectores, ac æditui deliguntur. Eorum filii cum primum adolescere cœperint, legem, quæ *Alchorano* continetur, edocentur; inde juri populis dicundo in oppidis, atque civitatibus constituuntur. Exequendi jus ad eos, qui arma tractant, spectat, caput ac princeps religionis *Muphtis* est, a Rege delectus; is magnam auctoritatem obtinet, summaque in existimatione est: illum tanquam oraculum adeunt. Præcipiendi atque imperandi expers cum sit, cuivis tamen ex lege illum consulere licet, strictim re exposita, quid juris, atque æquitatis, exquirere: qui perbrevi responso (& *fa* appellant) quid censeat, significat: tantumque in eo ponderis est, ut illi contradicere sit nefas. Gravissimis de rebus quæ ad summam imperii pertinent, Rex, justitiæ, ac religionis opinionem affectans, ab illo sententiam

tiam

tiam poſcit, ut religione tactos ſubditos ad ea, quæ animo meditatur, conficienda facilius flectat; licet is aſſentando plerumque propenſionem illius explorans, quo mentem inclinare perceperit, ei ſententiæ adhæreat; quam etiam, ſi ita conducere videatur, probabili cauſa inventa, immutare ſolitus eſt, eodemque intendit, quo cupido Regis inflectitur. Pauca hæc de Turcarum origine, inſtitutis, moribus dixiſſe ſat ſit. Nunc inſtitutum ad opus redeamus. 1536

Cum Suleimanus, gloriæ avitæ æmulus atque heres, Gallicis rebus opem ferre ſtatuiſſet, quo, Cæſaris potentia depreſſa aut valde imminuta, nanciſceretur aliquam opportunitatem ad Italiam, aut etiam Germaniam armis invadendam, in eo Galliæ Regis legatis ſuadentibus; enixe laborandum duxit, ut Venetos ab amicitia, ac fœdere cum Cæſare inito ſejungeret. Janusbejum regium interpretem (*Dragomanum* a Turcis dictum) Venetias miſit, qui Senatui exponeret, ingenti cum terreſtri exercitu, tum claſſe Byzantio moturum: Patres hortari, ut, quibus ille ſocius, vel hoſtis eſſet, eoſdem ſociorum, atque hoſtium loco haberent; ſe quæ ad Venetos ſpectarent inviolata, integraque conſervaturum; in eadem, quam cum Republica hactenus pacem coluerat, permanſurum. Hæc Suleimani legatio vehementer Senatum perturbavit, cui ſatis exploratum erat, quorſum Patrum animi pertentarentur, quibuſve impulſoribus ea decreta legatio fuiſſet. Ac ſane quamvis juſta indignatione commoverentur, quod inſueta, atque inexpectata liberæ civitati ea petitio fuerit; attamen veteri prudentia iracundiam ſe ſe efferentem cohibere, ac moleſtiam inde perceptam premere cum ſatius ducerent; re mature diſceptata, ac diſcuſſa, paucis, gravibuſque verbis Senatuſconſulto reſponſum eſt: cum omnibus gentibus pacem ſibi, atque amicitiam intercedere; eandem cum Ottomanis Principibus per multos annos conſtanter ſervaſſe; vigere idem in Senatu erga pacem cum Suleimano ſtudium, ut majori declaratione minime ea in re opus eſſet. Reſponſum hoc haud graviter tulit Suleimanus, quippe qui multa, eademque illuſtria virtutis ſemina animo reconderet, ingeniumque in æquitatem propenſum, atque ad juſtitiam proclive ſortitus eſſet. Verum non deerant, qui amicum Principem in Rempublicam extimularent, oc-

Janusbejus Suleimani legatus ad Venetos.

Senatus reſponſum.

1536 casionesque maligne quærerent, quibus infensum Venetis redderent, ac sensim ad bellum aperte cum Republica pertraherent. Inde nonnulli Veneti mercatores, qui negotiorum causa Byzantii, atque in aliis Ottomanici imperii locis morabantur, falsorum criminum obtentu, in carceres detrudi jussi, eorum bona fisco adjudicata. Alexandri Contareni navis variis, iisdemque pretiosis onusta mercibus, non longe ab insula Cypro, cum falso piraticam dicerent, a Rhodiensibus triremibus capta. In Syria decumæ mercimoniis, quæ a Venetis asportarentur, impositæ: literæ Nicolai Justiniani, Reipublicæ apud Suleimanum legati, haud semel resignatæ. Quæ omnia a Turcis fieri compertum erat, quod Rempublicam fœdere cum Cæsare infestissimo illorum hoste adstrictam esse moleste ferrent; ob idque Mustaphas, præcipuo inter purpuratos loco, haud obscuris verbis eam ob causam Venetos iratum Suleimanum experiri, illius vires, atque impetum merito in se provocasse significaverat.

Veneti mercatores & eorum mercimonia a Turcis intercepta.

Alexandri Contareni navis a Turcis capta.

Decuma Turcis Venetis mercatoribus imposita.

Hæc alieni, atque hostilis animi haud dubia argumenta Patres magnopere commovebant, gravissimique belli onus Reipublicæ incumbere providebant; quamvis eodem tempore Thomas Mocenicus extra ordinem legatus ad Suleimanum, ut partas illi in Perside victorias gratularetur, missus, perhumaniter habitus fuisset, atque Ajax illi inclinatum ad veterem amicitiam servandam Suleimani animum testatus esset: modo paribus, ut decebat, officiis propensæ in illum Reipublicæ voluntatis signa ederentur; quam semel pollicitus esset fidem nunquam fallere consuevisse; quæ adversus mercatores, ac Venetorum navigia acta fuerant, ea injussu Principis contigisse. His per literas Byzantio missas intellectis, in ancipiti rei exitu ambigui Patres versabantur; hinc injurias illatas non obscura belli indicia, inde benevolentiæ signa in Thomam Mocenicum legatum, & Ajacis de pace sermones æstimantes: cum plerisque verisimile non videretur, Suleimanum, qui Principum Christianorum vires, studiaque optime nosset, præcipiti consilio bellum Venetis inferendo, adversus se duas classes incitare, ac Rempublicam, quam amicam habebat, simul cum Cæsare hostem experiri velle, quæ per triginta sex annos pacem cum Turcico imperio constanter servasset, atque in neutram inclinando partem, æquabili temperamento ita se gessisset, ut nulla inde Ottoma-

Thomas Mocenicus extra ordinem ad Suleimanum orator.

manis Principibus damna, aut incommoda pervenissent. Sed 1536
nondum vulgata Suleimani expeditione, multa non in vulgus modo, sed inter prudentes, ac rerum humanarum haud ignaros variis sermonibus dispergebantur; nonnullis in regnum Neapolitanum arma comparari; aliis in Adriaticum sinum classe immissa, Segniam petiturum dicentibus. Neque deerant, qui crederent, Chariadeni suasionibus, atque impulsu ad delendam ignominiæ notam superiori anno a Cæsare in Tunetana expugnatione ceptam, in Africam universum belli apparatum effusurum. Plerique bellum adversus Venetos moturum minime vana adseveratione ajebant; Corcyramque insulam, maritimis rebus olim florentem, atque ad invadendam Italiam loco opportuno sitam, oppugnaturum.

M. D. XXXVII.

INsigne ineuntis anni M. D. XXXVII. exordium immane 1537
Laurentii Medicei facinus effecit, quo Principi optime de se merito & propinquo necem, hosti vero longe infestissimo principatum, sibi tandem perniciem imprudenter conflavit, cum decus intempestive ac dementer peteret restituendæ pristinæ Florentiæ libertatis. Nam gratia, qua maxima pollebat, turpiter abusus, assentatione fœdisque obsequiis Ducem Alexandrum in obscœna flagitia & fraudes inductum sibi ita devinxit, ut insidianti caput stolide committeret. Rei gestæ series celebris est, atque pervulgata, & a scriptoribus multis prodita memoriæ; hæc pauca memorasse satis mihi fuerit ad propria eademque gravissima multum festinanti. Cum de bellico Turcarum apparatu fama augeretur, triremes, atque omnis generis navigia aut ædificari, aut sarciri, ut ad trecentorum numerum accessura viderentur; machinas ad bellum opportunas, atque in primis ad expugnanda oppida, atque urbes accommodatas, sedulo instrui; commeatus studiose colligi; Græciæ summum præfectum, quem *Begierbegum* Turcæ vocant, Byzantio profectum, ad Scopiam Macedoniæ urbem, quam Heracliam Sinticam fuisse nonnulli affirmant, pervenisse; magnum undique militum numerum cogere, Suleimanoque castra pa-

1537

Veneti apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.

rari; illum veris initio Aulonem venturum, qua in urbe panis nautici ingens in classis usum copia parabatur. Senatus cum barbarorum fidem jamdiu suspectam haberet, non amplius cunctandum ratus, totum se ad belli studia convertit: delectus militum haberi; ditionis maritimæ oppida majoribus præsidiis firmari; tormentarium pulverem, commeatus, quæque ad hostium impetus sustinendos necessaria, atque opportuna viderentur, quamprimum mittenda curavit: in peramplo navali, quod egregio, ac prope stupendo opere exædificatum, magnum navigiorum, atque omnis generis fabrorum, & artificum numerum, qui publico ære aluntur, continet, intentiore cura veteres triremes refici; novæ ad quinquaginta numerum ædificari; majoresque triremes, præcipuum belli pondus, summa solicitudine instrui, ut centum triremes in usus belli adornarentur, decretum.

Hieronymus Pesareus classis imperator.

Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius Procuratores.

Veneti decumas a Pontifice petiti.

Classis imperator Hieronymus Pesareus deligitur; pecunia summo studio conquiritur; atque ut privatis opibus ad patriam juvandam aliquo honoris præmio cives divitiis florentes allicerentur, tres divi Marci Procuratores creantur, Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius: singuli duodecim aureorum millia in ærarium congessere. A Pontifice ex sacerdotiorum decumis ducenta aureorum millia petita, ab eodem varias nectendo moras dilata. Artificum civitatis collegia certum remigum numerum in armandas triremes tribuere jussa: oppidis, quæ Veneti ducatus limitibus comprehenduntur, triremes imperatæ; Clodiensibus binæ, trierarchorumque eligendi jus concessum; Lauretanis, atque iis, qui Caput aggeris incolunt, totidem; Murianensibus, adjacentibusque parvis insulis itidem duæ. Atque ut magnarum rerum negotia exactiori indagine, ac maturiori prudentia discuterentur, majoribus Præconsultoribus tres adjecti fuere, quos *Adjunctos* vocarunt: magistratum primi iniere Thomas Mocenicus, Nicolaus Bernardus, Marcus Antonius Cornelius, longo rerum usu inter insignes Senatores connumerati.

Præconsultores a Senatu aliis adjecti.

Supplicationes Venetiis habitæ, & frumenta egenis tributa.

Auxiliis ab humana ope, atque industria petitis, vetere, ac religioso Reipublicæ instituto ad Deum Optimum Maximum ac superos versæ mentes; ad templa tota civitate supplicationes habitæ; in pias preces cunctis civitatis

tis

tis, ordinibus effusis, egentibus religiosis viris frumenti sestarii ad quadringentos ex publicis horreis tributi. 1537

Cæsar eodem tempore gravi cura cum Neapolitano regno, ac Siciliæ, tum Africanis rebus prospiciendum ratus, magnam Hispanorum militum manum in Italiam traduxerat; Andreæ Auriæ classis præfecto mandaverat, ut quanta posset diligentia triremes in omnem belli aleam pararet, ac quamprimum Neapolitanas, Siculas, & Melitenses sibi adjungeret. Verum multa in id tempus inciderant, quæ Cæsarem variis curis distractum, ne cunctos nervos in Turcicum bellum intenderet, remorabantur. Nam cum Alphonsus Vastius, magna vi fere omnibus iis oppidis expugnatis, quæ superiori anno in Subalpinis Galli ceperant, Taurinum, quod reliquum erat, oppugnaret; debilitata, ac prope eversa suorum fortuna permotus Galliarum Rex, incredibili celeritate coacto Germanorum, Helvetiorum, atque Italorum exercitu, Lugdunum se contulerat: inde Henrico filio cum Momorantio, expeditaque copiarum parte præmisso, ipse cum Germanorum circiter septem, Helvetiorum sex, Italorum quatuor millibus subsequebatur, præter Vascones, ac Gallos, succedente graviori equitatu; atque bellicis machinis, Alpes quamprimum transgressurus. Quibus Regis conatibus ut Cæsar obviam iret, illumque ab Italia invadenda revocaret, in Belgio ingenti numero copias tum pedestres, tum equestres cogi jusserat, ut ab ea parte finitimas Galliæ regiones aggrederetur. Huc quoque accesserat, quod Regem Genuense bellum moliri percrebuerat; qua ex re illius Reipublicæ cives perterrefacti, discessum Auriæ cum suis triremibus in ea universæ urbis trepidatione, ac periculo permittere nolebant.

Alphonsus Vastius Taurinum oppugnat. Franciscus Rex Lugdunum profectus copias colligit. Cæsaris bellici apparatus in Belgio.

Suleimanus Byzantio egressus, Thracia peragrata, ac Macedonia emensa, Scopiæ parum commoratus, per Albanos arrepto itinere, cum universo exercitu ad Aulonem pervenit. Nec multo post Luphtibejus, & Aheneobarbus cum classe ab Hellesponto egressi, Maleæ promontorio superato, ad Ficerium, oræ Leucadiæ portum, perennibus fontibus valde aquationibus opportunum, substitere. Trecenta, atque amplius navigia numerabantur, in quibus ducentæ ac viginti tri-

Suleimanus ad Aulonẽ exercitum ducit. Luphtibejus & Aheneobarbus cum classe ad Leucadem.

1537 remes; reliquæ biremes, myoparones, atque alia minora navigia: militum extra ordinem ad decem millia, qui duodecim præfectis, quos *Sangiacos* vocant, parebant, ac quatuor prætorianorum millia (*Janizzeros* appellant) censebantur. Universæ classi Chariadenus præerat; penes Luphtibejum, utpote qui Suleimani personam sustineret, illiusque vexillum gestaret, summa consiliorum, ac rerum erat. Cum adhuc incertum esset, in Neapolitanum regnum, an in Venetos terrestris, maritimique belli moles incumberet, quisque suis rebus consulere; omnes barbarorum motus interiori cura observare; nec dum certa expedire, aut inire consilia. Auria Genua solvens, Centumcellas prætervectus, cum pontificias triremes adhuc instructas non invenisset, in Mamertinum fretum se contulerat, ut ex Neapoli, Sicilia, atque aliis ex oris triremes, quas præstolabatur, cogeret: cum vero neque viribus, neque numero par ad certamen cum hoste ineundum esset, cum selectis triremibus, reliqua classe relicta, in altum provehi, ac quotquot posset, Turcarum ditionibus incommoda, & damna inferre statuit.

Andrea Auria consilium de incommodis Turcicis ditionibus inferendis.

Veneti cum primum classem Turcicam Methonem attigisse, atque Pesareum imperatorem ad Corcyram pervenisse intellexerunt, inter ambiguas belli, & pacis spes, quidnam potissimum decernerent, quidve Pesareo mandarent, non satis expedire poterant: venientine, ut ferebatur, in Adriaticum sinum Chariadeno Corcyræ cum tota classe subsisteret; an anteverso itinere triremes Turcicas a tergo relinqueret. Erant qui antevertendum arbitrabantur, ne Reipublicæ oppida, atque urbes in sinu Adriatico sitæ Turcarum prædæ, ac libidini objicerentur, ac ne triremibus, quæ in Dalmatiæ ora, atque Venetiis parabantur, aditus ad reliquam classem intercluderetur. Alii contra minime tutum, nec e Reipublicæ dignitate fore censebant, Corcyram, Ionii maris insulas, ceterasque Reipublicæ ditiones nimis prono in timorem consilio deserere. Nonnullis media quædam ratio probabatur, nempe ut, divisa classe, sinum Adriaticum Turcis ingredientibus, Pesareus imperator cum Alexandro Contareno legato, ac quadraginta selectis triremibus in Ionio circa Corcyram moraretur; reliquas ad triginta cum Francisco Paschalico altero le-

legato in oram Dalmatiæ mitteret : Chariadeno cursum in Apuliam intendente, ne Corcyra discederet; verum Divi Angeli promontorio superato, atque in Picenum, & Flaminiam navigante, illum quæcumque moliretur diligentissime observans, insequeretur. Aliis denique illud placebat, ut anceps consilium, quod variis rerum eventibus interturbari poterat, imperatoris prudentiæ permitteretur. Inter has dissentientium Senatorum sententias illam Senatus est amplexus, qua Pesareum Corcyræ subsistere juberetur. Mox (quod antea factum non memorabatur) ut alter classis imperator ad sinus Adriatici tutelam deligeretur, Senatusconsulto decretum est, penes quem, Pesareo absente, summa auctoritas foret, præsenti obtemperaret; Joanni Viturio id munus majoribus comitiis delatum est. Is statim in Dalmatiam profectus quadraginta sex triremes, præter biremes sex, coegit. Pesareo quinquaginta quatuor triremes, ac duæ naves majores aderant; harum alteri, quam *Galeonum* vocabant, Albertus Contarenus, alteri Jacobus Armerius præerat. Verum adhuc in ambiguo versabantur, an totius cogendæ classis auctoritas Pesareo tribueretur, an incerto inter pacem, ac bellum tempore sejunctas maritimas vires esse præstaret : eam rem omnem diversis sententiis in Senatu agitatam permittere imperatori placuit. 1537

Mandata Senatus ad Pesareum classis imperatorem.

Joannes Viturius legatus in Adriatico cū imperio.

Interea nullum officii genus Cæsareani prætermittebant, suadendo, rogando, flagitando, ut Senatum ad classem cum Andreæ Auriæ triremibus conjungendam impellerent; haud parva vel ad Reipublicæ Venetæ incolumitatem, ac dignitatem, vel ad totius christianæ incrementum inde profectura : ne Suleimani amicitiam semper suspectam, Caroli Imperatoris, cujus mirifice propensus in Rempublicam animus extaret, societati anteferrent : conjunctis Venetorum maritimis viribus, quæ prisca navalium rerum disciplina numero, & robore plurimum possent, cum Cæsareana classe, quid non audendum? quæ victoriæ præmia ex insolenti hoste non referenda? Ad id quoque Andreas Auria Pesareum hortabatur, ingentia illi, ac prope confirmata certi eventus decora, assueta jactatione ostentans. At Senatum, quin Cæsareanorum postulatis assentiretur, id præsertim permovebat, quod ultro grave cum potentissimo hoste bellum suscipiendum non arbitraretur; ac nondum atrox quid-

Cæsareanorum officia, ut Venetam classem sibi adjungerēt.

1537 quidpiam in Rempublicam Suleimanum gerentem lacessere, futum suis rebus minime censeret. Ex hac nutantium consiliorum varietate ad pristinam spem Venetos sibi obstringendi erectus Galliarum Rex, Guidonem Rangonium Venetias misit, qui secretius Collegium, Decemvirum magistris præsentibus, adiit. Multa de Francisci in Rempublicam benevolentia, de iis, quæ a Gallis superiori tempestate egregie pro Venetis gesta fuerant, graviter est loquutus: mox de præsenti rerum statu accurate disseruit: tandem, ut a Cæsareano fœdere abstractum ad Galli amicitiam Senatum flecteret, vario, ac multiplici orationis genere usus est. Nonnunquam, ut imperii cupidine tactos Patres alliceret, Cremonæ urbem, universum Abduæ Glareanæ tractum, præmia belli Mediolanensis ostentabat. Regis auctoritatem, ut Flaminiæ urbes ad pristinum Reipublicæ jus revocaret, pollicebatur; Hydruntem, Brundusium, Monopolim, Tranium, Pulinianum, atque eam Apuliæ oram, quæ olim Venetis obtemperaverat, accessuram. Modo Regis certam operam ad belli Turcici, quod tunc Venetis haud ambiguo cunctorum judicio immineret, suspicionem discutiendam spondebat; inde summa cum dignitate controversias, quæ cum Suleimano intercederent, mercatoribus libertate tributa, sublatis mercimoniorum decumis, Alexandri Contareni navi restituta, componendas fore. Hæc a Rangonio Patribus exposita varia animorum agitatione excepta fuere: re sæpius in consultationem adducta, hujusmodi decretum Præconsultores ad Senatum tulere, quo Rangonio responderetur: Quammaximas Senatus posset Regi de propenso illius in Rempublicam animo, regiisque pollicitis agere gratias: ceterum quod ad societatem attineret, ex iis, quæ superioribus tempestatibus a Venetis gesta fuerant, haud obscure qui illorum animus, quæ mens in amplissimum regnum esset, inspici posse; si occasio se obtulisset, paria Rex a Venetis expectaret.

Oratio Marci Antonii Cornelii. Unus e Præconsultorum numero Marcus Antonius Cornelius, continentis Sapiens, erat, qui *rejiciendam prorsus Gallorum societatem, Rangonioque significandum censeret, ob instauratum nuper cum Cæsare fœdus, quin aliquid illi adversum pacisceretur, fide publica Senatum obstringi: at pro sua in*

in Galliarum Regem observantia, ac studio, atque illius in Rempublicam benevolentia sibi polliceri quidquid officiis, & auctoritate posset, ut Reipublicæ Suleimanum conciliaret, adhibiturum. Quot, quantisque periculis Venetos objicerent, qui societatem ineundam cum Gallis censerent, Cornelius differebat: *alienum esse a majorum instituto fidem semel datam violare, neu quisquam imperii amplificandi spe duceretur, ni prius immensos sumptus, innumeros labores, ingentia bella animo versaret, quæ procul dubio subeunda, atque in incertum victoriæ exitum jactandi forent: quanti Cremona, atque alia Abduanæ Glareæ oppida majoribus constitissent, expenderent, qui, cunctorum in se Principum invidia excitata, eosdem Gallos, quos ad incrementa imperii adjutores habuerant, acerrimos hostes experti fuere: inde quot Reipublicæ clades illatæ; quibus agitata, ac pene submersa fluctibus fuisset, neminem ignorare: sumpta non modo ad recuperandum imperium, sed ad Italiæ libertatem, ac decus tuendum generoso ausu arma olim fuisse; ut Insubres in Ducis potestate retinerentur, decertatum; Gallos bis vel ob Regis, vel ob filiorum libertatem absque socia, & fœderata Republica pacem cum Carolo sanxisse, ut eodem tempore terra, marique gravissimi belli pondus sustinere Veneti cogerentur: tandem nullis laboribus concussos; pace oblata potius, quam quæsita, præteritis calamitatibus finem impositum: hanc ne vana spe latius dominandi corrumperent: cogitarent bellorum initia facilia admodum, exitus difficiles; illa in nostra voluntate, hos in arbitrio fortunæ sitos esse: Regum ingenia, amicitias propria tantum utilitate emetiri solita: si Mediolanense imperium summis votis a Francisco expetitum a Carolo objiceretur, an non omnia fœderum jura, ut illo potiretur, ultro statim abjecturum? quo casu quid Reipublicæ durius, quid acerbius evenire posset? Neque vero quos spes non alliceret, eosdem Suleimani bellum minantis timore percelli oportere, atque Caroli fœdere abjecto, in nova Gallorum societate satis præsidii ad pacem situm esse existimare; quos enim sponsores, aut vades de Suleimani animo Galli præstarent, quin, Cæsare infenso, latissimum iter ad Reipublicæ imperium invadendum sibi præmuniret, ambiguitate penitus abjecta, qua modo summopere vereretur, ne maritimis* 1537

Ve-

1537 *Venetorum cum Cæsare consociatis armis, neque ad certaminis aleam subeundam, neque ad obsistendum pares vires adbibere posset?* Hæc gravi admodum, ac vehementi oratione a Marco Antonio Cornelio disceptabantur, ut Senatum a Gallis penitus avulsum in Cæsareano fœdere retineret.

Oratio Leonardi Haimi.

Contra vero Leonardus Haimus, qui majorum Præconsultorum numero erat, *acerbo nimis Senatus decreto amicum Reipublicæ Regem lacessere, neque moris esse, neque a Reipublicæ detrimento sejunctum censere: non eas esse temporum rationes, ut fœdera cum Gallis sancirentur; attamen minime illorum societatem spernendam: recondere inimicitiarum, atque odiorum semina summos Principes consuesse, quæ sæpius in auctores erumperent: id vero summo consilio, prudentissimo Senatus instituto, postquam præter ceteros Principes Imperator, & Galliarum Rex eminerent, effectum fuisse, ut quantum in se esset, illorum potentia, ac vires, æquabili veluti lance libratæ, consisterent, ne alter nimiis incrementis auctus, formidolosior ceteris fieret, adspirantisque fortunæ illecebris corruptus, in reliquos insurgeret: his artibus Rempublicam veluti e scopulosi maris æstibus ereptam fuisse: cur igitur modo vetustæ Gallorum gentis amicitiæ obliti, ita Cæsari vellent adhærescere, ut Regem Reipublicæ amantissimum, cujus difficillimis temporibus auxilia experti essent, omnino infensum sibi redderent? ac semina Italici belli eo perniciosiora jacerent, quod eodem tempore & propinquæ belli faces in Gallia Cisalpina accenderentur, & communes christiani nominis hostes ob nostra dissidia vehementius sævire, maritimaque ditionis Venetæ loca possent acrius invadere? Neque vero Galliarum Regis auctoritatem ad Suleimani animum placandum, ac periculosissimum bellum a Republica avertendum, parvi æstimandam, quem satis constaret ingentis hujus ex Hellesponto emittendæ classis auctorem fuisse. Unum Cæsarem utrosque communem hostem habere; in illum hæc arma parata, ni immaturo consilio in Rempublicam convocarentur. Quocirca difficillimis in rebus opportuna cunctatione utendum, sæpius evenire, ut quæ humanæ prudentiæ opem effugiunt, mora, ac tractu temporis discutiantur.* Hæc, orationis summa gravitate, atque auctoritate ad mitigandos Patrum animos, ne nimio ardore concitati

tati

tati extrema consilia amplecterentur, ab Haimo afferebantur Senatores in Cornelii sententiam frequentes ivere, Rangoniusque, uti ille censuerat, v. kalen. julii dimissus est. 1537 *Guido Rangonius legatus a Venetis dimissus.*

Dum hæc gererentur, nuntii supervenere, classem Turcicam Corcyræum fretum prætervectam, tribus bombardarum ictibus amice, lege militari arcem consalutasse; totidem tormentis displosis, nostros amicitiæ signa reddidisse, classisque præfectum, atque insigniores duces ab imperatore Pesareo de more varie donatos, sui Regis pacis cum Venetis servandæ studium testatos; quod re ipsa præstitere, duobus Epibatis ad unius triremis malum appendi jussis, quod nonnullos Acroceraunios captivos fecissent: edicto insuper cavere, ne quis Venetorum subditis detrimenti aliquid inferret; qui secus fecisset capitali pœna plecteretur. Quæ cum Senatorum animos ad spem pacis erexissent, classis imperatoribus injunctum est, ut ab iis, quæ Turcas in nostros elicere possent, abstinerent, congressus illorum devitarent, sin casu in ipsos inciderent, cuncta benevoli animi signa ederent; haud exigua spe freti, Suleimanum bello regnum Neapolitanum petiturum. Jam enim Luphtibejum, & Chariadenum ad Salentinorum voluntates explorandas miserat; qui cum Brundusium, & Hydruntem firmis munita præsidiis intellexissent, ab Hydruntino promontorio in sinum Tarentinum flectentes, Castrium oppidum, Mercurini, Catinariæ Ducis, deditione receptum, adversus pactam fidem fœde diripuerant, homines, ac pecora toto Salentino litore Turcis intercipientibus, ut universa ora a Tarento Brundusium usque magno timore concuteretur. Hippagogis equites in terram descenderant; aditum, cuncta vastantes, Suleimano præmuniverant. Ipse moræ impatiens in Italiam, quæ ob oculos versabatur, iter moliebatur, ut tandem qui diu suspensas mortalium mentes detinuerat, expeditionis finis conspiceretur. At vel nostrorum temeritate, vel fortunæ malignitate, vel certe irato, quod negari non potest, in mortalium errata Divino Numine, vehemens, ac immanis illa procella in Venetos delata est: cum ex parvis initiis paulatim surgentia maximarum rerum momenta eam pestem Reipublicæ intulerint.

Mandata Senatus ad classium imperatores.

Castrium a Turcica classe captum.

Suleimani decretum de Italia invadenda.

Nam Simeon Nassius, urbe Jadera ortus, triremi Dalmaticæ

1537 ticæ præfectus, cum forte in Turcicum navigium, quod commeatu onustum ad Aulonem iter intendebat, incidisset, ac nautæ usu recepta consuetudine vela, uti superiori, demittere noluissent, majori tormento excusso, disjectum, ac perforatum demersit. Ea re vehementer commotus Suleimanus, iracundia repressa, Janusbejum, qui superiori anno Venetias profectus fuerat, cum duabus triremibus ad Pesareum Corcyræ commorantem misit, qui unius trierarchi insolenti facto jura pacis abrupta conquereretur; meritam illi pœnam infligi; damna illata, quæ ad triginta aureorum millia accederent, sarciri peteret. Iam triremes, quibus Janusbejus vehebatur, in conspectu Corcyræi litoris erant, cum quatuor nostrorum triremium præfecti, qui freto præerant, Justus Gradonicus, Michael Grimanus, Jacobus Medius, Hieronymus Michael, nulla a Turcis honoris causa de more salutatione accepta, repente indignabundi hostiliter aggressi, primo impetu in fugam Turcas vertere, qui perterrefacti in propinquum Acroceraunium litus sese ejecere; ex iis complures una cum ipso Janusbejo ab effera gente, atque ipsis in primis Turcis infensa, capti fuere. Pesareus imperator ea re mirum in modum perturbatus, ut qua posset fortunæ malignitatem prudentia corrigeret, Franciscum Zenum trierarchum ad Acroceraunios misit, ut Janusbeji libertatem ab ea gente peteret, in id haud parva pecuniæ vi tributa, quam facile ab agrestibus hominibus, Veneto nomini addictis, nulla mercede impetravit. Quæ omnia XIIII. kalen. sextilis datis literis ad Senatum significavit. Janusbejus cum diro infortunio elapsus ad Suleimanum pervenisset, graviter de Venetis conquestus, multa in illos, præteriti casus dolore, atque ira percitus, acerbe effudit, ita ut Suleimanus indignatione exæstuans, Jacobum Canalem Reipublicæ legatum ad se vocaret, atque in Venetos acriter inveheretur: an ea esset Reipublicæ mens, exquireret, quam in pacem cum illo servandam adeo propensam significaverat; an potius cuncta hostilia in illius ministros, ac triremes edita fuissent: mitteret statim Corcyram, qui rem, uti accidisset, diligenter referret; ea intellecta, tum apertius, quid sibi videretur, enuntiaturum. Canalis de toto eventu ab eo, qui Corcyram missus, reversus fuerat, edo-

Simeo Nasfus, Jadertinus trierarchus, navigium Turcicum demergit. Janusbejus a Suleimano ad Pesareum mittitur.

Janusbejus a Venetis trierarchis in fugam versus ab Acroceraunus capitur.

Janusbejus Francisci Zeni opera liberatur.

Suleimani officium cū Jacobo Canali legato.

edoctus, Suleimanum adit; quæ acciderant, non maligno in illum Venetorum animo facta, sed fortuito evenisse commemorat. Quis enim talia Senatus voluntatis, ac mentis conscius in amicum, & præpotentem Regem de industria perpetrasset? ob maritimas leges importune neglectas malum illud erupisse; constanter Venetos pacem cum Ottomanis inviolatam omni tempore servaturos. At Suleimanus nihil Canalis oratione permotus, antiquæ pacis specie se deceptum, atque illusum dicens, Reipublicæ gravissimum bellum minatur; ni damna statim sarcirentur, noxii pœna afficerentur, atque classis imperator, in quem facinoris omnem culpam congerebat, plecteretur: ad hæc explicanda, ut nuntium Venetias mitteret, petiit. Canalis Alexandrum Ursinum, ut de his omnibus Senatum doceret, proficisci jussit; ni aliqua animadversione in facti auctores uteretur, procul dubio irati Suleimani arma, quem implacabili animo in Rempublicam cerneret, expectaret. Nam reliquis illud quoque accesserat, ut Andreas Auria, viginti octo triremibus apprime instructis, Zazynthi, ac Cephaleniæ litoribus adnavigans, varii generis Turcarum navigia, quæ annonam, atque victui necessaria Aulonem ad exercitum convehebant, capta diriperet; rursusque explorando maria Corcyram delatus, Janusbeji triremes a nostris nuper in fugam actas, vacuas, ac desertas abduceret; quæ res acrius in Venetos Suleimani animum incendit. 1537

Alexander Ursinus a Canali legato Venetias mittitur.

Per eos quoque dies Pesareus imperator certior factus, Aheneobarbum Zacyntho digressum, cum octoginta triremibus Corcyram petere, ut omnes congrediendi occasiones vitaret, cum classe Euripo egressus, iter in sinum Adriaticum, ut Viturio conjungeretur, arripuit. Verum, repente furente noto, in oppositum Italiæ litus delatus, cum haud procul a terra abesset, ac nautæ ob noctis tenebras sistendas in anchoris triremes censerent, ut fessi longo itinere remiges recrearentur, atque repentino turbine oborto, neque præmitti ad speculandum celoces, neque ex triremium carchesiis, tenebricosa nocte prospectum impediente, dispici maria a longe possent; forte prima quindecim triremium acies, quæ ab Alexandro Contareno legato ducebatur, improviso in regiam

Hieronymus Pesareus classis imp. in sinu Adriaticu proficiscitur.

giam

1537 giam triremem, cui Bustanes trierarchus præerat, incidit; quam ipse piraticam arbitratus, incitatis remigibus, magno impetu aggreditur. Acri pugna oborta, acerrime utrinque dimicatur, cum Turcæ, spe salutis abjecta, immani, ac desperato robore in præsens letum ruerent: tandem, cæde illorum ingenti edita, triremis in potestatem Contareni concessit, atque profundo mari demersa est; pauci, qui se inter transtra abdiderant, e Turcis incolumes evasere: Bustanes ipse fortiter pugnans occubuit. Id Contareni factum ad privatas inimicitias nonnulli referebant, quod illius navis ex oriente pretiosis onusta mercibus regrediens, a Turcis prædonibus intercepta esset; ut inde justam iram, ac dolorem publicæ causæ antetulisse videretur: cum alii ex adverso quæ acciderant, incertis rerum navalium casibus, nocturnisque erroribus tribuerent, Contarenique consilium memorarent, quo classem ad fortuitos incursus vitandos in Cretam abducendam censuerat. Pesareus eadem tempestate compulsus, Apuliæ propinquam oram legens, crebris, ignibus tormentorumque fragore signa dari, ut incolæ ob Turcicæ classis metum in tuta loca sese reciperent, suspicatus: mox Turcis ad suas triremes evocandis ea signa edita fuisse cognitum est; statimque classis in altum provecta nostris sese obtulit. Magna in trepidatione tunc imperator versari, sese ex illius conspectu fuga proripere, indignum Veneto nomine videbatur: prælio decertare, atque horæ momento in incertum pugnæ exitum se committere, ex sententia Senatus non erat. In ambiguo discrimine tutius imperatori a congressu abstinere visum. Itaque amice classe consalutata, cum de more alterna signa non redderentur, contorqueri proras orientem versus jussit, ut Corcyram appelleret. Tunc Aheneobarbus, veluti hostis, nostros insequitur, atque irrequieto cursu per sexaginta passuum millia insectatur, ardenti in vindictam animo, ut Bustani cædem, Janusbeji fugam, atque alias injurias, quas sibi a Venetis illatas alta mente retinebat, fortuna felicius adspirante, ulcisceretur. Incolumis tamen cum classe Pesareus Corcyram se recepit: in recensenda classe quatuor triremes desideratæ, quæ vel quod graviores reliquis essent, vel quod tardius proras obvertissent, ab hostibus oppressæ in illorum po-

Suleimani regia triremis ab Alexandro Contareno capta.

Hieronymus Pesareus Corcyram se recipit.

1537

Venetæ triremes a Turcis captæ. Veneti triearchi a Chariadeno capite plexi.

poteſtatem conceſſerant; duæ Venetæ, quibus præerant Joannes Maurocenus, & Aloyſius Contarenus; e Zacyntho una; e Corcyra altera. Cuncti earum præfecti, mox indicto bello, Chariadeni juſſu, qui barbara crudelitate noſtrorum ſanguini inhiabat, ſecuri percuſſi fuere; eodemque ſupplicii genere Baptiſta Gritus, qui in Contarena triremi captus fuerat, affectus eſt.

Hoc eventu licet expiatæ, quæ a noſtris Turcis illatæ fuerant, injuriæ viderentur, tamen vehementius Suleimani commotus animus, ad pacem cum Venetis abrumpendam incitabatur, facileſque iis præbebat aures, qui Venetis infenſi, illi ad bellum ſtatim inferendum faces admovebant; cum dicerent, claſſem Venetam ad eam oram navigaſſe, ut Turcas a ſuſcepta Apuliæ expeditione averteret, improviſoque claſſem adorti, ignibus immiſſis concremarent. Eam ſuſpicionem Andreæ Auriæ literæ, quæ in Suleimani manus pervenerant, auxere, quibus imperatorem Venetum de Turcarum itineribus certiorem reddebat: opportunum adeſſe tempus, quo ſejunctam illorum claſſem, ac nihil ejuſmodi opinantem opprimerent. Eæ literæ, ut ferebatur, ab Auria parvæ celoci traditæ fuerant, juſſaque ejuſmodi iter tenere, ut per hoſtium anguſtias in eorum poteſtatem incideret, atque Venetos ita ſuſpectos redderet, ut conſociare vires cum Cæſareanis cogerentur. Iis, quæ nuper acciderant, Venetias allatis, vix dici poteſt quanta animorum commotio Patrum non modo, verum totius civitatis ordinum extiterit: minime ferendum pleriſque cenſentibus, paucorum temeritate Rempublicam ad bellum cum potentiſſimo hoſte rapi; proinde de auctoribus pœnas ſumendas eſſe, ne privata facinora in exemplum ad publicum exitium traherentur: aliis contra dictitantibus, fortes cives, qui pro Republica vitam innumeris periculis objectarent, deterreri minime oportere: Venetam dignitatem, ac decus a barbaris hoſtibus ludibrio habitum, egregie vindicatum fuiſſe; miſerrimam illorum civium vicem dolere, qui intrepidi ſanguinem, atque vitam pro patria effundere parati, dum acerrime pro libertate cum hoſte certarent, ipſis vincula, & immerita ſupplicia eſſent pertimeſcenda. Hæc diu ſuſpenſos Senatorum animos, ne quid ea in re decernerent,

Andreæ Auriæ literæ ad Peſarum miſſæ, ad Suleimanum allatæ.

1537

Alexander Ursinus Suleimani mētē Senatui exponit.

tenuere: tandem, cum Ursinus Venetias delatus mentem Suleimani Senatui aperuisset, iratum illius animum mitigandum, atque leniendum Patres censuere. Itaque Senatus decreto, ut a Triumviris capitalibus de Alexandro Contareno legato, Nassio Jadertino trierarcho, ac Justo Gradonico, qui triremibus iis præerant, quæ Janusbejum in fugam verterant, atque de aliis, ad quos ea noxa pertineret, quæstio haberetur, Pesareo imperatori mandatum, ut Jadertinum, Gradonicum, atque alios, quos deliquisse arbitraretur, vinctos Venetias mitteret. Alexandro Contareno, ut Jaderam se reciperet, jussum, relictaque trireni, Venetias statim se ad Triumviros capitales sisteret. Nec deerant, qui Pesareum se magistratu abdicare oportere arbitrarentur, quod Jadertini trierarchi impunitate omnibus, quæ postea acciderant, occasionem præbuisse videretur; tantique pacem cum Suleimano æstimarent, ut nihil, quod ad illam servandam spectaret, prætermittendum censerent. Attamen in Senatu imperatoriæ dignitatis decus, ac mortalium ea de re judicium plus valuit. Alexander Ursinus Aulonem, citato itinere, jussus contendere, qui Suleimano significaret, Senatum propediem ad illum legatum missurum, ex quo ea, quæ acciderant, se invito evenisse, inclinatamque Reipublicæ mentem ad pacis jura, & conditiones servandas, intelligeret. Vincentius Grimanus, procuratoriæ dignitatis, legatus est designatus.

Mādata ad Pesareum de trierarchis, qui Janusbejū aggressi erant.

Alexander Contarenus in jus vocatus.

Alexander Ursinus ad Aulonem ad Suleimanū mittitur.

Vincentius Grimanus ad Suleimanum orator designatus.

Verum antequam Ursinus Aulonem pervenisset, Suleimanus adversus fidem, quam Canali dederat, se ad Ursini adventum omnia relaturum, classem, Hydruntina oppugnatione relicta, universam Aulonem convenire jussit, ut terrestrium, maritimarumque copiarum impetum in Corcyram verteret: ad id præsertim Chariadeni suasionibus impulsus, qui acerrimo odio in Venetos invectus, Suleimanum ad bellum impellebat, recentemque cladem supra Cassiopæum Corcyræ promontorium, ad *Merleras*, quas vocant, insulas, duodecim Turcicis triremibus captis, aut demersis, ab Auria acceptam, in Venetos transferebat; quod illorum auxiliis fretos, ac prope in eorum sinu talia ausos Ottomanici imperii hostes, acerbe conquereretur. Classis igitur Hydrunto Aulonem coacta vj. kal. septembris ad fretum Corcyræ appulit: in ea, præter

Suleimani decretum de Corcyra invadenda.

Turcicæ triremes ab Auria captæ.

Turcica classis ad Corcyram appellit.

magnum triremium numerum, complures ad mille circiter equos 1537
transvehendos hippagogæ erant. Insequenti die peditum, atque equitum exscensionem in terram Chariadenus molitur, ut undequaque ferro, atque igne agros vastaret, ac diriperet. Incolis cum valida Acroceraunixe gentis manu arcere a litoribus hostes adnitentibus, atrox pugna initur; utrinque multi cadunt: tandem numero potior hostis, exscensione facta, passim in cunctos mortales desævit; agros, & villas diuturna pace ad luxum usque ædificatas, immissis facibus, incendit; universum insulæ adspectum, cunctis evulsis arboribus, atque olivetis, quæ ingenti numero haud mediocres olei proventus edunt, incisis, deformavit. Ad Reipublicæ magistratus Chariadenus literas mittit, quibus significat: Suleimanum cum toto exercitu propediem ad insulam oppugnandam venturum, adversus hyemis asperitatem, ceteraque incommoda certaturum, neque prius quam urbe, ac tota insula potiretur, discessurum: hortari proinde præfectos, ut suæ, incolarumque saluti consulerent; neque potentissimi Imperatoris supremos conatus experiri vellent. Corciræ tunc præerant Simon Leonus, atque Aloysius Ripa; ille magistratus, quem *Bailum* vocant, hic vero legati munere fungebatur, qui summa virtute, atque animi ardore ad insulam tutandam se comparaverant, Senatumque ad certam spem prosperi eventus erexerant. Namque oppido universa insula nitebatur, quod & loci natura, & incomparabili arte egregie instructum, ac munitum, ad ingentes impetus hostium excipiendos, & sustinendos inexpugnabile censebatur. In eo præsidiarii milites mille ac quingenti externi, totidemque oppidani aderant; ad hæc quatuor triremium remiges a transtris in arcem vocati. Nam Pesareus imperator quatuor trierarchos, qui insulam tuerentur, reliquerat: ex iis Nicolaus Semiteculus oppidi portæ, tormentisque bellicis Aloysius Sanutus præficiuntur; Zachariæ Barbaro commeatuum cura traditur; triremes in Euripum demittuntur eo consilio, ut potius, quam in hostium potestatem concederent, demergerentur; annona in tres annos superesse in arce dicebatur. Universæ militiæ Jacobus Novellus rerum militarium usu præstans præerat; qui cum per eos dies morbo correptus obiisset, in ejus locum Babo Naldius præfectus, egregia in Rempublicam fide,

Corcyra insulæ direptio.

Chariadeni literæ ad Corcyræ præfectos.

Simon Leonus & Aloysius Ripa Corcyræ præfecti.

Veneti trierarchi a Pesareo ad Corcyram relicti.

1537

Babo Naldius Corcyraei praesidii praefectus. Paulus Naldius a Senatu cum literis Corcyram mittitur.

ac rebus Italico bello gestis clarus, qui suam operam in Corcyra defendenda obtulerat, suffectus est; atque grati animi ergo Paulo filio viginti in singulos menses aurei nummi Senatusconsulto decreti. Is statim Corcyram delatus, magistratibus literas Senatus dedit, quibus illos ad rem praeclare gerendam, ac pro patria omne periculi genus fortiter subeundum hortabatur; militum laboribus, Corcyraeorum fidei, & virtuti paria praemia pollicitus: magnum praeterea triremium numerum, ac milites in minime ambiguum subsidium parari; cum nihil Patribus magis curae, atque cordi esset, quam insulae defensio, civiumque, & incolarum incolumitas. His magis erecti praefectorum, ac militum animi intrepide ad hostium impetus excipiendos se comparaverant.

Corcyrae archivorum expositio.

Admonet hic locus, ut nonnulla de Corcyrae insula dicamus, quae inter Adriaticum, atque Ionium mare sita, non modo ad Epirum, & Graeciam, verum etiam ad Italiam vel propugnandam, vel invadendam valde est opportuna. Constat enim, Titum Quintium Flaminium, bellum Philippo Macedonum Regi illaturum, Corcyra trajecta, iter in Macedoniam intendisse. Maritimis rebus olim potens est habita, cum in magna illa expeditione Persarum adversus Graecos, triginta triremes pro Graeciae statu conservando instruxisse vetusta monumenta testentur. De illius ambitu non eadem est auctorum sententia; recentiores centum, ac viginti circiter passuum millibus definiunt; oblonga forma est, atque inter orientem, & notum protensa; qua parte septentrionem respicit, ab Epiro non longe abest. Verum inaequali tractu dividitur; nam ad occidentem, ubi Cassiopes portus situs est, duorum passuum millium intervallo a continente sejungitur; ad orientem ea pars, quae dicitur *Leucbimum*, viginti circiter millibus disterminatur. Sexaginta passuum millibus a Iapygio Italiae promontorio orientali longitudine distat. Interior insulae pars in continentem versa dimidiatae lunae formam fere conficit; medium promontorium, in quo arx sita est, sese in mare porrigit. Aeris salubritate, soli amoenitate vel priscis quoque ipsis ob Alcinoi hortos, atque delicias insignis, cum undique erumpentibus malorum medicorum, ac citriorum plantis abundet. Frumenti ferax, praesertim si ad glebae largitatem incola-

colarum industria accederet. Universa, quæ meridiem aspicit, montibus est aspera; a septentrione in planiciem extensa, ea parte excepta, qua in media insula, ut diximus, promontorium se mari insinuat, cujus infima, ac declivia suo circuitu civitas occupat; amplis laxisque suburbiis distincta, incolarum numero ea tempestate multum referta. Duæ arces in asperioribus jugis montis sitæ, urbem ad omnes impetus arcendos opportune muniunt, longissimoque tractu circumquaque omnia despectant, ut bellicarum machinarum vi terra, marique ad copias, classesque submovendas mirum in modum valeant. In opposita ad meridiem regione Angelocastrum arduo, atque editiore loco situm est, ad quod difficillimus accessus patet. Sponte Corcyræi ab hinc ducentos triginta ferme annos in Venetorum potestatem concessere; qui insulam situs opportunitate, portuum numero, ac maritimis rebus valde accommodatam summo studio munire, ac tueri adnixi sunt. 1537

Cum igitur Suleimanus terrestribus, maritimisque copiis Corcyram adoriri statuissent, præmissa classe, ipse ab Aulone castra movens, Eante, quod modo *Vagiussam* vocant incolæ, amne superato, ad Communitiam Buthroti regionis perspicuis, atque uberrimis fontibus notam, pridie nonas septembris pervenit. Buthroti præfectus Corcyra ortus, vi non expectata, sponte oblatis clavibus, oppidum Suleimano tradidit, quem aurea veste donatum dimisit. De expeditione Corcyræa a Suleimano decreta nuntiis acceptis, bellum cum potentissimo hoste suscipere cum sibi necesse esse Senatus animadverteret; licet ea tempestate centum triremium, aliorumque navigiorum numero classem instructam teneret; attamen cum ad tantam molem diutius sustinendam Reipublicæ vires minime sufficere viderentur, ad societatem cum reliquis Christianis Principibus ineundam animum adjecit. Sæpius ad eam rem Paulus Summus Pontifex, & Carolus Imperator Patrum animos incitaverant; verum ægre adduci potuerant, ut diuturnam, quam cum Turcis pacem habebant, abrumperent; vel ob ingentia negotia, quæ mercatores Veneti in eorum ditionibus gerebant, ex quibus divitiæ non modo privatis, sed magni proventus, atque vectigalia Reipublicæ extabant; vel quod primi belli impetus uno atque eodem tempore multis in locis; nempe in

Buthrotum a Suleimano captum.

Venetorum proclinatio ad societatem cum Christianis Principibus ineundam.

1537 Dalmatia, Epiro, Peloponneso, atque in iis insulis, quæ in Ionio, Aegeo, ac Cilico mari Reipublicæ parebant, excipiendi essent: quæ sicuti Venetos a fœdere ineundo deterrebant, ita cum a Pontifice, & Cæsare minime improbarentur, sæpius suadendo, si quo pacto sibi illos adjungere possent, non destiterant.

Cæsaris ad Joannem Antonium Venerium adhortationes.

Cæsar Joanni Antonio Venerio legato classem Auriæ ad nutum Reipublicæ præsto futuram, pollicebatur; maritimis Reipublicæ, suisque consociatis armis, ad præclara peragenda haud difficilem aditum parari posse: ademptas a barbaris superioribus tempestatibus Venetorum urbes victoriæ decora rursus illis accessura: nihil se cupere, aut magis in votis habere, quam christianæ religionis incrementum, Dei immortalis debitos honores, quæ uti veræ, ac solidæ gloriæ fundamenta reliquis omnibus anteferret. His Cæsaris colloquiis in spem adductus Senatus, quam tantopere expetiverant, occasionem nactos Principes non prætermisuros, Marco Antonio Contareno, apud Paulum Pontificem legato, imperavit, ut de bello Reipublicæ inferendo susceptam a Suleimano sententiam, terrestri, maritimoque apparatu Corcyræ invadendæ conatus exponeret: tempus illud advenisse ostenderet, quo adeo expetitum fœdus iniri adversus barbaros posset: peteret itaque, ut ad Auriam literas daret, quibus illi significaret, ut, octoginta triremibus, ac quinquaginta navibus coactis, Brundusium peteret; ibi Venetam classem, quæ centum triremibus, decem majoribus, ac nothis, tribus galeonibus, decem armatis navibus constaret, opperiturum: junctis viribus ad Corcyræ opem ferendam se conferrent; quæ si pessimo quodam fato in communium hostium potestatem venisset, ambigi non posset, quin gradum sibi ad Siciliam, atque Italiam oppugnandam struerent: ad hoc ut triginta peditum millia Pontificiis, Cæsareis, ac Venetis stipendiis cogerentur, viginti Germanorum peditum millia in Italiam accerserentur. Statim Senatus literis acceptis, Marcus Antonius Contarenus Pontificem adiit, iis, quæ in mandatis habebat, expositis. Summa perfusus lætitia Pontifex ingentes Deo immortali, ac Cælitibus gratias egit, quod jamdiu opportunum Christianis Principibus in perpetuos, atque acerrimos hostes socia arma

Mandata Senatus ad Marcum Antonium Contarenū.

ma jungendi tempus obtulissent ; reservatum id illius pontificatui decus, ut toties a barbaris illatæ christianis regnis clades egregio conatu vindicari possent : neque vero ambigere, quin Deus Optimus Maximus, res nostras miseratus, barbarorum fastum, atque arrrogantiam effringeret. Ceterum quod ad Senatus postulata sigillatim attineret, ut triginta peditum millium delectus haberetur annuere ; Auriæ literis acceptis, decem, quæ illi contingerent, millia conscribi jussurum. Quatuor triremes ad Centumcellas tenere, Hierosolymitanæ religionis nonnullas Neapoli consistere ; cunctas Brundusium missurum. Ut novem Hispanorum peditum millia, qui in regno Neapolitano erant, sub signis continendos curaret, certos homines ad Proregem Neapolitanum missurum. Atque, ut inde rerum præclare gerendarum initia sumeret, unde omnia divina, & humana bona mortalibus manant, proxima die ad Divini Flaminis auram supplicibus votis invocandam sacra missarum solemnia in divæ Mariæ Majoris basilica concelebraturum. 1537

Venetorum officia cum Christianis Principibus adversus Turcas.

Quæ Pontifici Senatus de Turcarum conatibus indicarat, eadem Carolo Imperatori per Joannem Antonium Venerium, Francisco Galliarum Regi per Christophorum Capellium oratores exponit : addit ad pacem ineundam suasiones, ne potentissimorum Principum dissidiis acrior hostis vehementius in christianæ reipublicæ compages ferrum adigeret. Andreas Auria, qui ut obvius Gallis fieret, Massiliam versus navigaverat, de iis, quæ acciderant, certior fit ; ad Cæsaris classem cum Veneta conjungendam inflammatur ; illius auspiciis haud dubiam sibi victoriam de hoste polliceri Senatus declarat. Ad Ferdinandum quoque Romanorum Regem, atque ad Imperii proceres datæ literæ, quibus hostem nuper Pannonicis victoriis exultantem terrestribus, quibus plurimum possent, viribus arcendum, ac debellandum incitarentur. Aedilibus injunctum, ut quotquot Venetiis Turcæ essent, eos custodiæ traderent ; bona in tabulas publicas referrent ; neminem, nisi, datis vadibus, se Venetiis non exiturum, liberum esse permitterent. Multa undique omnis generis navigia ære publico conducta ; classis quoque imperatoribus mandatum, ut naves, quæ in Epidauri portu essent, avehi curarent, ne Turcæ, quorum ea Respublica stipendiaria est, maritimis illius viribus in nos uteren-

Turcæ & eorum bona Venetiis detenta.

ren-

1537

Jadera & Nauplium præsidiis munita. Uscochis facultas prædas agendi permittitur.

rentur. Ducenti pedites Jaderam, totidem Nauplium in Peloponneso subsidio missi. Dalmatiæ præfectis demandatum, ut edicto publico Uscochis, alias invisæ genti, libere excurrendi maria, ac prædas agendi facultatem permitterent. Singulis Reipublicæ magistratibus, qui maritimis ditionibus præerant, jussum, ut, præcipuis, atque insignioribus viris ad se vocatis, Senatus sententiam de hostium impetu fortiter sustinendo patefacerent; ad patriæ defensionem, ad justa pro Veneta Republica arma induenda cohortarentur, spiritus acuerent; quæ de illorum virtute, ac fide in Patrum animis esset opinio, gravi oratione significarent.

Franciscus Maria Urbini Dux suam operã Reipublicæ defert.

Eodem tempore Franciscus Maria Feltrius, Urbini Dux, terrestrium Reipublicæ copiarum imperator, Venetias accessit; Principi ac Patribus, quæcunque ad retinendum, vel propagandum Reipublicæ imperium spectarent, atque in se sita essent, summo animi affectu detulit; opes, ditiones, vitam denique ipsam, quam si post anteactos labores pro Veneta Republica & pro christiani nominis gloria effundere contigisset, quid magis vel ad præsentium laudem, vel ad posterorum gratiam promerendam illustrius, ac præclarius sibi accidere potuisset? Guidum Ubaldum filium ad omnes belli casus objiciendum, a suo latere nunquam digredi passurum; uxorem in urbe relicturum, ut ædes illi tribuerentur, rogare: se reliquis solutum curis, belli munera ardenti, quo semper Rempublicam animo fuerat complexus, naviter, atque intrepide obiturum: non diffiteri, in Andrea Auria navalium rerum usum vigere, maritimis e preliis, atque oppugnationibus, hinc fortasse adjutum, multa virtutis specimina edidisse: se nihilominus scire, superioribus annis, atque in Numidica præsertim expeditione, eundem non semel lapsum in errorem esse. Hæc Princeps Gritus in Senatu de more Patribus exposuit: Urbinatis caritatem in Rempublicam summis laudibus ornavit; bellicam virtutem usu confirmatam, gravissimis, difficillimisque temporibus testatam, extulit: neque vero sibi minora maritimo, quam terrestri bello de egregio imperatore polliceri. Addidit, si ita e Republica esse Patres censerent, atque in se ipso arduis hisce, ac turbulentis temporibus aliquid opis situm esse existimarent, ultro se ad classem iturum, omnibus

Andreas Gritus princeps se, opesque suas Senatui exhibet.

Urbinati a Venetis ædes dono data.

peri-

periculis vitam objecturum ; quæcumque ipsi adessent opes, 1537
pecuniæ ; quidquid argenti, egregiæ supellectilis, ea omnia patriæ lubenti animo offerre. Tandem gravi oratione ad ea, quæ Urbinas Reipublicæ detulisset, amplectenda, quibus opportune uteretur, Senatum est cohortatus; suasorque mox ferendi a Collegii Patribus decreti fuit, quo sancitum est, ut decem aureorum millibus coemptæ publico nomine ædes, Duci dono tribuerentur. Atque ut in belli sumptus pecunia suppeteret, a magistratibus Reipublicæ debitores ad solvendum durius cogebantur : cum Pontifice actum ut ecclesiasticorum bonorum decumas vendi liceret : vectigal molendinarium, sex singulos in sextarios assibus adjectis, ad decennium in urbe auctum.

Pecunia a Senatu comparata, vectigalia imposita.

Finis Libri Quarti.

EPI-

EPITOME.

Corcyram omnibus viribus Turcae aggressi, paullo post soluta obsidione, discessere. Scardonam in Dalmatia Pesareus deditione in Reipublicae fidem recepit. In Peloponneso Nauplium, & Epidaurum Turcarum praefectus Cassinus frustra tentavit. Pluribus Aegaei insulis, quae in Venetorum ditione erant, Chariadenus Byzantium revertens, foedissimam vastationem intulit. De instauranda cum Suleimano amicitia magnis contentionibus actum in Senatu est. Foedus inter Paullum III. Pontificem, Carolum Caesarem, & Venetos contra Turcas ictum est, Angliae, & Galliae Regibus id moleste ferentibus. Cassinus Nauplium arctissima corona, & operibus cinxit. In Illyrico variante fortuna pugnatum est. Sicensium virtus, & singularis erga Rempublicam fides enituit. Ad Caesarem Galliae Regi jungendum Pontifex Niceam profectus est. In decem annos induciae factae. Farnesiorum res mirifice auctae. Marcus Grimanus, Patriarcha Aquilejensis, pontificiae classis praefectus Nicopolim haud prospero eventu adortus. Andreae Auriae, supremi universae foederatae classis praefecti, seu ignavia, seu avaritia, bis ad Ambracium sinum delendae turcicae classis occasio e manibus amissa est. Neocastrum ad Rhizonici sinus fauces a Venetis expugnatum, Hispani contra foederis leges, Auriae jussu, occupavere. Praeterea Francisci-Mariae, Urbinatium Ducis, mortem, Camertium ducatum ab ejus filio Pontifici, auctore Senatu, traditum, Andreae Griti, Venetiarum Principis, obitum, Petri Landi in ejus locum successionem continet, bellicosque in annum insequentem apparatus.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

LIBER QUINTUS.

Um hæc Venetiis ſummo ſtudio fierent, Romæ de fœdere adverſus Turcas ineundo ſedulo agebatur. Res magnæ molis erat, quæ non facile explicari poſſet: multæ maritimæ, ac terreſtres copiæ ad hoſtem invadendum cogendæ erant, quem ſuperioribus victoriis intumeſcentem aliqua felicis eventus ſpe adoriri difficile admodum, ob ingentem de illius potentia conceptam opinionem, cenſebatur. Triremes ducentæ, omnis generis cum majora, tum minora navigia ad claſſem conflandam requiri videbantur; quinquaginta peditum millia, quatuor equitum paranda erant. Multa de fœderum conditionibus, quota pars ſingulis pecuniæ, virium maritimarum, ac terreſtrium contingeret, diſceptandum erat. Quæ cum mora egerent, præſentemque opem Corcyræorum rebus expoſcentibus, cunctatione ad claſſes conjungendas mi- 1537

1537 *Fœderis cōtra Turcas publicatio.* minime opus esset, Pontifici Christianorum Principum fœdus, quo adversus Suleimanum bellum indiceretur, in aliud tempus conditionibus rejectis, promulgari placuit: id Romæ, ac Venetiis summa celebritate, & mortalium frequentia actum est. Gaspar Contarenus Cardinalis, Pontifice, universo Cardinalium collegio, ac Principum legatis præsentibus, in divi Petri basilica, missarum solemnia sacrificia peregit; mox latino sermone habita est oratio, qua & Deo immortali gratiæ de inita societate, & ad egregie pro republica christiana operam navandam, fortiter adversus barbaros pugnandum, incitamenta continebantur. Cæsaris, ac Reipublicæ oratores, Venetique Cardinales, de more Pontificis pede deosculato, atque ad oris osculum admissi, ab eo una cum Cardinalis Sanctæ Crucis, viro Hispano e Franciscana familia, convivio excepti fuere. *Venetorum bellici apparatus.* Venetiis quoque Senatus decreto in divi Marci basilica, & singulis civitatis templis sacra peracta, ac supplicationes habitæ sunt.

Patres inde majori solicitudine ad bellum necessaria comparare; complures militaris disciplinæ scientia clari, atque in Rempublicam summa observantia propensi fortunas, atque industriam offerre: inter hos Gabriel Ripa, qui Jaderæ publicis stipendiis merebat, ad subsidium Corcyræ inferendum suam operam detulit. Mercurius Bua, in Peloponneso natus, multis clientibus, atque amicis stipatus, in ea provincia complura ad Reipublicæ incrementum se gesturum pollicitus est. Alexander Vitellius annuo duorum millium aureorum stipendio inter Reipublicæ præfectos conscriptus. Ut majores triremes, ac naves Alexandro Bondimerio, Galeonis præfecto, parerent, decretum. Urbinati imperatori decem aureorum millia ad pedites decem mille conscribendos, quot Reipublicæ contingerent, tributi. *Mandata Senatus ad Pesareum classis imperatorem.* Pesareo imperatori præcipitur, ut, Nicolao Bondimerio, sinus præfecto, ad illius custodiam relicto, cum universa classe Brundusium iter faceret, ut, ibi maritimis fœderatorum coactis viribus, Corcyræ subveniretur. A Proregibus Siciliæ, ac Neapolis petitum, ut quamprimum quinquaginta tormentorum magistros cum suo præfecto, ac quingentos pedites Corcyram sumptibus Reipublicæ mitterent: a Neapolitano præfectus tormentarius cum nonnullis magistris, ac sulphurei

rei

rei pulveris cadis : a Siculo aliquot peditum vexilla transmissa. 1537

Andreæ Auriæ, qui tum Neapoli erat, literæ dantur; iis petitur, ut Brundusium cum classe profectus, se nostris adjungat. Epistolis per Gasparem Basalum Venetorum negotiatorum, qui tunc Neapoli morabantur, consulem redditis, nihil Auria permotus; modo se Massiliam, ut cum Gallica classe confligeret, modo Genuam, ut triremes reficeret, iter sibi habendum dicere. Basalus flagitare, ut tantisper subsisteret, donec Roma Cæsareanorum mandata de consociandis classibus ad subsidium Corcyræ subvehendum acciperet. Ad hæc Auria: sæpius Pesareum, Reipublicæ imperatorem, ut arma ad Chariadenum opprimendum sociaret, invitasse: quando nullo negotio cum octoginta triremibus per Corcyræum fretum transeuntem, haud dubia victoriæ spe adoriri, ac superare in eorum potestate esset; id Pesareum renuisse, mandata Senatus, ut in neutram inclinaret partem, habere dictitantem : quod præcipuum Ottomanorum maritimum robur incolume evasisset, culpam ad Venetum imperatorem pertinere; inde de reliqua illorum oppugnanda classe spes recisas, quam, si cum Chariadeno pugnatum esset, ad Aulonem delevisset : tandem Venetorum consilia improbare, quod medii inter Christianorum imperatorem, ac Turcas se gererent : classi Venetæ se adjungere nullo pacto posse; jam armatas naves dimisisse, triremibus pontificiis, & Melitensibus profectionem permisisse; modo per remigum paucitatem, ac lassitudinem sibi id non licere. Ad ea Basalus: quod Pesareus ad Aheneobarbum debellandum maritimas Venetorum vires cum Cæsareana classe non conjunxisset, mandata Senatus obstitisse : consiliorum rationes Pontifici, & Cæsari expositas, probatas fuisse; nunc, immutatis rebus, hostes Corcyram adortos; fœdus Romæ, ac Venetiis percussum : cur in præcipua insula defendenda ardentes alioqui spiritus in ipso tepescerent? cur locum, in quo tantum momenti ad Italiæ incolumitatem situm erat, immaturo consilio desereret? an non tantum auctoritate, ac præclare gestarum rerum fama terroris hostibus afferre posset, quantum si perpaucæ illæ naves, ac triremes, quas se dimisisse ajebat, adessent? Visus aliquantisper commoveri Auria; qua-

Senatus ab Andrea Auria, ut classem cum Pesareo conjungat, petit.

Andreæ Auriæ responsum.